

HÁBORÚK A NAGY HÁBORÚ UTÁN

A BÉKE HÁBORÚI

ÍRTA

SZÁRAZAJTAI INCZE KÁLMÁN

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST, 1938
FRANKLIN-TÁRSULAT

ELŐSZÓ.

A négy évig tartó világháború a hadtörténelem legnagyobb háborúja volt. A központi hatalmak minden oldalról bezárt, ostromlott vár mintájára a legnagyobb vitézséggel és önfeláldozással harcoltak Középeurópa szabadságáért. A hatalmas ellenséges túlerő, a világtörténelem legnagyobb koalíciója végre négyévi vitéz védelem után leverte a központi hatalmakat.

A kimerült és száz sebből vérző Európa a világháború lezajlása után azt hitte, hogy ezzel az élet-halálharcral örökre lezárta a háborúk korszakát. A lefolyt húsz év története azonban szomorú bizonyítékát adta annak, hogy a «béke» korszakában sem szűntek meg a háborúk. Ennek oka a következőkben kereshető:

A világháborút befejező Páris-könryéki békeszerződéseket nem az igazság érezte, hanem a gyűlölet és a bosszú hozta létre; a győztes antant a legyőzött államokat olyan szigorú és igazságtalan békeparancsokkal sújtotta, hogy ezek a szerződések okvetlenül magukban rejtik egy újabb, az eddiginél sokkal nagyobb világháború csiráját. A legyőzött államok a súlyos békeszerződéseket a legtöbbször olvasatlanul írták alá, hogy ezzel is kifejezésre juttassák ezeknek igazságtalan voltát. Törökország volt az egyetlen állam, amely tiltakozott a megalázó sèvres-i békeszerződés ellen. Művemnek «A török szabadságharc» című fejezete részletesen leírja, hogy a már halálraítélt Törökország lánglelkű vezére alatt miként kényszerítette hatalmas győzelmeivel a diadalában elvakult antantot, hogy Törökországgal, mint egyenrangú féllel, új, méltányos békeszerződésre lépjen. Évek teltek el, míg a többi legyőzött állam lerázta a Páris-környéki békék igazságtalan rendelkezéseit. Németország Hitler kancellár vezetése alatt hatalmas fejlődésnek indult. Önhatalmúlag megváltoztatta a versailles-i béke minden megkötő rendelkezését, anélkül, hogy az antant ez ellen óvást emelt volna. Bulgária és Magyarország csak 1938 nyarán vívta ki fegyverkezési egyenjogúságát.

A világtörténelem bizonyítja, hogy állandóan voltak háborúk, amelyeknek következtében nemzetek tűntek el, az erős fajok azonban meg tudták védeni magukat és egészen napjainkig megmaradtak. Ennek következtében bizonyos, hogy a háború fogalma elválaszthatatlan az emberiség lététől és vitán felül áll, hogy az örök béke nem más, mint utópia és ez az eszmény csak jóhiszemű bölcselek elgondolásai alapján kerülhetett a köztudatba.

Ennélfogva nem csodálkozhatunk azon, hogy ez a mű — amely az emberiség történetének utolsó húsz évét öleli fel — voltaképpen nem áll egyébből, mint állandó háborúk sorozatából, bár a legutóbbi húsz év története voltaképpen világbékét jelent.

E mű fejezeteinek egyszeri áttekintése is világosan mutatja, hogy az elmúlt két évtizednek úgyszólván egyetlen olyan napja sem volt, amelyen valahol ne dörögtek volna a fegyverek. A Távolkelettől Délamerikáig hol itt, hol ott robbant ki az elfojtott feszültség, amelynek enyhítésén napról-napra lázasan fáradozik a világ diplomáciája. Így művem anyagát maga az élet adta; a mindennapok történései sűrűsödnek itt eseménysorozatokká, úgy hogy bizvást elmondhatjuk: napjainkban úgyszólván szemünk láttára forr és alakul a történelem. Természetesen e húsz év háborúinak pusztá eseménysorozata olyan óriási anyag, hogy ha naplószerűen akartam volna feldolgozni, a kötetek sorozata sem lett volna elegendő erre a célra. Azonban a krónikás előadás helyett azt a módszert választottam, amelyet a történetírás a rég-múlt eseményeire szokott alkalmazni: beleállítottam a háborús eseményeket az egyes országok földrajzi és katonai adottságaiba, összefüggésbe hoztam az eseményeket az illető ország gazdasági és társadalmi életével és gondosan igyekeztem mindenütt felfedni a politikai szálakat, amelyek az egyes háborúk kirobbanását előidézték és menetét, s esetleg eredményeit meghatározták. Ezzel a módszerrel sikerült a szétfolyó eseményeket zárt és szerves egységbe foglalnom, mindenütt a lényegest hangsúlyoznom és megrajzolnom az egyes háborúk eredetének, menetének és kifejletének egyenes vonalát, azután pedig e tengely köré csoportosítanom a kimagasló és döntő eseményeket. E módszer mellett magától értetődő, hogy semmiképpen sem tévedhettem a történelmi materializmus ingoványos talajára, mert akkor, midőn az eseményeket egy-egy ország természeti, gazdasági, katonai, politikai és társadalmi adottságaiból magyaráztam, szükségképpen tág teret kellett biztosítanom a nemzeti érzés szerepének, a nemzetépítő erők érvényesülésének is. Es azt hiszem hogy ilyképpen sikerült megvalósítanom azt a legfőbb célt, amelyet magam elé tűztem: hogy könyvem ne csupán események ismertetése, hanem egyúttal nemzetnevelő cselekedet is legyen.

A figyelmes olvasó észre fogja venni, hogy a művem tizenegy fejezetében leírt háborúk nem egy ponton lényegesen eltérnek egymástól és meg fogja állapítani, hogy a most lepergett húsz év folyamán a háborúk sokféle típusa elevenedett meg előttünk. Az események ismertetésén túl igyekeztem mindenütt kidomborítani a háború jellegét, tipikus vonásait, amelyek részben az eltérő nemzeti sajátosságok, részben a természeti adottságok, részben pedig az egyes népek lelki alkata szerint más és más arculatot adtak az egyes háborúknak. Es ezen a ponton igyekeztem a lehetőséghez képest mindenütt beszúrni néhány olyan adatot, amelyeknek révén világosság derülhet a háborús ellenfelek harc módjára, azokra a roppant vérmérsékleti és világnézeti ellentétekre, amelyek a harcok vezetésében és folytatásában s a harcokat

kísérő jelenségekben érvényesültek, így derül fény azokra a sajnálatos eseményekre is, amelyek egyes háborúkban a kultúra alkotásainak kíméletlen pusztítására vezettek.

Az ilyen jelenségek kapcsán okvetlenül ráterelődik az olvasó figyelmé a könyvemnek másik vezető gondolatára, amely szinte tengelyként húzódik végig egész előadásomon s ez nem egyéb, mint az a szemlélet, hogy a világ különféle részein lefolyt és folyamatban lévő háborúk tulajdonképpen ugyanannak a világtörténelmi folyamatnak részletjelenségei. Az az egyetemes történet-szemlélet tette kötelességemmé, hogy minden ponton rámutassak a világpolitikai összefüggésekre, s ennek kapcsán azokra a világgazdasági jelenségekre, amelyek mindenütt ott szerepelnek a politikai események hatókai között. Előadásomból kiderül, hogy e két évtized háborúit legnagyobb-részt világnézeti összeütközések okozták. Természetesen senki sem állíthatja, hogy politikai és gazdasági természetű súrlódásoknak semmi szerepük sem volt a legújabb háborúk előidézésében, azonban kétségtelen, hogy a háborús okok között az óriási világnézeti ellentétek a leghatalmasabbak. Ilyen világnézeti ellentétek robbantották ki az orosz ellenforradalmakat s ugyancsak a bolsevizmus és a nacionalizmus erőpróbája végső elemzésben a távolkeleti háború, valamint a spanyol polgárháború is. Mindezeknek a szempontoknak kiemelését — a háborúk legújabb és félelmetes technikai eszközeinek ismertetése mellett — legfontosabb kötelességemnek tartottam.

Meg kell még említenem, hogy a szükséghez képest térkép-vázlatokkal kísértem előadásomat s ezek a vázlatok a laikus számára is könnyebben érthetőkké teszik majd az egyes háborúk döntő eseményeit. Ugyancsak ebből a célból gazdag képanyagot gyűjtöttem össze, amely mintegy szemlélteti és megeleveníti a magában véve holt szöveget. A képanyagban számos olyan kép van, amely csak szorgos kutatás után volt előkeríthető és itt szerepel először a nyilvánosság előtt.

*

A könyv tartalmának futó áttekintése is mutatja, hogy a legutóbbi húsz év története voltaképpen nem áll egyébből, mint sorozatos háborúkból. Kz is bizonyítja, mennyire ábrándkép az örök béke fogalma, mennyire lehetetlen a leszerelés, mennyire felesleges a Népszövetség szerepe a világpolitika irányításában. A Népszövetség tudvalevőleg csak Franciaország érdekeit szolgálja és állandósítani akarja Franciaország és szövetségesei számára a Páris-környéki békék igazságtalan és tarthatatlan rendelkezéseit.

Nagy szerepet játszik a modern hadviselésben a technika óriási haladása, különösen az aviatika fejlődése. Ezáltal a jövő háborújában az egész ország egyetlen hadszíntérré változnék, még az ártatlan, békés lakosság sem számíthatna kíméletre. A technika valóban túlnőtt az emberiségen. Az emberi találmányok elsősorban magán az emberiségen bosszulták meg magukat. Tény, hogy a valóság Jókai és Verne fantáziáját is túlszárnyalta.

VIII

Ennélfogva minden vezető államférfi kötelessége odahatni, hogy országa teljesítőképességének legfelső határáig készüljön fel a háborúra, mert ma is érvényes ez az ősrégi latin közmondás: «Si vis pacem, para bellum», — ha békét akarsz, készülj a háborúra. E mellett okvetlenül szükségesnek mutatkozik, hogy nemzetközi szerződések enyhítsék egy új háború borzalmait és megóvják a védtelen lakosságot, különösen pedig a kórházakat, templomokat, iskolákat és más jóléti intézményeket a háború veszélyeitől. Ezenkívül szükséges lenne mérgezgázok, bacillusgombák használatának eltiltása, a sebesültek és foglyok ellátására vonatkozó hatékonyabb megállapodások.

A modern háborúk ilyen rettenetes hatása világossá teszi, mennyire feladata minden államférfinak az egyes államok és nemzetek közötti ellentétek háborús elintézése helyett a békés megoldás lehetőségét választani, még abban az esetben is, ha ez az illető országtól áldozatokat követel, mert egy jövő háború végkép tönkretetheti az emberi kultúrát és Madách jóslata szerint megint visszavetheti a világot a régi barbár időkbe.

*

Munkámat elsősorban a nemzetnevelés szolgálatába kívántam állítani. S ebből a szempontból különösen fel kell hívnom olvasóim figyelmét a mű első fejezetére, amelyben Magyarország tragikus összeomlásának okait és eseményeit ismertetem. Nagy tanulság rejlik a jövő nemzedék számára azokban a hibákban, ballépésekben és bűnökben, amelyeket az akkori vezető férfiak elkövettek. Az új nemzedéknek kötelessége megismerni hazánknak ezt a második mohácsi vészét, okulni a hibákon s erőt meríteni a felemelő példaadásokból. Ezek közül igyekeztem a hiteles adatok tömegével méltón kiemelni azt a hősi küzdelmet, amelyet egy maroknyi magyar annyi sikerrel és dicsőséggel folytatott Nyugatmagyarorszáért. S mindenekfelett igyekeztem kiemelni azt a fontos történelmi szerepet, amelyet vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország akkori fővezére és jelenlegi kormányzója betöltött hazánk ama tragikus éveiben. Az ő gondviselészerű eljövetele, acélos akarata, céltudatos nemzetnevelő munkája legyen felemelő példája és tanulsága annak az új nemzedéknek, amelynek hivatása jobb napokat deríteni sokat szenvedett hazánkra.

Budapest, 1938 szeptember hó.

szárazajtai Incze Kálmán.

MAGYARORSZÁG MEGSZÁLLÁSA.

1. POLITIKAI ÖSSZEFOGLALÁS.

Mielőtt hazánk megszállásának történetét elkezdhenők, röviden kiterjeszkedünk az elvesztett világháborút követő forradalom, a Károlyi-kormány, valamint az ezt követő bolsevizmus történetére. Vázolni fogjuk azokat a kormányintézkedéseket, amelyek főleg a nemzet védelme szempontjából voltak mérvadók, egyszersmind igyekezni fogunk megvilágítani azokat az okokat, amelyek az ezeréves Magyarország kezéből kiűtötték a védekező fegyvereket és hazánkat könnyű prédájául dobták oda ellenségeinek.

Az októberi forradalom előzményei.

1914 július 28-án leterítették Sarajevóban a monarchia trónörökösét és hitvesét. Kevés eseménynek volt a világtörténelemben oly nagy jelentősége, mint az aljas sarajevo-i gyilkosságnak, mert nemcsak egész Európa állt csakhamar fegyverben, hanem nég}^ évig úgyszólván az egész világ élet-halál-harcot folytatott. Ebben az egyenlőtlen háborúban a központi hatalmaknak minden vitéségük ellenére alul kellett maradniok, hisz oly óriási koalíció jött létre ellenük, amelyet a világtörténelem eddig még nem ismert. A hosszú háború, a véres harcok által felidézett nyomor a háborúban résztvevő államok népét úgyszólván a kétségbeesésbe sodorta. Legelőször tört ki az elégtelenség a cári Oroszországban, úgyhogy 1917-ben a forradalom már elsöpörte a császárságot és Kerenszki elnökletével szocialista kormány alakult, amely azonban az antant unszolására a háború további folytatását határozta el. Azonban az 1917 nyarán megindított orosz offenzíva csakhamar összeomlott és november 7-én Lenin már megbuktatta a Kerenszki-kormányt és kikiáltotta a bolsevista diktatúrát. Lenin egyik legelső intézkedése volt, hogy «Mindenkihez» címzett szikratáviratában minden hódítás és hadisarc nélkül azonnali békét követelt az egész világ számára a népek önrendelkezési joga alapján. Azonban, az így megindított bresztlitovszki béketárgyalásokon Trockij, Lenin képviselője, csak időt akart nyerni, hogy a kommunista propagandát az egész világon terjessze. 1917 december 16-án mégis megkötötték a fegyverszünetet és 22-én újból megindultak a béketárgyalások, amelyek kezdetben semmi eredményre sem vezettek.

Wilson, az amerikai Egyesült Államok elnöke 1918 január 8-án tette közzé 14 híres békepontját, amelyekkel az antantnak sikerült a központi hatalmaknak eddig még szilárd egységét megbontani. 1918 február 19-én kötötték meg a központi hatalmak az első békeszerződést, az ukrán különbékét, minthogy azonban az orosz kiküldöttek még tovább is a béketárgyalások kitolásában reménykedtek, Németország újból megindította Szovjet-Oroszország ellen a hadműveleteket, aminek következtében Lenin kénytelen volt március 3-án aláírni a ráerőszakolt békét. Az oroszországi események folytán a leverte Románia is békét kért, amelyet március 26-án Bukarestben tényleg meg is kötöttek; a porig alázott románok nagy vereségük után is elérték ebben a békében, hogy Magyarország javára lakatlan erdő és hegyvidék kivételével semmiféle területcsorbítást nem szenvedtek.

A németek 1918 március 21-én kezdték meg Franciaországban nagy offenzívájukat, amely egészen júniusig a legnagyobb sikert érte el. Ezalatt történt, hogy a monarchia külügyminisztere, Czernin Ottokár gróf indiszkréciója folytán köztudomásra jutottak Károly királynak a béke érdekében 1917-ben írt levelei, az úgynevezett Sixtus-levelek. Ebből Clemenceau francia miniszterelnök támadásai miatt óriási nyilvános botrány keletkezett, s ennek következtében Czernin beadta lemondását, Károly király pedig kénytelen volt a német főhadiszállásra utazni a megbántott német kormány kiengesztelése és a szövetségi viszony kimélyítése céljából. A külügy miniszterséget nálunk újból Burián báró vette át.

Ezek a külpolitikai bonyodalmak még inkább arra kényszerítették a magyar parlamenti ellenzéket, különösen Károlyi Mihály grófot, hogy kíméletlenül támadja nemcsak a magyar kormányt, hanem magát az uralkodópárt is. Károlyi Mihály ekkor dobta be a politikai élet küzdőterébe az általános titkos választójog kérdését, valamint a munkás és nemzetiségi problémákat is és ezzel elérte, hogy Wekerle Sándor miniszterelnök már április 18-án lemondott. Az utódjául kiszemelt Sztéryi József bárónak nem sikerült megalakítania kormányát, ennek következtében április 30-án az uralkodó újból Wekerle Sándort nevezte ki kormány elnökké. Az új kormány élete nagyon nehéz kilátások közt indult meg, különösen a mind több jogot követelő munkásság és a szociáldemokraták támadásai folytán. Nagyon megnehezítette a kormány helyzetét az a körülmény, hogy, július közepén a második marnei csatában a német offenzíva végkép összeomlott és ettől a pillanattól kezdve nem volt remény arra, hogy a németek az antantot Franciaországban harctéri döntéssel békére kényszeríthessék. A németek kénytelenek voltak ettől kezdve az antant túlnyomó erejű támadásai ellen a passzív védelemhez fordulni, azzal a céllal, hogy az ellenséget lehetőleg sokáig tartsák távol a német határoktól, ezáltal az ellenfél harci vágyát leküzdjék és így az igazságos béke létrejöttét lehetővé tegyék.

A franciaországi kedvezőtlen harctéri eseményekhez járult a június 15-i osztrák-magyar piavei offenzíva kezdeti sikerek után bekövetkezett össze-

omlása, ami újabb tápot adott az ellenzéknek a kormány elleni támadásra. A képviselőház nyílt ülésein történt támadások nemcsak a kormányt és a hadvezetőséget hibáztatták a piavei vereségért, hanem a többnyire alaptalan vádak egészen a trón lépcsőjéig eljutottak. A bolgár front összeomlása után Burián báró külügyminiszter Wilson útján a hadviselő feleket az 1814. évi Chantilly-i kongresszus példájára megbeszélésre hívta meg, ezt a felhívást azonban az antant még válasza sem méltatta. A német front visszavonulása kapcsán Németország is Wilsonhoz fordult békeközvetítésért, aki azonban hosszú diplomáciai tárgyalások és jegyzékváltások segítségével megbontotta

Ferenc Ferdinánd gyilkosának elfogatása.

a német kormány és nemzet egységét. Október 18-án Wilson jegyzéket intézett a monarchiához, amelyben azt kívánta, hogy a monarchia népei önmaguk határozzanak jövő sorsuk felől a népek önrendelkezési joga alapján. Ennek következtében már október 15-én megtörtént a cseh-szlovák köztársaság proklamálása, ami természetesen a felsőmagyarországi, leginkább szlovákoktól lakott vármegyék elvesztését is jelentette. Wilson üzenetének hatása alatt az uralkodó október 16-án kiadta azt a híres császári proklamációt, amelynek értelmében Ausztria különféle nemzetiségi államokra szakadt. A proklamáció ugyan hangsúlyozta, hogy az osztrák kérdés megoldása Magyarország területi integritását egyáltalában nem érinti, azonban ezt már senki sem vette komolyan. A császári manifesztum folytán Wekerle miniszter-

elnök október 16-án a képviselőházban kihirdette Magyarország teljes függetlenségét és a hazánkban már évtizedek óta kívánt perszonál-unió létrejöttét; Wekerle hozzáfűzte, hogy ennél fogva az országnak politikailag, katonailag és gazdaságilag teljesen önállóan kell berendezkednie.

Ezekben a sorsdöntő napokban honvédelmi miniszter volt Szurmay Sándor gyalogsági tábornok, a katonai főcsoport főnöke Dani Balázs altábornagy, az I. osztály főnöke Kárpáthy Kamilló ezredes. Budapesti katonai parancsnok Bogát István gyalogsági tábornok volt, míg a honvéderületi parancsnokság Lukachich Géza altábornagy vezetése alatt állt. E nevek tulajdonosai hervadhatatlan babérokat szereztek maguknak a világháború folyamán.

Lukachich altábornagyot 1918 február 15-én a Magyarországon és Horvát-Szlavonországban levő karhatalmi csapatok parancsnokává nevezték ki és az országban erre a célra felhasználható katonai erőket mind rendelkezésére bocsátották. E célból minden katonai parancsnokságnál egy tábornok mint «karhatalmi tábornok» neki volt alárendelve. Fáradtságos munka után Lukachich altábornagy 1918 március elején már elkészült a karhatalmak megszervezésével; a március 7-1 budapesti munkásmozgólódás gyors elfojtása is bizonyítja Lukachich kiváló erélyét és szervező képességeit. Az országos karhatalmi parancsnoki állást a hadügyminisztérium 1918. március 8-án megszüntette. Minthogy sem Bogát tábornok, sem vezérkari főnöke, Karnitschnigg Miksa ezredes nem tudott magyarul, sem semmiféle kapcsolatuk a magyar lélekkel nem volt, a magyar kormány az utolsó percben, október 25-ről 26-ra virradó éjjel kivitte, hogy a hadügyminisztérium Lukachich altábornagyot nevezze ki budapesti katonai parancsnoknak. Ez a kinevezés igazán az utolsó pillanatban történt, mert Budapesten Lukachich altábornagy tavaszi beosztásának megszűnte óta nem hogy rendesen megszervezett karhatalmi csapatok nem voltak, hanem a riadó intézkedés is elavult volt, úgy hogy sürgősen pótolni kellett.

A Wekerle-kormány október 11-én újra beadta lemondását, azonban ez a tény a szerencsétlen országra zúduló csapásokat már nem tudta elhárítani. A szociáldemokrata párt már ekkor hatalmas izgatásba kezdett, a radikális párt Jászi Oszkár javaslata alapján testvéri szeretettel üdvözölte a csehszlovák, lengyel és délszláv népet. Ebből az egy körülményből is látható, hogy a szélső baloldal már ekkor megkezdte az országra nézve vészes politikáját. A parlamentben Wekerle hiába kérte az ellenzék támogatását, mert Károlyi Mihály gróf és pártja október 21-én kijelentette, hogy nem hajlandók Tiszával és Wekerlével együtt működni, s azt a vádat emelték a kormány ellen, hogy az egész háború csak félrevezetés, a legutóbbi magyar politika a csalások egész sorozata volt, tehát ütött a leszámolás órája és a nemzet ítélni fog a kormány fölött. A parlament megbotránkozására Lovászy Márton és társai nyílt ülésen kijelentették, hogy «mi antantbarátok vagyunk». Ezekhez a zavarokhoz árult október 17-én Tisza István grófnak az a bejelentése, hogy elvesztettük

a háborút, ami kétségtelenül mély hatást tett nemcsak a közvéleményre, hanem még a fronton vívő hadseregére is.

Október 18-án Vajda Sándor román származású képviselő már bejelentette a románok elszakadását az országtól, október 19-én pedig Juriga Nándor szlovák származású képviselő a felvidéki szlovákok számára teljes függetlenséget követelt. Október 22-én a munkapárt feloszlása után Károlyi Mihály a Házban kijelentette, hogy azonnal békét kell kötni és követelte, hogy a kormány adja át helyét más kormánynak. Október 23-án a debreceni sajnálatos Gotterhalte-eset és a

Fiume elfoglalását jelentő hamis sürgöny folytán Károlyi azt a megnyugtató kijelentést tette a parlamentben, hogy meg fogják próbálni Magyarországot kiemelni abból a kátyúból, amelybe belejutott. Wekerle miniszterelnök erre azt a választ adta, hogy a kormány nem tartja magát alkalmasnak az ügyek továbbvitelére, ennél fogva lemond.

Október 25-ről 26-ra virradó éjjel alakult meg Budapesten a Károlyi-palotában a Nemzeti Tanács intézőbizottsága, amelynek élére később, november elsején Hock János kőbányai plébános került. A Nemzeti Tanács eleinte látszólag nemzeti alapon állt, úgy-hogy nemcsak a tisztikar, hanem maga József királyi herceg, a homo regius, is sietett

Gróf Károlyi Mihály,

letenni a Tanács kezébe a hűségköt. Röviddel ezután nyilvánvalóvá lett, hogy a Nemzeti Tanács határozottan forradalmi intézmény, magához akarja ragadni a hatalmat és ennek révén a baloldalt, elsősorban Károlyi Mihály gróftól akarja uralomra juttatni.

Wekerle miniszterelnök, sajnos, nem ismerte fel eléggé a hazánkat fenyegető nagy veszélyt, eltúrta a Nemzeti Tanács forradalmi tevékenységét, nem vette figyelembe azt a káros hatást, amelyet a Nemzeti Tanács izgatása a hadseregnél és az államrendőrségnél a fegyelemre gyakorolt és így természet-szerűleg kisiklott a hatalom a kormány kezéből. Tény, hogy a közrend fenn-tartására hivatott állami szervek — elsősorban a hadsereg és a budapesti

államrendőrség — lettek a rend felbontói, nem pedig a csöcselék. Így került az államhatalom abba a szomorú helyzetbe, hogy 1918 október hó 31-re virradó éjjel nem tudott szembeszállni a néhány ezer emberből, főleg katonaszökevényekből álló néptömeg garázdálkodásával. Ez a körülmény is mutatja már a fegyelem megbontását, ami a hadseregnél és a rendőrségnél bekövetkezett. A hosszantartó háború, az otthon utáni vágyakozás, a nagy nyomor, a súlyos veszteségek, a kedvezőtlen egészségügyi viszonyok, az élelmezési nehézségek, a ruházat hiánya voltak leginkább okai a fegyelem meglazulásának. A háború folyamán a hadseregben a fegyelmi büntetések elkerülhetetlen szigorítása helyett, a megtorlás eszközeit kivették a parancsnokok kezéből, s emiatt rengeteg szökevény hagyta ott a zászlókat, úgyhogy az egész monarchia területén csakhamar sok, úgynevezett «zöldkader» keletkezett lógós katonákból. A felállított katonai rendőrség sem tudott megbirkózni ezekkel a rendbontókkal.

Október 25-én a Nemzeti Tanács és a forradalmi Galilei-Kör nagy tüntetést rendezett a Várban a magyar függetlenség és a béke eszméje mellett, Károlyi Mihály és pártja ekkor vette először segítségül az utcát. Aznap este megalakult az Országház-téren az első forradalmi tanács, a Diák-tanács és a Károlyi-párt Gizella-téri helyiségében szintén ezen a napon alakult meg Csernyák Imre százados elnöklete alatt a forradalmi katonatanács. Mind ezeknek a tanácsoknak leplezett céljuk az volt, hogy Károlyi Mihály gróf miniszterelnökké való kinevezését kieroszakolják. Október 26-án este a Gödöllőn tartózkodó király Bécsbe utazott és a királyi párral együtt az udvari vonaton Károlyi Mihály is Bécsbe ment, ahol a bécsi körökkel tárgyalást folytatott, ami azonban nem vezetett eredményre. A király erre József főherceget bízta meg a válság megoldásával.

Mint már említettük, a lemondott Wekerle-kormány sajnos nem lépett fel elég eréllyel a forradalmi irányú Nemzeti Tanáccsal szemben és tagjait nem tartóztatta le. Pedig így bizonyosan el lehetett volna kerülni a forradalmat és talán Magyarország megcsonkítását is.

Október 27-én délután a Nemzeti Tanács az Országház-téren nagy népgyűlést tartott, amely követelte a béke azonnali megkötését, általános — nőkre is kiterjedő — választójogot, teljes politikai, gazdasági, katonai önállóságot és demokratikus átalakulást. Eznapi történt a híres Lánchídi-tüntetés, amelynek több halálos áldozata is volt.

A Lánchíd felé vezető utak elzárására felállított karhatalom eltúrte, hogy a tömeg a szuronyokat egyszerűen félretolja és a csapatokat, úgyszólván legázolja. Ez a körülmény is mutatja a fegyelem meglazulását és a karhatalmi csapatok megbízhatatlanságát.

Pedig Budapesten ebben az időben 81 karhatalmi század és 37 géppuskászakasz állt rendelkezésre. Ez az erő minden körülmények közt elegendő lett volna arra, hogy bármely megmozdulást elnyomjon. Sajnos a karhatalmak nem állottak már akkor a helyzet magaslatán és mint később kitudt, teljesen

használhatatlanok voltak. A csapatok főhibáit főleg a következőkben kereshetjük: Célszerűtlen elhelyezés, rossz élelem és ruházat, meg nem felelő parancsnokok, a magasabb kötelékek hiánya, hiányos összekötő szolgálat, végül — ami a legfontosabb, — a mindinkább elharapódzó fegyelmezetlenség. Ekkor merült fel először az a terv, hogy gróf Tisza Istvánt és Lukachich Géza altábornagyot, a katonai parancsnokot meggyilkolják.

Október 29-én a király Hadik János gróftot nevezte ki miniszterelnökké, — Hadik szerint «elkésletten», — a Nemzeti Tanács mégis tovább folytatta működését, áttette székhelyét az Astoria-szállóba. A katonatanács is mindent megtett a légénység forradalmosítása céljából és székhelyét a reáltanoda utcai főreáliskolába helyezte át. Ezen a napon már a budapesti államrendőrség is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz.

Ez döntő hatással volt a forradalom hirtelen kirobbanására. Először a rendőrlégénységet fertőzte meg a felforgató propaganda; már október hó 27-én a tisztviselői karban is mutatkozni kezdtek a bomlás jelei. Október 29-én a rendőrség őrszemélyzete és a detektív - testület csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, a tisztikar egy része letette az esküt a Nemzeti Tanács kezébe és így a budapesti államrendőrség már nem állt a törvényes kormány rendelkezésére; a bekövetkezett eseményekről a rendőrség nem tájékoztatta a katonai parancsnokságot.

Szomorú esemény volt még október 29-én, hogy Horvátország kimondta az anyaországtól való elszakadását. Ugyanekkor jelent meg Károly király hadsereg- és hajóhad-parancsa is, amelyben hangoztatta, hogy a polgári élet zavarainak nem szabad a hadseregre kiterjeszkedni.

Gróf Hadik János a királyhoz fordult az önálló magyar hadsereg felállítása céljából. Egyben felszólította Károlyi Mihályt, vállaljon tárcát kabinetjében, azonban mind a szocialista, mind a radikális párt kijelentette, hogy semmiféle más párttal nem akar együttműködni.

Október 30-án a Nemzeti Tanács lázító proklamációt intézett a katoná-

Lukachich Géza.

sághoz, amelyet sokezer példányban terjesztettek a kaszárnyákban. Ugyan-ezen a napon a szociáldemokrata párt a munkásokat szólította fel, hogy álljanak a Nemzeti Tanács mellé. Ekkor már megalakultak a később nagy-hatalomra jutó munkástanácsok; a Reáltanoda-utcai iskolából a lyiikachich altábornagy által kifüstölt katona-tanács egy ideig a Lovas-féle vívóteremben tartotta üléseit, itt határozták el végképpen gróf Tisza István megölését. Nagy baj volt ezekben a veszélyes időkben a sajtócenzúra enyhése; a cenzúra általában nem teljesítette a sajtóbizottság kívánságait.

A karhatalmak megbízhatatlansága folytán Lukachich altábornagy állandóan sürgette a hadügyminisztériumtól megbízható csapatoknak Budapestre irányítását; végre küldtek két zászlóaljat, ezek azonban már az összeomlás után érkeztek meg.

Hazánk katonai helyzete a világháború végén.

Magyarország a négyéves háborúban hatalmas bizonyosságát adta vitézségének. Ma már minden részrehajlás nélkül megállapíthatjuk, hogy a magyar csapatok a legderekasabban kivették részüket a háborúból, úgyhogy a hadvezetőség a legtöbb fontos feladat megoldásánál elsősorban magyar ezredeket alkalmazott, hisz a magyar vitézség tartotta távol az országtól négy éven át az ellenség támadását, véresen visszaverte az oroszok, szerbek, románok betörését a hazai földre. Ámbár a piavei vereség, a bolgár különbéke, valamint a németek franciaországi visszavonulása csakugyan lehetetlenné tette, hogy a háborút diadalmasan fejezhessük be, mégis minden remény megvolt arra, hogy a vitéz magyar hadsereg az ország határain fel tudja tartóztatni ellenségeinket és meg tudja védeni az országot a feldarabolástól, annyiival inkább, mert a támadó csapatoknak igazán csekély harcértékük volt.

A magyar hadsereg szelleme és hangulata a frontokon még a háború végén is egészen kifogástalan volt, azonban az ország belsejében lévő csapatok, különösen az Oroszországból visszatérő és a bolsevizmus eszméjével megfertőzött katonák már ki voltak téve a szélső baloldali izgatásoknak. Ez a bolsevista-propaganda lassankint utat tört magának a frontra is, még magában a haditengerészetben is, és hatása kisebb — mindenesetre hamar elnyomott — lázadásokban nyilvánult. Bomlasztó hatást tett a haditengerészetre a balkáni front összeomlása is. Október 28-án már bizalmiférfiak vették át a hajók fölött a parancsnokságot és Károly király kénytelen volt október 28-án a flottát a jugoszláv nemzeti tanácsnak átadatni.

Október 30-án kezdődtek az olaszokkal Padovában a fegyverszüneti tárgyalások, amelyeknek határozatai értelmében a monarchia hadserege azonnal megkezdi a visszavonulást a régi határokra. A fegyverszünetet voltaképpen november 3-án délután 3 órakor kötötték meg. A határozmányok szerint az ellenségeskedésnek csak 4-én délután 3 órakor kellett volna megszűnnie, a fegyverszüneti szerződésnek ezt a rendelkezését azonban a hadseregfőparancs-

nokság a csapatoknak nem adta tudtul és elrendelte az ellenségeskedés azonnali beszüntetését. Ennek következtében számos, főleg magyar csapat került az olaszok előnyomulása folytán fogságba, minden harc nélkül. Az olaszok ezeket a vértelen hadműveleteket vittorio-venetoi győzelem néven könyvelik el. A visszavonulás alatt sok csapat már felbomlott, s ehhez hozzájárult, hogy Pestről agitátorokat küldtek ki a hadsereghez, akik a katonai szellemet és fegyelmet teljesen aláásták. Így jutottak el a forradalmi elvek a legkiválóbb katonák közé is.

Az őszirózsás forradalom katonái.

Ebből a rövid leírásból is látható, hogy a négyéves háború befejezése után a katonai viszonyok nálunk is nagyon kedvezőtlenül alakultak. Azonban megjegyezzük, hogy ugyanezeket a viszonyokat találjuk a többi legyőzött államban is, sőt ma már nyilvánvaló, hogy a győztes államok belpolitikai helyzete és a győztes hadseregek fegyelmi viszonyai sem voltak a világháború végén egészen kifogástalanok.

A forradalom.

Október 30-án estefelé nagy tömeg verődött össze az Astoria-szálló előtt és az egyik szónok az erkélyről bejelentette, hogy a Nemzeti Tanács maga veszi kezébe a hatalmat. Az éj folyamán a csöcselék kiszabadította a rabokat

az ügyészség fogházából, megszállta a telefonközpontot, a főpostát, több laktanyát, a főkapitányságot, valamint a pályaudvarokat, ahol a harctérre induló katonákat nem engedte elutazni.

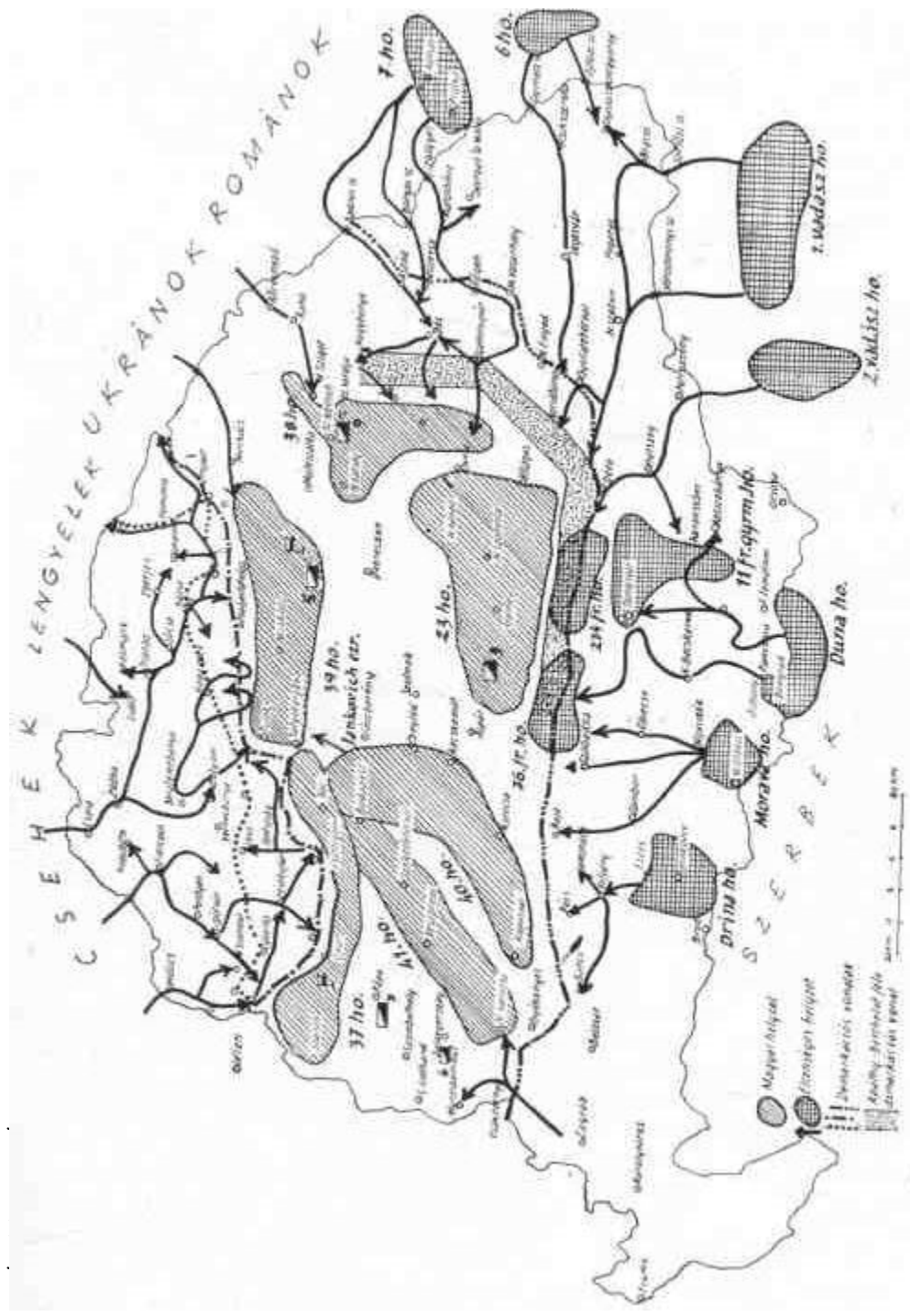
Lukachich Géza altábornagy és alparancsnokai: Várkonyi Teus Izidor és Hodula Károly tábornokok mindent megtettek, hogy a zavargásokat leverjék, azonban minden törekvésük hiábavaló volt. A karhatalmak legénysége már nem engedelmeskedett tisztjeinek, a telefonközpont már nem kapcsolta a katonai beszélgetéseket, úgyhogy a rendelkezéseket szóbelileg kellett tisztek által közvetíteni.

Éjjel az akkor legmegbízhatóbbaknak tartott híres bosnyákok tagadták meg az engedelmisséget. A belvárosi Lobkowitz-laktanya visszafoglalására Lukachich Géza altábornagytól kirendelt két bosnyák század legénysége menetközben széjjelszaladt, otthagya tisztjeit és visszatért laktanyájába. Még a kiváló inotai honvéd tanezred legénysége is megtagadta az engedelmisséget, úgyhogy október 30-ról 31-re virradó éjjel nem volt csapat Budapesten, amelyet a forrongás elfojtására fel lehetett volna használni, mert maguk a legjobb csapatok is megtagadták a fegyver használatát. Bbból látszik, milyen alaptalan az az állítás, hogy a forradalmat el lehetett volna nyomni, ha a katonaság lött volna. Tény, hogy a karhatalmak sem Lukachich altábornagytól, sem mástól nem kaptak olyan rendelkezést, amely a fegyverhasználatot eltiltotta volna. Lukachich altábornagynak az éj folyamán a királlyal folytatott telefonbeszélgetése csak jelentéstétel célját szolgálta; teljesen légből kapott az az állítás, hogy Lukachich altábornagy a katonaság lövétére engedélyt kért volna, amit a király megtagadott.

Október 31-én a reggeli órákban őszirózsás katonákkal telt gépkocsik járták be a várost és éltették a Nemzeti Tanácsot. A forradalom rendezői minden katonát kényszerítettek, hogy sapkarózsáját levegye, a tiszteket és altiszteket pedig, hogy rangjelzéseiket letépjék. A szociáldemokrata-párt felhívások útján közölte, hogy kitört a forradalom és Magyarország sorsának intézését gróf Károlyi Mihály vette át. Hadik János gróf designált miniszterelnök ezekre a hírekre beadta lemondását. József királyi herceg ekkor magához kérte Károlyit és tudtára adta, hogy a király az események kényszerítő hatása alatt kinevezi őt miniszterelnökké és megbízza az új kabinet megalakításával. A Károlyi elnöklete alatt megalakult, úgynevezett «népkormány»-ban a hadügy miniszterséget Linder Béla tüzérezredes vette át.

Károlyi Mihály a kormányalakítást ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a karhatalmakat be kell vonni a kaszárnyákba és vérnek folyani nem szabad, amit József kir. herceg el is rendelt és Lukachich altábornagy így is intézkedett.

Lukachich Géza altábornagyot még aznap felszólították, hogy a katonai parancsnokságot Hunke altábornagynak adja át. A Károlyi-kormány tagjai október 31-én este 6 órakor tették le az esküt József főherceg kezébe. Ezekben az órákban gyilkolták meg Hermina-úti lakásán gróf Tisza Istvánt, aki talán egyedül tudott volna ezekben a zavaros időkben rendet teremteni.

Helyzet a Károlyi-kormány alatt.

ben is bármely katonailag fontos területet. A magyar hadsereg csak 6 gyalog- és 2 lovas hadosztályból állhat, a rend fenntartása céljából. A német csapatoknak Magyarországon való átszállítására mindössze 10 napi haladékat adtak. A fegyverszüneti tárgyalások alkalmával Károlyi bemutatta Csernyák századost, mint a katonatanács elnökét a francia tábornoknak, aki erre ezt a mélyen megalázó kijelentést tette: «Vous êtes tombés si bas!» «Ilyen mélyre süllyedtek önök!»

A köztársaság kikiáltása.

A mélyen megalázott Károlyi-kormány a közvélemény előtt azzal igyekezett mentegetni a francia tábornok határozottan sértő magatartását, hogy Franchet d'Espéray tábornok royalista és így a demokratikus haladás ellensége.

Hogy mily kevésre becsülték a francia vezetőkörök a Károlyi-kormány értékét, — bizonyítja az a körülmény is, hogy Clemenceau francia miniszterelnök Belgrádba sürgönyi rendeletet küldött, hogy a francia keleti parancsnokság a magyar kormánnyal tisztán katonai kérdésekről tárgyalhat, minden politikai kérdés kikapcsolásával.

Ezeken a napokon a csehszlovák hadsereg már több helyen átlépte a

magyar határt. A december 1-i gyulafehérvári román nagygyűlés kimondta Erdély elszakadását Magyarországtól. Az akkori forradalmi hangulat ellenére oly nagy volt az elkéseredés Linder Béla hadügyminiszter ellen, hogy Károlyi kénytelen volt őt eljteni és Bartha Albert vezérkari alezredest nevezte ki november 9-én hadügyminiszterré. Bartha először elrendelte a karhatalmi parancsnokság felállítását és a belgrádi fegyverszüneti szerződés keretén belül karhatalmak megalakítását, egyúttal szervezni kezdték a nemzetőrséget, a hadügyminisztériumban nemzetőrségi kormánybiztosságot állítottak fel, élére Fényes László került, s ugyancsak ekkor indult meg a polgárőrség szervezése is. Azonban hiábavaló volt az új hadügyminiszter jószándéka és a tisztikar önfeláldozása, mert a baloldali körök — élükön Böhm Vilmoossal — már telítve voltak az Oroszországból beszivárgott kommunista eszmékkel. Ekkor szerepelt először a később oly szomorú hírre vergődött Kun Béla is. Lassankint kezdett a katonatanács is nagyobb szerepet játszani; Pogány József elnöklelete alatt már nyíltan hangoztatta, hogy a jelenlegi hadsereget végleg meg kell szüntetni, elsősorban a csapatok fegyelmét és a tisztikar tekintélyét kell teljesen aláásni. Pogány és hívei a budapesti és a vidéki kaszárnyákban mindent megtettek, hogy a legénységet a tisztikar ellen lázítsák. A hazafias szellemű magyar tisztikar — mint minden más hadsereg tisztikara — hozzá volt szokva, hogy a politikától teljesen távol marad, ennek következtében e felforgató törekvések ellen nem lépett fel oly mértékben, mint hazánk érdekében okvetlenül szükséges lett volna. Ennek magyarázata abban a körülményben is rejlik, hogy a forradalom és a Nemzeti Tanács kezdetben látszólag hazafias szellemről tett tanúbizonyságot. Tetőzte még a zavarokat Károly király november 13-i manifestuma, amelyben az uralkodó kijelenti, hogy az államügyek intézéséről lemond és Magyarország bármely jövődő államformáját elismeri. Ily körülmények között kiáltották ki az Országház előtt a népköztársaságot.

A katonaságot illető forradalmi intézkedések lassankint szétzüllesztették az egykor kiváló magyar hadsereget. Ezek a rendelkezések nagy vonásokban következők voltak: az érdemes tábornoki kar kényszernyugdíjazása, a középosztálytól a felesleges ruházat elvétele, a tisztikarnak a politikai életbe való bevonása, a parancsnokok fegyelmi fenyítő hatalmának csökkentése, a hadseregben a bizalmi-rendszer bevezetése, a tiszti tekintély teljes lejáratása, sőt a kiváló tisztek üldözése. Bartha hadügyminiszter dicséretére legyen mondván, hogy állandóan küzdött a felforgató törekvések ellen és majdnem titokban még riadószólaljak felállítását is elrendelte, abban a reményben, hogy ezeknek segítségével a rendet fenn tudja tartani. Bartha ezirányú intézkedései Böhmnek, Pogánynak, valamint a katonatanácsnak tudomására jutottak és erre elhatározták, hogy a hadügyminisztert lemondásra fogják kényszeríteni. Ebből a célból a Várban a honvédelmi minisztérium előtt nagy tüntetést rendeztek és követelték a hadügyminiszter azonnali lemondását, helyére polgári hadügyminiszter kinevezését, akinek személye bizto-

síték lesz arra, hogy az új hadsereget demokratikus alapon fogja megteremteni, emellett követelték a tiszti tekintély még alaposabb megnyirbálását. Károlyi Mihály ugyan a küldöttségnek adott válaszában védelmébe vette Bartha hadügyminisztert, de megígérte, hogy az ultimátumot a kormány elé fogja terjeszteni és a katonaság kérését a lehetőség határain belül teljesíteni fogja. Pogány azt remélte, hogy őt fogják kinevezni hadügyminiszternek, ez azonban egyelőre nem következett be; Károlyi, hogy a döntés elől kitérjen, december 12-től 30-ig ideiglenesen maga vette át a hadügyi tárcát.

Károlyi hadügy miniszterségéhez fűződik Mackensen német tábornoknak és hadseregének súlyos megalázása. Az ősz hadvezér, aki többször megvédte a háború folyamán Magyarország határait, Károlyi Mihálytól kérte a hadseregének hazaszállítására szükséges vonatok rendelkezésére bocsátását. Erre Károlyi azt a cinikus választ adta, hogy a magyar kormánynak nem áll a megfelelő szénmennyiség rendelkezésére. Később Károlyi még a vonatok rendelkezésre bocsátását is megtagadta, mert a kormány a rendben visszaérkezett német csapatoktól a forradalom vívmányait féltette. Minthogy a belgrádi fegyverszüneti szerződés által a német csapatok hazaszállítására engedélyezett 10 napos határidő letelt, az antant Vyx alezredes útján követelte a német csapatok internálását. Mackensen tiltakozott a magyar fegyverszüneti bizottság előtt

Franchet d'Espéray.

hogy csapatait fogolytáborokban helyezték el, azonban ennek a tiltakozásnak nem volt különösebb hatása. Magát Mackensen tábornagyot Budapesten — mondhatni — letartóztatták és gróf Károlyi László főti kastélyában internálták; innen 1919 január 4-én francia spahik a marsallt és kíséretét Szalonikibe hurcolták, ahol a diadalmas tábornagy november 25-ig fogságban volt, amikor végre Magyarországon keresztül hazautazott Németországba.

1918 december 30-án gróf Festetich Sándor lett hadügyminiszter, ellene azonban Kun Béla és Pogány József nyomban hajszát indított. Kun Béla mindjárt másnap az Üllői-úti kaszárnyában és több más kaszárnyában is nyilvánosan tüntetett az új hadügyminiszter ellen. Festetich hiába jelentette

ki a sajtó képviselői előtt, hogy ő a demokratikus vívmányok alapján áll, Pogány mégis ellenforradalmárnak minősítette az új hadügyminisztert, aki már január 20-án kénytelen volt állásáról lemondani. Festetich hadügyminiszterségéhez fűződik Szurmay Sándor báró volt honvédelmi miniszter és Sztérényi József volt kereskedelmi miniszter internálása is, ami kapcsolatban volt a kommunista tüntetők ellen történt rendőri beavatkozással. A Festetich ellen megindult hajsza újabb nehézségeket okozott a kormánynak, amelynek kebelében a polgári pártok és a szocialisták közt az ellentétek mindjobban kiélesedtek. A Nemzeti Tanács, hogy legalább Károlyi személyét megmentse, január 11-én Károlyit ideiglenes köztársasági elnöknek nyilvánította, aki Berinkegy Dénest nevezte ki kormány elnökké. Pogány a katonatanács január 12-i ülésén határozati javaslatot fogadtatott el, amely főbb vonalakban a következőket tartalmazta: «A hadseregből el kell távolítani az ellenforradalmárokat, az alantasabb parancsnokokat a legénységnek kell választania, hadügyminiszter csakis szocialista lehet, semmiféle karhatalmi intézkedés a katonatanács nélkül nem tehető». Az ellentétek a polgári pártok és szocialisták közt mindjobban kiéleződtek, ezek a súrlódások azonban csak a kommunizmus malmára hajtották a vizet. Ekkor kezdődött meg az első gyárak szocializálása, 1919 január 4-én már kommunista tüntetés volt Salgótarjánban, Kun Béla agitátorai nagy súlyt vetettek a munkanélküliek megszerzésére, hiába volt a már megszavazott tetemes munkanélküli segély, egyszermind a rokkantak is mind nagyobb követelésekkel álltak elő. A leszerelt katonák óriási tömege szintén a kommunizmust segítette elő; ekkor indult meg a kommunisták lapja, a később oly nagy és szomorú szerepre vergődött Vörös Újság.

A katonatanács határozatai értelmében a hadügyminiszter csakis szocialista lehetett, ennél fogva kinevezték Böhm Vilmos államtitkárt hadügyminiszternek, aki Stromfeld Aurél vezérkari ezredest vette maga mellé államtitkárnak. Böhm hadügyminisztersége reményt nyújtott a szocialista párt ama kívánságának megvalósítására, hogy a hadsereget szocialista hadsereggé kell átalakítani. Böhm és környezete valóban lázas tevékenységet fejtett ki, hogy ezt a célt megvalósítsa. Az ezirányú rendelkezések nagy vonásokban a következők voltak: «Idősebb tisztek kény szernyugdij ázása, tiszti szakszervezetek alapítása, a tisztiszolga-intézmény eltörlése». A szocialista hadseregben azonban teljesen megbomlott a fegyelem, a legénység alig ment be a kaszárnyákba, gyakorlatozásról és kiképzésről szó sem volt, lassankint átalakult a hadsereg teljesen szocialista zsoldos hadsereggé. Az új hadsereg átszervezésére a hadügyminisztérium rendeleteket adott ki, de Pogány közbelépésére az önkéntesek toborzását egyelőre csak vidéken kezdték meg.

Ilyen volt a hadsereg állapota azokban a napokban, midőn Magyarország ellenségei megindultak, hogy felosszák egymás közt ezeréves hazánkat. Az így keletkezett harcokról az egyes hadműveletek leírásánál fogunk megemlékezni. Tény, hogy a 29 gyaloghadosztálynyi, harcedzett magyar fegyveres

erőt a forradalom széttöltöztette. Még a belgrádi fegyverszüneti szerződésben engedélyezett csekély számú csapatokra sem lehetett számítani, mert ezek nem voltak hajlandók a demarkációs vonal védelmére. Az egyetlen fegyvelmezt csapat volt a székely hadosztály, azonban az erdélyi csapatokat a katonatanács megbízhatatlannak, ellenforradalmároknak tartotta és mindent megtett, hogy agitátorok által őket is megnyerje a forradalom céljainak. Ilyen körülmények között az utódállamok fegyveres erejének könnyű volt a fegyvertelen Magyarországot leigázni, amit nagyon megkönnyített Vyx

Tüntető katonaság a hadügyminisztérium előtt.

alezredesnek 1918 december 3-án a magyar kormányhoz intézett jegyzéke is, amely felszólította a kormányt, hogy a szlovák területekről csapatait azonnal vonja vissza. A december 24-i jegyzék a szlovák föld határait a következő vonalban állapította meg: Magyarország jelenlegi északi határa, Magyarország nyugati határa a Dunáig, a Duna folyó az Ipoly torkolatáig, az Ipoly folyó Rimaszombatig, egyenes vonal az Ung folyó torkolatáig, végül az Ung folyó az Uzsoki-szorosig. A jegyzék végül felszólította a magyar kormányt, hogy ebből a területből csapatait vonja ki; ilyen körülmények között Magyarország megszállása mind nagyobb méreteket öltött. Az ország megcsonkítását betetőzte Vyx alezredesnek 1919 március 20-án a kormányhoz átnyújtott

jegyzéke, amely a magyarok és a románok közt semleges övet létesített. Ezt a zónát az antant a következőképpen állapította meg: Arad, Nagyszalonta, Nagyvárad, Nagykaroly, Szatmárnémeti, a Szamos folyása. A jegyzék azt kívánta a magyar kormánytól, hogy 10 nap alatt vonja ki csapatait a semleges övből. Magyarország újabb katasztrófális megnyirbálását még a Károlyi-kormány sem tehetné magáévá, ennél fogva Károlyi közölte Vyx alezredessel, hogy a magyar kormány nem vállal felelősséget ennek a határozatnak végrehajtásáért és kénytelen azonnal lemondani. Így jutott az ezeréves történelmi Magyarország kormánya a gyűjtőfogházban elzárt, rovottmultú, kommunista Kun Béla kezeibe.

A bolsevizmus.

Vyx alezredes jegyzéke folytán — mint már említettük — Károlyi Mihály gróf átadta a hatalmat a proletariátusnak. A szociáldemokraták küldöttsége felkereste a letartóztatott kommunista vezéreket és velük megbeszélte a két párt-árnyalat egyesülését. 1919 március 21-én este a munkástanács ülésén Garbai Sándor ismertette a kommunisták és szocialisták közös elveit. A kormányzóhatalmat a munkástanács vette át és az ügyek vitelére forradalmi kormányzótanácsot nevezett ki. A kormányzótanács elnöke Garbai Sándor lett, hadügyi népbiztos Pogány József, a kormányzótanács voltaképeni vezetője azonban a külügyi népbiztos, Kun Béla volt. A forradalmi kormányzótanács orosz mintára felhívást bocsátott ki «Mindenkihez» címen, amelyben azt hirdette, hogy az országot az összeomlás anarchiájától csak a szocializmus mentheti meg. A kormányzótanács első rendelkezései a statárium és a szesztilalom kihirdetésében állottak, ezeket az intézkedéseket gombamódra követték a kommunista szellemű új társadalmi és vagyoni rendelkezések, amelyek teljesen gúzsbakötötték a polgári társadalmat.

A proletárdiktatúra és a hadsereg.

A hadügyi népbiztosság első intézkedése volt a nemzetközi proletárkatonákhoz, valamint a Magyarországon tartózkodó orosz proletártestvérekhez intézett felszólítás. Pogány azonnal átszeivezte a vezetése alatt álló hadügyi népbiztosságot és március 25-én már kiadta rendeletét a vörös hadsereg megalakítására. Ennek az intézkedésnek főbb pontjai következők voltak: «A hadsereg forradalmi fegyelmen alapuló új proletárhadsereggé alakul át, neve «vörös hadsereg», legfelsőbb irányítója a forradalmi kormányzó tanács. A vörös hadsereg nem egyéb, mint a proletárság osztályhadserege, nem ismer semmiféle rendfokozatot és rangjelzést, csak parancsnokai és katonái vannak, minden csapattesthez egyszersmind politikai megbízottat fognak kirendelni». A rendelet szerint a hadseregen belül munkás tartalékszázalójak állítandók fel, a vörös hadsereg toborzását és megszervezését a hadsereg kiépítése céljából azonnal meg kell kezdeni. Ehhez a ren-

delethez járult a parancsnokképző-tanfolyamok felállítását célzó intézkedés is, valamint Pogány parancsa, hogy minden katona vonuljon be haladéktalanul csapatteste kaszárnyájába. A vörös hadsereg megszervezésével Pogány rokonát, Czobel Ernőt bízta meg. Egyben a budapesti kaszárnyákat a szocializmus vezéreiről nevezték el.

A hadügyi népbiztosság intézkedett a további hadműveletek irányításáról és elrendelte, hogy a frontot mindenütt meg kell védelmezni, sőt kilátásba helyezte támadó hadműveletek megkezdését is; egyben szabályozták

Stromfeld Aurél, a vöröshadsereg vezérkari főnöke.

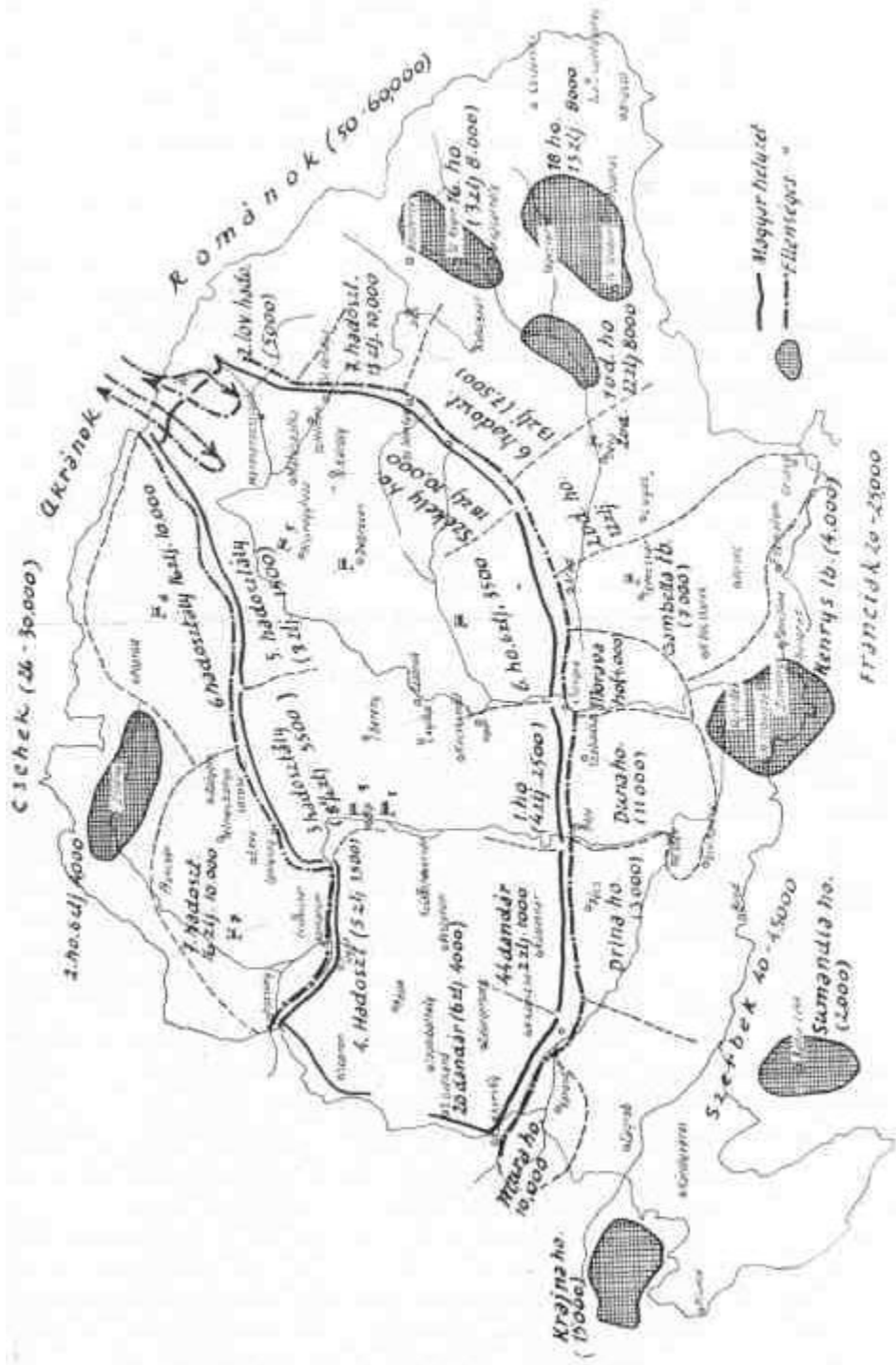
a parancsnokolási viszonyokat; elrendelték, hogy a volt tiszteket jelenlegi beosztásukban egyelőre meg kell hagyni. Március 30-án adták ki a rendeletet a vörös tengerész-dandár megszervezésére, a nemzetőrséget és a pénzügyőrséget pedig beolvasztották a vörös hadseregbe, egyúttal intézkedések történtek a budapesti rendőrfőkapitányság átszervezésére is. Alig jelentek meg ezek a rendelkezések, már április 4-én sűrlődások támadtak a kormányzótanácsban, úgy, hogy Pogánynak le kellett mondania a hadügyi népbiztosság vezetéséről; ekkor jutott szerephez Haubrich. Pogány helyett a hadügyek élére népbiztos-tanács került, amelynek tagjai voltak Kun Béla, Böhm Vilmos, Szántó Béla, Fiedler Rezső és az említett Haubrich József. A tanács első

rendelkezése volt az a felhívás, amelyben rendet, fegyelmet és engedelmisséget követelt a vörös hadsereg minden katonájától. Hogy mennyire alászállott a hadsereg fegyelme, bizonyítja az a körülmény, hogy több rendeletet kellett kiadni a fegyelem megszilárdítása céljából. Egyúttal szabályozták a politikai megbízottak katonai hatáskörét; ezeknek elsősorban ellenőrző szerepük volt: egyszersmind kiadták a rendeletet a forradalmi katonai törvényszékek megalakítására, melyeknek intézkedései egészen a statárium jellegével bírtak. A vörös hadsereg toborzása csakhamar megkezdődött, egyidejűleg megindult az új hadsereg szervezése is; nagy szerepe volt ezen a téren a budapesti vörös vasas hadosztálynak. Ekkor rendszeresítették az addigi zászlók helyett a vörös zászlókat, eltávolították az addigi tiszti és altiszti jelleget feltüntető ruházati különbségeket. Csakhamar megalakult előbb Szolnokon, később Gödöllőn a keleti vörös hadsereg parancsnoksága is, hadseregparancsnok Böhm Vilmos, vezérkari főnök Stromfeld Aurél lett; a hadsereg további szervezését a hadügyi népbiztosság helyett ettől kezdve a főparancsnokság vette át.

A proletárdiktatúra és Magyarország ellenségei.

A bolsevizmus uralomrajutása 1919 március 21-én meglepte mind az antantot, mind Magyarország közvetlen szomszédait. Különösen a románok voltak kétségbeesve, mert azt hitték, hogy a vörösök most már meg fogják támadni őket, mert orosz segítséggel kétoldalról fogják veszélyeztetni Romániát. Az antant április 4-én már Budapestre küldte Smuts angol tábornokot, aki érintkezésbe lépett Kun Bélával és a vörös kormányzótanáccsal, amire a kommunisták nagyon büszkék voltak, mert a Károlyi-kormánnyal az antant szóba sem állt. A magyar kommunista vezérek azonban még nem voltak abban a helyzetben, hogy a megszálló csapatok ellen támadólag léphessenek fel, mert az ország átszervezésével és a vörös hadsereg felállításával voltak elfoglalva és a hadsereg fegyelme még mindig nagyon gyenge volt. Hogy minő volt a vörös hadsereg erkölcsi értéke, mutatta a románok gyors előnyomulása egészen a Tisza-vonalig. Csak június közepén volt a vörös hadsereg abban a helyzetben, hogy a csehek ellen támadólag léphessen fel. Itt a hadsereg valóban nagy eredményeket ért el, de később az antant nyomására kénytelen volt visszavonulni az eredeti demarkációs vonalra. A románok ellen július végén megindított hadműveletek teljes kudarccal végződtek s ez aztán a bolsevizmus bukását vonta maga után. Ekkor jelent meg a magyar történelem színpadán a nemzeti hadsereg, amelynek kiváló vezére, Horthy Miklós csakhamar helyreállította Magyarország régi tekintélyét és megmentette megcsönkített hazánkat a további megaláztatástól.

Ebben a rövid leírásban vázoltuk Magyarország katonai és bérvizonyait a Károlyi-kormány és a bolsevizmus alatt és ezek előrebocsátása után rátérünk azoknak a hadműveleteknek tárgyalására, amelyek végeredményben Magyarország megszállására és feldarabolására vezettek.

Helyzet a proletáriliktaturn kiküldtásokor.

2. A MAGYAR-CSEH HÁBORÚ.

Csehszlovákia megalakulása és a pánszlávizmus.

A történelemből ismeretes, hogy Nagy Péter cár ragadta ki Oroszországot Ázsiából és vezette a még műveletlen barbár országot az európai kultúra mezejére. Nagy Péter állítólag hamisított politikai végrendelete körvonalazta először az ország nyugati, főleg Konstantinápoly felé való előretörésének szükségességét és fejezte ki azt a kívánságot, hogy Oroszország az összes szláv népek vezetésére és egyesítésére törekedjék. A nagy cár óta minden orosz uralkodó hódító politikát folytatott és így az ország csakhamar jelentékeny európai nagyhatalommá fejlődött. A szláv népeket minden hibájuk mellett is hatalmas szívósság jellemzi, s ennek ad kifejezést az Amur-vidék meghódítója, Newelszky tengernagy vladivosztki szobrának büszke felirata is, amely így hangzik: «Ahol az orosz zászló lengett, lengeni fog mindörökké». Még Napoleon sem tudott megbirkózni a szláv kolosszussal; tragikus bukásában jórésze volt Oroszozágnak.

1854-ben Anglia már aggódva szemlélte Oroszország nagy túlsúlyát és az így kitört krími háború majdnem egész Európa szövetkezése folytán határt szabott egy időre a pánszláv imperializmusnak. Az 1870/71-ben lezajlott francia-német háborúban levert Franciaország teljesen tisztában volt azzal, hogy saját erejéből nem köszörülheti ki a csorbát, ezért a demokrata és szabadkőműves köztársaság szövetséget kötött a hatalmas abszolút cári Oroszországgal, sok millió, azóta elvesztett kölcsönt nyújtott neki, abból a célból, hogy Oroszország és a szláv faj túlsúlyát Németországgal szemben sorompóba állítsa.

A világháború előtt Szerbia volt a pánszlávizmus és vele együtt Oroszország előretolt középeurópai bástyája; a pánszláv propaganda csak arra várt, hogy régi terveit megvalósítva, az északi és déli szlávok egyesítése kapcsán szétrobbantsa az útjában álló osztrák-magyar monarchiát.

Ma már a cári levéltárak titkos okmányainak közzététele folytán és az európai külügyi kormányok nyilvánosságra jutott adataiból tudjuk, hogy a világháborút is a pánszláv eszmék idézték elő és nem vitatható, hogy az 1914 július 24-én elrendelt, de még saját szövetségesei előtt is eltitkolt orosz mozgósítás rántotta be a gyanútlan Franciaországot a háborúba, mert a franciák minden szövetségi szerződés ellenére sem támogatták Oroszország politikáját és maguk is fel voltak háborodva az osztrák-magyar trónörökös pár sarajevói meggyilkolásán.

A világháború alatt a monarchia szláv népeiben is tápot nyert a pánszláv propaganda. Masaryk 1914-ben kelt «Új Európa» című memorandumja, Benes 1916-ban közzétett világhírű röpirata «Détruisez l'Autriche et la Hongrie» (Semmisítsétek meg Ausztriát és Magyarországot) már körvonalazták Cseh-

Szlovákia jelenlegi határait. A monarchia szláv csapataiból csakhamar rengeteg katonaszökevény került ki; így keletkeztek az orosz és az olasz fronton az első, ellenünk harcoló szláv légiók, amelyek Magyarország megszállásában és az orosz harcokban, különösen Szibériában nagy szerepet játszottak, miként erre részletesen ki fogunk térni. Az 1917 július 17-i korfui egyezmény, az 1918. március 7-én kötött londoni paktum, az osztrák-magyar monarchia állítólag elnyomott nemzetiségeinek 1918 április 8-án tartott római kongresszusa, végül az 1918 július 30-i pittsburgi egyezmény már megállapított

Vyx alezredes (balról).

ták a szerbek, horvátok, szlovének, románok, csehek és szlovákok állásfoglalását. A történelem azonban lerántotta a leplet ezekről a tendenciózus határozatokról és ma már tudjuk, hogy ezekhez az egyezményekhez a szóbanforgó nemzeteknek semmi közük sem volt, hanem az egyhangúan hozott néphatározatok csak egyes emigrált politikusok művei voltak.

A pánszlávizmusra súlyos csapást mért a nagy orosz összeomlás, a cári uralom bukása és a bolsevista eszmék uralomraj utasa 1917-ben. Oroszország a kommunista forradalom óta a bolsevizmus propagandáján kívül teljesen kivonult Európából és megint visszatért Ázsiába. A szláv eszmék előharcosának szerepét a csehek vették át és sikerült a francia vezető politikusok és

Wilson teljes tájékozatlanságát és jóhiszeműségét kihasználva, maguk és terveik számára a nyugati nagy demokrata államok jóindulatát megnyerniök. A pánszlávvisztikus orosz hatalom megszűnése nagy veszteséget jelentett Franciaországnak, azéit is szívesen támogatta az új szláv államok megalakulását, hogy hazánkat és Németországot egy nagy katonai szövetség túlerejével leigázva tartsa. A szláv vezető politikusok még a Csehszlovákiát Jugoszláviával Nyugatmagyarországon át összekötő korridor létesüléséről is ábrándoztak, az északi és déli szlávok egyesítése céljából. Ezt a kívánságot Angliának és Olaszországnak a pánszláv eszmék iránti bizalmatlansága hiúsította meg, azonban az 1920 június 4-én aláírt trianoni békeszerződés kárpótlásul a cseheknek juttatta bizonyos, az autonómiát biztosító megkötő rendelkezések mellett a rutén-földet, valamint a Kárpátok gerincét.

A felvidéki szlovák lakosság eleinte semmit sem akart tudni a Magyarországtól való elszakadásról, a híres túrócszentmártoni gyűlés csak egy szélsőséges politikai árnyalat kívánságát fejezte ki. A szlovákok hangulata azonban a cseh agitátorok befolyása alatt, a magyar katonaság fegyelmetlensége miatt hamarosan megváltozott, s ennek következtében több felvidéki város és megye melegen üdvözölte a csehek, sőt be is hívta őket. Bár a cseh betörésre és a Felvidék elfoglalására sem a padovai, sem a belgrádi fegyverszüneti szerződések a csehek nem jogosították fel, azonban ők a népek önrendelkezési jogának ürügye alatt mégis betörték Felsőmagyarországba. Egyben azt hozták fel ürügyül, hogy kötelességük gátat vetni a bolszevizmus terjedésének és a Felvidék békés lakosságát a magyar hadsereg túlkapasaitól és a közigazgatás zaklatásaitól megvédeni. Az antant vezető körei kezdetben elzárkóztak e kérés elől, azonban csakhamar jogot adtak a cseheknek Felsőmagyarország megszállására «az európai kultúra és szabadság érdekében, a népek önrendelkezési joga alapján».

Az új csehszlovák köztársaság elnöke, dr. Masaryk Tamás már november 14-én jegyzéket intézett ebben az ügyben Károlyihoz. Vyx alezredes december 3-án szintén hasonló szellemű jegyzéket intézett a magyar kormányhoz, melyre Károlyi Mihály ugyancsak jegyzékkel válaszolt. A magyar kormány hangsúlyozta a cseh követelések teljesen igaztalan voltát és tiltakozott magyar területek megszállása ellen. A Károlyi-kormány ezirányú jogos kívánságának azonban semmi foganatja sem lett. Betetőzte ezt az igaztalanságot Vyx alezredes december 24-i jegyzéke, amely már pontosan körvonalazta Csehszlovákia határait. Ez az okmány tette csak teljessé ezer éves hazánk megcsonkítását. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a trianoni béke világos rendelkezéseit, valamint a csehek és tótok közt létrejött pittsburgi egyezmény határozmányait a csehek sohasem tartották be és nem adták meg a békeszerződésben, sem a többi egyezményben megígért autonómiát sem Szlovenszónak, sem a ruténeknek. Masaryk köztársasági elnök erre nézve kijelentette, hogy a szlovákoknak nem adhatják meg az autonómiát, mert félős, hogy az ország vissza fog csatlakozni Magyarországhoz. Egészen a nevétség határán

áll komoly cseh politikusok olyatén indokolása, hogy a pittsburgi egyezmény érvénytelen, mert vasárnap kötötték és így az amerikai törvények szerint a hozott határozatoknak jogérvényük nincs.

A csehek katonai előkészületei a Felvidék megszállására.

Az alig megalakult csehszlovák köztársaságnak a háború végén csekély katonai erő állott rendelkezésére. A megbízhatatlan csehországi póttettek a háború alatt a monarchia többi államaiban, rendszerint Magyarországon

Francia gyarmati katonák Budapesten, magyar katonákkal.

állomásoztak, Csehországban leginkább magyar csapatok voltak, amelyek azonban a forradalom kitörésének hírére és Linder Béla emlékezetes november 2-i kijelentésére szétesztlottak és hazatértek. A hírhedt 28. gyalogezredet az orosz fronton tanúsított hazaáruló viselkedése miatt az osztrák-magyar hadvezetőség feloszlatta.

A Felvidék megszállására rendelkezésre álló cseh csapatok 1918 november elején csak szokolistákból, önkéntes alakulatokból, toborzott szlovák katonákból és nemzetőrökből állottak, ezeknek létszáma még november hó végén sem volt több, mint 4000 ember, 1—2 lovasszázad és néhány tüzéreg. Azonban a cseh kormány, elsősorban Kľofac hadügyminiszter, élénk tevékenységet fejtett ki a hadsereg megerősítése terén, Prágában felállították a 28.,

Berlinben a 49. gyalogezredet. A vágvölgyi szlovák lakosságból november hóban a volt 15. honvéd és 71. közös gyalogezredet állították fel, amelyek békében is Trencsénben állomásoztak.

Lényegesen javult a cseh hadsereg helyzete, midőn az olasz és francia hadszíntérről megérkeztek az ott harcoló, szökevényekből alakult csehszlovák légiók, úgy hogy Klofác már 1918 novemberben egy milliós főnyi cseh hadsereg felállításáról ábrándozott. Ebből a 8 légiós ezredből Piccione olasz tábornok parancsnoksága alatt 28,000 főnyi légiós hadtestet állítottak fel 2 gyaloghadosztállyal. A 6. hadosztály állott a 21., 31. és 32. gyalogezrededből és egy tüzérezredből, a 7. hadosztály a 33., 34., 35. és 39. gyalogezrededből és egy tüzér ezredből. A magasabb parancsnokok, sőt még az ezredparancsnokok is mind olasz tiszték voltak. Például a Pozsonyt megszálló csapatok parancsnoka Barecca olasz ezredes volt, akinek dicséretére legyen mondva, hogy az elnyomott és üldözött magyarságot — elsősorban az ott maradt magyar tisztikart — mindig pártfogásába vette a csehek üldözése ellen. Itt említjük meg, hogy a pozsonyi szocialisták 1919 február 12-én népgyűlést hívtak össze, amelyen megjelent katonái élén Barecca ezredes is. A gyűlés végén, midőn Barecca kocsijába akart szállani, egy légionárius hátulról puskatásával fejbe vágta, mert Bareccát katonái magyar barátnak tartották. Erre az inzultusra zavargások keletkeztek, amelyek során a cseh katonák több pozsonyi polgárt lelőttek. Budapesten a pozsonyiak még ma is megülik ennek a szomorú esetnek emléknapját. A légiós csapatok szelleme és fegyelme általában mégis jónak volt mondható, a nemzeti érzés eléggé ki volt bennük fejlődve. A két légiós hadosztály közül a 6. Kelet-Szlovénországban, a 7. a nyugati területeken került alkalmazásba. Ezeket a nemzetközi jog ellenére alakult csapatokat és Csehszlovákiát az antant még október hóban hadviselő félnek ismerte el. Ez volt összesen az az erő, — legfeljebb 35—40,000 ember — amely Felsőmagyarországot megszállta.

A magyar kormány katonai intézkedései a Felvidék védelmére.

Felsőmagyarország nagy része a pozsonyi, kisebbik keleti része a kassai katonai parancsnokság hatáskörébe tartozott még a világháború előtti időkben is; mindkét közös katonai parancsnokság székhelyén még egy honvéd kerületi parancsnokság is működött. A pozsonyi katonai parancsnok Gerstenberger Frigyes lovassági tábornok volt, mellette mint vezérkari főnök Incze Kálmán őrnagy, e könyv szerzője működött. A honvédkerületi parancsnokság élén Czító Károly altábornagy állott, vezérkari főnök Schön Árpád alezredes volt. A forradalom kitörésekor Gerstenberger tábornok mint osztrák honpolgár lemondott, a két parancsnokságot egyesítették Czító altábornagy vezetése alatt, míg a vezérkari főnöki teendőket kezdetben Ungár utászezredes, később Panos Alajos vezérkari ezredes vette át. A katonai parancsnokság keretén belül karhatalmi parancsnokság is működött Lőrinczy Béla

tábornok vezetése alatt. Midőn a tábornokok kény szernyugdíj ázása bekövetkezett, Czító altábornagy helyett Farkas Vince ezredes vette át a parancsnokságot, helyettese Kruchina Manó ezredes lett.

A pozsonyi honvédkerületi parancsnokság a háború alatt a 37. honvédgyaloghadosztályt állította fel. A magyar hadügyminisztérium még november elején elrendelte, hogy a közös hadseregbeli csapatok olvadjanak be a honvédségbe, egyúttal a honvédségnél érvényben lévő szabályzatokat a közös hadsereg számára is kötelezővé tették.

A cseh betörés hírére a magyar kormány is tett védelmi intézkedéseket, annyival inkább, mert Linder Béla elszélesztette az egész magyar hadsereget, még a pöttestek legénysége is szétszlott, úgy hogy a lovasított csapatok lovait el kellett kótyavetyélni, különben éhen pusztultak volna el. A kormány a Felvidékre több kisebb különítményt irányított, ezek között a leghíresebb volt a Nagyszombat védelmére kirendelt Heltai-féle tengerészkülönítmény, ez azonban teljesen fegyelmezetlen, részeges rablóbanda volt, csakhamar ott hagyta Nagyszombatot, részben szétszéledt, részben Pozsonyba távozott. A különítmény Pöstyénbe kirendelt részei kijelentették, hogy csak napi 50 korona zsoldért hajlandók szolgálni; a zsolnai csoport teljesen megtagadta az engedelmességet, a többi rögtönzött magyar csapatnak is hasonló harcértéke volt, úgy hogy a katonák fosztogatása és feg³elmeztlensége folytán még a magyar vidékeken is — például a színmagyar Csallóközben — a lakosság több helyen maga kívánta a csehek bevonulását, hogy a megszálló csapatok legalább rendet teremtsenek; nem gondoltak arra, hogy ez a megszállás végleges lesz. A katonai élelmező-, ruha- és fegyverraktárakat a csőcselék és a fegyelmezetlen katonaság kifosztotta, úgy hogy a katonaság élelmezése is teljesen megbénult, így még a meglévő csapatok is csak rablásból tudták magukat fenntartani, túlkapásaik miatt a legtöbb helyen, mint például Pozsonyban is polgárőrséget kellett szervezni a közbiztonság védelme szempontjából.

Ilyen volt a Felvidék katonai helyzete, midőn a cseh csapatok megindultak, hogy kiragadják Magyarországot kezéből ezeréves gyöngyét, az Északi Kárpátok vidékét.

Harcok a Felvidéken, 1918 november elejétől december végéig.

A csehek Felsőmagyarországra három vonalon törtek be. November 11-én egy zászlóalj és két üteg Holicson át nyomult előre, ezek a csapatok részben Malacka, részben Nagyszombat felé vettek irányt. Egy zászlóalj a Vlára-szoroson át tört be a Vág völgyébe, csakhamar megszállta Trencsént és Vágújhelyet. A csehek Trencsén megszállása után Nagybitsére és Brúnóéra toltak előre különítményeket. November 13-án egy század egy géppuskás századdal a Jablonka-szoroson át a Kisuca völgyében Csacára vonult be, utána megszállta Zsolnát és Ruttkát.

A Magerl Károly ezredes parancsnoksága alatt Zólyomban alakult magyar karhatalom — egy század és egy géppuskás század — a Turóc-völgye irányában előnyomulva, a csehek november 16-án Ruttkáról és Zsolnáról kiverte, akik kényszerülve voltak Csacára visszavonulni. A magyar kormány a Magerl-különítmény felváltására két századot és egy páncélvonatot irányított Zsolnára. Azonkívül a kormány Nyitra védelmére egy századot, Pöstyénbe ^{3/4} századot, Lipótvárra két századot, Szeredre egy század nemzetőrt és a 32. ezred két századát küldte ki, végül Bertalanffy őrnagy parancsnoksága alatt ezeken kívül Szered-Lipótvár védelmére három századot és egy üteget irányított. Nagyszombat védelmére 400 tengerész és egy üteg indult útnak Gangéi százados parancsnoksága alatt, ezenkívül Nagyszombatba még két század, egy géppuskás század és egy üteg vonult fel. Pozsony védelmére rendelkezésre állott mintegy 550 tisz, 4000 nemzetőr, 600 polgárőr, a megalakulóban lévő 13. ezred és egy páncélvonat. Ezenkívül Pozsonyba irányítottak Nagykanizsáról egy zászlóalj és Budapestről egy karhatalmi századot. A budapest—pozsonyi vasútvonal fedezésére Galántára irányítottak két századot és egy géppuskás századot.

Ezeknek a nagyszámú, de silány értékű haderőknek a megjelenése magában véve elég volt ahhoz, hogy a csehek további előnyomulásukat megszüntessék. Lassankint azonban a csehek birtokukba vették a Vág-völgyet, egyes főbb pontokra erősebb különítményeket toltak előre, ezek a visszamaradt magyar lakosság tekintélyesebb részét túsok gyanánt elfogták, aztán Csehországba, főleg Brünnbe és Lukaevicébe szállították.

A hónap vége felé újból folytatták a csehek az egyelőre félbeszakított hadműveleteket. A nagyszombati csoport november 28-án előnyomult Pozsony felé, e közben Czifférnél kisebb harc keletkezett; Gangéi századost november 29-én Bánó Kálmán őrnagy váltotta fel a 13. ezred két századával. Bánó és Bertalanffy őrnagyok elzárták a Nagyszombatból Pozsonyba és Nyitrára vezető utakat, bár a csehek ellen kirendelt csapatok teljesen megbízhatatlanok voltak és a nyitrai karhatalom jórésze széteszlott.

December 2-án a csehek Szered és Nyitra felé toltak előre különítményeket, Nagyszombatban pedig egy egész gyalog- és tüzér ezredet összpontosítottak. December 4-én Bánó Kármán őrnagy csoportját Angyal százados váltotta fel a 20. ezred fél zászlóaljával. A Magerl-féle különítmény Zsolnán megtagadta az engedelmességet és elszéledt, ennél fogva a csehek december 6-án Zsolnát újból megszállták. Bertalanffy őrnagy szeredi csoportjának jó része szintén megszökött és újtában Budapest felé mindenütt rabolt és fosztogatott.

A magyar kormány hiába tiltakozott a csehek önkényes előnyomulása ellen, jegyzékét az antant még válaszra sem méltatta. Ennek következtében és Vyx alezredes jegyzékére való tekintettel Bartha hadügyminiszter megbízásából a pozsonyi magyar katonai parancsnokság és dr. Hodzsa Milán csehszlovák követ ideiglenes határvonalat állapított meg, hogy a további vérontásnak elejét vegyék. Ez az ideiglenes demarkációs vonal a következő

volt: Dévényvrfalu — Szent-György — Galánta — Verebély — Korpona — Nagy-
róce — Gölnicbánya — Gálszécs — Homonna — Mezőlaborc.

Mínthogy december io-e körül az említett cseh-szlovák légiók élei a 6. hadosztállal Ungarisch-Hradischba, a 7. hadosztállal Lundenburgba érkeztek, a csehszlovák parancsnokság az antant főparancsnokság ezirányú rendelkezésére hivatkozva, felmondta a demarkációs vonalat. December 12-én egy cseh zászlóalj és egy üteg Nyitrát szállta meg, ahonnan a csehek különít-

Tengerészkülönítmény.

menyeket toltak előre Nagytapolcsany és Szered megszállására. December közepén a csehek mind a Vág völgyben, mind Pozsony felé újból megkezdték az előny omulását, Malackáról Dévény új falu felé járőröket toltak előre, egy zászlóalj és egy üteg Bazint szállotta meg, december 15-én pedig a 6. légiós hadosztály Rózsahegy, Liptószentmiklós, Késmárkot, Iglót, Lőcsét és Körmöcbányát. Kassa veszélyeztetésére való tekintettel Bóhm magyar hadügyi államtitkár elrendelte, hogy a Kassa előtti védővonalat tartani kell, de a felesleges vérontás kerülendő. Kassa védelmére december 17-ig mintegy két zászlóalj és egy üteg összpontosult, ez a csoport egy páncélvonalat támo-

gatása mellett előnyomult Margitfalvára és a cseheket Poprádig visszazsorította.

December 24-én kelt Vyx alezredes említett jegyzéke, amely pontos újabb demarkációs vonalat állapított meg. Ez ellen a magyar kormány tiltakozott, hangsúlyozván, hogy ez a jegyzék ellentétben áll a belgrádi fegyverszünet határozásaival. Az antant ennek ellenére 1919 január 13-i jegyzékével tudomására hozta a magyar kormánynak, hogy a cseh előnyomulás és az északmagyarországi területek megszállása nem jelenti a belgrádi fegyverszüneti szerződés megszegését, mert az csak a déli határokra vonatkozott. Az antant elismerte a csehszlovák államot és egyben megállapította, hogy a csehszlovák megszállás demarkációs vonalának kítűzése a csehszlovák állam szuverén joga és így a cseh előnyomulás nem áll ellentétben a nemzetközi joggal. A jegyzék végül hangsúlyozta, hogy a csehszlovák állam jövődöbeli határait a békekonferencia fogja véglegesen megállapítani.

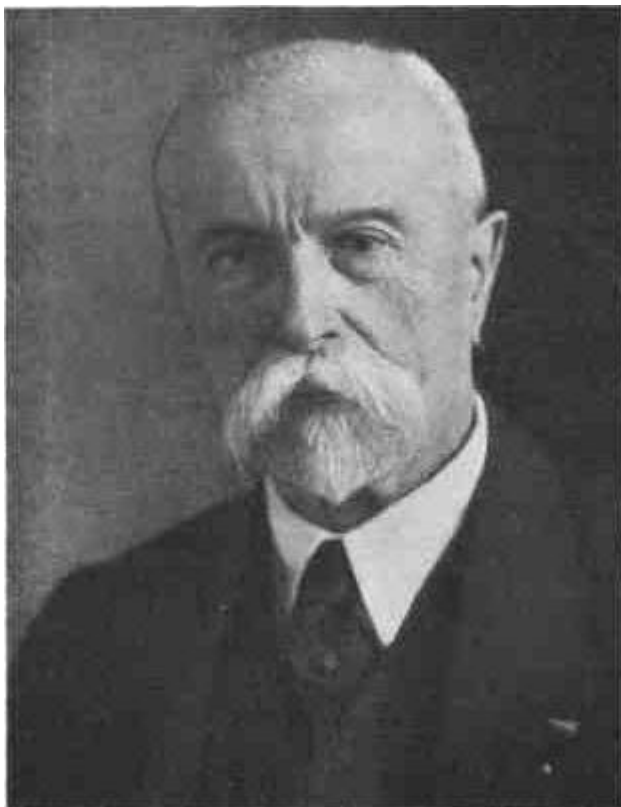
December 26-án megszállták a csehek Eperjest, 29-én délután pedig Kassát. Pozsonyban az év vége felé a magyar 72. ezred legénységéből vörös gárda alakult, amely a csőcselékkel együtt kezdett rabolni és fosztogatni. December 31-én saját csapataink még a pozsonyi alagútnál álltak a város védelmére, Dé\Ténynél pedig egy külön csoport állt. A pozsonyi 37. hadosztályparancsnokság ekkor tette át székhelyét Győrbe. December 31-én a Pozsony védelmére kirendelt csapatok parancsnoka, Eeölkes Sándor alezredes kiürítette Pozsonyt és visszavonult a Duna déli partjára, vele vonult vissza a pozsonyi rendőrség és polgárőrség is. A csehek a várost 1919 január i-én az esti órákban megszállták.

Az 1918. év vége felé a cseh csapatok három csoportban állottak Felső-magyarországon. Ezek a következők voltak: Pozsonynál 4 zászlóalj, 2 géppuskás század, 4 táborig és 1 tarackos üteg, 2 lovas század. Nagyszombatnál 4 zászlóalj, 1 géppuskás század, 4 táborig üteg és kevés lovasság. Zsolnánál 7 zászlóalj, 4 géppuskás század, 4 táborig üteg és némi lovasság; összesen 15 zászlóalj, 7 géppuskás század, 12 ágyús üteg, 1 tarackos üteg és kevés lovasság. Ebből az erőcsoportosításból is látható, hogy Magyarország abban a helyzetben lett volna, hogy nem is nagyon túlerős, de fegyelmezett és nemzeti alapon álló hadsereggel okvetlenül feltartóztathatta volna a csehek betörését.

A lengyelek és ukránok tervei 1918 végéig.

December vége felé Lengyelország és Csehszlovákia között már éles ellentétek merültek fel, részben az Oderberg—Zsolnai vasút, részben a Tátra vidékének és a Poprád völgyének kérdése miatt, úgyhogy a Poprád mentén már összeütközésre került a sor a lengyelek és a csehek között. A lengyelek az év végéig a Poprád völgyében csak Olublóig nyomultak előre és a magyar kormánynak kijelentették, hogy ők csak

a tátramenti határvidékekre támasztanak igényt. Egyben felajánlották a lengyelek a poprádi vasúti csomópont megszállását is, ez a körülmény pedig a Kassára előnyomult cseh csapatokat veszélyeztette volna. Azonban az oroszok fenyegető előnyomulása folytán a lengyel kormány kénytelen volt figyelmét a keleti határra fordítani, ennek következtében számára a magyar kérdés elvesztette jelentőségét.

Masaryk G. Tamás.

Az ukránok szintén igényt tartottak Magyarország északkeleti részére, azonban az ottani rutén lakosság már többször állást foglalt Magyarország keretén belül való megmaradása mellett. A magyar népkormány törvényileg is megerősítette 1918 december 21-én az önálló rutén kormányzáság kikiáltását. Ez az önkormányzattal rendelkező terület felölelte volna Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung megyék ruténlakta területeit, Ruzska—Krajna névvel és Munkács székhellyel. Az év végéig azonban az ukránok nem léptek fel határozott követelésekkel, mivel mind Galíciában, mind Oroszországban belügyeikkel voltak elfoglalva.

Hadiesemények 1919 január i-től március 21-ig.

1919 január 3-án a csehek megszállták Losoncot, egy-egy zászlóaljjal pedig Zólyomot, Selmecebányát és Besztercebányát foglalták el. Január 8-án megszállták Galánt át és Dunaszerdahelyt, valamint Párkányánát, január 10-én Ipolyságot és Komáromot. A cseh 6. légiós hadosztály január 10-én kezdte meg Kassáról előnyomulását és megszállta Ungvárt, Uzsokot és Varánót, január 14-én elfoglalták Drégelypalánkot és Balassagyarmatot, január 15-én Rimaszombatot, Bánrét és Mezőlaborcot, január 16-án egy kisebb különítmény megszállta Csapot. A cseheknek ez az előnyomulása összesen 18 felsőmagyarországi megyét juttatott birtokukba.

Hazánkban január 20-án Böhm Vilmos vette át a hadügyminisztérium vezetését. A magyar kormány ettől a pillanattól kezdve már erélyesebb intézkedéseket tett a határok védelmére és elrendelte, hogy a demarkációs vonalaknak minden átlépését a jövőben fegyverrel fogja megakadályozni. A kormánynak erre a céljára vallanak a Salgótarján védelmére tett katonai intézkedések, amelyek a következőkben foglalhatók össze: «Salgótarját, mint az ország utolsó szénbányáját minden eszközzel, még harc árán is tartani kell. A bánya-vidék védelmét Jankovich Ferenc ezredes, a 40. hadosztály parancsnoka látja el, neki alárendeltetnek az összes közelben lévő csapatok». Az így megindult harcok folyamán sikerült január 29-én Balassagyarmatot visszafoglalni. A cseh csapatok szívós védelmet fejtettek ki, veszteségeik eléggé nagyok voltak, 100 katonájuk fogságba került; Ipolyságon is voltak kisebb harcok.

Az állandó harcok megszüntetése végett január 31-én Füleken a magyar és cseh kormány fegyverszüneti szerződést kötött, amely következő demarkációs vonalat állapította meg: az Ipoly folyása — Rimaszombat — Tornallya. A szerződés értelmében február 2-án délután 2 órakor az ellenségeskedést ezen a vonalon be kell szüntetni, újabb harcok csak 7 napi felmondás után indíthatók meg, a foglyokat, fejenkint fogja mindegyik fél kicserélni. A balassagyarmati győzelmes magyar harcok nagy hazafias lelkesedést váltottak ki az egész lakosságból és az itt küzdő csapatokból, Budapesten azonban a kommunista irányzat már kezdte megmételyezni a csapatokat.

Február 2-án cseh küldöttség jelent meg a füleki csoport parancsnokságánál és azt a javaslatot tette, hogy az ellenségeskedést az egész északi fronton be kell szüntetni és a foglyokat szabadon kell bocsátani. Jankovich Ferenc ezredes erre február 3-án azt válaszolta, hogyha a csehek a demarkációs vonalat nem lépik át, kész az ajánlatot elfogadni, de fenntartja magának a szerződés felmondási jogát. Február 3-án a csehek Dejtár közelében átkeltek az Ipolyon és a falut géppuskatűz alá vették. A felbőszült magyar lakosság a csehek megátámadta, lefegyverezte és több géppuskát is zsákmányolt. Jankovich ezredes február 5-én jelentette a hadügyminisztériumnak, hogy a csapatok bizalmi férfianak küldöttsége neki memorandumot adott át. Ebből is látszik, hogy a kommunizmus már a határmenti csapatoknál is tért hódí-

tott; a csapatok fegyelme valóban itt is bomladozóban volt. Még az eddig kiváló székely csapat is szálka volt az itt is megalakult katonatanács szemében, úgyhogy a budapesti vezető körök szükségesnek találták a 40. hadosztály parancsnokának eltávolítását Salgótarjánból, Jankovich ezredest február 10-én Radwaner alezredes váltotta fel. Február 14-én Losoncon újabb fegyverszüneti tárgyalás indult meg, úgyhogy a hadműveletek a cseh fronton mindkét részről megszűntek. Február 12-én a váci dandár parancsnokságát Schwartzter Jenő alezredes vette át. A 40. hadosztályparancsnokság

A csehek fegyverrel kergetik szét a pozsonyi népgyűlést.

jelentette február 13-ról, hogy a hadosztály viszonyai általában megfelelők, csak a kommunista propaganda tett a legutóbbi napokban előhaladást. A 40. hadosztálytól keletre álló 39. hadosztálynál az utóbbi időben szintén kisebb csatározások voltak, március 8-án itt is új demarkációs vonalat állapítottak meg. A Győrött állomásozó 37. hadosztályparancsnokság körletében február hóban általában nyugalom honolt. A Dunától északra lévő cseh területeken a fiatalabb évfolyamokat katonai szolgálatra hívták be. Március 20-án a cseh főhadiszállás Pozsonyba érkezett és Frigyes főherceg palotájában szállt meg. A csehek márciusban megerősítették a Duna mentén lévő csapataikat, ez arra mutatott, hogy támadást akarnak indítani a Dunától délre.

Az ukránok előnyomulása.

1919 január 7-én egy ukrán ezred megszállta Kőrösmezőt, honnan tovább folytatta előnyomulását Máramarossziget felé, amelyet január 16-án szállt meg; ugyanezen a napon az ukránok megszállták Munkácsot is. A 39. magyar hadosztályparancsnokság január 16-án elrendelte, hogy reguláris csapatokkal szemben minden vérontást kerülni kell, a megszállás ellen pusztán írásbelileg kell tiltakozni, egyben biztosítékot kell az ukránoktól szerezni, hogy a magyar katonai parancsnokságok és közhivatalok az ukránoktól megszállott Bereg, Ugocsa és Máramaros megyében tovább is működhessenek. Az ukrán előnyomulás azonban csakhamar megszűnt, a románok bevonultak Máramarosszigetre és így az ukránokat visszavonulásra kényszerítették, mire azok végkép elhagyták az ország területét.

Március végén az északi fronton körülbelül két és fél csehszlovák hadosztály állott szemben három gyenge vörös hadosztállyal, összesen 38 cseh zászlóalj és 36 üteg, 16 magyar zászlóaljjal és 12 üteggel. A csehek létszáma összesen 24,000-re, a magyaroké mintegy 11,000-re rúghatott.

A vörös védelem, 1919 április közepétől május közepéig.

Nyomban a proletár-diktatúra kikiáltása után a hadügyi népbiztossággá átalakult magyar hadügyminisztérium a határokra küldte azokat a zászlóaljakat, amelyeket a Károlyi-uralom alatt mindenható katonatanács elnöke, Pogány József a forradalom vívmányainak védelme céljából a hadiérdek rovására visszatartott.

A hadügyi népbiztosság vezérkari főnöke, Tombor Jenő vezérkari alvezéres, népbiztosának Szántó Bélának ekkor azt javasolta, hogy a románokkal szemben álló magyar erőket Soós Károly tábornok, szegedi katonai parancsnok parancsnoksága alatt egyesítsék, az összes másutt nélkülözhető, majd fokozatosan — de rohamosan — megszervezendő egységeket a székely hadosztály körzetében Szatmárnémetinél összpontosítsák az innen kiinduló támadás céljaira. Tombor kérte, hogy a tanácskormány rendelje el az általános mozgósítást annyi korosztály részére, amennyit a rendelkezésre álló hadianyaggal fölszerelni lehet. Szántó e javaslatokat nem fogadta el, egyrészt Soós tábornok iránti bizalmatlanságból, másrészt mert politikai okokból mindenekelőtt a csehek elleni támadást tartotta szükségesnek; az általános mozgósítást illető javaslatot pedig azért utasította el, mert attól tartott, hogy ezzel a magyar vörös hadsereg elveszítene osztályhadsereg jellegét. Így jött létre a vörös haderők kezdő összpontosítása Vác és Hatvan között a csehek ellen azzal a célul, hogy innen induljon ki a későbbi főtámadás, általános iránnyal Nyitra felé. Ezekre a javaslatokra a csehek elleni vörös támadás és a román előnyomulás tárgyalásának során még vissza fogunk térni.

A csehek a megszállt területeken a hadművelési szünet alatt lázasan

hozzákezdtek hadseregük kiépítéséhez, egyben a Felvidéken előkészületeket tettek a sorozásra. A vörös hadvezetőséghez április folyamán érkezett hírek-ből arra lehetett következtetni, hogy a csehek a románokkal egyetemben támadást készítenek elő Magyarországgal szemben.

Az április 20-án érkezett hírek szerint a csehek Ungváron csakugyan jelentékenyen megerősítették haderejüket, egyúttal Pozsonynál és Komáromnál előkészületeket tettek támadásokra.

Április 24-én a csehek Sátoraljaújhelytől északkeletre átlépték a demarkációs vonalat és elfoglalták Abarát községet, különben fontosabb események ezeken a napokon nem történtek.

Magyar őrség a komáromi híd déli hídfőjénél.

Az április 25-én érkezett hírek szerint a csehek célja összeköttetést keresni a románokkal és a történelmi Tótföld határáig előnyomulni. B célból a 3. és 6. cseh hadosztályoknak állítólag a hó végén meg kell indítaniok az előnyomulást. Az e célra szolgáló, támadó cseh csapatok főparancsnokságát Hennoque francia tábornok vette át.

Április 27-én sikerült a vörösöknek a csehek által elfoglalt Tornallyát visszahódítani, különben a vörös csapatok visszavonulása a Latorca mögé ezen a napon teljesen befejeződött. A csehek Ungvárról előnyomulva egyidejűleg megszállták Szúrte községet.

Április 29-én a csehek a bánrévei szakaszban támadást kezdtek, eközben elesett Méhi község, ennél fogva a vörösök a bánrévei szakasz összes erőit visszavonták a Rimától délre. Reggel 7 óra után a csehek nagyobb erővel támadást kezdtek Bánréve felé, az ott lévő vörös erők erre ott is megkezdtek

a visszavonulást. A csehek ezenkívül az egész keleti fronton támadásba mentek át, megközelítették Legénye-Mihályi falut s az ott harcoló vörös csapatokat visszavetették a környező magaslatokra. A hadügyi népbiztosság a csehek erejét körülbelül 10 zászlóaljra becsülte és a csehek túlereje folytán számolt Miskolc, Salgótarján, Hatvan és Pásztó vonalának megszállásával. A hadügyi népbiztosság ennél fogva felhatalmazta az 5. hadosztály parancsnokságát, hogy jobbszárnyát április 29-ről 30-ra virradó éjjel Olaszliszka—Abaúj szántó—Sajószentpéter vonalára vonja vissza. A csehek támadása folytán a vörös hadvezetőség erősítést irányított a veszélyeztetett cseh frontra.

Április 30-án a cseh frontról a hadügyi népbiztosság a következő összefoglaló helyzetjelentést adta ki:

«A Duna mentén a helyzet változatlan. A csehek Lipót váron és Zsolnán át erőket toltak el Kassa felé. Az Ipoly mentén általában nyugalom volt, a csehek sehol sem mentek át támadásba, a rimaszombati szakaszban az ellenség erősítéseket vetett a frontra. A vörös 5. hadosztály Miskolc körüli helyzete kritikus stádiumba jutott, a csehek Rimaszécsnél, Bánrévénél és Putnoknál átlépték a Sajó folyót és megszálltak a Sajó déli partján több községet. A 60. dandárnak itt harcban álló csapatai és az ózdi munkás-különítmény visszavonulásban vannak, ezeknek a csapatoknak harcértéke csekély. A 60. dandár Egertől 20 km-re északra akar újból ellenállást kifejteni. Miskolc irányában a csehek nagyobb erővel Sajószentpéterig nyomultak előre. Ezt a községet a csehek április 30-án délután heves tüzérségi tűz után megtámadták, de a vörös csapatok váltakozó elkeseredett harcok után visszavetették őket».

A csapi és sátorlajújhelyi vörös csapatok legnagyobbreszt már beérkeztek Miskolcra, de vonakodtak Sajószentpéterre állásba menni, s így a hadosztályparancsnokság ezeknek a csapatoknak más harcterületet volt kénytelen kiutalni. Az 1. hadosztály csapatai ebben az időben úton voltak Tokajról Miskolcra, ezekről az a hír érkezett be, hogy feltörték a tokaji borospincéket és fegyelmetlenül garázdálkodtak. A hadügyi népbiztosság e napon is lázas tevékenységet fejtett ki Miskolc városának megvédelmezése céljából, egyben szabályozta a Miskolc körüli parancsnoklasi viszonyokat az 1., 3. és 5. hadosztályok között.

Május i-én a vörös hadvezetőség már szükségesnek tartotta előzetesen gondoskodni Miskolc katonai kiürítéséről. Ezen a napon Bánrévétől délre a csehek átkeltek a Sajón és a vörös csapatokat Apátfalvára szorították vissza. A miskolci fronton a vörös haderők a várostól délre szándékoznak ellentállást kifejteni.

Ekkor alakult meg a vörös hadseregparancsnokság, előbb Szolnokon, később Gödöllőn. Hadseregparancsnok Böhm Vilmos, vezérkari főnök Stromfeld Aurél volt vezérkari ezredes, honvédelmi államtitkár lett. A Vörös Újság április 5-1 száma közölte a főparancsnokság felállítását, amely szerint vezérkari főnökhelyettes Krausz Gyula, a hadművelési osztály főnöke Schiller Antal,

anyagi csoportfőnök Lichtenecker András, a személyi osztály főnöke Ters-tyánszky Ödön, távirófőnök Károlyi Gyula volt.

A hadügyi népbiztosság egyben szabályozta a keleti hadseregparancsnok-ság feladatát a cseh frontra vonatkozólag a következőképpen: «A csehek előnyomulását a Duna és Tisza közt fel kell tartóztatni és a harcvonalból jelenleg kivont erőket mielőbb harcász állapotba kell helyezni, hogy ezekkel az erőkkel egységes ellentámadást lehessen intézni az ellenség azon részei ellen, amelyek a tanácsköztársaság központját, Budapestet leghathatósabban veszélyeztetik és amelyek ellen az ellentámadásnak a legtöbb sikerre van kilátása».

A keleti vörös hadseregparancsnokság felállításával a hadügyi népbiz-tosság hatásköre a keleti hadműveletek irányításában lassankint teljesen megszűnt, illetve a hadügyi népbiztosság csak elvi kérdések megállapításánál játszott afféle tanácsadó szerepet.

A vörös 5. hadosztályparancsnokság május 1-én a hajnali órákban jelentette, hogy a csehek a Sajótól keletre állandó támadásban vannak és pedig Boldva községtől déli irányban; Boldva megszállása után a csehek Sajóvamos felé nyomultak előre. Ezen a napon már bebizonyult, hogy Miskolc további védelme lehetetlen, a várost védő 10. dandár csapatai lassankint vissza is vonultak, a csehek egyidejűleg megszállták Ózdot is, az itteni vörös csapatok is teljesen feloszlottak. Az ózdi vasgyárból önként jelentkezett 400 munkás a támadásnál nem fejtett ki semmi ellenállást; fegyvereiket eldobál-ták és szétszaladtak. Az 5. hadosztály csapatai parancs nélkül szintén vissza-özönlöttek, ennél fogva Miskolc feladása elkerülhetetlen volt, a hadosztály-parancsnokság Füzesabonyba tette át székhelyét. Az 1. hadosztály e napon Mezőkövesd környékére érkezett, szintén teljesen fegyelmetlen csapatokkal. Az e napon Komárom ellen megindított vörös akció is teljesen kudarcba fulladt, a csehek súlyos veszteséggel verték vissza a vörösök támadását.

Ha a sajómenti szomorú eseményeket vizsgáljuk, látható, hogy a vörös csapatok teljes felbomlása és a tokaji pincékben való lerészegedése minden-féle védelmet lehetetlenné tett. A cseh támadást az a törekvés jellemezte, hogy Miskolc irányában áttörjék a vörösök frontját és minél előbb egyesül-hessenek a Tiszán át előnyomuló román csapatokkal. Eltekintve a két szem-ben álló hadsereg erkölcsi értékétől és a cseh hadsereg túlerejétől, csak csodál-koznunk kell, hogy a csehek ebbeli feladatukat még nem tudták elérni. Ez mindenesetre jellemző a cseh vezetésre, valamint a harcban állott cseh csa-patokra.

Május 2-án az egész fronton olyan volt a helyzet, hogy mindenki számolt a tanácsköztársaság közeli bukásával. Azonban a nap folyamán a vörös veze-tőségnek úgylátszik tudomására jutott az antant döntése, hogy párisi rendelet folytán sem a románok, sem a csehek nem fogják tovább folytatni előnyomu-lásukat, ennél fogva Budapesten csakhamar megérlelődött az a gondolat, hogy a vörös kormánynak a végsőig ki kell tartania. Az északi fronton a

csehek Miskolc felé ezen a napon is folytatták előnyomulásukat, a várost délután 3 órakor, — állítólag minden különösebb harc nélkül — megszállták. A váci és a dunai fronton általában nyugalom uralkodott. Miskolc eleste folytán a budapesti kormány lázas tevékenységet fejtett ki a vörös hadsereg további kiépítése céljából, elrendelte a proletárság általános mozgósítását, Budapestet hadműveleti területnek nyilvánította és felszólította a tiszteket, hogy azonnal jelentkezzenek a vörös hadseregbe. A kormányzótanács elrendelte az összes frontok részére a legerélyesebb ellenállás kifejtését, megszüntette a csapatoknak a frontról való visszaszállítását és a már onnan visszairányított kötelékeket is visszarendelte a frontra.

Május 3-án a vörös északi hadsereg felbomlása tovább folytatódott. Az 1. hadosztály már legfeljebb ezer emberből állt; ez a kötelék egyáltalán nem volt alkalmas harcra. A 3. hadosztálynál a hangulat nagyon nyomott, a füleki csoport visszavonult Salgótarjánra, az egri csoport teljesen elszéledt. A 4. hadosztály csapatainak hangulata szintén harcellenes volt, a legénység követelte a Dunántúlra való hazaszállítását. Az 5. hadosztály csapatai szintén teljesen elszéledtek, a tüzérség ott hagyta ágyúit, a legénység rabolt és fosztogatott, szóval az egész hadosztály teljes felbomlásban volt és már semmiféle ellenállást sem tudott kifejteni.

Ebből is látható, hogy a cseh fronton lévő vörös csapatok teljesen szétzüllöttek és ez a hadsereg nem tudta volna a csehek további előnyomlását fenntartani. Ennek következtében óriási merészség kellett hozzá, hogy a vörös kormányzótanács a legerélyesebb ellenállás kifejtését rendelte el. Ennek a feladatnak a hadsereg semmi körülmények közt sem tudott volna megfelelni. A magyarországi proletárdiktatúra ezekben a kritikus időkben csak annak köszönhette fennmaradását, hogy a csehek nem folytatták tovább előnyomulásukat, ennél fogva időt adtak a vörös hadvezetőségnek, hogy a teljesen szétzüllött hadsereget újból talpraállítsa.

A munkás- és katonatanács május 2-i gyűlése számolt a vörös hadsereg teljes lezúllásával. Az értekezlet Kun Béla javaslatára elhatározta, hogy mindent megtesz Budapest és a proletárdiktatúra védelmére. A kormányzótanács fegyverbe szólította Budapest egész munkásságát és büszkén hirdette, hogy a fővárost nem Budapesten, hanem a Tiszánál kell megvédeni. A vörös hadsereg gyors kiépítése és fegyelmezése, valamint az ellenfelek csodálatosan passzív magatartása tette lehetségessé, hogy a proletárdiktatúra még három hónapig uralkodhatott hazánkon.

A vörös offenzíva.

Mint már említettük, a tanácskormány egyik legelső teendője volt, hogy a vörös hadsereget megszervezze és abban a teljes fegyelmet visszaállítsa.

A vörös főparancsnokság által Gödöllőn 1919 május 16-án 515/19. hdm.

szám alatt kiadott «Hadrend» a következőkben állapította meg a vörös hadsereg szervezetét: Az egész hadsereg hadereje: 113 zászlóalj, 84 géppuskás század, 14 ágyús üteg, 2 hegyi ágyús üteg, 20 tarackos üteg, 3 nehéz üteg, 16 műszaki század, 8 repülő század, összesen 51,586 puska, 682 géppuska, 870 lovas, 63 ágyú, 5 hegyi ágyú, 81 tarack, 6 nehéz ágyú, 37 repülőgép. Ez a hadsereg következő magasabb kötelékekbe tagozódott:

Stefanik Milán Rasztiszlav tábornok,
csehszlovák hadügyminiszter.

I. hadtest (parancsnok Vágó Béla, vezérkari főnök Politovszky István). A hadtest állott a 2. (parancsnok Tóth Sándor, vezérkari főnök Farkas Jenő) és a 7. hadosztályból (ez utóbbinak parancsnoka és vezérkari főnöke nincs feltüntetve), végül a 29. és 30. dandárokból. A hadtest ereje: 10,420 puska, 124 géppuska, 12 ágyú, 8 tarack, 10 repülőgép.

II. hadtest (parancsnok Hamburger Jenő, vezérkari főnök Cranaenbrock Edgár). A hadtest állott a 8. (parancsnok Schwarz Géza, vezérkari főnök Denghi Zsolt) és a 17., 18., 20. és 44. dandárokból. A hadtest ereje: 8500

puska, 173 géppuska, 19 ágyú, 1 hegyi ágyú, 5 tarack, 2 nehéz ágyú, 7 repülőgép.

III. hadtest (parancsnok dr. Landler Jenő, vezérkari főnök Julier Ferenc). A hadtest állott az 1. (parancsnok Kerekes József) és 4. hadosztályból (parancsnok Békéssy Béla), valamint a 19., 31., 32. és 69. dandárból. A hadtest ereje: 12,319 puska, 103 géppuska, 8 ágyú, 8 hegyi ágyú, 32 tarack, 2 nehézágyú.

3. hadosztály (parancsnok Ferjentsik Ottó, vezérkari főnök Horváth Dénes). A hadosztály állott a 80. dandárból, ereje: 6782 puska, 69 géppuska, 8 ágyú, 16 tarack, 2 nehéz ágyú.

5. hadosztály (parancsnok Szakáll Kálmán, vezérkari főnök Németh József). A hadosztály állott a 10., 39. és 65. dandárból, ereje: 6775 puska, 135 géppuska, 8 tarack.

6. hadosztály (parancsnok Rab Ákos, vezérkari főnök Bengyel Sándor). A hadosztály állott a 46. és 101. dandárból, ereje: 7438 puska, 73 géppuska, 12 ágyú és 12 tarack.

A kimutatásban fel nem tüntetett többi csapat közvetlenül alá volt rendelve a hadseregparancsnokságnak, például a nemzetközi dandárcsoport is, amely 1 orosz, 1 német, 1 magyar és 1 székely zászlóaljából és még néhány zászlóaljából állt. A legtöbb zászlóalj ezredkötelékbe volt egyesítve, gyalogezred összesen 35 volt, ezekhez járult 1 tengerész- és 1 nemzetközi ezred. Önálló volt három vadászzászlóalj és három más zászlóalj.

Lovasság nagyon kevés volt, minden hadtestnél és hadosztályparancsnokságnál 10 lovasból álló törzslovasszakasz volt. Hadosztálylovasságként egyelőre minden hadosztálynál egy, 3 szakaszra tagozódó lovasszázadot állítottak fel. Lovas géppuskászázadokat az anyaghiányra való tekintettel nem állítottak fel.

Tüzérséggel a hadosztályokat mindig a megfelelő harchelyzetre való tekintettel látták el.

Műszaki csapat gyanánt minden hadosztály számára egy árkászszázadot rendszeresítettek.

A 8 repülőszázadot a hasonló számú hadosztályparancsnokságok tartották nyilván, alkalmazásuk esetenként történt.

A páncélvonatokkal közvetlenül a hadseregparancsnokság rendelkezett és a harchelyzethez képest egyes hadosztályoknak rendelte alá.

A Dunaórség hadrendje következőket tartalmazta: Hadihajós főparancsnok: Böhm Kozinusz. Dunahajóraj parancsnok: Skripecz Dezső. Újvidék, Szamos, Maros és Lajta monitorok; Pozsony és Komárom ágyúnaszádok; Viza, Compó, Fogas és Csuka őrnaszádok; Sámson és Una segédmonitorok. A folyamaknász és torpedóosztag parancsnoka: Preinreich Gábor. A dunapentelei folyamvédővonal parancsnoka: Stadler Viktor; paksi: Wuttenvogl Erich; csongrádi: Lénárdt Károly. Hadtápcsoport parancsnok: Nagy Gábor. A megerősített, budapesti hídfő parancsnoka: Révy Kálmán.

A hadseregparancsnokság egyben elrendelte, hogy a hadsereg szervezé-

sét a legnagyobb eréllyel kell végrehajtani. Ennek a szervezésnek befejeztével sem a hadseregparancsnokság, sem egyéb parancsnokságok többé nem foglalkoznak szervezéssel.

A megszervezett erővel kell a hadműveleteket végrehajtani. A megszervezett alakulatok állandó fenntartásáról a hadügyi népbiztosság fog gondoskodni».

A vörös hadsereg következő elemekből állott: az öt legifjabb évfolyam, önkéntesek, munkanélküli munkások és menekültek. Ami az így felállított hadsereg harcértékét illeti, a legkiválóbb csapatok voltak a székely hadosztálynak a fegyverletétel után visszamaradt részei; valamint a 6., a tiszántúli hadosztály; ez különben arról is nevezetes, hogy ez a hadosztály fog-

Cseh őrség a komáromi híd északi hídfőjénél.

lalta el Kassát. A nemzetközi alakulatok csupa megbízhatatlan, gyáva és főleg részeges egyénből álltak, minden harcérték nélkül.

A gyalogság általában tűrhető volt; a Hadrendből látható, hogy lovasság kevés volt, aminek hiányát a bekövetkezendő hadműveleteknél igen lehetett érezni. Tüzérség és műszaki csapatok általában igen jók voltak, a meglévő kevés számú repülő szintén jónak volt mondható. A vörös hadsereg általában, mint minden forradalmi hadsereg, hamar lelkesedett, de csak támadni tudott, amit megkönnyített a hosszú harcvonalon, valamint az ezzel járó meglepetés és átkarolás lehetősége. Védőharcoknál, állásháborúban a hadsereg egyáltalában nem felelt meg, lövészárkok kiépítésére a csapat nem volt alkalmas, balsikernél azonnal a bomlás jeleit mutatta, igen kényes volt az elszenvedett vereségekre, a sok szökevény szükségessé tette, hogy az arcvonalon mögött

csendőrkordonokat állítsanak fel. A csapatok általában nem szívesen ejtettek foglyokat, úgyszintén a csehek sem, úgy hogy ez a hadjárat az elvadult háború képét mutatta. A vörös hadsereg általában véve jobb volt, mint a cseh, de mint a következő események is bizonyítják, nem birt a fegyelmezettebb román hadsereggel. Már a cseh háború is bizonyította, hogy a szakszervezeti fegyelem nem pótolhatta a hazafias érzést.

A május 2-i budapesti munkástanácsi ülés tudvalevőleg elrendelte a hadsereg mozgósítását és elhatározta, valamennyi határon a védelmet. A mozgósítás általában simán folyt le, a csapatok a szükséges lovakat és járműveket a felvonulási területen kapták meg. Május közepén a hadsereg már alkalmas volt hadműveletekre.

Haditervek.

A harchelyzet május közepén valamennyi fronton általában a következő volt:

A déli fronton a jugoszlávok és franciák — főleg gyarmati csapatok — előnyomulásukat nem folytatták.

Azonban arra a hírre, hogy Fiuménél 3 francia hadosztály szállt partra és a Dráva felé tart, Stromfeld vezérkari főnök a hadsereg túlnyomó részét a Dráva mentén akarta összpontosítani. Böhm hadseregpáncsok, mielőtt jóváhagyását adta volna ehhez a lépéshez, haditanácsot hívott össze Gödöllőn, ahol Stromfeld tervét Tombor alezredes ellenzése következtében elvetették.

A románok időközben elérték a Tisza vonalát, sőt Szolnoknál átkeltek a jobbpartra, azonban Steinbrück volt százados alatt a vörös csapatok az átkelt románokat megint visszaszorították a keleti partra. A Tisza-hidakat általában még a vörösök robbantották fel, a szolnoki vashidat pedig a románok; a tokaji és szolnoki hidak végeredményben a románok birtokában maradtak.

A csehek, még a tavasz folyamán is folytatták előnyomulásukat, elfoglalták, mint tudjuk, Miskolcot és környékét. A cseheknek ez az igazságtalan fellépése még a tanácskormányban és a munkástömegekben is elkeseredést váltott ki, ennél fogva szíves örömmel fogadta a tanácskormány Tombor Jenő alezredesnek azt az indítványát, hogy a vörös hadsereg támadja meg a csehek, szorítsa vissza őket a magyar határokra és szabadítsa fel a Felvidéket.

Stromfeld eredeti terve volt Miskolc elfoglalása és a csehek Kassa felé való visszaszorítása után a Felső-Tiszán átkelni és a románokat megtámadni. Tombor Jenő alezredes Szántó népbiztos útján előbb a cseh hadsereg teljes leveretését ajánlotta Nyitra elleni fő támadási iránnyal.

A támadás keresztülvitelére két irány jöhetett tekintetbe; 1. támadás a Kis-Alföldön keresztül az Ipoly folyótól Pozsony, Nyitra, Trencsén irányában, mint Tombor ajánlotta — ennél az iránynál csak kisebb terepakadályok jöhetnek tekintetbe és az irány leggyorsabban vezetett a Vág völgyébe, s így a cseheknek Felsőmagyarországot ki kellett volna üríteniök; 2. támadás a Sajóról Kassa felé. Hz az irány elvágja a cseh és román csapatok érintkezési

vonulást, szétzör a Magyarország ellen felvonuló ellenséges csapatok egyesülési vonulást, az irány szintén nagyobb eredménnyel kecsegtet. Ennek az iránynak a választása szükségessé teszi elsősorban Miskolc visszafoglalását. A tanácskormány és a vörös hadvezetőség, minthogy Miskolc visszafoglalását fontosnak és szükségesnek tartotta, ennél fogva ezt a támadási irányt választotta. Ennek következtében a hadsereg gyengesége miatt az ipolyi hadműveletek megindítására már nem álltak rendelkezésre csapatok.

Mozgósítás Budapesten

A hadjárat lefolyása.

A főparancsnokság május elején már kiadta intézkedéseit a csapatok felvonulására. Ebben nagy szerepet játszott a III. hadtest, amelynek parancsnoka Landler Jenő népbiztos, vezérkari főnöke Julier Ferenc vezérkari alezredes volt, akinek kiváló szerep jutott a cseh háborúban, valamint később, Stromfeld lemondása után, mint hadsereg vezérkari főnöknek a tiszai román hadműveletekben.

Május elején csak kisebb harcok voltak Egertől és Salgótarjától északra. A főparancsnokság május 17-én adta ki rendelkezéseit Miskolc visszafog-

lálására és az Ipoly harc vonal felderítésére. A támadás május 20-án indult meg a III. hadtest részéről Miskolc ellen, amelyet a csehek mintegy 8 zászlóaljjal és 6 üteggel védtek.

Ez a csata volt az első próbája az ifjú vörös hadseregnek és Miskolc diadalmas elfoglalásával végződött. A támadás Ernőd környékéről indult meg rendszeresen, hogy a vörös hadvezetőség felesleges vérontásokat elkerüljön, mert a tisztikar nemcsak a legénység ellenállásától, hanem a forradalmi törvényszék tendenciózus ítéletétől is félt. A május 22-i Vörös Újság dicsőhimnuszokat zengett Miskolc elfoglalásáról, ahol a vörösök 300 cseh foglyot ejtettek és 35 géppuskát zsákmányoltak. A Vörös Újság a győzelmet az öntudatos proletár hadsereg dicsőségének minősítette.

A miskolci győzelem után a hadvezetőség a III. hadtestnek erélyes előnyomulásra adott parancsot, azonban a hadtestnek csakhamar védekeznie kellett, mert a megvert cseh csapatok a románokhoz fordultak segítségért és május 23-án együttesen támadták meg a Miskolcnál álló vörös erőket. Ez a nap a III. hadtest kritikus napja volt, a hadtest jelentékeny veszteségeket szenvedett, legalább 400 sebesült volt, a postászászlóalj majdnem teljesen megsemmisült. Végre sikerült súlyos harcok után a román-cseh támadásokat visszaverni; ebben a páncélvonatoknak is nagy szerep jutott. A csapatok már mindenütt özönlöttek vissza; ekkor mondta dr. Landler Jenő hadtestparancsnok, hogy «mostan megértem Lukachichot, mert ha nálam revolver lett volna, belőttem volna a futókba». Az ellenség támadását nem a csapatok érték vissza, hanem a tisztikar, úgy hogy a magyar tisztikarnak örök dicsősége maradt a második győztes csata.

A hadseregparancsnokság a győzelem után további támadó hadműveletek előkészítésére adott parancsokat. Az új hadműveleteket a Tisza folyó és Losonc közt vették tervbe és a parancsnokság május 27-én a következő irányelveket adta ki: «A hadseregparancsnokság szándéka a csehek a Duna és Tisza közt megtámadni, főerejével Kassa—Sátoraljaújhely felé előnyomulni, aztán a Tiszán átkelve a román haderők északi szárnya ellen fordulni.» Egy nappal később a hadseregparancsnokság közölte, hogy július 3-án és 4-én akar Tokaj környékén átkelni a Tiszán és tovább Nyíregyháza felé előnyomulni. Egyúttal intézkedések történtek az Ipoly vonalának felderítésére, az ottani csoportosításra és a hadihajóknak az Ipolyra való irányítására is, amelyek szintén hathatósan avatkoztak be az ottani kisebb járőrharcokba.

A miskolci csaták után a III. hadtest, amelyet jelentékenyen megerősítettek — úgy, hogy körülbelül 50 zászlóaljból és 24 ütegből állott, — tehát a hadsereg egész állományának majdnem felét tette — folytatta Kassa irányában győztes előnyomulását a csehek és románok ellen a Sajó és a Hernád között. Május 30-ától június 1-ig a vörösök áttörték a csehek és románok érintkezési pontjait, úgy hogy a románok visszavonultak a Tisza déli partjára, míg a csehek észak felé. Ezekben a harcokban leginkább kitűnt a 4. munkás és 6. földműves hadosztály, valamint a mozsarak, páncélvonatok és repülők.

Csakhamar elesett Sátoraljaújhely, Töketerebes és a vörös csapatok elérték a Boldva vonalát. Június 6-án a hadseregpáncsnokság a további előnyomulásra következő intézkedéseket adta ki: «Szándékunk a Bodrog—Tisza vonaltól északra az arra szánt erők zömét Sátoraljaújhely—Kassa—Rozsnyó vonalában visszatartani, erős különítményeket Csap—Gálszécs—Abos—Igló—Dobsina vonaláig előre tolni.» A megvert cseh csapatok fölötti főparancsnokságot az eddigi olasz vezetés helyett franciák vették át, akik elhatározták, hogy a vörös támadás ellen szívos ellentámadással fognak védekezni. E közben június 6-án a 6. hadosztály elfoglalta Kassát, június 7-én az I. hadosztály Bperjst és Bártfát. Kisszeben, Branyiszko—Gölnicbánya és Kelemér körül utóvédharok voltak a visszavonuló csehekkel, amelyekben elsősorban a székelyek tüntették ki magukat. A visszahódított városokban a vörös csapatokat a lakosság mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel, nemzeti színű zászlókkal fogadta. Ez a körülmény is bizalmat keltett a tisztikarban, főleg Julier alezredesben, hogy már elérkezett az idő a vörös zászlók helyett a nemzeti színű zászlók kitűzésére. AIII. hadtest erre vonatkozólag javaslatot tett a hadseregpáncsnoksághoz, amely ezt a kérést a munkástanácshoz továbbította. A tanács nagyon ünnepelte a győztes csapatokat, de nem engedélyezte a nemzetiszínű

Bartha Albert hadügyminiszter

zászlók kitűzését, azzal az indokolással, hogy ezt csak a tisztikar, nem a legénység kívánja, ennek következtében ez a kérdés újlag lekerült a napirendről.

Kassa örömmáorban úszott, midőn a magyar csapatok bevonultak, de annál nagyobb volt a város hazafias lakosságának kiábrándulása, midőn a nemzetközi szellemű kommunista hadvezetőség kíméletlenül eltiltotta a nemzeti zászló kitűzését. Így Kassa népe nem érezhette magyar győzelemnek, hanem csupán bolsevista sikernek a város felszabadítását.

A legutóbbi napok győzelmei folytán a hadseregpáncsnokság a hadműveletek további folytatására a következő, vázlatosan közölt intézkedéseket adta ki:

«A 3. hadosztály feladata az üldözést Körmöcbányán át Rutka felé erélyesen és gyorsan felvenni, Rutka környékét mielőbb elérni, Kassa és Igló felől az ellenség vasúti közlekedését megakadályozni.

Az 5. hadosztály feladata Rozsnyó megszállása, ellenséges előnyomulás esetén az ellenfél támadását visszaverni, Iglóra és Dobsinára különítményeket küldeni, Csetnek és Jolsva vidékén Tiszolc felé az üldözést erélyesen folytatni.

A III. hadtest feladata Kassa és Kassabéla környékéről a Felső-Hernád völgyében az előny omulást tovább folytatni, Sajóvölgyön át és a Boldva felől az ellenséget megtámadni és az üldözést Torna felé folytatni.»

Amíg ezek a győzelmes harcok a keleti szárnyon történtek, addig a gyenge nyugati szárny is nagy eredményeket ért el a csehekkel szemben. Itt elfoglalták Lévát, Érsekújvárt és a vörös csapatok folytatták előnyomulásukat Zólyom felé; csakhamar birtokukba került Korpona és Selmecebánya is.

A hadseregpáncsnokság június 9-én elrendelte a III. hadtest és a 8. hadosztály összevonását támadó csoport gyanánt Borsodnyék—Ernőd környékén; a Tisza megfigyelését a 2. dandár veszi át. Ez a parancs is bizonyítja a III. hadtest előretolt veszélyes helyzetét.

A vörös hadsereg nagy győzelmei folytán Clemenceau francia miniszterelnök, a békekonferencia elnöke, 1919 június 10-én Czóbel Ernő bécsi magyar követ útján következő rádiósürgönyt intézte a magyar kormányzótanácshoz:

«Igen sürgős! A magyar kormánynak, Budapest.»

«A szövetséges és egyesült kormányoknak az a szándékuk, hogy a magyar kormány képviselőit a békekonferencia elé hívják, hogy megkapják azon szempontok közlését, amelyek Magyarország igazságos határaitra vonatkoznak. A magyarok éppen most jelentik be a cseh-szlovákok ellen heves és indokolatlan támadásaikat. A szövetségesek már kinyilvánították szilárd akaratukat, hogy véget vessenek a fölösleges ellenségeskedésnek azáltal, hogy két ízben is megállították a román seregeket, amelyek át akarták lépni a fegyverszüneti határt, azután a neutrális zóna határait és megakadályozták őket, hogy folytassák előnyomulásukat Budapestre és megállították a szerb és francia seregeket Magyarország déli frontján.

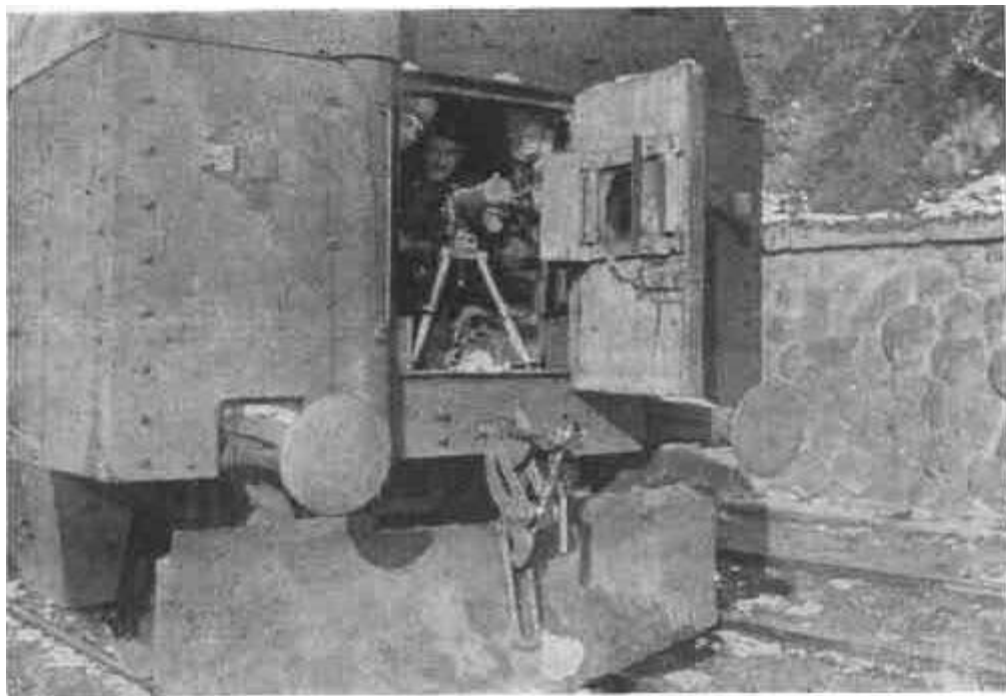
Ily körülmények közt a budapesti kormány formálisan is felhivatik, hogy haladék nélkül vessen véget a cseh-szlovákok elleni támadásoknak, ellenkező esetben a szövetséges kormányok feltétlenül el vannak határozva, hogy haladéktalanul a legszélsőbb rendszabályokhoz folyamodnak, hogy kényszerítsék Magyarországot az ellenségeskedések megszüntetésére és arra, hogy vesse magát alá annak a megingathatatlan akaratnak, amellyel a szövetségesek tiszteletben akarják tartatni parancsaikat.

Erre a sürgönyre 48 órán belül válaszolni kell.»

Clemenceau táviratára Kun Béla külügyi népbiztos ugyancsak Czóbel Ernő és a bécsi francia misszió útján még aznap távirati választ küldött, amelynek értelmében Magyarország aláveti magát a vitás kérdések rendezésére Bécsbe egybehívandó nemzetközi konferencia döntésének.

A vörös hadseregpáncsnokság e jegyzék ellenére is elhatározta, hogy a hadműveleteket a csehek ellen tovább fogja folytatni és következő szándékát közölte: «Célunk a Dunától északra nagyobb erőcsoportot összevonni

és ezzel nyugati irányba támadólag fellépni, a Hernád—Felsővág völgyben visszavonuló ellenséges erőket megfigyelni, egy csoportot Ruttka felé előretolni, miáltal a Vág völgyének kiürítése valószínűvé válik.» Erre az intézkedésre a III. hadtest parancsnoksága azt javasolta, hogy a csehek elleni hadműveleteket teljes erővel folytatni kell és a románok elleni hadműveleteket a csehek teljes leverése, illetve az ország területének végleges kiürítése után kell csak megkezdeni. A főparancsnokság egyúttal megbízta Kossányi dandárparancsnokot, hogy a Dunától északra és az érsekújvári vasútvonal mindkét oldalán álló erők felett a parancsnokságot vegye át. Kossányi fel-

Gépfegyver a csehek ellen harcoló páncélkocsi ajtajában.

adata volt az Érsekújvár és Komárom között esetleg előnyomuló ellenséget feltartóztatni, végső esetben Muzsla—Bélai hegy—Kőhídyarmat vonalát, mint hídfőt tartani. Kossányi csoportját jelentékenyen megerősítették, több páncélvonatot is beosztottak hozzá. Június 10-én újabb intézkedések történtek a támadás erélyes folytatására, valamint utasítások mentek ki a fekete csapatokkal való harcmódra és a fekete foglyokkal való bánásmódra nézve. A június 14-én kiadott intézkedések célja volt nagyobb erőcsoportot Lévától nyugatra és az érsekújvári vasútvonal közt fekvő területen felvonultatni és ezekkel az erőkkel nyugati irányban előnyomulva az ellenséget megverni. Egyúttal felállították az V. hadtestparancsnokságot, Párkányána szék-

helyvel; ennek feladata volt a Dunától északra felvonulásban lévő csapatok feletti parancsnokságot átvenni.

Amint a hadseregparancsnokság kiadott intézkedéseiből és az erélyes üldözésből is látható, a tanácskormány Clemenceau átirata ellenére sem volt hajlandó a további hadműveleteket megszüntetni. A csehek körében a vörös hadsereg váratlan nagy győzelme óriási meglepetést keltett, az új francia hadvezetőség mindent megtett a magyar támadás feltartóztatására és jelentékeny erősítéseket irányított a veszélyeztetett területekre, aminek következménye lett, hogy a vörös csapatok nyugati irányban való előnyomulása meglassult. Az új francia főparancsnok, a Pozsonyban, Frigyes főherceg palotájában székelő Mittelhauser tábornok, ellentámadással igyekezett a magyar csapatok előnyomulását feltartóztatni. A franciák az ellentámadást a déli szárnyon tervezték, Érsekújvár vidékén, és erre nézve a szükséges intézkedéseket megtették. Mielőtt azonban ez a francia ellentámadás megindult volna, a magyar kormány Pellé francia tábornok újabb sürgős jegyzékére elrendelte az ellenségeskedések megszüntetését és hozzájárult ahhoz, hogy a Pozsonyban megtartandó konferencia határozzon az elfoglalt területek kiürítése, a vitás kérdések rendezése terén és a hadifoglyok kicserélése tárgyában. A vörös kormány részéről ezen az értekezleten Mayer Csejkovics Károly alezredes vett részt. A konferencia megállapította a kiürítés időpontját és módját. Ennek következtében a vörös csapatok június 30-án megkezdték az elfoglalt területek kiürítését. A III. hadtestparancsnokság Kassa fölött a közbiztonság védelmére a csehek bevonulásáig Hegedűs Pál tábornokot kérte fel, aki ezt a feladatát közmegelegedésre látta el. Ha a magyar tanácskormány ezirányú döntésének okait vizsgáljuk, csak azt állapíthatjuk meg, hogy a kormány félt a győzelmes hadsereg, főleg a tisztikar egyre növekvő hatalmától és fontosabbnak tartotta a tanácsrendszer politikai biztosítását, mint a megszállt területek visszaszerzésének lehetőségét. Mind a főparancsnokot, Böhm Vilmost, mint a vezérkari főnököt, Stromfeld Aurélt igen kellemetlenül érintette a kormányzótanács ezirányú döntése, mindketten lemondtak állásukról, a lemondást a Vörös Újság azzal indokolta, meg hogy az elmúlt hónapok felörlő munkája után mindketten nyugalomra vágnak. A tanácskormány ilyen elhatározásában emellett döntő szerepet játszottak a mindinkább szaporodó ellenforradalmi megmozdulások, valamint a dicső emlékezetű június 24-i budapesti ellenforradalom is, amelyben annyi mártír áldozta fel életét az ezeréves történelmi Magyarország visszaállításáért.

Tudjuk, hogy csak Romanelli olasz ezredes közbelépése vetett véget a további vérengzéseknek. A magyar nemzet még ma is hálásan emlékszik vissza Romanelli emberbaráti szerepére ezekben a szomorú napokban.

A visszavonulás folytán a hadsereg igen erősen megrendült, a vörös hadvezetőség a 8. hadosztályt a Dunántúlra irányította, míg a 4. munkás-hadosztály Budapestre került.

Ettől kezdve a cseh fronton általában nyugalom volt. Csak augusztus

közepén — midőn a románok előnyomulásukat a Dunántúlon megkezdték — keltek át a csehek Pozsonynál a Dunán és szállták meg a köpcsényi hídfőt, amelynek területét a trianoni békeszerződés hazánk sakkbantartása céljából nekik juttatta.

Visszapillantás a cseh háborúra.

A Felvidék megszállása mutatja, hogy milyen csekély erővel foglalták el a csehek Északmagyarországot, tehát milyen csekély erővel lehetett volna megakadályozni a Felvidék elrablását. A sikeres vörös offenzíva is bizo-

A magyar-cseh határ az Ipolynál Balassagyarmat alatt.

nyítja, hogy ez a gyülevész, rögtönzött hadsereg minden nemzeti érzés nélkül is diadalmasan tudta felvenni a harcot a Felvidékre betört csehekkel. Az antant nem is tudott ebben a nehéz helyzetben más kibúvót találni, mint Magyarországhoz egy, úgynevezett béke-offenzívát célzó jegyzéket intézni, aminek következtében a tanácskormány győztes csapatait visszavonta a mai trianoni határok mögé. Az antantnak ez a ravasz beavatkozása nálunk a tanácskormány különleges bel- és külpolitikai viszonyai miatt sikerrel járt. Majd Törökország tárgyalásánál meggyőződhetünk róla, hogy az antant ugyanezzel a tervvel fordult Kemál pasához és a török kormányhoz; azonban Kemál és a vezetése alatt újraéledt török nép észrevette ennek a felszólításnak ravasz hátterét és visszautasította az antant minden ezirányú beavatkozását. Ezáltal elérték, hogy országukat minden fenyegetés ellenére is

teljesen felszabadították az idegen megszállás alól. Sokan meg vannak ma is győződve róla, hogyha a vörös kormány visszaütötte volna az antant ezirányú jegyzékét, ma talán Felsőmagyarország még mindig az anyaország-hoz tartoznék.

3. A MAGYAR-ROMÁN HÁBORÚ.

A hazánkat fenyegető nemzetek közül a legveszedelmesebbek voltak a románok, akik már hosszú idő óta a Tiszáig terjedő nagy Románia létesítéséről ábrándoztak. A románok törekvéseit elősegítették még az erdélyi szászok is, akik a magyar kormány megkülönböztetett bánásmódja ellenére is ellenséges indulattal viseltettek a magyar állameszme iránt, sőt nem zárkóztak el a Romániához való csatlakozás elől sem.

A román kérdés.

A történettudomány legújabb megállapítása szerint a románok az olaszországi Romagna területéről körülbelül a Kr. u. VII. században vándoroltak a Balkánra, ottan szláv és albán elemekkel keveredve lassan húzódtak észak felé, átkeltek a Dunán és pásztornép gyanánt szivárogtak be a mai Romániába és Erdélybe. A román királyság nem igen élt önálló árami életet, hanem századokon át hol orosz, hol török, hol magyar megszállás alatt állott. A román terület két részből állott, úgymint Havasalföld és Moldva fejedelemségeiből, a két tartomány csak 1862-ben egyesült Románia néven. Az ország első fejedeleme Cuza Sándor volt, akit 1866-ban forradalom fosztott meg trónjától, ekkor került trónra a Hohenzollern házból való I. Károly, aki 1881-ben vette fel a királyi címet. A románok már a múlt század közepe óta élénk propagandát fejtettek ki Erdély elszakítása céljából, ezt még a hivatalos kormány sem tudta megakadályozni, bár a monarchia és Románia közt bizonyos szövetségi szerződés állott fenn az orosz veszély ellen. A világháborúban Románia kezdetben semleges maradt, de 1916-ban a monarchia ellen fordult. Az így kitört háborúban a központi hatalmak rövid idő alatt leverték az országot és kénytelen volt Románia velük békére lépni, amelyet, főleg Magyarország nagylelkűsége révén, igen előnyös feltételekkel kapott meg. 1918-ban az antant győzelme után Románia újólág ellenünk fordult és régi szövetségeseitől engedélyt kapott az erdélyi határterületek megszállására.

Erdély megszállása 1918 december 31-ig.

A belgrádi fegyverszüneti szerződés arra kötelezte a magyar kormányt, hogy csapatait a következő vonalig vonja vissza: Nagy számos felső folyása — Beszterce—Marosvásárhely — és a Maros folyó torkolata. A szerződés szerint a kiürítésnek nyolc nap alatt meg kell történnie. A románok megszállhatják a

kiürített területeket, azonban a polgári igazgatásnak a magyar kormány kezében kell maradnia. A kiürített területen egyedül a rend fenntartására szükséges magyar rendőrség és csendőrség maradhat, valamint a vasúti vonalak biztosítására szükséges haderő. Az antant ezen a szerződésen kívül még felhatalmazta Romániát Bulgária és Ukrajna megszállására is; Besszarábiát a románok már az orosz összeomlás után megszállták. A románok azonban Bulgáriában és Ukrajnában heves ellenállásra találtak, ennél fogva csakis Erdély megszállását határozták el. Erre a célra a románok 25 évfolyamot hívtak fegyverbe, de ezek közül csak 10-et tartottak vissza a zászlók alatt; az így bevonult katonák szelleme egyáltalában nem volt harcias,

Az I. honvédezred menetzászlóalja Salgótarjánba indul.

ezért a román kormány kénytelen volt Erdély megszállása céljából nagy propagandát kezdeni és elsősorban a megszállásra az Erdélyből menekült román anyanyelvű legénységet alkalmazni; ezek a csapatok már 1918 november közepén be is nyomultak a védtelen Erdélybe. Ezt megkönnyítette még az a körülmény is, hogy az erdélyi határhegységet megszállva tartó Goldbach-csoportot is Linder Béla hadügyminiszter ismeretes felhívása szétzüllesztette, ennél fogva a román légiók különösebb ellenállásra sehol nem találtak. Ezeket a rögtönzött légiókat sorkatonaság is követte, amit később a megszállásra kijelölt három hadosztály erősített meg. Mindezeknek, az alig 10.000 főre tehető csapatoknak harci értéke kezdetben csekély volt, a fegyverem meglazult, a fegyverzet és felszerelés nagyon hiányos volt.

Az új hadügyminiszter, Bartha Albert dicséretes buzgóságot fejtett ki, hogy a hazatérő magyar csapatok rendben ériék el az országot. Minden fontosabb határállomásra tiszti fogadó-bizottságokat rendelt ki, amelyeknek feladata volt a beérkező csapatokkal megértetni, hogy hazánkban rend és nyugalom van.

Magyar csapatok 1918 november havában Erdély védelmére alig álltak rendelkezésre. A kolozsvári katonai kerületi parancsnok, Kratochwil Károly ezredes örömmel fogadta a Székelyföldről menekülő csapatokat, ezek száma december közepéig mintegy 1700 főre szaporodott, de jó részének fegyvere sem volt, valamint az erdélyi magyar csapatok létszáma ebben az időben szintén nagyon csekély volt. Időközben az erdélyi románok is gyülekeztek és csakhamar csapatokat alkottak, sőt részben a magyar kormány támogatása mellett. Az Erdélyben felállított magyar nemzetőrsek egyáltalában nem voltak alkalmasak erre, mert a rend fentartása helyett inkább maguk raboltak és fosztogattak. A vegyes lakosságú vidékeken különféle nemzeti-ségű karhatalmak is keletkeztek, amelyek azonban csakhamar ellenségek gyanánt álltak szemben egymással.

Az Erdély megszállására kijelölt három román hadosztály közül a 6. hadosztály Birlat környékén, a 7. hadosztály Piatra-Román mellett vonult fel, a 2. vadász hadosztály óvatosan követte Mackensen német tábornagy visszavonuló hadseregét. A 7. hadosztálynak Szilágysomlyó felé, a 6. hadosztálynak Kolozsvár felé kellett előnyomulnia. November 20-ig a románok a Moldvából Erdélybe vezető négy szorost megszállták és a magyar folyóvölgyekbe kisebb járőröket küldtek ki. A hatásos román propaganda folytán az erdélyi román nemzeti tanácsok függetleneknek jelentették ki magukat és igényt tartottak a kiürített területeken maradt hadianyagokra. November 24-én a románok nagyobb erőkkel megszállták Gyimes-Bükk vidékét, onnan pedig kisebb erők Csíkszeredáig és Maros-Hévízig nyomultak előre. Az ojtózi szoroson előnyomuló román haderő csakhamar megszállta Háromszék megyét, úgyhogy már november 28-ára a Felsőmaros és az Olt völgye a románok kezében volt.

Minthogy a kiürített területeken lévő hadianyagokat a magyar csapatok nem vihették magukkal, átadták a politikai hatóságoknak. Így jutottak ezek a román nemzetőrség kezébe és ezekből a saját hadianyagunkból szereztek fel a románok nemcsak a nemzetőröket, hanem a bevonuló sorkatonaságot is. A románok azonban nem elégedtek meg a belgrádi fegyverszüneti szerződésben számukra kijelölt demarkációs vonallal, hanem mindenáron ürügyet kerestek Magyarország további megszállására is. Ebből a célból Presau tábornok, a román hadsereg vezérkari főnöke, 1918 november 29-én felterjesztést tett a belgrádi francia parancsnoksághoz, amely nagy vonásokban a következőket tartalmazta: «A magyarok az Erdély területén lakó román lakosságot kínozzák, Kolozsvár körül nagyobb magyar hadsereg felállítása van folyamatban; román nemzeti tanácsok már többször kérték a román had-

sereg haladéktalan beavatkozását. Mi feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy a szövetségesek Erdély valamennyi fontosabb városát megszállhassák. Abban az esetben, ha a francia parancsnokság erre a célra szükséges erővel nem rendelkeznék, kérjük felhatalmazni a román hadseregparancsnokságot a megszállás keresztülvételére.» Presan tábornok már jelentésével egyidejűleg megkezdte a további előnyomulást, úgy hogy a románok december 2-án Marosvásárhelyig jutottak.

Presan tábornok ismertett előterjesztésének állításai nagyobbrészt alaptalanok. Ha történtek is kisebb zavargások és fosztogatások, ezekben inkább a román nemzetőrök voltak ludasok, sőt a magyar politikai és katonai hatóságok mindenben segítséget nyújtottak a román nemzetőrség felállításához. A felterjesztésben említett magyar csapatösszevonásról egyáltalában szó sem volt, az Erdélyben lévő csekély magyar erők még a belső rend fenntartására sem voltak elegendők. Az a vád, hogy a magyarok a kiürített területeket kirabolják és a vasúti anyagot elszállítják, szintén alaptalannak bizonyult, mint a belgrádi francia parancsnokság a budapesti antant katonai misszió útján is megállapította.

Mielőtt a francia parancsnokság válasza Presan tábornok vázolt felterjesztésére megérkezhetett volna, a Gyulafehérvárra összehívott román nemzetgyűlés úgy határozott, hogy nem ismeri el a belgrádi fegyverszüneti szerződésben megállapított demarkációs vonalat, hanem határuul egyedül a Tisza vonalát fogadja el. December 2-án érkezett meg az antant válasza, amely a románoknak megengedte a Maros-folyó átlépését, ennek következtében a 6. hadosztály december 6-án elfoglalta Székelyudvarhelyt és Kézdivásárhelyt, a 7. hadosztály Besztercét és Naszódot. A Déli-Kárpátokon a 2. vadász hadosztály élei szintén átkeltek a hágókon és betörték Erdélybe. Az előnyomuláson kívül a román hadvezetőség mindent megtett, hogy a magyar kormányt a francia parancsnokság útján egész Erdély katonai kiürítésére kényszerítse. Amíg ezek a tárgyalások folytak, a románok tovább folytatták előnyomulásokat, elfoglalták Mezőbándot, Mezőmadarast és Tordát, ennek következtében a kolozsvári magyar gyalogezred Nagyenyed-Tövis vidékére vonult vissza.

Nagyon kellemetlenül érintette a románokat a székely hadosztály megalakulása; ez ellen Presan román vezérkari főnök a magyar hadügyminisztériumnál is óvást emelt, s ez különféle irat vált ásókra adott okot. Tény, hogy' inkább román részről történtek erőszakosságok, mint magyar részről. Berthelot tábornok végre eleget tett a románok kívánságának és utasítást adott Vyx alezredesnek: közölje a magyar kormánnyal, hogy a magyar és román csapatok közötti összeütközések elkerülése végett szükségesnek mutatkozik Kolozsvár kiürítése; a várost a franciák megérkezéséig egyelőre román csapatok szállják meg. Ennek következtében Vyx alezredes úgy intézkedett, hogy a románoknak joguk van Erdély fővárosán kívül még kilenc várost megszáll&» a franciák megérkezéséig; ezek a városok: Dés, Szatmár, Nagy-

bánya, Nagyvárad, Nagykároly, Máriaradna, Margitta, Arad és Máramaros-sziget. Az engedély alapján a románok közölték az erdélyi magyar katonai parancsnoksággal, hogy tovább fognak előnyomulni, ami ellen a magyar parancsnokság tiltakozott és kijelentette, hogy a megállapított demarkációs vonalat fegyverrel is meg fogja védelmezni. Az antant ezirányú döntését sem a magyar katonai parancsnoksággal, sem dr. Apathy István erdélyi fő kormánybiztossal nem közölték. December 18-án a magyar hadügyminisztérium úgy intézkedett, hogy a magyar csapatok vérontás elkerülése céljából ne használjanak fegyvert, de maradjanak a helyükön. Ha a románok a lefegyverzést követelnék, akkor a csapatok tiltakozásuk mellett vonuljanak vissza, de a póttesteknek helyükön kell maradniok. A többi ezirányú magyar hadügyminiszteri intézkedések is kimondták, hogy a románoknak joguk van hadművelleti pontok megszállására, de nincsenek felhatalmazva egyes területek elfoglalására, úgyhogy a magyar közigazgatásnak is helyén kell maradnia. Apáthy fő kormánybiztos és Kratochwil ezredes, katonai parancsnok erről az elhatározásról értesítette a 6. román hadosztály parancsnokát is azzal a megjegyzéssel, hogy felesleges vérontások elkerülése céljából a magyar csapatok ki fogják üríteni Dést, Kolozsvárt, Tordát és Nagyenyedet. A magyar hadügyminisztérium december 22-én újból azt az utasítást adta ki, hogy a magyar kormány nem hajlandó a demarkációs vonalon belül fekvő területek kiürítésére, az ellenség további előnyomulása esetén azonban a fegyveres védelmet el kell kerülni. K. rendelet kapcsán a kolozsvári magyar ezred egy zászlóalját Bánffyhunadra, egy zászlóalját pedig Bgeresre vonták vissza. A 32. ezredet Zsibóra irányították, a székely gyalogezredet Szatmárnémetibe, a katonai kerületi parancsnokság is Kolozsvárról előbb Bánffyhunadra, később Nagyváradra vonult vissza. Ennek következtében a 6. román hadosztály egy dandára december 24-én harc nélkül elfoglalta Kolozsvárt.

A kötött megállapodások ellenére a románok tovább folytatták előnyomulásukat, nemcsak hadművelleti pontokat szálltak meg, hanem egész területeket, mindenütt átvették a polgári közigazgatást is és a visszamaradt magyar csapatokat lefegyverezték, ennek következtében magyar részről a még érintetlen csapatokat is vissza kellett vonni. A románok még ezzel az előnyomulási területtel sem voltak megelégedve és a francia keleti hadsereg parancsnokságánál, Salonikiben újabb vádakat emeltek a magyar csapatok erőszakoskodásai miatt. Különösen felhívták a franciák figyelmét a bolsevizmus terjedésére és kérték, hogy az antant Magyarország egész megszállására adjon nekik engedélyt, mert a fegyverszüneti szerződés erre jogot ad. Különösen kiszínezték a románok a Berthelot tábornok 1918 december 27-én Aradon történt látogatása alkalmával véletlenül kirobbant zavargásokat, amelyeknek azonban semmi esetre sem a magyarok voltak okai. Az aradi zavarok miatt december 30-án az 1. francia afrikai vadászezred három százada megszállta Aradot. A románok nyomatékosan kérelmezték a franciáktól, hogy a Tisza hidakat ellenőriztessék abból a célból, hogy a magyarok ne

tudják elszállíttatni az erdélyi hadianyagot. Erre nézve ismételtlen megjegyzzük, hogy a hadianyagok jórésze Erdélyben maradt és a románok tulajdonába került.

December 31-én Berthelot tábornok Kolozsvárra érkezett; a románok nagy ünnepekkel fogadták és igyekeztek a magyarokat távol tartani tőle, úgyhogy Apáthy fő kormánybiztosnak csak nagynehezen sikerült kerülő úton közelébe jutnia. Berthelot kijelentette, hogy szó sincs a demarkációs vonal kitolásáról, a románok csak egyes hadműveleti pontokat szállottak meg. A magyar és román csapatok összeütközésének megghiúsítására Apáthy és

A felszabadult Kassa.

Foto Jály Gyula.

Berthelot újabb egyezményt kötött, melynek értelmében a magyar csapatokat a Nagybánya, Kolozsvár, Déva vonaltól nyugatra kell visszavonni. Egyúttal 15 km széles semleges zónát állapítottak meg, amelyet katonaság nem szállhat meg, a biztonsági szolgálatot azonban a magyar csendőrség látja el. Ehhez a megállapodáshoz a román 6. hadosztály parancsnoka is hozzájárult. A magyar hadügyminisztérium az új demarkációs vonalat tudomásul vette, de ebben a fegyverszüneti szerződés megsértését látta és elvben tiltakozott ellene. A tárgyalások alatt a románok különösen kijelentették, hogy a közigazgatás teljesen megmarad a magyarok kezében és a magyar államjavadat a románok nem fogják lefoglalni. Ezt az ígéretet azonban nem tartották meg, a románok megszakítottak minden érintkezést Apáthy főkor-

mánybiztossal és a kolozsvári laktanyákat, valamint a katonai raktárakat azonnal lefoglalták. Kratochwil ezredes, aki még Kolozsvárt maradt, ezek ellen az erőszakoskodások ellen hiába tiltakozott.

Hadiesemények 1919 január i-től a proletárdiktatúra kitöréséig.

1919 január 7-én Kratochwil ezredes a magyar katonai kerületi parancsnokság szűkebb törzsével Bánffyhunyadra érkezett, hogy a legújabb Bertelot-Apáthy egyezmény értelmében tovább folytassa működését. Azonban a románok nem tartották meg ezt az egyezményt, a semleges zónát több ponton átlépték, az egész román lakosságot mozgósították a bánffy y hunyadi magyar parancsnokság ellen, ennélfogva Kratochwil ezredes kénytelen volt székhelyét Nagyváradra, később Debrecenbe áttenni. Kratochwil ekkor elhatározta, hogy a Királyhágón fog állást foglalni, a székely alakulatokat pedig a magyar hadügyminisztérium Szatmár felé irányította.

A székely hadosztályparancsnokság Szatmáron, a 39. dandárparancsnokság Nagyváradon volt. A székelyek felszerelése igen hiányos volt, még pedig nemcsak ruházat, élelem, ellátás, hanem fegyverzet és lőszer tekintetében is. A csapatokat nagyon lehangolta ez az állapot, harci kedvüket azonban még ez sem lohasztotta le s rongyos ruhában, szakadt cipőben, hóban, sárban körömszakadtig védekeztek a túlnyomó erejű ellenség ellen.

Január 9-én a románok megszállták Nagybányát, január 13-án pedig Zsibónál és Egeresnél megtámadták a magyar csapatokat, január 16-án a 6. román hadosztály Bánffy y huny adót, a 7. román hadosztály Zsibót, január 17-én egy román csoport Máramarosszigetet, egy más csoport pedig január 20-án Szilágycsehet érte el. A Bánffyhunyadnál álló gyengébb magyar erők Csúcsa felé vonultak vissza, a Szilágy cseh vidékén álló 32. magyar ezred kénytelen volt hátrább vonulni. A Zsibónál álló 24. magyar ezred szintén kitért a román támadás elől, az ezrednek Zilahon álló I. zászlóalja szerződést kötött a románokkal. Azonban a románok ezt az egyezséget sem tartották meg és előnyomulásukat tovább folytatták, a magyar csapatok ennélfogva megtámadták és újból visszaverték őket. Azonban a románok még Zilahot is megszállták, itt elfogták Apáthy főkormánybiztost és a főkormánybiztoságra 900 ezer korona hadisarcot vetettek ki.

A január 20-án hivatalba lépő új magyar hadügyminiszter, Böhm Vilmos, Stromfeld Aurél ezredes, államtitkár tanácsára elhatározta, hogy zsoldos hadsereget fognak felállítani, egyszersmind elhatározták, hogy az újonnan megállapított demarkációs vonalak átlépését fegyverrel is meg fogják akadályozni. A románok időközben tovább folytatták előnyomulásukat, február 1-én Máramarosszigeten és Nagybányán nagyobb erőket összpontosítottak, február 10-én Körtvélyest és Hosszúmezőt foglalták el kisebb osztagokkal. Ezen a napon a magyar 12. ezred a Szamos völgyét, a 32. ezred a Kraszna völgyét zárta el, a 39. ezred egy zászlóalja és a 3. ezred egy zászlóalja a Király-

hágót szállta meg. Az i. székely ezred ebben az időben Szatmárnémetinél, a 4. ezred Nagy váradon állott tartalék gyanánt. A 6. hadosztály részei a Fehér és Fekete Körös völgyeit zárták el, a 2. ezred tartalék gyanánt állt Békéscsabánál.

Február 20-án az északi fronton a magyar csapatok a románoktól azt az átiratot vették, hogy a magyar csapatok vonuljanak vissza 10 km-re a demarkációs vonal mögé. A románok azzal fenyegetőztek, hogy ellenkező esetben ágyúzni fogják a magyar községeket és a visszamaradt tisztekkel és családtagjaikkal szemben megtorló lépéseket fognak tenni. Kratochwil

Az antant katonai misszió tagjai szemlét tartanak az erdélyi magyar csapatok fölött.

ezredes erre azt a választ adta, hogy a magyar csapatok részére a fegyverszüneti szerződés értelmében mint demarkációs vonal, csak a Maros vonal érvényes. A román csapatok az antanttól csak bizonyos hadműveleti pontok megszállására kaptak engedélyt, ennél fogva a magyar csapatokat nem fogják visszavonni és ezek minden további támadás ellen védekezni fognak. Ennek az erélyes válasznak meglett a kellő hatása, mert a románok előnyomulásukat nem folytatták tovább és a bekövetkezett hadműveleti szünetben egyelőre csak csapatjaikat csoportosították a további előnyomulásra. A 7. hadosztály egy dandára Nagybányánál, egy ezred Máramaroszigetnél, egy ezred Szilágycsehnél összpontosult, a 6. hadosztály egy dandára Zilah-Zsibó,

egy dandár Kolozsvár-Bánffyhunad vidékén vonult fel, a 2. vadászhadosztály három ezrede Déva-Piskinéél, egy ezred Brádnál összpontosult, tartalék gyanánt az i. vadászhadosztály vonult fel Nagyenyed-Gyulaféhevár-Székelykocsárd-Szászváros területén. A románok minden helyzet jelentésükben úgy tüntették fel az erdélyi viszonyokat, hogy a magyarok nekik és a román lakosságnak folyton kellemetlenkednek, azonban ezek az események — ha meg is történtek — mindenütt oly területeken fordultak elő, amelyekre a románoknak nem is lett volna joguk előnyomulni. Ezek közt az összeütközések között a legnevezetesebb volt a zilahi vérengzés, amelyet szintén a románok szerződésszegése okozott. Ez a világgá kürtölt véres esemény abból állott, hogy február 22-én egy magyar osztag Czigányi falunál a román előőrsöket megtámadta, akik erre visszaszaladtak Zilahra és magát a várost is feladták. A magyarok megszállták Zilahot, mire a románok a várost egy napon keresztül bombázták, erre a magyar csapatok megint kivonultak a városból. Ez a vérengzés is a magyar kerületi parancsnokság tilalma ellenére történt, miként azt Simonfalvy Tihámér alezredes, vezérkari főnök megállapította. A magyar előnyomulásnak főoka az volt, hogy Gyurocsik őrnagy Zilahon visszamaradt feleségét és még néhány tiszt családot akart megmenteni, ami sikerült is neki.

Ezeket a kisebb összekoccanásokat azért nem lehetett békésen elintézni, mert a francia vezetőkörök a románok rendesen az igazságnak nem megfelelő, kiszínezett módon tájékoztatták. Presan tábornok, román vezérkari főnök állandóan a magyarok embertelen bánásmódjáról küldött jelentéseket Belgrádba és az erdélyi lakosságot mindig úgy tüntette fel, mintha egyértelműleg a magyar uralom ellen nyilatkoznék. Ekkor március 20-án nyújtotta át Vyx alezredes ismeretes jegyzékét, amely újabb magyar-román semleges zónát állapított meg. Ez a semleges zóna a következő: Arad-Nagyszalonta-Nagykároly-Szatmárnémeti keleti határ gyanánt, északi határ a Szamos folyása, nyugati határ a Tisza vonala, Debrecentől nyugatra 5 km-re, Dévaványa-Gyoma-Orosháza-Hódmezővásárhely és Szeged, déli határ a Maros folyó. A magyar csapatok kötelesek voltak 10 nap alatt ezt a semleges övet kiüríteni, amelyet szövetséges csapatok fognak megszállni, a semleges övben a polgári közigazgatás a magyar hatóságok kezén marad, magyar csendőrség fogja a közrendet fenntartani. A Károlyi kormány ismeretes válasza erre az újabb erőszakoskodásra az volt, hogy a kormány lemondott; így került úramra Magyarországon a proletárdiktatúra. Berthelot tábornok értesítette ezekről az eseményekről Presan tábornokot, egyúttal szabályozta a hadianyagok fogalmát is és ezek igazságos elosztására bizottságot állított fel, amelynek francia, magyar és román tagjai is voltak. Presan tábornok március 20-án intézkedéseket adott ki a románok további előnyomulására és elrendelte, hogy minden román főbb oszlopot egy-egy francia tiszt kíséren; a rendelet végül szabályozta a magyarok által visszahagyandó hadianyag leltározását.

Harcéri események 1919 március havában.

A magyar proletárdiktatúra kikiáltása, főleg a románoknál, nagy ije-
delmet keltett, a románok meg voltak győződve róla, hogy az új kormány
nem fogja elismerni a legújabb semleges övet. Presan tábornok a hadseregnek
egyelőre a teljes védelmet ajánlotta, egyben megszüntette a további előnyo-
mulást. A belgrádi had-
seregpáncsnokság el-
rendelte, hogy a sem-
leges zónában lévő szö-
vetséges csapatok feletti
parancsnokságot Pruneau
tábornok vegye át Te-
mesvár székhellyel, Ara-
don Gondrecourt tábor-
nok, Szegeden Betrix tá-
bornok fog működni, Fa-
rét tábornok Lúgoson át-
veszi a Bánátban lévő
francia csapatok feletti
parancsnokságot. Mind-
ezek az intézkedések bi-
zonyítják, hogy a román-
ok féltek a legközelebbi
magyar támadástól, rém-
képeket láttak a magyar
vörös hadsereg szerve-
zése, hadi előkészületei
és különösen az elren-
delt sorozás miatt. Ezek
a román aggodalmak
azonban csakhamar alap-
talanoknak bizonyultak,
mert a magyar hadsereg
a román fronton különö-
sen nagy erőbeli hát-

Romanelli.

rányban volt; összesen 78 román zászlóalj állott szemben 24 magyar
zászlóaljjal, tehát mintegy 55.000 román 13.000 magyarral szemben.
A románok nagy túlerejük ellenére sem folytatták egyelőre előnyomulásukat,
hanem csakis védekezésre szorítkoztak. Március 26-án egy magyar zászlóalj
megtámadta Hadad községet, ugyancsak harcok voltak Zilahtól nyugatra
Czigányi vasútállomás mellett, március 28-án Szilágycsehtől nyugatra és
Szilágysomlyó vidékén, különben az egész hó folyamán csak kisebb

harcok fordultak elő az egész vonalon. A románoknak az az aggodalma, hogy az oroszok Magyarország megsegítésére útban vannak és hogy az orosz kormány a magyar hadműveletek további folytatására befolyást gyakorolt volna, teljesen alaptalannak bizonyult.

Harctéri események 1919 április első felében.

A hó elején, főleg Szilágy megyében, kisebb járőrcsatározások voltak, amelyeket a román propaganda annyira kiszínezett, hogy ezeket a kisebb összeütközéseket valóságos magyar kegyetlenségeknek tüntette fel. A román vezérkar Románia helyzetét veszélyes színben tüntette fel a külföld előtt, azonban már a kölcsönös erőviszonyok is bizonyították, hogy a román csapatok nagy túlereje miatt szó sem lehetett magyar támadásról; éppen ellenkezőleg, a románok használták ki április hó első felét, hogy megsemmisítő csapást mérjenek a magyar hadseregére. Április 13-án román repülőgépek röpcédulákat dobtak le, amelyekben felhívták a még magyar uralom alatt álló románokat, hogy csatlakozzanak az előnyomuló román csapatokhoz és azokkal együtt a Tiszáig nyomuljanak előre. Egy másik röpcédula statárium terhe alatt felhívta a lakosságot, hogy azonnal jelentkezék katonai szolgálatra. Magyar részről csak két hadosztály állott az első vonalban, amihez csatlakozott egy dandár, viszont a román hadseregnél három hadosztály és egy lovas dandár volt az első vonalban és három hadosztály állott rendelkezésre tartalék gyanánt. Ami a két hadsereg fegyverzetét és felszerelését illeti, a románok jól voltak felszerelve, míg a magyar csapatok mindenben hiányt szenvedtek. A román hadsereg létszáma április közepén mintegy 60.000-re, a magyaroké legfeljebb 18.000-re volt tehető, így a románok mintegy háromszoros túlerővel rendelkeztek a magyar hadsereggel szemben.

A román támadás.

Április 16-án az antant Berthelot tábornok útján felhatalmazta a románokat, hogy a számukra kijelölt öv elfoglalása céljából a semleges zóna keleti határáig előnyomulhassanak. Ennek következtében Presan tábornok elrendelte, hogy az erdélyi csapatok lépjék át a hegyvidéket és foglalják el Máramarost és a Körös vidékét. A támadást a román hadvezetőség intézkedése szerint a legrövidebb idő alatt meglepetésszerűen és nagy energiával kell végrehajtani. Az erdélyi csapatok főparancsnoksága Nagyszébenben alakult meg. Az említett intézkedés következtében az egész fronton megindult a támadás a gyengébb magyar erők ellen, amelyek a románok támadása előtt mindenütt visszavonultak. A székely hadosztály előbb Tasnád, később Nagykároly vidékére vonult vissza, a hadosztály déli szárnya, a 39. dandár, parancsot kapott, hogy Érmihályfalván át csatlakozzék a hadosztály zöméhez. A vörös csapatok sehol sem fejtettek ki említésre méltó ellenállást, hanem

a székelyek kivételével a románok közeledtére azonnal ott hagyták állásaikat. A román harctéri jelentés e napot azzal a koholt állítással vezeti be, hogy a vörösök kezdték meg a támadást, amely azonban semmi eredményt sem ért el, ezt követte a román ellentámadás, amely mindenütt visszaszorította a vörös csapatokat.

Április 17-én már a székelyek sem bocsátkoztak többé komoly harcokba, pusztán Hadad vidékén voltak kisebb összeütközések. A vörös 39. hadosztály parancsnoka, Rab Ákos jelentette, hogy a csapatokat vissza kell vonni egészen a Fekete Körösig. A hadügyi

népbiztosság az este folyamán csakugyan megállapította, hogy a románok a Szamos és a Maros közt általános támadásba mentek át és sikerült nekik csapatainkat mindenütt visszaszorítani, a székelyek nem birkózhattak meg a nagy túlerővel és így állásaikat elhagyták. A 39. dandár csúcsai frontját déli irányból megindított átkaroló támadás folytán a Királyhágóra vonta vissza. A 6. vörös hadosztálynak a Fehér Körös völgyében álló csapatai teljes felbomlásban, fegyelmetlenül vonultak vissza, csak a páncélvonatok fejtettek ki mindenütt komoly ellenállást. A hadügyi népbiztosság jelentése kiemeli, hogy a vörös csapatok fegyelme mindenütt meglazult

Apáthy István,

és a csapatok további ellenállást nem akartak kifejteni. Ezek folytán a hadügyi népbiztosság közölte, hogy az erdélyi csapatoknak vissza kellett vonulni, azonban elrendelte, hogy a jelenlegi vonalban a legerélyesebb ellenállást kell kifejteni. A román előnyomulás feltartóztatására az összes nélkülözhető erőket Érmihályfalva—Nagykároly környékén kell összpontosítani ellentámadás céljából. Egyben felhívta a hadügyi népbiztosság a parancsnokokat és politikai megbízottakat, hogy a fegyelmet a legszigorúbb eszközökkel is tartsák fenn és ha szükséges, elrettentő példáktól se riadjanak vissza. A román frontra egyúttal erősítéseket küldöttek, és pedig Sopronból egy zászlóalj, Vácról két zászlóalj, végül Hatvanból és

Salgótarjánból egy-egy zászlóalj; mindegyik zászlóaljhoz egy-egy üteg is csatlakozott.

Ezekben a bevezető harcokban a románok hatalmas túlerővel rendelkeztek, emellett velük szemben minden tekintetben csekélyebb értékű ellenség állott. Ez magyarázza meg a románok előnyomulási csoportosítását is, mert sehol túlnyomó erővel nem léptek fel, hanem az egyes hadosztályokat egymás mellett vetették harcba. A vörösök sehol komolyabb ellenállást nem fejtettek ki, még a székely hadosztály sem, a Maros völgye teljesen nyitva maradt a románok előtt. A Rab Ákos hadosztályparancsnok által kijelölt új védelmi vonal egyáltalában nem is jöhetett tekintetbe többé, ez csakis ellentámadás esetén lett volna felhasználható, ez azonban a csapatok állapotára való tekintettel nem volt lehetséges. A vörös északi szárnyon való ellentámadás céljait szolgáló, Tombor Jenő alezredes által javasolt csapatösszevonás megfelelő hadierőkkel feltétlenül eredményre vezetett volna, azonban ez a szép hadműveleti terv ilyen csapatokkal nem volt keresztülvihető. Szerencséje volt a vörös kormánynak, hogy a csehek kezdetben, a szerbek pedig mindvégig nyugton maradtak, mert ezek megmozdulása esetén a magyarországi vörös uralom csakhamar katasztrofális helyzetbe került volna.

Április 18-án a román 6. hadosztály a Sebes Körös völgyében a 39. vörös dandár ellen indította meg támadását, a reggeli órákban a románok visszanyomták az előőrsoket, a főtámadás délután indult meg és az itt álló nemzetközi zászlóalj rövid harc után visszavetette; a vörös csapatok itt is fegyelmetlenül viselkedtek. Belényesnél szintén visszavetették a románok az ott álló vörös csapatokat, itt is megtagadták a vörös csapatok az engedelmisséget. A visszavonuló vörös katonák még a vasutat is kihasználták menekülésre, a legtöbben kijelentették, hogy nem fegyverrel akarnak harcolni, hanem politikai érvekkel. Ennélfogva egyáltalában nem állták meg helyüket a pesti újságok hírei a románok nagy veszteségéről és a vörös katonák példás hősiességéről.

A székely hadosztálynál egy csoport Érmihályfalva felé volt visszavonulóban, a hadosztály északi csoportját azonban egy román lovasoszlop áttörte és így megkerülte a hadosztály balszárnyát. A huszti csoport Királyhágóig ment vissza, a hadosztályparancsnokság útban volt Szatmarról Mátészalkára, Nagykárolynál még székely tábori őrsök állottak. A székely csapatok annyira ki voltak merülve, hogy alig tudtak ellenállást kifejteni.

A hadügyi népbiztosság ezen a napon rendeletet adott ki, amely nagy vonásokban a következőket tartalmazta: «Feltűnő, hogy a románok átkaroló mozdulataikkal körülbelül egyenlő erejű saját csapatokat visszavonulásra kényszerítettek; a román támadással szemben ajánlatos ellentámadással védekezni. Egyes helyeken a románok arcban nagy erővel támadtak tüzérségi előkészület után, ilyen esetben is célszerű a szárnyakról ellentámadással védekezni. Az arcvonalakat jobb lazán megszállni és erősebb tartalékokat kikülöníteni».

Ugyanezen a napon a hadügyi népbiztosság még egy rendeletet adott ki, amely szerint nem célszerű a csapatokat kordonszerű felállításban alkalmazni, hanem jobb együtt tartani. Egyúttal a hadügyi népbiztosság a belügyi népbiztossághoz fordult, hogy ez a vörösőrségbeli alakulatokat a katonai parancsnokságok rendelkezésére bocsássa.

A román főhadiszállás este kommunikét adott ki, amelyben jelezte, hogy a csapatok elkeseredett harcok után elérték Técső—Válaszút—Tasnád—Márkaszék—Bucsa—Máriaradna vonalát, a csapatok veszteségei igen komolyak voltak. Látható tehát, hogy a románok ezen a napon is folytatták megkezdett előnyomulásukat, amit elősegített a vörös csapatok fegyelmetlen-

Az összelövődözött szolnoki postahivatal.

sége. Hiába határozták el a munkás- és katonatanácsok, hogy a tanácsköztársaság védelmére minden proletárnak fegyvert kell fognia és hiába indult meg a toborzás, semmi kilátás sem volt rá, hogy sikerülni fog feltartóztatni a románokat a Tiszától keletre. Még a székely hadosztálynál is mutatkoztak bomlás jelei, ebben leli magyarázatát a román lovasság váratlan áttörése.

Kacsóf János és Dénes Sándor politikai megbízottak e napon jelentették a kormánynak a székely különítmény szatmári ellenforradalmi terveit. Bkkor már rebesgették azt, hogy a székely katonák ki akarnak egyezni a románokkal, egyúttal hangok hallatszottak, hogy a székelyeknek nem a románok az ellenségei, hanem a kommunisták. Kratochwil ezredes ezekre az eseményekre vonatkozólag jelentette, hogy a szatmári lakosság fel volt háborodva a vörös

direktórium ellen, mert ez a város pénzével és az elrekvirált ékszerekkel meg akart szökni, ebben székely tisztek akadályozták meg és így Szatmáron a régi rend helyreállott, egyúttal Kratochwil egy törzstisztet nevezett ki városparancsnokul. Másnap a hadügyi népbiztos közölte vele telefonon, hogy forradalmi törvénysszék elé állítja őt és az ügy kivizsgálására megbízottat küld Szatmárra. A kommunisták dühe most már a székely hadosztály ellen fordult. Kratochwil jelentése szerint a hátraszállított székely sebesülteket a vörösök bántalmazták, a tiszteket inzultálták, a székely hadosztály készleteit kirabolták és így a hadosztálynak az az érzése volt, hogy két tűz közé szorult. Ha a hadosztály a bolsevizmus ellen fordul, akkor voltaképpen csak a román csapatok elővédje lesz, ez pedig az antant szemében a székelyek és a románok kibékülését jelentheti, ennek azonban súlyos külpolitikai következményei is lehetnek és ez áthidalhatatlan szakadékot jelenthetne a székelyek és a többi erdélyi magyarság közt, viszont a Tisza mögé való visszavonulás kiszolgáltatná a székely hadosztályt a vörösök bosszújának. Kratochwil ezredes jelentéséből látható, hogy milyen súlyos dilemma előtt állott és milyen nehéz problémákat kellett megoldania.

A székelyek körében lassankint kialakult az a nézet, hogy a változott politikai helyzet miatt a románokat nem is szabad már megtámadni, mert a támadás sikere esetén maguk a székelyek hurcolják be a bolsevizmust Erdélybe, ennél fogva a hadosztály vezetői azt hitték, hogy Erdély visszaszerzésének fő akadálya a bolsevizmus és előbb ezt kell megdönteni. Ennek egyetlen módja — a hadosztály véleménye szerint — csak az lehetett, hogy a székelyek a pesti tanácsköztársaság ellen fordulnak, de nem a románokkal együtt, hanem egyedül. Erre vonatkozólag a legnagyobb titokban tárgyalások indultak meg a románokkal és a franciákkal.

Ekkor szűnt meg a Debrecenben székelő erdélyi katonai kerületi parancsnokság és alakult át hadtáp-parancsnoksággá, a 39. dandár önálló lett és Kratochwil ezredes végkép átvette a székely hadosztály parancsnokságát.

A román támadás azonban megakadályozta, hogy a székelyek a bolsevizmus ellen forduljanak és egyúttal elgáncsolta azokat a titkos ellenforradalmi szervezkedéseket, amelyek Nagyváradon, Debrecenben és a környéken levő kisebb városokban történtek a végből, hogy a székely csapatok mögött lévő területet egészen a Tiszáig megtisztítsák a bolsevizmustól.

A hadosztálynál hosszú megfontolások után az az elhatározás alakult ki, hogy a románok ellen irányuló minden támadást el kell tiltani; így Kratochwil ezredes elrendelte, hogy a hadosztály ellenséges nyomás elől lassan vonuljon vissza Mátészalka felé. Kratochwil itt akarta a hadosztályt összpontosítani, hogy jobban kézben tarthassa.

Április 19-én a románok elérték Huszt—Nagymajtény—Nagykároly—Borosjenő és Világos vonalát, Szatmáron többszáz foglyot ejtettek és sok hadianyagot zsákmányoltak. A vörös csapatok ezen a napon sem fejtettek ki semmi ellenállást, úgyhogy Nyugatmagyarországról 5 zászlóalj és 3

üteget kellett küldeni a keleti frontra. A hadügyi népbiztosság elhatározta, hogy minden rendelkezésre álló tartalékot Nyíregyháza—Debrecen vonalában fog felvonultatni, a cseh és jugoszláv fronton csak annyi erő maradhat, amennyi a biztosító és megfigyelő szolgálatra elengedhetetlenül szükséges. Debrecenben és környékén a vörös csapatok Békéssy Béla parancs-

Kilátás az összelőtt szolnoki hídra.

noksága alatt, Nyíregyházánál Sipos Miklós hadosztályparancsnok alatt gyülekeztek.

A székely hadosztály hátraküldött vonatait — a hadosztályparancsnokság jelentése szerint — Debrecenben és Nyíregyházán a vörös csapatok megtámadták, a vonatanyagokat elrabolták, a székely katonákat lefegyverezték és letartóztatták, minek következtében a székely hadosztályparancsnokság minden további összeköttetést megszakított a hadügyi népbiztossággal. Ezen

a napon vörös front már egyáltalában nem volt. A székely hadosztályparancsnokság különben Mátészalkára vonult vissza, az első székely dandár Nagycseden, a 21. dandár Érmihályfalvánál gyülekezett. A 39. dandár élesdi csoportja teljesen széteszlott, a belényesi csoport Berettyóújfalú felé vonult vissza. Ilyen helyzetben nem sokat jelenthetett a Nyíregyházára irányított 11 zászlóalj és a Debrecenbe küldött 8 zászlóalj.

Április 20-án a vörös munkácsi csoport Huszt mellől Veresmart felé volt visszavonulásban. A csoportparancsnok, Kovács volt alezredes utasítást kapott, hogy biztosítsa a tiszaujlaki hidat és Halmi felé felderítsen. A székely különítmény ezen a napon a Kraszna csatornától nyugatra, Mátészalka körül pihenőt tartott. A 12. gyalogezred két zászlóaljának csak roncsai vonulhattak vissza, nagyobb részük Szatmár környékén fogságba esett, vagy elszéledt. A románok ezen a napon támadásukat nem folytatták az északi fronton, csak lovas hírszerző különítményeket toltak előre. Sárói Szabó Tibort ekkor nevezték ki a székely különítmény parancsnokának helyettesévé; ő maga panaszkodott, hogy a Debrecenbe irányított erősítéseket már Püspökladányon kivagonírozták, úgy hogy Debrecenben a szervezett munkásokat kellett katonai egységbe foglalni. A keleti fronton vörös részről főleg páncélvonatok léptek ezen a napon akcióba. A 6. hadosztályparancsnokság jelentette, hogy a csapatok harcértéke csekély, a katonák szabadságra akarnak menni, harcolni nem akarnak, okvetlenül szükség van friss erőkre.

Ezzel szemben a román kommuniké örömmel emelte ki, hogy Nagyváradon és Szatmáron a lakosság a román katonaságot ünneplésekkel fogadta.

Ugyancsak ezen a napon az egész fronton általában nyugalom uralkodott, úgy, hogy a megvert és visszavonuló vörös csapatok mindenesetre kissé magukhoz térhettek. A románok általában Nagyváradtól északra a Vyx-féle semleges öv határánál állottak és Nagyváradtól délre attól még egy napi menetre voltak. A román lovasság erélyesebb előnyomulása sokkal nagyobb eredményt tudott volna elérni. Ezen a napon a székely hadosztályparancsnokságnál alapos vita folyt a további magatartásra és teendőkre nézve. Kratochwil ezredes Boros őrnagyot, Paál századost és Király Aladár volt háromszéki főispánt küldötte fegyverszüneti ajánlással a románokhoz Nagyváradra, a küldöttséghez csatlakozott egy Hadadnál elfogott román őrnagy is.

Április 21-én a románok egyelőre megszüntették további előnyomulásukat, azonban a román erőcsoportosítás arra vallott, hogy nem fognak megállani a jelenlegi vonalon. A vörös 6. hadosztályparancsnokság ezen a napon is jelentette, hogy a csapatok harci értéke igen gyenge, amiben nagy része van a tiszték hiányának; lelkesedés, kitartás és harci kedv a csapatokban nem volt. Az eddigi rendkívüli veszteségek oka a teljes fegyelmetlenség, a tisztéknek semmi tekintélyük sincs, a továbbszolgáló altiszték hiánya nagyban érezhető. Mára székely különítmény is a felbomlás jeleit mutatta, úgy, hogy a Nyíregyházán lévő 5. vörös hadosztályparancsnokságnak balszárnya biz-

tosítására legjobb csapatait kellett latba vetnie, annyival inkább, mert Nagyszöllőst és Tiszaújlakot az ellenség megszállta.

A cseh és a délszláv fronton mutatkozó veszély ellenére a vörös hadvezetőség mégis megmaradt eredeti elhatározása mellett és minden nélkülözhető erősítést a román frontra irányította. E napon 11 zászlóalj és 6 üteg volt útban a román frontra, ezeknek megérkezése azonban hosszabb időt vett igénybe.

A tiszántúli vörös hadsereg.

Az utóbbi napok szomorú eseményei után a tanácskormány elhatározta, hogy a Tisza és Maros közti területen lévő és odairányított csapatok, parancsnokságok és hatóságok fölé «Tiszántúli vörös hadseregparancsnokság» néven Szolnok székhellyel előljáró parancsnokságot állít fel. Egyúttal elrendelték a gyári munkásezredeknek kötelekekbe szervezését. Hadseregparancsnokul Böhm Vilmos hadügyi népiztost nevezték ki. A hadseregparancsnokság — mint ismeretes — kezdetben Szolnokon alakult meg, innen később helyezték át a gödöllői királyi kastélyba, de Böhm szívesebben tartózkodott az udvari vonaton. Vezérkari főnökül Böhm egykori államtitkárát, Stromfeld Aurél volt vezérkari ezredest nevezte ki. Nagy, de szomorú szerepe volt a hadseregparancsnokságnál Szamuely Tibornak is; feladata volt az arcvonalt mögötti rend fenntartása és minden ellenforradalmi mozgalomnak csírájában való elfojtása. Szamuely erre vonatkozólag április 23-án rendeletet adott ki, amelyben kijelentette, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel fenn fogja tartani a rendet és fegyelmet, egyúttal a vörös hadsereg minden katonájától a legnagyobb áldozatokat kívánja.

Böhm hadseregparancsnok április 21-én a következő rendeletet adta ki a hadsereg további feladataira nézve:

«A 6. hadosztályparancsnokság alá tartozik minden csapat, amely a Maros, Tisza és Sebes Körös között működik. A debreceni katonai parancsnokság alá tartoznak a Sebes Körös és Nyíradony közti haderők, az 1. hadosztály parancsnoksága alá a Nyíradony tői Csapig működő csapatok. Mindezen csoportoknak feladata az ellenség további előnyomulását feltartóztatni; a székely különítmény szétugrasztott részeit megint gyülekeztetni kell».

Ebből a rendelkezésből is kitűnik, hogy a hadseregparancsnokság eljette a Debrecen és Nyíregyháza között szándékolt ellentámadó seregcsoport megalakítását, ennél fogva Stromfeld helyi támadásokkal kapcsolatos védelmi vonalat vett fel alap gondolat gyanánt a hadügyi népbiztos-sághoz beosztott Tombor alezredes részéről ajánlott erőteljes ellentámadás helyett. Azonban egyik tervezet sem számolt eléggé a vörös hadsereg zül-lésével és harcképtelenségével, ennél fogva Stromfeld terve sem vezethetett eredményre.

Mínt hogy a románok elérték a Vyx-féle semleges öv keleti határát, a román kormány mindent megtett, hogy az antanttól a további előnyomulásra

engedélyt kaphasson; minthogy ez az engedély késett, a román hadvezetőség saját felelősségére határozta el a további előnyomulást a Tiszáig.

Április 22-én a hadseregparancsnokság első teendője volt, hogy a hadügyi népbiztosságtól tisztek beosztását kérte, egyben elrendelte, hogy katonai intézkedéseket csak katonai hatóságok adhatnak ki, végül szabályozták a hadsereg toborzását is; erre csak a hadügyi népbiztosság megbízottai voltak jogosultak.

E napon a románok a hegység elhagyása után gyors ütemben folytatták előnyomulásukat a Nagy Alföldön. A 6. vörös hadosztály elrendelte a visszavonulást Ketegyháza—Kötegyán—Zsadány vonalra. A fegyelmezetlenség itt különösen magas fokra hágott, tehát a hadseregparancsnokság Szamuelyt küldte ki a fegyelem helyreállítása céljából.

A középben a románok elérték Vámospércset, Mátészalka körül erős harcok voltak, Nyírmeggyest is elfoglalták. A délutáni órákban a vámospércsi vörös csapatok önhatalmúlag visszavonultak Debrecen felé, ahol nagy rendetlenség uralkodott, a fegyveres munkások szétszéledtek és nem akartak harcolni.

Április 23-án a hajnali órákban a vörös csapatok feladták Debrecent és részben Balmazújváros, részben Hajdúszoboszló felé vonultak vissza. A székely csapatok szintén lassú visszavonulásban voltak, balszárnyuk Nagydoboson állott. Az északi szárnyon lévő zavarok folytán a hadseregparancsnokság elrendelte, hogy Kratochwil székely különítményparancsnok vegye át a Kállósemiyén körüli csapatok feletti parancsnokságot, a Nyíregyháza környékén lévő csapatok felett pedig az 1. hadosztályparancsnokság vette át a parancsnokságot. A román jelentések szerint csapataik Mátészalka—Hajdúpércs vonalát érték el. Ezen a napon Vásárosnaményen és Munkácson már ellenforradalmi harcok voltak, a munkácsi direktórium elmenekült, ennél fogva először létesült összeköttetés a csehek és románok között.

Igen érdekesek az április 23-i debreceni zavargások, hol a csőcselék még a vörös hadsereg ellen is fordult. A székely különítmény az előbbi harcok fáradságai után lassankint összeszedte magát és újból zárt frontot állított fel az ellenség felé. Kratochwil kijelentette, hogy különítményét összpontosítani akarja, hogy később a bolsevizmus ellen forduljon; ő már ekkor tárgyalni kezdett a románokkal és tőlük fegyverszünetet kért. A románok azonban a tárgyalások ellenére is megtámadták őket; azonban a székelyek a támadást visszaverték, Mátészalkán napokon át harcok voltak, s ezek során a székelyek a románok támadását szintén visszaverték. A székelyek kivételével a többi csapatok nem voltak hajlandók ellenállásra; a dunántúli csapatok egyáltalában nem akartak harcolni a román fronton.

Ugyancsak április 23-án a székely különítmény mintegy 10 zászlóaljjal Vásárosnamény—Nyírbátor vonalában állott; a románok az előnyomulásaikat ezen a napon nem folytatták. A székelyek az utóbbi napokban súlyos veszteségeket szenvedtek, különösen nyomasztólag hatott rájuk, hogy egyes vörös csapatok a székely katonákat inzultálták, sőt a hadosztály közlése

szerint még valóságos összeütközés is keletkezett a székely és vörös csapatok között, aminek oka főleg abban rejlett, hogy a hadosztály nyíltan kifejezésre juttatta ellenforradalmi törekvéseit. A tisztikar például megtartotta rendfokozatait, a legénység a vörös karszalagok helyett nemzeti színű szalagokat hordott. A székelyek fedezete alatt különben a nyíregyházi vörös erők gyülekezésben voltak, ennek ellenére Debrecen elfoglalása után a románok folytatták előnyomulásukat Balmazújváros felé. A berettyóújfalusi csoport szintén visszavonult Sáp irányában, ettől délre a vörösök mindenütt visszavonulás-

Védelmi állás a szolnoki hídfőnél.

ban voltak. A vörös csapatok ellenálló képessége ezen a napon majdnem megszűnt, több helyen előfordult, hogy a legénység zsoldjának kifizetését követelte és aztán harc nélkül elszéledt.

A vörös hadsereg parancsnoksága az esti órákban akként intézkedett, hogy az egyes csoportok vonalát tartani kell, lehetőleg mindenütt ellentámadások által. Úgy látszik azonban, hogy a vörös hadseregparancsnokság sem bízott nagyon az ellenállás sikerében, mert elrendelte a Tiszántúl katonai kiürítését.

Április 24-én a vörös csapatok tovább folytatták visszavonulásukat, ami nagy zavarok között folyt le; több helyen megtagadták az engedelmisséget.

A román jelentések szerint a románok tovább folytatják előnyomulásukat, ezen a napon 2000 foglyot ejtettek és sok hadianyagot zsákmányoltak. A vörös hadseregparancsnokság a székely különítménynek elrendelte, hogy ellentámadással vessen gátat az ellenség előnyomulásának. Ekkor még Stromfeldnek nem volt tudomása róla, hogy a székely csapatok nem akarnak tovább harcolni.

Ez a nap a vörös csapatok nagyfokú felbomlását és az egyre jobban elhatalmasodó ellenforradalmi zavarokat mutatta. A vörösök csoportosítását már nem lehet összefüggő vonalnak nevezni, hanem csak gyenge utóvédek láncolatának. A román előnyomulás lassúsága megmentette a vörös csapatokat a rájuk váró katasztrófától, pedig a Nagy Alföldön különösen lovascsapatok, gyorsabban vonulhattak volna előre.

Április 25-én a székely különítmény a Lónyay-csatorna mögé vonult vissza, itt vette azt a parancsot, hogy a Nyírségben álló hadosztály keljen át Rakamaznál a Tiszán és csatlakozzék a Tisza mögött a vörös hadsereg balszárnyához. Az 1. vörös hadosztály harcban állott Nagykálló környékén és innen megkezdte visszavonulását Nyíregyháza felé. A hadseregparancsnokság az esti órákban alárendelte az 1. hadosztályt a székelyek iránti bizalom jeléül a székely különítménynek. A 6. hadosztály visszavonulásban volt, ennél a csapatnál a tiszték hiánya minden harcvezetést megnehezített. Estére kelve a hadseregparancsnokság elrendelte Tiszafürednél, Szolnoknál és Rakamaznál hídfők építését.

A székely hadosztály fegyverletétele.

Kratochwil ezredes — mint már említettük — a proletárdiktatúra megalakulása után már tárgyalásokba bocsátkozott az erdélyi román tanáccsal és az aradi francia parancsnokkal. Kratochwil kijelentette, hogy a székely csapatok nem bolsevista csapatok. A vörösök a székelyekhez is beosztottak politikai megbízottakat, a székely csapatok mögött vörös gárdát szerveztek, aminek célja nemcsak a székelyek ellenőrzése volt, hanem Erdély visszavétele esetén a proletárdiktatúra megalapítása. A székely parancsnokság kérésére Presan tábornok, román vezérkari főnök hozzájárult ahhoz, hogy a székely hadosztálynak a kért fegyverszünet megadható, ennek feltételei azonban következők: «Azonnali fegyverletétel, a csapat internálása addig, míg a magyarok elleni jelenlegi akció nincs befejezve; a székelyek élete, vagyona és teljes szabadsága biztosítva lesz, ha a folyamatban lévő harcok befejeztetnek».

Ennek az értesítésnek alapján, Kratochwil — minthogy nem akart, önhatalmúlag dönten ebben a fontos kérdésben — csapataihoz a következő felhívást intézte: «A román hadsereg nem tekinti a székely hadosztályt bolsevista csapatnak, ennél fogva megszünteti az ellenségeskedést, ha készek vagyunk a fegyverletételre. Már 10 nap óta egyedül a székelyek védték

Magyarország határait, a vörösök azonban nemcsak semmi segítséget nem nyújtottak nekik, hanem mindenütt nehézségeket okoztak, sőt még több helyen meg is támadtak minket, emellett készleteinket is elrabolták. A románok megígérték, hogy életünk biztonságban marad. Ilyenformán a parancsnokság nem vállalhat felelősséget a további vérontásért, ennél fogva a csapatok határozatlanok, hogy le akarják-e tenni a fegyvert, vagy nem». A beérkezett jelentések mind oda nyilatkoztak, hogy a hadosztály csapatai elfogadják a románok ajánlatát, ennél fogva a hadosztályparancsnokság megbízottakat küldött ki a fegyverszüneti egyezmény megkötése végett; az egyezmény április 26-án jött létre. A lefegyverzés Demecseren történt, honnan a románok a székelyeket Szatmárra, majd Nagyváradon és Kolozsváron át Brassóba vítették. A kocsikra rakott fegyvereket a románok Mátészalkán vették át. A szerződést — mint előre látható volt — a románok nem tartották be, az őrség a szállítmányokat kifosztotta, annak ellenére, hogy a szerződésben bent foglaltatott a csapatok élet- és vagyonbiztonsága. Kolozsvárt lekapcsolták a tisztek saját lovait szállító vagonokat is és a lovakat a szerződés ellenére elvették. Internálásuk

Foto Jelfy Gyula

alatt a székelyeknek nagyon rossz bánásmódban volt részük. A legtöbb Kratochwil Károly ezredes. internáltat azonban már június közepén kiengedték fogságából, de Kratochwil ezredes több társával 1920 szeptember végéig maradt a románok foglya, haditörvényszéki ítélet alapján, «a román állam védőképessége és biztonsága ellen elkövetett bűntett miatt». Így történt a székely hadosztály fegyverletétele, amely abban a válságos időben oly nagy feltűnést keltett.

A vörös védelem.

Április 26-án Nyíregyháza és Nagyálló közt állandó harcok folytak, amelyekben Pogány népbiztos is résztvett. A csapataiktól elszakadt székely kötelékek, amelyek a fegyvert nem tették le, Veresmartnál átkeltek a Tiszán.

Különösen a tokaji borpincéket fosztogató gyülevész katonaság ellen kellett ezen a napon a vörös hadvezetőségnek szigorú intézkedéseket tennie. A csapatok fegyelmetlensége miatt a hadseregparancsnokság ekkor intézkedést adott ki, amelynek értelmében az egész vonalon elrendeli a visszavonulást a Tisza felé. Ennek a visszavonulásnak célja a kötelékek rendezése, a csapatok fegyelmzése és harcképes állapotba helyezése, kiképzése, begyakorlása, valamint a felszerelés kiegészítése, Szolnoknál és Tokajnál a Tiszán támadó hídfők, Tiszafürednél egy védőhídfo maradnak megszállva. E rendelet végrehajtására a 6. hadosztályt Nagykörös területén összpontosították; ez megfigyeli a Tisza-vonalat, a 4. hadosztály Újszász vidékén gyülekezik, Cegléd körül egy csoport alakul Árky Zoltán parancsnoksága alatt, míg a székely különítmény Füzesabonynál összpontosul. A Kubinyi-csoport megszállja a szolnoki hídfőt, a Sárói-csoport a tiszafüredi hídfőt, míg a rakamazi hídfőt az 1. hadosztály szállja meg. A hadseregparancsnokság székhelyét ezen a napon Gödöllőre teszi át. Ez intézkedés alapján a hadügyi népbiztos-ság szintén adott ki még e napon kiegészítő intézkedéseket, amelyek hasonló szellemben szabályozzák a Tisza mögé való visszavonulást. A románok esti kommunikéje szerint a jobbszárny teljesen megtörte az ellenség ellenállását, egy magyar hadosztályt megadásra kényszerítettek. (Tudjuk, hogy ez a székely különítmény volt.) A középben elkeseredett harcokról szólt a kommuniké.

E napon csak Nyíregyháza körül voltak harcok, amelyeket a vörös propaganda megfelelően kiszínezett. Azonban az itt működő 1. hadosztály támadólagos fellépése már nem nagyon segíthetett a kétségbeesztő hadműveleti helyzeten, különösen veszélyeztette az ott álló 1. hadosztályt a csehek esetleges oldaltámadása is.

Április 27-én a vörös csapatok visszavonulása a Tisza felé tovább folytatódott, a nélkül, hogy a románok megzavarták volna, pusztán román lovas járőrök álltak még érintkezésben a vörösökkel. A románok a déli szárnyon Nagylaknál már összeköttetésbe léptek a szerbekkel; az ellenség általában két főirányban folytatta előnyomulását, egy csoport a tokaji, egy másik nagyobb csoport a szolnoki híd felé.

A román üldözés elmaradása megmentette a zilált vörös hadsereget, pedig ekkor már a kötelékek úgyszólván mind felbomlottak.

Április 28-án a románok megint megkezdték előnyomulásukat. Rakamaznál az 1. hadosztály csapatai feladták a hídfőt és visszavonultak a Tisza jobbpartjára. Püspökladánynál a román támadás pánikot idézett elő, de tartalékok előreküldése által sikerült a visszavonulást eléggé rendben végrehajtani; ekkor még jobban kimélyült a cseh-román együttműködés Munkács

vidékén. A vörös hadsereg felbomlása kizárta a Tisza-balparti hídfők megszállását, ennél fogva a hadügyi népbiztosságnak véleménye lépett előtérbe, hogy a Tisza balpartját teljesen fel kell adni.

Mínt hogy a román csapatok a Tiszáig az antant engedélye nélkül nyomultak előre, a román hadvezetőség már most javaslatot tett egész Magyarország megszállására, hogy a bolsevizmust csirájában lehessen elfojtani.

Április 29-én a románok megszállták Rakamazt és a Nagy-Alföldön mintegy 20 km-t nyomultak előre. A vörös hadseregarancsnokság ekkor már támadó terveket forralt és kilátásba helyezte, hogy mintegy három heti

Foto Harsányt Gyula.

Budapest román megszállása. Balról jobbra: Mardaescu, Mosoiu, Holban román tábornokok, Graziani, Gordon, Mombelli tábornokok, az antant katonai misszióinak vezetői.

pihenés után meg fogja kezdeni újból az előnyomulást a románok ellen. Különös veszélyt jelentett a vörös hadsereg számára a cseheknek a keleti szárnyon tervbe vett előnyomulása, amelynek már régóta be kellett volna következnie, azonban a csehek vártak a románok előnyomulására és nem akarták magukat szükségtelen veszteségeknek kitenni.

Április 30-án a románok a szolnoki és tiszafüredi hídfők kivételével mindenütt elérték a Tiszát. Jóllehet a románok üldözése igen gyenge volt, a vörös csapatok mindenütt a legnagyobb züllés képét mutatták. Különösen a hegyaljai borospincékben az 1. hadosztály csapatai annyira lerészegedtek és szétfutottak, hogy a hadosztályból alig maradt ezer ember. A román üldözés

gyengesége ellenére a visszavonulást nem lehetett rendben végrehajtani, úgy, hogy igen sok hadianyag, főleg vasúti anyag, mozdony és vasúti kocsik maradt vissza a Tiszántúl. Különben a vörös csapatok visszavonulása és a Duna és Tisza közt való elhelyezkedése az egész napon át folyamatban volt.

Május i-én a románok megszállták a szolnoki hídfőt, s ez alkalommal a legtöbb vörös csapat ellenállás nélkül vonult vissza a Tisza jobbpartjára. A vörösök a kisebbik vasúti hidat fölrobbantották, állítólag minden különösebb ok nélkül, ismeretlen rendelkezésre. A vörös csapatok szétzüllése és a vasutak megrohanása miatt a hadseregparancsnokság elrendelte, hogy minden Budapest felé tartó vörös csapatot megint vissza kell irányítani Szolnokra. Ezekből a hírekből is látható, hogy május i-e az egész Tiszavonalon milyen veszélyes nappá vált a vörös kormány számára, amely már menekülésre gondolt. A szolnoki események is mutatják, mennyire helyesebb lett volna a hadügyi népbiztosság eredeti terve, hogy a Tisza balpartját idejében kiürítsék. Nagy kár volt a szolnoki híd felrobbantása, valamint sokat számítottak a hídfőnél elvesztett géppuskák is. Különösen nagyon veszélyessé válhatott a vörös hadsereg helyzete a románok és csehek tervbe vett együttműködése esetén. A vörös hadseregparancsnokság ezen a napon megint intézkedéseket adott ki, amelyek újból szabályozták a toborzásokat, megtiltották az ellenforradalmárok tárgyalás nélküli kivégzését, valamint a fronton lévő vörös katonák lakásának elrekvirálását. Az általános harc helyzet nem nagyon tette indokoltá a május i-i budapesti vörös ünnepségeket, amelyeken a népbiztosok környezetében nagyon is lehangolt kedély állapot uralkodott.

Május 2-án a keleti hadseregparancsnokhoz érkezett hírek szerint a szolnoki direktórium elhagyta Szolnokot és Jászberénybe menekült, a város vezetését a Szolnokon alakult fehér gárdisták vették át. A vörös csapatok kiürítették Szolnokot, azonban a 68. gyalogezredből két század ott maradt és a fehér gárdistákhoz csatlakozott. Későbbi jelentések megállapították, hogy a románok is megszállták Szolnokot és a hídfő vörös csapatai Új szász felé özönlöttek vissza.

Böhm hadseregparancsnok Budapestről a hadseregparancsnokságnak azt a telefonutasítást adta, hogy azonnal lépjenek érintkezésbe minden ellenséggel fegyverszünet megkötése céljából. B telefonrendelet értelmében a hadseregparancsnokság elkészítette a szükséges rendelkezéseket, ezeket azonban később visszavonták. Azonban Werth Henrik alezredes, a szolnoki csoport parancsnoka megkapta a rendelkezést és állítólag továbbította a románokhoz. A vörösök ajánlata szerint a további vérontások megszüntetésére szükséges a fegyverszüneti szerződés megkötése.

A gödöllői főhadiszállásnak a hadügyi népbiztosság a délelőtti órákban következőket rendelte el: «A tiszafüredi közúti és vasúti híd, a kiskörei vasúti híd, a szolnoki közúti híd, a szentesi vasúti és közúti híd a robban-

táshoz előkészítendő. Nevezett hidak felrobbantása azonban csakis a keleti hadseregfőparancsnokságnak rendelkezésére történhetik meg».

A Sárói Szabó különítmény a délután folyamán jelentette, hogy Tiszaszöllös és Egyek vidékén a románok egész éjjel támadtak, ezek a harcok a délelőtti folyamán is megismétlődtek. Minthogy a budapesti vörösőr-ezred III. zászlóalja állását minden küzdelem nélkül elhagyta, szükségesnek mutatkozott az egész front visszavétele; a románok azonban az esti órákig nem keltek át a Tiszán. A hídfő kiürítése után a megmaradt vörös csapatok Poroszlón gyülekeztek és átvették a Tisza megfigyelését Kiskörétől Dorogmaig.

A román vezérkar ezen a napon következő jelentést tette közzé: «Csapataink a nap folyamán átkeltek Tokajnál a Tiszán, Tiszafüredet és Törökszentmiklóst heves harcok után elfoglaltuk, az ellenséget nagy veszteséggel

Foto Harsányi Gyula.

A románoktól porrá égetett Vecsellő község.

visszavettük a Tiszán, a vörösök még elkeseredett ellenállást fejtenek ki a szolnoki hídfőben. A Tisza vonalát különben az egész arconal mentén elértük». Miként a cseh háború tárgyalásánál már említettük, Kun Béla kormánynak kerülő úton tudomására jutott, hogy az antant a románokat a Tiszánál megállította, ennélfogva a kormány lázas tevékenységet fejtett ki a hadsereg felépítése tárgyában és kimondta azt az elvet, hogy a proletárságnak a legvégsőig ki kell tartani. A május 2-i munkás- és katonatanácsai ülésben — mint már ismertettük — nemcsak Kun Béla, hanem a többi szónok is azt követelte, hogy minden fegyverfogható ember azonnal lépjen be a vörös hadseregbe Budapest és Szovjet-Magyarország védelmére. Kun Béla azt mondta: senki sem gondol rá, hogy Budapestet a fővárosban védjék meg; elvük, hogy Budapestet a Tiszánál kell megvédeni. Kun Béla szerint élelem van elég, fegyver van, a román hadsereg «csürhe»; csak aljas kifogás, hogy ezzel a hadsereggel nem lehet szembe szállni. Nekünk harcolni kell a román had-

sereggel, ki kell tartani, meg kell védeni Szovjet-Magyarországot és biztosítani számára a tisztességes béke lehetőségét. Kun Béla ezzel fejezte be felszólalását: «Fegyverre holnap reggel!»

Az értekezleten Sulek «elvtárs» azt javasolta, hogy az összes túszoikat és politikai foglyokat öljük meg és így törjük meg a polgári elemet; Kun Béla erre a kérdésre határozott nemmel válaszolt. Ő a tömeggyilkolást a fronton akarja elintézni, aki ezt Budapesten tenné, azt árulná el, hogy lemondott, ők pedig nem akarnak lemondani. Csak akkor lehetne úgy beszélni, ahogy Sulek beszél, ha azt mondanák, hogy utánunk az özönvíz. Ennélfogva csakugyan el is maradt a politikai foglyok javasolt kivégzése.

Május 3-án az Árky-csoport Ceglédről előnyomulását a kora reggeli órákban megkezdte Abony felé, 8 óra 30 perckor délelőtt érte el Abonyt, ahonnan az ottani fehér gárdisták visszavonultak Szolnok felé. A támadó csoport parancsnoka Steinbrück százados volt, a csapatok hangulata itten kivételesen jónak volt mondható. A Steinbrück-csoport elfoglalta Abonyt, a délutáni órákban behatolt Szolnokra, makacs utcai harcok után és véres megtorlással megtisztította a várost az ellenforradalmároktól. A Vörös Újság május 4-1 száma és Böhm Vilmos hadseregpáncsnok kiemelte a vörös csapatok bámulatos meneteljesítményét, vitézségét és rámutatott arra, hogy nincs helye a lemondásnak, nincs helye a csüggedésnek, erős akarat, rendíthetetlen elszántság biztosíthatja csak a vörös uralom győzelmét. Bz volt a vörös hadsereg első g}^ őzeimé s fegyverténye oly sok vereségután, amit a teljesen lezüllött csapatok szenvedtek. Szolnok visszafoglalása valóban fordulópont a vörös háború történetében, mert sem a csehek, sem a románok nem folytatták tovább előnyomulásukat és részben az antant ilyen utasítása alapján megálltak elfoglalt állásaikban.

A vörös kormány Budapesten is kezébe vette a rend fenntartását, Haubrich népbiztost nevezte ki az Összes budapesti csapatok parancsnokául, aki a főváros területére statáriumot hirdetett. Haubrich rendelete erre vonatkozólag úgy szólt, hogy «akiket rabláson vagy fosztogatáson érnek, azokat a helyszínén főbe kell löni».

A vörös támadás.

Miként már említettük, a felsőmagyarországi győzelmes vörös offenzívát az antant megszüntette, és így a kormányzótanács a győztes csapatokat kénytelen volt visszavonni a régi demarkációs vonalra. Ez a visszavonulás igen erősen megrendítette a vörös hadsereget, ekkor lett Stromfeld helyett Julier alezredes hadsereg vezérkari főnök. Julier alezredes a vezérkari főnöki teendők átvétele alkalmával minden munkatársától becsületes munkát kért, e mellett rámutatott az ezeréves Magyarország történelmi szerepére. Maga a hadseregpáncsnokság szigorú ellenőrzés alatt állott, úgyhogy Julier kénytelen volt az eddigi egy csendőrszázad megerősítésére Aszódról még egy

csendőrszázadot Gödöllőre vezényelni. Julier véleménye szerint a hadsereget foglalkoztatni kell, ennél fogva tervbe vette a románok megtámadását a Tisza vonalon és a román csapatok visszavetését a demarkációs vonalra. Ezt a nagyvonalú elhatározást nem is a hadműveleti helyzet, hanem a kétségbeesés, valamint az az óvatosság diktálta, nehogy a hadsereget a kormányzat ellenforradalom leverésére alkalmazhassa. Megjegyzendő, hogy a hadsereg állapota minimális reményt nyújtott arra, hogy ezekben a hadműveletekben győzelmet arathasson.

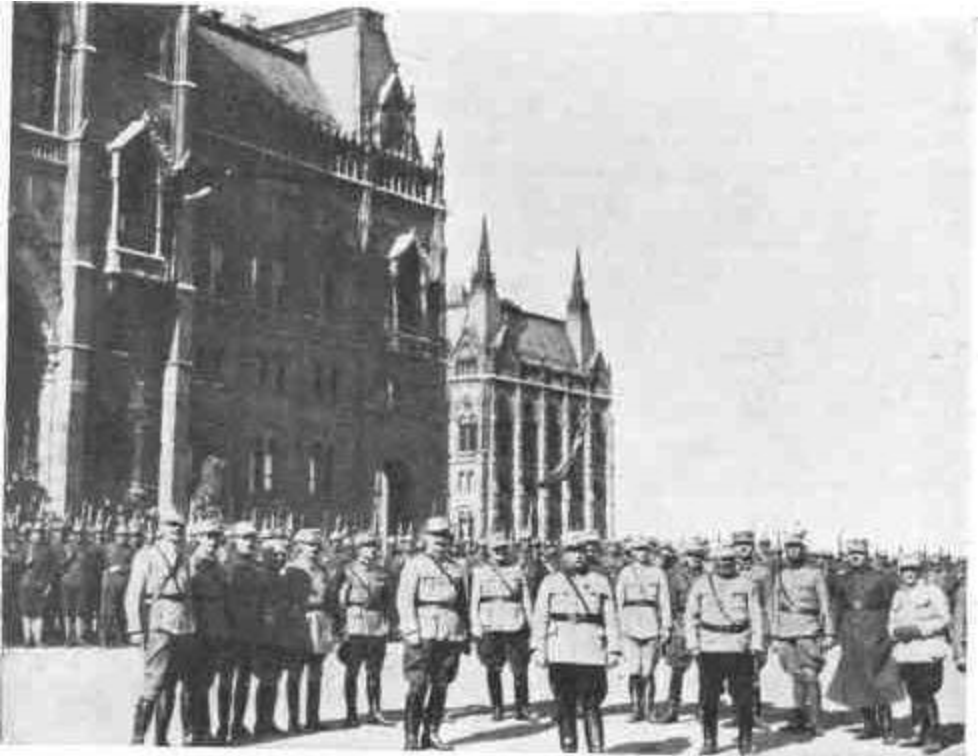

Foto Harsányi Gyula

Román csapatszemle az Országház előtt.

A vörös hadsereg ebben az időben 8 hadosztályból és több önálló dandárból állott. A hadosztályok közül az 1. és a 2. kezdetben jó volt, de később meggyengült, a 3. a csehek ellen jól megfelelt, a 4. eleinte jó volt, később hasznavehetetlenné vált, az 5. a csehek ellen vitézül küzdött, a 6. kiváló volt, ez vette be Kassát, jól harcolt Fegyverneknél, a 7. vitézül küzdött, a 8. minden harci érték nélkül, a székely dandár kiváló volt, a 3. dandár értéke változó volt, a nemzetközi dandár fegyelmetlen kötelék volt, később teljesen megsemmisült Tiszafürednél. Ebből is látható, hogy a gyalogság harcértéke mélyen az átlag alatt állott. A kevés lovasság jó volt. A tüzérség igen jó volt, azonban

lőszer kevés volt. A hadsereghez volt beosztva 8 páncélvonat, amelyek igen jó szolgálatokat tettek. A légi haderők állottak 7 felderítő és 1 harci repülőszázadból, általában igen jól megfeleltek. Hadihídanyag kevés volt, mintegy 200 méter. Igen nagy hiány volt autóban és benzinben, valamint táviró- és telefonanyagban. A hadsereg általában hosszabb hadműveletekre kevésbé volt alkalmas, a visszavonulás a cseh fronton rossz hatást tett rá.

Ennek a hadseregnek legnagyobb része a román fronton volt alkalmazva, míg a cseh és a jugoszláv harcvezetés csak gyengébb kötelékek állottak.

Julier már július 5-én kiadta az első irányelveket a hadműveletek előkészítésére. Az eredeti tervzet szerint július 15-én kellett volna megindulni a támadásnak a Tisza-vonal ellen, azonban ez az áradás miatt 20-ára halasztódott el. A tervzet szerint a III. hadtest Tokajnál kel át a Tiszán és irányt vesz Debrecen felé. Az I. hadtest Szolnoknál támad, irányt vesz egy csoporttal Csongrádra, egy csoporttal Békéscsaba—Nagyvárad felé. Hadsereg-tartalék gyanánt a 3. hadosztály maradt az I. hadtest mögött. Julier tervbe vette, hogy a Tiszát csendőrökkel szállításra megakadályozni a vörösök propagandáját, erre a felvidéki harcok folytán szerzett szomorú tapasztalatok alapján volt szükség. A főparancsnokság július 7-én adta ki a Tiszán való átkelésre szóló intézkedéseit, valamint a további hadműveletekre szolgáló irányelveket. Július 10-én megjelent a főparancsnokságnál Kun Béla, Böhm és Landler, akik tájékoztak a hadsereg helyzetéről és jóváhagyták a románok elleni támadás tervét. Julier felvetette újból a zászló-kérdést, vagyis a vörös zászlók helyett a nemzetiszínű zászlók alkalmazását, azonban a hadsereg politikai megbízottai újból állást foglaltak ez ellen, azzal az indoklással, hogy ezt csak a tisztikar akarja, a legénység ellenben nem, ennél fogva ez a fontos kérdés újból lekerült a napirendről.

A hadseregparancsnokság véleménye szerint a támadást gyorsan és meglepetésszerűen kellett végrehajtani; összesen mintegy 70 zászlóalj—30,000 puskával és 300 ágyúval — volt hivatva részt venni benne. Julier már a hó közepén jelentést kapott arról, hogy a románok tájékozva voltak a küszöbön álló támadásról, azonban a hadműveleteken már nem lehetett változtatni, annyival kevésbé, mert a támadás a meglévő egyetlen szolnoki hídhöz, illetve csak a Tokajnál beépíthető hadihídhöz volt kötve, legfeljebb erőcsoportosításbeli változásról lehetett volna szó. A július 20-án megindult támadás kezdetben szép sikereket ért el. A déli szárnyon a vörösök Szentest foglalták el; a közép Szajolig nyomult előre; a balszárny Tokaj és Rakamaz között kelt át a Tiszán. Ebből látható, hogy az első napi siker meglepő volt, azonban csakhamar kitért, hogy a hadsereg nem tudja megoldani feladatát. A Tiszafürednél áthajózott nemzetközi dandár a Tisza balpartján minden biztosítás nélkül teljesen lerészegedett, egy román ezred meglepte őket, úgy hogy a vörös csapatok legnagyobb része vízbefúlt és nem bírt menekülni. Az első nap eredménye után csakhamar az egész fronton megfordult a hadiszerencse. Hiábavaló volt egyes csapatok vitézsége — mint például a széke-

lyeké Tokaj körül, a 6. hadosztályé Fegyverneknél — az egész front visszavonult a Tisza mögé. A vert vörös hadsereg voltaképpen nem szenvedett nagy veszteségeket, azonban a visszavonulás alatt teljesen felbomlott, úgyhogy a vörös hadsereg a Tisza átlépésével voltaképpen megszűnt.

Julier vezérkari főnök e vereség után állásáról azonnal lemondott. Indokolásában kifejezésre juttatta, hogy a csapat belső értékét hibásan ítélte meg, olyan hadműveleteket javasolt, amelyek balsikerral végződtek. Julier maga ellen egy bizottság kiküldését kérte. A kormányzótanács a vezérkari főnök lemondását nem fogadta el és eltekintett a bizottság kiküldésétől. A veszített csatának óriási belpolitikai következménye lett. A proletárdiktatúra megbukott, a népbiztosok elmenekültek, július 31-én Budapesten tiszta szocialista kormány alakult Peidl Gyula elnökletével, amelyet azonban már augusztus 7-én polgári kormány váltott fel Friedrich István miniszterelnökségével. Emlékezetes szerepe volt ezekben a sorsdöntő napokban József királyi hercegnek is, aki mint kormányzó, maga is mindent megtett a szomorú beviszonyok rendezésére.

A román ellentámadás.

A vörös támadás visszaverése után a románok csak óvatosan követték a vert vörös hadsereget, Tokajnál, Tiszafürednél, Szolnoknál keltek át a Tiszán. Július 31-én mindössze 12 zászlóalj és három üteg kelt át a Tisza jobbpartjára; ezek ellen még mindig 23 zászlóaljat és négy üteget lehetett volna ellentámadás céljaira szembeállítani.

Még akkor is merültek fel javaslatok, különösen Pogány népbiztos részéről, hogy a Tiszán átkelt románokat ellentámadással verjék vissza, azonban ezt a kérdést később teljesen elejtették és elhatározták az egész hadsereg visszavonását. A Tisza átlépése után a románok gyorsabban folytatták előnyomulásukat. Augusztus 4-én a 2. román vadászadosztály megszállotta Budapestet, Szolnokról egy román oszlop Kecskeméig nyomult előre, onnan különítményeket küldött ki Kalocsa, Halas és Majsza irányában. Budapestenél a románok átkeltek a Dunán és előnyomultak a Dunántúlon, Adony Székesfehérvár, Veszprém és Győr felé úgy, hogy augusztus 18-áig csak a következő megyék voltak még mentesek a megszállás alól: Sopron, Mosón, Vas, és Tolna teljesen, Baranya, Győr, Veszprém, Fejér, Somogy és Zala részben.

A románok mindenütt fosztogattak, raboltak, elvitték nemcsak az egész vasúti anyagot és az állami javakat, különösen a hadsereg felszerelési cikkeit, hanem kifosztották a magángy árakat, leszerelték a legtöbb gépet s ezzel pótolhatatlan kárt okoztak a magyar iparnak és kereskedelemnek. Nagyon sokat szenvedett a falusi lakosság is az állandó rekvirálásoktól; a románok nemcsak a gabonát vitték el, hanem minden lovat, szarvasmarhát is. Különösen sokat szenvedett a magyar tisztikar; a tényleges tiszteteket a románok majd-

nem mindenütt letartóztatták és internálták; így történt ez még a Dunántúl is Győrött, Veszprémben és Székesfehérvárott, a tiszai vidékeket nem is említve.

Csak a dunántúli magyar tisztikar és tisztviselők önfeláldozó, hazafias kötelességteljesítésének köszönhető, hogy a románok nem tudták a Dunántúl egész hadianyagát elrabolni. Így irányították el a vasúti szerelvényeket Cell-dömölk felé, sok hadianyagot, különösen ágyút és lövegalkatrészt elrejtettek, vagy elástak, az állami ménesek vagyont érő lovait a hazafias parasztságnál elrejtették.

Ebből is látható, minő hallatlan szenvedést és megaláztatást volt kénytelen eltűrni a magyar nemzet. Ennélfogva a gondviselés hazánkban olyan vezért adott, aki kiragadta Magyarországot súlyos megaláztatásából, rávezette a levért és porig alázott nemzetet a feltámadás és a béke útjára, helyreállította száz sebből vérző hazánkban a közrendet és a törvények tiszteletét. Ez a nagy férfiú, akinek örök hálával tartozhatik az egész magyar nemzet, Horthy Miklós volt.

Horthy Miklós és a nemzeti hadsereg megalakulása.

Nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország jelenlegi kormányzója, született 1868 június 18-án Kenderesen, ősi nemesi családból. A fiumei tengerészeti akadémia elvégzése után a fiatal tengerésztiszt több utazást tett a világ körül, beosztása között a legnevezetesebb volt a Taurus állomáshajó parancsnoksága a Fekete tengeren és Konstantinápolyban. Igen nagy kitüntetés érte 1909 november i-én, midőn őfelsége I. Ferenc József szárnysegédé nevezte ki, mely alkalmazásában királyunk teljes elismerését nyerte meg.

A világháboni kezdetén, főleg Törökország beavatkozása óta — 1914 október 29 — már nagy szerepe volt a monarchia hajóhadában Horthy Miklósnak; ezt még fokozta az a körülmény, hogy Olaszország 1915 május 23-án megüzente a központi hatalmaknak a háborút. A vitéz tengerésztiszt többször kitüntette magát, így a Novara csoporttal Porto Corsini, valamint vs. Giovanni di Medua mellett, végül a világhírű otrantói csatában, ahol még az ellenfél bámulatát is kiérdemelte. Az 1918 február i-i cattaroi tengerész-lázadás leküzdése is az ő nevéhez fűződik; IV. Károly ekkor nevezte ki flotta-parancsnoknak. Ilyen minőségében jutott neki az a fájdalmas feladat, hogy a világháború befejeztével a flottát az uralkodó utasítására a jugoszlávoknak átadja; ez a szomorú jelenet azonban a legtiszteletreméltóbb formák közt történt. A flotta feloszlása után Horthy Miklós ősi birtokára, Kenderesre vonult vissza, ahol csakis családjának és gazdaságának élt és sem a Károlyi kormány, sem a bolsevizmus alatt semmiféle szerepet nem játszott.

A Károlyi kormány és a kommunizmus alatt voltak egyes kiváló hazafiak, akik belátták, hogy ezek az uralkodórendszerek Magyarországot végpusztulásra juttatják és ezért mindent megtettek az ezeréves Magyarország

helyreállítása céljából. Még 1918 őszén Szmrecsányi György és Friedrich István mozgalmat indítottak a Csallóközben a csehek térhódítása ellen, azonban sem ez a megmozdulás, sem az ezzel párosult keresztényszocialista mozgalom nem vezetett eredményre, pedig a Dunántúl legtöbb vidékén a keresztényszocializmus volt az ellenforradalmi törekvések legerősebb bástyája.

1919 január havában megalakult Gömbös Gyula elnöke alatt Budapesten a MOVE, mely célul tűzte ki a kommunizmus elleni küzdelmet és azt hirdette, hogy a vörös terror ellen a vörös-fehér-zöld ősi zászlók alatt kell

Foto Havasnyai Gyula.

A budapesti román városparancsnokság.

küzdeni. A Károlyi kormány és a szocialisták csakhamar felismerték az e téren rájuk várakozó nagy veszélyt, megszüntették a MOVH működését, mire vezetőférfiai kénytelenek voltak elmenekülni.

Bécsben 1919 elején szintén megalakult gróf Bethlen István vezetése alatt a bécsi magyar «antibolszevista comité», mely a kommunista uralom megdöntését tűzte ki céljául. A bécsi comité összeköttetésbe lépett az antant-körökkel is, az antant keleti hadseregének parancsnoka végre beleegyezett abba, hogy a comité székhelyét Szegedre tegye át és ott a franciáktól megszállt városban ideiglenes magyar kormány alakuljon. A comité kezdeményezésére

több mozgalom indult meg a kommunizmus ellen, ilyen volt például a brucki-puccs május 7-én, amely azonban nem járt eredménnyel; a másik ilyen mozdulás volt a bankgassei követségnél levő pénzek lefoglalása. Ausztriában a feldbachi táborban már 1919 elején szintén megalakult egy ellenforradalmi csoport, melynek vezetője báró Lehár Antal ezredes volt; ebből a mozdulásból létesült később a Lehár-féle gyaloghadosztály, amely a román visszavonulás alkalmával oly kiváló szolgálatokat tett hazánknak. Ez a hadosztály vonult be elsőnek a felszabadult Budapestre, Szolnokra, majd 1920 március havában Debrecenbe.

A délmagyarországi polgári kormány voltaképpen május 11-én alakult meg Aradon gróf Károlyi Gyula elnöke alatt. A románok azonban a kormány vonatát Mezőhegyesen lefoglalták és az egész kormányt internálták, csak a franciák közbelépésére került a kormány szabadlábra és jött május 28-án Szegedre, ahol átvette az ügyek vezetését. Szegeden szintén éles harcok voltak a polgári pártok és a szélső baloldal között; ezek azonban a polgári uralom győzelmével végződtek, úgyhogy a szegedi munkástanács április 22-én kénytelen volt működését megszüntetni. A szegedi zászlóbontás hírére Horthy Miklós önként odahagyta kenderesi magányát és szintén Szegedre ment, ahol megérkezése után ezt a hazafias kijelentést tette: «Nem hallgathatom a fű növést Kenderesen, midőn Szegeden a magyar Génusz bontja ki szárnyait egy második honfoglaláshoz.» A szegedi kormányban június 5-én Horthy Miklós elfogadta a hadügyminiszteri tárcát és ettől fogva élénk tevékenységet fejtett ki a magyar hadsereg talpraállítása terén. Június elején már felmerült az az eszme, hogy a szegedi nemzeti csapatok Budapest felé vonuljanak a tanácskormány megdöntése céljából. Ennek a kérdésnek letárgyalására gróf Teleki Pál külügyminiszter és Horthy Miklós hadügyminiszter június 13-án Belgrádba mentek, azonban a franciák nem egyeztek bele ennek az akciónak a megindításába. Ennek következtében gróf Károlyi Gyula miniszterelnök már akkor le akart mondani, de főleg Horthy Miklós kérésére ezt az elhatározását július 12-ig kitolta, midőn P. Ábrahám Dezső vállalta el a miniszterelnöki tárcát. Horthy Miklós ekkor a nemzeti csapatok fővezére lett, míg a hadügyminiszteri tárcát Belitska Sándor tábornok vette át, hadügyi államtitkár Gömbös Gyula lett. Ezekben a napokban volt a MOVE-nak nagy díszülése Szegeden, amely Horthy Miklóst és Gömbös Gyulát nagy lelkesedéssel díszelnöknek választotta. A július 15-én Szegeden megjelent hadseregparancs hirdette ki először Horthy Miklós fővezérré való kinevezését, a fiatal hadsereg első zászlóját július 20-án szentelték fel Szegeden a lakosság nagy örömujjongása közt.

A szegedi kormánynak első gondja volt a nemzeti hadsereg megalakítása. Ezt azonban nagyon megnehezítette az a körülmény, hogy a franciák csak 1300 embert engedélyeztek erre a célra és a szegedi francia tábornok, de Lobit kijelentette, hogy egy járőrt sem enged át a demarkációs vonalon. Az egész szegedi hadsereg Szombathelyi Béla alezredes parancsnoksága alatt

kezdetben állott két zászlóalj gyalogságból, egy lovasszázadból, egy ütegből és egy utászszázadból, karhatalmi célokra pedig egy csendőrszázad állt rendelkezésre. Nagy szerepük volt az ifjú nemzeti hadseregben a tisztí századoknak, különösen a híres Prónay-féle századnak, amely Magyarországnak az idegen megszállás alól való felszabadításában kiváló érdemeket szerzett. Július végén a kormány elrendelte Szegeden és környékén a hadsereg toborzását, erre mintegy 6500 ember jelentkezett önként, úgy hogy Bernátsky Kornél tábornok parancsnoksága alatt egy gyaloghadosztályt lehetett felállítani.

Foto Harsányi Gyula.

Román katonák razziát tartanak Budapesten.

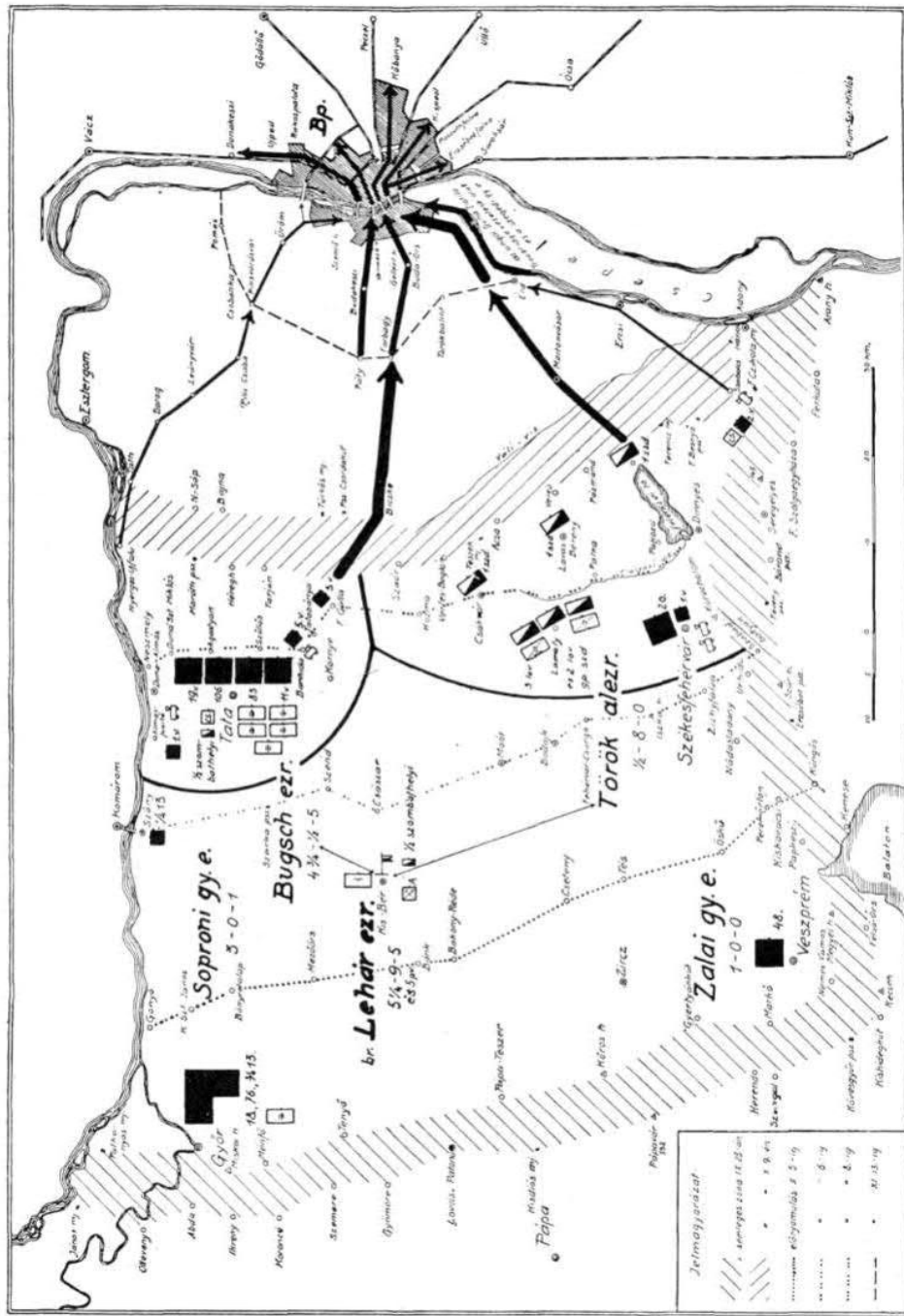
A vörös tiszai offenzíva összeomlása folytán július 31-én — mint ismeretes — a kommunista kormány lemondott és Peidl Gyula elnöklete alatt Budapesten tiszta szocialista kormány vette át az ügyek vezetését. A Peidl-kormányt augusztus 7-én Friedrich kormánya váltotta fel, amely Horthy Miklóst az egész magyar hadsereg fővezérévé, bádoki Soós Károly tábornokot vezérkari főnökké nevezte ki, hadügyminiszter Schnetzer Ferenc altábornagy lett. Ezekben a sorsdöntő napokban, augusztus 23-án az antant nyomására József kir. herceg kénytelen volt kormányzói tisztségéről lemondani.

A vörös uralom összeomlása és a románok előnyomulása folytán a szegedi kormány elhatározta, hogy csapatait azonnal útnak indítja Budapest felé.

A csapatok Bernátsky tábornok parancsnoksága alatt csakugyan útnak indultak, ekkor azonban az antant óvást emelt a szegedi csapatok előnyomulása ellen, mert félt, hogy a románokkal összeütközésre fog kerülni a sor; ennek következtében József kir. herceg utasította a szegedi kormányt, hogy csapatait vonja vissza Szegedre. Minthogy azonban a csapatok visszavonása már lehetetlen volt, Horthy kitűnő ötlettel elhatározta, hogy a már útnak indított csapatokat nem Budapestre, hanem a Dunántúlra fogja vezetni, a fővezérrel maga is Siófokra megy, ahol eddig a Pogány-féle vörös II. hadtest parancsnoksága működött. A hadtest vezérkari főnök, az azóta elhalt Cranaenbrock Edgár vezérkari alezredes, valamint a hadtestparancsnokság egész tisztii személyzete feltétlenül fehér érzelmű volt. A vezérkari főnök állandó érintkezésben állt a szegedi körökkel, nekik minden fontos ügyről jelentést tett. Cranaenbrock mindenütt megszervezte az ellenforradalmi karhatalmakat, úgyhogy a tanácskormány bukása után az egész Dunántúl területén a vörös hadsereg feloszlása és a nemzeti hadsereg megalakítása simán megtörténhetett. Ebben nagy szerepük volt az újonnan kinevezett vármegyei katonai parancsnokoknak is. Csodálatos, hogy ez a szervezkedés elkerülte Pogány és a vörös vezetők figyelmét; fontosabb teendők esetén Pogányt rendszeresen szemlére küldték és így távolították el. Hortlty rendelkezése következtében a nemzeti csapatok folytatták útjukat Siófok felé; előnyomulásukat az egész Dunántúl lakossága nagy lelkesedéssel kísérte. Maga Horthy fővezér augusztus 13-án Magasházy Xászló szárnysegédjével együtt repülőgépen érkezett Siófokra, a volt II. vörös hadtest főhadiszállására. Ettől a fontos naptól kezdve számíthatjuk Magyarországot újjászületését.

A románok visszavonulása.

A Budapestig előnyomult románok nem álltak meg a fővárosnál, hanem előnyomulásukat a Dunántúlon is folytatták és egészen Győr—Veszprém vonaláig hatoltak előre. Minthogy előrelátható volt, hogy a románok előnyomulásukat egészen az osztrák határig folytatni fogják, okvetlenül szükségesnek mutatkozott méltányos egyezményre lépni velük, melyet Soós Károly tábornok, vezérkari főnök is javasolt. Ennek következtében Horthy fővezér augusztus 15-én szárnysegédjével titokban vasúti tisztviselők igazolványai-val Budapestre utazott, ahol az antant vezetőkörökkel, főleg Mardarescu román tábornokkal megállapodott olyan rendszabályok életbeléptetésében, amelyek a kölcsönös vérontást a jövőben lehetetlenné fogják tenni. Ennek következtében szeptember 23-án következő demarkációs vonal lépett életbe: Ötté vény, Szemere, Herend, Kenése, Seregélyes, Perkáta. A nemzeti hadsereg siófoki főhadiszállásán ezután élénk ütemben indult meg az új magyar hadsereg megszervezése. A Dunántúlon lévő összes karhatalmak feletti parancsnoksággal Sréter István ezredest bízta meg; az országban még felállítandó karhatalmak feletti parancsnokságot Szirmay József ezredes vette át.

A magyar nemzeti hadsereg előnyomulása.

A szeptember hóban folytatott tárgyalások új demarkációs vonalat állapítottak meg a Vali víz mentén, az antant egyszersmind beleegyezett abba, hogy a nemzeti hadsereg 12,000 főből állhasson. A visszavonuló románoktól kiürített területeket a nemzeti hadsereg báró Lehár Antal ezredes parancsnoksága alatt megszállta, és pedig október 5-én Küngös—Peremarton—Csetény—Bánk—Gönyő, október 6-án Szabadbattyán—Bodajk—Mór—Szöny, október 8-án Velencei tó—Csákvár—Bánhida—Neszmély vonalát. Október 9-én lépett életbe az új demarkációs vonal: Ivánca—Szabolcs—Pázmánd—Szár—Tarján—Nyergesújfalu.

A további tárgyalások szintén eredményre vezettek, a románok kényszerültek Budapestet és a Duna—Tisza közét kiüríteni, ennél fogva a nemzeti hadsereg november 13-án Érd—Torbágy—Pilisvörösvár—Pomáz vonalig nyomult előre és november 14-én Horthy Miklós fővezér diadalmasan bevonult a visszahódított fővárosba. Budapest visszafoglalása után a nemzeti hadsereg folytatta előnyomulását egészen a Tiszavonalig és 1919 december végéig a Duna-Tisza köze is teljesen felszabadult a román uralom alól.

November 23-án a Friedrich-kormányt Huszár Károly kormánya váltotta fel, hadügyminiszter Friedrich István lett. Huszár miniszterelnök és Rakovszky István házelnök tették azt a javaslatot, hogy a nemzet akként rója le háláját nagy vezére iránt, hogy kormányzóvá válassza. Horthy Miklós, a nemzet nagy öröme, a választást elfogadta és 1920 március 1-én a parlamentben ünnepélyesen letette a kormányzói esküt. Horthy Miklós kormányzósága szerencsés előjelek közt indult meg, mert a románok már március hónapban kiürítették a Tiszántúlt, ahová a nemzeti hadsereg a lakosság nagy lelkesedése közt vonult be. Debrecen, Nyíregyháza, Hódmezővásárhely és a többi nagy alföldi város határtalan örömmel fogadta, annyi megpróbáltatás után, a magyar hadsereget.

4. A MAGYAR-JUGOSZLÁV HÁBORÚ.

Mielőtt a hazánk déli határain lefolytatott hadműveletek tárgyalását, Délmagyarország megszállásának és a bajai háromszög visszavételének leírását megkezdhenők, előbb röviden vázolni fogjuk a délszláv kérdést, valamint Jugoszlávia megalakulását.

Szerbia múltja és a délszláv állam kialakulása.

A délszlávok a Balkán félszigeten először Krisztus után az V. században jelentek meg s a különféle délszláv törzsek közül először is a szerbek alkottak önálló államot, amely kiváló uralkodóik alatt csakhamar hatalmas fejlődésnek indult. A szerbek a keleti kereszténységet fogadták el, míg a többi dél-

szláv törzsek, úgymint a horvátok és a szlovének a római katolikus vallást vették fel. Ez a vallási és kulturabeli különbség rányomta bélyegét egészen a legújabb időkig a délszláv népek sorsára, annyival inkább, mert köztudomású, hogy a keleti népek, főleg a Balkánon, nem nemzetiségi, hanem vallási alapon csoportosulnak. Még ma is a vallás az, amely az egyes népeket egyesíti, illetve elválasztja egymástól. Míg a szerbek önálló állami életet éltek,

László Fülöp festménye.

Nagybányai vitéz Horthy Miklós.

addig a horvátok magyar, a szlovének osztrák uralom alá kerültek, de mindenesetre széleskörű autonómia alapján. Évszázadokon keresztül a szerbek élet-halál harcot folytattak a hatalmas török hatalom ellen, ez a századokig tartó háború megezdette a szerbek akaraterejét; közismert, hogy a szerb Európa egyik legkiválóbb katona-népe, amely még akkor sem adta fel a harcot, midőn a központi hatalmaknak sikerült 1915-ben egész Szerbiát leigázni. Állami önállóságukat a szerbek csak 1804-ben vívták ki Karagyor-

gyevis Péter fejedelem alatt; őt 1813-ban Obrenovics Milos herceg meggyilkoltatta s maga lépett a szerb trónra. Ettől kezdve száz éven keresztül ez a két uralomra vágyó dinasztia állandó harcot folytatótt egymással. Az Obrenovics házból származó Sándor királyt nejével együtt 1902-ben megölték ellenségei és újra Karagyorgyevis lépett a trónra I. Péter néven. A szerbek álma már régóta az volt, hogy a monarchia délszláv tartományait elszakítva, nagy birodalmat alkossanak az Adriai tenger partján. Nagyon elmérgesítette a viszonyt a monarchia és Szerbia között még az a körülmény[^] is, hogy a berlini kongresszus felhatalmazta a monarchiát Bosznia-Hercegovina megszállására; így az akkor már meggyengült török uralom alól ezek a délszláv lakossággal rendelkező tartományok a monarchia erős központi uralma alá kerültek s ez a körülmény a szerbek hagyományos törekvéseit elhomályosította; a tervezett szerb kijárat a tengerhez kilátástalanná vált. Főleg ennek a célnak elérésére vetette magát Szerbia a nagy szláv állam, Oroszország karjai közé, amely a múlt század eleje óta állandóan támogatta Szerbia hatalmi törekvéseit. A török alkotmányos élet bevezetése folytán szükségesnek mutatkozott, hogy a monarchia a megszállt török tartományokat végkép a birodalomhoz csatolja. Aehrenthal külügyminiszter ez irányú politikája már 1908-ban majdnem háborúra vezetett; ennek kitörését csak a nyugati nagyhatalmak közbelépése tudta megakadályozni. E célok támogatására szolgált a rokon Montenegro is, ezt azonban a szerbek akként hálálták meg, hogy a világháború után elűzték a montenegrói dinasztíát és a hegyvidéket is bekebelezték Jugoszláviába.

Bosznia-Hercegovina annexiója a végletekig fokozta a szerbek elkésredését, ettől a pillanattól kezdve szervezkedtek azok a szélső nacionalista társaságok, mint például 1908-ban a Narodna Odbrana, 1911-ben a P'ekete Kéz, 1917-ben a Kék Kéz, amelyek Szerbia legfanatikusabb politikusait egyesítették és azt a célt tűzték ki, hogy Szerbia vezetése alatt a délszláv népeket egyesítsék. Ez természetesen csak az akkor még hatalmas osztrák-magyar monarchia leverése után lett volna lehetséges, ezért nagy eréllyel indult meg a monarchián belül is a délszláv propaganda. Betetőzte ezeket a szerb törekvéseket az osztrák-magyar trónörökös pár meggyilkolása 1914 június 28-án Sarajevóban. A monarchia által megindított vizsgálat kiderítette, hogy a boszniai gyilkosok Szerbiából jöttek, a szerb hatóságok támogatásával és fegyvereiket is ezen az úton szerezték. Minthogy a nagyszerb propaganda a monarchia létét kezdte már veszélyeztetni, érthető volt Ausztria-Magyarországnak az a törekvése, hogy területét a szerbek államfelforgató törekvései ellen megvédelmezze. Ebben a körülményben lelte magyarozatát az a súlyos ultimátum, amelyet az osztrák-magyar kormány Szerbiához ebben az ügyben intézett. Ekkor lépett közbe Oroszország és mint Szerbia protektora rávette Szerbiát, hogy az ultimátumot utasítsa vissza. Így tört ki a világháború, amely 4 év alatt annyi szenvedést hozott Európára.

1914-ben sikerült Szerbiának a monarchia támadását diadalmasan visszavernie, azonban már 1915-ben a központi hatalmak legázolták egész vSzerbiát és csak a Salonikiben partra szállt antant hadsereg mentette meg a szerb hadsereget a végpusztulástól. A szerbek hatalmas vereségük ellenére sem veszítették el a jövőbe vetett hitüket és az öreg szerb király Pasic miniszterelnökkel együtt Korfu szigetén vontá meg magát, ahol a had-

Gömbös Gyula.

Foto Brunhuber.

sereg roncsait megint szervezni kezdték. Az antant elismerte a szerbek jogos követeléseit; a korfui egyezményben, a londoni paktumban és a római kongresszuson hozzájárult Jugoszlávia megalakításához szerb vezetés alatt.

Midőn 1918 nyarán a monarchia piavei támadása sikertelen maradt és a francia hadszíntérről a németek már visszavonulóban voltak, első volt a szövetséges Bulgária, amely búcsút mondott a központi hatalmaknak; a bolgár hadsereg letette a fegyvert és a Malinov-kormány fegyverszünetet kért.

A bolgár kapituláció megnyitotta az utat az antant csapatoknak és a szerbeknek a monarchia határai felé. Így jelentek meg a szerbek újra a Duna és a Száva partján.

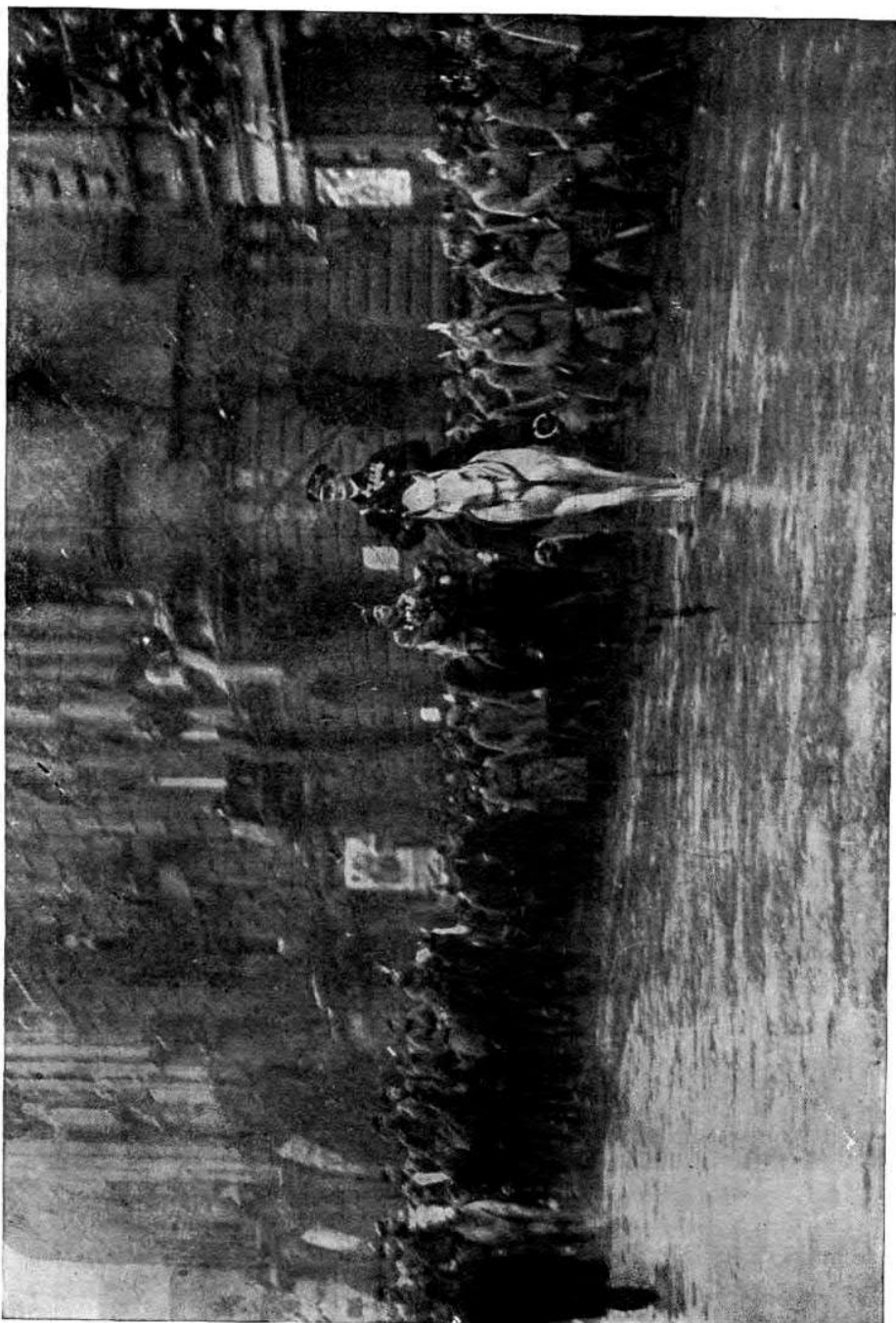
Délmagyarország megszállása.

A balkáni osztrák-magyar hadsereg 1918 október havában báró Kövess Herman vezérezredes parancsnoksága alatt kiürítette Szerbiát és Montegrót, s a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés alapján a Száva-Duna folyók mentén szándékozott a határ védelmére állást foglalni. Linder Béla magyar hadügyminiszter ismeretes rendelete folytán azonban ez a hadsereg is csakhamar feloszlott.

Az előnyomuló 1. és 2. szerb hadseregek általában november i-én már elérték a Száva-Duna vonalát és itt szükséges hadműveleti szünetet tartottak. A 7 hadosztályból álló szerb hadseregből a Duna-hadosztály november 10-én kezdte meg további előnyomulását Belgrád vidékéről, a Morava hadosztály november 12-én Újvidék környékéről, tőle nyugatra a Drina hadosztály november 12-én Eszék vidékéről északi irányban. Egy szerb hadosztályt Horvátországba, egyet Bosznia-Hercegovinába, egyet Macedóniába és egyet Oszserbiába irányítottak. Látható tehát, hogy Magyarország ellen csak 3 hadosztály lépett működésbe.

A belgrádi fegyverszüneti szerződés értelmében a magyar kormány kötelezte magát, hogy csapatait a Maros torkolata, Szabadka, Baja, Pécs vonaláig és a Dráva folyásáig visszavonja. Ennek következtében és különösen tekintettel arra, hogy a magyar hadsereg ezen a fronton is felbomlott, a szerbek akadálytalanul folytatták előnyomulásukat, csakhamar megszállták a Morava hadosztállyal Obecsét, Zombort, Szabadkát, Baját; a Drina hadosztállyal november 13-án Bélyét, Dárdát és Villányt, 15-én Pécsét és egy lovasszázadot toltak előre Mohácsra és Barcsra. A Duna hadosztály a Bánságon át visszavonuló német csapatokat csak óvatosan követte és november 13-án Nagybecskereket, 15-én Versecet, 20-án Zombolyát és Temesvárt szállotta meg, Lippára, Aradra, Nagyszentmiklóásra és Szőregre lovaságot tolt előre, a temesvári szerb oszlop pedig 21-én megszállotta Lúgost.

A visszavonuló német 11. hadsereg ekkor már a Maros folyó mögé érkezett és Szeged-Makó vidékén volt összpontosítva. A szerb csapatok jobb szárnyán francia gyarmati haderők vonultak fel és érintkezésbe léptek az Erdélyből előnyomuló román sereggel, nehogy a szövetséges szerb és román csapatok között villongások támadjanak. A 11. francia gyarmati hadosztály megszállotta november 15-én Versecet, 20-án Temesvárt, onnan különítményeket tolt előre, részben a jobbszárnyra, részben a fronton Lippa, Nagyszentmiklós és Szeged felé. A szerbek a meghódított területeken azonnal hozzáálltak a közigazgatás átszervezéséhez, a magyar hivatalnokokat elűzték, több helyen túllépték a demarkációs vonalat, lefoglalták a vasúti anyagot, lefegyverezték a csendőrséget, nemzetőröket és polgárőröket, ennek

A magyar nemzeti hadsereg bevonulása Budápestre. — A fővezér a sereg élén.

következtében a magyar kormány november 21-én szikratáviró útján a balkáni hadseregek főparancsnokságánál Salonikiben óvást emelt. Ennek a jegyzéknek azonban semmi hatása sem lett, ezt a kérést Franchet d'Espéray tábornok még válasza sem méltatta.

December 25-ig a szerbek helyzete általában nem változott, de aznap egy különítmény a belgrádi fegyverszüneti szerződés ellenére Kvaternik Slavko horvát alezredes parancsnoksága alatt megszállotta az egész Muraközt. Erre a nagykanizsai határvédelmi parancsnokság felhatalmazást kért a magyar hadügyminisztériumtól, hogy a horvátoknak a Murán át való további előnyomulása esetén fegyverrel is ellenszegülhessen. Böhm hadügyi államtitkár azt válaszolta erre a kérdésre, hogy a demarkációs vonalat ugyan tartani kell, de kilátástalan harc és felesleges vérontás kerülendő, azonban irreguláris csapatokkal és fosztogató bandákkal szemben a legerélyesebb ellenállást kell kifejtteni.

1919 január 10-én a muraközi szerb csapatok elfoglalták és hidfőszereűen megerősítették a Mura-hidakat, Muraszombatra, Alsólendvára és Murakeresztúrra különítményeket toltak előre, semleges sáv létesítése céljából.

Ezekkel a szerb csapatokkal szemben a következő magyar haderők állottak: a 23. hadosztály nyugati szárnya Hódmezővásárhely környékén; a 40. hadosztály déli szárnya Szekszárd, Kaposvár vidékén; a 41. hadosztály éle Nagykanizsa környékén, végül a 6. honvédhuszárezred Zalaegerszeg vidékén. A szerbek egy zászlóaljat Murakeresztúrra és egyet Fetenyére irányítottak. Szombathelyről egy század Muraszombatba, egy fél zászlóalj Alsólendvára indult, Nagykanizsán tartalék gyanánt egy század és egy géppuskás század maradt. Kisebb harcok után sikerült a délszlávokat Muraszombatból kiverni, mire azok Fetenyét, Murakeresztúrt és Alsólendvát harc nélkül kiürítették.

Február 5-én szerb különítmény érkezett Csáktornyára és a Murasziget minden nagyobb helységét kisebb különítményekkel szállta meg. Időközben az osztrákok és jugoszlávok fegyverszünetet kötöttek, amely február 12-én járt le.

A szerbek előnyomulásuk alatt a magyar hadsereget mindenütt lefegyverezték, a tiszteket és legénységet kiutasították, a kincstári készleteket lefoglalták. Így került az újvidéki Duna kikötőben és a vasúti vonatokban lévő rengeteg hadikészlet a szerbek tulajdonába. Összesen 6 megyét foglaltak el tőlünk a szerbek, úgymint Temes, Torontál és Bács-Bodrog megyéket teljesen, Baranya, Zala és Krassó-Szörény megyéket részben. A szerbek kíméletlen viselkedését bizonyítja, hogy még a március 20-án megalakult Délvidéki vörös direktórium is panaszkodott a magyar szocialisták üldözése miatt.

A magyarországi proletárdiktatúra kikiáltása után a szerb fronton általában nyugalom uralkodott. Zágráb körül megalakult a Száva hadosztály, Marburg vidékén a Mura hadosztály, Krajnában a Krajna hadosztály. Fiumé-

ban állítólag francia csapatok szálltak partra, úgyhogy a déli fronton kb. 40.000 jugoszláv és 32.000 francia katona állt szemben mintegy 9.000 főnyi vörös hadsereggel. A fiumei csapatokat hozzászámítva, a szerb déli hadsereg állománya majdnem 100.000 embert tett.

Azok a hírek, amelyek április hó folyamán a vörös parancsnokságokhoz a szerb belviszonyok felől és a bolsevizmus terjedéséről érkeztek, túlzottak voltak és semmi nyoma sem mutatkozott, hogy a kommunizmus Szerbiában is terjedne. Különösen a francia csapatoknál teljes rend uralkodott, ennél-

Pasics Nikola, szerb miniszterelnök.

fogva Szegeden és környékén a franciák teljesen urai voltak a helyzetnek. Április közepén a Budapestre érkező hírek esetleges szerb támadásról szóltak, s ennek következtében a 2. vörös hadosztályparancsnokságot Budapestről Kecskemétre helyezték át. A kalocsai védőszakasz jelentette, hogy a bajai szerb csapatok tetemes erősítést kaptak, különösen sok tüzérséget, francia tisztek parancsnoksága alatt. Ez a jelentés megerősítette azt a hírt, hogy a szerbek Budapest felé akarnak előnyomulni. Ez a hír persze csak céltudatos félrevezetés volt a szerbek részéről. További jelentések szerint a franciák a szegedi hazai katonaságot színes csapatokkal cserélték ki és a fehér katonákat fegyvertelenül Fiumébe szállították; ez valószínűleg az anyaországba

való szállítás céljából történt. A délvidéki vörös csapatok fegyelme itt sem volt kielégítő, maguk a politikai megbízottak panaszkodtak, hogy a katonákat nehezen lehet fegyelmezni, valamint szolgálatra és foglalkozásra bírni. A dombóvári védőszakasznál szolgálatot teljesítő i. vörös vadász zászlóalj ellen például nemcsak az érdekelt községek lakossága, hanem a baranyai direktórium is panaszkodott. A katonák raboltak, különösen terhes volt a lakosság számára az állandó fuvarozás, amely a lovakat elvonta a mezőgazdasági munkától.

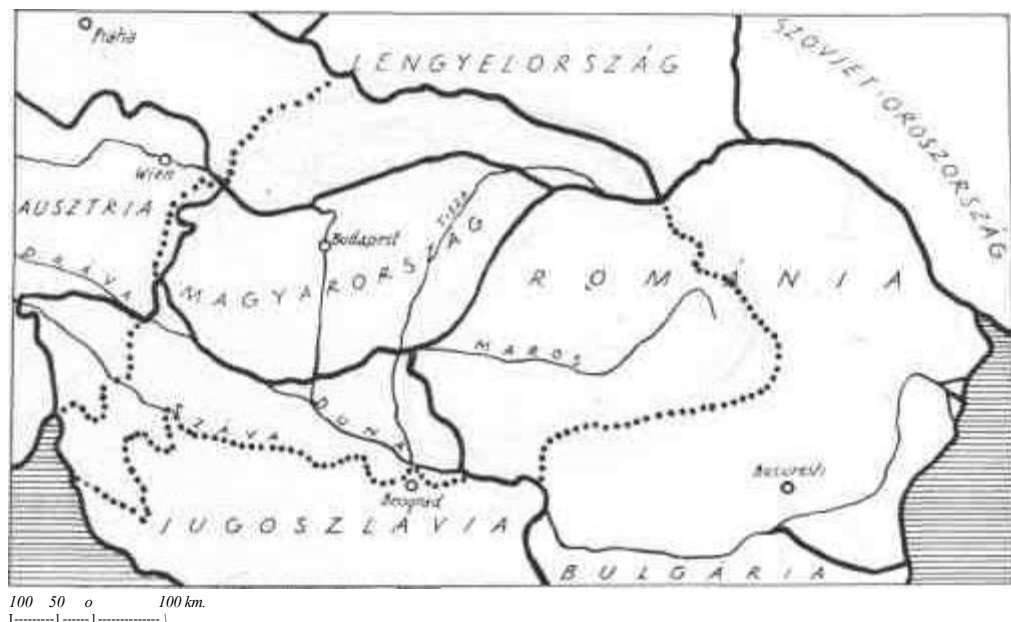
Május-június folyamán a délszláv fronton a franciák és jugoszlávok állománya általában a régi maradt, ellenben a vörös csapatok zászlóaljainak száma 15-ről 22-re emelkedett. Ezeknek az erősítéseknek megérkezése után még így is mintegy hétszeres túlerővel állottak szemben a vörös csapatok. Ehhez járult a vörös csapatok csekély fegyelmi és szellemi értéke, valamint erkölcsi színvonala és így teljesen világos, hogy az ellenség bármely fronton át tudta volna törni a magyar harcvonalat, s ebben az esetben az egész déli front katasztrófálisan összeomlott volna.

A tavasz folyamán a hadügyi népbiztossághoz a szerb frontról következő hírek érkeztek: «Április 21-én a 2. hadosztályparancsnokság védőszakaszában a helyzet általában változatlan volt, Somogy és Baranya megyében semmi különös esemény nem történt, Szabadka és Baja környékén állítólag nagyobb szerb csapatokat vontak össze. A szerb katonák állítólag panaszkodnak a rossz ételmezés és kevés zsold miatt. Április 22-én a szerbek megerősítették a határmenti vasútvonalakat és drótakadályokat építettek, Pécsét körülbelül 1.400 fő gyalogság, 4 könnyű üteg és csekély lovasság szállta meg. A halasi védőszakaszon a szerbek feltűnően barátkoznak a vörösökkel. Április 23-án a Dunától nyugatra erős járőrharok voltak. Állítólag Murakeresztúr vidékére francia gyarmati csapatok érkeztek. A vörösök a Tiszát Szentestől délre két aknavonallal elzárták ellenséges monitorok ellen.

Április 26-án különös esemény nem történt. A szerbek kijelentették, hogy addig nem fognak támadni, míg mi nem háborgatjuk őket. Április 27-én Szeged környékén francia csapateltolásokat észleltek. Április 28-án Szigetvártól északra járőrharok voltak; a szerb katonák közt a vörös propaganda termékeny talajra talált. Április 29-én a szerbek megszállták Gola községet, Gyékényestől északra. Április 30-án a pécsi szakasz mentén járőr-csatározások voltak. Május 1-én Jánoshalmánál több szerb katona szökött át és lépett be a vörös hadseregbe, sőt a szerbek május 2-án több géppuskát is hoztak magukkal.» Ezek a tavasszal beérkezett hírek szemléltetően mutatják, hogy a szerb megszállás — bármily fájdalmas volt is — mégis egészen más elvek és módszerek alapján folyt le, mint akár a cseh, akár a román megszállás. A szerb katonaság általában fegyelmezetten viselkedett és bár bizonyos sajnálatos erőszakosságok elkerülhetetlenek voltak, a szerb katonaság távolról sem viseltett olyan gyűlölettel a magyar lakosság iránt, mint a többi nemzetek megszálló csapatai.

A jugoszláv csapatok visszavonulása a trianoni határokra. A baranyai és szegedi háromszög megszállása.

Az 1920 június 4-én aláírt trianoni békeszerződés végkép megállapította Magyarország határait, azonban ezt az igazságtalan békeszerződést még a francia kamarában és szenátusban is szóvá tették. 1921 június 26-án ment végbe a békeszerződés ratifikációs okmányainak kicserélése, a magyar kormány nevében az aláírt békeokmányokat Praznovszky Iván meghatalmazott miniszter juttatta a francia kormányhoz; megemlítette a békeszerződés igazságtalan voltát és kijelentette, hogy a magyar kormány a szerződést csak

A trianoni béke.

kényszerből írja alá. A szerbek azonban átlépték a trianoni határokat és bizonyos területet a határon túl megszálltak. Ezen a területen a szerbek a magyar lakosságot állandóan sanyargatták, nagy adókat vetettek ki és hajtottak be, valamint a legtöbb várost jelentékenyen megsarcolták. Ehhez járultak az állandó rekvirálások a hadsereg szükségletének kielégítésére; a szerbek nemcsak élelmiszereket harácsoltak, hanem ruházatot, lovakat is, úgyhogy a lakosság egészen elszegényedett; ehhez járult még az a körülmény is, hogy a szerbek a magyar egység megbontása végett mindig támogatták a szélsőséges szocialista és kommunista törekvéseket. A megszállt magyar területeken a szerbek sok, Magyarországból menekült kommunistának adtak menedéket. Ezek közt a legelső volt a gyászos emlékü hadügyminiszter, Linder Béla, aki Pécs polgármestere lett, miután elűzte onnan

Nendtvich Andor polgármestert. Linder Béla még arról is ábrándozott, hogy szerb vezetés mellett a megszállt területen kommunista államot alapít. Még jóval a trianoni béke ratifikálása előtt, 1921 április 27-én, utasította a párisi nagykövetek tanácsa a jugoszláv kormányt, hogy a megszállt magyar területeket a trianoni békeszerződés érvénybeléptekor ürítse ki. Gróf Bánffy Miklós magyar külügyminiszter augusztus 15-én kijelentette a parlamentben, hogy Nyugatmagyarországot addig nem adják át az osztrákoknak, amíg a szerbek ki nem ürítik a délvidéki területeket. Gróf Bethlen István miniszterelnök augusztus 13-i beszédében megnyugtatta a Délvidék

Soós Károly tábornok.

lakosságát, hogy a magyar kormány békére törekszik a Délvidéken, ezért kormánybiztosokat küld ki a lakosság megnyugtató végett és a kiürítendő területeken nemzeti propagandát fog kifejteni.

A tervbe vett kiürítés ellen mind Linder Béla, mind a baranya-bajai tervezett önálló szerb-magyar köztársaság intéző bizottsága, valamint a többi területen lévő kommunista szervezetek is a legnagyobb propagandát fejtették ki. Több küldöttség járt Belgrádban magánál Pasics miniszterelnöknél is, aki azonban kijelentette, hogy a vitás terület nemcsak Szerbia belügye, hanem fontos európai kérdés is, amelynek megoldása nemcsak a szerb kormánytól függ.

A magyar kormány és a magyar honvédelmi minisztérium már 1919 őszén előzetes intézkedéseket tett a jugoszlávok által kiürítendő terület meg-

szállására. A terület nyugati nagyobbik fele a kaposvári, kisebbik keleti része a szegedi katonai körletparancsnokság hatáskörébe tartozott. A kaposvári körletparancsnok bádoki Soós Károly tábornok, a szegedi Janky Kocsárd tábornok volt. A honvédelmi minisztérium e két kiváló tábornokot bízta meg a megszállás keresztülvitelével és erre az intézkedéseket már 1920 őszén megtette. A trianoni béke érvénybelépte után a honvédelmi minisztérium elrendelte, hogy a vitás terület kiürítése és saját csapataink által való megszállása 1921 augusztus 18-án fog kezdődni és 25-ig befejeződik. Minthogy a szerbek a kiürítés végrehajtására haladékot kértek, a szövetségi katonai

A nemzeti hadsereg bevonulása Pécsre.
(Magyarruhás lányok a bevonuló csapatok előtt.)

misszió kérésére a magyar hatóságok erre 48 órás halasztást engedélyeztek. Eszerint a nyugati határ mentén a megszállás augusztus 20-án kezdődik, 21-éig a magyar csapatok megszállják Siklós, Villány, Mohács, Vaskút vonalát és 25-éig előnyomulnak egészen a trianoni határig. A megszálláshoz szükséges csapatok a határszélen készenlébe helyeztetek, Soós tábornok augusztus 21-én Magyarzákra érkezett további intézkedés céljából. Kaposvárrott az elindulás előtt sajtófogadás volt, valamint díszszemle az utba-induló csapatok fölött, ebben főleg csendőrök vettek részt. Soós Károly, «a déli végeken vezénylő» tábornok mind a sajtófogadáson, mint a csapatszemlén hangoztatta, hogy a magyar kormány ezen a területen nyugalmat és békét akar és nem tűr semmiféle kilengést. A magyar csapatok augusztus 22-én

vonultak be Pécsre, az elővédet Maxon tábornok vezényelte. A magyar csapatokat az egyházak fejei, a hatóságok, valamint az egész lakosság a legnagyobb tisztelettel és örömmel fogadta. A Szegedtől délre eső terület megszállása már augusztus 21-én bekövetkezett, Janky Kocsárd tábornokot és csapatait a felszabadult Új-Szeged lakossága szintén a legnagyobb lelkesedéssel fogadta. A szerbektől kiűrtett egész terület megszállása minden különös fennakadás nélkül, programszerűen folyt le, az átadásról és átvételről szerkesztett jegyzőkönyvet augusztus 28-án írták alá. A katonai megszállással karöltve ment végbe a politikai hatalom átvétele, erre a magyar kormány Kiszely Gyula személyében kiváló kormánybiztost választott ki, aki a szükséges intézkedéseket végrehajtotta. Különösen a forgalom helyreállítása volt igen fontos, mert a visszavonuló szerbek a vasutakat és utakat mind megrongálták, a távíró-berendezéseket tönkretették, úgyhogy a közlekedést az egész területen alaposan meg kellett szervezni. Tizenegy hónapi száműzetés után Nendvich Andor megint átvette Pécsért a polgármesteri hivatalt és ezzel Linder Béla vörös uralma végét ért.

A kiűrtett vidékek sima megszállása bizonyítja, hogy ennek az elszakított területnek lakosságában, még a nem magyar lakosok közt is, nagy volt a magyar haza iránti ragaszkodás és az összetartozás érzése. Ennek az újszólván kevésbé jelentékeny területnek visszacsatolása reményt nyújt arra, hogy Nagymagyarország elszakított területei éppen olyan lelkesedéssel fogják fogadni a bevonuló magyar csapatokat, mint 1921-ben Baranyában!

5. NYUGATMAGYARORSZÁG.

1921—1922.

A trianoni és saint-germain-i békeszerződésekben Ausztriának ítélt Nyugatmagyarország ügye nem annyira katonai szempontból volt fontos, mint inkább azért, mert Magyarországnak sikerült a már megkötött békeszerződések megváltoztatását elérnie és legalább is a szóbanforgó terület egy részében igazságos népszavazás folytán az ősi birtokviszonyokat rendeznie.

A nyugatmagyarországi kérdés.

Az 1919-i saint-germain-i és az 1920-i trianoni békeszerződés Ausztriának juttatta Nyugatmagyarországnak Ausztriával határos részét. Ez a terület, — amelyet az osztrákok Burgenlandnak neveznek — Pozsonytól délre terjed a Fertő-tó két partján, majdnem a Mura folyóig. Fontosabb városai Sopron, Kismarton, Ruszt, Németújvár. Az Ausztriának valóban átengedett terület nagysága majdnem 400 km², mintegy 300.000 lakossal.

Példátlannul áll a világtörténelemben, hogy egy elvesztett háború után az

egyik vesztes fél területének egy részét a győztesek a másik vesztes félnek juttassák. Ma már teljesen kétségtelen, hogy az antant, főleg Clemenceau francia miniszterelnök, abból célból ítélte oda az osztrákoknak az amúgyis megcsönkített Magyarország egy részét, hogy Magyarország és Ausztria közt áthidalhatatlan ellentéteket szítson és így az osztrák-magyar monarchia feltámasztását a jövőben bármily formában lehetetlenné tegye. Valószínű, hogy ezt a tervet nem is annyira osztrák politikusok kezdeményezték, ezt az eszmét először az akkori cseh külügyminiszter, Benes vetette felszínre és ő

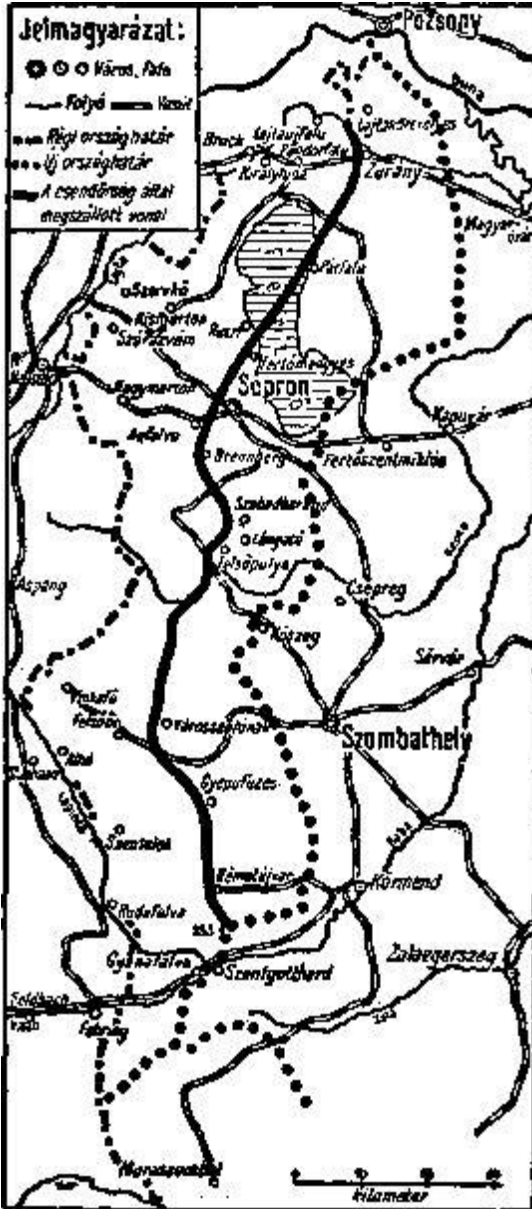

A nemzeti hadsereg bevonulása Baranyába.

tanácsolta az osztrák delegátusoknak, hogy súlyos területi veszteségeik folytán a békekonferencián ragaszkodjanak ennek a vidéknek megszerzéséhez.

Ausztriának ez a kérése és a békekonferencia ilyen irányú döntése természetesen a legnagyobb ellenhatást váltotta ki hazánkban, amit még fokozott az akkori osztrák és magyar kormányok közti nagy világnézeti ellentét is. Ausztriában abban az időben a szociáldemokraták és keresztényszocialisták koalícióján alapuló kormány volt uralmon, szövetségi elnök Hämisch Mihály, kancellár Schober Antal volt. Nálunk 1921 elején az első Bethlen-kormány mindent megtett, hogy ezt a vitás kérdést az osztrák kormánnyal békésen rendezhesse. Bethlen miniszterelnök Vass József kultuszminiszter képviselői beszámolója alkalmával augusztus 15-én Vasvárott úgy nyilatkozott, hogy az

osztrák kormánnyal ez irányban megindított tárgyalások semmi eredményre sem vezettek. Bethlen kijelentette, hogy az osztrák kormány elutasító magatartása következtében Magyarország is kénytelen Ausztriával szemben retorziókat alkalmazni.

A nyugatmagyarországi helyzet.

megkezdte működését az osztrák-magyar határmegállapító bizottság; ebben Anglia, Francia-, Olaszország és Japán megbízottai vettek részt, magyar

Magyarország is Ausztriával szemben retorziókat alkalmazni. A trianoni béke ratifikációs tárgyalásai alkalmával a francia kamarában és a szenátusban felszólalások hangzottak el a nyugatmagyarországi kérdésben.

A szenátus 1921 június 11-i ülésén de Monzie szenátor a legelősebben tiltakozott Nyugatmagyarország átengedése ellen, egyben hivatkozott az ismert híres Millerand-féle levélre, amely megállapítja, hogy a magyar határokat önkényesen vonták meg és azok helyi kiigazítása méltányosnak tűnik fel. A franciák igazságtalannak tartották a tervbe vett nyugatmagyarországi «korridor» eszméjét. A francia vezető politikusok főleg azért foglaltak állást Magyarország javára a nyugatmagyarországi kérdésben, mert félték, hogy Ausztria Németországhoz fog csatlakozni, amit az osztrák propaganda már akkor nagyban kívánt; ebben az esetben Németország még jobban megerősödne és megint nagy lépést tenne Kelet felé. Ugyanez a gondolat vezette Olaszország politikusait is.

Az antant azonban egyelőre még nem akarta áttörni a Paris körüli békék sértetlenségét, ennél fogva ragaszkodott a trianoni béke pontos végrehajtásához. Már 1921 július 29-én Grazban

részről Keresztes Artúr ezredes jelent meg a tárgyalásokon. Augusztus 4-én már megalakult az átadás keresztülvitelére kiküldött bizottság, ennek tagja volt Gordon angol, Hamelin francia és Ferrario olasz tábornok a szükséges személyzettel, a bizottság elnöke Ferrario volt. A magyar kormány gróf Sigray Antalt nevezte ki főkormánybiztosnak az átadás lebonyolítása céljából, aki mellett katonai tanácsadó gyanánt Köller György vezérkari ezredes szerepelt. A szövetségi bizottság augusztus 6-án tartotta első gyűlését Sopronban, amelyen megbeszélték az átadás technikai keresztülvitelét. A katonai irányú rendszabályokat a szombathelyi katonai körletparancsnokság intézte, amelynek parancsnoka akkor Hegedűs Pál altábornagy volt. A szövetségi katonai bizottság az egész területet két övre

Foto: Friczky Miklós.

Nyugatmagyarországi felkelők.

osztotta és felhatalmazta az osztrákokat, hogy a nyugati, úgynevezett «A» övet már most megszállhatják, azonban a megszánnandó területre az osztrák kormány csak csendőröket irányíthat, de a bizottságnak nem volt kifogása az ellen, hogy az osztrák csendőrséget gépfegyverekkel, esetleg tüzérséggel is megerősítsék. A szombathelyi magyar katonai parancsnokság intézkedése szerint a magyar vámőrök és pénzügyőrök augusztus 26-án vonulnak vissza a trianoni határra, a katonai csapatok augusztus 27-én, míg a csendőrség 28-án. Katonai csapat abban az időben kevés volt a vidéken. Ezek közt volt a később nagy szerepet játszó Ostenburg őrnagy parancsnoksága alatt álló soproni csendőr karhatalmi zászlóalj-is. Ezzel egyidejűleg az osztrák kormány a megszállás foganatosítására csendőrséget irányított Nyugatmagyarországra, a csendőrök kisebb csoportokban nyomultak be az országba, ahol a lakosságot mindenütt lefegyverezték, a legtöbb helyen túszoikat szedtek.

Augusztus 27-én a magyar nemzeti hadsereg csapatai Fluck ezredes parancsnoksága alatt az egész lakosság nagy bánatára kivonultak Sopronból. A hatóságok fejei, élükön Zsembery István főispánnal szomorúan mondtak utolsó istenhozzádot a magyar katonáknak.

A nyugatmagyarországi felkelés és a Lajta-bánság kikiáltása.

Nyugatmagyarország kiürítése, Ausztria igazságtalansága volt szövetségéstársa irányában, Magyarországon a legnagyobb elkeseredést váltotta ki. Minthogy a kormány keze hivatalosan meg volt kötve, a magyar társadalom vette kezébe Nyugatmagyarország megmentését. Még az új pécsi polgármester is, Nendtvich Andor — aki tudvalevőleg 11 havi távollét után ekkor foglalta el újra a polgármesteri széket — azt sürgönyözte a soproni polgármesternek, hogy «Szívdobogással figyeljük Sopron és az elszakítani tervezett gyönyörű országrész sorsát, de bízunk a magyarok Istenében, hogy nem fog bennünket elhagyni». A magyar kormány is állást foglalt ebben a kérdésben. Bernalák Nándor népjóléti miniszter augusztus 30-án kijelentette, hogy Nyugatmagyarország $\frac{2}{3}$ részét, az úgynevezett «A» zónát kiürítettük, $\frac{1}{3}$ részét nem és nem is fogjuk mindaddig, amíg Ausztria velünk szemben fennáll, főleg anyagi természetű kötelezettségeinek nem tesz eleget.

Az egész magyar társadalom megmozdult Nyugatmagyarország megmentésére. Nemcsak az ottani lakosságból alakultak szabad csapatok, hanem egész Magyarországból sereglettek lelkes hazafiak Nyugatmagyarország védelmére. Ezeknek a felkelőknek vezérei voltak Prónay Pál, Hir György, Héjjas Iván, Bónis Arkangyal páter, Budaházy Miklós százados, Friedrich István, Bachó István, Szabó József, Maderspach Viktor százados és még többen. A felkelők hazafisága és vitézsége elérte azt, hogy a Nyugatmagyarországba benyomult osztrák csendőrök mindenütt visszaverték. Ezek a harcok vezettek a pinkafői, ágfalvai, kismartoni, hohenbruggi és más összeütközésekre. Az osztrák csendőrök mindenütt a rövidebbet húzták, úgyhogy kénytelenek voltak jelentékeny veszteségek után nemcsak a további előnyomulást megszüntetni, hanem egészen az osztrák határokig visszavonulni. Így Nyugatmagyarország kiürített része senki országa lett, — mint szeptember elsején Sigray kormánybiztos mondta — ennél fogva Ausztria a nagykövetek tanácsához fordult segítségért, amely szeptember 6-án a magyar kormányhoz a következő, kivonatossan közölt jegyzéket *intézte*:

«A szövetséges nagyhatalmak sajnálattal vettek tudomást a nyugatmagyarországi véres eseményekről. Bár a magyar kormány többször kijelentette, hogy a trianoni békéből származó kötelezettségeit megtartja, a nyugatmagyarországi kérdésben tanúsított magatartása folytán a nagyhatalmak nem kételkedhetnek abban, hogy a magyar kormány Nyugatmagyarország átadása körül ellenkezést tanúsít. Az antant figyelmeztetése ellenére a magyar

hatóságok eltúrték, hogy Friedrich István — aki a trianoni béke végrehajtását ellenző mozgalom élére állt — büntetlenül juthasson Nyugatmagyarország területére, valamint azt, hogy különböző irredenta társaságok vezetői, számos katona és polgári egyén, akik nem az átadandó területen bírnak illetőséggel és akiknek felforgató törekvése iránt nem lehetett kétség, Nyugatmagyarországba jussanak. H tények folytán a szövetséges nagyhatalmak képviselői joggal tették felelőssé a magyar kormányt azokért a zavarokért, amelyek Nyugatmagyarország átadása előtt és után előfordulnak.» A jegyzék rámutatott arra,

Prónay Pál.

Bachó festménye.

hogy a baranyai területek kiürítése már megtörtént és felhívta a magyar kormány figyelmét a nemzetközi kötelezettségek szigorú betartására, mint a magyar nemzeti lét egyedüli hathatós biztosítékára. E jegyzék kapcsán a budapesti antant-követek felkérték a magyar kormányt, hogy sürgősen fogantossítsa mindazokat a rendszabályokat, amelyek szükségesek Nyugatmagyarország haladéktalan kiürítéséhez.

Ugyanezen a napon Schober osztrák követségi kancellár is nagyobb beszédet tartott a bécsi szövetség-tanácsban, kijelentette, hogy Ausztria Nyugatmagyarországot illető jogairól semmi körülmények közt sem fog lemondani és ezek érvényesítése céljából a nagyhatalmak segítségét fogja

kérni. A nyugatmagyarországi felkelés mind nagyobb hullámokat vert, augusztus 29-én a magyar csapatok is megszüntették további visszavonulásukat, az Ostenburg-zászlóalj a lakosság örömrivalgása között megint visszatért Sopronba, Ágfalván újabb összeütközés történt; a rendet csak az Ostenburg-zászlóalj tudta helyreállítani.

Az osztrák kormány kérésére a nagykövetek tanácsa újabb jegyzéket nyújtott át a magyar kormánynak, amely szerint a Nyugatmagyarországon történt erőszakosságok miatt, amelyeket a bandák vagy a reguláris csapatok követnek el, egyenesen a magyar kormányra hárítja a felelősséget. A jegyzék felszólította a magyar kormányt, üritse ki Nyugatmagyarország mindkét zónáját és hozzáfűzte, hogy ha Magyarország továbbra is megmarad mostani magatartása mellett, akkor a trianoni szerződés végrehajtásának biztosítására az antant szankciókat fog életbeléptetni. B jegyzék vétele után Bethlen miniszterelnök azonnal Sopronba sietett, ahol több vezető politikus társaságában személyesen tájékozódott a viszonyok felől. A magyar kormány szeptember 11-én már válaszjegyzéket intézett az antanthoz, amelyben a történetek fölött mély sajnálkozását fejezte ki. Azok az események, amelyeknek az átengedett terület «A» zónája az utóbbi napokban színhelye volt, természetes következményei voltak annak a nagy elkeseredésnek, amelyet a hazafias lakosság érez a jelen pillanatban, amikor ezeréves szülőföldjét elszakítják az anyaországtól. A jegyzék szerint lehetséges, hogy a lakosságot még más helyről jött felkelők is támogatták, azonban a magyar kormánynak nem áll módjában katonai kordont felállítani, mert a trianoni békeszerződésben megszabott katonai leszerelés miatt nem rendelkezett az erre szükséges hadi erőkkel. Jelenleg az egész területen csak Ostenburg őrnagy parancsnoksága alatt három és Ranzenberger százados alatt két csendőrszázad van, ezek pedig alig elégségesek a rend fenntartására. A magyar kormány kijelenti, hogy kész eleget tenni a szerződés határozmányainak és nem fogja elmulasztani, hogy a szükséges eréllyel mindenkit kötelezettségének megtartására kényszerítsen. Ennélfogva a kormány célszerűnek véli, hogy a soproni szövetségközi katonai misszió a két közvetlenül érdekelt ország hatóságainak bevonásával az átadásnak új módját dolgozza ki, amely számol a változott körülményekkel. Végül kijelenti a kormány, hogy ez új átadási tervet jegyzőkönyvét alá fogja írni és annak határoz ványait pontosan meg fogja tartani; egyben megbízta Hegedűs Pál altábornagyot, hogy azonnal menjen Sopronba és szabályozza az átadás körülményeit, valamint vizsgálja ki az ágfalvai összeütközés okait. A szövetségközi tábornoki tanács és Hegedűs altábornagy a kiürítés további végrehajtásáról jegyzéket vett fel, amelyet mint magyar megbízott, Hegedűs altábornagy október 3-án délután 4 óra 30 perckor aláírt. A jegyzék szerint az átadásnak a legközelebbi napokban rendben meg kell történnie. Az osztrákok azonban megtagadták a jegyzék aláírását és ragaszkodtak az azonnali átadáshoz, annyival inkább, mert különösen a vidéken nagy propagandát fejtettek ki Ausztria érdekében. Ezt különösen

előmozdította a magyar nemzetgyűlés akkori sok botránya. Ennek a jegyzőkönyvnek nyilvánosságra jutása folytán új erővel lángolt fel a nyugatmagyarországi területeken a gerilla harc, Prónay Pál átvette a fölkelők főparancsnokságát Sopron környékén, Héjjas Iván pedig Mosón megyét tisztította meg az osztrákoktól. E mellett Prónay, — hogy a magyar kormány helyzetét megkönnyítse — október 4-én kikiáltotta az önálló Lajta-bánságot, amelynek vezetését ő maga vette át.

A velencei egyezmény.

Ilyen körülmények között maga az antant is belátta, hogy a nyugatmagyarországi kérdést nem lehet parancsszóval elintézni. Ennek következtében — főleg Olaszország közbenjárására — Magyarországot és Ausztriát Velencébe hívták meg konferenciára, a vitás kérdések elintézésére.

A velencei értekezlet október 11-én kezdődött a prefektúra palotájában. Magyar részről az értekezleten Bethlen István miniszterelnök és Bánffy Miklós külügyminiszter vett részt. Ausztria ellenkezése hiábavaló volt: az olasz külügyminiszter, della Torretta márkilépésére a konferencia úgy szabályozta a nyugatmagyarországi kérdést, hogy Sopronban és környékén népszavazást fognak tartani. A megegyezés szerint népszavazás fog dönteni Sopron város, továbbá Brennberg, Fertőrákos, Ágfalva, Sopron-Bánfalva, Harka, Kopháza, Balf, Boz és Nagycenk hovatartozásáról. Amíg a népszavazás le nem zajlik, az antant-bizottság Sopronban marad, a rendet továbbra is az Ostenburg csendőrzászlóalj tartja fenn, s ezt még olasz csapatok is meg fogják erősíteni. Az osztrák magyar határt határkiigazító bizottság állapítja meg. A magyar kormány kötelezte magát, hogy az Ausztriának juttatott területeket a felkelőktől megtisztítva adja át, s ezért a kormány proklamáció keretében

Foto Schäfer Á.

△ nyugatmagyarországi harcokban elesett felkelők temetése (középpütt Ostenburg őrnagy).

A magyar kormány kötelezte magát, hogy a felkelőktől megtisztítva adja át, s ezért szólította fel a felkelőket, hogy szüntessék

meg a harcot. Amennyiben nem tennének eleget a felszólításnak, Bethlen kijelentette, hogy a kormány a büntetőtörvény alapján fog ellenük eljárni.

Magyarország és a nagyhatalmak az egyezmény jegyzőkönyvét aláírták, Ausztria azonban nem fogadta el az egyezményt és megtagadta a jegyzőkönyv aláírását. Azonban Ausztria tiltakozását a nagyköveti tanács nem vette figyelembe; ennek következtében Ausztriának sem maradhatott más választása, mint ratifikálni az egyezményt; ez csak nagy sokára, december 1-én történt meg. Magyar részről már október 15-én megtörténtek az első előkészítő rendelkezések a terület kiürítésére és a népszavazásra.

Azonban október 21-én bomba gyanánt érte Magyarországot az a hír, hogy Károly király váratlanul megérkezett és a királyi pár Dénesfán szállt ki repülőgépből. Ezek a váratlanul felidézett nagy kül- és belpolitikai bonyodalmak megint elterelték a figyelmet Nyugatmagyarországról. Nem célunk a király hazaérkezésével kapcsolatos katonai és politikai viszonyokat méltatni, csak annyit jegyzünk meg, hogy Hegedűs Pál altábornagy, Ostenburg őrnagy, Sigray kormánybiztos a király kíséretében eltávoztak Nyugatmagyarországról.

A soproni népszavazás.

A magyar kormány kénytelen volt gróf Sigray Antal helyett Guillaume Árpád altábornagyot kinevezni kormánybiztosul Sopronba, akinek feladata volt az antant-misszióval együtt a népszavazás nyugodt lefolyásáról intézkedni.

Guillaume Árpád altábornagy ezt a megtisztelő és kényes feladatot a kormány és az egész magyar nemzet legnagyobb meglegedésére látta el. A népszavazásnak rendben való lefolyása, a jogos magyar nemzeti igények érvényesítése jórészt az ő páratlan kötelességteljesítésének és tapintatának köszönhető.

Október 25-én mintegy 400 felkelőből álló csoport közelítette meg Sopront, azonban hosszabb tárgyalás után a felkelők hajlandók voltak a területet kiüríteni és visszavonultak. Október 27-én a 6. ezred első zászlóalja bevonult Sopronba Bobest Mátyás ezredes parancsnoksága alatt megszálló csapat gyanánt, ugyanekkor Ranzenberger őrnagy is kiürítette a vitás területeket. November 13-án kezdődött az «A» zóna osztrák megszállása 15 zászlóaljjal és 7 üteggel, két csoportban, e mögött 8 zászlóalj tartalék volt. December elején megérkeztek Sopronba a népszavazás ellenőrzése végett a szövetségek közti csapatok. A magyar kormány és a szövetségek közti tanács megállapodott, hogy a népszavazás Sopronban december 14-én, vidéken december 16-án lesz. Az osztrákok nem fogadták el ezt az időpontot és kérték a szavazás kitolását, abból a célból, hogy még nagyobb propagandát fejthessenek ki Ausztria érdekében, azonban a szövetségek közti katonai bizottság az osztrákok kérését elvetette és így a népszavazást a tervezett időpontban megtartották, — a népszavazás alapjául az 1920. évi választói jegyzék szolgált. A népszavazás eredménye a következő: Leadott Sopronban összesen 16.941 szavazat,

ebből Magyarországra jutott 12.330 (72 %); Ausztriára 2.611 (28 %). Ebből is látható, hogy Sopronban Magyarország óriási győzelmet aratott. A vidéki lakosság között az osztrák propaganda folytán az arány már nem volt ilyen kedvező hazánk számára. Vidéken leadatott 6.629 szavazat, ebből Magyarországra esett 3.013, Ausztriára 3.613. Szóval összesen leadatott az egész vitás területen 23.570 szavazat, ebből Magyarországra esett 15.343, Ausztriára 8.227. Az osztrákok természetesen tiltakoztak a szavazás eredménye ellen, azonban a nagykövetek tanácsa nem fogadta el Ausztria ellenvetéseit és érvényesnek jelentette ki a népszavazást. Közös megállapodás szerint Sopronba és vidékére a csendőrség december 29-én térhet vissza, a magyar csapatok december 31-én. A szolgálatot a magyar katonaság 1922 január 1-én veszi át, amikor is az antant csapatok elhagyják Sopront és vidékét. Az átadás ünnepélyes formában, istentisztelet után január 1-én megtörtént. Január 2-án és 3-án bevonultak Sopronba a 6. ezred első és második zászlóaljai és ugyanaznap hagyták el Sopront az utolsó antant csapatok is.

Visszapillantás.

A soproni népszavazás bizonyítja, hogy Nyugatmagyarország ezeréves, hazánkhoz való kapcsolatai folytán sorsközösséget érez Magyarországgal. Meg vagyunk győződve róla, hogy ha az egész területen népszavazást rendeltek volna el, a lakosság nagy többsége a Magyarországhoz való tartozást jelentette volna ki. Az osztrák propaganda főleg a vidéki lakosság körében érvényesült s ezt nagyon elősegítette még az osztrák és magyar kormányzatok közti nagy világnézeti különbség is. Nagy dicsérettel kell megemlékeznünk a magyar tisztviselők hazafias működéséről, valamint a felkelők és az Ébredő Magyarok Egyesülete közbelépéséről. Fontos volt az olaszok és a franciák segítsége is, akik határozottan ellenezték Sopronnak Ausztriához való csatlósását. A népszavazási terület földrajzi és gazdasági viszonyai is nyilvánvalóvá teszik, hogy Sopront feltétlenül támogatnunk kell, nemcsak nemzeti, hanem közgazdasági szempontból is. Sopron hazafias magatartásával méltán kiérdemelte a «civitas fidelissima» nevet.

Sopron város és vármegye kilenc községének hazafias lakossága a népszavazáson tanúságot tett hűségéről és ragaszkodásáról a magyar szent korona országaihoz. A nagyrészt német anyanyelvű lakosság megmutatta, hogy nem volt hálátlan a magyarság iránt, amely neki évszázadokon keresztül otthont, kenyeret adott, kultúráját, nyelvét tiszteletben tartotta. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor mód nyílt az önrendelkezési jog érvényesítésére. Sopron város és vármegye lakossága bebizonyította, hogy az ország népeinek nagy részét, akaratuk ellenére, az önrendelkezési jog megsértésével szakították el. A soproni népszavazás megerősíti azt a hitet, hogy ha Európában felülkerekedik a józan belátás, Magyarország igazságot kap.

6. A FIUMEI KÉRDÉS ÉS D'ANNUNZIO.

A világháború befejezése után nagy szerephez jutott az európai politikában a fiumei kérdés, vagyis Fiume hovatarozandóságának ügye. A kikötőváros birtokáért Olaszország és Jugoszlávia sokáig versengett. Nagy a hasonlatosság Fiume és Sopron sorsa közt, a békeszerződések mindkét város hovatarozandóságát már meghatározták, de mindkét város sorsát hazafias felkelők — Sopronét Prónay Pál, Fiuméét D'Annunzio — döntötték el.

Az osztrák-magyar monarchia összeomlása, olasz-horvát ellentét.

Az egyetlen magyar kikötővárosnak, a magyar Adria gyöngyének első telepítői illírek voltak; Krisztus után 28-ban Fiume római uralom alá került, a IX. században a városon a pólai püspökök uralkodtak. A középkor vége felé a város a Habsburgok uralma alá jutott, Miksa és Ferdinánd császárok a kikötővárost sok kiváltságban részesítették, 1779-ben Mária Terézia szabad kereskedelmi városnak nyilvánította. Fiumét az 1807. évi V. törvénycikk Magyarországhoz csatolta; önkényuralom alatt, 1848—68-ig a város Horvátországhoz tartozott és csak az 1868. évi XXX. törvénycikk kapcsolta vissza újból Magyarországhoz.

A világháborúból a magyar kikötő alaposan kivette részét. Az 1915. évi londoni kongresszus a várost Jugoszláviának ítélte, azonban a lakosság Wilson 14 pontja alapján már a háború vége felé tiltakozott a Horvátországhoz való csatolás ellen, minthogy a város lakosságának túlnyomó része olasz volt, még ma is az 53.000 lakos között 62% olasz és csak 20% horvát lakosság van.

Már az 1918. évi szerencsétlen végű piavei csata után Fiume lakossága állást foglalt az olasz királysághoz való csatlakozás mellett. Október 18-án, Károly király ismeretes manifesztuma kilátásba helyezte Fiúmének a délszláv államhoz való csatolását, ez ellen azonban Andrea Ossoinak fiumei képviselő a magyar parlamentben energikusan tiltakozott és kijelentette, hogy Fiume sohasem volt horvát, hanem éppen ellenkezőleg, mindig olasz volt és jövőre is olasz akar maradni.

1918. október 23-án, amidőn Zágrábban proklamálták Jugoszlávia új alkotmányát és a délszláv területek egyesítését, megkezdődtek az első zavargások Fiúmében. Az Enco- (jelenleg Oberdan) téri kis kaszárnyában állomásozott a 79. Jelacic-gyalogezred egyik százada. A horvát katonák a jugoszláv alkotmány kikiáltásának napján kitértek a kaszárnyán az új jugoszláv színeket és tiltakoztak az ellen, hogy a kaszárnyán olasz színek is lengjenek. A fiumeiek erővel távolították el a horvát zászlót és már ekkor megtörténtek az első összeütközések a két nép közt. A horvát katonák segít-

séget kértek sussaki bajtársaiktól, akik erre nagyobb erővel bevonultak Fiúméba, megszállták az említett kaszárnyát és újból kitűzték a délszláv zászlót. Jekelfalussy Zoltán magyar kormányzó hiába igyekezett ezekben a zavaros időkben rendet csinálni, mert a magyar kormánynak akkor már nem állt rendelkezésre semmiféle hatalom, hogy akaratának érvényt szerezhessen. Istvanovics horvát altábornagy és vezérkari főnöke Teszlics százados ezt a kényes kérdést egyelőre akként oldották meg, hogy a horvát katonáknak megtiltották kaszárnyájuk elhagyását. Különös szerepet játszottak ebben az időben a Horvátországban már a háború végén megalakult, úgynevezett zöld káderek, amelyek főleg menekült katonákból állottak.

Ferrario tábornok, a soproni antantbizottság olasz elnöke, elbúcsúzik Guillaume Árpád magyar főköormánybiztostól.

Ezek a katonák állandóan veszélyeztették a környék közbiztonságát, sőt némelyek még a városba is bejöttek. Az Oroszországból hazaérkező hadifoglyok szintén igyekeztek zavart kelteni a városban.

Október 29-én a helyzet az olaszok és a horvátok közt már annyira ki volt élezve, hogy a sussaki horvát ezred egyes részei betörték a városba; a magyar kormányzó telefonon jelentette az esetet Budapestre. A magyar képviselőházban ezt a jelentéktelen eseményt a Károlyi párt, október 23-án, mint tudjuk, annyira kihasználta, hogy ez a körülmény lényegesen hozzájárult a Wekerle kormány bukásához. Ekkor létesült Fiúméban az első olasz nemzeti tanács Grossich elnöklete alatt. A háború befejezése alkalmából nagy volt az öröm Fiúméban is, az első pillanatok a horvát és az olasz la-

kosság közt közeledést hoztak létre, a város tele volt olasz zászlókkal és csak néhol lengett egy-egy horvát zászló. Október 30-án (a plakátokon hibásan szeptember 30.) jelentek meg az első plakátok a város utcáin, amelyeknek tartalma ez volt: «A fiumei olasz nemzeti tanács a mai napon tartott ülésében kijelentette, hogy ragaszkodik Fiume szabadságához és nemzeti függetlenségéhez; Fiume városa az olasz nemzeti egységnek része. A nemzeti tanács kijelenti Fahime egyesülését az olasz szülőanyával. Ideiglenesen a város kormányzását az olasz nemzeti tanács veszi át, amely magát Amerikának, a szabadság anyjának és a demokráciának felügyelete alá helyezi és nyugodtan várja a békekongresszus döntését sorsa felől.»

Ezt a proklamációt több helyen felolvasták: így a Dante-téren is. Azonban a horvátok, különösen a sussaki polgármester, tiltakoztak a fiumei olasz tanács döntése ellen és kijelentették, hogy a város sorsáról csak a békekongresszus hivatott dönteni.

Fiume nemzetközi megszállása.

Az olasz és horvát lakosság közt a helyzet annyira kiéleződött, hogy november elején Lenac Richárd ügyvéd elnöklete alatt Fiumében jugoszláv nemzeti tanács is alakult. Minthogy a fegyveres összeütközés az olasz és horvát lakosság közt nem volt valószínűtlen, öt előkelő fiumei olasz polgár előbb Triesztbe, majd Velencébe utazott, hogy az olasz hatóságokat a város mielőbbi katonai megszállására felkérje. A kérésnek eredménye lett, mert november 4-én már a győztes Olaszország következő hajói: Sistori, Orsini és Emanuele Filiberto torpedórombolók Fiuméba érkeztek a lakosság örömrivalgása közt; ekkor nevezték a fiumei tengeröblöt először «a mi tengerünknek», azaz «il mare nostro»-nak. Az olasz tisztek csakhamar nagy szerephez jutottak a város politikai életében. Rainer olasz tengernagy rögtön érintkezésbe lépett az olasz nemzeti tanáccsal. Néhány nap múlva egy francia hadihajó is érkezett be Fiuméba, ennek parancsnoka azonban semmibe se vette az olasz nemzeti tanácsot, állandóan horvátok társaságában volt, akik őt horvát zászlókkal mindenüvé követték.

November 17-én Rainer olasz tengernagy kénytelen volt az olasz csapatoknak nyilvános szereplését eltiltani, nehogy összeütközések keletkezzenek. Néhány nap múlva angol és amerikai csapatok is érkeztek; különös volt, hogy mind a francia, mind az angol és amerikai csapatok legénysége főleg horvátul beszélt, ennél fogva valószínűleg csak átöltözött jugoszláv katonák voltak, vagy amerikai emigránsok. A szövetségesek a horvátoknak fogták pártját, a fiumeiek szerint ekkor kezdődött a szövetségesek aknamunkája az olasz Fiume és Itália ellen.

Az olasz nemzeti tanács kormányzása már kezdetben nehézségekkel járt, még nagyon sok magyar tisztviselő is állásban volt Fiumében, akiket csak lassankint lehetett olaszokkal felváltani. A Rómába irányított küldött-

ség sem érkezett vissza kedvező hírekkel, a római kormány kijelentette, hogy a városról a békeszerződés fog dönteni. 1919 elején Vio Antal polgármester Colonna tanácsost küldötte Rómába Orlando miniszterelnökhöz a következő kéréssel: «Fiume városa már századok óta Szent István koronájának része volt, így soha Horvátországhoz nem tartozott. Az olasz nemzeti tanács kihirdette önkormányzati jogát és függetlenségét, azon elvek alapján, amelyeket az Egyesült-Államok elnöke vallott; ezek szerint minden népnek joga önmaga sorsáról dönteni, ennek következtében Fiume az anyaországhoz, Itáliához akar csatlakozni. A fiumei nemzeti tanács felkéri az

Nyugatmagyarország lakosságának tüntetése az elszakítás ellen.

olasz kormányt, nyújtson segítséget alkotmányának és nemzeti törekvéseinek megvédésére.»

Az olasz nemzeti tanács egyúttal a magyar kormánnyal is szerződésre lépett, amely Fülepe I^ajos műtörténészt küldte ki Fiuméba teljhatalmú megbízottként. A megállapodás értelmében a magyar tisztviselők továbbra is megmaradhatnak fiumei állásaikban, anélkül azonban, hogy Magyarországgal szemben való jogaikat elvesztenék.

A római kormány a fiumeiek kérésére elhatározta, hogy nagyobb haderőt fog indítani Olaszország jogainak megvédésére Fiuméba; előbb San Marzano tábornok érkezett meg, akit november 29-én Francesco Saverio Grazioli tábornok követett hadtestével. A franciák is küldtek jelentékenyebb

katonaságot a városba; 1919 elején Humbert tábornok érkezett meg csapataival.

Lassankint szervezkedni kezdtek a fiumei olasz önkéntesek, elsősorban azok közül a katonák közül, akik orosz fogságból tértek vissza; ezeknek élén a népszerű Zanella Richard volt fiumei képviselő állott, akit nagy ünneplésségekkel fogadtak Fiumében.

A fiumei kormány lépéseket tett még magánál a békekonferenciánál is, megbízottja Andrea Ossoinak útján, aki nemcsak a francia vezérférfiakkal, hanem magával Wilson elnökkel is tárgyalásokat folytatott Fiume jövődő sorsa felől. Az olasz lakosság már akkor elszántan hangoztatta: «Italia 0 morte!», azaz: «Itália, vagy a halál!»

1919 április 23-án került nyilvánosságra Wilson elnök nyilatkozata az Adria-kérdésről, amely következőket tartalmazta: «Fiume város nemcsak Olaszország kikötője marad, hanem Magyarország, Ausztria, Csehország, Románia és Jugoszlávia számára is szabad kikötő lesz. Ha Fiumét hozzácsatolnák Olaszországhoz, ez a körülmény azt jelentené, hogy a Földközi-tenger nem tudna feladatának eleget tenni. A londoni szerződés elhatározta, hogy Fiume véglegesen Jugoszlávia birtokába kerül. Az Adriai tenger viszonyai természetesen mások voltak Ausztria-Magyarország idejében, mint ma, de Ausztria-Magyarország ma már nem áll fenn. . .»

Wilson nyilatkozatára Orlando olasz miniszterelnök udvariasan ugyan, de határozottan felelt, sőt még azt is kilátásba helyezte, hogy az olasz követelések elutasítása esetén Olaszország visszavonja megbízottait a békekonferenciáról. A fiumei olasz nemzeti tanács április 26-án tartott ülésében újra kijelentette, hogy ragaszkodik Fiumének Olaszországhoz való csatlakozásához — a fiumei lakosság már 1918 október 30-án követelte — egyúttal a fiumei lakosság hódolatát nyilvánította az olasz királynak.

Orlando miniszterelnök azonban első felbuzdulása ellenére is hajlott a békekonferencia kívánságaira. Egy darabig fenyegetődött, aztán mégis visszatért Parisba.

Fiumét lassankint egészen megszállták az antant csapatai, az utcákon mindenféle színű katonát lehetett látni, szenegál négereket, barna indiai, sárga indokinai, szürkeruhás francia, valamint khaki öltözetű angol és amerikai katonákat. A közbiztonságot az olasz carabinieri mellett francia, angol és amerikai csendőrök látták el. Az amerikaiak azonban csakhamar eltávoztak és csak az angolok és franciák maradtak vissza. Az angolok általában rokonszenveztek az olasz lakossággal, a franciák azonban csak a szerbek és horvátok érdekeit szolgálták. A bennszülött lakosság és az olasz katonaság, valamint a franciák közt gyakran összetűzésre került a sor, amelyekben néha vér is folyt. 1919 május 18-án a fiumeiek megint Wilsonhoz fordultak a város sorsa ügyében, azonban Tardieu Wilson elnök megbízásából azt a választ adta, hogy Fiume sorsát az 1915. évi londoni konferencia már elhatározta, ezen már nem lehet változtatni.

Június hónapban Clemenceau francia miniszterelnök magához hívatta Ossoinak fiumei tanácsost, akinek ismételtén tudtára adta, hogy minden kérés Fiume részéről hiábavaló. Ez a nyilatkozat oly elkeseredést váltott ki, hogy a fiumei önkéntesek Host-Venturi Nino százados vezénylete alatt elhatározták, hogy fegyveresen fognak ellentálni minden erőszakos kísérletnek. Június 29-én, a német béke megkötésének napján, francia és jugoszláv katonák zászlókkal járták be Fiume utcáit; a zászlókon ilyen feliratok har-

sogtak: «Éljen Jugoszlávia! Éljen Szerbia! Halál Olaszországra!» Ebből a tüntetésből szintén nagy zavarok keletkeztek, amelyek még július hó folyamán is folytatódtak. Az olasz nemzeti tanács azonban felhívta a város lakosságát, hogy nyugalmát minden körülmények közt őrizze meg.

Az antant kénytelen volt a fiumei zavarok folytán a városba bizottságot küldeni; tagjai voltak: Robilant olasz tábornok elnök, Noulins francia, Watts angol és Summeral amerikai tábornok. Ennek a tábornoki bizottságnak első teendője volt, hogy az 1918 október 30-i proklamációt törvénytelennek jelentette ki és nem ismerte el a lakoságnak azt a jogát, hogy sorsa fölött önmaga dönthessen. A Gino Berri, tekintélyes fiumei lakostól szer-

Gabriele d'Annunzio, Fiume parancsnoka

kesztett memorandumra a tábornoki bizottság még választ sem adott. Az antant időközben elrendelte, hogy az olasz csapatoknak el kell hagyniok Fiumét, elsősorban a gránátosoknak kell a városból kivonulniok, akik már 1918 november 17-e óta Fiumében voltak és a lakosság körében nagy szeretetnek örvendtek. Augusztus 24-én hagyták el a Regina olasz dandárhoz tartozó gránátosok a várost. Szeptember elején a tábornoki bizottság a következő rendeletet adta ki: «Fiumében mind az olasz, mind a horvát nemzeti tanács megszűnik és helyettük a városi tanácsba képviselőket kell választani, a fiumei önkéntes légiókat fel kell oszlatni, a fiumei olasz katonaság

létszámát egy dandárra és egy lovas századra kell csökkenteni, ebből egy zászlóalj állandóan a Fiume-Sussak-vonalon helyezendő el, a francia hadihajók személyzete, amely folytonos ellentétben élt a lakossággal, nem hagyhatja el a hajókat, Fiume kormányzására nemzetközi bizottság ügyel a város autonómiájának épségben tartása mellett, végül a közbiztonsági szolgálatot kizárólag angol és amerikai csendőrök látják el.

A fiumeiek hiába tiltakoztak e rendszabályok ellen magánál a római kormánynál is, mert a kormány élén abban az időben Orlando után már a nagy franciabarát Nitti miniszterelnök állott. Úgy látszik, minden elveszett Fiú-méra nézve; nem sokkal ezután az «Emanuele Filiberto» és «Dante Alighieri» olasz hajók is elhagyták a várost. Ezáltal Fiume valósággal senki városa lett, nemzetközi kormány uralkodott rajta és a város a fiumeiek szerint azon az úton volt, hogy elveszítse faji jellegét.

Fiume szerencséjére ebben az időben Gabriele d'Annunzio, a nagy olasz költő, aki annak idején repülőgéppel az olasz zászlót diadalmasan Bécsig vitte, már Ronchiban volt.

Fiume felszabadítása és d'Annunzio.

A fiumei szabadság kivívásában nagy szerepet játszott a világhírű költő, Gabriele d'Annunzio, aki hajlott kora ellenére a háború kezdetén önként bevonult és mint repülőtszót tüntette ki magát; ő vezette azt a légi flottát, amely 1918 tavaszán váratlanul megjelent Bécs fölött. Ezért a fényes haditettéért az 57 éves költő a legnagyobb kitüntéseket — köztük az arany vitézségi érmet is — elnyerte és az olasz király őt alezredesnek nevezte ki.

Midőn 1919 május havában nyilvánvalóvá lett, hog}" az olaszok nem fogják megkapni Fiumét, d'Annunzio kijelentette, hogy kibontja zászlaját, mert elvesztették Fiumét. A költő érintkezésbe lépett fiumei vezetőpolitikussal, köztük a már említett Host-Venturi Nino századossal, valamint a Fiúméből kivonult és Ronchiban összpontosított gránátos zászlóalj tisztjeivel, akik már augusztus 25-én megesküdtek, hogy csapataikkal vissza fognak térni Fiúméba és addig nem hagyják abba a harcot, míg Fiume megint olasz nem lesz.

Ebben az időben már úgy látszott, hogy Fiume elveszett és a fiumeieknek nem lesz többé hazájuk. Rejna Károly őrnagy, a második gránátos ezred I. zászlóaljának parancsnoka megeskette tisztjeit és legénységét a Ronchiban — az Isonzó közelében — lévő temető előtt, melyben 14.000 halott olasz katona nyugodott, akik életüket áldozták fel Olaszország nagyságáért. Rejna őrnagy a katonákhoz a következő beszédet intézte: «Fátjátok ezeket a halottakat, látjátok, hányan vesztették életüket hazánk győzelméért? Ti, akik megmenekültetek a haláltól, tűrhetitek-e, hogy az igazságos győzelem ne legyen tökéletes? Nektek követnetek kell testvéreiteket, akik a győzelméért haltak meg! Minthogy Olaszország nem tudja elérni jogos határait,

túrhetitek-e, hogy olasz területeken idegen legyen az úr? Akartok-e az olasz Fiúméért harcolni?» A katonák néma csendben figyelték parancsnokuk szavait s nemsokára az egész zászlóalj egy emberként kiáltott fel: «Igen!»

Csakhamar Ronchiba érkezett a fiumei olasz nemzeti tanács több tagja, akik azonnal tárgyalásba bocsátottak a költővel, valamint Rejna őrnaggyal. Szeptember 7-én elhatározták, hogy hiába ellenzi a kormány, vissza fognak térni Fiúméba és újból kitűzik a városban az olasz zászlót. A gránátos zászlóalj mintegy 700 emberből állott, ehhez járult két géppuskás század. A gránátosok tudták, hogy

Palmanova városban katonai autópark van, ennek parancsnokával érintkezésbe léptek és a hazafias autóstisztek azonnal késznek nyilatkoztak, hogy a zászlóaljat Fiúméba szállítsák. D'Annunzio és Rejna őrnagy pontosan megbeszélték az egész hadművelet tervét, Rejna kijelentette, hogy csapatjának nem fog gyülekezni fűvatni, hanem minden tisztjére és katonájára rábízta, követi-e a költőt fiumei útjára. A palmanovai autók pontosan megérkeztek, a katonákat felvették és így megindult a nagy autósoszlop, amelynek első autójában a költő és Rejna őrnagy ült. Min-

D'Annunzio útja Ronchiból Fiúméba.

den városban így kiáltottak a gránátosok: «Andiamo a Fiume! Viva Fiume Italiana!» — «Fiúméba megyünk, éljen az olasz Fiume!» Az autósoszlop Proseccoban találkozott egy géppuskás századdal, amely azonnal hozzácsatlakozott. Castelnuovóban a kis csapat egy autósosztaggal és egy bersaglieri kerékpáros zászlóaljjal találkozott; a bersaglierik nem csatlakoztak a költőhöz, de az autósosztag azonnal engedett a gránátosok felhívásának és a királyi autók követték az oszlopot. Fiume közelében egy nagyobb carabinieri-oszloppal találkoztak, amelynek parancsnoka ezt mondta d'Annunzionak: «Az Isten szerelmére álljatok meg! Fiúméből minden

olasz csapatnak el kell távozni!» Csakhamar egy nagyobb oszlop jött velük szembe, amely gyalogságból és géppuskásokból állt, a katonák parancsnoka Pittaluga tábornok volt. A tábornok eleinte nem akarta a csapatot átengedni és kijelentette, hogy ez az önkényes magatartás tönkre fogja tenni egész Olaszországot, mire a költő azt válaszolta, hogy Olaszországot nem ő, hanem a kormány gyalázatos politikája fogja tönkretenni. Végül a tábornok belátta, hogy ezeknek a hazafiaknak igazuk van és maga is késznek nyilatkozott, hogy csapatával visszatér Fiúméba.

A kis csapat tovább folytatta útját, most már nagy lelkesedéssel. Nemsokára feléjük jött egy század lovasság, amely nem akarta a csapatot tovább engedni, hanem ellene harcra készült. Rejna őrnagy, aki régebben a drago nyosoknál szolgált, egyedül, fegyvertelenül a lovasság parancsnokához ment és tréfásan azt mondta neki, hogy a drago nyosok talán nem fognak bántani egy régi drago nyos tisztet. Rejna őrnagy lélekjelenléte nagy hatást tett a lovastisztekre, úgyhogy ezek szintén hozzájuk csatlakoztak. Ezt tette közvetlenül Fiume előtt egy Arditi csapat is. D'Annunzio később fiumei kormányzósága alatt annyira megszerette az Arditi csapatokat, hogy rendszeren ezek egyenruháját viselte.

D'Annunzio jöveteléről a két, Fiúméból eltávozott hajóparancsnok is tudomást szerzett és mindkét hajó, úgymint az Emanuele Filiberto és a Dante Alighieri szeptember 12-én megint visszatért Fiúméba és a lakosság örömu jjongása közben felvonták az olasz zászlókat. Szeptember 12-én az esti órákban Fiúméba ért csapatával d'Annunzio a lakosság óriási lelkesedése közben. Valóságos virágoso hullott a bevonuló katonákra, a házak mind olasz zászlókkal voltak díszítve. A költő azonnal a városházára sietett, ahol Pittaluga tábornoktól átvette a váro s katonai vezetését és a polgármestertől a váro s közigazgatását. D'Annunzio bevonulásának napja fordulópontot jelent Fiume váro s történetében.

A költő váratlan fellépése, az olasz katonák megjelenése nagy feltűnést keltett nemcsak Olaszországban, hanem egész Európában. Olaszországból nagy számban jöttek önkéntesek Fiúméba, köztük ténylegesen szolgáló katonák is, sőt tisztek is számosan, október 6-án megérkezett két olasz tábornok is, Sante Ceccherini és Corrado Tamajo, az előbbi egy hadosztályt vezetett, az utóbbi d'Annunzio vezérkari főnöke lett.

D'Annunzio kormányzása alatt, október 26-án tartották meg az első választásokat a váro si tanácsba, ez a körülmény lehetővé tette a közigazgatás nyugodt menetét. A fiumei fontosabb ügyek elintézése után, november 14-én a költő a Nullo torpedóromboló fedélzetén a dalmáciai Zára városába utazott, ahol szintén felhívta a lakosságot és a polgármestert, hogy Zára váro sa tartson ki az olasz állameszme mellett.

Egész Olaszország nagy lelkesedéssel fogadta d'Annunzio vállalkozását, csak a kormány, élén Nitti miniszterelnökkel, vesztette el a fejét. Az olasz kormány hivatalos nyilatkozatot adott ki, amelyben d'Annunzio vállalko-

zását lázadásnak minősítette és a Fiumében levő olasz katonákat mint szökevényeket a legszigorúbb büntetéssel fenyegette. A kormány elnök már szeptember végén d'Annunziohoz küldte Fiuméba Cagni tengernagyot, akiről tudta, hogy a költővel szoros barátságban van. Cagni nem ért el semmi eredményt, mert d'Annunzio kijelentette, hogy Nitti miniszterelnök olaszellenes kormányával semmiféle tárgyalásba nem bocsátkozik és a miniszterelnök rendelkezéseinek nem engedelmeskedik.

Októberben Grazioli tábornok Saláta külügyminiszteri titkár kíséretében érkezett meg d'Annunzio abbaziai székhelyére. Grazioli a kormányknak azt a javaslatát hozta, hogy Fiume környéke, az úgynevezett Liburnia, állam-

A legionáriusok távozása Fiuméből.

szövetséget alkosson, amelynek következő megyéi lennének: Sussak Vegliával, az önálló Fiume, Volosca és környéke, San Pietro del Carso a vasúti vonallal együtt. Ennek az államszövetségnek nemzetközi jellege lenne, külügyi tekintetben Olaszország képviselné, míg belügyi fölött a Nemzetek Szövetsége gyakorolna felügyeletet. D'Annunzio, munkatársaival való beható tárgyalás után, ezt a javaslatot is elutasította és ragaszkodott Fiumének Olaszországhoz való csatolásához.

November közepén a kormány képviselőjében Fiuméba érkezett Badoglio tábornok, aki a következő «modus vivendi» javaslatot tette a költőnek: «Idria területe, a Neviso hegység és a Liburnia-vidék nemzetközi terület lesz a Népszövetség ellenőrzése alatt. Fiumében a lakosság kívánságához képest új kormány fog alakulni. Olaszország ígéretet tesz Fiume pénzügyeinek ren-

dezésére és kijelenti, hogy Fiume jogait és szabad kereskedelmét, valamint integritását tiszteletben fogja tartani, azonban nem tűrhet olyan akciót, amely a Népszövetség döntése ellen irányul.»

Az olasz kormánynak ezt az újabb javaslatát d'Annunzio is, a fiumei városi tanács is elutasította, mert nem voltak hajlandók Fiume olasz jellegét bármilyen veszélynek is kitenni, annak ellenére, hogy ez a javaslat a kiváló olasz államférfiútól, Tittonitól származott.

A tél folyamán még több közeledési kísérlet történt az olasz kormány részéről d'Annunzióhoz, ezek közt a legjelentékenyebb volt 1919 december 17-én Sforza gróf javaslata, amelyben az olasz kormány újból elismeri, hogy Fiume kívánságait tiszteletben tartja. Ez a javaslat szükségesnek tartja a népszavazást Fiumében. D'Annunzio és a fiumei kormány azonban azon a véleményen voltak, hogy a fiumei olasz nemzeti tanács már Fiume sorsát eldöntötte és semmiféle újabb népszavazás nem szükséges.

Ennek következtében az olasz kormány belátta, hogy semmiféle nyomást nem tud gyakorolni d'Annunzióra és számára nem marad más hátra, mint az egész fiumei kérdést lehetőleg békésen elintézni és pedig magukkal a jugoszlávokkal.

D'Annunzio kormányzása Fiumében igen áldásos volt, a költő figyelme kiterjedt a város minden ügyére, a kedélyek lassankint megnyugodtak, az ipar és kereskedelem fejlődni kezdett. D'Annunzio csak egyben nem engedett, nem tűrte, hogy az olasz kormány Fiume sorsáról a lakosság nélkül döntsön. A költő 1920 szeptember 8-án Fiume lakossága túlnyomó többségének kívánsága szerint kihirdette az olasz uralmat a Cameron. Ezt a nyilatkozatot a költő, mint a ronchii légiók első közkatónája tette. A lakosság körében nagy lelkesedést keltett d'Annunzio igazságos és erélyes fellépése nemcsak ellenségeivel szemben, hanem magával a római kormánnyal szemben is.

A rapallói szersződés és a fiumei véres karácsony.

Az olasz kormány 1920 november 12-én Rapallóban szerződésre lépett Jugoszláviával, amelynek értelmében Fiume városa önálló marad, azonban a Fiumara folyó deltája és a Baross-kikötő Jugoszlávia birtokába megy át.

Az olasz kormány kijelentette, hogy a királyi kormány nem gyakorol semmiféle befolyást Fiumének Olaszországhoz való csatlakozására, noha ezt a fiumei lakosság már 1918 október 30-án saját maga határozta el. Az új határok a kormány szerint megfelelnek a régi napóleoni határoknak.

A rapallói szerződés Fiumében óriási felháborodást keltett, a városi tanács november 17-iki ülésében d'Annunzio javaslatára elhatározta, hogy nem ismeri el a szerződés érvényét és tiltakozik Fiume mindennemű megcsonkítása ellen. Másnap Caviglia Henrik olasz tábornok érkezett Fiuméba, majd

november 20-án Zoli Konrád százados, az olasz külügyminisztérium titkára; ők szintén ráakarták venni d'Annunziót és a városi tanácsot, hogy ismerjék el a szerződés érvényességét.

Maguk a jugoszlávok sem voltak megelégedve a rapallói egyezményrel, mert ők viszont az egész várost kívánták. Trumbics Antal jugoszláv külügyminiszter Zágrábban kijelentette, hogy a rapallói szerződés Jugoszláviának csak a Baross-kikötőt engedélyezte, amely nem egyéb, mint egy kis ablakoska a tengerre. Azonban a horvát szorgalom Dalmácia birtokában cso-

Az olasz hajóhad Fiumében.

dákat fog művelni és rövid időn belül pótolni fogják más kikötők építésével Fiume elvesztését.

A fiumei kormány és a városi tanács abban reménykedett, hogy vagy olasz, vagy jugoszláv részről nem fog megtörténni a szerződés ratifikálása s ennek következtében remény van még arra, hogy Fiume jogos követeléseit kielégítést nyernek. Azonban minden remény hiábavaló volt, a szerződést mindenütt ratifikálták, Jugoszláviában Sándor trónörökös-régens november 22-én, az olasz kamara november 27-én és három héttel később maga a szenátus is december 17-én, túlnyomó többséggel. Ennélfogva megszűnt

minden remény, hogy a bekövetkezendő külpolitikai bonyodalmakban a fiumeiek érvényesíthessék akarataikat.

November 28-án Caviglia tábornok, az északkeleti Olaszország, az úgynevezett Venezia Giulia hadi erejének parancsnoka elrendelte a fiumei katonai parancsnokságnak, hogy azonnal ürítse ki Veglia és Arbe szigeteket, amelyeket még d'Annunzio légionárusai tartottak megszállva. A fiumei parancsnokság természetesen nem engedelmeskedett ennek a rendeletnek, ebből keletkeztek azok a harcok, amelyeken a véres karácsony alkalmával annyi testvérvér folyt Fiúmében. Caviglia értesítette egyúttal a fiumei városi tanácsot, hogy a határt Olaszország és Jugoszlávia közt vegyes bizottság fogja megállapítani, melynek elnöke Bonomi miniszter lesz. Ügylátszik, hogy a rapallói szerződésnek még titkos záradéka is lehetett, melynek értelmében Olaszország kötelezte magát, hogy az összes, légionárusoktól megszállt, de Jugoszláviának ítélt területeket d'Annunzio katonáitól megtisztítva fogja átadni. Ugyanez lehetett érvényes a dalmát partvidékekre is, melyből tudvalevőleg csakis Zára városa került Olaszországhoz, a dalmát szigeteket pedig kevés kivétellel mind Jugoszláviához csatolták.

A fiumei városi tanács túlnyomó többsége élesen szembehelyezkedett Fiume javasolt önállóságával, amit a békekonferencia kezdetben Danzig mintájára akart megszervezni. Gigante Richárd városi tanácsos a tanács november 30-i ülésében kijelentette, hogy ilyen kis állam csak a balkáni gonosztevőknek, az európai Levante összes rablóinak, csempészeinek menedékhelye lenne és ez a gyalázatos jövő egyértelmű lenne a fiumei olasz nemzet halálával.

November 30-án Caviglia tábornok fenyegető proklamációt intézett a városi tanácshoz, amelyben közölte, hogy az olasz kormány amnesztiát ad minden fiumei csapatnak, amely záros határidőn belül leteszi a fegyvert; azokat a katonákat, akik ennek a felszólításnak nem engedelmeskednek, az olasz kormány mint lázadókat a törvény teljes szigorával fogja sújtani, elsősorban az önkéntes hadsereg ama tagjait, akik az olasz hadseregbe tartoznak. Caviglia ismételt felszólította d'Annunziót a szigetek kiürítésére. A költő büszkén válaszolta, hogy nem ismeri el Caviglia tábornok parancsnokolási jogát és elhatározta, hogy az olasz kormányval szemben meg fogja szervezni a fiumei ellenállást és ilyen értelmű hazafias felszólítást intézett Fiume lakosságához. Lelkes hangú kiáltványát felszólította Fiume polgárait, hogy tartsanak ki eddigi hősiességük mellett és akkor övék lesz a győzelem.

Zára városában ugyanolyan felzúdulást keltett a kormány intézkedése, mint magában Fiúmében. Giolitti kormányzó nagy népszerűségnek örvendett az olasz csapatok közt, maga Millo tengernagy is kijelentette, hogy egy talpalatnyi olasz földet sem engednek át a londoni szerződés alapján, ennek következtében csakhamar ott is véres összeütközések keletkeztek a légionárusok és a sorkatonaság közt.

Néhány nappal később, december 5-én, mintegy húsz olasz képviselő érkezett Fiuméba, hogy a helyszínen tájékozódjanak a város viszonyai felől. A képviselők meggyőződtek arról, hogy a Baross-kikötő Fiume közvetlen alkotórésze és elvesztése mondhatni Fiume életerejét bénítja meg. Ennek következtében ők is belátták, milyen igazságtalan volt a rapallói szerződés és mennyire félrevezették az olasz országgyűlést, midőn a kormány semmi fontosságot sem tulajdonított a Baross-kikötőnek.

December 18-án Caviglia tábornok a szóbanforgó kérdések tisztázása

A fiumei lakosság tüntetése az olasz hajóhad kikötésekor.

végett magánlevelet intézett d'Annunziohoz, amelyben kijelentette, hogy a kötött szerződés az olasz nemzet akaratát juttatja kifejezésre és ezt a szerződést az olasz parlament majdnem egyhangúlag fogadta el.

December 20-án d'Annunzio erre a levélre a következőképpen válaszolt: «A kormánynak nem volt joga ezt a szerződést ratifikálni, mert az olasz kormány Olaszország egy részét ezzel bűnösen kiszolgáltatta az ellenségnek. A légionáriusok el vannak szánva, hogy fegyverrel is ellent fognak állani a kormány csapatoknak Fiume földjének védelmére. Veglia és Arbe szigetét a légionáriusok az ottani olasz lakosság kérésére szállották meg, hogy védelmet

nyújtsanak a szláv igazságtalanságok ellen, a rapallói szerződés e két szigetre vonatkozólag nem nyújt semmi támpontot, ha csak a szerződésnek nem voltak titkos pontjai. A legionáriusok az olasz nép védelmében nem fogják tűrni e két sziget megszállását.»

Erre a levélre Caviglia tábornok hidegen azt válaszolta, hogy az olasz kormány ragaszkodik feltételeinek pontos teljesítéséhez és erre vonatkozólag december 21-én 18 óráig a fiumei kormánytól választ kér, különben a kormány a legszigorúbb megtorló intézkedéseket foganatosítja. Röviddel utóbb megérkezett d'Annunzio válasza, amely így szólt: «A parancsnoknak semmi hozzátennivalója sincs december 20-i leveléhez.»

Így teljeseedett be Fiume fölött a tragikus végzet. A fiumeiek azt hitték, hogy a kormány és a város közötti ellentétet békésen el lehet intézni, különösen, hogy több kiváló politikus jóakarátát is megszerezték; ezek közt volt Federzoni és Giolitti is.

Karácsony estéjén zajlott le a fájdalmas tragédia. D'Annunzio elrendelte, hogy a legionáriusok tartózkodjanak a sorkatonaság minden provokálásától, vonuljanak vissza a városhoz közelfekvő vonalra, amelyet meg kell védelmezni. Azonban minden hiábavaló volt, a vérontást nem lehetett elkerülni; december 24-én délután öt óraker Caviglia katonái megtámadták a légionáriusokat, akik viszonzták a tüzelést. Erre a testvérharcra legjobb fátyolt borítani. A harcok Fiume környékén és magában a városban öt napig tartottak, 25 légionárius, öt polgár, köztük két asszony lelte a polgárháborúban halálát, míg a sebesültek száma többszázra rúgott. A kormány csapatok talán még nagyobb veszteségeket szenvedtek. Ferrario tábornok a várost azzal fenyegette meg, hogy bombáztatni fogja. Ennek következtében d'Annunzio a városi tanács ünnepélyes ülésén lemondott kormányzói tisztségéről és csak a ronchii légiók parancsnokságát tartotta meg. A tanács Fiume megmentése céljából elfogadta a költő lemondását és elhatározta, hogy a maga részéről is kötelezőnek ismeri el a rapallói szerződést.

Ennek következtében december 31-én Fiume képviselői, Gigante Richárd és Host-Venturi Nino százados Caviglia tábornok megbízottjával, Carlo Ferrario tábornokkal a következő szerződést kötötték:

«Fiume város kijelenti, hogy tartózkodni fog a rapallói szerződésből kifolyólag minden ellenségeskedéstől. Caviglia tábornok kijelenti, hogy a fiumei összes légionáriusoknak teljes büntetlenséget biztosít a következő feltételek mellett: *a)* a legionáriusok a várost kiüritik, *b)* valamennyi hadihajó és hadiszolgálatra átalakított kereskedelmi hajó eltávozik a kikötőből, *c)* Veglia, Arbe és Scoglio di San Marco szigeteket a legionáriusok kiüritik. A foglyokat mindkét részről záros határidőn belül kicserélik, a hadihajók 1921 január 2-ától kezdve elhagyják a fiumei kikötőt, a felkelő hadsereg anyagi ügyeinek lebonyolítására és a hadianyagok számbavételére vegyes bizottságot szerveznek. A legionáriusok január 5-étől kezdve hagyják el Fiume területét,

ekkor kezdődik a szigetek kiürítése is, 1921 január i-étől kezdve a városban a katonai őrszolgálatot a sorkatonaság látja el.»

A városi tanács december 31-i ülésében jóváhagyta a kötött szerződést és 1921 január i-én a cosalai temetőben nagy ünnepélyességgel el temették

Fiume csatlakozását ünnepli a város népe.

a véres karácsony áldozatait. D'Annunzio a temetés után néhány nappal eltávozott a városból, azzal a keserű érzéssel, hogy hatalmas erőfeszítése a diplomácia képmutatása miatt egyelőre hiábavaló volt. De éreznie kellett azt is, hogy ez a nagy nemzeti felbuzdulás egyszer majd meghozza gyümölcseit annak a városnak, amely főleg neki köszönhetette, hogy olasz maradhatott.

A szabad Fiume.

Az 1921. év fájdalmas emlékek közt köszöntött Fiuméra. A lakosság zöme még mindig az Olaszországhoz való csatlakozás mellett tartott ki, csak nagyon kevesen voltak, akik kijelentették, hogy Fiume a fiumeieké. Lassankint azonban — több véres összeütközés után — megnyugodtak a kedélyek a városban és közeledés történt a fiumei polgárság és a római kormány között. Maga a kormány is belátta, hogy Fiume számára nem célszerű a nemzetközi önállóság, ennek következtében nem zárkózott el az elől, hogy Fiume csatlakozása a nagy olasz államhoz valóra váljék. Az ezirányú szerződést Rómában a Mussolini vezetése alatt álló fasiszta kormány 1924. január 24-én kötötte meg. A szerződés megerősítette Jugoszláviát a Fiumara folyó deltája és a Baross kikötő birtokában, Fiume városának pedig jogot adott a nagy Olaszországhoz való csatlakozásra. Giardino tábornok, az akkori fiumei kormányzó, mindent megtett a háború és a háborút követő zavarok megszüntetésére. 1924. március 16-án Fiume nagy ünnepek közt fogadta királyát, ekkor hirdették ki ünnepélyesen Fiume csatlakozását az anyaországhoz.

A bekövetkezett békés idők alatt Fiume nagy fejlődésnek indult, régi híres ipara szintén nagyot fejlődött, kereskedelme ma már szintén számottevő. A város mindenesetre még ma is nélküli Magyarországot, amelynek mindig dédelgetett kedvence volt.

+++

Fiume város története bizonyítékot szolgáltat arra, hogy lakosságának hazafias érzése győzelmesen meg tudta változtatni a békeszerződések rendelkezését, amelyet a békekonferencia végérvényesnek jelentett ki. A történelemben csak Törökország és Sopron sorsa hasonlítható össze a fiumei kérdéssel. Olaszország mindenesetre előnyösebb helyzetben volt, mert a győztes hatalmak közé tartozott s így könnyebben valósíthatta meg akaratát. Fiume története nekünk, magyaroknak is erőt és bátorságot kölcsönözhet arra, hogy csüggedetlenül dolgozzunk az igazságtalan békeszerződések békés úton való megváltoztatásáért.

A TÖRÖK SZABADSÁGHARC.

A TÖRÖK SZABADSÁGHARC.

A Dardanellák kérdése, az 1936. évi montreuxi konferencia és a Szíriához tartozó Alexandrette-Antiochia és Aleppo városok vidékét magában foglaló, főleg török lakosságú Szandzsák miatt kirobbant francia-török ellentét méltán hívja fel a rokon magyar nemzet érdeklődését a világháborúban levert és az 1920 augusztus 10-én megkötött sèvres-i békében porig alázott Törökország bámulatos feltámadására, amely példátlanul áll a világtörténelemben. A török szabadságharc története, Musztafa Kemál pasa fellépte, a nagy marsall világraszóló fényes győzelmei, bölcs kormányzása örök példát nyújtanak arra, hogy egy levert és megalázott nemzet miként tudta régi tekintélyét visszaszerezni és miként vette fel a legrövidebb idő alatt a keleti kultúra helyett a nyugati műveltséget.

Törökország múltja.

Tudjuk a történelemből, hogy a szeldzsuk törökök egy törzse 1225-ben Ertogrul — a vérontó — vezérlete alatt a hatalmas mongol támadás elől középázsiai őshazájából Kisázsziába menekült és ott alapított magának új hazát, amely kiváló szultánjai alatt csakhamar fejlődésnek indult. Ertogrul után fia, Ozmán lépett a trónra, akitől ez a török törzs nevét is nyerte. Ozmán fia, Orkán — a zivatar — már győzelmes háborút folytatott a keletrómai császársággal, alatta keltek át a törökök 1357-ben a Dardanellákon és először vetették meg lábukat az európai szárazföldön. 1362-ben foglalták el I. Murád alatt Drinápolyt; 1366-ban mérték össze először fegyvereiket a rokon magyarokkal, akikkel 400 éven át, egészen 1780-ig élet-halál harcok folytattak. Nagyon szomorú a történelem folyamán, hogy a két testvérnép a jó sorsban nem értette meg egymást és a századokon át tartó háborúkban mindkét nemzet óriási veszteségeket szenvedett. 1453-ban elesett II. Mohamed szultán alatt a keleti kereszténység védőbástyája, Konstantinápoly. Csak a Hunyadiak hadvezéri tehetsége és a magyar nemzet vitézsége tudta ideig-óráig elhárítani hazánkról a török veszélyt. 1526-ban elesett Mohács mellett II. Lajos magyar király és vele sírba szállt hazánk nagyhatalmi állása is.

A törökök hatalmas térnyerését a középkor végén és az újkor kezdetén megkönnyítette az európai államok torzszalkodása és féltékenysége is. A törö-

kök mindig találtak maguknak szövetségeseket, így főleg Franciaországot a német-római birodalom és a Habsburg-ház ellen, II. Szolimán, a törvényhozó, a legnagyobb török uralkodó, csakhamar hazánk szívére, az Alföldet hódította meg, azonban már alatta mutatkoztak a török hatalom közeli hanyatlásának jelei.

Ezek általában a következők:

Főleg csak a török nemzet teljesített katonai szolgálatot, amely pedig a birodalom legnagyobb kiterjedésekor az ország lakosságának még $\frac{x}{s}$ részét sem tette, úgyhogy a kisszámú török nép csakhamar nem tudta megtartani óriási hódításait.

A török birodalom katonai monarchia volt, melynek léte a fegyverek győzelmére volt alapítva. A középkor végén a törökök ősi vitézségükhöz képest a világ akkori legkiválóbb hadseregét hozták létre: a könnyű lovaságot, a spahikat; a gyalogságot, a janicsárokat, — akiknek sorait főleg fogoly keresztény gyermekekből egészítették ki — és kiváló tüzérséget, elsősorban francia és olasz tisztek parancsnoksága alatt. Azonban a nagy hódítások következtében a hadsereg harcias szelleme az idők folyamán lassankint csökkent, a janicsárok félelmetes, zavartkeltő pretoriánus csapattá süllyedtek, úgyhogy véres belső harcok után ki kellett irtani őket. Ezt örökölte meg oly megrázó erővel Jókai Mór «A janicsárok végnapjai» című világ-hírű regényében.

II. Szolimán után a szultánok nem igen foglalkoztak az ország ügyeivel, ennek következtében csak egyes kiváló nagy hadvezérek tehetsége tudta az ország régi tekintélyét egy ideig fenntartani. A mohamedán vallásnak az egész társadalmi életre ható rendszabályai is hozzájárultak ahhoz, hogy Törökország elzárkózott a kultúra haladása elől és így a keresztény államok csakhamar túlszárnyalták az egykor rettegett birodalmat. Bécs 1683-ban történt felmentése óta indult meg rohamosan Törökország hanyatlása, ekkor szabadult fel hazánk is a 150 éves török hódoltság alól. Nagy ellensége támadt a török birodalomnak a világtörténelem színpadára akkor fellépő Oroszországban, amely magához ragadta a Törökországban lakó keresztény népek feletti protektorátus jogát és így mindig ürügyet keresett és talált beavatkozásra a birodalom belügyeibe. Oroszország különösen Konstantinápoly és a tengerszorosok meghódítására törekedett és ebbeli törekvésében a cári birodalmat csak az európai államok féltékenysége, főleg Anglia és Franciaország közbelépése akadályozta meg, mint például az 1854. évi krími háborúban is. Törökország lassankint elvesztette európai hódításait, úgyhogy méltán kezdték a birodalmat «beteg ember»-ként emlegetni. Nagy szerepet játszott Törökország iparának és kereskedelmének hanyatlásában a külföldi konzuli bíraskodás is, az úgynevezett kapitulációk, amelyeknek értelmében a külföldi konzulok minden ügyben ítéletet mondhattak, nemcsak saját alattvalóik felett, hanem a külföldiek és a törökök közti perekben is.

Az első kapitulációs szerződéseket Törökországgal régi szövetségesei a

franciák kötötték és pedig 1536-ban I. Ferenc francia király II. Szolimán szultánnal; 1569-ben IX. Károly II. Szelim szultánnal, végül 1581-ben III. Henrik, III. Murád szultánnal; XV. Lajos szintén hasonló szerződést kötött 1740-ben I. Mohamed szultánnal. A kapitulációk folytán a külföld teljesen kezébe kerítette a török ipart és kereskedelmet, valamint a pénzügyek vezetését is, így bekövetkezett az a sajnálatos eset, hogy Törökországnak két-féle lakosa volt: a minden jogtól megfosztott török lakosság és a minden

Kemál pasa.

kiváltságot élvező külföldi nép. Ennek a rendszernek főleg afranciák és angolok látták hasznát, míg Németország azért pártolta Törökországot, mert szemé előtt a Berlin—Bagdadi vasútvonal lebegett és a mohamedánok támogatásával akarta Franciaország gyarmati túlsúlyát csökkenteni.

A török hazafiak is belátták végre a reformok szükségét és a parlamentarizmus áldásait, ennél fogva az ifjú-török mozgalom véres belső harcok után 1908-ban alkotmányt adott az országnak.

A török alkotmányos élet bevezetése tette szükségessé az osztrák-magyar

monarchia által a berlini kongresszus határozmányai alapján megszállt Bosznia-Hercegovina annexióját, ez pedig a nagyszerb propaganda miatt 1908-ban majdnem világháborúra vezetett. A nagy Balkán-szövetség és Olaszország felhasználta a török belső viszályokat és az 1912-ben kitört tripoliszi és Balkán-háborúban kiszorították Törökországot Kostantinápoly kivételével egész Burópából, Olaszország emellett megszállotta Tripoliszt és az ióni szigeteket.

A világháború és a sèvres-i béke.

Ebben a helyzetben érte Törökországot a világháború kitörése. Főleg a Berlinben nevelkedett Enver pasának, a hadügyminiszternek hiúsága miatt Törökország a német támogatás reményében belesodródott a háborúba, amelyet a birodalom négy éven át a legnagyobb vitézséggel folytatott.

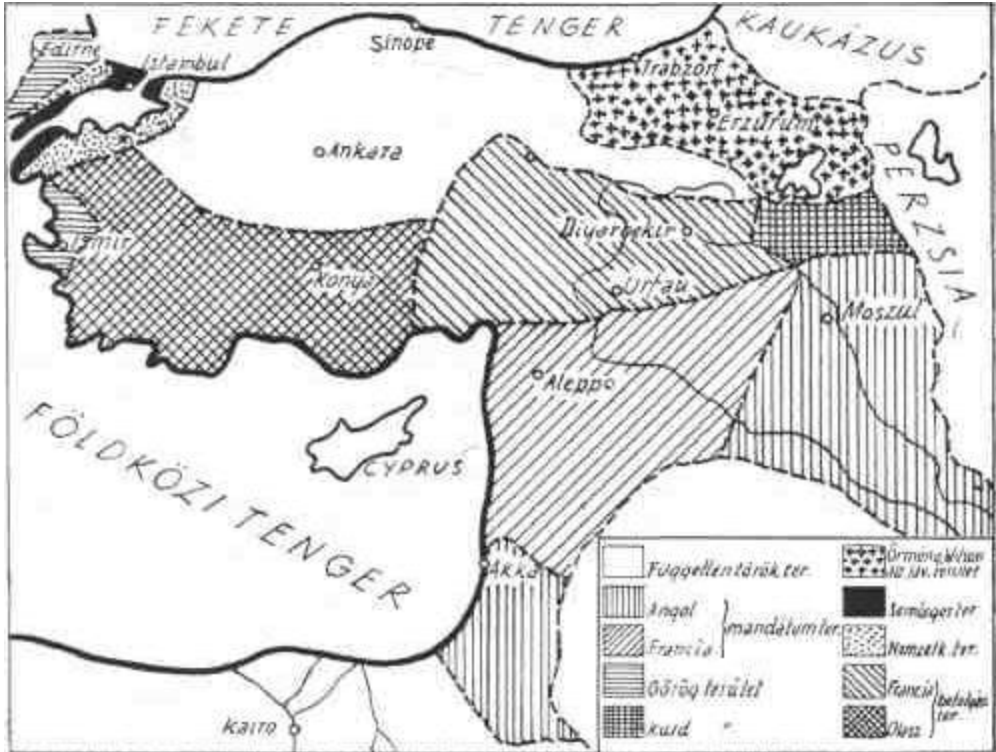
Enver pasa németbarát politikája nem nyerte meg minden török hadvezér és államférfi tetszését. A hadügyminiszter Kemál pasával is a legrosszabb viszonyban volt; Kemál maga beszélte el, hogy a hadügyminisztériumba mindig két forgópisztollyal ment, mert merénylettől tartott. Különösen sok török hadvezér nem értett egyet Enver pasa céltalan kaukázusi hadműveleteivel, amelyek rengeteg vérbe és veszteségbe kerültek minden gyakorlati haszon nélkül. A központi hatalmak összeomlása után Törökország is kénytelen volt 1918 október 30-án Mondrosnál fegyverszüneti szerződést kötni az antanttal. Ez a szerződés nagyban hasonlított a Károlyi kormánynak már ismertetett gyászos emlékü belgrádi fegyverszüneti szerződésére, vagyis ez is kiszolgáltatta az egész országot ellenséges megszállásnak. Az Arany-szarv öbölben angol hadihajók jelentek meg, angol csapatok szállták meg Kostantinápolyt, görög csapatok szállták partra Szmirnánál, míg Anatólia déli részén olasz, francia és angol csapatok jelentek meg, a keleti vilajetekben pedig az örmények és kurdok lázongtak.

A trónralépett új szultán, Vahdettin — aki a VI. Mohamed nevet vette fel, — főleg az angolok kegyét kereste és 1920 augusztus 10-én megkötötte Sèvres-ben az antanttal azt a megalázó békeszerződést, amely méltán sorolható a Magyarországra kényszerített, gyászos emlékezetű trianoni békéhez, mert ez is feldarabolta még a törökök-lakta területeket is. A sèvres-i béke, Kisázsia északi részének kivételével úgyszólván egész Törökországot a győztesek hatalmába juttatta.

Musstafa Kemál pasa fellépése.

Mialatt a császári kormány és a konstantinápolyi vezetőkörök úgyszólván minderről lemondtak, Kisásziában utat tört magának a nemzeti elkeseredés, felemelte szavát az évezredes vitéz török nép és nem tűrte országának megalázását és megcsonkítását. Szerencsére a poraiból feltámadt Törökországnak a sors oly nagy embert adott, aki fényes hadvezéri és államférfiúi tehetség-

gével méltán sorozható a világtörténelem legkiválóbb alakjai közé. E nagy hadvezér, aki kiragadta Törökországot Ázsiából, fényes győzelmeivel és bölcs kormányzásával bevezette a levert és megcsönkített birodalmat az európai kultúrába, kiverte az országába betört ellenséget és nagy diadalaival rákényszerítette a győzelmében elbizakodott antantot, hogy Törökországgal, mint egyenlő ellenféllel új, igazságos békeszerződésre lépjen, ez a férfiú Musztafa Kemál pasa volt.

Törökország feldarabolása a sèvres-i béke szerint.

Törökország e nagy államférfia 1880-ban született Salonikiben; atyja adótsízt volt. A katonai iskolák elvégzése után kitüntette magát mint vezérkari tiszt a tripoliszi olasz-török hadjáratban. A világháborúban mint tábornok hervadhatatlan babérokat szerzett, főleg a Dardanellák védelmével, a kaukázusi fronton és végül 1918-ban a demoralizált török hadsereg átszervezésével. A világháború befejezése Konstantinápolyban találta. Az ifjú hadvezér csakhamar belátta, hogy nincs helye a fővárosban és Anatólia lakossága örömmel fogadta, hogy a császári kormány őt az anatóliai 3. hadsereg felügyelőjének nevezte ki, 1919 május 19-én Samsunnál ázsiai területre lépett. Ez a nap fordulópontot jelent Törökország történetében; ettől a

naptól új időszak kezdődik Kemál pasa életében; ez a nap nemcsak neki, hanem egész Törökországnak annyira fontos volt, hogy a jelenlegi történetírók innen számítják az új török állam megalapításának idejét.

Politikai és katonai előkészületek Anatólia védelmére.

A mondrosi fegyverszüneti szerződés 7. pontja felhatalmazta a szövetségeseket, hogy Törökország területén bármely szükséges hadműveleti pontot megszállhassanak. Erre a határozmányra tekintettel a görögök ugyanazon a

napon, amelyen Kemál ázsiai területre lépett, megszállták Izmir (Szmirna) városát, amelyre már régóta vágyakoztak. A világháború kezdetén Görögország élén Konstantin király és Venizelos miniszterelnök állt. Venizelosnak nagy része volt a Törökország ellen 1912-ben létrejött Balkán-szövetség megalapításában is, valamint abban, hogy Görögország 1917-ben az antant oldalán lépett harcba a világháborúban. Ennek a tervnek ellene volt Konstantin király, ennél fogva 1917 júniusában őt az antant letette trónjáról, Venizelos és Görögország érdekeit az antant akként akarta megjutalmazni, hogy Görögországot kisázsiai területekkel fogja gazdagítani, ennél fogva az úgynevezett «magas tanács» — amely

Venizelos Eleutherios görög miniszterelnök. Eranciaország, Anglia, Olaszország és Japán képviselőiből állott, — 1919

május 14-én felhatalmazta Görögországot Izmir megszállására. Anglia, Eranciaország, Amerika és Görögország flottái még aznap horgonyt vetettek az izmiri kikötőben és felszólították a 17. török hadtest parancsnokát a város átadására. A török hadtestparancsnok Istanbulhoz fordult és a tehetetlen hadügyminisztertől azt a választ kapta, hogy Calthrope tengerenagy kérése egészen jogos, mert ez a fegyverszünet határozmányából ered. Május 15-én a reggeli órákban már görög csapatok szálltak partra Izmirben.: Midőn egy görög Evzon-népfelkelő-zászlóalj az izmiri kaszárnya felé közeledett, néhány véletlen lövés esett s ennek nyomán nagy lövöldözés keletkezett. A görög ezredek megrohmozták a török kaszárnyát,

lefejevették a török tisztikart és katonaságot, elfogták a hivatalnokokat és a letartóztatott törököket hajóra vitték, hogy Görögországba szállítsák. A görögök erővel kényszerítétek a hivatalnokokat és katonákat, hogy «Éljen Venizelos»-t kiáltssanak. Fethi bey vezérkari ezredes ezt nem akarta megtenni, s ezért puskatussal agyonverték. Törökország még máig is megünnepli ennek a martirjának emlékét. A görögök ezek után az erőszakosságok után nemcsak Izmir városát, hanem vidékét is megszállták.

Izmir megszállásával egyidejűleg az angol kormánynak sikerült Franciaország hozzájárulását is megszereznie Mezopotámia, Palesztina és a moszuli

Szmirna pusztulása.

petróleumvidékek megszállására; az angolok erre vonatkozólag titkos egyezményt kötöttek a szultán képviselőjével. A franciák egyidejűleg szintén megszállták Kilikiát. Olaszország még a világháborúban való részvétele előtt, 1915 április 26-án Londonban egyezményt kötött az antanttal, amelynek értelmében az ozmán birodalom leveretése esetén a Földközi tenger vidékén lévő Antalya területet fogja megkapni. Erre az egyezményre hivatkozva Olaszország a mondrosi fegyverszünet után csapatokat hajózott ki Antalyába, amelyek a tengerpartról az előnyomulást megkezdték. 1918 december havában az antantnak török területeken következő megszálló csapatai voltak: Istanbulnál, a Dardanellák mellett, az anatóliai vasutak vonalán és a Moszul területén összesen 41.500 főnyi angol; — Istanbulnál, a Dardanellák

vidéken, a ruméliai vasútaknai, Kilikiában összesen 49.000 főnyi francia; végül Istanbulnál és Antalyában összesen 17.000 főnyi olasz csapat.

Az 1916 február 16-án Oroszországgal kötött angol-francia szerződés értelmében Törökország leverése esetén Örményország és Kurdisztán a cári birodalomhoz fog csatoltatni. A cári uralom bukása után a Kerenski-kormány* szintén követelte a törökök kiűzését Burópából, de a bolsevista uralom nem támasztott igényt török területekre.

Ezek a leírt katonai megszállások is bizonyítják, hogy a szövetségesek és Görögország már mennyire felosztották maguk közt Törökországot, anélkül, hogy erre vonatkozólag a török néppel még csak érintkezésbe is léptek volna. Törökországban ennek folytán már 1919 elején több hazafias egyesület alakult az állam védelme szempontjából, ezek működése azonban még sem járt eredménnyel. Bkkor Kemál pasa adott utasításokat a további szervezetek felállítására. Először Eyvaliknál fejtett ki egy török csapat Kázim bey parancsnoksága alatt ellenállást az Izmirből előnyomuló görögök ellen 1919 május 28-án. Ettől a pillanattól kezdve kezdődött meg a török nemzet fegyveres védekezése a betolakodók ellen. Néhány nappal később Bursánál már 1000 főnyi török csapat alakult, de ezek a kisebb erők nem tudtak nagyobb ellenállást kifejteni. A védelem csak akkor lett hatásosabb, amikor Kemál pasa a frontokon levő erőket egyesítette és katonai fegyver alá vette, valamint a nem oda való elemeket a hadseregből eltávolította.

Kázim pasa — mostani nevén Ózalp Kázim — született 1888-ban Köprülüben, tisztii családból. Az üszkübi és monastiri katonai iskolák és a hadi iskola elvégzése után először mint vezérkari százados Ruméliában teljesített szolgálatot. Az 1912. évi Balkán-háborúban az Edirne védelmére rendelt V. hadtest vezérkarában működött. A világháborúban mint őrnagy, később mint alezredes és ezredes a keleti határon alkalmazott csendőrséget vezette, később kiténtette magát a kaukázusi fronton, csapatai szállották meg Batum városát.

A görögök előnyomulása után Kázim értékes működést fejtett ki előbb az Izmir körüli harcoknál, aztán az északi fronton. Később képviselővé választották, sőt 1925-ben elnöke lett a parlamentnek. Jelentékeny szerepe volt a Sakarya-csatában, ahol a jobbszárnyat vezette diadalmas támadásra. 1922-ben honvédelmi miniszter lett és ebben az állásban nevezte ki a nagy nemzetgyűlés érdemei elismeréséül 1922-ben altábornaggyá és 1925-ben vezérezredessé.

A déli fronton az angolok 1919 elején a megszállott területeket Szíriával együtt átengedték a franciáknak. Kemál pasa ekkor néhány kiváló tisztet küldött Adana és Urfa vidékére, így sikerült egy ellenálló frontot szervezni, a Taurus-hegység vonalát megszállni és a jól felfegyverzett, túlerőben lévő örmény csapatok támadását kivédeni. Nagy eredményt ért el a török népfelkelés Marás vidékén, úgyhogy a franciák kénytelenek voltak már 1920 február havában ezt a vidéket teljesen kiűriteni. Hervadhatatlan babérokat

szerzett e harcok folyamán Ayintap város lakossága, amely tíz hónapig ellenállt a franciák támadásának, végre is 1921 február 8-án csak az éhség és lőszerhiány miatt kapitulált. A nagy nemzetgyűlés ezt a vitéz védelmet azzal hálálta meg, hogy Ayintap városát a győztes «gházi» névvel tisztelte meg. Urfa környékén is nagy eredményeket ért el a fiatal török hadsereg, úgyhogy a franciák kénytelenek voltak ezt a vidéket teljesen kiűriteni.

Az egész török hadsereg Musztafa Kemál pasa fellépésekor mintegy 50.000 főből állott és 3 csoportba volt felosztva. A harmadik hadsereg felügyelősége Erzerumban, az első hadsereg Istanbulban, a második hadsereg Konyában székel. Mihelyt Kemál pasa 1919 május 19-én Samsunba érkezett, az anatóliai vilayetek kormányzóival azonnal érintkezésbe lépett a hadsereg

Őrség az ankarai nemzetgyűlés épülete előtt.

megerősítése céljából, bár a konstantinápolyi kormány és az Istanbulban alakult, úgynevezett «Anglia barátainak egylete» minden téren nehézséget okozott neki. Kemál június 22-én Amasyából körlevelet bocsátott ki, amelynek gondolatmenete a következő: Az ország integritása és a nemzet függetlensége veszélyben forog. A központi kormány nem bírja a nemzet védelmét ellátni, ennél fogva csak a nemzet akarata és elhatározása vívhatja ki a török nép szabadságát. Ezért elhatároztuk, hogy Sivasban nemzeti kongresszust fogunk tartani, ahova ezennel meghívunk minden vilayetből három képviselőt. A keleti tartományok számára július 10-én Erzerumba szintén kongresszust fogunk összehívni, később a két kongresszust egyesíteni fogjuk. Ehhez a felhíváshoz Kemál még külön levelet is csatolt, amelynek főtárgya volt, hogy mostantól kezdve Istanbul nem uralkodhatik Anatólia fölött,

hanem kötelessége magát Kisázsianak alárendelni. Ez a levél fejezte ki először azt aényt, hogy Anatóliában új török kormány alakul.

Az előkészítő intézkedések után Kemál pasa tájékozódott az anatóliai viszonyok felől, állandóan érintkezésben állt egyes konstantinápolyi vezető politikusokkal, úgyhogy mindig tudta a központi kormány terveit. Kemál — hogy teljes függetlenségét megőrizhesse — július 9-én sürgönyileg jelentette a szultánnak, hogy leteszi katonai rangját és állását. Ennek okait nagy beszédben tárta fel. Az volt a célja, hogy ettől a pillanattól kezdve szabadon tehesse hazája érdekében azt, amit a kötelesség parancsol. 1919 július 23-án kezdődött meg a keleti vilayetek erzerumi kongresszusa, amely Kemált elnökül választotta; megnyitó beszédében kijelentette, hogy legközelebbi céljuk a nemzet akarátára támaszkodó tanács megalakítása és az új kormány megszervezése. A tizennégy napig tartó kongresszus a török néphez felhívást intézett, amelynek főbb pontjai következők: Törökország egységes terület, különböző részei nem választhatók el egymástól. Az ozmán nemzet minden ellenségéé megszállás és a török belügyekbe való beavatkozás ellen védekezni fog. Ha a központi kormány erre képtelen lenne, a haza függetlenségének megóvására átmeneti kormányt fognak alakítani, amelyet a nemzeti kongresszus fog megválasztani. A török államban a keresztm- elemek nem élvezhetnek semmiféle kiváltságot. Főcél a nemzeti erőket egyesíteni és a nemzeti akaratot kifejezésre juttatni. Azonnal meg fogjuk kezdeni az előmunkálatokat a nemzetgyűlés összehívására, hogy az ellenőrzést fejthessen ki a kormány működése felett. Végül a kongresszus tiltakozott az ellen, hogy Törökország felett bármely külföldi hatalom mandátumot, vagy protektorátust gyakorolhasson.

A sivasi kongresszus 1919. szeptember 4-én ült össze és mindenekelőtt Kemál pasát elnökéül választotta. A kongresszus legfőbb feladata volt az erzerumi kongresszus határozmányainak megerősítése és kiterjesztése az egész országra, itt alakult meg az Anatólia és Rumélia védelmét szolgáló hazafias egylet. A kongresszus foglalkozott azután a némelyek előtt szimpatikus amerikai protektorátus kérdésével is, azonban a többség azon a véleményen volt, hogy Törökország függetlenségét mindenképpen meg kell őrizni és elejtette ezt a kérdést. Azután megállapította a kongresszus az anatóliai védőegylet szervezeti szabályait és elhatározta, hogy minden összeköttetést megszakít Konstantinápolyal és a központi kormánnyal. Ennek következtében Istanbul csakugyan csak egy földnélküli kormány székhelye lett.

A nemzeti védelem és as istanbuli kormány.

Midőn Kemál pasa, mint a 3. császári hadsereg kinevezett felügyelője Erzerumba indult, a konstantinápolyi kormány élén Ferit pasa állott, aki még mindig nagyvezérnek nevezte magát. A kormány, csakhamar ellene fordult Kemál hazafias működésének és igyekezett őt lázadónak feltűntetni. Kon-

stantinápolyból rendelkezések mentek ki Anatólia katonai és polgári vezetőihez, hogy Kemál pasának tagadják meg az engedelmességet, azonban a török nép ekkor már tisztán látott ebben a kérdésben, minden tekintetben követte Kemál pasa és a megtartott kongresszusok utasításait, úgy hogy a kormány-
nak minden ezirányú terve dugába dőlt. Szeptember n-én Kemál pasa a belügyminiszternek, Adil beynek telefonon következőket mondotta: «Ti gyávák és bűnösök, összeesküdtök a külfölddel a nemzet ellen. Ti képtelenek vagytok a nemzet nagyságát és akaratának mértékét felfogni, azt hiszitek, hogy játszhatjátok még a nemzet árulóinak és hóhérainak szerepét. Vigyázzatok, mert el fog érní megérdemelt sorsotok.» Október 2-án csakugyan megbukott Ferit pasa kormánya; helyébe Ali Riza pasa lépett. Az új miniszterelnök nem tudta mihez tartani magát és közeledett Kemálhoz. A megbeszélések Amasyában 1919 október 20-tól 22-ig tartottak, ezek kapcsán a konstantinápolyi kormány követe, Salih pasa, általában elfogadta a sivasi kongresszus határozatait. Salih pasa jóindulatú közbelépése azonban nem vezetett eredményre, a minisztertanács az antant befolyására megsemmisítette a meg-
egyeződést és elhatározta, hogy a két anatóliai kongresszus ellen-súlyozása végett Konstantinápolyba országgyűlést fog összehívni, és így az utolsó török parlament 1920. január 12-én össze is ült. A parlament jórésze magáévá tette nemzeti paktum alakjában

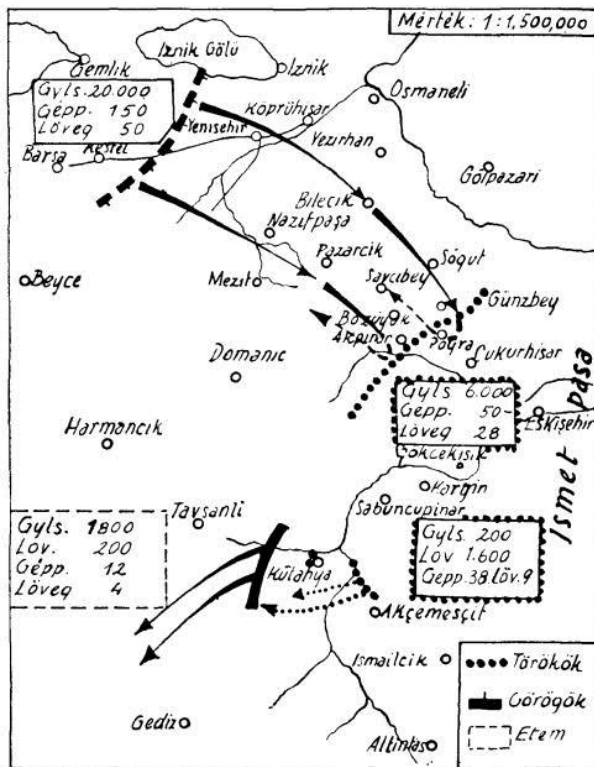
Fevzi pasa

az anatóliai kongresszusok határozatait, mire az antant istanbuli megszálló csapatainak parancsnoka felsőbb utasításra letartóztatta a parlament legkiválóbb tagjait; ennél fogva a miniszterelnök lemondott és a parlament 1920 március 3-án feloszlott. A kormány bukásához hozzájárult még az a körülmény is, hogy az antant azt kívánta, hogy a törökök Izmirnél 3 [km-re vonuljanak vissza a mindjobban megerősödő görög csapatok elől. Március 16-án a konstantinápolyi kikötőbe ellenséges hadihajók érkeztek, másnap már az antant csapatai nagyobb erővel megszállták Konstantinápolyt. Wilson tábornok, az angol csapatok parancsnoka, rendeletet bocsá-

tott ki, amelyben elrendelte az ostromállapotot; már ezekből az erőszakos intézkedésekből is láthatta a török nép, mi vár rá, ha sorsát az antant kezeibe teszi le.

Az új török állam és Ankara.

Kemál pasa ezek után belátta, hogy Törökország sorsát csak Anatólia intézheti. Ebből a célból határozta el, hogy az ország közepén lévő Ankara

városból — ahol az északi és keleti irányban haladó nagy utak kereszteződnek — új fővárost fog fejleszteni. Ankara köpár, hegyes vidéken fekszik, úgy hogy még ma is érvényes az a régi török közmondás: «Még a kecskét is meg kell kötni Ankarában, különben megszökik.» A két anatóliai kongresszus elrendelte, hogy a választásokat azonnal ki kell írni az ankarai nagy nemzetgyűlésre, amely 1920 április 23-án csakugyan összeült. Kemál pasa bevezető beszédében következőt mondotta: «Élni annyit tesz, mint harcolni, eredményt az életben csakis harcsermény által érhetünk el.

Az Inönü melletti 1. csata. A mi politikánk csakis nemzeti politika lehet, kötelességünk minden erőnkől a nemzet felvirágoztatása érdekében közreműködni, mi nem várhatunk a civilizált világtól sem emberi bánásmódot, sem barátságot.» A nagy nemzetgyűlésnek első feladata volt a kormány megalakítása; Kemál ezt így fogalmazta: «A kormányalakítás okvetlenül szükséges, nem lehetséges átmeneti kormány alakítása vagy a szultán képviselőjének elismerése, az új Törökországban a hatalmat a nemzetgyűlés gyakorolja, amely magában egyesíti a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat. A nagy nemzetgyűléstől kinevezett bizottság látja el a nemzetgyűlés nevében egyelőre az állami teendőket. A nemzetgyűlés elnöke egyúttal

ennek a bizottságnak is elnöke. A szultánnak és kalifának állását majd akkor fogja a nemzetgyűlés szabályozni, midőn az idegen nyomás alól felszabadulnak.»

Ebből a gondolatmenetből is látható, hogy az új török alkotmány már számolt a szultán letételével és a köztársaság kikiáltásával, ezt azonban egyelőre még technikai okokból nem hajtotta végre. A nagy nemzetgyűlés április 24. és 25-i üléseiben Kemál pasát a nemzetgyűlés és a kormány elnökéül választotta. Kemál azonnal megalakította kormányát. Honvédelmi miniszter lett Fevzi pasa, vezérkari főnökül Izmet pasát választották. Mind a két kiváló katona működésére még többször vissza fogunk térni a szabadságharc tárgyalása folyamán.

Fevzi pasa — jelenlegi nevén Cakmak Fevzi — egyike az új török állani első marsalljainak, később a vezérkar főnöke lett s ma is ezt az állást tölti be. 1876-ban született Istanbulban tiszti családból. A katonaiskolák elvégzése után mint vezérkari százados kiténtette magát a Balkán-háborúban, később a világháborúban a gallipoli-i fronton, végül Szíriában. A háború befejezte után rövid ideig a vezérkar főnöke és hadügyminiszter lett Istanbulban. Kemál fellépése után azonnal hozzátalazott és neki is nagy része volt a dicsőséges török védelemben. Érdemei elismerésül a nagy nemzetgyűlés sok kitüntetésben részesítette.

Izmet pasa.

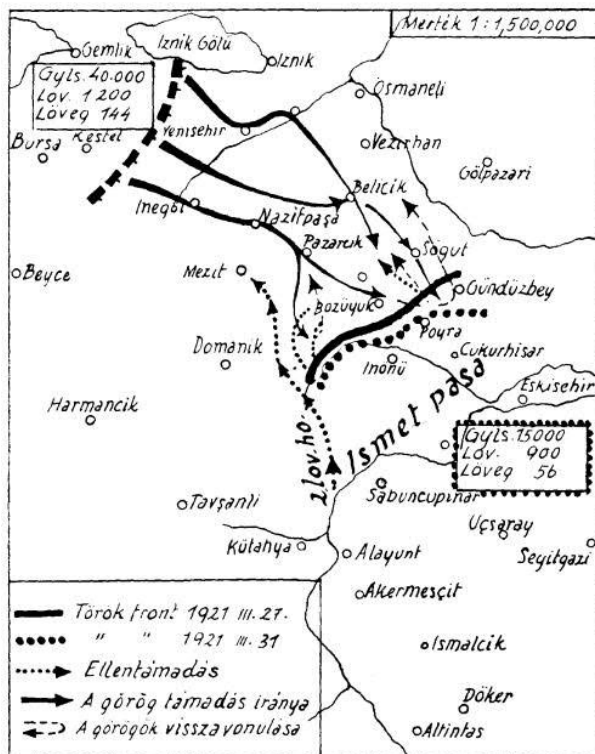
Izmet pasa — jelenlegi nevén Inönü Izmet — jelentékeny szerepet

játszott a nagy gházi oldalán Törökország szabadságának kivívásában. A török szabadságharc kezdetén a nyugati frontot vezényelte, ő képviselte Törökországot a mudanyai fegyverszüneti és a lausannei béketárgyalásokon. A köztársaság kikiáltása után 1923 október 29-én miniszterelnök lett; állását csak 1937 őszén adta át Calal Bayar közgazdasági miniszternek. Izmet pasa 1884-ben született Izmirben, ahol atyja törvényszéki bíró volt. A katonaiskolák elvégzése után kiténtette magát Jemen vidékén, a világháborúban főleg a nagy vezérkarban szolgált. 1920 március 20-án érkezett Ankarába, az edirnei kerület képviselővé választotta és ettől kezdve élénken résztvett Törökország politikai életében.

Így tette le az ankarai nagy nemzetgyűlés a modern Törökország alapjait és választotta meg kormányát, melynek ez volt a neve: «Törökország nagy nemzetgyűlésének kormánya.»

A török szabadságharc előzményei.

A török szabadságharcot nem lehet pusztán csak politikai és katonai szempontból elbírálni, hanem ebben a nagy nemzeti fellángolásban az egész

Az İnönü melletti 2. csata 1921 márc. 30.—ápr. 1.

A szabadságharcnak nyugaton a görögök, délen a franciák, keleten az örmények és kurdok ellen kellett védekeznie és ebből a célból hatalmas hadsereget kellett felállítani, ami Kemál pasának és lelkes munkatársainak a legnehezebb viszonyok közt a legrövidebb időn belül sikerült is.

Franciaországgal szemben a török csapatok mindenütt eredményeket értek el, úgy hogy Franciaország kénytelen volt fegyverszünetet kérni, a kétheti fegyverszünet után azonban újból megkezdődtek az ellenségeskedések; Törökország viszonya Szovjet Oroszországhoz jelentékenyen megjavult, úgy

török nemzet szerepét meg kell vizsgálnunk. A szabadságharcnak főleg a következő feladatai voltak:

Törökország felszabadítása az idegen uralom alól, új és független állam létesítése az összeomlott szultáni uralom helyett, az állam teljes függetlensége, főleg gazdasági és jogi téren, a török monarchia megszüntetése, amely Törökországot a bukás szélére juttatta; az állam elváltatása az egyháztól, a kalifátus megszüntetése, a keleti műveltség helyett a nyugati kultúra felvétele, végül a középkori, főleg vallási jellegű hagyományok, elsősorban az igazságtalan kapitulációk megszüntetése.

Oroszország ettől kezdve még támogatta is Törökország szabadság-
Ekkor hívta meg az antant a konstantinápolyi kormányt a sèvres-i béke-
szerződés megkötésére. A békeszerződés — mint már említettük — Török-
országnak csak Konstantinápoly környékét és Anatólia egy kis részét hagvta
volna meg. A békeszerződés megállapította, hogy a Dardanella-szoros minden
nemzet hajói számára nyitva marad, a keleti vilájetekből önálló Kurdisztánt

Török gyalogság a lövészárokban.

fognak alkotni, Kisázsia nyugati része Görögországhoz fog csatlakozni, az
északkeleti vilájetekből a wilsoni elvek alapján önálló Örményország alakul
végül Irakot, Arábiát és Szíriát el fogják szakítani Törökországtól. A béke-
szerződés szerint az ország nem török lakossága teljesen egyenlő jogokat fog
elvezni a törökökkel. A török birodalmat le kell szerelni, Törökország köteles
hadisarcot és kárpótlást fizetni, a pénzügyeket a szövetségesek által kijelöl-
endő bizottság fogja ellenőrizni. A kapitulációk és koncessziók továbbra is
érvényben fognak maradni, A császári kormány jóváhagyta a békeszerző-
dest, amelyet Tevfik pasa és a szultán képviselői ünnepélyesen aláírtak.

Ezzel az igazságtalan szerződéssel Törökország halálos ítéletét írta alá, mert a békével elismerte az ország feldarabolását és függetlenségének elvesztését, még a szultánnak fennmaradt csekély területen is.

Ezek után igazán nem lehet csodálkozni, hogy egész Anatólia lakossága mély megvetéssel viseltetett a szultán hazafiatlan kormányai iránt és lelkesedéssel gyülekezett Ke máj zászlói alá.

Eközben a görögök 1920 június 22-én hat gyaloghadosztállyal megkezdtek az előnyomulást Anatóliában, megszállták északon Bursa városát és a középen egész Dumplupinorig jutottak előre. A török csapatok lassankint visszavonultak az előnyomuló görögök elől, mert a török hadsereg felszerelése még nem fejeződött be és a lakosság egyes évfolyamai csak most vonultak be a zászlók alá. A konstantinápolyi török kormány is a legélesebben szembe fordult Kemállal; nemzeti, úgynevezett «kalifa hadsereget» állított fel ellene, valamint egy Etem nevű, mindenre kapható cserkesz szélhámos vezetése alatt «zöld hadsereget» is. Mindezek a császári hadi alakulatok a görögökkel együtt harcoltak Kemál pasa és az anatóliai kormány ellen.

Az új török köztársaság az első győzelmeket az északkeleti fronton az örményeken aratta. Kázim pasa leverte az örményeket, akik kénytelenek voltak már 1920 december 3-án Gümrüben békét kötni. Ez a gümrüi szerződés az első békeszerződés, melyet a fiatal török állam kötött. Az örmény álmoknak vége volt, Örményország elismerte Törökország fennhatóságát, sőt Törökország még az 1878-i orosz-török háborúban elvesztett területeket is visszakapta. Az Oroszországgal való viszonyt az 1921 március 16-i moszkvai és 1921 október 13-i karsi szerződések végkép szabályozták, a teljes egyenjogúság elvei alapján.

Etem felkelése után a görögök is újra megkezdtek előnyomulásukat 1921 január havában. A nyugati török front parancsnokságát ekkor vette át Izmet pasa; sikerült is Inönü mellett január 9-én és 10-én a háromszorta erősebb görög hadsereget Brussa felé visszaszorítania. A Kütahya felé előnyomuló cserkesz nádat a törökök szintén visszaverték.

Az Inönü melletti csatában 20,000 görög, 150 géppuska és 50 ágyú állott szemben 6000 törökkel, 50 géppuskával és 28 ágyúval. A kütahyai csatában 2000 fő török gyalogság, 1600 lovas, 30 géppuska és 9 ágyú vetette vissza a cserkesz hadakat, amelyeknek ereje volt: 1800 fő gyalogság, 200 lovas, 12 géppuska és 4 ágyú.

Ezek a csaták fontos fordulópontot jelentenek a török szabadságharc történetében. A győzelmek révén emelkedett az ifjú török hadsereg tekintélye és Anatólia lakosságának lelkesedése. A váratlan török győzelemnek nagy külpolitikai következményei is lettek. Az antant mindent megkísérelt, hogy az ankarai és az istanbuli kormányt kibékítse egymással és a békeszerződés együttes aláírására rávegye. Lloyd George angol miniszterelnök mindkét kormányt értekezletre hívta Londonba; az értekezlet 1921 február 27-től március 12-ig tartott, de minden eredmény nélkül oszlott szét, mert Kemál

pasa megbízottjai nem voltak hajlandók a megalázó békeszerződés elfogadására.

Az első inönüi csata után a görögök jelentékenyen megnövelték hadseregüket Bursa vidékén, sőt Usak körül is újabb hadsereget állítottak fel. A görögök haditerve az volt, hogy az inönüi vereség ellenére is tovább folytatják az előnyomulást és a még készületlen török hadsereg szervezkedését megakadályozzák. A görög főerő száma mintegy 40,000 főt tett, a törökök 15,000 főnyi haderejével szemben; még nagyobb volt az aránytalanság tüzérség tekintetében, mert 144 görög ágyú állott szemben 56 török ágyúval. Izmet pasa az Inönü melletti második csatában megint fényesen visszaverte a görögök

Görög gyalogság nemzeti viseletben.

támadását, úgy hogy április i-én a görögök kénytelenek voltak az egész vonalon visszavonulni. A nagy győzelem óriási lelkesedést keltett egész Anatóliában, Kemál pasa melegen üdvözölte a győztes hadvezért. E vereség ellenére Usak vidékén is támadásba mentek át a görögök, kezdetbeli sikerük után azonban ott is vereséget szenvedtek.

A nyugati front győztes parancsnoka, Izmet pasa, midőn Törökországban a vezetékgénevek használatát bevezették, nagy győzelme után az «Inönü» nevet vette fel, mint Kemál az «Atatürk», vagyis «a törökök atyja» nevet.

Ezekben a harcokban tüntette ki magát a jelenlegi miniszterelnök, Calal Bayar, aki papi álruhában buzdította a görögöktől megszállt török területek lakosságát.

A győzelem megszilárdította Kemál pasa és az új kormány helyzetét,

a nagy nemzetgyűlés meghatározta az állam alkotmányát, amelynek főbb elvei következők: A nemzet egyedül gyakorol hatalmat az ország fölött, a török nép egyetlen képviselője a nagy nemzetgyűlés. A török államot a nagy nemzetgyűlés kormányozza. A nagy nemzetgyűlés a viláetek lakossága által választott képviselőköl áll. A nemzetgyűlés évente öszsel öszzehívás nélkül is teljes ülésre ül öszsze. A nemzetgyűlés jogkörébe tartozik: seriatjogi döntések, törvények kihirdetése és megváltoztatása, külföldi szerződések megkötése, háború és béke kérdéséről való döntés. A nagy nemzetgyűlés az egyes kormányzati ágakat a miniszterek útján gyakorolja. A nemzetgyűlés elnöke egyszersmind elnöke a minisztertanácsnak is. A nemzetgyűlés egyidejűleg kimondta, hogy az utolsó csepp vérig fogja védelmezni Törökország szabadságát.

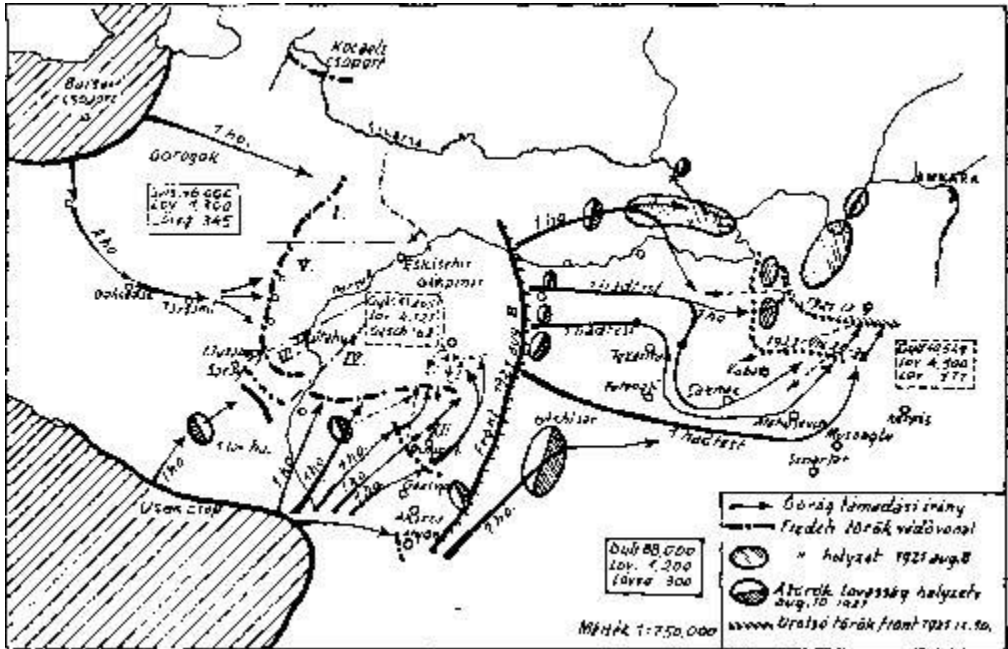
A sakaryai győzelem.

Minthogy a londoni konferencia eredmény nélkül oszlott szét és a görögök az Inönü melletti i. és 2. csatában vereséget szenvedtek, Iyloyd George angol miniszterelnök Franciaország és Olaszország ellenéjre elhatározta, hogy Görögországot segíteni fogja a Kemál elleni harcban. Az/ anatóliai görög csapatok parancsnoka, Papulas tábornok, kormányának azt a javaslatot tette, hogy a görög hadsereg okvetlenül támadjon, mielőtt a szervezkedő török hadsereg megerősödik és Anatóliából erősbítések érkeznek. Papulas a görög hadsereg számára 100,000 főnyi sürgös erősítést kért. Az első inönüi csata után Görögországban nagy politikai változások történtek, Sándor király 1920 október 25-én, állítólag veszett majom harapásától, meghalt és így Venizelos lett egyedül úr Görögországban, azonban csakhamar elvesztette népszerűségét, lemondott a miniszterelnökségről és elhagyta Görögországot. Ilyen körülmények közt tért vissza Konstantin király a trónra, amelyet december 15-én foglalt el újból. Konstantin király mindent megtett a görög hadsereg felszerelésére és megerősítésére, egyúttal elrendelte, hogy a hadsereg azonnal kezdje meg az előnyomulást a török állások felé. A görög hadsereg erejét 7 gyaloghadosztályról 12-re emelték, úgy hogy a hadsereg 96,000 főnyi gyalogságból, 1300 lovasból, 5600 géppuskából és 345 ágyúból állt. A hadsereg két csoportban vonult fel, úgy mint Bursa és Usak vidékén. Ezzel szemben az Izmet pasa parancsnoksága alatt álló török hadsereg csak 51,000 gyalogosból, 440 géppuskából, 4700 lovasból és 162 ágyúból állott. A török hadsereg négy csoportra volt oszolva, úgymint: első csoport Izzet bey alatt Inönü mellett, egy csoport Arif bey alatt Kütahya-nál, egy csoport Halit bey alatt Afyónnál, s ehhez járult egy csoport Kázim pasa alatt az északi szárnyon.

Azonban a görögök további előnyomulásukat készületlenségük miatt csak 1921 nyarán kezdték meg. A két-háromhónapi harcszünetet a törökök szintén felhasználták, hogy hadseregüket kiegészítsék és állásaikat megerősítsék. A görögök túlnyomó erővel a török középet és déli szárnyat támadták meg és a július 14-től 21-ig tartó kütahyai csatában sikerült nekik vissza-

nyomni a török hadsereget, amely a Sakarya-folyótól keletre lévő állásokba vonult vissza. Az északi szárnyon a törökök július 21-én ellentámadást indítottak, ez azonban túlnyomó erejű ellenségre talált, úgyhogy itt is vissza kellett vonni a csapatokat a Sakarya-folyó mögé. Július 18-án Kemál pasa megérkezett a nyugati front főhadiszállására, itt a kölcsönös erőviszonyok alapos mérlegelése után elrendelte a török vezetőknek, hogy csapataikat vonják vissza a Sakarya-folyó mögé, mire a törökök Inönüből is kivonták győztes csapataikat.

A török visszavonulás a nagy nemzetgyűlésben nyugtalanságot idézett elő, ennél fogva a nemzetgyűlés minden egyes tagja ebben a kritikus helyzet-

A Kütahya, Eskisehir és Sakarya melletti csaták.

ben azt kívánta, hogy Kemál maga vegye át a török haderők főparancsnokságát. Augusztus 5-én csakugyan őt bízta meg ezzel a fontos feladattal.

A nagy nemzetgyűlés minden hatalmát átruházta Kemálra, akinek intézkedései törvény jellegével bírtak. Kemál ezt a kitüntetést csak három hónapra fogadta el, mert határozottan ellensége volt minden diktatúrának. Kemál pasa nagy beszédben kijelentette, hogy az országba betört ellenséget le fogják győzni. A vezérkari főnöki teendőket Fevzi pasa vette át, míg hadügyminiszter Refet pasa lett. Egész Anatóliát megrázta a török visszavonulás. A lakosság nagy számban sietett a zászlók alá, sőt még az asszonyok is közreműködtek a lőszer és élelmiszer szállításában. A hadsereg számára szükséges ruhák, élelmiszerek, szállító-eszközök stb. beszerzésére nemzeti rekviráló bizottsá-

gokat alakítottak. A szükséges titoktartás érdekében Kemál Ankarából csak az utolsó pillanatban érkezett a főhadiszállásra, Polaliba. Izmet pasa futballverseny ürügye alatt gyűjtötte maga köré a török tisztet, akikkel megbeszélte a további védelem alapvonalait.

A görög hadvezetőség túlbecsülte győzelmét és elhatározta, hogy előnyomulását tovább folytatja. Konstantin király maga vette át a főparancsnokságot és elrendelte, hogy a hadseregnek Ankara felé kell előnyomulni, a török fővárost megszállani és a török hadsereget megsemmisíteni. Lloyd George az angol parlamentben nagy beszédet mondott, melynek főcélja volt a görögöket további támadásra sarkalni. Az angol miniszterelnök kijelentette, hogy Görögország nem lehet megelégedve a sèvres-i béke eredményeivel, hanem az országot most már nagyobb mértékben kell kielégíteni, mert sok áldozatot hozott a győzelemért.

A király parancsnoksága alatt álló, három hadtestből és egy önálló lovas dandárból álló görög hadsereg 1921 augusztus 13-án kezdte meg az előnyomulást Eskisehir—Kütahya vonalából. A hadműveletet a mellékelt térkép-vázlat mutatja. Konstantin király hadseregparancsában közölte, hogy az előnyomulás célja Ankara. A török főparancsnokság előre számított arra, hogy a görögök a törökök déli szárnyát fogják megtámadni, ennél fogva megfelelő ellenrendszabályokat tett. A török hadsereg ereje a csatában mintegy 41,000 főnyi gyalogságra rúgott, 177 ágyúval; a görög hadsereg kétszerte erősebb volt, 96,000 fő gyalogságból és 345 ágyúból állt, csak a török lovasság volt erősebb a görögnél. Augusztus 23-án érték el a görög csapatok az első török állásokat, ekkor vette kezdetét a török szabadságharc egyik legfontosabb és jelentőségesebb csatája. Megkönnyítette a görögök előnyomulását az a körülmény is, hogy tetemes angol segítséget kaptak, frontjuk mögött két vasútvonal állott rendelkezésükre, a mellett igen sok teherautó; ennek következtében a görög hadsereg kiválóan fel volt szerelve és minden hadianyaggal bőségesen el volt látva. Ezzel szemben a török hadseregnek nagyon kevés hadianyag állott rendelkezésére, a törököknek nem voltak hadifelszerelési gyáraik, nem rendelkeztek külföldi segítséggel, nem voltak teherautóik, úgyhogy a lőszert, élelmet és más hadianyagokat főleg bivalyos és ökrösszerekkel szállították. Itt tüntették ki magukat a török nők, mint az ankarai szobrok mutatják; a nők hátukon szállítottak lőszert és élelmet a frontra. Azonban az anyagi hiányok ellenére a török hadsereg oly nagy vezetőkkel rendelkezett, mint Kemál pasa, Fevzi pasa és Izmet pasa; ehhez járult az alparancsnokok hadvezéri tehetsége, az egész tisztikar és katonaság hazaszeretete és áldozatkészsége. Ezek mind olyan előnyök voltak, amelyeket a gondosabb technikai felszerelés és az angol pénz nem bírt ellensúlyozni. A csata a Sakarya-folyó mindkét partján, a környező magaslatokon 100 km szélességben 22 nap és 22 éjjel tartott. A túlnyomó erejű görög csapatok több helyen benyomták a török védelmi vonalat, úgyhogy volt olyan pillanat, midőn a déli görög szárny már 40 km-re megközelítette Ankarát. Ennek következtében a nyugat felé álló

török hadsereg kénytelen volt délre fordulni és így a csapat frontja egészen megváltozott. Azonban a vitéz török védelemnek mindenütt megvolt a hatása. *Kemál* erre vonatkozólag kijelentette: «Nincs védelmi vonal, hanem csak védelmi terület van, ez pedig az egész haza területe. Egy talpalattnyi föld sem adható fel a hazából, mindaddig, míg polgárainak vére nem öntözte. Ha okvetlenül visszavonulásra kerül a sor, akkor a legközelebbi halmon új védelmet kell kifejteni. Azok a csapatok, amelyek észreveszik, hogy szomszédaik visszavonulásban vannak, tartoznak kitartani állásaikban és sorsukat nem köthetik össze a szomszédos csapatokkal.»^v A török csapatoknak valóban sikerült föltartani a déli görög támadást és a török jobbszárny ellentámadása visszavonulásra kényszerítette az egész görög hadsereget, úgyhogy szeptem-

Görög tábor a Sakarya partján.

ber 13-án a Sakarya-folyótól keletre már nem volt görög katona Anatólia földjén. *Kemál* pasa személyesen vezette a csatát, bár baleset következtében már a csata első napján bordáját törte. A hős törött bordával tartotta ki 22 nap fáradalmait és nem volt éjjel, amelyen nyugodtan aludt volna. Egy görög vezérkari tiszt így nyilatkozott a Sakarya-csatáról: «*Kemál* pasa és tisztjei Törökország utolsó mentsvárát védelmezték, a törökök akarateréje nagyobb volt, mint a miénk, ez leküzdötte a görögök tevékenységét. A görögök akarata megtört *Kemál* akaratan és energiáján, úgyhogy a török győzelem egészen természetes volt.» A Sakarya-csata után többé nem gondolhattak a görögök Anatólia megtámadására, a váratlan török győzelem egészen megtörte a görögök támadóerejét, a kezdeményezés végkép a törökök kezébe ment át. A török nagy nemzetgyűlés *Kemál* pasát marsallá nevezte ki és a

«győztes», «gházi», melléknévvel tüntette ki. Így azt az embert érte a legnagyobb török kitüntetés, akit önkéntes lemondása után a császári kormány kirekesztett a hadseregből, lázadónak nyilvánított és halálra ítélte.

Kemál pasa a Sakarya-csatáról a parlamentben a következő nyilatkozatot tette: «Háború és ütközet nem két hadsereg, hanem két nemzet harcát jelentik, amelyek erejük teljes megfeszítésével csapnak össze. Bnnélfogva nekem az egész török nemzetet fel kellett hívnom cselekvésre, érzésre és gondolkozásra. Azok a nemzetek, amelyek a haza védelmében nem fejtenek ki elég anyagi és erkölcsi erőt, nem érdemlik meg, hogy győzelmet arassanak. Ez volt a cél, amely bennünket a csata alatt vezetett.»

Az 1921. évi török győzelmeknek óriási külpolitikai jelentőségük lett. Oroszország március 16-án már békét kötött Törökországgal Moszkvában és pedig a kölcsönös egyenlőség alapján. Mindkét állam elismerte egymás területi sérthetlenségét, egymással meg nem támadási szerződést kötött, Oroszország elismerte még a kapitulációk felfüggesztését is.

A békeszerződés ezenkívül megállapította, hogy egyik állam sem ismer el oly nemzetközi szerződést, amelyet a másik nem ismer el, Szovjetország ennélfogva nem ismeri el a sèvres-i békét. Mindkét állam egymásközt rendezni fogja a gazdasági, pénzügyi kérdéseket.

Ezt a szerződést követte október 13-án a kaukázusi köztársaságokkal létrejött kars-i békeszerződés, amelyet a moszkvai béke mintájára kötöttek meg. Egyúttal létrejött Törökország és Afganisztán közt a baráti szerződés, amelyben a két testvérnép szövetségre lép egymással. Törökország elismerte Afganisztán függetlenségét, Afganisztán pedig Törökország vezető szerepét.

Franciaország is közeledett Törökországhoz és megkötötte vele 1920 október 20-án az úgynevezett ankarai szerződést. Ez a békeszerződés a Török- és Franciaország közti háborút befejezettnek nyilvánította, végkép megállapította Törökország déli határait, egyszersmind nemzeti engedményeket tett a Szíriában lakó török lakosságnak. Igen nagy jelentőségű volt ez a béke Törökország szempontjából, mert ez a békeszerződés áttörte az antant egyes frontját és Törökország a francia fronton lévő csapatait a görögök ellen irányíthatta, hogy megvívja velük a döntő küzdelmet.

A legfelsőbb antant haditanácsot megdöbbsentette a Sakarya-csata váratlan eredménye, ennélfogva 1922 március 22-én Görög- és Törökország közt fegyverszünetet akart létrehozni. Az ezirányú javaslat főleg azt tartalmazta, hogy a két hadsereg közt semleges területet létesítsenek; egyik hadsereget isem lehet megerősíteni, mindkét hadsereget antant ellenőrző bizottság alá helyezik. Ebből a javaslatból is látható, hogy az antant magát döntőbírónak akarta feltolni a görög-török háborúban. Görögország természetesen azonnal elfogadta a javaslatot, tekintve nagy vereségeit. Kemál pasa azonban átlátta az antant titkos célját és a török kormány az antant javaslatára a következő választ adta: «A török kormány elvben elfogadja a fegyverszüneti javaslatot, azonban hadseregének kiegészítését és felszerelését tovább fogja

folytatni és kijelenti, hogy idegen ellenőrző bizottságokat a hadsereg körletében nem tűr meg.»

Alig ment el ez a török válasz, már március 26-án újabb béke javaslat érkezett Ankarába, amely a következő békefeltételeket tartalmazta: «Török- és Görögországban a kisebbségek jogai, Örményországnak pedig önkormányzata biztosítandók; a Gallipoli félszigetnél és a tengerszorosoknál semleges öv létesítendő, Észak-Trákia Görögországé marad, Konstantinápolyt a megszálló csapatok kiűrik, a török hadsereg létszámának felemelését 85,000 emberre az antant engedélyezi, de csak zsoldos alapon.» A többi pontok a kapitulációk és a török államadósság kérdését érintették.

Afyon Karahisar falu.

Ebből a jegyzékből is látható, hogy a nyugati hatalmak úgynevezett béketámadást indítottak Törökország ellen, hogy leszereljék, minthogy a vitéz török népet a harcmezőn nem bírták leverni.

Hz a béke javaslat sem volt egyéb, mint a sèvres-i békeszerződés második kiadása, Trákia a görögök kezén maradt volna, Izmirben a görögök hídfőre tettek volna szert, a keleti viláetektől örmény tartomány alakult volna. A kisebbségek jogairól való gondoskodás ürügye alatt a Népszövetség állandóan beavatkozhatott volna Törökország belügyeibe. A török hadsereg ellenőrzése lehetetlenné tette volna az országba betört ellenség kiűzését.

A nagy nemzetgyűlés április 5-1 ülésében elutasította a nyugati hatalmaknak ezt a javaslatát, valamint az újabb konferencia megtartására vonatkozó jegyzéket. A nemzetgyűlés és Kemál pasa meg volt győződve arról, hogy Törökország szabadságát csak a harc mezején — miként egykoron Bismarck is mondta — és pedig csak vérrel és vassal vívhatják ki. Ennélfogva

egész Törökország lelkesedéssel készült az új háborúra, hogy végkép kiverjék a görögöket Anatólia földjéről. Kemál nagy beszédében ezekről a békejavaslatokról úgy nyilatkozott, hogy «a szövetséges hatalmak az istanbuli kormánnyal együtt meg akarták fojtani az új török államot, ezért helyeztünk nagyon komoly volt és így fel kellett készülnünk a döntő harcra».

A fővezér csatája és a görög hadsereg teljes megsemmisítése.

A Sakarya-csatában legyőzött görög hadsereg az egész fronton visszavonulásban volt, amelyet a török csapatok, elsősorban lovasság, főleg a déli szárnyon zavartak. A törökök üldözése következtében a görög hadsereg, egyelőre még meglehetősen rendezben visszavonult Eskisehir—Seyitgazi—Afyon Karahisar—Karakoser vonalába, amelyet a technika minden eszközével jelentékenyen megerősített és itt további szívós védelemre rendezkedett be. Egy egész év telt el anélkül, hogy nagyobb hadműveletre sor került volna, a nagy nemzetgyűlésben ezért türelmetlen felszólalások történtek. Ennélfogva a gházi kénytelen volt az 1922 március 4-1 titkos ülésen a következő nyilatkozatot tenni: «A hadsereg feladata a támadás, azonban mi még nem tartjuk alkalmasnak az időpontot a támadás keresztülvételére, mert előkészületeinket még nem fejeztük be. Előkészületek nélküli támadás félrendszabályokkal sokkal rosszabb lenne, mintha egyáltalában nem támadnók meg az ellenséget. A nemzet egysége az első feltétel a győzelem kivívására, ezért a háború további folytatására a nemzet erőit egyesítenünk kell és az ország minden segélyforrását igém⁷be kell vennünk.»

Valóban kevés kivétellel az egész török hadsereget egyesítették a döntő csatára, a déli és a keleti frontról minden rendelkezésre álló csapat, ágyú és lőszer összpontosult a Sakarya mentén. A csapatok összevonása hosszabb időt, 4—5 hónapot vett igénybe, az utak rossz állapota nagyon megnehezítette a szállítmányok eltolását. A konstantinápolyi raktárakban még a világháborúból sok hadianyag maradt, ami azonban a szövetségesek ellenőrzése alatt állott. Nagyon nehéz és fáradságos munka volt a sok lőszerládát és ágyút az anatóliai partokra szállítani. A hadsereg felszerelésében hervadhatatlan babérokat szerzett az akkori hadügyminiszter, Kázim pasa. A lovasság szervezése is jelentékeny előhaladást tett, mert a török lovasság már a Sakarya-csatában is kiváló eredményeket ért el és a hadvezetőség a bekövetkezendő döntő csatában nagy szerepet szánt a lovasságnak. Az ellenség helyzete sokkal kedvezőbb volt, mint a török csapatoké, miként már a Sakarya-csata tárgyalásánál is kiemeltük. Ez alatt a hosszú hadműveleti szünet alatt a görögök sem maradtak tétlenül, állásaikat nagyon megerősítették, több egymásmögötti vonallal és dróttakadályokkal. A múlt évi nagy vereség után a görögök ugyan nem számítottak arra, hogy megtámadhatják a török hadsereget, hanem egészen bizonyosra vették, hogy a török hadsereg minden támadásával szemben dacolni fognak.

A két fél helyzete 192 $\frac{3}{4}$ augusztus elején.

A görög hadsereg főparancsnoka Hadzsianesztisz tábornok 12 gyalog, egy lovas hadosztály és 9 önálló ezred fölött rendelkezett. Ezt az erőt a görög vezér a 370 km hosszú arcvonalon úgy osztotta el, hogy a főerők a két hadműveleti súlyvonalon, a bagdadi vasút és az eskisehiri vasút mentén állottak. A görög csapatfelosztás részletesen a következő volt:

Hadzsianesztisz tábornok, a görög hadsereg főparancsnoka.

1. Az eskisehiri súlyvonalon, 100 km-es fronton Polimenakosz tábornok állott három gyalog hadosztállyal és egy önálló ezreddel.

2. A bagdadi vasút mentén Trikupisz tábornok állott négy gyalog hadosztállyal, emögött volt Dögemnél tartalék gyanánt Dienisz tábornok három gyalog hadosztállyal.

A szárnyakat kisebb különítmények biztosították. Az egész görög hadsereg 130,000 fő gyalogságból, 1300 lovasból és 350 ágyúból állt.

A török hadsereg Izmet pasa parancsnoksága alatt a következőképpen vonult fel:

A két vasútvonal között állott az 1. hadsereg Sefki pasa alatt hét gyalog és egy lovas hadosztállyal, ettől nyugatra az usaki vasúttól délre vonult fel

Nureddin tábornok 2. hadserege tíz gyalog hadosztállal, a balszárny biztosítására Fahreddin tábornok a lovas hadtesttel a Hoiran-tótól nyugatra vett állást. Az egész hadsereg 17 gyalog és 5 lovas hadosztályból állott, mintegy 100,000 főnyi gyalogsággal, 5300 lovassal és 330 ágyúval.

A csatatér földrajzi viszonyai.

A döntő csata a kisázsiai fennsíkon játszódott le. A mintegy 1000 m magas fennsíkot 2000 m magas hegláncok szelik át. A hegyek erdői a csata idején már teljesen ki voltak irtva, úgy hogy az eső a termőföldet lemosta, s így a hegységeket csak szikla borította. Lakosság a vidéken nagyon kevés van, a hadsereg elszállásolás tekintetében e miatt nagy nehézségekkel küzdött. nnsík folyói szakadékszerű völgyekben folynak.

Nagy szerepet játszott a csatatér déli szárnyán húzódó, eddig járhatatlannak tartott Ahir Dag hegyvidék, amely biztonsági érzést kölcsönzött a görögöknek, pedig a török lovasság éppen itt lepte meg őket.

Ez a rövid leírás is mutatja, milyen nagy nehézségbe ütközött ezen a vidéken nagyobb hadsereg elhelyezése és ellátása. A hosszú hadtápvonalak berendezése is sok erőt kívánt, a görögöknél az összeköttetések 4—500 km-tettek.

A török hadvezetőség minden tekintetben előnyösebb helyzetben volt. A török katona igénytelen, könnyen eltűri, hogy télen is hónapokig szállás nélkül legyen, hogy néha napokig élelem és víz nélkül maradjon, éppoly igénytelen a török katonaló is, amely megelégszik a sovány hegyi legelővel.

Erkölcsei tekintetben a törökök határozott fölényben voltak, emelte a török hadsereg lelkesedését, hogy a hazájukba jogtalanul betört ellenség ellen arcolnak. Emellett még a Kemál pasa által felélesztett nemzeti öntudat is lelkesítette a török katonákat. Az óriási nehézségek ellenére, a török hadsereg anyagi ellátása igen jónak volt mondható. A vezetést azonban nagyon megnehezítette, hogy a felszerelés nem volt egyöntetű; ez különösen a tüzérségnél és a tüzér-lőszernél mutatkozott hátrányosnak.

A görögök általában nem jó katonák, a török háborúért a hadsereg nem igen lelkesedett, s ehhez járult még a Sakarya-folyó melletti múlt évi nagy vereség is. Hogy a görög hadsereg mégis megtette kötelességét, ez jórészt annak tulajdonítható, hogy a katonák tudták, hogy fanatikus ellenséggel állanak szemben, amely nem igen ejt foglyokat, emellett a politika is utat talált a hadseregbe, s megbontotta egységét. Ennek ellenére a görög hadsereg kiválóan fel volt szerelve, ami leginkább az angol segítségnek tulajdonítható, a hadsereg kiképzését és szervezését angol tisztek vezették, akiknek valószínűleg a csata irányításában is szerepük volt. A hadsereg csekélyebb hiányait csak a rossz utánpótlási viszonyok okozhatták.

Hadművelati tervek.

Minthogy a török hadsereg előkészületei befejezés felé közeledtek, Kemál pasa már 1922 júniusban elhatározta, hogy legközelebb meg fogja indítani a görögök ellen a támadást. A marsall július végén a nyugati front főhadiszállására Aksehirbe utazott, ahol a magasabb parancsnokokat maga köré gyűjtötte és megbeszélte velük a csatatervet, ezután augusztus 6-án visszatért Ankarába.

A törökök hadművelati célja volt a görögök legerősebb csoportjának, a déli szárnynak megsemmisítése. Ennek a tervnek végrehajtására az első hadseregből és a második hadsereg déli szárnyából, valamint a lovas hadtestből támadó csoportot alakítottak, azzal a feladattal, hogy a görögöket déli megerősített állásaiból vesse ki és minél hamarabb szakítsa meg a görögök összeköttetéseit az egész vonalon, ezáltal a déli görög hadsereg észak felé való visszavonulásra kényszerül, ezt azonban a második török hadseregnek nyugat felé való támadása jelentékenyen megzavarhatja, ami a görögök számára katasztrófával járhat.

A török csoportosítás a támadáshoz a legnagyobb titokban történt, csapatmozdulatok csak éjjel voltak megengedve. A külfölddel való táviróforgalmat, sőt még a rendes karavánforgalmat is megszüntették, Kemál pasa az utolsó pillanatig Ankarában maradt, elutazása előtti napon meghívta palotájába a külföldi követeket estélyre, akik oda érkezvén, a személyzettől azt a bírt vették, hogy Kemál beteg és ezért nem jelenhetik meg személyesen az estélyen. A marsall augusztus 20-án utazott el a hadsereghez, olyan időpontban, amikor még mindenki Ankarában gondolta. Miután a fővezér a főhadiszállásra érkezett, a főbb parancsnokokkal való megbeszélés után elrendelte, hogy a támadást 1922 augusztus 26-án a kora reggeli órákban kell megindítani. Az egész török hadsereg, tisztikar és legénység nagy örömet fejezte ki, hogy végre megindul a támadás, mindenki meg volt győződve, hogy a hadsereg nagynevű vezére alatt diadalt fog aratni és meg fogja semmisíteni a hazájába betört ellenséget. A szükséges csapateltolásokat szintén az utolsó pillanatban az éj leple alatt hajtották végre. A titoktartáshoz nagyban hozzájárult az a körülmény, hogy a török hadvezetőség külföldön és a görögök által megszállt területeken híreket terjesztett a török hadsereg állítólagos züllött állapotáról, lőszerhiányról és arról, hogy az ankarai kormány a legnagyobb nehézségekkel küzd mind bel-, mind külpolitikai és pénzügyi tekintetben.

A görög hadsereg csak védekezni akart. A főparancsnok meghagyta a csapatokat az 1921. évi őszi csoportosításban, mert a török támadás helye, ereje és időpontja teljesen ismeretlen volt előttük. A görög fővezér tájékoztatására jellemző, hogy közvetlenül a csata előtt irányítottak egy hadosztályt Konstantinápoly felé. A görög főparancsnokság bízott a csapatok ellenállóképességében, főleg a már egy év óta szakadatlanul kiépített és

tökéletesített védelmi állások erejében. A görög állások valóban erősen ki voltak építve, a főbb pontokon támpontövekkel voltak ellátva, különösen a délkeleti front volt legerősebben kiépítve Afyon Karahisar mellett.

A csata.

1922 augusztus 26-án hajnalban a török fővezér a vezérkari főnökkel és a támadó csoport parancsnokságával együtt ment a Kocatepe magaslatra, amelyről a csatát vezették.

A főtámadás az Afyon Karahisartól délre és nyugatra húzódó 15 km széles frontszakaszra irányult. Az erőteljes tüzérségi tűz meglepte a görögöket, úgyhogy már egy órával a támadás kezdete után a görög első állások az egész vonalon a törökök kezén voltak. Ez alatt a török lovas hadtest átkelt a meredek és úttalan Ahir Dag hegyvidéken és leereszkedett a görög front mögött lévő medencébe. A lovas hadtest több csoportra oszolva ezáltal elvágta a görögök nyugat felé való összeköttetését és megakadályozta a görög tartalékoknak a döntő küzdelemben való részvételét.

Augusztus 27-én a török 1. hadsereg folytatta győzelmes támadását, teljesen kivetette a görögöket az első vonalból, öt órákor délután elesett Afyon Karahisar, ahol rengeteg zsákmány jutott a törökök birtokába. A török lovas hadtest folytatta bekerítő mozdulatait; különösen fontos volt, hogy feltartóztatta az usaki görög csoport beavatkozását.

Augusztus 28-ára újabb intézkedések váltak szükségessé a török főparancsnokság részéről. A fővezér elrendelte, hogy meg kell akadályozni, hogy a görögök második állásukban védelmet fejthessenek ki. Ennek következtében a 2. hadsereg déli szárnya erélyesen folytassa a támadást és akadályozza meg, hogy a görögök Kütahya felé visszavonulhassanak. Az 1. hadsereg feladata erős balszárnnyal akként támadni, hogy a görögök visszavonulását Szmirna irányába lehetetlenné tegye. A lovas hadtest feladata az Afyon Karahisari visszavonuló görög csapatot ott megtámadni, ahol ráakad.

E parancs folytán az 1. hadsereg erős nyugati szárnnyal Dumlupinarra vett irányt; az itteni vasútnál a déli órákban heves harcok keletkeztek, ezekben a görögök még súlyosabb vereséget szenvedtek, mint az előbbi napokon. Az 1. hadsereg jobb szárnya elérte a görögök véghadosztályát, amelyet rövid, heves harc után észak felé visszavert, így csakhamar az egész déli görög hadsereg kényszerűen észak felé visszavonulni. A 2. hadsereg szintén folytatta előnyomulását és a vert görög hadsereget nyugat felé szorította vissza.

A török lovas hadtest még éjjel átcúsúzott a visszavonuló görög oszlopok között és hajnalban megtámadta a görögök életét; a váratlan támadás itt óriási zavart okozott, a lovas hadtestnek sikerült a görög hadsereg körül a gyűrűt teljesen bezárni. Valamennyi katonai szaktekintély egyetért abban, hogy a török lovas hadtest működése ezekben a napokban páratlanul áll a

hadtörténelemben. Csak két görög hadosztálynak sikerült kiszabadulnia a bekerítő gyűrűből és egyesülni az usaki csoporttal, öt görög hadosztálynak visszavonulási iránya észak és nyugat felé már teljesen el volt vágva.

Augusztus 29-ére a török főparancsnokság elrendelte, hogy az 1. hadsereg zöme a görög usaki csoport ellen forduljon. Az északi irányba visszavetett görög hadosztályok Dumlupınarnál gyülekeztek és megegyezően megkísérelték, hogy Izmir felé utat törjenek, eközben azonban csakhamar az 1. török hadsereg jobb szárnyoszlopaira bukkantak. Így megint elkeseredett harc keletkezett, amelynek csak a török 2. hadsereg nyugat felé való elő-

Török csapatok megszállják a Dardanellákat.

nyomulása vetett véget. A görögöknél uralkodó zavart még fokozta a főparancsnokságban beállott változás; Hadzsianesztisz főparancsnok az események folytán lemondott állásáról, helyette Trikupisz tábornok vette át a vert hadsereg vezetését.

Augusztus 30-án a körülzárt öt görög hadosztály egy fennsíkon gyülekezett, hogy újabb kísérletet tegyen a törökök gyűrűjének áttörésére. Egyetlen út állott csak ebből a célból a csoportnak rendelkezésre, de előbb itt is át kellett törni a lovas hadtest kordon vonalát. Az áttörés kísérletére azonban már nem került sor, mert a görög csoportot négy oldalról érte támadás, ennek következtében a déli órákban már kénytelen volt megadni magát. Az usaki görög csoport a körülzárt öt hadosztály megmentésére a reggeli

órákban támadást indított, ennek a támadásnak helyi sikere is volt, de mire a görögök előnyomulása érvényesült, a bekerített öt görög hadosztály már letette a fegyvert.

Augusztus 31-ére a török főparancsnokság elrendelte, hogy az 1. hadsereg folytassa támadását az usaki görög csoport ellen, a 2. török hadsereg Kütahya irányában nyomuljon előre. Az itt lévő görög erőket csakhamar visszavetették északra. Az 1. hadsereg támadása folytán az usaki görög csoport is kénytelen volt visszavonulni Szmirna felé. Csak a Polimenakosz tábornok parancsnoksága alatt álló görög csoport maradt még meg ezen a napon állásaiban, vele szemben a 2. török hadsereg, a lovas hadtest és az 1. török hadsereg egy hadosztálya csoportosult támadásra. E koncentrikus támadás következtében ennek a csoportnak a helyzete is lehetetlenné vált, ennél fogva a görögök itt is visszavonultak.

A marsall ekkor adta ki híres intézkedését: «Hadseregek, első célotok a Földközi-tenger! Előre!»

Bár az ellenség főerejét levette a török vitézség, még több görög csapat volt Anatóliában, amelyek sietve vonultak vissza. Mindenekelőtt szükséges volt ezeket a görög csoportokat levetni, nehogy az ellenfél Anatóliába erősítéseket küldhessen és az antant megint beleavatkozhassek a török háborúba; ennél fogva gyorsan kellett cselekedni és egész Anatóliát meg kellett tisztítani a görögöktől. A visszavonult görög csapatok csakhamar rendetlen futásban menekültek a kikötők felé. A török gyalogság, különösen a Fahreddin pasa vezérlete alatt álló lovas hadtest hatásosan üldözte a görögöket. A török lovasság már szeptember 9-én bevonult Izmirbe, ahol megakadályozta a görögök további behajózását, a lovas hadtest 8 nap alatt, folytonos harcok közt 400 km utat tett meg. Északon a 22. görög hadosztály dicséretesen védte Polimenakosz tábornok visszavonulási vonalát, azonban a vitéz török hadsereg elől már nem tudott idejében visszavonulni és így parancsnokával együtt szintén fogságba került.

A marsall szeptember 2-án ért Usakba, itt vezették elébe a fogságba került görög tábornokokat; innen a gházi Izmirbe ment, ahová 19-én érkezett, mikor még harcok voltak Szmirna körül.

Szeptember 10-én a törökök bevonultak Bursába; 17-én már nem volt görög katona Anatólia földjén. A csata folyamán a görögök elvesztették hadseregük kétharmad részét, legalább 500 ágyút, néhányszáz autót, 40 repülőgépet, nagymennyiségű fegyvert és hadianyagot. A görögök visszavonulásuk közben a kiürített török városokat és falvakat felgyújtották és a keresztény lakosságot magukkal vitték.

A csata méltatása.

Hogy a gházi személyes vezérlete alatt álló kisebb erejű török hadsereg a sokkal erősebb görög hadsereget teljesen megverhette és Anatóliát az ellen-

ségtől megtisztíthatta, ez a hadművelet példátlanul áll a világtörténelemben. Ez a hadjárat, amely elejétől végig minden részletben gondosan ki volt dolgozva, bizonyítja a török vezérek nagy hadvezéri képességeit, a török hadsereg vitézségét, a tisztikar mintaszerű kötelességteljesítését és a vezetés kiválóságát. Ez az óriási teljesítmény bizonyítja a mellett a török nép akaraterejét és életrealitását, valamint lelkesedését, amelyet kiváló vezére lobbantott lángra.

Hervadhatatlan babérokat szerzett magának a csata lefolyása alatt a lovas hadtest, amely bizonyoságot szolgáltatott arra, hogy a lovasság a modern háborúban a haditechnika óriási haladása ellenére is nélkülözhetetlen fegy-

Nemzetközi bizottság Mudanyában.

vernem. A lovasság még ma is döntőszerephez juthat a csatában, ha helyesen alkalmazzák és olyan parancsnokok vezetik, akikben valóságos lovas szellem rejlik. Elismerésre méltó a török gyalogság működése is, amely minden harc helyzetben megfelelt.

Lehetséges, hogy görög részről súlyos hibák történtek. A görög vezető körökben az a nézet alakult ki, hogy a megsemmisítő vereség oka főleg a következőkben rejlett: az arcvonal túlságos hosszú, az erőcsoportosítás hibás volt, az egyes csoportok összeköttetése és gyors eltolása nem volt eléggé előkészítve.

Ezekre vonatkozólag megjegyezzük, hogy az arcvonal hosszúságát nem a görög főparancsnok szabta meg, hanem a politikai helyzetből következett.

A csoportosítás általában jónak mondható, mert a görög erődítések és tartalékok azokon a pontokon voltak, ahonnan a leghatásosabb védelmet lehetett kifejtetni. Az utóbbi két hibára vonatkozólag még ma sem alkothatunk tiszta képet. A görög vezetés hibáin kívül a nagy vereség okait főleg erkölcsi fogyatékosságokban kell keresnünk. A görög hadsereg erkölcsi értéke mélyen alatta állott a török hadseregének. Ehhez járult még a görög erődítések által kölcsönzött biztonsági érzés is. Hogy ez komoly támadás esetén miként vezethet katasztrófára, azt mutatja az 1916. évi Brusszilov-féle offenzíva váratlan nagy eredménye is. A dumlupinari csata, a gházi nagy győzelme visszaszerezte Törökországnak háromszáz éve elveszett politikai és gazdasági önállóságát és külföldön az új török állam iránti tiszteletet.

A mudanyai fegyverszünet és a lausannei béke.

A nagy török győzelem után az ozmán csapatok a Boszporusz és Dardanellák felé vettek irányt. Az itt álló francia csapatok visszavonultak az európai szárazföldre, csak az angolok maradtak vissza az ázsiai partokon.

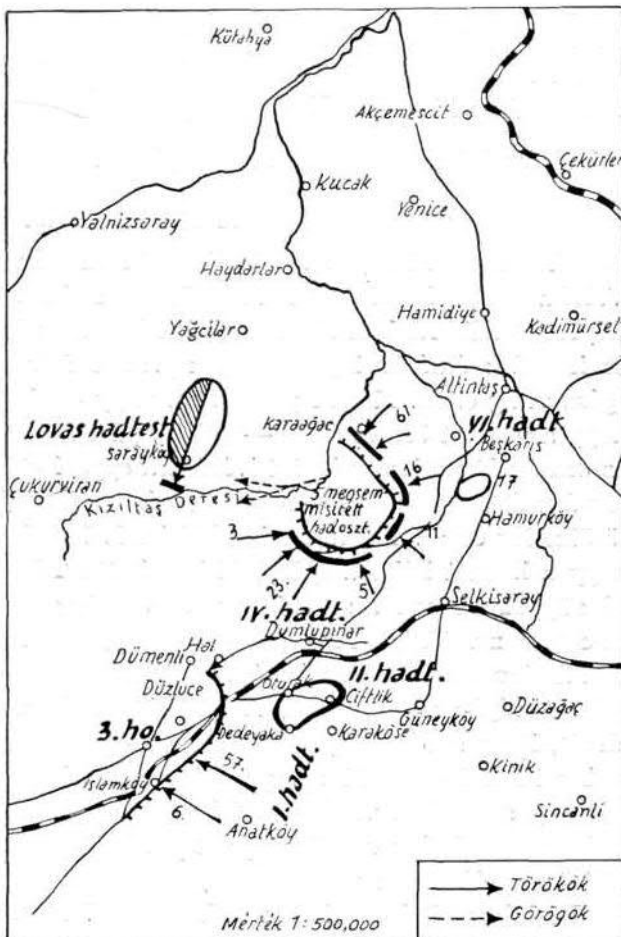
A törökök győztes hadműveletei megrémítették a szövetséges hatalmakat, különösen az angolokat. Lloyd George angol miniszterelnök belátta, hogy Francia- és Olaszország nem akar háborút folytatni Törökországgal, ennél fogva a gyarmatokhoz fordult segítségért. Minthogy a gyarmatok is elutasító választ adtak ebben a kérdésben, a szövetségesek, hogy a törökök előnyomulását a tengerszorosok felé megakasszák, Franciaország istanbuli megbízottját, Pellé tábornokot és a volt francia külügyminisztert, Franklin Bouillont bízták meg, hogy keresse fel a gházi Izmirben. A francia megbízottak felkérték a marsallt, hogy az új béketárgyalásokra jelölje ki megbízottait és egyben felszólították, hogy a fegyverszünet megkötése végett Mudanyába küldje el képviselőit. Az október 4-től 11-ig tartó mudanyai értekezleten Törökországot a nyugati front parancsnoka, Izmet pasa képviselte. A konferencia nagyon viharos volt, mert az értekezlet főtárgya Kelet-Trákia kiürítése és visszacsatolása, valamint a tengerszorosok és Istanbul kérdésének rendezése volt. A szövetségesek azt kívánták, hogy Kelet-Trákia kiürítése fölött a békeszerződés határozhasson. A szövetségeseknek ez a kívánsága az értekezlet megszakitására vezetett, ezalatt azonban a török csapatok megint megkezdték előnyomulásukat a Boszporusz felé; ennél fogva a szövetségesek kénytelenek voltak megbízottaikat megint elküldeni Mudanyába. A fegyverszüneti szerződés megállapította, hogy a görög hadsereg köteles Kelet-Trákiát a Marica folyó balpartjáig két hét alatt kiüríteni, további harminc napon belül a török hivatalnokok megint átveszik ott a közigazgatást és török csendőrök fogják ellátni a közbiztonsági szolgálatot. A fegyverszüneti szerződés megállapítja, hogy a hadi állapot Török- és Görögországok között megszűnt. A görög megbízottak nem írták alá a fegyverszüneti szerződést,

hanem határozatai ellen óvást emeltek; a szerződés mégis érvénybe lépett és 1922 november 1-én Konstantinápolyban és környékén a török hatóságok megint átvették a közigazgatás vezetését.

A szultán és kormánya azt kívánta, hogy a békeszerződés megkötésére a császári kormányt és Ankarát együttesen hívják meg. A szultán tanácsosai ezzel azt akarták elérni, hogy az állam sorsának vezetése megint a szultán kezébe kerüljön. A nagy nemzetgyűlés csakhamar átlátta a konstantinápolyi kormány ezirányú terveit és november i-én oly határozatot fogadott el, amelynek értelmében a szultánt leteszi és egyelőre csak a kalifátust tartja meg, mint egyházi hatóságot. Vahdettin szultán számára nem maradt más választás, mint angol hadihajón menedéket keresni. Így szűnt meg Törökországban a szultán uralma.

A lausanne-i értekezlet 1922 november 21-től 1923 július 24-ig tartott, közben két és fél hónapos szünettel. A békeszerződést a teljes egyenjogúság alapján kötötték meg; főbb pontjai következők: Törökország határait — mint a mellékelt térkép is mutatja — a békeszerződés végképpen megállapította a

nemzetiségi elv alapján, a görög és török lakosságot mindkét állam kölcsönösen kicseréli; ez volt az újkor legnagyobb népvándorlása. Az iraki petroléumforrások kérdését a békeszerződés szerint későbbi megegyezés útján kell megoldani. A Márvány-tengert, a Dardanellákat és a közöttük lévő tengerszorosokat a békeszerződés semlegesítette, bizottsági felügyelet mellett. A szerződés szabályozta a török államadóságok ügyét, megállapí-

A görög hadsereg megsemmisítése.

totta, hogy az igazságtalan kapitulációk öt éven belül teljesen megszűnnek, a parti hajózás, az u. n. cabotage joga két év múlva a török társaságokra száll át. A békeszerződés végül kimondta Törökország teljes nemzeti és gazdasági függetlenségét.

Törökországot a béketárgyaláson ismét Izmet pasa képviselte, akit a béke megkötése után nagy ünnepélyességgel fogadtak Istanbulban és Ankarában. A tárgyalásokon résztvettek Franciaország, Anglia, Olaszország, Görögország, Japán, Románia és Jugoszlávia megbízottai. A Fekete-tengeri kérdések tárgyalásán jelen voltak Bulgária és Szovjetország megbízottai is, az Egyesült Államok csak megfigyelőt küldtek ki. Kemál akként jellemezte a békeszerződést, hogy a béke megszünteti a török nemzet ellen már századok óta kovácsolt merényletet.

A török csoda.

A lausanne-i békét a történetírók méltán nevezik a török csodának. Valóban páratlanul áll a világtörténelemben, hogy egy 1910-től 1922-ig folytonos háborúban elgyengült és kimerült nép bátorságával, szívósságával és hazafias érzésével győzelmesen tudta felvenni a harcot úgyszólván az egész világ ellen. Kemál pasa ezt a nagy eredményt csak úgy tudta elérni, hogy a nemzet összes erőit — vallás, párt és világnézeti különbség nélkül — az ország függetlenségének kivívására egyesítette. Az új török alkotmány az ország minden polgárát — nemzeti, származási és felekezeti különbség nélkül — töröknek nevezi. Ha talán ismétlésbe is bocsátkozunk, mégis megemlítjük, hogy a hosszú háború egészen kimerítette Törökországot; nemcsak a török pénzügyeket zavarta meg, hanem az ország gazdasági forrásai is bedugultak, a nemzeten valósággal fásultság vett erőt, amit még növelt a császári kormány hazafiatlan magatartása is. A legtöbb hadianyag az országban már a világ-háború végén tönkrement, Anatóliában alig volt hadianyag-gyár, s ehhez járult, hogy az ország jórészt idegen csapatok szállták meg. Ebben a helyzetben kísérelte meg Kemál pasa, hogy a szabadságharc élére álljon. A marsall mintegy semmiből varázsolt elő pénzt, hadsereget, fegyverzetet és minden hadianyagot és így vezette népét 1922-ben diadalra. Ez az, amit a történelem a török csodának nevez.

Mondros-Mudanya! Sèvres-I,ausanne! Ez a négy név mutatja Törökország legmélyebb megalázását és váratlan nagy győzelmét. Musztafa Kemál pasa nagy hadvezéri és államférfiúi képessége tudta csak kiragadni Törökországot abból a hínárból, amelyben a török állam és az egész török nemzet már majdnem elmerült.

Törökország újjáépítése.

A lausanne-i béke megkötése után csakhamar megkezdődött a győztes Törökország újjáépítése, amely a legrövidebb idő alatt az ázsiai keleti népből műveit nyugati népet fejtesszett ki.

Nem célunk Törökország erkölcsi, politikai és közgazdasági átalakulását vázolni, — mert ez túllépné ennek a könyvnek kereteit — csak a következőket jegyezzük meg:

A nagy nemzetgyűlés a szultán letétele után kikiáltotta a köztársaságot és meghatározta, hogy a török államot a nemzetgyűlés kormányozza, amely miniszterelnökké İnönü Izmet pasát, külügyminiszterré Rüşdü Arasz pasát nevezte ki. A parlament eltörölte a kalifátust, elválasztotta az államot az egyháztól, megszüntette a szerzetesrendeket, a kolostorokat és az egyháznak a polgári életet megkötő szabályait. Kemál először a köztársasági néppárt kongresszusain körvonalazta Törökország újjászületésének programját; ott tartotta Kemál hatnapos híres beszédét, 1927 október 15—20-ig, amely összesen 36 és fél óráig tartott. A marsall nagy beszéde végén könnyekkel szemében fordult a török ifjúsághoz és hangoztatta, hogy ők kivívták Törökország függetlenségét és megalapították a török köztársaságot, ennél fogva most már a jövő nemzedék feladata, hogy ezeket a vívmányokat fenntartsa.

Az igazságszolgáltatás terén eltörölték a régi pusztai arab seriátjogot, helyette átvették a svájci polgári, az olasz büntető és a német kereskedelmi törvényeket. A török bírák alkalmazását képzettséghez köthették, a bírák számára talárt is rendszeresítettek, Ankarában jogi akadémiát állítottak fel. Kemál teljesen modern szellemben rendezte a nők jogait,

Vehib pasa.

megszüntette a régi, főleg városi viseletet, — csarcsaf, pecse, jasmak — valamint a lealázó többnejűséget. Az új törvény a nők számára még a választói jogot is megadta és sok női iskolát állított fel. Ma már az országban több nőbíró, a parlamentben 27 nőképviseelő van. 1925 augusztus hó 24-én eltörölték az addig szokásos fez viseletét, kötelezővé tették a nyugaton használatos kalapot, a turbánt csak az egyháziak számára engedték meg. Az iskolákat egészen modern szellemben alakították át, Ankarában és Istanbulban több főiskolát állítottak fel, 1928-ban kötelezővé tették az arab betűk helyett a latin betűket. 1932-ben bizottságot küldtek ki a török történelem vizsgálatára és a török nyelv megtisztítására az arab és perzsa szavaktól. Ekkor vette fel a marsall az arab eredetű Kemál keresztnév helyett a régi török Kamal nevet, úgy hogy a gházi mai neve Atatürk Kamal. Ez a név («a törökök atyja») nem csupán a nép szeretetét és ragaszkodását fejezi ki, hanem mintegy epikus fenséggel örökíti meg az új Törökország megalapítójának nevét a történelemben.

Ellenforradalmi megmozdulások.

Kemál pasa újításai a régi vallási hagyományokhoz ragaszkodó lakosság egyes rétegeiben természetesen ellenhatást váltottak ki.

Ménemen városában fanatikus papok kibontották a próféta zöld zászlaját, a felizgatott tömeg megtámadott egy katonai osztagot és parancsnokát, a fiatal tartalékos hadnagyot kegyetlenül lemészárolta. A kormány csakhamar elnyomta ezt a felkelést.

1926 június közepén Izmirben Kemál élete ellen irányuló összeesküvést fedeztek fel, amelybe főleg újtörök párti politikusok voltak belekeverve, akik Kemált diktatori törekvéssel vádolták meg. A bíróság 18 összeesküvőt halálra, több kiváló, de kompromittált államférfiút hosszabb fogságra és száműzésre ítelt.

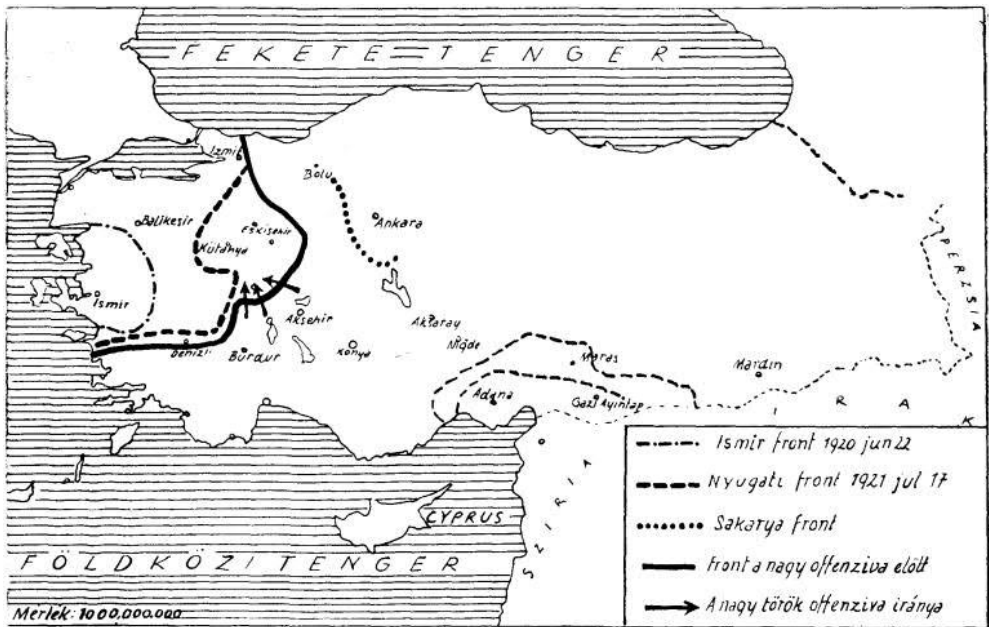
Veszélyesebb volt ezeknél a mozgalmaknál az ország keleti részének hegyvidékein lakó kurdok felkelése 1925- és 1929-ben, különösen azért, mert a perzsa határ közelsége miatt ebből könnyen nemzetközi bonyodalmak keletkezettek. A török kormány elrendelte a statáriumot a keleti vilayetekben és jelentékeny haderőt összpontosított a kurdok ellen; csakhamar levertek a felkelést, a kurd lakosság jórészt pedig az ország nyugati vidékeire telepítették át. A kurd felkelés folytán a török és perzsa határokat újlag meg kellett állapítani, hogy az egész veszélyeztetett terület török fennhatóság alá kerüljön.

A Dardanellák.

A már ismertetett lausanne-i békeszerződés a Boszporuszt, a Dardanellákat, valamint a Márvány-tengert semleges területnek nyilvánította. A béke értelmében a szorosok a Szuezi-csatorna mintájára szabad víziutaknak tekintendők, amelyeken kereskedelmi hajók vámmentesen közlekedhetnek, hadihajók azonban csak a török elnöklet alatt álló nemzetközi csatorna-bizottság engedélyével kelhetnek át. A török köztársaság egyszersmind kötelezte magát, hogy a tengerszorosok környékén, valamint a közelükben lévő szigeteken sem erődítéseket nem emel, sem helyőrségeket nem tart, kivéve a Konstantinápolyban állomásozó 12,000 főnyi katonaságot. Ellenséges támadás esetén a békeszerződést garantáló nagyhatalmak — Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán — kötelesek a Népszövetségi Tanács rendelkezése alapján Törökországnak segílyt nyújtani.

A tengerszorosok a Fekete- és Földközi-tengert közvetlenül összekötő úton, tehát főforgalmi, világkereskedelmi vonalon fekszenek. A tengerszorosoknak sok magyar vonatkozásuk van. Itt a Márvány-tenger északi partjain fekvő Rodostóban lehelte ki lelkét a legnagyobb magyar szabadsághős, II. Rákóczi Ferenc fejedelem. Itt írta törökországi leveleit Zágoni Mikes Kelemen, a XVIII. század legnagyobb magyar költője. A Dardanellák európai és ázsiai

kijáratait, Szedil Bar és Kum Kale helységeket először IV. Mohamed szultán erősítette meg 1696-ban velencei támadások ellen. A világháború alatt az egyesült francia és angol szárazföldi hadsereg és hajóhad 1914 december 3-tól 1916 január 16-ig hiába ostromolta a tengerszoros. Itt alapította meg hadvezéri hírnevét Musztafa Kemál pasa, itt tűnt ki először Vehib pasa, az abesszin déli front volt parancsnoka az 1935—36. évi olasz-abesszin háborúban. A törökök halálmegvető vitézsége folytán a túlnyomó erejű antant támadás véresen összeomlott és az ellenség kénytelen-kelletlen megszüntette hadműveleteit. A török győzelem kivívásában magyar csapatoknak, többek közt ágyús, és tarackütegeinknek is részük volt.

A török szabadságharc áttekintő térképe.

1936. évi április 11-i török jegyzék rámutatott arra a körülményre, hogy 1923, tehát a lausannei béke megkötése óta az általános európai nemzetközi helyzet mind világpolitikai, mind katonai téren, főleg a Földközi-tenger medencéjében teljesen megváltozott. A Népszövetség akkor kilátásba helyezte valamennyi európai állam leszerelését, ami azonban nem következett be, sőt a haditechnika és a légi haderők óriási fejlődése folytán az európai államok külpolitikai helyzete egyre bizonytalanabbá vált. A török jegyzék szerint ennek következtében eltűnt az a biztosíték, amely ellensúlyozhatta a tengerszorosok teljes védtelenségét. Ehhez járult az olasz-abesszin háború folytán felidézett angol-olasz földközi-tengeri ellentét, a már nagy eredményt elért páranab mozgalom, végül az a körülmény, hogy az Orosz- és Törökország

közi, már századok óta fennálló hagyományos ellentét elsimult. A török köztársaság véleménye szerint a békeszerződés aláírása óta bekövetkezett világpolitikai események is mutatják, hogy a hadiállapot egészen váratlanul és minden hadüzenet nélkül is bekövetkezhetik, különösen a légi haderők megsemmisítő hatása folytán, miként az olasz-abesszin és a kínai-japán háborúban is történt. Ennek következtében a tengersizosok teljes védtelensége nemcsak Törökország, hanem az egész nemzetközi kereskedelmi hajóforgalom számára is a legnagyobb veszélyt jelentheti. Ezekre az okokra tekintettel a török köztársaság közölte azokkal a hatalmakkal, amelyek résztvettek a lausannei szerződés tárgyalásánál, hogy Törökország hajlandó olyan megállapodásra a tengersizosok kérdésének rendezésénél, amely megadja a köztársaság sérthetlensége szempontjából az elengedhetetlen biztosítékokat és egyúttal szabályozza a csatornán való kereskedelmi hajózás állandó és békés fejlődését. A Balkán-blokkra való tekintettel Törökország a békeszerződés megváltoztatását nem a népszövetségi alapokmánynak a revíziót lehetségessé tevő 19-ik szakasza, hanem a kollektív biztonsági elvek alapján kérte.

Az 1936 június 22-én kezdődött montreux-i értekezleten az elnök a Népszövetség nevében először is elismerését fejezte ki Törökországnak, hogy a békeszerződés szentesített határozmányait nem önhatalmulag változtatta meg, hanem ilyen irányú kérését az arra illetékes nemzetközi fórum ítélete elé bocsátotta. Az értekezleten a legnagyobb nehézséget a szovjet-orosz kérdés okozta. Litvinov orosz külügyi népbiztos ragaszkodott ahhoz, hogy a Fekete-tenger partjain lévő államok szabadon közlekedhessenek kereskedelmi hajóikkal és hadiflottájukkal a tengersizosokon. Anglia és Japán az orosz flottának a Földközi-tengeren való megjelenését nem tartotta kívánatosnak. Ezért a szóban forgó szakkérdéseket bizottságok elé utaltatták, az értekezletet pedig egyidőre félbeszakították. Nagy nehézséget okozott Olaszország távolmaradása a konferenciától. Mussolini a szankciók miatt még csak megfigyelőket sem küldött ki az értekezletre, pedig az orosz kérdés elsősorban Olaszországot érdekelte. Franciaország számára főleg a román benzinnel a tengersizosokon való szállítása volt fontos; ennek magyarázata abban rejlik, hogy különösen a francia légiflotta nem nélkülözheti a román benzint.

Az újból megkezdett értekezleten sikerült — főleg Franciaország közbelépésére — az angol és orosz ellentétet elsimítani, végképpen szabályozni a tengersizosok békeforgalmát és háború esetén a hadihajók átkelési lehetőségét, valamint Törökország biztonsági kívánságait. Polgári repülőgépek forgalmát szintén megengedték, egyes megerősített területek kivételével.

A szíriai kérdés.

A Szíriában mindinkább elhatalmasodott csempészet évente nagy kárt okozott a török kincstárnak a vámbevételek elmaradása miatt. Minthogy a tárgyalások a szíriai francia mandátumkormányral a csempészet leküzdésére nem vezettek eredményre, a török kormány már 1931-ben a csendőrállomások

megerősítésén kívül különleges hadtestet állított fel a határon, s ezen a révén az ottani viszonyok jelentékenyen megjavultak.

A Törökországból kiinduló, előbb vallási mezbe burkolózó, de valóságban szovjet befolyás alatt álló pánarab mozgalom csakhamar átsapott az arab tartományokra, s ennek következtében Franciaország kénytelen volt Szíria függetlenségét elismerni és a tartományt szövetség alakjában a francia köztársasághoz csatolni. Anglia szintén elismerte Egyiptom függetlenségét és ígéretet tett a szudáni kérdés méltányos rendezésére. Kemál pasa újjáéledt török birodalma nem tűrte az alexandrettei szandzsákban élő fajtestvéreinek

Török csapatok bevonulása Istanbulba.

elnyomását, követelte a tartomány bérvizonyainak rendezését és az ottani török lakosság részére való önkormányzatot. Franciaország és Törökország részéről a vitás kérdés miatt jelentékeny hadi előkészületek történtek és csak egy szikrának kellett volna kipattannia, hogy ismét lángboruljon Keleten a világ. Szerencsére az első napok izgalmait lassankint nyugodtabb megfontolás váltotta fel, a kérdéses ügy a Népszövetség ítélete alá került, amely végkép szabályozta a vitás szandzsák ügyeit. A Népszövetség 1936. január 27-i döntése alapján a tartomány széleskörű önkormányzatot kap a szíriai állam keretén belül. A terület hivatalos nyelve a török lesz. A Népszövetség a szandzsák ellenőrzését nemzetközi bizottságra bízta, amelynek elnöke francia, de tagjai főleg törökök lesznek. A szandzsák területét teljesen semlegesítették, Török-

országnak előnyöket biztosítottak az alexandrette-i kikötők használata tekintetében. A népszövetségi ülés végén Rüzsdü Arasz török külügyminiszter elismerését fejezte ki főleg Franciaország és Anglia képviselői iránt, akiknek segítségével sikerült ezt a kényes kérdést megoldani.

A török hadsereg.

A török szabadságharc dicsőséges befejezése és az ország szabadságának kivívása után Kemál pasának és a kormányznak első dolga volt, az állam füg-

Városi díszkert az új Ankarában.

getlenségének megvédésére modern, jól kiképzett és felszerelt hadsereget felállítani.

A világháború végeztével a nagy területi veszteséget szenvedett Törökország súlypontja a kisázsiai területre helyeződött. Ezek a területi veszteségek csak tehermentesítették a törököket a lényegében kevés gazdasági előnyt jelentő tartományoktól, úgyhogy a mai Törökország életképesebb államalakulatnak tekinthető, mint a rosszul kormányzott régi ottomán birodalom.

Kis-Ázsia átmeneti terület az európai és ázsiai kontinensek között. Az országnak jó és természetes határai vannak, a Fekete-, Jóni- és Iyevantenger észak, nyugat és dél felől félkörben ölelik át a birodalmat, Oroszország

felé a Kaukázus magas hegysége a természetes védelmi határ. A rövid perzsa határ középhegység, a határ csak dél felé, a brit befolyás alatt álló Irak és Szíria felé nyílt. Európában Görögországgal a Marica-folyó, Bulgáriával az Isztrandsza-hegység alkot természetes határt.

Az ország területe 763,000 km², lélekszáma a legújabb népszámlálás szerint 16.200,000. Egy km²-re az európai területen 45, a kisázsiai területen 21-2 lélek esik. Határainak hossza 2417 km, tengerpartja 3455 km. Vasútvonalainak hossza 5716 km.

Az ankarai magyar követség.

Hadikiadás gyanánt 1934/35-ben elő volt irányozva 53.300,000 |, török font, az összes állami kiadások 38%-a. Ahadikiadás 1929/30-ban még 67.300,000 török font volt és csak 1931/32 óta mozog 55.000,000 font körül. A csendőrség fenntartása évente 8.700,000 török fontba kerül.

A köztársaságban általános védkötelezettség van a 21. életévtől a 46. életévig, a tényleges szolgálat ideje a gyalogságnál 18 hónap, a lovasságnál, műszaki csapatoknál és a légierőknél 2 év, a csendőrségnél 2 és fél év, a haditengerészetnél 3 év. A tényleges szolgálat letelte után a hadköteles 5 évig a tartalékban van, azután a népfelkelésbe (mustahfiz) kerül. A haderő főparancsnoka a köztársaság elnöke.

A hadsereg létszáma: kb. 20,000 tiszt és 10,000 altiszt, valamint 164,000 fő katona. Az évi 175,000 újoncból évente csak 150,000 főt képeznek ki. A légénység létszáma az 1 ½, valamint 2 ½ évi tényleges szolgálati idő következtében télen kb. 133,000 fő, nyáron kb. 198,000 fő.

Az ország területe három hadseregfelügyelőségre van felosztva: (1. Ankara, 2. Konya, 3. Erzindjan) 3—3 hadtesttel.

A kilenc hadtestkörlet székhelye: 1. Afyon Karahisar, 2. Balikeszir, 3. Istanbul, 4. Eskisehir, 5. Konya, 6. Kayseri, 7. Diarbekir, 8. Tokát, 9. Erzerum.

Magasabb kötelékek: 9 hadtest, 2—2 gyalog hadosztállal, 1 lovasezred,

1 hadtestközvetlen tüzérezred, 1 utászszázlólaj, 1 híradó-osztály és gépkocsizóvonat.

Öt lovashadosztály (ebből két tartalék) 3—4lovasezreddel, 1 lovastüzérosztály.

Három helyi dandár.

Csapatok: 54 gyalogezred 3—3 zászlóaljjal (3—3 századdal és 1 géppuskás-századdal).

24 lovasezred 3—3 századdal és 1 géppuskás-századdal,

18 könnyű tüzérezred.

9 hadtestközvetlen tüzérezred,

3 lovastüzérosztály,

9 utászszázlólaj,

9 híradó-osztály.

A légi haderők szervezés alatt állanak. Részletes szervezési adatok kevésbé ismeretesek, a rendelkezésre álló légi haderők nagyobb része a szárazföldi hadsereghez, kisebb része a haditengerészethez van beosztva. Repülőgépek száma 1934-ben 400 volt. 1934-ben Angliában és Franciaországban kb. 90 új repülőgépet rendeltek, a hazai repülőliga magánadományokból 26 repülőgépet szerzett be. Tisztek és pilóták kiképzése már évek óta Oroszországban történik.

Hajóhad: 1 csatacirkáló (a volt német Goeben), 2 elavult könnyű cirkáló, 4 korszerű torpedóromboló, 1 korszerűen átépített régibb torpedóromboló, 2 elavult torpedóromboló, 4 korszerű búvárnaszád, 3 aknahajó, 3 torpedónaszád, 2 ágyúnaszád, 5 őrnaszád, 3 motoros naszád. Össztonnaértartalom 106,151 tonna.

A hivatásos tisztikart a katonai akadémiában nevelik, ennek tartama 2 év, azután 6 havi csapatszolgálat után a tisztjelöltet zászlóssá nevezik ki, majd újabb 6 havi csapatszolgálat után a hadnagyi kinevezés következik.

Tartalékos tisztté való kiképzésre csak a főiskolát végzett ifjak jönnek tekintetbe, ezek 6 havi újonckiképzés után egy 6 hónapos tanfolyamot végeznek, majd mint zászlósok újabb 6 hónapot szolgálnak a csapatnál.

Az altisztek kiképzése 3 altisztképző iskolában történik.

A csendőrség és határőrség általános védkötelezettséggel kiegészülő katonailag szervezett és kiképzett alakulatok.

A határőrség áll 17 zászlóaljából és 1 önálló századból; létszáma 600 tiszt és 6000 fő.

A csendőrség létszáma: kb. 40,000 fő, ebből kb. 3000 tiszt.

A katonai előképzés az iskolákban a 16. életévtől kötelező.

A bolgár és görög határ, a Dardanellák és a Boszporus meg vannak erősítve.

Kemál pasa lovasszobra az új Ankarában.

A Márvány-tenger európai partja és az anatóliai tengerpart félállandó erődítményekkel van megerősítve.

A békeszerződésben lerombolni rendelt Drinápoly várának pótlására Kirk Lal Eli mellett korszerű erődítmény épül.

A mozgósítást és a felvonulást a hiányos közlekedési vonalak nehezítik meg, miként arra már a szabadságharc történetében is rámutattunk.

A gazdasági mozgósítást külön törvény szabályozza. A hadiipart jelenleg szervezik; belföldön csak gyalogsági puska, gyalogsági lőszer és a tüzérségi lőszer állítható elő, minden egyéb anyagot még külföldről kell beszerezni, de néhány éven belül ezen a téren is jelentékeny javulás várható.

Visszapillantás.

Ami Törökország jelenlegi közgazdasági és világpolitikai helyzetét illeti, a török köztársaság ma már teljesen modern állammá fejlődött, Törökország ma vezetőszerepet játszik nemcsak Kisázsiaiában, hanem a Balkánon is. 1934 február 9-én kötötték meg Törökország, Jugoszlávia, Görögország és Románia a Balkán-szövetséget.

1937 december havában Szíria miniszterelnöke, Dzsemil Mardam bey Ankarában megbeszélést folytatott Atatürk Kamal köztársasági elnökkel s a török bel- és külügyminiszterrel. A tanácskozások az őszinte szívéllyesség légkörében folytak le és kiterjedtek a két államot közösen érdeklő valamennyi kérdésre. A két kormány elhatározta, hogy Törökország és Szíria a jövőben is a most megállapított irányelvek alapján fog együttműködni.

A kurd felkelés leverése után Törökországnak és Perzsiának viszonya is megjavult, úgyhogy ma már valamennyi kisázsiai állam szövetségi szerződésben van Törökországgal és a török köztársaság a mohamedán államok élén halad minden tekintetben. Óriási fejlődést tett Törökország különösen gazdasági téren. Hogy a török kormány mily nagyra értékeli az ország közgazdasági haladását, mutatja az a körülmény, hogy Izmet pasa helyett a miniszterelnökséget Calal Bayar volt közgazdasági miniszter, a munkabank egykori vezérigazgatója vette át. Az ország vezetését még ma is teljesen a kezében tartja Atatürk Kamal köztársasági elnök, akinek figyelme az állam kormányzásának legapróbb részleteire is kiterjed. A török nemzet átérzi a marsallnak a szabadságharcban és Törökország felvirágoztatása körül szerzett óriási érdemeit s ezért ma is a legmélyebb hálával és bizalommal csoportosul nagy vezére körül.

AZ OROSZ HÁBORÚK.

1. SZOVJETOROSZORSZÁG MÚLTJA ÉS A PÁNSZLÁVIZMUS.

Az Európa keleti határán elterülő óriási orosz birodalom földjét a történelem előtti időkben finn-ugor néptörzsek lakták, később szláv népek is telepedtek le, ezek közül egyes törzsek a VI. század folyamán kezdtek államalakulatokba tömörülni, de maradandó államot csak a normann hódítás alkotott belőlük. A normannok 862-ben igázták le az egymással örökké egyenetlenkedő szláv törzseket és attól kezdve ők voltak az uralkodó nép. Novgorod város felhívására megjelent Kelet-Oroszországban varég csapatai élén Rurik fejedelem, aki hatalmát kiterjesztette egész Közép-Oroszországra. A normann hódítás után a szlávok és normannok összeolvadtak és így kialakult a mai orosz nép, amely később sok mongol, illetve tatár vérrel keveredett. 879-ben Igor lépett trónra, kinek Öreg nevű vezére elfoglalta Kievet, Igor felesége Olga 955-ben vette fel a keresztségét, s ettől kezdve a keleti keresztény kultúra gyorsan terjedt az országban. Igor fia, Szvjetoszláv már győzelmes háborúkat folytatott a görög császárság és a bolgárok ellen; halála után az ország három részre szakadt, de Vladimir alatt újra egyesült. Vladimir nyolc fia véres testvérháborúban fogyasztotta az ország erejét, míg végül a küzdelemből Jaroszláv került ki győztesen; ő már harcolt a lengyelekkel és meghódította Észtországot, fővárosul Kievet jelölte ki. Halála után az országban belső zavarok keletkeztek, s ennek következtében a meggyengült Oroszország nem tudott ellenállani a mongolok hatalmas támadásának, úgyhogy a birodalom jórésze a tatár «aranyhorda» uralma alá került, amely 300 éven át egész III. Iván koráig uralkodott az ország fölött. Ivánnak szerencsés harcai során sikerült egész Oroszországot uralma alatt egyesítenie; fia, IV. «Rettenetes» Iván 1534-ben lépett trónra. Ő vette fel először a cári címet, nevéhez nagy hódítások fűződnek, alatta kezdődött Szibéria meghódítása, Jermak kozák vezér először kelt át az Ural hegységen. Halála után az országban belső zavarok keletkeztek, mígnem 1613-ban a Romanov-házból származó cár, Mihály Feodorovics végre békét szerzett a sokat zaklatott országnak. Az első Romanovok hatalmasan növelték az ország területét és jólétét. Fordulópontot jelent Oroszország történetében Nagy Péter trónralépte 1698-ben, az ő lángesze mutatta meg azt az utat, amelyen az elmaradt nép bekapcsolódhatott az európai nemzetek kultúrájába. Minden téren újításokat kezdeményezett, megalapította a róla elnevezett új fővárost, a mai Leningrádot. Péter főtörekvése volt a birodalom számára tengeri utat szerezni, e cél-

ból az északi háborúban leverte Svédországot és magához ragadta az északi népek hegemóniáját. Péter halála után megint zavarok dúltak az országot, 1762-ben a Holstein-Gottorp uralkodóházból származó III. Pétert neje, Katalin letaszította a trónról és II. Katalin néven trónra lépett. Katalin uralkodása már Oroszország fénykorát jelentette, alatta kezdett Oroszország az európai politikában számottevő tényezővé fejlődni. Nagy Katalin leverte Törökországot és meghódította a Fekete tengeri tartományokat, alatta osztották fel Lengyelországot. Unokája I. Sándor 1801-ben lépett trónra; kezdetben nagy ellensége volt Franciaországnak, de a tilsiti békében kibékült Napóleonnal, szövetséget kötött és megosztozott vele az Európa feletti uralmon. Lassankint azonban meglazult ez a szoros szövetség és a szárazföldi zárlat folytán oly nagy ellentétek keletkeztek Oroszország és Napoleon közt, hogy Napoleon 1812-ben hatalmas hadsereggel megtámadta Oroszországot és még Moszkvát is elfoglalta. Azonban a franciák hadjárata katasztrófával végződött, Napoleon kénytelen volt visszavonulni Oroszországból, a «nagy hadsereg» teljesen tönkrement. Sándor ekkor a franciák elleni szövetség élére lépett, a szövetséges hatalmaknak sikerült Napóleont és Franciaországot leverni. A bécsi kongresszus után Oroszország Ausztriával és Poroszországgal együtt megalakította a szent-szövetséget, amelynek célja volt minden forradalmi megmozdulás leverése. Fia, I. Miklós (1825—55) leverte Törökországot, 1849-ben segítségét nyújtott Ausztriának a magyar szabadságharc leverésére, 1853-ban új háborút indított Törökország ellen, de a nyugati nagyhatalmak a krími háborúban határt szabtak Oroszország és a pánszlávizmus terjedésének. Fia, II. Sándor a birodalom erejét főleg a Kaukázusra és a Távolkeletre fordította, ő hódította meg a Kaukázust, az Amur-vidékét, Turkesztánt, Sivat és Bocharát. Sándor 1877-ben újból hadjáratot indított a törökök ellen a balkáni keresztény népek védelme céljából, ekkor vívta ki függetlenségét Románia, Bulgária és Montenegró, alatta nyert az orosz befolyás — a pánszlávizmus — szabad teret az egész Balkánon, csak a nyugati nagyhatalmak befolyása mentette meg Törökországot a berlini kongresszuson a végpusztulástól. 1894-ben lépett trónra az utolsó orosz cár, II. Miklós; uralkodása kezdetben a békés fejlődés jegyében indult meg, de elődeinek zsarnokságáért neki kellett a legtragikusabban megszenvednie; alatta kezdett nagy mértékben elterjedni a nihilizmus, anarchizmus, végül a kommunizmus. Az oroszok nagy vereségével végződő japán háború 1904-ben elősegítette az elégtelenség növekedését, amely 1905-ben súlyos zavarokban robbant ki, de a cári kormánynak sikerült a rendet még egyideig helyreállítani. A cár a francia szövetség mellett lassankint közeledni kezdett Angliához is, aminek következése volt, hogy 1914-ben a világháborúban Oroszország is résztvett. Bár az oroszok vitézül harcoltak, a számtalan belpolitikai hiba és a gyenge orosz háborús vezetés megbosszulta magát, a központi hatalmak a nyugati területeket elfoglalták, ezzel legyőzték a cári birodalmat. A nép nagy elégedetlensége csakhamar kirobbantotta a világ egyik legnagyobb forradalmát, amelynek tárgyalására később fogunk rátérni.

A pánszlávizmus.

A pánszlávizmus kérdését már a csehszlovák köztársaság megalakulásánál röviden tárgyaltuk, itt még a következőket jegyezzük meg: A pánszlávizmus eredete Nagy Péter cár uralkodása idejéig vezethető vissza, ő

II. Miklós cár és a cárevics.

gondolt először arra, hogy a szláv népeket egy közös, mindenesetre azonban elsősorban orosz célokra kell felhasználni. Nagy Péter halála után legelőször a francia irodalom foglalkozott a szláv kérdéssel, amely Oroszország megerősödése folytán mindinkább ismertté vált. I. Sándor cár korában alakult meg Moszkvában az első pánszláv egyesület, amelynek célja a szláv érzés népszerűsítése és erősítése volt. Napoleon leverése után a reakció egyelőre elnyomta a fejlődő pánszláv eszméket is, amelyek csak Csehországban találtak termő-

talajra. A pánszláv eszmét először Kollár János tót evangélikus pap körvonalazta, ő hirdette először a szláv népek testvéri közösségét és fejezte ki azt a kívánságot, hogy «minden szláv folyó az orosz tengerbe ömöljön». Hívei már nyíltan Oroszország támogatását keresték és a megalakulandó szláv államot úgy képzelték el, hogy a keleteurópai szláv országok szövetségbe tömörüljenek Oroszország vezetése alatt. A magyarságot ugyan nagyban érintette a felvidéki szláv-kérdés, azonban a nemzet akkor vívta nagy harcát a bécsi kormánnyal és így nem fordíthatott kellő figyelmet a szlovák mozgalomra, pedig a szlovákok már akkor, a szabadságharc folyamán, hazánk ellen foglaltak állást. 1848 május 31-én a monarchia szláv népeinek kiküldöttjei Safarik tanár elnöklete alatt Prágában gyűlést tartottak, amelyen követelték, hogy a monarchia területén élő szlovákok egyesülhessenek és önálló országot alkothassanak. Ezt a túlzott kívánságot még a bécsi kormány sem tette magáévá és az ülést karhatalommal oszlatta fel. Azonban Urbán szlovák tábornok Bécsben kivitte, hogy az osztrák kormány a szlovák légió szervezését jóváhagyta és őket fegyverrel, hadianyaggal és pénzzel támogatta, a magyar csapatok azonban Urbánt és csapatait csakhamar kiverték az ország területéről.

A magyar szabadságharc leverése után bekövetkezett abszolutizmus megsemmisítette a szláv népek reményeit is, a szláv vezetők csalódtak az oroszokban is, mert I. Miklós orosz cár csak a dinasztikus elveket tartotta szem előtt és így az egész szláv-kérdés egyelőre háttérbe szorult; azonban az orosz társadalom, már magáévá tette a pánszláv eszmét, amelynek legelső hívei és szellemi vezetői Oroszországból származtak. Lassankint ráeszmélt az orosz kormány is, hogy minő nagy erőt jelent számára, különösen Törökországgal szemben, a pánszláv propaganda úgy, hogy a pánszlávizmus idővel Oroszországban «pánrusszicizmussá» változott át. Az 1865 július 27-én Bécsben uralomra jutott Belcredi-kormány már át akarta szervezni a monarchiát föderalisztikus állammá, azonban a königgrätzi vereség után a Beust-kormány megkötötte Magyarországgal a kiegyezést. Ez a körülmény óriási csalódást okozott a monarchia szláv népeinek, főleg a cseheknek, úgyannyira, hogy a csehek nem akartak sem a birodalmi, sem a tartományi gyűlésen résztvenni és évekig visszavonultak minden nyilvános politikai szerepléstől; azonban annál gondosabban építgették az orosz pánszláv körökkel való kapcsolataikat. A csehek haragja főleg a magyarok ellen irányult, akiket azzal vádoltak meg, hogy beékelődtek az északi és déli szlovákok közé és így örökre meggátolták egyesülésüket. A csehek az idők folyamán magukba olvasztották a rokon morvákat és több kisebb népet, kitalálták a cseh-szlovák nép egységének meséjét és már akkor pályáztak Felsőmagyarországra.

1873-ban Bismarck német kancellár szövetséget hozott létre Németország, Ausztria-Magyarország és Oroszország közt az európai béke fenntartására. Oroszország a szövetségi szerződés ellenére is tovább támogatta a pánszláv agitációt, amelynek eredménye a törökországi balkán népek lázongása

és a török-orosz háború lett. A háború gyümölcsét azonban elragadták Oroszországtól, elsősorban saját szövetségesei, sőt még Ausztria-Magyarország is a berlini kongresszuson mandátumot kapott Bosznia-Hercegovina megszállására. Ennek következtében az orosz közvélemény már akkor ellene fordult a központi hatalmaknak és a szövetségi viszony lassankint elhidegült. A mon-

Obrenovics Sándor szerb király.

archia tekintélye a Balkánon rendkívül megerősödött, az oroszokban csalódott románok és szerbek közeledni kezdtek a monarchiához, amely Oroszország helyett Olaszországot vont be a hármasszövetségbe. Ekkor keresett a francia revans eszméje támaszt Oroszországban, 1890-ben létrejött az orosz-francia szövetségi szerződés, amelyet csakhamar katonai egyezmény is követett; ehhez az «entente cordiale»-hoz Anglia is csatlakozott. Ezáltal Oroszország visszanyerte a Balkánon tekintélyét. Az osztrák-magyar monarchiához köze-

ledő Obrenovics Sándor szerb királyt 1902-ben megölték és helyébe az oroszpartí Karagyorgyevics Péter került a szerb trónra.

Az oroszországi pánszlávizmus lassankint elvesztette ideális jellegét és kitűnt, hogy az oroszok és a többi szláv népek elsősorban saját céljaikat akarják megvalósítani. Lassankint a csehek is belátták, hogy az orosz zsarnokság számukra sem lehet előnyös, amire örök példa volt Lengyelország szomorú története. Ennek következtében maguk a szláv politikusok is rájöttek, hogy a pánszlávizmus elvén változtatni kell és így alkotta meg Kramarz cseh képviselő Volodimirov orosz tábornokkal a neoszlávizmust. Ez főleg abban különbözött a pánszlávizmustól, hogy minden tekintetben egyforma jogokat és fejlődési lehetőségeket akart nyújtani az összes szláv népeknek. Egyelőre csak a szlávok felszabadításáról volt szó. Az 1908-i prágai kongresszus kísérletet tett az oroszok és lengyelek kibékítésére, de ezek a törekvések nem jártak eredménnyel. Az osztrák rutének Hruszewszky vezetésével túlnyomó többségben szintén a neoszlávizmus ellen nyilatkoztak és nem voltak hívei a pánszlávizmusnak sem, mert azt tartották, hogy az a németek ellen irányul. A rutének félték orosz vagy lengyel elnyomástól, ezért kerestek támaszt a németeknél. A rutének egy része azonban a vallásos mezbe burkolt propaganda hatása alatt orosz-barát politikát folytatott és kész eszköze volt az orosz imperializmusnak, amely még hazánkba is eljutott, főleg Máramarosba. Bosznia-Hercegovina annexiója súlyos csapást mért a pánszlávizmusra; különösen a szerbek voltak felháborodva. Az 1912-ben kitört balkáni háború után Bulgária teljesen kiesett a szláv közösségből, de Szerbia megerősödve került ki a háborúból. A világháború előtt Masaryk tanár ki akarta békíteni a szerbeket és a bolgárokat, de a szerbek, elbizakodottságukban, nem voltak rá hajlandók.

Az orosz nép vezetői nem okultak a veszített japán háborúból, nem látták be, hogy imperialista politika helyett Oroszországnak elsősorban belső konszolidációra kell törekednie; ennek ellenére Oroszország lassankint teljesen az antant kezébe vetette magát. Tény az, hogy Oroszország könnyebben tudott volna Perzsián át újabb tengeri kijáratokat szerezni és sokkal kevesebb áldozattal foglalhatta volna el Perzsiát, mint Galíciát, ennélfogva semmi érdeke sem volt a monarchiát megtámadni. Különösen hátrányos volt Oroszországnak a német háború, mert Németország állandó gazdasági érintkezésben állott Oroszországgal. II. Miklós cár irtózott a háborútól, de békeszeretete hiábavaló volt, a háborúspárt megbénította gyenge akarátát és így taszították romlásba az antant zsoldjában álló vezetők Oroszországot és így bukott el a szláv imperializmus zászlótartója.

A történelemben szinte páratlanul álló tragikus színjáték Oroszország története az utolsó negyedszázadban. Ez a hatalmas birodalom valósággal kártyavárként omlott össze s napjainkban egy borzalmas utópista-kísérlet, a bolsevista államberendezkedés lázai emésztik. Ez utolsó negyedszázad eseményeit elevenítik meg következő lapjaink.

2. AZ OROSZ FORRADALMAK ÉS A NÉMET ELŐNYOMULÁS.

Az orosz önkényuralmat nemcsak a szabadságjogaiktól megfosztott néptömegek, hanem az orosz intelligencia jórésze is elítélte. A nagy francia forradalom és a múlt század forradalmi következtében még Európa népei is ellenszenvvel viseltettek az orosz önkényuralom iránt és a legkiválóbb orosz írók munkáikban részvétellel kísérték azok sorsát, akik szabadság utáni

Német csapatok Rigán át a szovjets csapatok ellen vonulnak.

törekvéseiket szibériai vagy külföldi száműzetésekkel fizették meg. A japán háború után számtalan bomba és revolvermerénylet jelezte azt az utat, amely nagyarányú véres felkeléshez vezetett, azonban a kormánynak sikerült a zavarokat levernie és egészen 1917-ig Oroszországban látszólag nyugalom uralkodott.

Téves volna azt hinni, hogy az orosz forradalmárok kis csoportja főleg csak anarchistákból és nihilistákból tevődött össze és maga az orosz nép nagy-része, elsősorban a parasztság, tántoríthatatlan ragaszkodással csüngött uralkodóján, az «atyuskán». Azok a bajtársaink, akik orosz hadifogságban voltak, tudják, hogy még a legkisebb falusi kunyhóban is élénk politikai viták folytak és a cárról a legegyszerűbb parasztok sem nyilatkoztak kellő tiszte-

lettel és szeretettel, bár az «atyuska» képe minden parasztszobában ott lógott a falon. Az orosz дума csak papiroson szerepelt alkotmányos törvényhozó testület gyanánt, a valóságban az önkényuralom a birodalomban továbbra is korlátlanul fenmaradt. A cár udvaroncai elsősorban magával az uralkodóval hitették el a nép szeretetéről szóló mesét; amikor II. Miklós rájött arra, hogy a népe rokonszenvéről szóló jelentések hamisak, akkor már carskojeszelo-i palotájában fogoly gyanánt őrizték.

A közelgő forradalom szele megkapta még az eddig intakt hadsereget is, amely a világháborúban óriási veszteségeket szenvedett és lassankint rájött, hogy neki nem a cárért, hanem Oroszországért kell küzdenie. Maga az 1916. évi diadalmas Brusszilov-féle offenzíva mintegy 1.900.000 fő veszteséget okozott a hadseregnek, magának a tisztikarnak is majdnem 90.000 fő vesztesége volt. Csak a kozákok és a gárdacsapatok viseltettek még hűséggel az uralkodó iránt. Hiába volt az antant-zsoldban álló politikusok és hadvezérek minden igyekezete, a megvesztegetett sajtó példátlan uszítása, nyilvánvalóvá lett, hogy a további küzdelem a birodalmat csak végromlásba vezetheti.

A termelés az országban az egész vonalon megdőbentően hanyatlott. A hadifoglyok munkája nem fedezte a szükségletet, az orosz ipari munkásság pedig gyakori sztrájkokon keresztül tagadta meg a munkát. A külföldi behozatal aránylag csekély volt, a nagy birodalom szükségleteit nehéz is lett volna külföldről fedezni, mert a közlekedési eszközök már nagyon leromlottak és a vasutak teljesítőképessége majdnem felére csökkent. Japán ellátta ugyan Szibéria keleti részét ipartermékekkel, de Oroszország nagyon megérezte a német behozatal elmaradását, annnyival inkább, mert Anglia és Svédország is csak nagyon kevés ipari terméket szállíthatott Oroszországba. Az archangelszki kikötő, valamint a Kóla félsziget északi partján fekvő alexandrovszki kikötő túl volt terhelve, a tenger az északi vidékeken csak néhány hónapig volt jégmentes és az északi kikötők nem voltak kellőképpen összekötve a birodalommal. Magában az élelmezésben is zavarok állottak be, mert hiába volt egyes vidékeken jó termés, a vasutak leromlása miatt az élelmicikkeket nehezen lehetett az ínséges vidékekre szállítani; még a hadsereg ellátása is napról-napra nehezebb lett, s ehhez járult az a körülmény, hogy a románok teljes veresége után a hadihelyzet kedvezőtlené fordult és mind több erőt kellett a délnyugati román frontra irányítani.

Az antant felismerte az Oroszországban rá várakozó nagy veszélyt és attól félt, hogy a békepárt kerekedik felül, végre sikerült a békepárti Stürmer miniszterelnököt megbuktatni; a cári kormány már 1916 december havában minden tekintélyét elvesztette. Midőn az új miniszterelnök, Trepov, 1916 december 2-án a dumában bemutatkozó beszédét tartotta és azt hangoztatta, hogy a háborút a végleges győzelemig és Konstantinápoly elfoglalásáig kell folytatni, a дума a miniszterelnök szavait hidegen fogadta, nem azért, mintha más véleményen lett volna, hanem azért, mert már egyáltalában nem bízott

a cári kormányban. A közigazgatás teljesen romlott volt, a pénzügyi bukás előre vetette árnyékát, a vesztegetés, az orosz hivatalnoki kar rákfenéje, mindinkább elterjedt és az erkölcsök mindinkább megromlottak. Az udvar teljesen Rasputin szerzetes befolyása alatt állott és maga a cár sehogysen tudta a birodalom hanyatlását feltartóztatni és megtalálni azt az utat, amely békéhez vezethet. Midón Prokurovszki külügyminiszter 1916 december 16-án

Miljukov, a forradalmi Oroszország külügyminisztere.

Németország békeajánlatára újabb háborúval fenyegető választ adott és egyúttal közölte, hogy megerősítette a rendőrséget, amely erélyesen fellép esetleges zavarok esetén, többé a forradalmat nem lehetett feltartóztatni. A дума ellenzése folytán Trepovnak nem volt más megoldási lehetősége, mint a parlamentet 1916 december 30-án 1917 január 25-re elnapolni. Ekkor lépett végre közbe a cár és Galitzin herceget nevezte ki miniszterelnökké, mire Miljukov kijelentette, hogy ez a kinevezés nyílt szakadást jelent a cári

kormány és a nép között. Az új miniszterelnök számára sem maradt más választás, mint a dumát továbbra is elnapolni.

A cári államférfiak harcias nyilatkozataira a nép már ekkor is lázongásokkal és sztrájkokkal felelt és a zavargások leverésére vezényelt serezek Pétervárott már akkor is a rendőrség ellen fordították fegyvereiket, úgyhogy csak a kozák csapatok tudták ideig-óráig feltartóztatni a forradalom kitörését. A fővárosi katonaság fegyelmét elsősorban a háborúspárti nagyhercegek ásták alá, akik palotaforradalmat készítettek elő a cári pár ellen, sőt még a gárdaezredek katonáinak hűségét is megingatták. 1916 december 30-ára virradó éjjel a cár közeli rokonai, Dimitrij nagyherceg és Juszipov herceg, tőrbeccsálták és meggyilkolták Rasputin szerzetest, aki állandóan békekötést tanácsolt a cárnak. Ugyanekkor a gárdaezredekben felkelésnek kellett volna kitörnie, amely elsősorban a cárné ellen irányult volna, de Protopopov belügyminiszter felfedezte az összeesküvést és sikerült a lázadást csírájában elfojtania.

A kitörő orosz forradalmat több politikai párt készítette elő. És pedig:

1. Az antant zsoldjában álló háborús párt, amely le akarta tenni a cárt és helyette — a cárevics kiskorúsága tartamára — régens gyanánt Nikoláj Nikolajevics nagyherceget, a volt főparancsnokot akarta a birodalom élére állítani. A párt nem zárkózott el az elől, hogy a trónörökös gyógyíthatatlan betegségére való tekintettel Mihály nagyherceget kiáltssa ki cárrá; őt magát különösen nagyravagyó felesége sarkalta erre. Ez a háborús párt teljesen kiszolgáltatta volna Oroszországot az antantnak és uralomra jutás esetén le akart volna számolni a szocialistákkal is, akiknek erejét általában lebecsülték. A pártban nagy szerepet játszottak a hadsereg vezetői, a politikusok között pedig elsősorban a polgári demokrata párt, amelynek K. D. (konstitucionális demokrata) kezdetűiből alakult a párt «kadét» neve. A párt vezetői számítottak a fővárosi gárdaezredekre, a frontról érkező megbízható csapatokra, a tisztiiskolák növendékeire, az antant pénzdományaira és a pénzzel toborzott csőcselékre.

2. A kormány, illetve egyes tagjai, akik a béke hívei, de feltétlenül a cár hívei is voltak, elsősorban Protopopov belügyminiszter, szintén óhajtották a forradalom kitörését, mert azt hitték, hogy a rendelkezésre álló karhatalommal és a hazafias egyletekkel leverhetik mind a háborús pártiakat, mind a szocialistákat és gyors békét köthetnek a központi hatalmakkal, akár az antanttal együtt, akár pedig egyedül. Ez a párt meg volt győződve arról, hogy a háború borzalmaitól megszabadult orosz nép hálája és szeretete megdönthetetlené tette volna a cár uralmát.

3. A mérsékelt szocialisták pártja, amely szociál-forradalmárokból és az úgynevezett mencsevikékből állott.

A szélsőséges szocialisták, a bolsevik-párt.

A mérsékelt szocialista párt főleg abban különbözött a bolsevistáktól, hogy a nagy szociális átalakulást békés úton és csak akkor tartotta megvaló-

síthatónak, ha a nép bizonyos politikai érettséggel fog rendelkezni, a szunnyadó gazdasági erők pedig megfelelő fejlettséget érnek el, a bolsevisták pedig ezt a társadalmi és gazdasági átalakulást azonnal, halogatás nélkül, forradalmi úton akarták elérni. A mérsékelt szocialisták hívei voltak a polgári pártokkal való együttműködésnek, ezzel szemben a bolsevisták elvetették minden ezirányú koalíciót, nem ismertek el semmiféle polgári pártot és azt hirdették, hogy minden hatalmat a proletariátusnak kell átvennie.

Mindkét utóbbi párt számított a fővárosban összpontosított, mintegy

A kronstadti lázadás után elfogott matrózok.

negyedmilliónyi katonaság túlnyomó részére, a tengerészekre, vasutasokra, a kisebbbrangú állami alkalmazottakra és a munkásságra, s ezeknek nagy részét már fel is fegyverezték.

Nagy szerepet játszott a forradalom előkészítésében a munkáspárt vezére, Kerenszki és a bolsevista párt akkor még Svájcban élő vezére Lenin. Minthogy az orosz forradalmak főleg ehhez a két névhez fűződnek, mindkettőnek élettörténetét röviden vázolni fogjuk.

Kerenszki Feodorovics Sándor született 1881-ben Wolszk városban Samara tartományban. A jog elvégzése után ügyvédi működést fejtett ki Pétervárott, 1912-ben választották be képviselőnek a dumába mint a kisemberek

pártjának (trudovik) tagját; csakhamar a legélesebben szembefordult a cári uralommal és különösen a pétervári munkásságra nagy befolyást gyakorolt. Lenin, valódi nevén Uljanov Iljics Wladimir született 1870 április 22-én Simbersk városban, előkelő nemesi családból, a Lenin nevet családneve helyett a Léna-folyó melletti kényszermunkatáborok után vette fel. Főiskolait Kasanban végezte, s már diák-korában jelentékeny szerepet játszott a forradalmi mozgalmakban; jogi szakvizsgáit 1891-ben tette le a pétervári egyetemen. Az egyetem elvégzése után ügyész lett Samarában, 1894-ben jelent meg első nagy műve a szocializmusról, mire a pétervári szociális szervezetek titkáruul választották. 1897-ben irodalmi és lázító működése miatt a cári önkényuralom három évre száműzte Szibériába; száműzetésének letelte után külföldre, főleg Svájcba és Németországba utazott, s közben élénk irodalmi munkásságot fejtett ki. Az 1903. évi londoni szocialista kongresszuson már nyíltan bolsevista eszméket hangoztatott. 1905-ben megint hazatért Oroszországba, azonban 1907-ben újra menekülnie kellett. 1912-ben alakította meg Prágában az önálló bolsevista pártot, 1912-től 14-ig Galíciában élt, a háború kitörésekor az osztrák kormány elfogatta, de csakhamar elengedte Svájcba. Lenin a bolsevista párt érdekében jelentékeny irodalmi munkásságot fejtett ki, több nagyobb művet írt szociális kérdésekről és több ilyen irányú lapnak volt főszerkesztője; ezek Sawjr (Hajnal), Iskra (Szikra), Wpred (Előre), Swasda (Csillag), Prawda (Igazság).

A Kerenszki-forradalom.

1918 március elejétől kezdve már megkezdődtek Petrogradban a forradalmi zavargások. Március 12-én a volhyniai gyalogezred fellázadt és a forradalmárokhöz csatlakozott, majd más csapattestek is követték ezt a példát. A minisztertanács önhatalmúlag letette a cár legexponáltabb hívét, Protopopov belügyminisztert. A cár abban az időben a főhadiszálláson, Mohilevben tartózkodott; hű tábornokai arra akarták rávenni, hogy azonnal utazzék Pétervárra, személyes jelenlétével csillapítsa le a felkelést és a gárdákat indítsa a fővárosba. A cár Ivanov tábornokot nevezte ki korlátlan hatalommal a forradalom leverésére, s maga is elindult Pétervár felé, de sem ő, sem Ivanov tábornok nem érkezett meg a fővárosba. A cár vonatát útközben feltartóztatták és az uralkodót lemondásra kényszerítették. Nagy szerepet játszott ezekben a sorsdöntő napokban Ruszkij tábornok, az északi front parancsnoka, aki azonnal csatlakozott a forradalomhoz.

Március 13-án már teljes győzelmet aratott a forradalom; a miniszterek egy részét, főleg a béke hirdetőit, letartóztatták, azonban a háborúspárti miniszterek csakhamar tapasztalhatták, hogy a forradalom egészen más irányt vett, mint ahogy tervezték. A Duma a rend helyreállítása végett ideiglenes «végrehajtó bizottságot» szervezett, elnökének, Rodziankonak vezetése alatt; ennek a bizottságnak tagjai főleg háborús-párti politikusok voltak,

akik kihasználták a Dumának még megmaradt csekély tekintélyét, valamint az antant zsoldjában álló sajtót, hogy hatalomra jussanak, a bizottságba be kellett venni Kerenszkit, Csejdzét és több szélső baloldali politikust is.

A szocialista pártok azonban ettől a végrehajtó bizottságtól függetlenül megalakították a «munkás-, katonai- és paraszttanácsokat» nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is és e tanácsok képviselői alkották a szovjetet, valóságos államot az államban. A szovjet vezetőségének parancsait minden körülmények közt teljesítették hívei, de a végrehajtóbizottságét csak

Zsákmányolt orosz nehéz parti ütegek.

akkor, ha a szovjet ellenjegyezte, s így a döntő szó már kezdettől fogva a szovjeté volt.

Az antant mindjárt a forradalom első napjaiban megvesztegetett több befolyásos békepárti politikust, köztük Kerenszkit, valamint a külföldről hazatérő Plechanov szocialista vezért és társait.

Március 14-én a carszkoje-szelői testőrség, élén Cyrill nagyherceggel, átpártolt a forradalmárokhoz és zeneszóval vonult fel a tauriai palota elé, hol a végrehajtó bizottság székelt, hogy a katonaság felesküdjék a forradalomra. Ekkor érkezett Carszkoje-Szelóba családjához a cár, aki öccse, Mihály nagyherceg javára lemondott a trónról. A nagyherceg azonban nem volt hajlandó a trónt elfogadni, csak abban az esetben, ha a megejtendő titkos

népszavazás során a választás rá esnék. Ez a szavazás azonban mindig csak terv maradt, mert a forradalmi események oly gyorsan követték egymást, hogy erre a szavazásra, illetve választásra már nem került sor.

Ugyanezen a napon alakult meg Petrogradban az ideiglenes kormány I/wow herceg elnökelete alatt; igazságügy miniszter Kerenszki, hadügyminiszter Gucskov, külügyminiszter Miljukov lett. Az új kormány programja a rend helyreállítása és a háború folytatása volt, a szovjet azonban a rögtöni békét hirdette s már ebben az időben erősen szervezkedett. Akaratlanul is a szovjet céljait segítette elő az új kormánynak nagy ballépése, amit már néhány nap múlva maga bánt meg leginkább és amely megásta a sírját az egész Kerenszki-féle uralomnak. Kerenszki és Gucskov hadügyminiszter nagy forradalmi ugrást akartak tenni és eltörölték nemcsak a halálbüntetést, hanem a hadseregénél még a fegyelmi büntetést is. Ezt a meggondolatlan intézkedést már nem lehetett többé jóvátenni, az amúgyis meglazult fegyelem a hadseregben még jobban romlani kezdett, a kormány azonban ennek ellenére kitartott a mellett, hogy a háborút az ország és a forradalom érdekében folytatni kell, erről azonban a hadsereg zöme hallani sem akart többé. Ez szolgáltatta a bolsevisták kezébe legelőször azt az agitációs fegyvert, amely őket később oly könnyen győzelemhez segítette. A bolsevisták nemcsak -a petrográdi helyőrségnél, hanem a fronton is nagyarányú propagandába kezdtek Kerenszki és az új irányzat ellen; azzal vádolták meg a kormányt, hogy feláldozta a proletariátus érdekeit az antanthatalmak imperialisztikus céljainak és az azonnali békekötés helyett ezért határozta el a háború folytatását.

A bolsevista agitáció egyre nagyobb eredményeket ért el, mert segítségére volt az a körülmény is, hogy az általános harctéri helyzet miatt a szövetségesek szívesen vették az orosz támadás megindulását, hogy a francia frontot tehermentesítsék.

Június közepe óta már hatalmas katonai és munkáscsoportok fejtettek ki bolsevista propagandát Petrogradban, s azonnali békét követeltek. Ezáltal a bolsevista és a többi pártok közt teljes szakadás következett be, Kerenszki a bolsevistákat a haza és a forradalom ellenségeinek nyilvánította és a kormány néhány vezetőjét már le is tartóztatott.

A bolsevista párt pedig ebben az időben már mindenütt megnyerte az alsóbb néposztályokat, különösen, hogy április 17-én Svájcból leölmözött német vasúti kocsiban hazaérkezett Lenin és Trockij, akik azonnal átvették a maximalista párt vezetését és nemsokára bálványai lettek az orosz népnek, mert ők is az azonnali békét hirdették.

A Kerenszki-offensiva és a német ellentámadás.

Ami az orosz hadsereg akkori viszonyait illeti, a fegyelem már az egész hadseregben meg volt rendülve. A bolsevista propaganda folytán a fronton már mindenütt katonatanácsok működtek és ezek határozták el, hogy mi

módon kell a legközelebbi harcászati feladatot megoldani, ezek döntöttek a fölött, hogy támadni kell-e vagy ellenállást kifejteni, esetleg harc nélkül visszavonulni. Ilyen viszonyok mellett a megindítandó orosz támadásnak már eleve nem lehetett nagy sikere. Kerenszki a hadsereg belső értékének ellenére is elhatározta a támadás megindítását. A tisztikart már ekkor szintén megmetyelvezte a forradalom, így a cárhoz hű és a forradalmi tiszték egyformán készültek a következő támadásra, az előbbieket abban a reményben, hogy győzelem után megint visszaállítják a régi rendszert; a forradalmi érzésű tisztikar pedig abból a célból, hogy a forradalom vívmányait betetőzze.

Kerenszkinek sikerült egyelőre néhány harcászati hadosztályt összeállítani és lelkesedő forradalmi harcosokból több halálzászlóaljot felszerelni. Több tábornok, köztük Brusszilov és Alexejev is felajánlotta szolgálatát a forradalmi kormánynak, a főparancsnokságot Brusszilov vette át és elhatározta, hogy a támadást a Bug-mélyedés és a Kárpátok közt hajtja végre. Három hadsereg vonult fel a támadásra, Kerenszki is a főhadiszállásról, Mohilevből Tarne polba utazott. Az orosz 7. és 11. hadsereg Gutor tábornok vezetésével azt a feladatot kapta, hogy a központi hatalmak védelmi vonalát áttörje. Brusszilov múltévi tapasztalatainak okulva csak 50 km szélességben állította fel a támadó hadosztályokat.

Kerenski

1917 július végén indult meg hatalmas tüzérségi tűz után az orosz támadás; az orosz forradalmi hadsereg még egyszer megtette kötelességét és áttörte a védővonalat, azonban a központi hatalmaknak sikerült az orosz támadást lassankint felfogni. A támadás sikertelensége miatt Kerenszki Gutor tábornokot felmentette a parancsnokság alól és az osztrák-magyar hadifogságból ekkor menekült Kornilov kozák tábornokot nevezte ki főparancsnoknak, azonban Kornilov is sikertelenül kísérelte meg az ellenség védelmi vonalainak áttörését.

Ezekben a harcokban tüntették ki magukat először a cseh-szlovák légiók, amelyeknek szerepéről később részletesen megemlékezünk.

A zborovi csatával egyidejűleg az oroszok és románok Scserbacev orosz

tábournok vezérlete alatt július 22-én szintén támadást indítottak a Berecki hegységet védő osztrák-magyar és német csapatok ellen. A román hadsereget nagy veresége után francia tisztek képezték ki és szerelték fel, az antant és az Egyesült-Államok sok hadianyagot szállítottak a harc színterére. A támadás kezdetben itt is sikereket ért el, azonban az orosz előnyomulás lassankint itt is elakadt

Ezekben az orosz támadó hadműveletekben az egész tisztikar kétségbeesett erőfeszítést tett, hogy elhárítsa az orosz hadseregbe váró katasztrófát, azonban ezt már nem lehetett feltartóztatni. Hiába állította vissza a Kerenszki-kormány a hadseregben a fegyelmi büntetéseket, ez még jobban siettette bukását. Ezekben a zavaros időkben Kornilov tábornok megkísérelte, hogy kaukázusi hadosztályával Petrograd ellen vonuljon és ott rendet teremtsen. A kaukázusi hadosztályban még mindig eléggé szilárd fegyelem uralkodott, úgyhogy Kornilov közbelépése sikerrel kecsegtethetett, azonban a Kerenszki-kormány félt attól, hogy a kozák tábornok el fogja söpörni a forradalmárokat, ezért nemcsak a bolsevisták, hanem a kormány is Kornilov ellen fordult és ezt a kísérletet már csírájában elfojtotta. Nagy szerepet játszott már július végén a Svájcból hazatért Lenin, aki a bolsevista eszmékkel mindjobban megnyerte az alsóbb néposztályok jóindulatát.

A Kerenszki-féle támadások összeomlása után a németek elhatározták, hogy ellentámadással fogják megtörni az orosz hadsereg ellenállóképességét. Július végén kezdődött a német támadás, az oroszokat visszaverték a Zbrucz-folyón, valamint a román hadszíntéren Focsani vidékén. Csakhamar megindult a német támadás Riga ellen is és október elején a Balti szigetek ellen, amelyeket a németek szárazföldi és tengeri haderejükkel rövid idő alatt elfoglaltak és már Pétervár vidékét veszélyeztették.

A bolsevista forradalom.

Szeptember havában a Kerenszki-kormány megegyezésre megkísérelte, hogy a bolsevista eszmék által megméltelyezett petrográdi helyőrséget megbízható csapatokkal cserélje fel és ezek segítségével letörje a bolsevista pártot. Nagyszámú csapatot vezényelt a kormány Petrogradba, azonban a bolsevista agitátorok az azonnali béke hirdetésével ezeknek megbízhatóságát megingatták. A bolsevisták megnyerték maguk részére a petrográdi pályaudvarok személyzetének nagyrésztét is. A vasúti tisztviselők éber figyelemmel kísérték minden csapat eltolást, megtagadták a kormányhű csapatok szállítását a főváros felé és megakadályozták a bolsevista pétervári csapatok elszállítását. Midőn a Kerenszki-kormány szeptember hóban a telefonközpont személyzetének azt az utasítást adta, hogy a bolsevista pártot nem szabad kapcsolni a hadsereg egy részével sem, vörös katonák szállták meg a telefonközpontot, valamint a postát, távírókat és több városi hivatalt. A Kerenszki-kormány lassankint elvesztette minden hatalmát és október 25-én már csak a téli palota

volt a kormány birtokában, ahol tisztek, a tisztiiskola növendékei és egy altiszt-képzőiskola hallgatói alkották a védőőrséget. A bolsevista katonaság körülfogta a téli palotát és a kastélyt a Péter Pál-erődből ágyútűz alá vette. A téli palota falain a tüzérségi tűz nagy réseket ütött és így a védőőrség tetemes veszteséget szenvedett, úgyhogy a gyalogság rohamát a védők már nem tudták feltartóztatni. A vörös csapatok megszállták a palotát és így a hatalom véglegesen a bolsevisták kezére jutott. A cári családot már előbb elszállították a szibériai Tobolszk városába, hol II. Miklós cár Romanov Miklós ezredes néven felügyelet alatt volt.

A bolsevisták, fővárosi győzelmük után uralomra jutottak Petrográdban, azonban a főváros egyelőre el volt vágva Oroszország többi részétől;

A párisi orosz alkotmányozógyűlés.

Petrograd és az ország belseje közt megszakadt a telefon- és távíró-összeköttetés, teljesen szünetelt a hírszolgálat is. Növelte a zavart, hogy vidéken minden fontosabb állást a Pétervárról elmenekült Kerenszki párthívei töltötték be. A meglepett polgárság lassankint szervezkedni kezdett és megalakultak az első ellenforradalmi csoportok, amelyek már október 29-én, tehát alig néhány napra a bolsevista forradalom kitörése után, megszállták a telefonközpontot, lefegyvereztek több vörös csapatot; így a fővárosban az eddigieknél sokkal véresebb harcok kezdődtek. B harcok folyamán azonban kitűnt, hogy az ellenforradalmi csoportok elenyésző kisebbségben vannak és semmi kilátásuk sincs a győzelemre. A bolsevisták ezeknek utolsó mentsvárait, a tiszti iskolákat ágyútűz alá vették, az ellenforradalmárok ereje megtört és kénytelenek voltak megadni magukat. A vörös katonák, különösen a kronstadti matrózok a lefegyverzett ellenforradalmárokkal a legnagyobb kegyetlenséggel bántak el.

A petrográdi ellenforradalmi zavarok idején Carszkoje-Szelo felé, Krassznov vezetése alatt kozák csapatok közeledtek, ezek soraiban Kerenszki is jelen volt. A szovjet-vezetőség kiadta a parancsot a carszkoje-szelo helyőrségnek, hogy szólítsák fel a közelgő kozákokat a csatlakozásra, ha pedig ez nem járna eredménnyel, erőszakkal fegyverezzék le őket. A bolsevista felszólítás eredménytelen maradt, Krassznov tábornok szétkergette a Carszkoje-szelo vörös csapatokat és tovább nyomult a főváros felé; ezalatt a bolsevista párt legveszélyesebb óráit élte. Sem a bolsevisták, sem az ellenforradalmi körök nem tudták, hogy mekkora erővel rendelkezik Krassznov, erről a legellentétebb hírek kaptak szárnyra. A kiküldött bolsevista agitátorok munkája ezúttal eredménytelen maradt. A fővárosi vörös csapatokat a kozákok közeledtének hírére félelem fogta el, ezért nem akartak Krassznov ellen vonulni.

Iyenin és Trockij tudták, hogy a közelgő órák a lét vagy nemlét kérdését jelentik számukra és ezért — látva a petrográdi helyőrség ingadozását — hagyták a csapatokat és a hozzájuk legközelebb álló munkástömegeket hívták fel fegyveres ellenállásra. Mindkét politikus szónoklatával nagy hatással volt a tömegekre, mert azt hirdették, hogy Krassznov kozákjainak bevonulásával örökre rájuk záródik a rabszolgaság koporsója és a forradalom megtorlása-ként bekövetkezendő vérfürdők színhelyei a fővárosi munkásnegyedek lesznek. A lelkesítő beszédek magukkal ragadták a munkásokat, akiket az arzenálokban nagy sietséggel felszerettek és azonnal útbaindítottak Carszkoje-Szelo felé. A munkások harckészségének láttára a helyőrség csapatai is készeknek nyilatkoztak a kozákok ellen vonulni. A Krassznov ellen indított vörös csapatok Muravjev volt cári vezérkari ezredes parancsnoksága alatt állottak, aki sok tüzérseget vonultatott ki és a műutak mentén lövészárkokat ásott. A kozákok közvetlenül a főváros közelébe érkeztek, a nélkül, hogy útjukban említésre érdemes ellenállásra találtak volna. A kozákok bizonyosra vették, hogy puskalövés nélkül vonulhatnak be a fővárosba, de nem várt meglepetés érte őket, amikor Petrográdtól néhány kilométerre a zárt lovascsapat tüzérsegi tűzbe került. Ekkor tűnt ki, hogy Krassznov tábornoknak alig volt több katonája ezer lovasánál, tüzérség, műszaki csapatok és főleg gyalogság nélkül, s ebből is látszott, hogy Krassznov csak utcai harcra számított. Az élen menetelő lovasszázadok megkísérelték ugyan a támadást a bolsevista állások ellen, de mielőtt azokat elérhették volna, géppuska- és kartácstűz szórta szét őket. Így Krassznov tábornok kísérlete dugába dőlt. Kerenszkinék sikerült Svédországba szöknie.

Egyes tábornokok és Kerenszki hívei többször megkísérelték, hogy a frontról újabb csapatokat irányítsanak Petrograd felé, de mindezek a kísérletek megghiúsultak, mert minden ígélet eltörpült a bolsevista agitátorok propagandája mellett, akik mindenütt ezzel fogadták a katonákat: «azonnali békét hozunk nektek.» Ezek az események is mutatták, hogy az orosz nép már haladéktalanul békét akart. Tény, hogy egyedül a béke kérdése segítette

a bolszevistákat a hatalomra és nem szélsőséges programjuk. A katonák a frontról már haza akartak menni, a nép békét akart és a hadsereg talán bárkit uralomra emelt volna, aki programja legelső követelésének az azonnali békekötést tette volna meg.

A breszt-litovsski béke és a német előnyomulás.

1917 november 23-án Lenin és Trockij rádióüzenetet küldtek az egész világ számára, amelyben az azonnali béketárgyalások megkezdését javasol-

Hoffmann német tábornok a breszt-litovszki béketárgyaláson.

ták. Minthogy a nyugati hatalmak nem voltak érintkezésben a bolszevista kormánnyal, Lenin szójátára csak a központi hatalmak válaszoltak. December 7-én Oroszország 10 napi fegyverszünetet kötött a központi hatalmakkal, s ezt lejárta után még 21 nappal meghosszabbították. A béketárgyalások Breszt-Litovszkban indultak meg, a központi hatalmakat a katonai parancsnokokon kívül igen sok politikus is képviselte. A tárgyalások egészen február 10-ig tartottak, anélkül azonban, hogy a békét megkötötték volna. Ennek főakadálya volt, hogy az orosz politikusok, elsősorban Trockij, felhasználták az alkalmat, hogy a tárgyalások kapcsán a bolszevista eszméket hirdessék az egész világ számára. December 28-án a tárgyalásokat megszakították egészen 1918

január 4-ig, hogy valamennyi, a béketárgyaláson részt nem vevő hatalom is megjelenhessék a békekonferencián; erre azonban az antant nem volt hajlandó. Nagy szerepet játszott a békekonferencián Hoffmann német tábornok, a keleti hadsereg vezérkari főnöke, aki követelte, hogy az orosz kiküldöttek tartózkodjanak a bolszevizmus propagandájától és írják alá a számukra elkészített békeszerződést. Minthogy az oroszok ezt nem akarták megtenni, a tárgyalások minduntalan nehézségekbe ütköztek. Ekkor a központi hatalmak elhatározták, hogy elismerik önálló állam gyanánt Ukrajnát és vele külön békét fognak kötni, abban a hiedelemben, hogy ezáltal a megoldást megkönnyítik és gabonát kaphatnak Ukrajnából. A szerződést a központi hatalmak és az ukrajnai köztársaság 1918 február 9-én kötötték meg. Trockij az

A breszt-litovszki béketárgyalások színhelye.

ukrán béke ellen óvást emelt és kijelentette, hogy nem ismeri el a békeszerződést. Ludendorff Trockij kijelentésében a fegyverszünet megsértését látta és a német kormány utasítást adott a keleti parancsnokságnak a hadműveletek megindítására.

A németek osztrák-magyar segítség nélkül indították meg a támadást és hamarosan megszállták Litvániát, Eszt-országot; február 22-én elesett Walk, 24-én Dorpat, 25-én Reval, március 4-én Narwa. Linsingen tábornok hadserege irányt vett Ukrajnába, elfoglalta Luck és Rowno erődöket, február 24-én Zitomir városát, március 1-én Kievet, március 14-én Odesszát; a német előny omulást csak cseh-szlovák légiók késleltették. A németek előnyomulásukat tovább folytatták, miközben lengyel ellenállásra is bukkantak; a lengyelek ettől kezdve a nyugati hatalmak szövetségesei voltak. Odessza után a németek a Krím-félszigetre is benyomultak és megszálltak több kaukázusi tartományt is.

jezésre juttatni, hogy a békeszerződést csak kényszerből írják alá és határozányaival egyáltalában nem értenek egyet.

A bolsevista béke a központi hatalmak számára a nagy anyagi előnyök mellett igen veszélyes volt, mert a bolsevista propaganda, különösen az orosz fogságból hazatérő hadifoglyok, lassankint aláásták az osztrák-magyar és a német hadsereg eddigi sziklaszilárd alapjait. Ez a körülmény sokkal veszélyesebb volt a központi hatalmak számára, mint a háború végén bekövetkező járvány és élelmezési nehézség.

A bolsevista Oroszország berendezkedése.

A bolsevista forradalmat és a breszt-litovszki békét követő első hónapokat az anarchia időszakának nevezhetjük. A bolsevistáknak elsősorban Petrográdban kellett hatalmukat megszilárdítani és csak azután gondolhattak a nagy birodalom igazgatására.

A bolsevista kormány mellett tagadhatatlanul hatalmas tömegek állottak, főleg katonák és munkások, a polgári társadalom és a mérsékelt szocialisták azonban nem vállaltak semmi közösséget az új irányzattal. Már az első napokban érezte a kormány az intelligencia hiányát, mert a birodalom kormányzása továbbra is csak ezek segítségével volt lehetséges. A vidéket egyelőre helyi szervezetekre bízták, ezekben csak kis százalékban voltak képviselve maguk a bolsevisták, nagyobb részüket a megnyílt fegyházak és az utcák salakja szolgáltatta. Már ebben az időben mondta Lenin: «Pártunk egy százaléka idealistákból, 99 százaléka gazemberekből áll.»

Magában a bolsevista pártban is nagy nézeteltérések támadtak. A párt jobboldala feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy a mérsékelt szocialistákkal egyességet kössenek és azokat is vegyék be a kormányba. Lenin azonban, akinek szava döntő volt a párt vezetésében, határozottan ellene volt ennek; azt a nézetet vallotta, hogy ha a mérsékelt szocialistákkal együtt működnek, ez a körülmény feltétlenül polgári koalícióhoz vezetne, ez esetben azonban az egész bolsevista forradalom célja megvalósíthatatlan lenne. Hogy a bolsevista pártban fellépő egyenetlenséget sikerült elsimítani, ezt a párt Lenin bámulatos szívósságának köszönhetette; ennek köszönhetőek fennmaradásukat később is, a számukra igen válságos időkben. Jellemző erre a korszakra a bizonytalanság érzése és az óvatosság. Az ellenforradalmi körök egyelőre várakozó álláspontra helyezkedtek, mert meg voltak győződve róla, hogy a bolsevista kormányzat napjai úgy is meg vannak számlálva, a bolsevisták pedig sokkal gyengébbeknek érezték magukat, semhogy későbbi rémuralmukat már most megindítsák. A kormány egyelőre csak óvintézkedéseket tett védelmére, a letartóztatott magasállású polgári és katonai egyéneket csak tűszok gyanánt tartották, hivatalos kivégzéseket csak szórványosan és mindig forradalmi törvényszéki ítélet alapján hajtottak végre.

Hozzájárult a fellépő nehézségekhez a pénz fokozatos elértéktelenedése,

úgy hogy néhány hónap alatt már csak a rejtett cári pénznek volt értéke; ennek következtében egyes vidékeken már megkezdődött a pénznélküli cserekereskedés, akárcsak nálunk a bolsevizmus alatt. Némely vidékeken már éhínség szedte áldozatait s ez csak akkor csökkent, midőn Amerika segítő akciójával közbelépett. lassankint megkezdődött az egyes üzemek szocializálása, minden magasabb terv, program és rendszer nélkül. Az ipari terme-

Lenin.

lésben ennek következtében teljes pangás állott be, csakhamar kifogytak a meglevő készárúk. A falvakban már ekkor kezdtek a paraszttömegek garázdálkodni, a földesurakat a parasztok részben legyilkolták, részben elűzték, birtokaikat elvették és egymás közt felosztották. A mezőgazdasági termelést nagyon megnehezítette az a körülmény, hogy a földműves annyi földet sajátíthatott ki magának, amennyit házanépével együtt meg tudott munkálni és a termésből annyit tarthatott vissza, amennyi nekik a megélhetéshez

elegendő volt és csak a felesleget tartozott beszolgáltatni. Ilyenek voltak a viszonyok Oroszországban a bolsevista uralom kezdetén; téves volna azonban azt állítani, hogy a szovjet-vezetőség ezt az áldatlan állapotot jó szemmel nézte vagy elősegítette volna, de egyelőre nem tudott ezeken a viszonyokon javítani.

A vörös hadsereg.

A bolsevista kormány csakhamar belátta, hogy az uralkodó rendszert csak kiválóan felszerelt és fegyelmezett hadsereg tudja megvédeni. Ennek következtében Lenin Trockij népbiztosra bízta a hadsereg megszervezését; Trockij nagy lelkesedéssel kezdett neki a munkának. Mindenekelőtt a legbrutálisabb eszközökkel visszaállították a régi fegyelmet, nagy súlyt vetettek a régi cári tisztek alkalmazására; ezek abban az időben még nem viseltek tiszti rangjelzéseket, hanem csak parancsnokok voltak, mint nálunk is a vörös uralom alatt. Különösen a bolsevista rendszert mindjobban veszélyeztető ellenforradalmi támadások tették szükségessé hatalmas vörös hadsereg kiépítését, úgyhogy már 1920 elejéig sikerült túrhetően fegyelmezett és felszerelt vörös hadsereget szervezni. A világháború hatalmas orosz embertömegei a folytonos véráldozatok ellenére sem fogytak ki és Trockijnak, valamint munkatársainak sikerült 16 hadsereget, összesen 70—80 hadosztállal, felállítani. Ezekből a 12., 15. és 16. hadsereg a Prypet-folyótól északra mintegy 40,000 fő állománnyal a lengyel fronton állott. Az 1., 8., 9., 10., 11., 13. és 14. hadseregek Déloroszországban vonultak fel 20 gyalog- és 3 lovas hadosztállal. A Murman-part irányában a 7. hadsereg került alkalmazásba, míg a keleti fronton a 2., 3., 4. és 5. hadsereg vonult fel.

Különös szerepet tulajdonított a szovjetvezetőség a lovasságnak. Tudjuk, hogy már békében és a világháború alatt Oroszország kiváló lovasscapatokkal rendelkezett; még a forradalom felforgató hatása sem nagyon érintette a híres orosz lovasságot. Trockij felismerte a lovasscapatok fontosságát a tanácsköztársaság számára és kiváltságos szerepet biztosított nekik a hadseregen belül, kijelentvén, hogy «a vörös lovasság a forradalom eszméjének letéteményese». A vörös lovasság sorsa összeforrott főparancsnokának, Budienny volt kozák altisztnek, később marsallnak személyével. Az orosz lovasság óriási szolgálatokat tett a szovjetnek az ellenforradalmi harcokban, híre csakhamar emelkedett, úgy hogy az ellenfelek már százezer főnyi szovjet lovastömegekről beszéltek. Ez a szám azonban túlzottnak bizonyult, mert Budienny még a lengyel háborúban is legfeljebb 10,000 lovassal rendelkezett. Megkönnyítette a lovasság megszervezését még az a körülmény is, hogy az oroszok szívesebben harcoltak a lovasságnál, mint gyalogsapatoknál.

Ilyen volt a vörös hadsereg szervezete, már rövid idővel a tanácskormány uralomra jutása után; igen fontos volt, hogy a hadseregben a régi fegyelmet teljesen helyreállították és a hadsereghez beosztott politikai megbízottaknak semmi befolyásuk nem volt a hadműveletek vezetésére.

3. KOLCSÁK ELLENFORRADALMA ÉS A CSEHSZLOVÁK LÉGIÓ.

A breszt-litovszki béke megkötése után az egyes orosz pártok erőviszonyaiban nagy eltolódás állott be. A frontról hazatérő katonaság, amely Lenint és pártját uralomra juttatta, nagyrészt szétszéledt és hazament falujába.

Cyryll nagyherceg.

Ezek a katonák nem szívesen látták volna a cári uralom visszatérését, de mikor az óriási felfordulás után rájöttek arra, hogy a falusi boltok kiürültek és éhínség következett be, szívesen vették volna, ha olyan kormány jut uralomra, amely rendet teremt, véget vet a köznyomornak. Azonban a leszerelt katonáknak ez az óhaja nem volt olyan erős, hogy őket a kormány elleni fegyverkezésre bírta volna.

A szovjetvezetőségnek elsősorban az ipari munkásság köréből kellett összeszednie a vörös gárdát, amely főleg rendőri szerepet töltött be; kezdetben csak nagyon kevés erő állott erre a célra rendelkezésre, úgyhogy az ellen-

forradalmi pártok akkor még könnyen szervezkedhettek. Különösen halálos ellenségei voltak a bolsevistáknak a mérsékelt szocialisták, mert a maguk érdemének tulajdonították a cári uralom bukását és véleményük szerint ezt az eredményt a bolsevisták csak kiragadták kezükből. Az ellenforradalmi szervezkedések első székhelye Moszkva volt; ekkor még valamennyi ellenforradalmi párt következő közös programot hirdette: «A bolsevizmus leverése, az antant-szövetség fenntartása és a németek elleni háború folytatása.» A háború folytatása egyformán érdekük volt a polgári és a mérsékelt szocialista pártoknak is, részben mert Oroszország egy részét a németek megszállva tartották, részben mert Oroszországnak inkább érdekében volt egy köztársasági, mint egy császári Németország szomszédsága. A háború győzelmes befejezése természetesen megdöntötte volna a német császári dinasztiát és egyúttal megbuktatta volna a bolsevizmust is.

Főleg ezek az okok voltak minden ellenforradalmi megmozdulás rugói.

B mozgalmak célja végeredményben az új orosz császárság megteremtése volt. Sajátságos, hogy anm⁷i kiváló hadvezér és hazafi minden erőfeszítése kárbaveszett, — azonban ezt a tragédiát nem annyira maguk a vezérek, mint inkább a világpolitika urai okozták.

A szibériai ellenforradalmi kormány megalakulása.

A hatalmas Szibériában 1918 tavaszán még kevesebb bolsevista volt, mint az európai Oroszországban. Már 1917 telén, közvetlenül a bolsevista forradalom kitörése után sok tiszt menekült Szibériába és a vasútvonal mentén fekvő nagyobb városokban, Omszkban, Irkuckban, titkos harci szervezetek létesültek; a harci alakulatoknak felfegyverzéséhez nemcsak a szociálforradalmárok szakszervezetei járultak hozzá, hanem a polgárság is. Omszkban már megalakult az új szibériai kormány, amelyben többségben voltak a mérsékelt szocialisták. A kormány felkérte a Pekingbe menekült Kolcsák tengernagyot, hogy vállalja el a szibériai ellenforradalmi erők megszervezését és vegye át a főparancsnokságot, a tengernagy ennek a felszólításnak eleget tett, visszatért Szibériába és az omszki kormány élére állott.

Szibéria új kormányzója, teljes nevén Kolcsák Vladimir Vasziljevics, 1870-ben született, a tengerészeti iskolák elvégzése után ico⁰-tól ico²-ig az északi Jeges-tengeren vezetett felfedező utakat. Az orosz-japán háború alatt Port Artúrban volt aknahajó parancsnok, a világháború alatt kezdetben a Keleti-tengeri flotta, később a Földközi tengeri flotta parancsnoka volt. A bolsevista forradalom kitörése után elhagyta Oroszországot azzal a szándékkal, hogy szolgálatait az angoloknak fogja felajánlani; így érkezett Pekingbe, ahonnan a szibériai kormány meghívására azonnal visszatért Szibériába.

Nagy szerepet játszott a szibériai ellenforradalomban és a Kolcsák-hadsereg sorsában az oroszországi cseh-szlovák légió. Tehát mindenekelőtt ennek megalakulásáról és szerepéről fogunk megemlékezni.

A csehszlovák légió.

Mint ismeretes, a világháború kitörése előtti cseh politikát a legridegebb önzés jellemezte; a nálunk is sokat emlegetett neoszlavizmus egyszerűen páncsehizmust jelentett. A cseh politikusok állandóan érintkezésben voltak a központi hatalmak ellenségeivel, tekintet nélkül arra, hogy a monarchiában a cseh katonatisztek és hivatalnokok a legmagasabb méltóságokra emelkedtek és az udvar kegyencei voltak. A csehek mindig meg voltak győződve arról, hogy a dualizmus egyetlen oszlopa Magyarország, tehát ezt kellett megrendíteniök, hogy politikai céljaikat elérhessék. Nagy segítséget nyújtott a

Lenin és Kerenszki párhíveinek fegyveres harca a szentpétervári Newski Proszpekten.

cseheknek a trónörökös szimpátiája is, amely még a csehek külföldi propagandáját is elnézte. Ezáltal szereztek ügyüknek pártfogókat és ekkor indították meg első támadásaikat Magyarország nemzetiségi politikája ellen. Így vitték be a köztudatba, hogy Magyarországon a nemzetiségek teljesen elvannak nyomva, pedig azoknak kellene lenni az ország jogos urainak, mert a magyarok csak később vándoroltak be. A csehek állandóan álhíreket koholtak, meghamisították a statisztikát és sikerült nekik még az angol-szász közvéleményt is elfordítani hazánktól.

A sarajevói gyilkosság megindította a lavinát, ez szétzúzta az osztrák-magyar monarchiát és eltemette az ezeréves Magyarországot, amelynek fiai hősiessen küzdöttek minden harctéren, miközben a trónörökös hű cseh népe átpártolt az ellenséghez.

Közvetlenül a világháború kitörése után az antant országokban élő és megszervezett csehek testületileg a monarchia ellen nyilatkoztak. A monarchiában élő cseh vezetők pedig elhatározták, hogy helyükön fognak küzdeni a nemzeti célokért, hogy a központi hatalmak győzelme esetére is a monarchiában megőrizhessék túlsúlyukat. Sokan azonban mindjárt a háború kitörése után külföldre szöttek és azonnal megkezdték az ellenünk irányuló propagandát. A cseheknek az a vezére, aki az antant győzelmétől várta országának felvirágoztatását, Masaryk Tamás, már 1914 végén elhagyta a monarchia területét és először Olaszországba, majd Franciaországba és Angliába utazott. A cseh központi irányítás azonban még egyelőre Prágában maradt, innen teremtett összeköttetést az oroszországi csehekkel, hisz Oroszországban nagyszámú cseh élt, főleg Kiev körül. A háború kitörése után azonnal munkához láttak a cseh szervezetek, a nagyobb városokban hatalmas gyűléseket rendeztek és mindenütt hűséget esküdtek a pánszláv eszmének. A moszkvai csehek annyira mentek e téren, hogy felajánlották a cárnak Szent Vencel koronáját és a jövőbeni Csehországnak a «szláv-Oroszország által fel szabadított csehszlóvak királyság» nevet szánták.

Már a háború első napjaiban felmerült az a gondolat, hogy csehszlóvak csapatot kell alakítani az orosz hadsereg keretén belül. Az első erre vonatkozó javaslatot a moszkvai cseh egylet adta át már 1914 augusztus elején a petrográdi hadügyminisztériumnak. Augusztus 28-án a Druzsina (önkéntes csapat) parancsnokául Lotocky orosz alezredest nevezték ki; a szervezkedést a kievi Michajlov kolostorban kezdték meg. Legelőször Petrográdból és Kievből jelentkeztek önkéntesek, főleg a nagy cseh ipari vállalatok tisztviselői és munkásai, valamint cseh telepések; ezek az első jelentkezők nagyjából orosz alattvalók voltak. A Druzsina felszerelése orosz volt, minthogy azonban őket egyelőre nem szánták fegyveres szolgálatra, a katonáknak csak puskájuk és oldalfegyverük volt. A Druzsina első három százada 1914 október 22-én vonult el Kievből az Ivanov tábornok parancsnoksága alatt álló frontszakaszra, létszáma körülbelül 1000 fő volt. Október 27-én lépték át a csehek Brodynál az országhatárt és Jaroszlauba érkeztek, ahol a bolgár eredetű Radko Dimitriev tábornok ünnepélyesen fogadta őket.

A csehek feladata elsősorban nem a harc, hanem a kémkedés, a szembenálló osztrák-magyar hadsereg szláv csapatainak fellazítása és az elfogott hadifoglyok kihallgatása volt, ennél fogva a Druzsinát több kisebb részre osztották fel, hogy ezt a feladatot nagyobb területen teljesíthesse. A csehek mindenekelőtt felhívásokat és röpiratokat készítettek és dobtak át az osztrák-magyar katonaság közé és sikerült nekik rövidesen a monarchia cseh csapatai révén rendszeres hírszolgálatot megszervezni. A cseh Druzsina tevékenysége nem maradt ismeretlen az osztrák-magyar hadvezetés előtt és már 1914 vége felé intézkedések történtek erre vonatkozólag; az orosz kormány is elrendelte a légió feloszlását, azonban az orosz 3. hadseregpáncsokparancsnokság védelmébe vette őket és hivatalosan is elismerte a Druzsinát, mint az orosz

hadsereg részét. A csehek arra törekedtek, hogy a légiót kifejlesszék és kérték, hogy a fogságba került cseh és tót katonák beléphessenek a Druzsinába. A tárgyalások egyelőre nem vezettek eredményre, csak 1914 december elején engedélyezte az orosz főparancsnokság, hogy önként jelentkező hadifoglyok beléphessenek a Druzsinába; így kapott a légió karácsonyra 250 önkéntest, akiket az egyes századoknál osztottak szét.

Első sikerét a légió 1915 április 3-án, az orosz húsvét előestéjén érte el,

Trockij.

amikor a már amúgyis megmétélyezett 36. jungbunzlai gyalogezred árulását elősegítette. A Druzsina a hadifoglyokkal állandóan szaporodott, az orosz kormány azonban azt követelte, hogy a belépő hadifoglyok vegyék fel az orosz állampolgárságot, valamint hogy a parancsnok és a tisztikar egyharmada orosz legyen. A cseh vezetőség állandóan szorgalmazta a Druzsina kibővítését, azonban felsőbb orosz körökben nem sok barátjuk volt a cseheknek, különösen a gorlicei áttörés után, midőn az oroszok már a különbéke gondolatával kezdtek foglalkozni, s így a csehek ügye válságossá fordult; helyzetük egész nyáron át kritikus maradt, de a Druzsina feloszlását mégis sikerült elkerülniük. Kétségtelen, hogy a csehek igen előnyös szolgálatokat tettek az

orosznak és bár az orosz tisztek lenézték őket, szolgálataikat mégis igénybe vették. A nyár folyamán egy 5. század alakult [és július 7-én Trojanov ezredes vette át a Druzsina parancsnokságát. Az év végén a légió már 8 gyalogszázadból, egy pótszázadból, a kievi gyűjtőállomásból és a zenekarból állott és két zászlóaljba tagozódott. 1916 január 13-án a Druzsínát csehszlovák lövészezzé alakították át és géppuskás osztaggal is ellátták, a légió létszáma akkor már 1600 főre rúgott; így ügyük lassankint előre haladt, miután a légió tülesett az 1915 év súlyos válságain. Ezekben a válságos időkben nagy szolgálatokat tett a légiónak Masaryk, Benes, valamint a megalakult Nemzeti Tanács. Az 1915 november 14-én kelt emlékirat először említette a cseh és szlovák nép egyesülését. A párisi cseh szövetségi ülésen 1916 április 25-én már résztvettek a légió kiküldöttjei; ezen az ülésen sikerült elsimítani a petrográdi és kievi cseh szervezetek közötti ellentéteket is.

A felállított «lövészezz» már harcképesebb alakulat volt, mint a Druzsina, de feladata ugyanaz maradt: kémkedés, lázítás, felderítés és a hadifoglyok kihallgatása. A csehek harctevékenysége még mindig igen csekély volt, legfeljebb járőrharckokat vívtak. Az ezredet a délnyugati frontra szállították, ahol kisebb részekre felosztva teljesítette ezt a feladatát; 1916 május 13-án a II. zászlóaljból új ezredet alakítottak és ezzel a lövészezz dandárrá alakult át. Ezredenként egy-egy géppuskás osztagot is beosztottak; a szervezés tovább folytatódott és szeptemberben már ezredenként két rendes létszámú zászlóalj volt, dandárparancsnok az eddigi ezredparancsnok, Trojanov orosz ezredes volt.

1916 július elején Oroszországba érkezett Dürich, a párisi cseh Nemzeti Tanács alelnöke. Dürich feladata volt az oroszországi cseh ügyek vezetésében egységet létrehozni, harcképes és erős csehszlovák hadsereget szervezni és azt a francia arcvonalra irányítani. Ekkor kezdett szerepet játszani dr. Stefanik Milán, a későbbi cseh hadügyminiszter. Stefanik magyarországi szlovák származást! francia állampolgár s a háború előtt a párisi csillagászati intézet titkára volt, a háború alatt belépett a francia hadseregbe és mint repülő kitüntette magát. Súlyos megsebesülése után politikával kezdett foglalkozni és mint a szlovák függetlenségi mozgalom harcosa, csatlakozott Masarykhoz, akivel együtt alapították meg a párisi csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Most a francia kormány megbízásából érkezett Oroszországba. Stefanik mindent elkövetett, hogy a cseh szervezésben rendet teremtsen és azon volt, hogy minél nagyobb létszámú csehszlovák hadsereget szállíthassanak Franciaországba, míg egy másik cseh hadsereg Oroszországban maradna. Az orosz vezető politikusok kezdetben ellenezték Stefanik tervét, mert attól tartottak, hogy az önálló csehszlovák hadsereg felállítása után a lengyelek, finnek és más népek is hasonló követeléseket támaszthatnának. Stürmer, az új orosz külügyminiszter, szintén nem pártolta a csehek ügyét, mert általában egész Oroszországban ellenük fordult a hangulat. Azt tartották róluk, hogy amint elárulták Ferenc József császárt, éppúgy elárulják majd Oroszországot és a

cárt is. Egyes orosz politikusok sokkal többet vártak volna a magyarok csatlakozásától; voltak olyanok, akik azt hangoztatták, hogy nem a cseheket kellett volna megnyerni, hanem az egységes, harcias magyar népet. Számos magyarbarát újságcikk is jelent meg az akkori orosz sajtóban, sőt Görgey halálakor több vezetőlap mintegy bocsánatot kért Oroszország nevében a magyar nemzettől az 1848/49. évi szabadságharc leverése miatt. Tény, hogy a lovagiasan gondolkozó oroszok mindig lenézték a cseheket. Szakharov tábornok emlékirataiban a legnagyobb megvetéssel nyilatkozott róluk és megemlítette, hogy ő és tisztársai undorral utasították el egy ütközet után az elfogott, illetve átszökött cseh tiszték barátkozási kísérleteit. Az orosz nép zöme már ekkor megunta a rá nézve érthetetlen háborút és gyűlölni kezdte a cseheket, akikben háborús uszítókat látott. Idővel a legszélesebb néprétegekben is az a hiedelem terjedt el, hogy tulajdonképpen az egész háború a csehek miatt van; ennél fogva a csehek csakhamar közgyűlölet tárgyai lettek.

Ilyen körülmények közt Stefanik küldetése kudarcot vallott, annyit azonban mégis sikerült elérnie, hogy a cseh dandár létszámát fokozatosan emelték. A dandár vezényleti nyelve még mindig orosz volt, a cseh nyelvre csak a forradalom kitörése után tértek át. A katonák nagyobb részt csehek voltak, a szlovákok mindössze 10%-ot tettek. Számos oroszországi cseh, mint-hogy a cseh hadsereg megalakulása késett, az önkéntes szerb hadosztályba lépett be, amely a román háború kitörése után a Dobruzsába ment és ott a németekkel veszteségteljes harcokat vívott. A szerb hadosztályban szolgált Gajda is, aki már 1915-ben mint hadifogoly átpártolt a szerbekhez és velük együtt résztvett végig a nagy visszavonulásban. Gajda aztán Franciaországon át Oroszországba ment és belépett a szerb hadosztályba; onnan került aztán a csehszlovák légióhoz.

Az orosz forradalom kitörése után Stefanik visszatért Londonba és jelentést tett Masaryknak az oroszországi állapotokról. Masaryk ezután személyesen utazott Petrográdba, ahová 1917 május 16.-án érkezett meg. Mindenekelőtt Miljukovval lépett érintkezésbe, aki régi ismerőse és a csehek barátja volt és már Masaryk megérkezése előtt rendeletet adott ki a csehszlovák hadsereg felállítására; e rendelet szerint a csehek szervezését egy cseh származású orosz tábornok, Cservinka látta el, a kievi katonai parancsnokságnál. Petrográdban csakhamar megalakult Masaryk elnöklete alatt a cseh Nemzeti Tanács oroszországi fiókja. Masaryk valóban az utolsó pillanatban érkezett Oroszországba, az ő befolyásának köszönhető, hogy a cseh dandárt nem oszlatták fel az oroszok. Masaryk sürgősen meg akarta szervezni az önálló csehszlovák hadsereget és legalább egy hadtestet akart mielőbb átszállítani Franciaországba. Ebben erősen támogatta őt a francia misszó és a francia szocialista kiküldött, Thomas miniszter.

1917 április folyamán felállították a dandár harmadik ezredét is, az ezredeket folyószámmal és tulajdonosi megjelöléssel látták el: az ezredek ezek voltak:

1. «Husz János» lövészezred. Ezredparancsnok volt Pietrovszki orosz ezredes, akit azonban az ezred katonai tanácsa nem sokkal a forradalom kitörése után eltávolított, állítólag azért, mert a cseheket megsértette.

2. «Podjebrád György» lövészezred, ezredparancsnok Chotkiewicz orosz alezredes.

3. «Trocnói Ziska János» lövészezred, ezredparancsnok volt Mamontov orosz ezredes; az ezred 8. századában kizárólag szlovákok szolgáltak.

A cseh dandár feladata 1917 júniusáig mindenütt a régi maradt, a forradalom egyelőre nem okozott jelentősebb változást a dandár katonai szellemében; felállították ugyan a katonatanácsot, de ehhez hasonló szervük már korábban is volt, mert a légiót a régi huszita hadsereg hagyományos szellemében vezették és egymást testvérnek szólították. Mindenesetre közöttük is terjedtek a felforgató eszmék, mint Pietrovszki ezredes elűzése is bizonyítja, de általában fegyelmezettek maradtak, amit főleg Stefanik, majd később Masaryk nagy tekintélyének köszönhettek.

A Kerenszki-féle offenzíva alkalmával az orosz vezetés fel akarta használni a csehszlovák dandárt is. A dandár egyelőre Jezierna mellett összpontosult; később a cseheket a zborovi frontra osztották be, a 11. hadsereg kötelékébe. Június 22-én vonult fel a dandár közvetlenül a front mögötti területre; itt a csehek rögtön megkezdték felderítő tevékenységüket és megállapították az osztrák-magyar csapatok elhelyezkedését. A dandár akként helyezkedett el, hogy majdnem szembekerült két cseh ezreddel; az egymással szembenálló cseh katonák gyorsan megértették egymást, az orosz támadás megindulásakor a csehek is óvatosan előnyomultak, mire a pilseni 35. cs. és kir. gyalogezred cseh legénysége azonnal megadta magát, azonban a közöttük lévő csekélyszámú magyar és német katona elkeseredetten védekezett a túlerő ellen. A csehek rövid idő alatt 2—3 km-t is haladtak előre, két védelmi vonalat is elfoglaltak, a harmadikban azonban magyar és német tartalékok feltartóztatták őket, mire a csehszlovák dandárt még július 2-án éjjel felváltották és helyét orosz csapatok foglalták el. Ennek az állítólagos cseh győzelemnek nagy irodalma volt Oroszországban, mert a csatát a csehek diadalként könyvelték el és arra hivatkoztak, hogy négyezer foglyot ejtettek; természetesen elhallgatták, hogy a foglyok cseh katonák voltak, akik önként megadták magukat. Tény azonban, hogy a csehszlovák dandár tetemes veszteségeket szenvedett, a harcban 200 fő elesett, 700 pedig megsebesült. Az orosz nagy vezérkar is elismerte a csehek sikerét és július 3-1 jelentésében megdicsérte a két támadó finn hadosztállyal együtt a csehszlovák dandárt is.

Szeptember elején a dandárt kivonták a frontból és kezdetét vette a légió gyökeres átszervezése. A szláv foglyok közötti toborzás igen nagy eredményekkel járt és nemsokára jelentékeny erők állottak a csehek rendelkezésére. 1917 szeptember 6-án megalakították a 4. ezredet, amely a «Nagy Prokop» nevet nyerte, szeptember 21-én a dandárt hadosztállyá szervezték

át. Lassankint megalakultak a többi ezredek is, felállították a Masaryk nevével viselő 5. ezredet, a 6. Hanák ezredet, a 7. tátrai ezredet és a 8. sziléziai ezredet. Október 9-én az orosz nagy vezérkar főnöke, Duchonin tábornok, elrendelte a légió átszervezését hadtestté; ennek parancsnokául Masaryk, Sokorov orosz tábornokot, vezérkari főnökül pedig Diterichs orosz tábornokot nevezte ki; ekkor indult útnak mintegy 2000 légionárius Husák őrnagy vezetésével Franciaországba.

A légió 2. hadosztályát már teljesen cseh nyelven vezényelték, azonban az 1. hadosztályban még mindig megmaradt az orosz nyelv használata. A vezetők és a magasabb parancsnokok nagyobb része is orosz volt még, miután magasabbrangú cseh tisztnek nem állottak még be a légióba. Minden unszolás ellenére a légió nem avatkozott be az orosz forradalomba, mert Stefanik és később Masaryk meg akarta őrizni a teljes semlegességet; nem tudhatták, melyik párt fog végeredményben győzni Oroszországban és nem akarták magukat lekötönni, annyival kevésbé, mert — mint tudjuk — ekkor kezdtek mindinkább kiéleződni Oroszországban a pártviszályok.

1917 november 7-én megbukott Kerenszki és a nagy népvezér női áruházban menekült a Luga mellett vívott csata után, az uralmat Lenin vette át, aki Krylenkó zászlóst nevezte ki főparancsnoknak és megbízta a fegyverszünet megkötésével. A bolsevisták győzelme nem érte váratlanul Masarykot, aki éppen Petrográdban tartózkodott, amikor Lenin pártja uralomra jutott. Masaryk azonnal érintkezésbe lépett Leninnel, de nem nagy eredménnyel, mert a bolsevisták a reakció támaszait látták a csehekben. Masaryk most is elkövetett mindent, hogy a légiót megóvja az orosz viszonyokba való beavatkozástól, mindazonáltal a légió katonái közt is terjedt a bolsevizmus, itt is megalakult a munkás- és katonatanács, azonban a légió egysége nem bomlott fel. December 17-én tették közzé azt a megegyezést, amelyet a párisi csehszlovák Nemzeti Tanács Poincaréval kötött; e szerint a csehszlovák hadsereg — beleértve az oroszországi légiót is — a francia haderő alkotórésze.

Ezekben a zavaros időkben az oroszországi csehszlovák Nemzeti Tanács elismerte az ukrán nemzeti kormányt, viszont az 1918 január 15-én kötött szerződésben az ukrán kormány hozzájárult ahhoz, hogy a központi hatalmakkal megkötendő béke esetére a légiónak joga van eltávozni Ukrajnából, miután a cseh hadsereg már a francia haderő alkotórésze. Masaryk arra a meggyőződésre jutott, hogy a légiónak feltétlenül távoznia kell Oroszországból és mielőbb el kell jutnia Franciaországba, az orosz ellenforradalmárok azonban azt állítják, hogyha a légió ebben az időben hozzájuk csatlakozott volna, feltétlenül legyőzték volna a bolsevistákat és megmentették volna Oroszországot. Masaryk azonban a sürgős elvonulás mellett döntött, csak az volt még a kérdés, hogy ez milyen úton történjék. A legrövidebb út lett volna az archangelszki kikötő, azonban ide a bolsevista kormány a légiót csak teljes lefegyverzés után engedte volna át, ezt pedig a csehek nem tartották tanácsosnak. Voltak, akik a Perzsián át vezető utat javasolták, s végül

is a vladivosztoki út mellett döntöttek, ahová nemsokára útnak indult a vezérkar főnöke, Diterichs orosz tábornok a Nemzeti Tanács több tagjával. 1918 február 8-án a bolsevisták Muravjev ezredes vezetésével elfoglalták Kievet, a támadók névleg az ukrán szovjet seregei voltak, de a valóságban éppoly vörös csapatok voltak, mint a többiek. Ugyanis az egyes tartományokban ebben az időben már szovjetek alakultak, amelyek kimondták a szövetséget a nagy orosz szovjettel és felvették a harcot az elszakadni akaró ellenpártokkal. Masaryk egyezményt kötött Muravjev ezredessel, Muravjev elismerte a légiót a francia hadsereg alkotórészének és a fegyveres semlegesség betartása mellett hozzájárult a légió Franciaországba való szabad elvonulási jogához.

A Kiev elestét követő napon, február 9-én, a nemzeti ukrán kormány aláírta a békét a központi hatalmakkal és előrelátható volt, hogy a központi hatalmak csapatai csakhamar meg fogják szállani Ukrajnát, hogy igénybe vehessék az ország erőforrásait. Február 22-én Masaryk Moszkvába utazott, hogy a bolsevista kormánnyal tárgyalásokat folytasson a légiónak Szibérián keresztül való elszállításáról. Masaryknak sikerült megegyeznie abban, hogy a légió megőrzi fegyveres semlegességét, azonban leteszi a fegyverek egy részét. Masaryk pénzt is szerzett a légió részére az antanttól, egyelőre 80.000 fontot, majd később ismét nagyobb összegeket, mint kölcsönt, amelyet a leendő Csehszlovákia fog visszafizetni. Ezután Masaryk elhatározta, hogy Moszkvából már nem is tér vissza Kievbe, hanem egyenesen Vladivosztokba utazik, onnan Japánon át az Egyesült Államokba, ahol jelenléte szükséges volt. Március 7-én Masaryk kiáltványt intézett a légióhoz, amelyben összetartásra és kitartásra hívja fel a katonákat a biztos győzelem eléréséig. Ugyanaznap este az angol vöröskereszt vonatán Vladivosztokba utazott, ahová április 1-én érkezett meg.

A csehszlovák hadtest 1918 február havában is tovább folytatta a szervezkedést. A hadtest parancsnoka, Sokorov orosz tábornok, vezérkarával Kiev ben, volt, ott volt a légió főfelügyelője Cservinka tábornok, valamint a Nemzeti Tanács tagjai is Kievbe érkeztek. Az 1. hadosztály Kolomenszki tábornok parancsnoksága alatt Zitomir körül gyülekezett, a 2. hadosztály Podhajeczki tábornok alatt a Dnyeper balpartján szervezkedett. Az 1. hadosztály a vasúti forgalomban fellépett zavarok miatt gyalogmenetben haladt Kiev felé teljes harckészültségben, mert az előnyomuló német és osztrák-magyar csapatokkal való összeütközés várható volt. Csakugyan német páncélgépkocsik február 24-én megtámadták az 1. hadosztály végoszlopait; ez alkalommal nagy zavar keletkezett és csak nehezen lehetett a rendet helyreállítani. A hadosztály öt napi menetelés után átvonult Kieven és heves harcot folytatott a Dnyeperen átvezető hidaknál az üldöző német és ukrán csapatokkal. A Dnyeper balpartján álló 2. hadosztály bevárta az 1. hadosztály megérkezését és a hadtestparancsnokság rendelkezései szerint gondoskodott az elszállításához szükséges vasúti szerelvényekről. Súlyos akadályok leküz-

dése után sikerült a szükséges 50 kocsiból álló 60 vasúti vonatot összeszedni, úgyhogy az 1. hadosztály Priluki vidékén már vasútra szállhatott.

A csehszlovák csapatok a bachmacsi vasúti állomáson, Kievtől észak-keletre akarták a bevaggonírozást befejezni, azonban egy kisebb német gyalogsapat, egy tüzerűteggel a reggeli órákban a cseheket itt megtámadta, azonban a csehek hosszabb harcok után visszaverték a németeket, mire március 10-én este az ottani német parancsnok március 13-áig fegyverszünetet kötött velük; ezt a szerződést a kievi német parancsnokság megsemmisítette, azonban a csehek ezalatt annyi időt nyertek, hogy rendben vasútra szállhattak. A fegyverszünet megkötésének még az a kellemetlen következménye is volt, hogy a csehek magukat a németek által is elismert hadviselőfélnek tekintették. Március 11., 12. és 13-án a németek újból megtámadták a cseheket, a német támadás ellen a cseh utóvédek vitézül védekeztek és utolsó csapataik már erős német tüzéségi tűzben vaggoníroztak be. A csehek ezekben a harcokban több száz főnyi veszteséget szenvedtek, a német csapatok vesztesége állítólag még nagyobb volt. Megjegyezzük még ezeknek a harcoknak kapcsán, hogy a csehekkel együtt már bolsevista tüzéség is harcolt a németek ellen.

A bachmacsi harcok után a cseh szállítmányok Kurszk felé haladtak, ahol már szovjet-területre érkeztek. A helyi szovjetek azonban aggodalommal nézték a 30.000 főnyi cseh fegyveres csapat átvonulását, mert az hitték, hogy a csehek ellenforradalmárok; tehát már Kurszk előtt megállították a szállítmányokat és a fegyverek kiadását követelték. Kurszkban nagyobb számú bolsevista csapat volt, főként az Ukrajnából elmenekült ukrán vörös gárda, amelynek parancsnoka, Antonov-Ovszejenkó tárgyalásokat kezdett a csehekkel; ezeknek a tárgyalásoknak eredményeképpen a légió átadta fegyverzetének feleslegét, néhány ágyút és régi repülőgépeket. Ezzel Antonov megelégedett, sőt igen megleghangú parancsot adott ki, amelyben a légiót testvércsapatnak nevezte.

Ugyanebben az időben Klecanda Moszkvában alkudozott a szovjet-kormánnyal, hogy a légiót feltartóztatás nélkül engedje Szibériába. Ennek a tervnek keresztülvitelét azonban akadályozta, hogy a német kormány ugyanabban az időben az oroszokhoz fordult azzal a követeléssel, hogy a szovjet köteles minden — nem a vörös hadsereghez tartozó — fegyveres alakulatot lefegyverezni. Végül Lenin március 15-én kiadta a parancsot a légió szállítására, mire március 16-án a szállítmányok tovább mehettek Penza felé. Ebben a parancsban azonban nem volt szó a fegyverek átadásáról és Lenin kifejezett kívánsága volt, hogy a szállítmányok egyhuzamban haladjanak Vladivosztokig. Penzában várták be a légiót a vezérkari főnökkel előreküldött Nemzeti Tanács-tagok. Március 23-án újra elakadtak a szállítmányok, mert Penzából nem engedték őket tovább. Trockij azt javasolta, hogy a cseheket fegyverezzék le és internálják, Lenin azonban mielőbbi távozásukat óhajtotta, végül március 26-án megegyeztek abban, hogy a légió minden

egyes szállítmánya 168 puskát és 1 géppuskát tarthat meg, a többi fegyvereket pedig köteles átadni. A csehek örültek, hogy útjukat tovább folytathatták.

Penzában a légióhoz beosztott orosz tisztek nagyrésze eltávozott, aminek többféle oka volt. A légió cseh tisztjeinek önérzete a zborovi csata óta erősen emelkedett, a bachmacsi harcok után pedig a csehek már azt vélték, hogy nem szorulnak többet az orosz tisztek gyámolítására; maga Lenin is azt kívánta, hogy az orosz tiszteket bocsássák el a légióból.

A további út folyamán a vasúti hatóságok és a helyi szovjetek nehézségeket okoztak, úgyhogy az első két héten belül csak 12 vonat indulhatott el, amelyek aránylag gyorsan és szerencsésen eljutottak Vladivosztkba. Bközben a csehek kénytelenek voltak még megmaradt fegyvereik jórészt is átadni. Május i-éig csak 55 szállítmány távozott el Penzából, ekkor azonban az elvonulást végleg megszüntették, minthogy a japánok állítólag támadásokat készítettek elő Kelet-szibéria ellen. Ekkor kerül megint szóba a cseheknek a Murman-part felé való elszállítása. Azonban a légió ellenszegült ennek a tervnek és egyhangúlag kimondotta, hogy ragaszkodik a Masaryk által eredetileg kiadott utasításokhoz, vagyis a vladivosztkai úthoz.

Május 14-én a cseljabinszki állomáson a légió 6. ezredének őrsége öldökölni kezdte a magyar és német hadifoglyokat, akiket éppen nyugat felé szállítottak. Az ottani szovjet védelmére kelt a foglyoknak és letartóztatta a vérengző cseh őrséget; erre a 6. ezred megtámadta a szovjet csapatait és lefegyverezte. A csehek ugyan mindig elhárították maguktól a felelősséget ezért a vérengzésért, de kétségtelen, hogy nem ez volt az első eset, amikor védtelen foglyokat megtámadtak. Még Ukrajnában valóságos hajtóvadászatot tartottak a csehek az oroszok által elengedett foglyokra és közülöket sokat meggyilkoltak. Mindenütt bántalmazták a németeket és magyarokat, hogy a foglyokat a nyugat felé való hazatéréstől visszariasszák.

A pétervári kormány a cseljabinszki vérengzés óta ellenséges érzülettel volt a csehek iránt és ettől fogva határozottan a légió ellen fordult. Mindenekelőtt lefoglalták a légió moszkvai helyiségeit, elkobozták vagyonát és letartóztatták a cseh Nemzeti Tanács vezetőit. Trockij a szovjethatóságoknak távirati rendeletet adott, hogy a cseh légiót le kell fegyverezni és amelyik csehet fegyveresen találják, azt a helyszínen agyon kell löni, a szibériai Bajkál-tónál el kell vágni a csehek útját és nem szabad őket továbbengedni. B rendelet következtében a szovjetsapatok több cseh csapatot megtámadtak. A légió helyzete ezeknek a harcoknak kitörésekor reménytelennek látszott, mert a cseh hadtest Penzától Vladivosztkig körülbelül 7.000 versztnyi területen volt szétszórva és három nagyobb csoportra oszlott, amelyek közt nem volt összeköttetés. A cseh hadműveletek legközelebbi célja tehát az egyes csoportok közötti kapcsolat helyreállítása és az egységes hadműveletek biztosítása volt.

Május 25-én a 7. ezred parancsnokának, Gajda századosnak utasítá-

sára az ezred egyes osztagai megszállták Szibéria egyik legnagyobb városát, Novonikolajevszket, ahol több hadianyag- és lőszergyár is volt, egyúttal június 1-én elfoglalták Tomszkot és Taigát, egyszersmind kísérletet tettek, hogy az Usakov melletti csoporttal egyesüljenek, ezt azonban egy vörös hadsereg meggátolta és őket több helyt megverte. A cseljabinszki csoportnak sikerült a Gajda-csoporttal egyesülni, minthogy az irkucki vörös csapatok parancsnoka fegyverszünetet adott. A csehek ezáltal menekültek meg a teljes megsemmisítéstől. Az irkucki vörös csapatok parancsnokát a cseheknek adott fegyverszünet miatt később felelősségre vonták és kivégezték.

A penzai csoportnak június elején véres harcai voltak a Volga vidékén az ottani vörös csapatokkal, a cseheknek azonban sikerült útjukat Szibéria felé folytatni. A vladivosztkoi csoportnak szintén egy vörös hadseregen kellett magát keresztülvágania. A vörösök itt megsemmisítő vereséget mértek a 2. hadosztályra, amelyet csak egy japán hadosztály segítségével tudott megmenteni a teljes megsemmisüléstől.

A szibériai ellenforradalom első fegyveres megmozdulása.

A breszt-litovszki béke megkötése után az antant támogatta az ellenforradalmárokat, azonban azzal a feltétellel, hogy a bolsevizmus leverése után folytatni fogják a háborút a központi hatalmak ellen. Az antant célja volt elsősorban megakadályozni, hogy a központi hatalmak nyersanyagokat és terményeket kaphassanak Oroszországból, egyszersmind meg kellett akadályozni a sok hadifogoly hazajövetelét is. Ennek az antant-rendeletnek következtében a csehek 1917-ben és 1918 elején Ukrajnában, Fehér Oroszországban és Szibériában lemészárolták a sokat szenvedett foglyokat, ha magukat magyarnak vagy németnek vallották; ha szlávok voltak, besorozták őket a légióba, vagy a szerb, lengyel és román alakulatok egyikébe. 1918-ban az antant már nem is akarta a légió elszállítását Franciaországba, mert úgy vélte, hogy a csehek sokkal hasznosabb szolgálatoakat tehetnek Oroszországban a bolsevisták elleni harcban, valamint a németek ellen felállítandó keleti arcvonalon. A csehek azonban nem akartak beleavatkozni a nagy birodalom belső harcaiba, mert minél előbb haza akartak jutni és amúgysem rokonszenveztek az ellenforradalmárokkal, mert a légió többsége szocialista és demokrata volt. A Szibériában működő ellenforradalmár szervezeteknek kapóra jött a jól felfegyverzett csehek segítsége. Ekkor kezdődött a későbbi cseh vezérkari főnöknek, Gajda tábornoknak szerepe, akinek akkor a légióban századosi rangja volt, azonban a legénység közt nagy népszerűségnek örvendett. Gajda csakugyan tárgyalásokba bocsátkozott a szibériai ellenforradalmi alakulatok vezetőivel és megígérte nekik, hogy őket a lehetőséghez képest támogatni fogja. Szibériában 1918 nyarán már számos ellenforradalmi hadsereg és kormány alakult, sőt a szibériai határterületeken is. Samarában működött a főleg szociálforradalmárokból álló Komucs, a

Don és Kubán vidékén kozák kormány volt, ettől nyugatra Denikin hadserege, Orenburgban Dutov ataman, Uralszkban kozák kormány, Omszkban a szibériai kormány, Csitában Szemjonov kozák atamán, emellett ellenforradalmi kormányok Charbinban, Vladivosztkban és Chabarovszkban. Ezen kívül az egyes nemzetiségek is alkottak nemzeti kormányokat, szóval Déloroszországban és Szibériában teljes volt a zűrzavar.

1918 június 21-én a francia katonai misszió képviselője Guinet őrnagy hivatalosan közölte a légió végrehajtó bizottságával az antant ismeretes tervét, hogy a Volgánál új németellenes frontot alakítanak és felszólította a légió vezetését, hogy egyelőre mondjanak le az elszállításukról, legalább is addig, míg az antant csapatai a Volgához érkeznek. Az ellenforradalmi kormányok nagy örömmel vették tudomásul az antant elhatározását, a csehek főleg a nagy zsákmány reményében elhatározták a vörösök elleni harcot, mint Gajda tárgyalásai során már említettük.

Az Egyesült Államokban tartózkodó Masaryk elnök mindent elkövetett a cseh ügy és a légió érdekében; Masaryk valósággal segínyt kért a hadifoglyok állítólagos támadása ellen. Az amerikai kormány ennek következtében már 1918 júniusában elhatározta, hogy a hadifoglyok által szorongatott csehek segítségére csapatokat küld és erre nézve meg is állapodott a japán kormánnyal; azonnali segély gyanánt 7 millió dollárt utalt ki és segélybizottságot szervezett az üldözött csehek részére. Masaryk munkatársai ekkor dobták be a világ közvéleményébe azt a teljesen légből kapott állítást, hogy a csehek gátolták meg a szovjetkormánynak a központi hatalmakkal való egyesülését. A cseh légió tovább folytatta a német és magyar hadifoglyok rendszeres mézárását; e szerencsétlenek számára nem maradt egyéb menekülés, mint a vörös hadsereg legközelebbi osztagaiba való belépés, ahol nemcsak ruhát, felszerelést és élelmet kaptak, hanem megvolt az a reményük is, hogy a gyűlölt csehekén bosszút állhatnak. Ezek a hadifoglyok töltötték el rettegéssel a légiót, mert a mindjobban elvadult harcok során nem ismertek irgalmat. Már 1918 július elején tárgyalások kezdődtek Szibériában egy központi orosz kormány alakításáról, melybe az ellenforradalmi szervezetek és kormányok mind beolvadnának. A végső tanácskozás Ufában történt, ahol a csehszlovák Nemzeti Tanács képviselői is jelen voltak. Az ülés már eredmény nélkül akart szétoszlani, midőn a csehek kijelentették, hogy amennyiben a megegyezés nem jönne létre a pártok közt és nem alakulna egységes orosz kormány, a légiót kivonják a frontból, visszavonulnak Vladivosztkba és sorsukra hagyják az ellenforradalmárokat. A csehek fellépése nyilvánvalóvá tette, hogy ők voltaképpen a forradalmi szocialista pártot akarják uralomra juttatni. Hosszú, több napi vita után elhatározták, hogy a pártok egyelőre öt személyből álló direktóriumot választanak, amelynek elnöke Akszentiev lett. Az összes szárazföldi és tengeri haderők főparancsnokává Boldyrev tábornokot nevezték ki, aki a legnagyobb eréllyel kezdte meg a hadsereg szervezését, azonban már kezdettől fogva tapasztalhatta,

hogy a szélső jobboldali érzelmű hivatásos tisztek nem támogatják kellőképpen.

A francia és olasz hadszíntér harcéri eseményei, Bulgária összeomlása nagyban éreztették hatásukat a szibériai ellenforradalmi kormányra is. Akszentiev és társai nem tudtak szilárd kormányt alakítani és így bukásra voltak ítélve. Az antant a hadiszerecske változása után nem nagyon törődött az orosz viszonyokkal, most már, a fegyverszünet megkötése után, legfeljebb az oroszországi francia és angol kölcsönök sorsa érdekeltette s közönnnyel nézte az orosz társadalom halálos küzdelmét. Az antant szállítmányait főleg a csehek foglalták le, egyrésztük pedig elkallódott az általános rendetlenségben. A direktórium kísérletet tett a szélső jobboldali elemek megnyerésére is. Hosszas tárgyalások után végre bevették a kormányba Kolcsákot, mint hadügyi és tengerészeti minisztert.

A Kolcsák-féle ellenforradalom arcvonalai.

Kolcsák első teendője az volt, hogy Omszkban a szociálforradalmár kormányt lemondásra kényszerítette és központi kormányt alakított, amelyben képviselve voltak ugyan a polgári demokraták és a szociálforradalmárok is, de az utóbbiak ettől az időponttól kezdve bizalmatlanul nézték a kormány és hadsereg minden ténykedését. Kolcsák hadseregének magvát a Szibériából és Kelet-Oroszországból hozzásereglett volt cári tisztek alkották, akik túlnyomórészt monarchisták voltak és a politikai ismeretek teljes hiányában a baloldali pártokat azonosították a bolsevistákkal. November közepén Kolcsák hívei már elérkezettnek látták az időt a diktatúra megvalósítására. Kolcsák beutazta a frontot és a főbb parancsnoktól azt a tájékoztatást kapta, hogy a diktatúrát a csapatok és a nép nagy többsége is kívánja; egy csapatossal véget kell vetni a szocialisták uralmának és a diktatúrával elő kell készíteni a monarchia helyreállítását. Ez a felfogás a való helyzet tökéletes félreismeréséből eredhetett, mert a katonaság többsége forradalmi szocialista

volt, a munkásság jó része bolsevista elveket vallott. A kormány csak a kozákokra, az intelligenciára, a tisztikar többségére, valamint a parasztság egy részére számíthatott. November 18-án éjjel Volkov és Katanajov kozák-ezredek elfogták a direktórium tagjait, a kormány számúzta őket Oroszország területéről: így vette át Kolcsák tengernagy a fővezérséget. Ez a puccs maga is szerencsétlen gondolat volt, Kolcsák személyének kiválasztása pedig határozottan káros volt. Bár Kolcsák egyénileg becsületes, igaz hazafi volt, képességei nem álltak arányban a reá váró hatalmas feladattal; igen érzékeny, gyengeszívű ember volt, tönkrement idegzetel, pesszimista kedéllyel és általában rossz emberismerő volt, aki nem tudta munkatársait kellően megválasztani. Kolcsák a hatalom átvétele után kiáltványt intézett a hadsereghez és néphez, amelyben mindennemű propagandát és politizálást megtiltott; a kiáltványban felhívott minden orosz közös munkára és harcra a bolsevisták ellen és megígérte, hogy a hatalmat Moszkvában át fogja adni a nemzetgyűlésnek. Néhány nap múlva a fővárosban, Omszkban már lázadás ütött ki Kolcsák ellen, amelyet a forradalmi szocialisták szítottak, akik már Kolcsákot nagyobb ellenségüknek tartották, mint a bolsevistákat. Ezzel Kolcsák sorsa meg volt pecsételve. A lázadást ugyan leverte a katonaság, de más helyt is törtek ki zavargások, amelyeket csak nagyon nehezen lehetett megszüntetni. Maguk a csehek sem értettek egyet Kolcsák uralmával és a cseh Nemzeti Tanács kijelentette, hogy a csehszlovák hadsereg a szabadság és népkormány eszméjéért harcol, nem támogathatja és nem fogja támogatni az erőszakos felforgatásokat.

Az antant segítsége révén minden előfeltétel és jogos reménység megvolt arra, hogy Kolcsák rövid időn belül bevonulhat Moszkvába. Ez annyira biztosnak látszott, hogy Kolcsák hadserege ellene volt annak a tervnek, hogy a Kelet-Szibériát megszállva tartó két japán hadosztály segítségükre siessen. A bolsevista uralom megbuktatása ebben az esetben könnyen megtörténhetett volna, mert a kitűnően felszerelt japán hadosztályokkal szemben a lázas sietséggel összetoborzott vörös gárdák sehol sem tudtak volna komoly ellenállást kifejteni. Kolcsák és tisztjei, akik néhány évvel ezelőtt még a japánok ellen harcoltak, nem vették volna szívesen a japán csapatok segítségét, mert ez sértette önérzetüket. Ez a körülmény volt az ellenforradalmi kormány első nagy, többé jóvá nem tehető "hibája.

Ezalatt a hadszíntéren és a csehszlovák légiónál a következő hadiesemények történtek: A samarai ellenforradalmi kormány a csehekkel együtt visszaverte a vörös hadsereg támadását a Volga mentén, sőt augusztus 7-én az orosz Kappel-hadsereg egy része még a fontos Kazánt is bevette. A velük szembenálló vörös hadsereg még csak szervezkedett, az 1. vörös hadsereg Tuchacsevszkij vezérlete alatt a Volgától nyugatra várta be az erősítéseket, Kazan előtt a Bloch parancsnoksága alatt álló 2., Jekaterinburgnál a 3. vörös hadsereg állott. A déli fronton Dutov ataman kozák-ezredei szintén visszanyomták a vörösöket. A harchelyzet azonban igen bonyolult volt, mert össze-

függő arcvonalak nem voltak és a legtöbb helyt teljes zavar uralkodott, csak a Kolcsák-hadseregnél voltak később rendezettebb viszonyok. Jekaterinbtírg elfoglalása előtt, 1918 június 16-ról 17-re virradó éjjel, a bolsevista helyi szovjet legyilkoltatta az ott fogolyként őrzött cári családot. A bolsevisták attól tartottak, hogy a közeledő cseh és ellenforradalmi csapatok kiszabadítják a cárt. A kegyetlenül meggyilkolt cári család holttesteit a városon kívül egy erdő szélén petróleummal leöntötték és elégették. Maga Masaryk is azt állította, hogy a csehek egyáltalában nem akarták kiszabadítani a cárt.

Kazan elfoglalása alkalmával az orosz állam aranykincsének **egy** része a győztes csapatok kezébe került, több mint 651 millió rubel értékbe», főleg aranyrudak és érmék. A kincset a samarai kormány megbízottai vették át és előbb Samarába, később Ufába szállították, majd a direktórium megalakulása után a kincs Omszkba került. A Kolcsák-uralom bukása után a kincset a csehszlovák légió vette őrizetbe és Irkuckba szállította, azonban a csehek a kincs egy részét útközben elrabolták. Az 1920. február 7-én a szovjet kormánnyal kötött fegyverszüneti szerződés értelmében a kincs megmaradt részét a csehek a szovjet megbízottainak adták át s ezzel biztosították további bántatlan elvonulásukat.

Augusztus havában a csehek előnyomulásukat Szibérián át tovább folytatták és megszállták a Bajkál-tó mellett lévő vasúti állomásokat. Ebben a harcban tevékeny részt vettek Zinevics orosz ezredes kozák csapatai is és a vörös csapatokat mindenütt visszaszorították. Szemjanov kozák atamán szintén szervezkedni kezdett és a 7. japán hadosztállal együtt felszabadította az egész Transzbajkáli tartományt a vörös uralom alól. Nagy harcok voltak Chabarovszk körül, amelyekben cseh csapatokon kívül egy francia, két amerikai zászlóalj és a 12. japán hadosztály is résztvett. E harcok folyamán sikerült a légió részeit egyesíteni és a Vladh osztókba vivő utat szabaddá tenni. A szibériai és távolkeleti vörös haderőket a szövetségesek elűzték ugyan, azonban ezek a harcot újból megkezdték. Az 1918 július 23-i katonatanácsi üléseken a csehek Szyrovy, Csecsek és Gajda ezredeseket tábornokokká léptették elő. A volgai harcvonal főparancsnokságát Szyrovy tábornokra ruházták Cseljabinszk székhellyel, a jobbszárnyon küzdő permi front parancsnoka Gajda tábornok lett; itt voltak beosztva: a 2. csehszlovák hadosztály, egy rohamzászlóalj, a 2. lovasezred, továbbá baskír, tatár és orosz csapatok, később Versbicki orosz tábornok parancsnoksága alatt. A Gajda-csoporttól délre Ljupov orosz tábornok csoportja állott orosz haderőkkel, ettől délre az 1. csehszlovák hadosztály, az 1. lovasezred, a 9. gyalogezred, a 11. gyalogezred, a Kappel-hadsereg egyes részei Csecsek tábornok parancsnoksága alatt. Ettől délre Dutov ataman állott kozák csapatokkal. Az egyes területek nemzeti csapatai, főleg a tatár lovasság, elsősorban a Kappel-hadseregbe voltak beosztva.

A Kolcsák-ellenforradalom további fejleményei.

Az ellenforradalmi haderők 1918 szeptember elején kezdték meg az általános támadást, viszont a bolsevisták is megkezdték hadműveleteiket; időközben hatalmas tömegeket mozgósítottak, seregeiket átszervezték, kiégszítették és felszerelték, a csapatok felszerelése egyre javult és a katonák fegyelme is jobb volt, mint az ellenforradalmi orosz vagy a cseh csapatoké. A vörösök elsősorban Kazánt akarták visszafoglalni, amelyet akkor három cseh zászlóalj és orosz csapatok is tartottak. Az orosz lakosság azonban nem csatlakozott a csehekhez, érdektelen fél gyanánt közönyösen várta, hogy ki fog győzelmet aratni; voltak olyanok is, akik a csehek uralmát elviselhetetlennek tartották, mint a bolsevistákét. Kappel orosz tábornok heves ellentámadást intézett, hogy a félkörben előnyomuló vörös csapatok gyűrűjét áttörje. Kappel ezáltal magára vonta az orosz haderők túlnyomó részét, de ezzel már nem segíthetett a csehekén, akik hanyatt-homlok menekültek az elfogatás veszélye elől, mire a csehek megkezdték visszavonulásukat a Volgán át. Szeptember 10-én már egyetlen cseh és ellenforradalmi katona sem volt Kazánban, a vörös seregek az egész vonalon győzelmesen vonultak előre keleti irányban, a demoralizált cseh csapatok nagy vereséget szenvedtek. A csehek visszavonulás közben az elhagyott városokat kifosztották, magából Samarából 250 vonat különféle anyagot — bútorokat, háztartási cikket, ruházatot, élelmiszert — szállítottak el.

A légió parancsnoka, Szyrovj tábornok elhatározta, hogy egészen az Urai-hegység gerincéig vonul vissza. Az orosz ellenforradalmi csapatok és a légió ekkor már veszélyes helyzetben voltak, azonban lassankint kezdtek megérkezni a szibériai orosz kormány csapatai is, először Grivina ezredes irkucki csoportja, majd Pepeljajev tábornok hadosztálya, amelyek aztán fokozatosan felváltották az 1. csehszlovák hadosztály csapatait; ezeket rögtön a samarai arcvonallra vetették át. A bolsevisták előnyomulása feltartóztathatatlan volt, a csehszlovák légió hiába várta az antant csapatait, ezek helyett pusztán elismerések érkeztek. Janin francia tábornok, Franciaország oroszországi megbízottja, aki a légiók főparancsnoka volt, közölte a csehekkel, hogy az antant elismerte a csehszlovákokat szövetséges nemzetnek és a csehszlovák légiókat reguláris hadseregnek, amelyek az antant oldalán harcolnak a központi hatalmak mellett.

Az orosz lakosság jórésze továbbra is közönnnyel nézte a véres harcokat. Szeptember 15-én az oroszországi csehszlovák Nemzeti Tanács kiáltványt intézett az orosz néphez, amelyben kifogásolta a lakosság részvétlenségét és harcra szólította fel. Azonban ennek a kiáltványnak semmi eredménye sem volt. Időközben Vladivosztkban újabb amerikai, kanadai és francia csapatok szállottak partra és ezek a japánokkal együtt megkezdték előnyomulásukat a Bajkál-tó felé. A szétszórt vörös hadsereg azonban szívós guerilla harcot kezdett, amelyben legyőzhetetlennek bizonyult. A Volga—Ural harcvonalon

ezalatt a bolsevista hadseregek állandó győzelmes előnyomulásban voltak, a vörösök október 4-én elfoglalták a szydranti Volga-hídfőt, a volgamenti Sztavropolt, október 5-én Melekest és 6-án a Kama melletti Sarapult. A Szydránt melletti harcok folyamán a csehek a Volga jobbpartjáról önhatalmúlag visszavonultak és cserbenhagyták az orosz ellenforradalmi csapatokat és a baskír nemzeti hadsereget. A visszavonuló csehek maguk mögött felrobbantották a Volga-hidat, tüzérségüket is kivonták a harcból, úgyhogy a magára maradt baskír hadsereg csaknem teljesen megsemmisült. Október 8-án a bolsevisták elfoglalták Samarát, a légió csapatai és az orosz ellenforradalmi hadseregek kelet felé vonultak el, az arcvonal központja Ufa lett, ahol a parancsnokságot Wojciechowski orosz tábornok vette át. A légió katonái ekkor már egyáltalában nem akartak harcolni, követelték' felváltásukat, a katonai tanácsok mindenütt önhatalmúlag intézkedtek. Ezt a fegyelmetlenséget Svecs ezredes annyira szívére vette, hogy elkeseredésében október 25-én öngyilkosságot követett el. Ez a tragikus haláleset felrázta a légió katonáinak lelkiismeretét és ideiglenesen még rendet lehetett teremteni a légióban.

A jekaterinburgi arcvonalon, Gajda hadseregében, amely négy hadosztályból állt, általában jobbak voltak a viszonyok. Gajda októberben támadást indított Perm irányában, a vörös front áttörése neki se sikerült, de legalább azt elérte, hogy frontját megerősíthette. Ufa környékén állott Hangine hadserege, ettől délre Dutov tábornok hadserege volt; a cseh-szlovák és ellenforradalmi orosz csapatok egész hadereje mintegy 60,000 főt tehetett.

Ezekkel az erőkkel szemben a vörösök következő csoportosításban állottak: északon a Lachevics tábornok parancsnoksága alatt álló 3. hadsereg — 25,000 fő gyalogság, 4500 lovas — Permmel szemben; ettől délre a 2. hadsereg Szorin parancsnoksága alatt, 13,000 fő gyalogság, 1200 lovas. Ufával szemben Blumberg parancsnoksága alatt az 5. hadsereg, 15,000 fő gyalogság, 2000 lovas, ettől délre az 1. hadsereg Tuchacsevszki parancsnoksága alatt, 8000 fő gyalogság és 500 lovas, Orenburgnál állott a 4. vörös hadsereg.

Kolcsák tengernagy.

Az öt orosz hadsereg hadiállománya legalább 120 ezer főre volt tehető 200 ágyúval. A vörös hadseregek vezetésében volt cári vezérkari tisztek is résztvettek, ekkor kezdett már Brusszilov is közreműködni a vörös hadsereg irányításában. Az orosz arzenálok, lőszer-, valamint más hadfelszerelési gyárak nagobbrészt a szovjet területén voltak, ennél fogva a külföldi segély ellenére is a vörös csapatok jobban voltak ellátva, mint az orosz fehér hadseregek.

Ekkor kezdett szerepet játszani Gajda tábornok, ez a kiváló képességű és elszánt katona, aki drogistasegédből néhány év alatt tábornok lett, s féktelen nagyravágyásában Oroszország diktátora akart lenni. Gajda már szeptember közepén azt kívánta az orosz ellenforradalmi vezetőktől az antant megbízottainak jelenlétében Vladivosztokban, hogy őt válasszák meg az orosz ellenforradalmi hadseregek főparancsnokává, ebben az esetben garantálta volna a légió teljes közreműködését, a vörösök leverését és Moszkva elfoglalását. Ezt a célt ugyan nem érte el, de — mint láttuk — az északnyugati arcvonal parancsnoka lett.

A csehszlovák légió e harcok alatt tovább szervezkedett, előkészületek történtek a 3. hadosztály -felállítására és egyelőre megkezdték két ezred szervezését.-Emberanyag erre a célra elég állott rendelkezésre, az összes szláv foglyokból; a nem szlávokat a csehek irgalmatlanul pusztították. Minthogy a vörös hadseregbe belépett németek és magyarok szintén a legnagyobb kegyetlenséggel fizették vissza a kölcsönt a cseheknek, ezért a csehek később megkísérelték a német és magyar hadifoglyok megbékítését: «Heimat» címen német, és «Magyar honfitárs» címen magyar lapot is kiadtak.

Augusztus végén a csehek felállították a «Havlicsek Borovszky» nevű 9., a «Kozina Sztatky Janó» nevű 2. tartalék ezredből alakult 10. gyalogezredet. Osz folyamán felállították a «Palacky» nevű 11. és «Stefanik» nevű 12. gyalogezredet. Ez a négy új gyalogezred alkotta 1919 január i-től kezdve a 3. hadosztályt.

A már meglévő lovas alakulatokból két lovasezredet alakítottak, «Brand-eisi Giskra János» nevű 1. és a 2. lovasezredet, ennek egyelőre «nem adtak címet. A tüzérséget, amely 1918 nyarán három tábori tüzérezredből, három nehéz tüzérosztályból, egy lovaglőütegből állott, szintén fejlesztették és Krutyil őrnagyot tüzérségi felügyelőnek nevezték ki. A nyáron zsákmányolt repülőgépekből egy repülőosztágot létesítettek, októberben megalakították a gyalogsági, tüzérségi és technikai tisztí tanfolyamokat.

A csehszlovák légió támogatása mellett a más nemzetiségű hadifogly csapatok is szervezkedni kezdtek, így a lengyelek, jugoszlávok és románok, valamint olaszok és ukránok szintén felállítottak rögtönzött hadi alakulatokat. 1918 július hóban megalakult a légió technikai osztálya, amely különösen az uráli bányák és ipartelek kihasználására törekedett, 1919 január hóban a csehek már 14 nagy bányát és 71 ipartelet kezeltek saját üzemükben.

Midőn a légió teljesen abban hagyta a vörösök elleni harcot, a cseh fegyveres erő csak arra a célra szolgált, hogy a harácsolást, a bánya és ipartelepek kizsákmányolását biztosítsa.

1918 szeptember 26-án Parisban megalakult az ideiglenes csehszlovák kormány, Masaryk, Benes és Stefanik vezetésével, az ausztriai cseh képviselők már ekkor kijelentették, hogy elfognak szakadni Ausztriától és magukat alárendelik a párisi cseh kormánynak. Az antant hatalmak egymásután ismerték el a cseh kormányt, sőt maga Wilson is. A légió katonái megtestesülve látták legvérmesebb reményeiket, most már a legsürgősebben haza akartak menni, hogy a győzelem gyümölcsét élvezzék. Masaryk utasítására Benes tárgyalást kezdett a szovjet-kormánnyal a légió hazaszállítására nézve. Ez a terv azonban nem valósulhatott meg, részben a kölcsönös bizalmatlanság miatt, részben, mert a légió nem volt hajlandó a rengeteg összeharácsolt anyagot átadni.

Ami a Kolcsák-kormány helyzetét ezekben az időkben illeti, a már ismeretes politikai ellentétek a kormányban és Kolcsák főhadiszállásán csak akkor élesedtek ki, amikor 1918 nyarán a Kolcsák-hadsereg egyesült az úgynevezett Volga-hadsereggel. A Volga-hadsereg szintén ellenforradalmi hadsereg volt, amelyet szociálforradalmárok alakítottak Kelet-Oroszország volgamenti vidékein. A Volga-hadsereg szabadította meg annakidején Kelet-Oroszországot a vörös csapatoktól. Ebben az időben a vörös hadsereg helyzete kilátástalannak látszott. A Kolcsák-hadsereg győzelmes előnyomulásban volt, a Volga-hadsereg is sikeresen harcolt a vörösök ellen, délről Denikin nyomult előre, északon és nyugaton az ellenforradalmi hadseregek szintén elővonulásban voltak, Archangelszk irányából antant-csapatok közeledtek Petrograd felé. Az orosz ellenforradalmi körök a vörös hadsereg összeroppanását, nem mint lehetőséget, hanem csak mint idő kérdését tárgyalták. De mikor a katonai helyzet ellensúlyozhatatlanul az ellenforradalmárok javára billentette a mérleget, akkor került előtérbe a hatalmi kérdés, a pártoskodás. A Kolcsák- és Volga-hadsereg, amelyek külön-külön meggyőződéssel harcoltak közös ellenségük, a bolsevisták ellen, az egyesülés után meghasonlottak. A cári érzelmű tiszték — akik főleg a Kolcsák-hadseregben szolgáltak — a Volga-hadsereg csaknem tisztán szociálforradalmár tagjait épp olyan vörösöknek tekintették, mint a bolsevistákat, a Volga-hadsereg viszont attól félt, hogy győzelem esetén nem ő, hanem ismét a cár hívei kerekednek felül. Ennek következtében ezeket a nagy ellentéteket nem sikerült eloszlatni, pedig a szibériai kormányt az antant is elismerte és megígérte támogatását. Ez a kilátásba helyezett támogatás azonban a központi hatalmak veresége következtében elmaradt, mert az antant győzelme az oroszok nélkül is biztosítottnak látszott. A keleti front tervét az antant elejtette; ez volt a második nagy csapás, amely Kolcsák ellenforradalmát érte.

A kormányban lévő ellentétek, Kolcsák diktatúrája, a szociálforradalmá-

rok tüntetése nem maradt hatás nélkül a hadseregre, amelynek egysége végkép felbomlott.

Éppen a Kolcsák-puccs idejében érkezett Vladivosztkba a cseh nemzeti kormány hadügyminisztere, Stefanik Milán tábornok Janin francia tábornokkal, az összes oroszországi légiók főparancsnokával. Janin közölte a légióparancsnokával, Szyrovoy tábornokkal Masaryknak azt a kívánságát, hogy a légió egyelőre még folytassa a harcot a bolsevisták ellen, mindaddig, míg az antant szükségesnek látja. Ez a távirat általános megdöbbenést okozott. Bbben az időben a légió katonái alig voltak már az első vonalban és csak részletharcokban vettek részt. A front közepén álló csoportok lassan vonultak vissza az Ural felé. Az északi fronton Gajda és Pepeljajev tábornokok csapatai december 25-én elfoglalták Permet; ez komoly sikerük volt a fehér csapatoknak. A front közepén azonban december 30-án általános megdöbbenésre eslelt Ufa városa.

A Vladivosztkból Jekaterinburgba érkezett Stefanik nagy meglepetéssel vette tudomásul a légió züllesztését. A hadügyminiszter elhatározta, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel rendet teremt és helyreállítja a csapatok fegyelmét. Stefanik terve az volt, hogy teljesen átszervezi a légiót, eltávolítja az alkalmatlan vezetőket, az orosz ellenforradalmi hadseregekkel együtt megdönti a bolsevista uralmat és elősegíti törvényes, demokratikus kormányzat létrehozását Oroszországban. Bbben a tervben Stefanik nagy előnyt látott nemcsak a légió, hanem egész Csehszlovákia számára. A hadügyminiszter először is felozlatta az oroszországi csehszlovák nemzeti tanácsot és külön testületet alapított Oroszország részére; a légiónak ez a legfelsőbb hatósága felelős volt a prágai kormánynak. Különösen sok aggodalmat okozott Stefaniknak Gajda tábornok személye. A hadügyminiszter azt hitte, hogy sikerül Gajdát valami feladattal hazaküldeni és így simán eltávolítani, ez a terv azonban nem volt lehetséges. Stefanik azután a legnagyobb eréllyel látott hozzá a legnehezebb feladathoz, a légió fegyelmének helyreállításához, sőt még arra is kész volt, hogy szükség esetén erre a célra az orosz ellenforradalmi csapatok segítségét is igénybe veszi. A szibériai kormány nagy örömmel üdvözölte Stefanik törekvését, mert szívesen látott a csehekben megbízható karhatalmat. Stefanik Jekaterinburgba érkezése után mindjárt fogadta a légió katonai kiküldötteit, közölte velük, hogy a légiót át fogja szervezni, a panaszokat és hiányokat orvosolni fogja, egyúttal ígéretet tett, hogy a légióval együtt fog hazájába visszatérni, azonban csak akkor, ha a cseh hadsereg befejezte feladatát Oroszországban. Bgy ezred küldöttsége előtt Stefanik azt a nyilatkozatot tette, hogy a vladivosztki útnak nagy technikai akadályai vannak és lehet, hogy arrafelé nem is juthatnak haza; másnap egy más ezred küldöttsége előtt Stefanik kikelt a fegyelmezetlenség ellen és engedelmességre hívta fel a katonákat. A hadügyminiszter óvta a katonákat a politizálástól, az engedetleneket kizárta a légióból, egyúttal elrendelte a katonatanácsok megszüntetését.

A légió katonái valósággal felzúdultak Stefanik ellen, mert parancsai teljesen ellentétben állottak nemcsak a légió eddigi szervezetével, hanem az ott kezdettől kezdve uralkodó szellemmel is. A katonák féltek a beláthatatlan nagy harcoktól és haza akartak térni, Gajda hívein kívül, akik a permi diadal folytán felbátorodva, tovább akarták folytatni a háborút. A legtöbb csapat tiltakozott Stefanik reformjai ellen, pedig Stefanik lázas tevékenységet fejtett ki, hogy a csapatokat harcképesekké tegye és újból megkísérelje az előnyomulást Moszkva felé. A hadügyminiszter Omszkban alapos tanácskozást folytatott Kolcsákkal és Janinnal; Kolcsák és vezérkari főnöke azon a nézeten volt, hogy a légió alapos átszervezés után résztvehet a Moszkva ellen tervezett

Cseh légionáriusok felderítő úton.

előnyomulásban. Janin francia tábornok öngyilkosságnak tartotta a légió számára a további hadműveleteket és azt ajánlotta, hogy vonják ki a légiót a frontból, bízzák rá a nagy szibériai vasút védelmét és szervezzék át. Ezzel a tervvel Kolcsák és Stefanik is egyetértett és 1918 december végén kiadták a parancsot a légió csapatainak a frontból való kivonására, úgyhogy 1919 január 15. óta nem volt cseh csapat az orosz arcvonalban. A légióban még szolgáló orosz tisztek átléptek az újjá szervezett Kolcsák-hadseregbe, a parancsnokságokat cseh tisztek vették át, Diterichs orosz tábornok vezérkari főnök helyét Vseticka cseh alezredes vette át. A légiót átalakították három hadosztályból álló hadsereggé és 1919 február 1-től a légió «a csehszlovák hadsereg Oroszországban» elnevezést viselte. Gajda tábornokot egyelőre szabadságotlák, s már 1918 december 26-án átlépett az orosz hadseregbe. Kolcsák

Gajdát altábornaggyá nevezete ki és megbízta az uráli arcvonal parancsnokságával. Gajda kinevezése az orosz tisztkarban vegyes érzelmeket keltett és ez több viszálykodás csírája lett. Stefanik időközben megbetegedett és elhagyta Oroszországot.

Még elutazása előtt aláírta azt a rendeletet, amely végleg betiltja a katonaság gyűléseit, megszünteti a bizalmi rendszert és felosztatja a katonatanácsokat. A hadügyminiszter aztán Sanghain át Parisba utazott, ahol akkor a békekonferenciák előkészületei folytak. Stefanik hazája földjét nem láthatta többé, mert 1920 május 4-én, midőn repülőgépen Pozsonyba utazott, gépe leszállás előtt szerencsétlenül járt — állítólag cseh katonák merénylete folytán — és a szlovák függetlenség nagy harcosa meghalt. A hadügyminiszterrel együtt a légió küldöttsége is Prágába utazott, Masaryknak memorandumot nyújtott át, amelyben mentik a légiót Stefanik vádjaival szemben, egyben kérték a légió megkímélését további harcoktól és sürgős hazaszállítását. Masaryk és a cseh kormány meg is ígérte a légió kívánásainak teljesítését és kijelentette, hogy «a hálás haza a legionárusoktól több áldozatot már nem kíván.» Ebből látható, hogy mennyire dezavualták Prágában Stefanikot.

Szyrovj tábornok 1919 január 27-én kelt rendeletével megjelölte a cseh hadsereg által elfoglalandó körleteket, a hadsereget a megkötött egyezmény értelmében az arcvonalból kivonták és kiutalták számára a Novonikolajevszk és Irkuck között lévő vasútvonal biztosítását. A hadseregparancsnokság székhelye Irkuck lett, ahol a csehek a harácsolt anyagokat is tárolták és lassankint elszállították a Távól Keletre. A nagy szibériai vasút legfőbb ellenőrzését külön nemzetközi bizottság látta el, amelynek élén orosz mérnök állott; a csehek ebben a bizottságban csak áprilisban nyertek képviseletet. A csapatok elszállítása aránylag rendben folyt le, négy hónap alatt 250 vonat ment a Távól Keletre.

1919 elején Wilson kísérletet tett arra, hogy az egymással ellentétben álló oroszországi pártokat közvetlen tárgyalásokra vegye rá, azonban valamennyi fél elutasította a megegyezés gondolatát és így a polgárháború továbbfolyt. A cseh hadsereg hivatalos lapja szintén visszautasította a tárgyalások eszméjét.

Szyrovj tábornok február 28-án kelt rendeletével léptette érvénybe Stefanik hadügyminiszter parancsát, amely megszüntette a katonai tanácsokat és minden politikai gyűlést a cseh hadseregen belül eltiltott. Először is a 4. gyalogezred tagadta meg a rendelet végrehajtását; március 10-én a Jekaterinburgban levő csapatok elhatározták, hogy minden tilalom ellenére összehívják a hadsereg katonaságát tanácskozára.

A helyzet Kelet-Szibériában ismét válságosra fordult, a szétszórt bolsevista csapatok újból szervezkedni kezdtek és állandóan nyugtalanították a vasutat és Kolcsákat. A forradalmi szocialista párt is propagandába kezdett Kolcsák ellen; a párt rá akarta bírni a fővezért, hogy szövetkezzék a parasztság több-

ségének bizalmát élvező párttal, azonban Kolcsák ingadozó természetű ember létére nem tudott elhatározásra jutni.

A tél folyamán átszervezték a Kolcsák-hadsereget és a vele szembenálló bolsevista sereget is. Kolcsák három hadsereget alkotott: a szibériai hadsereget, amely a jekaterinburgi harcvezetésen működött Perm irányában Gajda tábornok parancsnoksága alatt; a nyugati hadsereget, amely Ufától keletre állott Chanzin tábornok parancsnoksága alatt; az orenburgi 3. hadsereget Dutov kozák atamán parancsnoksága alatt. Az egyes hadseregparancsnok-

Oroszországi csehszlovák légió tisztikara.

ságok csaknem teljesen függetlenek voltak, mert a fővezérség egyelőre inkább csak a Vladivosztkából érkező hadianyag elosztását szabályozta. A hadsereg vezérkari főnöke, Lebedev tábornok, kiválóan működött, amit a hadügy-miniszter, Sztepanov tábornok működéséről kevésbé lehet elmondani. A hadügyminisztérium és a fővezérség állandó viszálkodásban éltek, Kolcsák pedig nem tudott ennek az áldatlan viszonyoknak erélyes elhatározásával véget vetni. A tél folyamán alaposan átszervezték a vörös hadsereget is. Nagy előnyük volt a bolsevistáknak az a körülmény, hogy birtokában voltak a hadműveleti belső vonalnak, ennél fogva csapataik jóérzését gyorsan a veszélyeztetett területekre irányíthatták, míg az ellenforradalmi hadseregek a hadműveleti külső

vonalon külön frontrészekben egymással való érintkezés nélkül harcoltak, s így természetesen az erők szétforgácsolódtak és a veszélyeztetett frontszakaszokat kölcsönösen nem támogathatták. A vörös hadvezetőség új hadseregeket szerelt fel a szibériai fronton, amelyek csakhamar túlszárnyalták a Kolcsák-hadsereg erejét.

1919 tavaszán a támadó hadműveleteket a fehér csapatok kezdték meg; Chanzin tábornok magához ragadta a kezdeményezést és hadseregével erős csapást mért a Blumberg parancsnoksága alatt álló 5. vörös hadseregére, harc-vonalát áttörte és megkerülő hadművelettel elfoglalta az Ufától nyugatra mintegy 40 km-re fekvő Csizma vasúti állomást. E győzelem következtében március 13-án Ufa az ellenforradalmi csapatok birtokába jutott; ezek óriási zsákmányra tettek szert, sőt ez alkalommal kevés híján Trockijt is elfogták. A hadsereg többi része is mindinkább tért nyert a Volga felé. Gajda tábornok hadserege is jelentős eredményeket ért el, erős jobbszárnyal a Dwina-folyót akarta elérni, hogy az archangelszki ellenforradalmi kormány csapataival egyesülhessen; ebben az esetben Moszkvát majdnem minden oldalról körülzárták volna; délen Denikin seregei nyomultak észak felé és már Tambov alatt állottak. Denikin és az archangelszki ellenforradalmi hadsereg vezetője, Miller tábornok elismerte Kolcsákot Oroszország ideiglenes államfőjének, de a harctéri együttműködés a vezérek féltékenykedése következtében és az összekötő eszközök hiánya miatt még nagy vonalakban sem valósulhatott meg, sőt még a végcélra nézve is nagyon eltérők voltak a vélemények. Ezekben a körülményekben rejlik az ellenforradalmak kudarcának főoka.

Április 17-én Chanzin hadserege elfoglalta Buguruslan városát és innen egy hadosztályt irányított a megvert Dutov tábornok kozák hadseregének segítségére. Gajda hadserege május 4-én elfoglalta a Káma-folyómenti Jelabuga-hegységet és északnyugat felé szándékozott tovább előnyomulni, hogy Miller tábornok csapataival az egyesülést mielőbb megvalósítsa.

A Chanzin-hadsereg előnyomulása azonban megakadt és a sereg elszakadt Gajdától. A hosszú, majdnem 500 km úton a tavaszi hóolvadás tönkretette a hadsereg lábbelijét és a felszerelés is teljesen leromlott, ennél fogva a további előnyomulást csak a szükséges pótlások megérkezése után lehetett volna folytatni. Az omszki hadügyminisztérium azonban nem tudott a harcoló csapatokon segíteni és így nem maradt más hátra, mint az újjászervezett Kappel-hadtestet Ufába szállítani a vörös hadseregek készülő ellentámadásának elhárítására. Az orosz főparancsnokság látva azt a nagy veszélyt, amely a Gajda és Chanzin hadserege eltávolodásával beállott, tervbe vette, hogy Gajda főerejével keljen át a Káma-folyó balpartjára és Szimbirszk irányában támadja oldalba a Chanzin-hadsereg ellen összpontosított vörös haderőket. Kétségtelen, hogy ennek a tervnek mielőbbi végrehajtása megsemmisíthette volna a Volgától keletre harcoló bolsevista haderőket, Gajda azonban nem volt hajlandó hadseregét északnyugat helyett délnyugat felé irányítani. Hiába volt a személyes megbeszélés Omszkban Kolcsák elnöklete alatt, Gajda megmaradt

eredeti terve mellett; minden valószínűség szerint számolt Moszkva könnyű elfoglalásával és féktelen nagyravágyásában elsőnek akart bevonulni a fővárosba, Kolcsáknak pedig nem volt annyi ereje és tekintélye, hogy akaratának érvényt szerezhessen; teljesen félreismerte Gajdát, sőt több orosz tábornok előtt kijelentette, hogy ha otthagyja a főparancsnokságot, Gajda legyen az utódja.

Hz a vázolt hadműveleti siker jelentős áldozatot követelt Kolcsáktól. A legkiválóbb orosz ellenforradalmi csapatok mentek tönkre ebben az elő-

Denikin tábornok és kormánya.

nyomulásban és a pótlás távolról sem volt oly értékes, mint az elvázott csapatok. Ez a siker utolsó fellobbanása volt a fehér hadsereg szerencsecsillagának. Az előnyomulás mind nehezebbé vált, a front mögötti állapotok mind rosszabbak lettek. A kormány segíteni akart a viszonyokon és ebből a célból elővették a régi, gyűlölt fegyelmező eszközt — a kancsukát. A nyíltan monarchista célokat hirdető Kolcsák-hadsereg tagjai a régi cári rendszabályokhoz nyúltak az újra megszállott tartományokban, sőt olyan helyeken is alkalmazták a kancsukát, ahol a kenyeret és igazságot nyújtó kéz erősebb fegyvernek bizonyult volna. Emiatt az orosz paraszt teljesen elfordult Kolcsáktól és hadseregétől.

A vörös ellentámadás.

1919 április végén a bolsevista haderők kihasználták a Kolcsák-hadseregben fellépő zavart, úgyhogy a sürgősen érkezett Kappel-hadtest sem tudta már visszavetni a vörös erőket. Ennek következtében az egész Chanzin-hadsereg csakhamar visszavonulásban volt kelet felé. Gajda hadserege még mindig az északnyugati előnyomulás tervével foglalkozott. Május 20-án Kolcsák felkérésére Szakharov tábornok, a forradalmi szocialisták elkeseredett ellenfele vette át a hadsereg vezérkari főnöki állást; Szakharov a vezérkari főnökséget csak abban az esetben fogadta el, ha egész Szibériában végeznek a szocialista mozgalmakkal. Ez a kívánság — mint tudjuk — nagyon időszerűen volt, mert a forradalmi szocialisták üldözése csak a bolsevisták ügyét segítette elő, ennek következtében sok bolsevista agitátor volt útban új utasításokkal és nagy pénzösszegekkel Szibéria felé.

Május 23-án a vörös hadseregek már Ufa felé közeledtek, a déli arcvonalon pedig megverték Dutov kozákhadseregét és elszakították a főerőktől, így a két hadsereg közt tetemes rés támadt, amelyet csak a Kappel-hadtest tudott kitölteni; ezáltal Ufa kiürítése elkerülhetlenné vált. A városban rengeteg hadianyag volt felhalmozva és egyelőre erős harcok árán is tartani kellett a várost. Volkov lovas-tábornok csoportját rendelték ki Ufa védelmére, Volkov azonban lovascapatait, lóról szállva, gyalogság gyanánt alkalmazta és így elmulasztotta a laza harcvonalok közt lovasságának támadóképességét érvényesíteni; ennek következtében június 8-án a fehér hadsereg kénytelen volt elhagyni Ufát és visszavonulni az Urai-hegység gerincére.

Gajda tábornok Kazán irányában működő csapatai vereséget szenvedtek, így az együttműködés hiánya kezdte magát megbosszulni és mindjobban érvényesülni kezdett a bolsevisták központi helyzetének és egységes vezetésének előnye. Lassankint Gajda egész hadserege hátrálni kényszerült és e közben egyes csapatrészek fellázadtak és átpártoltak a bolsevistákhoz. Kzekért az eseményekért Gajda elsősorban az orosz tisztikart tette felelőssé és most már ő volt az első, aki követelte a hadsereg együttműködését, azonban olyan feltétellel, hogy ő legyen az egész front parancsnoka. Kolcsák jellembeli gyengesége következtében alkudozni kezdett Gajdával és végre is az egész harcvonalon rábízta a hadműveletek vezetését. Az orosz tisztiek azonban ellenszegültek Kolcsák parancsának, a csapatok állandó lázongásban voltak, ezáltal elveszett Perm városa is rengeteg hadianyaggal. Mivel Gajda lett e kudar-cok okozója, Kolcsák felmentette a parancsnokság alól. Gajda vonakodott állását otthagyni, a kormány megvonta tőle altábornagyi rendfokozatát és az orosz egyenruha viselésének a jogát is. Gajda elbocsátásával a csehek harci működése az uráli fronton végkép megszűnt, mert Gajdával együtt otthagyták a hadsereget még azok a csehek is, akik eddig az oroszok soraiban harcoltak. Gajda helyébe Kolcsák Diterichs tábornokot, a légió volt vezérkari főnökét nevezte ki. A «nyugati hadsereg» parancsnokságát Chanzin tábornok helyett

az eddigi vezérkari főnök Szakharov tábornok vette át, s a legnagyobb energiával szervezte át a súlyos vereségeket szenvedett hadsereget.

Július elején a vörösök megtámadták a Szakharov-hadsereg északi szárnyát azzal a célzattal, hogy a front áttörése után a hadsereg hátába kerüljenek. Ezáltal súlyos harcok keletkeztek, amelyek végül is a fehér hadsereg északi szárnyának visszavonulásával végződtek. Egyúttal a szibériai északi hadsereg is visszavonult és kiűritette Jekaterinburgot, ami általános lehangoltságot keltett. Így a Szakharov-hadsereg sem tarthatta állásait és kénytelen volt visszavonulni egészen Cseljabinszkig. A július 26—27-én vívott cseljabinszki

Denikin tábornok csapatszemléje Odesszában.

csatában egy szibériai lövészdandár árulása következtében a fehérek újból vereséget szenvedtek és Szakharov Kurgán felé visszavonult. Ennek következtében az egész fehér front visszavonulásban volt; ez a hátrálás nagyon meglazította a csapatok fegyelmét, úgyhogy sok kötelék teljesen felbomlott. A nyár folyamán tetemes erősítések érkeztek, tehát Kolcsák elhatározta, hogy újból megkezdi a támadást a már Szibériába előnyomuló vörösök ellen. Szeptember 1-én Szakharov tábornok a 3. hadsereggel megtámadta a vörösöket, akiket a vasút mindkét oldalán nyugat felé visszavert, azonban a Szakharov-hadseregtől északra harcoló 2. hadsereg, amelyet ekkor Lochwitzky tábornok vezetett, nem bírt előnyomulni és ezzel a támadó hadműveletek elakadtak. Szeptember végén Kolcsák déli szárnya mégis elérte a Tobolszk-folyó

vonalát; azonban innen a további előnyomulás teljesen elakadt, a hadseregen belül különféle csapattestek lázongása mindennapos lett. Október 1-én a Tobolszk-folyó nyugati partján álló vörös hadsereg támadó hadműveletkebe kezdett, áttörte az orosz közép állásait és átkelt a folyón. Ennek következtében az egész harcvonalon heves harcok fejlődtek ki, amelyekben a Kolcsák-hadsereg teljes vereséget szenvedett.

A katasztrofális helyzetet esetleg még meg lehetett volna menteni azzal, ha Kolcsák lemond és átadja a hatalmat a forradalmi szocialista pártnak, amely a nép nagy többségének bizalmát élvezte. Ez a rendszerváltás igen jó hatást tett volna nemcsak az orosz népre, hanem a többi nemzetiségekre is. A Kolcsák-rendszer mindinkább szélsőjobboldali irányba sodródott, nem tisztelte a nemzetiségek autonómiáját; arra törekedett, hogy elnyomja Szibéria népét, s így a nemzetiségek nem látták célját annak, hogy Kolcsákért harcoljanak. A bolsevisták ügyesen kihasználták ezt a szerencsétlen körülményt és megbízottaik fennen hirdették, hogy a szovjet-államban nincsen elnyomó és elnyomott nemzet, ott minden lakos egyforma és minden nép egyenrangú. Ez a vörös agitáció sikerrel is járt, a nemzetiségi seregek egymásután felmondták a szolgálatot, sőt jórészt átmentek a bolsevistákhoz, akik egyelőre kitüntető bánásmódban részesítették őket; csakhamar kitűnt, hogy a fehér hadsereg nagyon megsínylette a vitéz tatár és más csapatok elvesztését.

Nagyon megnehezítette a Kolcsák-kormány helyzetét a végzetessé vált erőszakoskodás a hadsereg frontja mögötti területeken. Ezekre vonatkozólag báró Budberg orosz vezérkari tiszt írja: «Főhadiszállásunk alig méltatja figyelemre a hadsereg mögötti lázongásokat; e lázadások okait főleg abban kell keresnünk, hogy a hadtápkörletben a tisztek és a hivatalnokok kétesmultú egyének, csak meggazdagodásukat tartják szem előtt. Az egyes kormányzóknak rendelkezésére bocsátott katonai osztagok alig különböznek a közönséges rablóbandáktól, csak büntetőexpedíciókra és a parasztok megrendszabályozására alkalmasak, de nem tudnak a szigorúan fegyelmezett vörös csapatokkal szemben helytállani. A sűrű büntetőexpedíciók csak fokozzák a lakosság elégedetlenségét, mert a bűnösöket nem különböztetik meg az ártatlanoktól. A parasztság gyakran mondta, hogy a szibériai paraszt nem bolsevista, de az akasztófa és a kancsuka ellen visel háborút.»

Kolcsák még ilyen helyzetben sem mondott le, sőt Diterichs tábornok főparancsnok helyett Szacharov tábornokot nevezte ki, aki azonban — mint tudjuk — a szélsőjobboldali reakció híve volt. November 15-én a fehér csapatok feladták az Irtisz-folyó vonalát és tovább vonultak vissza kelet felé; Kolcsák és kormánya már napokkal előbb elhagyta Omszkot, amelyet a vörös csapatok éppen a Kolcsák-puccs egyéves évfordulója alkalmával szállottak meg.

Amíg a Kolcsák-hadsereg élet-halálharcot vívott a bolsevistákkal, addig a csehek viszonylagos nyugalommal biztosították a szibériai Vasutakat a szétvert vörös hadsereg roncsaiból alakult bandák támadásai ellen. Ez a feladat egyáltalában nem volt ellenükre a cseheknek, akik állandóan haza akartak

térni és a vasúti szerelvényeket birtokukban tartották a zsákmányolt anyagok és csapataik elszállítására. A tavasz bekövetkeztével a bolsevisták élénk szervezkedésbe kezdtek Szibériában s főleg a vasút mentén értek el nagy eredményt. Szibéria közepén sikerült nekik egy egész hadosztályt felállítani. Jellemző az akkori elfajult viszonyokra, hogy a bolsevista agitátorok kiáltványt bocsájtottak ki, amelyben tudatták a néppel, hogy Nikolaj Nikolajevics nagyherceg Vladivosztókba érkezett, átvette az államhatalom gyakorlását,

A vöröshadsereg öt tábornagya. Balról jobbra: Tuchacsevszki, Budienny, Voroszilov, Blücher, Jegorov.

kibékült a szovjettel, Lenin és Trockij alávetették magukat a nagyhercegnek és most már egyesült erővel fordulnak a bitorló Kolcsák ellen, aki a nagyherceg és a nép ellensége. A szibériai parasztok mindezt elhitték és segítséget nyújtottak a vörösöknek.

Április 15-én a cseh hadseregparancsnokság parancsot adott, hogy a vasúti vonal mentén fekvő övet meg kell tisztítani a vörös bandáktól, mert a vasút mindkét oldalán harcok keletkeztek és a bolsevista csapatok támadásai mind gyakoribbak lettek. Május elejétől kezdve a csehek a passzív védelem helyett áttértek a támadásra; a támadást fehér csapatokkal együtt hajtották végre,

ezáltal sikerült több vörös bandát szétszórni és a zavartalan közlekedést biztosítani. Azonban a cseh katonák ezekben a harcokban már csak vonakodva vettek részt, mert a hangulat náluk egyre romlott. Az orosz nép zöme gyűlölettel tekintett a csehekre, Kolcsák katonái megvetették őket, mert kivonták magukat a harcokból, a forradalmi szocialisták és a bolsevisták azonban igyekeztek maguknak megnyerni a cseheket, pedig ezek akkor már nem akartak egyebet, mint zsákmányukkal mielőbb hazatérni. A légió főleg azért fogadta olyan ellenszenvvel Stefanik rendeletét, mert a csapatok nem akarták magukat előljáróik feltétlen parancsadási jogának kiszolgáltatni, a katonák attól tartottak, hogy ebben az esetben visszaviszik őket a frontra. Április elején Jekaterinburgban a csehek nagy katonai gyűlést tartottak, amely tiltakozott a hadsereg önkormányzati szerveinek feloszlatása ellen. Május 1-ét a cseh katonák nagy vörös zászlós felvonulásokkal és gyűlésekkel ünnepelték meg, eközben szidták előljáróikat és a Kolcsák-kormányt.

Május 20-án a légió katonatanácsai Tomszkban gyűlést tartottak, amelyen semmisnek nyilvánították Stefanik hadügyminiszter rendelkezéseit. Stefanik halálhíréről már előbb értesültek. A katonatanácsok bizalmiférnai és a hadseregearcparancsnokság közt nem jött létre megegyezés, a forradalmi mozgalom a csapatok körében terjedni kezdett. Szyrovny tábornok sürgősen Irkuckba hívta Janin francia tábornokot, mert az ő személyes megjelenésével akarta megakadályozni a hadsereg teljes felbomlását. A katonatanácsok táviratoztak Masaryk elnöknek is és kérelmezték a «honvágytól elcsigázott, kimerült és erkölcsileg is felbomló hadsereg sürgős hazaszállítását.» Ugyanekkor Kramarz cseh miniszterelnök is találkozott Prágában a légió küldött-ségével, amelynek kijelentette, hogy a hadsereg csatlakozzék Kolcsák seregéhez, vele vonuljon be Moszkvába és úgy térjen vissza hazájába. Június közepén csakugyan Irkuckba érkezett Janin tábornok, kihallgatta a hadseregearcparancsnokságot, a politikai megbízottakat és a bizalmi férfiakat, a kivizsgálás eredményeképp internáltatta a bizalmiakat, megtiltotta a további gyűlésezést, a 4. gyalogezredet pedig lefegyverezte. A letartóztatott bizalmiférfiakat Vladivosztokba, majd a város melletti szigetekre szállították. Június végén távirat érkezett Parisból Benes külügyminisztertől, amelyben óvja a hadsereget a fegyelmeztelenségtől, kitartásra buzdítja a katonákat és végül kijelenti, hogy a hálás haza már több áldozatot nem kíván tőlük. Július 7-én lemondott Prágában a Kramarz-kormány és a köztársasági elnök Tusar képviselőt bízta meg a kormány alakításával.

A szigorú intézkedésekkel a hadseregearcparancsnokság augusztus elsejére általában visszaállította a régi rendet, mire a hadsereg szervezését továbbfolytatták, tökéletesítették az összekötő berendezéseket, több repülőgépet szereztek be és kórházakat állítottak fel, egyszersmind kulturális tevékenységet is fejtek ki a nagyobb központokban, főleg a zene terén. Az irodalmi szakosztály tevékeny működést fejtett ki, a csehek több újságot adtak ki, valamint propaganda céljára szolgáló könyveket is. Szerveztek mozgókép-

színházakat, sőt a nagyobb városokban rendes színházat is. Egyúttal felállítottak katonai takarékpénztárakat, a vasút mentén kiterjedt kereskedelmet űztek; nagyon virágzott még a csempészet is. Augusztus végén hazai küldöttség jött a légió meglátogatására s útjának befejezése után a legjobb benyomásokkal tért vissza Vladivosztokba. A hazaszállítás lebonyolítására augusztusban Vladivosztokban felállították az «oroszországi csehszlovák hadsereg eva-

Szakharov tábornok.

kuációs hivatalát». Már 1919 január óta kezdték a rokkantakat és betegeket az antant segítségével hazaszállítani; ezek száma az év végéig mintegy 5000 főre emelkedett.

Bár az illetékes körök a légió mielőbbi hazaszállítása mellett döntöttek, még 1919 őszén is felmerült az a gondolat, hogy a cseh hadsereg csatlakozzék Kolcsákhoz és a bolsevista uralom megdöntése után dicsőségesen térjen haza. Különösen Kramarz volt cseh miniszterelnök erőszakolta ezt a tervet. A légió-

náriusok azonban visszautasították Karmarznak az ő vitézségükbe vetett bizalmát és többen azzal vádolták meg, hogy azért javasolja annyira a bolsevizmus elleni harcot, mert orosz felesége révén nagy birtokai vannak Oroszországban, amelyeket meg akar menteni. Voltak olyanok, akik azt hangoztatták, hogy jöjjön Kramarz minél előbb Vladivosztkba és maga járjon elől jó példával. Kétségtelen, ha az oroszországi csehszlovák hadsereg segítette volna Kolcsákot, vagy csak az utánpótlás szervezése körül önzetlenül közreműködött volna, a bolsevizmus már 1919 nyarán, vagy őszén bizonyosan megbukott volna. A csehek azonban még a minden oldalról szorongatott Szovjet hatalmát is túlságosan veszélyesnek tartották és elvből egyáltalán nem akartak többé harcba bocsátkozni. Októberben Kolcsák még egy kísérletet tett, hogy megnyerje a cseheket, Szyrovy tábornok azonban jól ismerte alárendeltjeit és már rég lemondott arról, hogy harcba vigye Őket. A csehek idővel mind több és több vasúti kocsit foglaltak le s a vasúti vonal teljes lefoglalásával és a bekövetkező vasúti torlódással végkép lehetetlenné tették a Kolcsák-hadsereg rendszeres visszavonulását, amelynek Omszktól kezdve kelet felé csak a nagy szibériai vonal állott rendelkezésére. Ezek mellett elmaradtak az orosz hadsereg élelem- és lőszeronatai is, amelyek lassankint mind a bolsevisták birtokába jutottak. Október hóban a csehek Vladivosztkban felállították a «központi gazdasági bizottságot», amely nem csupán hajókat fogadott fel az elszállításra, hanem olyan kereskedelmi cikket is vásárolt, amelyeket Európában busás haszonnal lehetett értékesíteni. Az előkészületek annyira előhaladtak, hogy október elején már megkezdődhetett az irkucki helyőrség egyes részeinek Vladivosztkba szállítása.

Kolcsák bukása és a csehszlovák légió hazaszállítása.

Omszk kiürítése után a Kolcsák-kormány legfőbb hatóságai Irkuck felé távoztak, hogy ott a további ellenállást megszervezzék. Erősen szervezkedett a forradalmi szocialista párt is, amely számított Kolcsák közeli bukására és a szociáldemokratákkal együtt politikai központot alapított Irkuckban. A szocialisták terve volt, hogy Szibériának a bolsevisták által meg nem szállott részeiből a Távól-Kelettel együtt az antant védelme alatt demokratikus köztársaságot alkotnak és békét kötnek a bolsevistákkal. Az antant egyes vladivosztki megbízottai melegen pártolták ezt a tervet, amely voltaképpen Szibéria egy részének és a Távól-Keletnek feloszlását jelentette volna. A politikai központ a hatalom átvételére előkészítette a lázadást és céljának megnyerte az 1. hadsereg parancsnokát, Pepeljajev tábornokot, a szibériai miniszterelnök fivérét. Pepeljajev tábornok Omszk kiürítése után azt követelte, hogy hadseregét pihenés végett a frontból vonják ki, s ezt az intézkedést Szakharov főparancsnok ellenére is kieroszakolta Kolcsáktól. Pepeljajev keletre irányított hadserege legnagyobb részével biztos támaszuk lett a forradalmi szocialistáknak.

A Kolcsák-hadsereg ebben az időben már állandó visszavonulásban volt, a vert hadsereget lázadások, árulások és betegségek is gyengítették. Még mindig a Kolcsák-hadsereg oldalán küzdött az 5. lengyel hadosztály, amelynek parancsnoka, Rumsa volt orosz ezredes, elhatározta, hogy fegyelmezett és vitéz csapataival megkísérli a Kolcsák-hadsereget üldöző vörös sereg feltartóztatását. A lengyelek hátraküldték vonatjaikat, a kórházakat, a katonák hozzátartozóit és ingóságait és ősi lengyel vitézséggel szálltak szembe az óriási vörös túlerővel. A csehek azonban most már elérkezettnek látták az időt a Kolcsák-rendszer ellen való nyílt fellépésre; úgy vélték, hogy a kormány már eléggé gyenge ahhoz, hogy következmények nélkül meg lehessen támadni. November 13-án a cseh politikai megbízottak emlékiratot

Szibériai magyar hadifoglyok hajóra szállnak Vladivosztokban.

nyújtottak át az antant képviselőinek Vladivosztokban, amelyben a legelítélőbb módon nyilatkoznak a Kolcsák-kormányról. A csehek kijelentették, hogy a légió meggyőződése ellenére kénytelen segíteni és fenntartani egy törvénytelen állapotot, amely Szibériában meghonosodott. Az orosz főparancsnokság a memorandum tudomásulvétele után éleshangú átiratban tudtára adta a cseh vezetőségnek, hogy nem riad vissza a fegyveres megtorlástól sem, ha a csehek tovább is be akarnak avatkozni az orosz bel viszony okba. Ez az éles nyilatkozat egyelőre hatást gyakorolt a csehekre, annyival inkább, mert Szemjenov kozák atamán parancsot kapott, hogy a Bajkál-tótól keletre helyezze csapatait készenlébbe a csehek ellen, zárja el az alagutakat, vasutakat és utakat Vladivosztok felé. A cseh hadvezetőség azonnal békéesebb hírokat pengetett és sikerült neki a nézeteltérések ellenére is 15 millió rubel kölcsönt kérnie és kapnia Kolcsáktól.

1919 november közepén a forradalmi szocialista párt Vladivosztokban, az ott tartózkodó Gajda cseh tábornok segítségével nyílt forradalmat szervezett. Gajda kisebb orosz osztagok, kikötőmunkások és cseh önkéntesek élén akarta a hatalmat magához ragadni, sőt a lázadást még az amerikai misszió és a vladivosztoki cseh parancsnokság is támogatta. Azonban néhány nap múlva a kikötő akkori orosz parancsnoka, Rozanov tábornok hú csapataival leverte a lázadást és magát Gajdát is elfogta. A kellő megtorlás azonban elmaradt, mert Rozanov az antant felszólítására szabadon bocsátotta Gajdát, aki ez alkalomból kötelezvényt állított ki, hogy Oroszország területéről eltávozik és oda a kormány meghívása nélkül sohasem tér vissza. Gajda nemsokára haza is utazott, hazájában magas katonai állásokat töltött be és nagy szerepet játszott a politikában is, míg kémkedés gyanúja miatt állásától és rendfokozatától meg nem fosztották.

Irkuckban is zendülés támadt a Kolcsák-kormány ellen, de Artemjev tábornok könnyű szerrel leverte a lázadást. Ezekben a zavaros időkben a cseh hadsereg fegyelmetlensége mind nagyobb méreteket öltött, mind több csapat tagadta meg az engedelmességet, főleg abból a célból, hogy minél hamarabb Irkuckba jusson. Aránylag legfegyelmesebb maradt a 3. hadosztály, amely Prehala alezredes parancsnoksága alatt a vasútvonal biztosítását látta el. A hadsereg legnagyobb része már útban volt Vladivosztok felé, részben pedig már beérkezett a városba és várta elszállítását. 1919 december 19-én az 1. ezred két zászlóalja már hajón volt és elindult Csehország felé.

A Kolcsák-hadsereg december elején hagyta el Novonikolajevszk városát és tovább vonult kelet felé. Kolcsák a személyes védelmére kirendelt testőrökkel és az aranykincset tartalmazó páncélozott vagonokkal Krasznnojarszknak tartott, ahová a hadseregfőparancsnokság is elindult. Omszk kiürítésekor az antant megbízottai felajánlották, hogy a több száz millió aranyrubel értékű arany- és platinarudakat, valamint érmeket megőrzésre átveszik, de Kolcsák nem bízott az antantban és kijelentette, hogy inkább a bolsevisták zsákmánya legyen a pénz. December 8-án Tomszk mellett Kolcsák jelenlétében Szakharov tábornok főparancsnok összetűzött az 1. hadsereg parancsnokával, Pepeljajev tábornokkal és annak fivérével, a miniszterelnökkel, akik követelték a főparancsnok eltávolítását, sőt Kolcsák lemondását is. A hatalmat a két testvér a maga kezébe akarta venni és a «Politikai Központ» támogatásával akart kormányozni. Szakharov tábornok erre elhatározta az 1. szibériai hadsereg felosztatását és a másik két hadseregbe való beolvasztását, amire Pepeljajev tábornok a főparancsnokot december 9-én Taiga vasúti állomásán elfogatta. Kolcsák azelőtt már elutazott Krasznnojarszk felé, s onnan telefonon próbált rendet teremteni és beleegyezett még abba is, hogy a főparancsnokságot Diterichs tábornok vegye át és megérkezéséig Kappel tábornok helyettesítse. Erre Szakharov tábornokot szabadon bocsátották, aki ismét átvette a 3. hadsereg parancsnokságát. A hős Kappel tábornok a legnagyobb eréllyel követett el mindent a felbomlás megaka-

dályozására, de a bukás elkerülhetetlen volt, mert a hadsereg szelleme teljesen meg volt már fertőzve. A katonák leírhatatlan szenvedések közt vonultak kelet felé, a sebesültek és betegek megfagytak a szörnyű hidegben, vagy a vadállatok martalékai lettek, az egészséges katonák is el akarták ezt a sorsot kerülni és inkább megadták magukat a vörösöknek, vagy szétszéledve elbujdostak. Csak a lengyel hadosztály küzdött még rendületlenül az üldöző bolsevista csapatokkal.

Taiga elérése után a szibériai fehér hadsereg csapatai tömegesen kezdtek lázongani, több ezredben legyilkolták a tisztikart és tömegesen átpártoltak

A doni, kubáni és tereki kozákok atamanjai.

a közelgő vörösökhöz; maga Papeļajev tábornok is csak nehezen tudott elmenekülni szánon kelet felé. Majdnem egyidőben Krasnojarszkban is lázadás tört ki, a szibériai hadsereg itt levő I. hadteste Zinevics tábornok vezetése alatt Kolcsák eltávozása után azonnal fellázadt és nyíltan a forradalmi-szocialista párthoz csatlakozott. Zinevics tábornok érintkezésbe lépett az előnyomuló vörösökkel is, ezek azonban elutasították ajánlatát és rövid idő múlva elfogták.

Kolcsák Krasnojarszk elhagyása után kíséretével, valamint az aranykincset tartalmazó vagonokkal Irkuck felé iparkodott, nemsokára azonban a cseh szállítás-vezetőség karhatalommal útját állta és hivatkozott a hadseregparancsnokság rendeletére, hogy addig orosz vonatot nem lehet tovább

engedni, amíg minden cseh szállítmány el nem halad kelet felé. Oroszország kormányzója erre a sértésre nem válaszolhatott már karhatalommal és ezért a hadsereg főparancsnoka, Kappel tábornok párbajra hívta ki a cseh hadsereg parancsnokát, Szyrovoy tábornokot, ez azonban nem fogadta el a kihívást, s arra hivatkozott, hogy szabályzatuk szerint háború idején tilos párbajozni. Kolcsák vonatai nagy nehezen tovább jutottak kelet felé, eközben azonban teljesen elszakadtak a hadseregtől, úgyhogy a kormányzónak testőrségén kívül semmiféle hű csapat nem állt rendelkezésére, tehát teljesen ki volt szolgáltatva a cseheknek.

A zavar mind nagyobb lett, a Kolcsák-kormány közigazgatása teljesen megszűnt, a hatóságok elmenekültek és így az előnyomuló bolsevisták mindenütt akadály nélkül vették át az uralmat. Amikor Kolcsák az aranyszállítmánnyal együtt megérkezett Nyizsnye-Udinszk állomásra, rögtön cseh osztagok fogták körül. A csekélyszámú testőrség harcra készült, azonban Kolcsák alkudozásokba bocsátkozott, táviratozott Janin tábornoknak, aki válaszában felhívta Kolcsákot, hogy tekintettel az általános zűrzavarra, helyezze magát a csehek védelme alá, egyben meghagyta, hogy Kolcsák vagonjára az antant hatalmak lobogóit tűzzék ki. Kolcsák még abba is beleenyugodott, hogy testőrségét elbocsássak és kocsiját egy cseh katonaszállítmányhoz csatolva őrizet alá helyezzék. A csehek tovább indultak Kolcsák vagonjával és az aranyszállítmánnyal, amelynek egy kocsiját a csehek kifosztották és 16.000 kgr. aranyat elraboltak. Igaz, a menekülés utolsó reménye is szétfoszlott. A csehek ekkor már szabadulásuk váltsága gyanánt tartották kezükben Kolcsákot és az aranyat. Kétségtelen, hogy fegyverrel is átvághatták volna magukat Vladivosztokba, de ők már nem akartak vállalni harckockázatot.

A Kolcsák-kormány Irkuckban levő tagjai egyelőre még tartották magukat, de nemsokára megkezdődött a vörösökkel a harc Irkuckért. A bolsevisták benyomultak a városba, de egyelőre kudarcot vallottak és kénytelenek voltak visszavonulni; a hatalmat először a forradalmi szocialisták ragadták magukhoz. Az irkucki karhatalom a Kolcsák minisztérium eltávozása után átengedte a várost a «Politikai Központ»-nak. Az új kormány első intézkedései közé tartozott, hogy parancsot küldött Vladivosztokba, a vámügyek legfőbb vezetőjének, hogy a cseh szállítmányok minden poggyászát vizsgálat nélkül akadálytalanul engedje elvinni. 1920 január 5-én a forradalmi csapatok ünnepélyesen bevonultak Irkuckba. E naptól számítjuk a Kolcsák-rendszer végleges bukását.

A «Politikai Központ» demokratikus elveihez képest a bolsevistákat is eltűrte, akik azonnal a leghévesebb propagandába kezdtek és megnyerték nemsokára a helyőrség többségét is. A bolsevisták lassankint szaporították haderejüket a városban és egyúttal más vörös alakulatokat is rendeltek Irkuckba, mert főleg a Kolcsák-hadsereg maradványainak támadásától féltek. A Politikai Központ érintkezést keresett az előnyomuló vörös had-

sereg útján a moszkvai kormánnyal a fegyverszünet megkötése tárgyában. A forradalmi szocialisták Kelet-Szibériában ütközőállamot akartak létesíteni, természetesen az antant hatalma alatt. A csehek szintén érintkezésbe léptek a bolsevistákkal, hogy magukat minden oldalról biztosítsák. A vörösök főkövetelése volt, hogy az aranykincset a csehek Kolcsák személyével együtt azonnal szolgáltatassák ki. Kolcsák kiszolgáltatása a csehek részéről semmi ellenzésre nem talált, sőt ez ellen még az antant megbízottak sem tiltakoztak, maga Janin tábornok is tudott előzetesen Kolcsák kiszolgáltatásáról és ezt a minősíthetetlen gyalázatot eltűrte. Az aranykincsre vonatkozólag is meg-egyeztek a vörösök és a csehek. Tény, hogy a csehek tekintélyes mennyiségű

Kaukázusi kozák ezred.

aranyat kaptak, azonfelül, hogy útközben mintegy 16.000 kgr. aranyat elraboltak.

1920 január 15-én a csehek Kolcsákot és Pepeljajev miniszterelnököt Janin tábornok parancsára Irkuckba szállították az aranykincssel együtt, Kolcsákot minden méltatlankodása ellenére átadták a «Politikai Központ» őrségének, amely aztán Pepeljajevvel együtt gyalog a városi börtönbe kísérte. Az Irkuckban levő csekélyszámú japán csapatok parancsnoka követelte Kolcsák azonnali szabadonbocsátását és felhozta, hogy az antant ígéretének megszegése Japánra is gyalázatot jelent, amit a császárság nem tűrhet el. Az antant irkucki képviselői azonban nem csatlakoztak a japánok tiltakozásához és mivel a japán parancsnok nem rendelkezett elegendő erővel ahhoz,

hogy erőszakosan léphessen fel, csapataival együtt elhagyta a várost. Az aranyvonat egyelőre közös orosz-cseh őrség védelme alatt az állomáson maradt, majd néhány nap múlva egy politikai megbízott minden különösebb vizsgálat és formalitás nélkül átvette.

Janin és Szyrovy tábornokok csakhamar szükségét érezték, hogy magukat Kolcsák kiszolgáltatásának ügyében igazolják. Janin semmikép sem tudta magáról a felelősséget elhárítani. Szyrovy tábornok egyszerűen kijelentette, hogy Kolcsákot ki kell szolgáltatni, mert így kívánta a cseh állam érdeke. Szyrovy szerint az oroszországi cseh hadsereg feladata volt a semlegesség védelme és Kolcsák ügyét mind a forradalmi szocialista párt, mind a bolsevista-párt az orosz belviszonyokba való beavatkozásnak minősítette. Ma már bizonyos, hogy Kolcsák tengernagy kiadását Janin francia tábornok és a cseh politikai megbízottak számlájára kell írni. Különösen súlyos vád ez a francia tábornokra, akinek ezirányú működését az orosz ellenforradalom leverése óta már többször tették maguk a franciák is kifogás tárgyává.

A Kolcsák-hadsereg megvert csapatai Kappel tábornok erélyes vezetése alatt kezdtek megerősödni és azt a remélt táplálták, hogy elfoglalják Irkuck városát, kiszabadítják Kolcsák tengernagyot és megteremtik az összeköttetést Szemjenov kozák atamán transzbajkái csapataival. Az ellenforradalmi csapatok 1920 január 19-én elfoglalták Nyizsnye-Udinszk városát s véget vetettek az ottani bolsevista uralomnak. Jellemző a távolkeleti viszonyokra, hogy a megvert vörös hadsereg a cseriekhez menekült és tőlük kért segítséget Kappel ellen. A fehér hadseregek győzelmei nagy feltűnést keltettek a csehek körében, akik azt hitték, hogy Kolcsákot nem kell többé számításba venni.

A bolsevista hadseregarancsnokság a csehekkel kötött fegyverszüneti feltételeket, a távolkeleti politikai viszonyokra való tekintettel, megszigorította és kísérletet tett a cseh utóvédek bekerítésére. A cseh hadvezetőség — hogy a csapatokat ettől a katasztrófától megmentse, — sürgősen újabb lépéseket tett a barátságos irkucki szovjetnél a fegyverszünet kieszközlése céljából. Az irkucki vörös kormány szívesen segített a bajba jutott csehekén, mert őket viszont Kappel tábornok diadalmasan előnyomuló csapatai fenyegették, amelyek január 30-án Irkucktól nyugatra teljesen szétverték az irkucki szovjet hadseregét; ennek roncsai a csehekhez menekültek, akik azonban megtorlásul régebbi vereségeikért a vörösöket lefegyverezték és fogságba vetették. A Kappel-hadseregtől való félelem miatt a vörösök és a csehek mégis egymásra találtak; február 4-én megkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások és a végleges szerződést február 7-én írták alá Kujtun állomáson. Minden kérdésben megegyezés jött létre, a két sereg közt semleges sávot jelöltek ki, a foglyokat kölcsönösen kicserélték, a vörösök a cseh vonatokat szénnel is ellátták, sőt a csehek magántulajdonát is elismerték, az alagutak védelmére közös őrségeket állítottak fel.

1920 január 25-én pótolhatatlan veszteség érte az ellenforradalmi Oroszországot: Kappel tábornok, a szibériai távolkeleti hadsereg parancsnoka

tüdőgyulladásban váratlanul meghalt. A hős hadvezér halála tönkretette az orosz hazafiak reményeit és mélyen érintette hadseregét is, amely rajongott vezéréért. Kappel utódja Wojczehowszky altábornagy megkísérelte Kolcsák kiszabadítását. A fehér hadsereg csikorgó hidegben, rengeteg nélkülözés közt nyomult előre Irkuck felé. Február 6-án már 70 versztnyire közelítették meg a várost és 8-ára tervezték a végső rohamot Irkuck ellen. Ekkor vették a fehér csapatok a cseheknek azt az ultimátumát, hogy a főváros elleni támadás esetén be fognak avatkozni a harcba. Közvetlenül e hír után érkezett meg az a szomorú tudósítás, hogy Kolcsák tengernagyot leghűbb munkatársaival

Kubáni kozákok csapatszemléje Czariczyben.

együtt február 7-én agyonlőtték. A tengernagy bátran viselte el sorsát, sőt maga vezényelt tüzet a vonakodó vörös katonáknak.

Wojczehowszky tábornok Kolcsák halála után céltalannak látta a Bockázatos harcot Irkuckért és a hadsereg megmentése érdekében elrendelte a város kikerülését. A fehér hadsereg néhány nap alatt átkelt a befagyott aajkál-tavon és elérte Verchne-Udinszkot, amely már Szemjenov atamán körletébe esett; itt a páratlan hősiességgel küzdő csapatok egyelőre megpihenhettek.

Február végén már minden cseh szállítmány megérkezett Irkuckba és március i-én elhagyta keleti irányban a várost. Az események súlypontja

ezekután keletre tolódott, ahol a fehér hadsereggel megerősödött Szemjenov atamán hatalma, akit maguk a japánok is támogattak. Mindez a körülmény alaposan veszélyeztette a cseh vonatok útját Vladivosztk felé; csak az antant, különösen Amerika közbelépése tette lehetővé a csehek átjutását.

A Távol-Keleten a bolsevista propaganda mind nagyobb eredményeket ért el, a vasút mentén mindenütt vörös bandák keletkeztek, úgyhogy a harcok állandók lettek. Szemjenov, sőt a japánok is szerettek volna bosszút állani a csehekén. Az így keletkezett összeütközésekben a csehek is szerephez jutottak, mire a japánok még a cseh főparancsnokot, Szyrovy tábornokot is letartóztatták és csak az amerikaiak közbelépésére engedték szabadon. Márciusban a fehér hadsereg maradványai is Csitába vonultak és Wojczehowszky tábornok átvette Távol-Kelet parancsnokságát. Az új fővezér igyekezett megnyugtatni a kedélyeket, közeledett a baloldal felé, sőt Pepeljajev tábornokot is visszavette a tényleges szolgálatba. Ennek következtében Szakharov tábornok és más jobboldali érzelmű tisztek kiváltak a hadseregből; Wojczehowszky igyekezett a csehekkel is fenntartani a jó viszonyt, azonban intézkedésének semmi eredmény sem lett, sőt a bolsevisták mind merészebben léptek fel. A japánok főleg Amerika sürgetésére elhatározták, hogy kiűrik Kelet-Szibériát. Ebben a hóban már a mandzsúriai vasút mentén is lázadások törtek ki, sőt Chabarovszk vidékén is megjelentek a bolsevista csapatok.

Április elején Chajlar állomáson ismét összetűzés támadt a japánok és csehek közt, amit szintén az amerikaiak simítottak el. Az ilyen összecsapások miatt a csehek Vladivosztkba szállítása késedelmet szenvedett, azonban április 7-én maga Szyrovy tábornok is Vladivosztkba érkezett és a hó közepe felé már a légió tetemes részét el is szállították nagy amerikai hajókkal. Április 27-én eltávozott Szyrovy tábornok is a hadsereg törzsével együtt. A távolkeleti, japán és amerikai lapok tele voltak a csehek által elharácsolts óriási értékű cikkek felsorolásával. Ezt a kedvezőtlen hangulatot a tokiói cseh követ azzal a mesével igyekezett ellensúlyozni, hogy a cseh katonák megtakarított fizetésükből vásárolták a sok anyagot, ezt azonban senki sem hitte, valószínűleg maga a követ sem.

A csehek hazaszállítását a nyár folyamán fejezték be, 40 hajóval mintegy 68.000 személyt szállítottak haza; ebből 57.000 volt katona. A csehszlovák hadügyminisztérium legutóbbi kimutatása szerint az oroszországi cseh légióban 60.109 személy szolgált. A derék csehek oroszországi feleségüket és gyermekeik nagy részét a tengerparton hagyták, úgyhogy még a vörös kormánynak is külön intézkedéseket kellett tennie ezeknek a szerencsétleneknek felségélyezésére. 1920 augusztus 2-án hajózott be az utolsó cseh katonai osztag. A «vitéz» cseh légió minden tekintetben megfelelt ősi hagyományainak, a «hálás haza örömmel várta és ölelte keblére legjobb fiait».

A magyar hadifoglyok sorsa Szibériában a Kolcsák-kormány alatt.

1919 július havában a Kolcsák-kormány beleegyezésével a csehek felszólították azokat a magyar hadifoglyokat, akik a csehek által megszállt területekre valók voltak, hogy mint a csehszlovák állam polgárai lépjenek be az oroszországi cseh légióba. Az év végéig összesen 1140 német, 128 magyar és 250 felvidéki zsidó jelentkezett, ezekből a légióba belépett 837 német, 63 magyar és 43 zsidó. A csehek a magyarokat és a néme-

Kaledin tábornok.

Alexejev tábornok.

tekét leginkább munkáscsoportokba osztották be, fegyvert nem igen adtak kezükbe. A csehek gyűlölete a magyarok iránt nemzeti céljaik elérése után kissé enyhült, de nagyon félték a magyaroktól, a hadifoglytáborokban maradt magyarságot a legszigorúbban ellenőrizték, mert állandó lázadástól félték.

1919 elején Krasznójarszkban megalakult a «Magyar Szövetség», amely a magyar legénység támogatását tűzte ki célul. Az alapszabályokat bemutatták mind az orosz, mind a cseh parancsnokságnak. Július 30-án egy ottani orosz gyalogezred fellázadt, lefegyverezte tisztjeit, azonban a lázadást hamarosan elfojtották. A csehek a felkelés szításával magyar hadifogly

tiszteket vádoltak meg és csak egy ottani olasz ezredes jelenléte akadályozta meg a magyar tisztikar megtizedelését. Nemsokára vizsgálat indult meg és minthogy a csehek egy orosz katonán fogoly-köpenyeget találtak, 3 magyar tisztet kivégeztek. A csehek nemsokára ürügyet találtak a további gyilkolásokra. A tábor átkutatásánál megtalálták a «Magyar Szövetség» üléseiről szóló jegyzőkönyveket, erre letartóztatták a szövetség vezetőit és különösen kifogásolták a Magyar Szövetség nevében kiadott felhívás következő kitételét «amit a háború elvett, azt majd vissza kell szerezni». Ezért a Szövetség elnökét dr. Pélyi Gézát, a Szövetség alelnökét, Székely Lajos főhadnagyot, a Szövetség vezető tagjait

Szávay István hadnagyot, Fekete Emil hadnagyot és dr. Katona Gyulát rövid úton agyonlőtték. Emellett kivégeztek még 9 magyart, úgy hogy összesen 17 magyar tisztet és katonát gyilkoltak meg. A csehek ezt az öldöklést még tovább folytatták volna, ha Brandström Elza vöröskeresztes megbízott nem lépett volna közbe.

Eltekintve ettől a vérengzéstől, a csehek a vörös bandák elleni hadműveletek alkalmával az egyes orosz falvakban békés munkában lévő magyar hadifoglyokat eleinte legyilkolták, később magukkal hurcolva mint rabszolgákat dolgoztatták minden díjazás nélkül. A magyar hadifoglyok közül számosan már azért is beléptek a vörös hadseregbe, mert 1919 nyarán Magyarországon még a bolsevisták uralkodtak és Kun Béla fel-

Kornilov tábornok.

hívást bocsátott ki az oroszországi magyar hadifoglyokhoz, amelyben elrendeli, hogy a magyarok lépjenek be a szövetséges orosz szovjet hadseregébe. A mindenünnen szorongatott magyaroknak valóban nem volt más választásuk, mint beállni a vörös hadseregekbe, részben hogy ellátásban részesüljenek, részben hogy a cseheknek a kölcsönt visszafizethessék.

Ez volt az a nagy tragédia, amelyen sok magyar hadifogoly ártatlanul keresetül ment. Így öntözték a magyar katonák vérukkal Oroszország földjét; a haza, a régi otthon fogalma csak mint távoli emlékezet elmosódott képe élt szívükben; ez volt a legszomorúbb katonasors a világháború folyamán.

A lengyel légió szerepe és pusztulása.

1918 őszén Oroszországban nagyon sok hadifogoly lépett be a leendő hazáját képviselő csapatokba, már csak a gyorsabb hazaszállítás reményében is. Különösen a lengyelek álltak be nagyszámmal a Buguruslanban megalakult lengyel csapatba, résztvettek több harcban, számuk 1919 őszén már oly nagy volt, hogy gyalog hadosztályt lehetett szervezni belőlük; feletük is a legfőbb parancsnokságot az antant megbízásából Janin tábornok vezette. A lengyel hadosztályt a párisi nemzeti tanács a francia arcvonalon működő lengyel Haller-hadtest szerves részének minősítette.

Kubáni kozák tiszti század.

A lengyelek már kezdettől fogva rossz viszonyban voltak a csehekkel, Janin tábornokkal, akinek parancsait egyáltalán nem akarták megfogadni kölcsönösen feljelentették egymást Parisban és a gyűlölködés mind erősebb lett. 1919 szeptember elején a lengyel hadosztály a nagy vasútvonal mellett Novonikolajevszk vidékén táborozott, a hadosztály parancsnoka Rumsa ezredes volt, aki már akkor megkezdte a harcot a bolsevistákkal. A lengyel katonák nemzeti érzése eléggé erős volt, bár közéjük is utat talált a felforgató propaganda, úgyhogy semmi kedvet sem éreztek az orosz polgárháborúban való elvérése.

Az őszi nagy visszavonulás alkalmával az egész vonalon megindult az áradat kelet felé. Tudjuk, hogy a nagyvasutat főleg a csehek foglalták le és

erőszakos intézkedésekkel biztosították csapataik elszállítását. A lengyel hadosztály helyzete tehát igen súlyossá vált, mert ők a nyugati szélen állottak és nem tudtak maguknak elegendő vasúti szerelvényt biztosítani. A vonalak túlsúfoltsága szintén megakadályozta a lengyelek elszállítását, úgyhogy december 6-ig a hadosztály 57 vonatából csak 28 indulhatott el Krasnojarszk felé. Ebben az időben a hadosztály létszáma mintegy 1000 tisztből és 12.000 katonából állott, ehhez járult még 3.000 családtag, többszáz rokkant és beteg. December vége felé a lengyel utóvéd nagy veszteségeket szenvedett a túlnyomó vörös erőkkel szemben, a bolsevisták nyomása azonban december végével csökkent, előnyomulásuk ellanyhult, azonban annál nagyobb szerepet játszottak az előreküldött agitátorok.

1920 január 2-án a lengyel hadosztály zöme Krasnojarszkba érkezett és érintkezésbe lépett a csehekkel. A lengyelek kérték, hogy legalább 5 szerelvényt engedjenek át a csehek a katonák családtagjaival, betegekkel, sebesültekkel és rokkantakkal. Szyrovj tábornok azonban kijelentette, hogy egyetlen lengyel szállítmányt sem bocsát át kelet felé; a lengyelek csak akkor indulhatnak útnak, ha már az utolsó cseh szállítmány is elindult. Lengyel tisztek azzal vádolták meg Szyrovj tábornokot, hogy szándékosan árulta el a lengyeleket és köztük szerb és román osztagokat is, mint ahogy elárulta Kolcsákot és a távolkeleti orosz tiszteket.

E torlódás alatt a vörösök mindjobban előnyomultak és a főcsoporttól elmaradt 10 lengyel szállítmányt 1920 január 6-ról 7-re virradó éjjel elfogták. Január 9-én éjjel megsemmisült az egész lengyel utóvéd és Klukvennája mellett a bolsevisták körülkerítették az egész lengyel hadosztályt, a csapatok jórésztét lemeszárolták és a megmaradt foglyokat kényszermunkára hurcolták, csak a hadosztály kis része tudott elmenekülni parancsnokával együtt, valamint néhány száz szerbvel és lettel.

Orosz lapok szerint a csehek tervszerűen készítették elő a lengyel hadosztály tragédiáját, sőt még a pályát is többször eltorlaszolták vízzel leöntött szerelvényekkel, amelyek erősen odafagytak a sínekhez.

Ezekben vázoltuk a csehszlovák légió gyalázatos szerepét az orosz polgárháborúban és Kolcsák tengernagy szibériai ellenforradalmát.

Ha a legnagyobb orosz ellenforradalmi hadsereg bukásának és vereségének okait kutatjuk, a következőket állapíthatjuk meg: Az összműködés teljes hiánya a többi, Moszkva felé előnyomuló orosz ellenforradalmi haderőkkel, sőt határozott féltékenység, nehogy a másik ellenforradalmi hadsereg vonuljon be először Moszkvába. Ennek következtében a szükséges célszerű hadműveleteket sohasem a döntő irányban indították meg és sohasem kerestek az ellenforradalmi hadseregek egymással kapcsolatot. A teljes politikai tájékozatlanság, főleg a tisztikar részéről (akárcsak nálunk a forradalom kitörésekor), aminek a következménye volt, hogy a lakosság csakhamar elfordult Kolcsáktól, s hadseregétől és szívesebben fogadta a bolsevisták előnyomulását. Az antant szerepe és a világháború bizonytalan vége miatt az

ellenforradalmi hadsereg nem tudta, minő külpolitikai kapcsolatot pártoljon. Az antant győzelme után nem látta szükségesnek az orosz belső háborúba való beavatkozást és sajnált erre minden támogatást és kiadást.

Főleg ezek voltak azok az okok, amelyek a legnagyobb ellenforradalmi orosz hadsereg váratlan bukását előidézték, annyival inkább, mert maga Kolcsák tengernagy egyáltalában nem volt alkalmas ilyen nagy feladat megoldására.

4. DENIKIN ELLENFORRADALMA.

Az orosz tisztikar már az ismertetett Kerenszki-offenzíva sikertelensége után állást foglalt a forradalmi irányzat ellen, már ekkor keletkeztek szervezetek, amelyek feladatuk tüztek ki a forradalmi kormány megbuktatását. Különösen Kíev volt gyűjtőhelye az ellenforradalmi tisztikarnak. 1917 júniusában Petrográdban is alakult ellenforradalmi szervezet «köztársasági centrum» néven. Ennek az együletnek titkos célja volt a földbirtok felosztása és modern államforma bevezetése. Ekkor kezdett szerepet játszani a tiszti szövetségek főbizottsága is, amely csakhamar összekötésbe lépett a kozák hadseregek tanácsával, valamint más katonai szervezettel és politikai párttal, azonban a tiszti szervezkedés csak nagyon lassan indult meg. Ennek ellenére Kerenszki is nyomára jött ennek a szervezetnek, sőt még Brus-szilov főparancsnok is ellene nyilatkozott. Nagyon hátrányos volt, hogy hiányzott a megfelelő vezető; ez csak akkor változott meg, amikor Kornilov tábornokot nevezték ki az orosz hadseregek főparancsnokává, aki a főparancsnokság székhelyén, Mohilevben értekezletet hívott össze, amely a tiszti egyület, a kozákok tanácsára, a «köztársasági centrum»-nak megbízottaiból állott, akik készen nyilatkoztak Oroszország és a hadsereg megmentéséért sikraszállni.

Kornilov először törvényes úton akarta terveit keresztülvinni. 1917 augusztus 12-én a moszkvai értekezleten fejtette ki programját, amely a következő volt: A hadseregben a tanácsrendszer megszüntetése, a vasutak és az élelmiszerellátás katonai vezetése. Kornilov fellépése már akkor katonai diktatúra jellegét mutatta, ennek következtében a szélső jobboldali politikusok kivételével sehohsem részesült támogatásban. A kormány a Kornilov-val

Scserbacsev tábornok,

tartó tábornokokat a bychovi börtönbe vitette, ahol azonban a foglyok nagyon enyhe felügyelet alatt voltak, úgyhogy még új programot is szerkesztettek, amelynek főbb pontjai voltak: Erélyes központi hatalom, a háború győzelmes befejezése eddigi szövetségeseikkel együtt, erős hadsereg alapítása, a törvényhozó és alkotmányozó testület mielőbbi összehívása.

Minthogy a kormány nyomára jött a bychovi katonai összeesküvésnek, a kastélyban internált tábornokok közt felmerült az a terv, hogy a fogságból meg fognak szökni és pedig egy olyan vidékre, ahol kibonthatják az ellenforradalom zászlaját. A bolsevista forradalom kitörése után arra a hírre, hogy Krylenko matróz különítménye Mohilev felé közeledik, 1917 november 29-én a foglyok elhagyták Bychov városát, Kornilov veszélyes utazás után december 6-án érkezett a Don melletti Novocserkaszk városba, ahová időközben a többi menekültek is megérkeztek; Alexejev tábornok már november 2-án elmenekült ebbe a dél-oroszországi kozák városba.

Az ellenforradalmi ország, a Don- és Kuban-terület.

A Don-terület vagy miként az orosz nyelvben nevezik, a Don-hadsereg területe oly nagy, mint az egész volt oszták-magyar monarchia. Hozzá a vidék már évek óta az orosz birodalom védőbástyája volt; lakosai, a doni kozákok a történelem folyamán a törökök, tatárok és perzsák betöréseit vitézül kivédték. A Don-terület már évszázadok óta az orosz császárság keretén belül önkormányzatot élvezett; a közigazgatás a kozákoktól választott kör, a «Krug» kezében volt, amelynek élén a Krag-tól választott kormányzó, «ataman» állott; háború esetén az ataman diktátori hatalommal rendelkezett. Különös sajátága volt az országnak, hogy minden menekültnek szabad tartózkodást biztosított; erről szól ma is az a régi orosz közmondás: «a Don-vidék nem ad ki senkit», 1802-ben vezették be az országban az orosz közigazgatást és oszlatták fel a kozák Krugokat. A kozákok mindig hívek voltak az uralkodóhoz, úgyhogy minden belső nyugtalanság esetén kozákok látták el a cári udvarban a testőri szolgálatot.

1917-ben a Don-területnek három milliót meghaladó lakosa volt, ezekből 2 millió kozák volt, 900,000 bennszülött és 900,000 bevándorlott paraszt. A legtöbb föld azonban a kozákok birtokában volt.

A Kerenszki-féle forradalom nem adta meg teljes mértékben a kozákoknak a szabadságot; az 1917 március 10-i petrográdi kozák tanács a Don-terület számára önkormányzatot követelt és a kozákok földbirtokának sértetlenségét. Június 8-án ült össze megint az első «Krug» a Don területen és július 2-án első atamanul megválasztotta Kaledin tábornokot, aki a moszkvai konferencián Kornilov-val együtt a hadsereg demokratizálása érdekében szót emelt. Kaledin tisztában volt azzal, hogy első kötelessége a Don-terület parasztságának megnyugtatása; az új ataman a vidéket haditerületnek nyilvánította, a bolsevista ragálytól megfertőzött kozák ezredeket feloszlatta és

az agitátorokat elfogatta; ez azonban keveset használt, majd itt, majd ott felütötte a fejét a bolsevista propaganda. A baloldali liberális párt nem értett egyet Kaledin rendeleteivel és lassankint érintkezésbe kezdett lépni a bolsevista párttal, még a kozák területen is.

Alexejev tábornok november 2-i beérkezése után azonnal megkezdte munkáját a déli ellenforradalom megszervezése céljából. A tábornok terve volt: Oroszország délkeleti részét, főleg a természettől megáldott Don-területet a tisztikar, katonai iskolások és régi cári katonák gyülekezőhelyévé tenni, ezekből új ellenforradalmi hadsereget felállítani és a bolsevista kormányt levélni. Alexejev tisztában volt vele, hogy a kozákok nem szívesen hagyják el ősi földjüket, de számított arra, hogy legalább is saját területüket meg fogják védelmezni. Kaledin ataman kérte Alexejevet, hogy működését délibb vidékekre tegye át. Így kezdte meg Alexejev az előmunkálátokat a hadsereg felállítására és elhelyezésére; pénzadományokat gyűjtött, fegyverzetéről, ruházatról gondoskodott, kaszárnyákat rendezett be, úgy hogy eleinte egyenkint, később csoportosan mind több és több tiszt érkezett a Don-területre.

Alexejev fellépése után szükségesnek mutatkozott a közigazgatás rendezése;

Lukomski tábornok,

Alexejev a polgári kormány és a pénzügyek vezetését vette át, Kornilov a katonai hatalmat, míg Kaledin a Don-terület kormányzását; a legfelsőbb hatalmat ebből a három személyből álló triumvirátus gyakorolta. Az önkéntes hadsereg felállítása azonban csak nagyon nehezen haladt, Szovjet-országon belül csak titkon lehetett propagandát kifejteni, a tisztek százával jöttek ugyan a Don-területre, de ezrével maradtak vissza, vagy belépték a vörös hadseregbe. Feltűnő volt, hogy sok fiatal tiszt a Don-vidékről egyáltalán nem lépett be az önkéntes hadseregbe, sőt a bennszülött kozák tisztek is meg akarták őrizni függetlenségüket. Kornilov minden törekvése, hogy a lengyel vagy csehszlovák csapatokkal együtt működjék, hajótörést szenvedett.

dett, mert említettük, hogy Masaryk ellene volt az orosz polgárháborúba való beavatkozásnak.

December 27-én az ellenforradalmi hadvezetőség proklamációt bocsátott ki, amely az önkéntes hadsereg céljait körvonalazta: Katonai erők szervezése, amelyet az anarchiával és a bolsevizmussal szembe lehet állítani. Az önkéntes toborzása határozott népfelkelés formájában valósítandó meg. Az önkéntes hadsereg első feladata ellenséges támadások visszaverése. A vitéz kozákokkal együtt fogjuk megvédeni Oroszország szabadságát. Az önkéntes hadseregnek olyan erősnek kell lennie, hogy a szabad Oroszország állami felépítését lehetővé tegye; a hadsereg őre lesz a polgári szabadságnak és elő fogja mozdítani a nép akarata szerinti államforma megvalósítását.

Mindez a propaganda és gondoskodás nem volt elegendő: az önkéntes hadsereg szervezése igen lassú ütemben haladt; 1918 február elejéig a hadsereg legfeljebb 4000 főt számlált. Több tiszti zászlóaljot állítottak fel, főleg karhatalmi szempontokból. A hadsereg mindenben szükségét szenvedett. Hiányzott a fegyverzet, felszerelés, meleg ruha, élelmiszer, tüzérségi anyag, géppuska; ezeket főleg a kozákoktól vásárolták, akik a háborúból bőven hoztak haza hadianyagot.

A bolsevista kormány csakhamar élénk tevékenységet fejtett ki az ellenforradalmi megmozdulás leverésére. A Rosztov városát elfoglaló vörös hadsereg biztosa, Volynszky kijelentette, hogy a bolsevista párt minden ellenség ellen az utolsó csepp véréig fog védekezni. A polgárháborúban nincs kímélet, minden ellenállást a legbrutálisabb eszközökkel kell leküzdeni. Csakugyan már az első harcokban kitűnt az a rettenetes kegyetlenség, amellyel a bolsevisták minden ellenségüket kiirtani igyekeztek; az ellenforradalmi csapatok előnyomulása esetén az elfoglalt falvakban százával találták a megcsonkított katonák és polgárok holttestét. A bolsevista hadvezetőség célja volt a főbb vasúti gócpontok elfoglalása, aztán a gazdag bányá-, nafta- és gabona-területek meghódítása, Charkovból és Vorones irányából északról és nyugatról, Czariczyból keletről való előnyomulás. 1918 január közepén a szovjet-hadseregek előnyomulása a Don-vidékek felé mind gyorsabb lett. Ezáltal az önkéntes hadsereg toborzása is megnehezült, mire Kornilov elhatározta, hogy az ellenforradalmi hadsereget déli irányban a Kuban-folyó mögé veszi vissza.

Január 29-én Kaledin közölte a Don-kormánnyal, hogy az önkéntes hadsereg ki fogja üríteni a kozák területeket. Az ataman összeomlva látta minden reményét, letette hivatalát és kétségbeesésében még azon a napon golyót röpített agyába. Ez az öngyilkosság felrázta a Don-vidéket, Kaledin utódjául a Krug Nasarov-ot választotta és elrendelte az általános mozgósítást. Nasarov mindenekelőtt érintkezésbe lépett a bolsevistákkal, de Sablin bolsevista parancsnok azt a választ adta, hogy a kozákok minden kiváltságát el kell törölni. A vörös parancsnoknak ez a nyilatkozata nagy hatást gyakorolt a kozákokra.

A Don-vidék kiürítése után az önkéntes hadseregnek csak két visszavonulási irány állott rendelkezésére; a Don-vidék déli határára, vagy a Kuban-vidékre való visszavonulás. Az első lehetőség rögtön nyugalmat nyújtott a hadseregnek, míg a második új harcokat jelentett, mert a Kuban-

Wrangel tábornok. (Jobboldalán Krivosein miniszterelnök, balján Satilov tábornok).

vidéken már felütötték fejüket a bolsevista bandák. A fehér hadsereg vezetősége mégis ezt a nehezebb feladatot választotta, mert a Don-vidék déli szakaszán lehetetlen lett volna a hadsereg kitelelése, különösen nem voltak katonaság számára használható lakóhelyek. A vörös csapatok közelsége is növelte a veszélyt, a pusztai kozákok pedig egyáltalában nem akartak a harcba

beavatkozni, nekik fogalmuk sem volt addig a bolsevizmusról, sem az ellenforradalmi kormány terveiről. Ezek voltak az okok, amelyek a kormányt arra kényszerítették, hogy a hadsereget a távolabb fekvő Kuban-területre vonja vissza.

A Kuban-terület.

Ez a terület, amely nevét a Kuban-folyamtól nyerte, egyike Oroszország legfontosabb gabonatermő vidékeinek; déli határait a Kaukázus-hegység elágazásai alkotják, nyugati határa a Fekete-tenger. Ezt a területet az orosz cárok mindig el akarták foglalni; arra törekedtek, hogy uralmukat a Kaukázusra és a Fekete-tengerre is kiterjesszék. A kaukázusi hegyi népek harcias jelleme arra kényszerítette az orosz kormányt, hogy a határterületeken erődítéseket építsen és az egész vidéket kozákokkal népesítse be, így a Fekete-tenger vidékét dnyeperi és ukrainai kozákokkal, a Kuban-területet Doni, Orenburgi és Uráli kozákokkal népesítették be. A kozák-terület lakossága állandó harcban állott a kaukázusi hegyvidékiekkel, a férfilakosságnak legalább egyharmada mindig a fronton volt. A parasztok felszabadítása után 1861-ben nagyon sok bevándorló érkezett erre a gazdag vidékre, a földbirtok azonban a kozákok kezében maradt és a bevándorlók csak bérlők voltak.

A kozákok a cári utalom alatt katonai és gazdasági kasztot alkottak, minden kozák kötelezve volt katonai szolgálatra, egy évig előkészítő tanfolyamra járt, 21-től 25 éves koráig tényleges szolgálatot teljesített, 38 éves koráig a tartalékban volt. A hadseregben a kozákok egyebet sem hallottak, mint hogy a kozák lakosság a föld sója, a trón és a haza támasza. Pontos szabályok körvonalazták itt a földbirtokok felosztását, ennél fogva az oroszországi agrárprogram nem volt alkalmazható a Kuban-területre.

A bolsevista forradalom kitörése után a kozákok önkéntes alakulatokat szerveztek, amelyeknek céljuk volt a vörös uralom megdöntése. Csakhamar az egész vonalon harcra került a sor; ezek a harcok főleg a városok birtokáért folytak; 1917 december elsején a vörösök elfoglalták Novorosszijszk, 1918 január 7-én Armavil városát, súlyos harcokat vívtak a kozákok és a vörösök a főváros, Jekaterinodar birtokáért, végre változó szerencsével vívott harcok után a kormány, a parlament (ú. 11. Rada), Filimonov ataman és Pokrovszki tábornok csapatai kénytelenek voltak 1918 március 1-én a veszélyeztetett fővárost elhagyni, a kozákok elvonultak a hegyek közé, a vörösök pedig bevonultak Jekaterinodarba.

A polgárháborúknak erre a vértől áztatott területére kellett Kornilov terve alapján az önkéntes hadseregnek bevonulnia, azt elfoglalni és az országot a bolsevistaellenes harc alapjául megszervezni. 1918 február 23-án az önkéntesek először léptek Kuban-területre. A hadsereget útja alkalmával a lakosság házaiban, az úgynevezett Stanitzákban barátságosan fogadta; lassankint mind többen és többen jelentkeztek Kornilov zászlói alá, azonban a bolsevis-

ták is kiépítették helyi szervezeteiket és ők is toborozni kezdték a lakosságot, úgyhogy csakhamar összeütközések keletkeztek a két párt közt; az első ilyen csete-patében a kis hadsereg 400 halottat veszített. Jekaterinodar eleste után Kornilov elhatározta, hogy déli irányban tér el és Ust-Laba városnál kel át a Kuban-folyón, azonban ezen a vidéken is már mindenütt harcok keletkeztek a helyi szovjetekkel. A vidék lakossága általában közömbösen viselkedett; annyira ment, hogy elrejtett fegyvereit részben a vörösöknek, részben az ellenforradalmi csapatoknak adta el. A harcok mindinkább vérengző jelleget öltöttek, minden erdőrészt, házat külön kellett megtámadni és elfoglalni. A fiatal hadsereg ellátása nagyon gyenge volt, a katonák mindenben

Wrangel tábornok kozák atamanok és a doni kormány tagjai társaságában.

szükséget szenvedtek és a fehér hadbiztosság nem tudta a hadsereg szükségleteit, főleg élelmiszerszükségletét fedezni.

Kornilov hadserege ebben az időben jelentékeny segítséget kapott Pokrovszki partizan (szabad) csapataiban, amelyek a főváros kiürítése után egyesültek az önkéntes hadsereggel. A kozák Rada, az önkéntes hadsereg-parancsnokság és a partizanok egymással szerződésre léptek. A szerződés főbb pontjai következők: «Az önkéntes hadsereg és a Kubán-terület katonasága együtt fog működni a bolsevizmus ellen, az összes csapatok fölötti parancsnokságot Kornilov tábornok fogja átvenni. A Rada, a Kubán-kormány és az ataman tovább fogják folytatni tevékenységüket, a Kubán-terület csapatainak parancsnoka, Pokrovszki tábornok és vezérkari főnöke belépnek a Kubán kormányba, hogy a hadsereg toborzását folytassák».

Pokrovszki tábornok csapataival az önkéntes hadsereg létszáma mintegy 6,000 főre emelkedett; különösen fontos volt a lovasság létesítése. A hadsereg megerősödése új hadműveleti terveket vetett felszínre, ennél fogva kilátásba helyezték a fővárosnak, Jekaterinodarnak visszafoglalását. 1918 március 15-én a Kuban-hadsereg a legrosszabb, fagyos, hideg időjárásban kezdte meg előnyomulását, amelynek célja volt, hogy a Jekaterinodartól délre működő vörös csapatokat megtámadja és megverje. Három napon (március 25—27-ig) tartott a hadsereg átkelése a Kuban-folyón, a hadsereget sok menekült, valamint kocsi is követte. Március 27-én rendelte el Kornilov először a kozákok besorozását, ez volt a fehér hadsereg első mozgósítási parancsa. A katonaság hangulata kiváló volt, úgyhogy mindenki meg volt győződve arról, hogy Jekaterinodar kezükbe fog esni. Sajnos, a sors másképp akarta.

Március 28-án kezdődött a roham Jekaterinodar ellen, azonban a város elfoglalása nehezebb volt, mint gondolták, a vörösök elszántan védekeztek, a hadiszercse gyakran változott a nap folyamán, azonban minél tovább tartottak a harcok, annál inkább érvényre jutott a vörös hadsereg túlereje. A bolsevisták jól el voltak látva mindennel, viszont az önkéntesek lőszerkészlete kifogyott, a sebesültek száma már elérte a másfélezret, több katonai vezető elesett, már három napja tartott a kilátástalan harc és a fehér hadsereg szelleme ellanyhult. Kornilov azonban megmaradt elhatározása mellett, március 30-án még kijelentette, hogy inkább golyót röpít az agyába, mintsem a fővárosról lemondjon. Kornilov a csatateren előrement, főhadiszállását a harc vonalhoz közelfekvő házban állította fel, ezt azonban vörös kémek elárulták, az ellenséges tüzéség csakhamar gránátűz alá vette Kornilov főhadiszállását, március 31-én reggel egy gránát áttörte a tábornok dolgozószobájának falát és a fővezér néhány pillanat alatt halott volt.

Kornilov halálának híre futótűz gyanánt terjedt el az egész hadseregben, a csapatokat kétségbeesés szállta meg, mert egyedül a fővezér jelentette számukra a győzelem reményét, úgyhogy a támadás megújításáról már szó sem lehetett. Kornilov helyét vezérkari főnöke, Denikin Antal tábornok foglalta el. Denikin 1872 december 4-én született, kitüntette magát a japán háborúban és a világháborúban a délnyugati fronton. A forradalmak kitörése után Denikin azonnal csatlakozott Kornilovhoz, akinek bizalmas munkatársa és barátja volt. Mikor átvette Kornilov örökét, első teendője volt a hadsereget Jekaterinodar városa előtt azonnal visszavonni; még az éjjel északi irányban elvonultak az önkéntes haderők, természetesen folytonos harcok közben, amelyek jelentékeny veszteségekkel jártak. Még a kozák falvak lakosságának hangulata is megváltozott, a bolsevisták terrorja a kozákokat sorompóba állította a fehérek ellen, sok kozák katona otthagya a zászlókat és visszatért falujába. Csak a Don-terület kozákjai vették fel tovább is a harcot a bolsevisták ellen; valamennyi nagyobb városban harcok keletkeztek a kozákok és a bolsevisták között. A Don-vidéki kozák csapatok főparancsnoka, Popoff tábornok állítólag 10,000 főnyi hadsereggel rendel-

kezett már; Denikin ekkor elhatározta, hogy hadseregével vissza fog térni a Don-területre. Április 16-án adta ki az erre vonatkozó rendeletet és 25-én a hadsereg elérte Rosztov vidékét. Igen fontos volt ebben az időben Drozdovszki ezredes fellépése, aki a román határon hadsereget toborzott a bolsevisták ellen, az orosz főparancsnok, Scserbacsev tábornok engedélye alapján. Az új alakulatnak igen sok nehézsége támadt a románokkal, mert a románok nem akarták megengedni ennek a hadseregnek szervezését és Drozdovszki ezredesnek valóságos harcokat kellett vívnia és ágyúit a jassy-i királyi kastélyra kellett irányítania; csak így engedték szabadon a románok az orosz ellenforradalmi csapatokat. Március 7-én indult útnak Drozdovszki a Don-területre; kezdetben csak rablóbandákkal voltak harcai és csak a Dnyeper

Mamontov doni kozák tábornok.

elérése után került szembe bolsevistákkal. Drozdovszkival párhuzamosan, részben előtte, részben utána nyomultak előre a német és osztrák-magyar csapatok is, amelyek az Ukrajnával kötött különbéke határozmányai szerint elindultak, hogy minél előbb elérjék a Don-vidéket. Március 21-én Drozdovszki különítménye megtámadta a bolsevisták kezében lévő Rosztov városát; napokig tartó véres harcok után, március 25-én sikerült a fővárost a bolsevistáktól visszahódítani. Ekkor azonban új meglepetés érte az orosz ellenforradalmárokat: közvetlenül a főváros elfoglalása után német csapatok is bevonultak Rpsztovba. Denikin szerint ez a körülmény úgy hatott a kozákokra, mint a derült égből lecsapó villám. A német hatalom veszélyesnek tűnt fel a kozákok előtt és nem láttak okot arra, hogy miért kell Németországnak megszállni Ukrajnát; talán kőszén, vagy élelmiszer miatt. Denikin

ebben a nehéz helyzetben még nem tudta elhatározni magát, hogy melyik hatalmi csoporthoz csatlakozzék, az antanthoz, vagy a központi hatalmakhoz. Ugyanebben az időben belső nehézségek is mindjobban megnehezítették a Don-vidék kormányzását és a hadsereg megszervezését. Ezekkel a nehézségekkel számolt a fővezér következő felhívása, amelyet a nagyobb orosz városokba titkos ügynökök csempészttek át:

«A hadsereg teljes züllése, az anarchia, a népbiztosok árulása Oroszországot a bukás szélére juttatta. Az önkéntes hadsereg azt a célt tűzte ki, hogy megmentse Oroszországot erős, nemzeti hadsereg felállításával, leverje a bolsevizmust az egész orosz lakosság támogatása mellett. Oroszország legközelebbi alkotmányát a nagy nemzetgyűlés fogja megállapítani. Ennek a feladatnak az elérésére szükséges volt alapot találni az ellenforradalmi kormány és hadsereg számára, ezért választottuk a Don-vidéket, amelyet később délkeleti föderatív országgá fogunk kiépíteni. Innen fog az önkéntes hadsereg történelmi utakon Moszkva és a Volga felé előnyomulni. Nehéz harc áll előttünk, harc a megalázott, tönkretett Oroszország egységéért, az orosz kultúra érdekében, harc mindhalálig. Ez mindnyájunk nézete, különösen legkiválóbb vezéreinké, mert mindnyájan meg vagyunk győződve arról, hogy ez az egyetlen út, amely hazánkat megmentheti».

Két nappal a felhívás kibocsátása után megjelent Denikin tábornoknál Markov tábornok és jelentette neki, hogy a tisztikar a népuralom és az alkotmányozó nemzetgyűlés elvei miatt, — amelyekről a felhívásban szó van — fel van háborodva. Ez a magában véve jelentéktelen körülmény már előre vetette árnyékát a déli ellenforradalom sikertelenségére, ugyanúgy mint Kolcsák alatt Szibériában is történt.

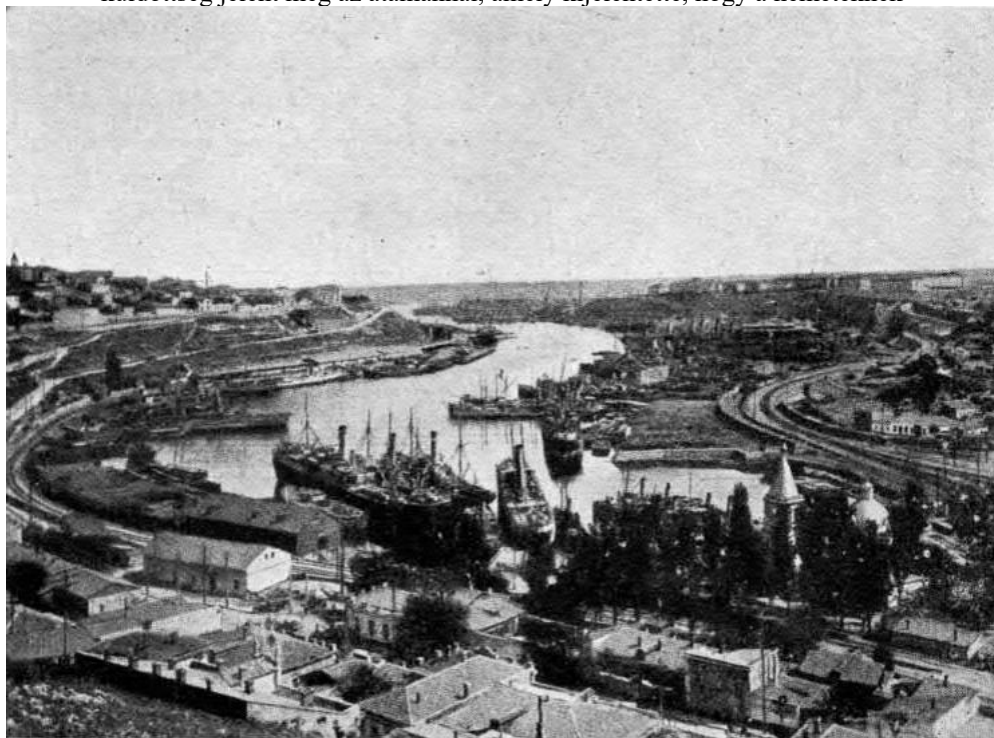
A Don-terület Németország védelme alatt.

1918 április 28-án a bolsevisták által kiürített fővárosban, Novocserkaszkbán a «Don-vidék megmentésének tanácsa» ült össze a főváros és a környékbeli falvak képviselőiből. Ez a gyülekezet magát jelentette ki a Don-vidék legfőbb hatóságának és Krasznov tábornokot választotta meg atamannak, akiről ismeretes volt, hogy nagy szervezőképességgel rendelkezik. Krasznov első ténykedése volt az új állam alkotmányát megszervezni. E szerint a kormány élére maga lép az ataman, ő a hadsereg legfelsőbb hatósága; az ataman egyúttal visszaállította a Don-vidék régi címerét és újból bevezette a kozákok nemzeti énekét himnusz gyanánt.

Krasznov elé nagy nehézségek tornyosodtak; az egész országban állandó harcok folytak bolsevista bandákkal, a vidék északi része teljesen a vörösök kezében volt, Rosztovtól délre állott az önkéntes hadsereg, maga Rosztov, e mellett Taganrog, valamint a szénvidékek a németek kezén voltak. Az ataman elhatározta, hogy ezek közt a hatalmi tényezők közt meg fogja őrizni az ország önállóságát és egyiket a másik ellen fogja kijátszani. Első teendője

volt a németekhez való viszony rendezése; már május 4-én felhívta a kozáklakosságot, hogy a németekkel szemben minden ellenséges lépéstől tartózkodják, mert ők csak rendcsinálás céljából jöttek az országba. Másnap magához a császárhoz, II. Vilmoshoz intézett levelet, amelyben bejelentette, hogy őt a Don-vidék atamannak választotta, kéri ezért a császári kormány támogatását, valamint katonai felszerelési cikkeket és szükségesnek tartja, hogy Németország és a Don-vidék kereskedelmi kapcsolatba lépjen egymással.

Ennek a levélnek következménye lett, hogy már május 8-án német küldöttség jelent meg az atamánál, amely kijelentette, hogy a németeknek

Szevasztopol.

nincsenek hódító céljaik, csak a rend fenntartása végett jöttek a Don-vidékre: Taganrog és Rosztov városát csak azért szállták meg, mert mindkét város Ukrajnához tartozik és az ukránok ezt a vidéket maguknak akarják megszerezni. A németek véleménye szerint ezt a határkérdést a két kormánynak közösen kell elintéznie; végül kijelentették a németek, hogy azonnal kivonulnak az országból, mielőtt a rend helyre van állítva.

A német lőszertámogatás kilátásba helyezése folytán az ataman élénk tevékenységet fejtett ki saját hadsereg felállítására céljából; mindenekelőtt 10 évfolyamot mozgósítottak, emellett Krasznoj két évfolyamot behívtak állandó tényleges szolgálatra, az eddigi kisebb különítményeket ezredébe

vonta össze egységes katonai vezetés alatt. Különösen fontos volt a kozák tiszteknek hadseregbe való beosztása; az önkéntes hadseregből is kivonták a kozák tiszteket és beosztották a Don-hadseregbe, Novocserkaszk városában pedig katonai iskolát állítottak fel.

Míndezek az intézkedések csakhamar meghozták a megfelelő eredményt. Május közepén a vörös csapatokat már az ország közepéből kiverték, úgy-hogy az összeköttetés az északi és a déli tartományok közt megint helyreállt, Rosztov vidékéről pedig szintén teljesen kiverték a vörösöket.

A kapcsolat Krasznov és a németek közt mind szorosabb lett; Krasznov-nak sikerült elérnie, hogy az önkéntes hadsereg is a németek jóakarátú támo-

Schilling tábornok.

gatózásában részesült, azonban különféle intrikák következtében Krasznov működése német részről kezdett nehézségekbe ütközni. Június 13-án Tundutov orosz politikai Krasznovnak a német császári kormány következő kívánságait nyújtotta át:

«Délkeleti orosz szövetség szervezése, az önkéntes hadsereg kiutasítása a Don vidékéről, a németellenes hadseregek lefegyverzése, a németek támogatása a keleti fronton a szövetségesek ellen».

Az atamant nagyon kellemetlenül érintette a császári kormánynek ez a kívánsága és Eichhorn tábornoknak, a kievi német katonai parancsnoknak megírta, hogy ő elsősorban a cseheknek akar ellentállni, ha azok a Don-vidékre betörnének. A németek meg lehetnek győződve róla, hogy ők mindent megtesznek a délkeleti államszövetség megvalósítása és a németek déli szárnyának biztosítása céljából.

A németeknek ez a kívánsága természetesen megnehezítette Krasznov tábornok és a kormány helyzetét. A németek az önkéntes hadsereget antant-alakulatnak tekintették, hiába jelentette ki a Kuban-kormány, hogy az önkéntes hadsereg meg fogja őrizni fegyveres semlegességét.

1918 július 2-án Krasznov bemutatta a minisztertanácsnak a Vilmos császárnak elküldendő második levél tervezetét. A levél nem nyerte meg a minisztertanács tetszését, ennek ellenére az ataman július 5-én elküldötte a levelet a német főhadiszállásra. Tartalma a következő volt: A doni kozákok vitéz harcai hasonlítanak «a németekkel rokon» búrok élet-halál harcához az angolok ellen. A német császár támogatása folytán Déloroszországban lassankint helyreáll a rend és ez teszi lehetővé, hogy délkeleti Oroszország-

ban szövetségi állam létesülhessen. A Don-kormány kéri a császárt, hasson oda a moszkvai kormánynál, hogy a vörösök rablóbandáikat kivonják a Don-vidékről, egyszersmind hadianyag küldését kéri, valamint ágyú, puska- és lőszergyár felállítását. A Don-kormány rámutat arra, hogy a doni kozákok már többször harcoltak Németország függetlenségéért, így a harmincéves és a napóleoni háborúkban is. A Don-hadsereg kötelezi magát, hogy a háború alatt teljes semlegességét megőrzi és területére nem enged be semmiféle ellenséges csapatot, amely az antanttal bármilyen összefüggésben van. A kormány Németország számára gazdasági előnyöket biztosít és szabad teret enged a német iparnak és a kereskedelemnek.

Ellenforradalmi vezérkar Belgorodban (Kurszk).

Az ataman ezt a levelet titokban küldötte el a német főhadiszállásra, azonban mégis nyilvánosságra került és sokan megbotránkoztak rajta. A levél a német vezető körökben mégis nagy hatást tett. Július 29-én a német kormány elismerte a Don-vidék határait, sőt a németek felszólítására a bolsevista csapatok is visszavonulásban voltak, emellett a hadsereg Németországtól jelentékeny nehéz tüzérséget kapott, sőt a németek Taganrog városában a leg-rövidebb idő alatt lőszergyárat is állítottak fel.

Mialatt a Don-vidék helyzete külpolitikailag javult, magában az országban sok gazdasági nehézség merült fel. A hadsereg több mint felét igénybe vette az állami kiadásoknak, s minthogy a bevételek csak a kiadások 46%-át fedezték, a bankoprés fokozott ütemben dolgozott, úgyhogy július 15-ig

időpontra kell elodázní. A hadseregnek nem szabad a politikába beleelegyedni, az egyetlen kivezető út a vezérekben való bizalom. Aki nem bízik bennünk, az inkább hagyja el a hadsereget. Ami engem illet, én nem harcolok sem egyik, sem másik kormányforma miatt, én csak Oroszorszáéért bocsátkoztam harcba.»

Ez a kemény, nyílt beszéd megette hatását, a kedélyek lassankint megnyugodtak, a hadseregben fellépő politikai krízis megszűnt, pedig a hadsereg helyzete egyáltalában nem volt rózsás; különösen nehéz volt a hadsereg szükségleteinek, elsősorban kiadásainak előteremtése. Az önkéntes adományok, sajnos, nagyon gyengén folytak be, pedig a hadsereg létszáma állandóan növekedett, úgy hogy csakhamar elérte a tízezer főt.

Az az elhatározás, hogy a hadsereget visszavezetik a Kuban-területre, ugyanolyan okokból fakadt, amelyek az első Kuba η-had járatnál irányadók voltak, úgymint: Ez a terület jelentékeny anyagi előnyöket nyújt a hadseregnek, lehetővé teszi az Ukrajnából, Észak-Kaukázusból és a Krim félszigetről származó önkéntesek odajutását, szabaddá teszi a Fekete-tenger vidékét. A vörös haderők létszáma majdnem 80,000 fő volt, a vörösök főleg a Don-folyó környékét tartották megszállva, valamint a Kuban-terület városait és vasúti csomópontjait. A vörös hadsereg túlsúlya arra kényszerítette Denikint, hogy seregével

Machrov tábornok

magát a túlnyomó bolsevista erőkön átvágja. Ennek következtében Denikin elhatározta, hogy még egyszer megkísérli a főváros, Jekaterinodar elérését és elfoglalását. Erre nemcsak hadműveleti, hanem politikai okok is kényszerítették a fehér hadvezetőséget; különösen fontos volt az a körülmény, hogy a helyi szovjetek nem ismerték el a kozákok különös jogait, ennél fogva a kozák lakosság újból támogatni kezdte az ellen-forradalmárokat.

Ilyen előzmények után indult meg 1918 június 10-én az önkéntes hadsereg második Kuban-hadjárata. A kis hadsereg hadműveleti terve volt: a túlnyomó erejű ellenség egyes csoportjait külön-külön megtámadni és megverni, amit csak gyors támadással lehetett elérni. Július elején sikerült a Torgovaja melletti vasútvonalat elfoglalni, s így a hadsereg hátsó összeköttetései szabaddá váltak. A győzelem természetesen jelentékeny veszteségekbe került;

itt esett el Markov tábornok, a kiváló, vitéz vezér, a győzelem azonban sok zsákmányt juttatott a győztes fehér csapatoknak, köztük számtalan ágyút, páncélautót, sőt három páncélvonatot is; a zsákmány lehetővé tette a hadsereg állományának növelését, úgy hogy nyár közepén a hadsereg létszáma már mintegy 20 ezer főre emelkedett; különösen sok partisan-banda lépett be a hadseregbe; ezek közt a leghíresebb volt Skuro tábornok különítménye. A vörös csapatok mindenütt visszavonulásban voltak, velük együtt azonban nemcsak a katonák tartottak észak felé, hanem a lakosság jó része is. Az üldöző fehér csapatok mindenütt követték a visszavonuló vörösöket, azonban a politikai ellentétek elsimítása helyett, sajnos, igen kegyetlenül bántak el az állítólag bolsevista érzelmű lakossággal, ennél fogva a vidék jóindulatát nem nagyon sikerült megnyerniök. Fényes diadalt arattak a fehérek a főváros előtt is, úgy hogy 1918 augusztus 3-án Denikin győzelmesen bevonulhatott Jekaterinodarba.

A főváros elfoglalásával új fejezet kezdődik a déli ellenforradalom történetében; maga a főváros központjuk lett a délkeleti orosz ellenforradalmi mozgalmaknak. Jekaterinodar elfoglalása után a fehér hadsereg tovább folytatta győzelmes előnyomulását; szeptember 6-án elesett Armavil városa, véres harcok után szeptember 8-án elfoglalták Mainop városát, Pokrovszki tábornok itt véresen megbosszulta a munkások és a bolsevistákkal rokonszenvező lakosság árulását, a távirópóznákon és fákon százával lógtak a kivégzettek. Szeptember 13-án elfoglalták Novorosszjszk városát a Fekete-tenger mellett, itt jutottak érintkezésbe az önkéntes csapatok két külföldi hatalommal, a német megszálló haderővel és a georgiai köztársaság csapataival. A németekkel szemben az önkéntes hadsereg a fegyveres semlegesség álláspontjára helyezkedett, míg a georgiaiakkal a viszony már kezdettől kezdve feszült volt. A Kuban-terület megtisztítása október elején érte el tetőpontját, különösen a Stavropol melletti csata után, amely 28 napig tartott.

November i-én a Kuban-parlament ünnepi ülést tartott; Alexejev tábornok szeptember 25-én meghalt s így Denikin egyedül lépett a szószerkre, hogy a hadsereg nevében programbeszédet megtartsa. Denikin beszéde hatásos szónoki remekmű volt, amelyben a fővezér kifejtette vezető gondolatát, úgymint bolsevistaellenes egységes front felállításának és a katonai diktatúrának szükségét. «Csak akkor fogunk tudni a bolsevista mótely ellen védekezni, — mondta — ha a bolsevizmus szülőföldjét, Moszkvát és Petrográdot elfoglaljuk. Ez csak akkor lehetséges, ha minden belső vitát és ellentétet megszüntetünk. Nem lehet külön önkéntes, Don, Kuban, vagy Szibériai ellenforradalmi hadsereg, csak egy orosz hadsereg lehet, egy parancsnok alatt, akinek az összes ellenforradalmi hadseregek alá lesznek rendelve; ennél fogva az egységes vezetés céljából okvetlenül szükséges a katonai diktatúra.»

Ebben a beszédben világosan kifejtette Denikin, hogy csak az egységes vezetés vezethet a bolsevizmus ellen győzelemre; sajnos ez sohasem követ-

kezett be és ez a főoka, hogy az ellenforradalmi hadseregek nem értek el eredményt és a bolsevista hadvezetőség a hadműveleti belső vonal kihasználásával őket egymásután leverte. A parlament nagy éljenzéssel fogadta a fővezér beszédét, elismerése gyanánt Denikint tiszteletbeli kozáknak nevezte ki, vezérkari főnökét, Lukomski tábornokot pedig választás nélkül behívták a parlamentbe.

Azonban e külső ünnepségek mögött mélyreható ellentétek húzódtak meg. A Kuban-kormány semmiesetre sem akarta feladni önállóságát, amit azzal is kifejezésre akart juttatni, hogy saját Kuban-hadsereget akart felállítani. Denikin hozzájárult ahhoz, hogy a Kuban-kozákokat külön ezredекbe

Menekülés Novorosszijszkból.

sorolják, azonban határozottan ellene volt annak, hogy a kozákokból külön Kuban-hadsereget állítsanak fel, mert szerinte ez a hadsereg sohasem fog Moszkva ellen menetelni. Ebből látszik, hogy mindkét fél bizalmatlan volt egymás iránt; a Kuban-hadsereg kérdését nem is intézték el. Emellett jelentékeny szerepet játszottak az ellentétek a katonai és a polgári kormányok között, különösen a bolsevistáktól felszabadult vidékeken. Végre Sokolov pétervári egyetemi tanár közreműködésével megállapodás jött létre, amelynek értelmében az önkéntes hadsereg által megszállott területeken mind a katonai, mind a közigazgatási vezetés az önkéntes hadsereget illeti, ezen a területen az 1917 előtti orosz törvények érvényesek, valamennyi lakos egyenlő polgárjogot élvez, azonban a kozákok különleges kiváltságai továbbra

is érvényben maradnak, az állam nyelve a nagy-orosz dialektus, az állam zászlója a háromszínű orosz nemzeti zászló.

Ez a tervezet sem nyerte meg a Kuban-kormány tetszését, ennél fogva az ellentétek a polgári és katonai hatóságok közt nem szűntek meg, úgy hogy Denikinnel állandóan közbe kellett lépnie a félreértések elsímitására. 1918 november 11-én a Rada több viharos ülés után megint elfogadott egy alkotmány-tervezetet, amely kimondta, hogy a déli orosz államokat egyesíteni kell a bolsevizmus elleni harcban, a Kuban-terület pedig tag gyanánt belép ebbe az államszövetségbe. Az orosz birodalom jövődő alkotmányát a nép fogja megállapítani, újabb parlamenti gyűlésen. Ez a tervezet szintén kifejezésre juttatta azt a nagy ellentétet, amely az önkéntes hadsereg vezetősége és a parlament közt fennállt, s amelyet a legnagyobb jóakarattal sem sikerült áthidalni.

A világháború eredményének hatása az orosz belső háborúkra.

A központi hatalmak összeomlása óriási hatással volt az orosz ellenforradalmi háborúkra. A szövetségesek győzelme Denikint újabb reményekkel töltötte el, a német-barát körökben azonban Németország leverése kétségbeesett hangulatot keltett, mert ezek meg voltak győződve róla, hogy csak a császári Németország működhetik közre Oroszország felépítésében; különösen Ukrajna és a Don-terület vesztette el minden reményét. Lassankint belátták ezek a vezető politikusok is, hogy Oroszország felépítését egészen más alapokra kell már helyezni, elsősorban föderatív kapcsolatban lévő államok létesítésével. Denikin eddig tartózkodott az Ukrajnával való összeköttetéstől, ezt azonban Németország bukása után többé már nem lehetett elkerülni; ennek következtében a déli orosz államok laza kapcsolatba kerültek egymással; elsősorban csak a bolsevizmus elleni védekezés fűzte össze őket. Kievtől délre már mindenütt szervezetek keletkeztek ellenforradalmi hadseregek felállítására céljából.

Lassankint Krasznoj is eltávolodott a német irányzattól. A német összeomlás hírére a donvidéki és az ukrán lakosság lefegyverezte a hazainduló német csapatokat s a lakosok még a lovakat is elvitték a vagonokból. Krasznoj elrendelte romániai képviselőjének, Maidél tábornoknak, hogy azonnal lépjen érintkezésbe a szövetségesekkel. A szövetségesek elvileg hozzájárultak Krasznoj javaslatához, természetesen azzal a feltétellel, hogy az egész orosz hadsereg egységes vezetés alá kerüljön; erre a célra elsősorban Denikin tábornok jöhetett tekintetbe.

A szövetségesek első megjelenése Déloroszországban határtalan reményeket keltett az ellenforradalmi körökben; Krasznoj meg volt győződve róla, hogy a Moszkva elleni hadjárat győzelmesen fog végződni. Denikin kevésbé bízott az antant ígéreteiben; mindenesetre megbízta romániai követét, Scserbacev tábornokot, hogy lépjen érintkezésbe az erdélyi harcokból már ismeretes Berthelot francia tábornokkal. 1918 november 3-án

Denikin megbízottai Berthelot tábornokkal a következő szerződést kötötték: «Délország megszállására a közeljövőben tizenkét hadosztályt fog az antant küldeni, ezekből az első a legközelebbi napokban meg fog érkezni Odesszába; ezek a hadosztályok főleg francia és görög katonákból fognak állni. A szövetségesek támpontja Odessza lesz, Szevasztopol városát a szövetségesek meg fogják erősíteni. A szövetséges csapatok gyorsan meg fogják szállni Kiev és Charkov városát, a donetzi szénbányákat, a Don- és Kuban-területet abból a célból, hogy az önkéntes és Don-hadseregnek alkalmat nyújtsanak a mielőbbi szervezkedésre. A szövetségesek megszállásának oltalma alatt Délországban azonnal meg kell kezdeni az orosz hadseregek szervezését a nagy és osztatlan Oroszország helyreállítása céljából. Ezeknek a hadseregeknek a megszervezése után okvetlenül meg kell kezdeni a Moskva irányába való mielőbbi előrenyomulást egységes vezetés alatt. Odesszában lesz a szövetségesek fő támpontja, itt fogják kirakni a hadjáratához szükséges hadianyagokat. A szövetségesek külön tervet fognak kidolgozni a hadjárat pénzügyi megalapozása tárgyában.»

Már néhány napra e sokat ígérő tervzet után nagy csalódás érte az orosz ellenforradalmi kormányokat. 1918 november 13-án Szevasztopolban a szövetségesek egy hajóhada jelent meg, mire az ottani, eddig a vörösök kezén levő fekete-tengeri flotta csatlakozott a szövetségesekhez. Az angolok azonban nem adták át az orosz flottát az ellenforradalmi kormányoknak — amint ezek gondolták, — hanem azzal az ürüggyel, hogy a flotta a háború alatt a németeknek: és az osztrákoknak szolgálatokat tett, a hajókat lefoglalták, egyúttal az orosz kereskedelmi hajókat is kisajátították ugyanezen ürüggyel. Ezek ellenére a szövetségesek képviselőit Novorosszjszk és Jekaterinodar városokban nagy örömmel fogadták, különösen Pool angol tábornokot, aki a szövetségesek északi frontjának volt parancsnoka Archangelszkben. Röviddel azután, december 18-án, angol csapatok jelentek meg Baku városában, mindenesetre azzal az ürüggyel, hogy a rendet a kaukázusi tartományokban fenntartsák. Ily körülmények közt sok orosz politikus abban a meggyőződésben volt, hogy az angolok nem

Judenics tábornok.

Judenics tábornok. A flotta a háború alatt a németeknek: és az osztrákoknak szolgálatokat tett, a hajókat lefoglalták, egyúttal az orosz kereskedelmi hajókat is kisajátították ugyanezen ürüggyel. Ezek ellenére a szövetségesek képviselőit Novorosszjszk és Jekaterinodar városokban nagy örömmel fogadták, különösen Pool angol tábornokot, aki a szövetségesek északi frontjának volt parancsnoka Archangelszkben. Röviddel azután, december 18-án, angol csapatok jelentek meg Baku városában, mindenesetre azzal az ürüggyel, hogy a rendet a kaukázusi tartományokban fenntartsák. Ily körülmények közt sok orosz politikus abban a meggyőződésben volt, hogy az angolok nem

nézik jó szemmel Oroszország megerősödését, mert úgy érzik, hogy ez veszélyezteti ázsiai birtokaikat.

1919 február 6-án Novorosszijszkban megjelent az első angol szállítmány, 11 hajóval, összesen 60,000 tonna súllyal. Az angol hajók főleg fegyvert, ruházatot szállítottak; ettől kezdve Déloroszország állandóan résztült angol segélyben, ez azonban csak anyagi, nem pedig katonai segítség volt. 1918 december 6-án szálltak partra az első francia csapatok Odesszában; 1919 február 1-ig a francia segítség fokozatosan mintegy 20,000 főre emelkedett. Az antant csapatai közt nemcsak franciák, hanem angolok, görögök, lengyelek és szerbek is voltak, az orosz tisztek száma mintegy 4000-re volt tehető. Az antant csapatait d'Anselme francia tábornok vezette, vezérkari főnöke, Freudenberg ezredes volt. Odesszában akkor nagyon sok kormányának volt képviselője; ott volt Kolcsák volt hadügyminisztere, az ukrán direktórium, ez azonban a franciákkal szerződést kötött, hogy az ukrán csapatok elhagyják a várost és északi irányban elvonulnak. A francia parancsnokság minden erőfeszítése hiábavaló volt, nem tudott rendet teremteni a sok orosz ellenforradalmi szervezetben, amelyeknek nem is annyira ideális, mint inkább egyéni céljaik voltak. Különösen megnehezített minden eredményes antibolsevista megmozdulást a lakosság és az ellenforradalmi csapatok irtózása a további háborútól és a hatásos bolsevista propaganda.

Odesszától északra Nikolajev városában abban az időben még 15,000 német katona volt, akiket eddig még nem tudtak hazaszállítani. A németek jól fel voltak szerelve, sok könnyű és nehéz tüzérséggel rendelkeztek. A német csapatok a szövetségesektől azt a feladatot kapták, hogy a várost védjék meg a bolsevisták ellen, de a németek soraiban már ekkor működni kezdtek a spartakisták és a bolsevista eszmék mindjobban terjedtek a katonaság körében, olyannyira, hogy még a vaskereszt tulajdonosai sem ragaszkodtak többé parancsnokaikhoz. Különben Nikolajévben ugyanazok a belpolitikai viszonyok voltak, akár csak Odesszában; ott is nagyon sok bolsevistaellenes szervezetnek volt képviselője, amelyek nem annyira a bolsevizmus, mint inkább egymás ellen vívtak harcot.

A harmadik nagyobb kikötővárost Chersont, 1919 január 19-én szállották meg görög csapatok.

A külföldi megszállás miatt a bolsevisták a megszálló csapatok közt titkos propagandát kezdtek és itt is megindították a nyilvános bandaharcokat, az úgynevezett partisan-háborút. Nikolajeven kívül, főleg Odesszában szervezték meg először a vörösök a bolsevista propagandát. Elsősorban a kikötőmunkások közt, főleg az addig Franciaországban élő emigránsok sorában kapott lábra a bolsevista propaganda. A bolsevista agitátorok a szárazföldön, korcsmákban titkos összejöveteleket tartottak a külföldi matrózokkal, akik aztán a bolsevizmus eszméitől megmátelyezve tértek vissza a hajókra, így tört ki rövid időn belül az első matróz-fölkelés a «Mirabeau»-hajón; a matrózok kitűzték a vörös zászlót. Röviddel azután megérkezett Odesszába

Berthelot francia tábornok is; elnöklete alatt tanácskozást tartottak, amelyen megállapították, hogy a rendelkezésre álló haderők nem elégségesek az északi irányban való előnyomuláshoz, sőt még a megszállt területek védelmére sem. Csakugyan, néhány nap múlva újabb erősítéseket kellett küldeni Odesszába.

A vörösök nemcsak a tengerparton kezdték meg működésüket, hanem az ország belsejében is, ahol értékes segítőtársakat találtak Grigorjev ataman mindenre kész bandáiban. Grigorjev 1919 február 11-én megkezdte az előnyomulást Cherson városa felé és megtörtént az a lehetetlennek tartott ese-

Judenics tábornok csapatainak előnyomulása.

mény, hogy a haditechnika minden eszközével felfegyverzett és felszerelt görög csapatok rövid harc után kiürítették a várost Grigorjev félvad bandái elől; ez az esemény nagy befolyást gyakorolt a megszállás további történetére. A görögök elvonultak Nikolajevbe és Kamenos ezredes a lakosságnak tudtul adta, hogy a görögök nem azért jöttek Nikolajévbe, hogy az oroszok nemzeti érzését megsértsék, mert Görögország sok hálával tartozik Oroszországnak. A görögöket nem érdekli, hogy milyen kormányforma van Oroszországban; a görögöknek még az ellen sincs kifogásuk, ha a városba is bejönnek a bolsevisták, csak rendesen viselkedjenek. A francia csapatok itteni parancsnoka szintén kijelentette, hogy a szövetségesek megőrzik teljes semlegességüket; azonban néhány nappal később a szövetségesek elhatároz-

ták, hogy kivonulnak Nikolajevből, mire február 27-én Grigorjev bandái a moszkvai megbízottal együtt bevonultak a városba.

Ebből látható, hogy már csak Odessza volt a szövetségesek kezén. A franciák egyelőre még meg akarták védelmezni a várost és március i-én a francia parancsnok, d'Anselme tábornok kihirdette az ostromállapotot Odesszában és környékén. Március 7-én Konstantinápolyból Odesszába jött a szövetségesek keleti hadseregének parancsnoka, Franchet d'Espéray tábornok 3 megérkezése után következő felhívást tette közzé: «Az antantnak nincs szándékában Oroszországot felosztani, sem az orosz nemzetre bármily kormányformát rákényszeríteni. Az antant csak a helyi (?) kormányt akarja támogatni, alkalmat akar annak adni, hogy a rendet helyreállíthassa és a lakosság szabadon gyakorolhassa választójogát az alkotmányozó országgyűlésen, mert csak annak lesz joga az ország sorsa és kormányzása felett dönteni.»

Március 19-én algiri csapatok érkeztek Odesszába; néhány nap múlva három görög szállítmány is érkezett. Ennek következtében a megszálló csapatok száma jelentősen megnövekedett, úgyhogy mindenki azt hitte, hogy komoly harcok kezdetén állanak. Azonban már két nap múlva, március 21-én elhatározták, hogy a szövetséges csapatok kiűrik Odesszát; ezt előbb három hét alatt akarták lebonyolítani, később ezt az időt három napra rövidítették. Nemsokára csakugyan elhagyták a szövetséges csapatok Ukrajnát és a Krim félszigetet; Grigorjev győzelmesen vonult be Odesszába és kijelentette, hogy a bolsevizmus legyőzte a hatalmas antantot.

Odessza kiűritése nagy elkeseredést váltott ki az antibolsevista körökben Franciaország és az antant ellen; egyesek újból kezdtek bizakodni a német segítségben, ez azonban természetesen nem válhatott többé valóra. A szövetségesek elvonulása után az antant-segítség pusztán hadianyagok szállításában nyilvánult. Ebben az időben az ellentétek Denikin és az önkéntes hadsereg közt még jobban kiélesedtek, úgy hogy újból szükséges volt a vitás kérdések rendezése; ennél fogva az önkéntes hadsereg, a Don- és Kuban-terület képviselői Jekaterinodarban összejöttek a következő kérdések letárgyalása végett: egységes kormány (vagyis Denikin diktatúrája), egységes parancsnokság, egységes képviselő a szövetséges hatalmagnál.

Krasznov azt az utasítást adta megbízottainak, hogy Denikin diktatúráját nem lehet elismerni, egységes parancsnokság csak egységes front mellett lehetséges, egységes diplomáciai képviselő azonban kívánatos volna. A Kuban-terület támogatta a Don-vidék feltételeit, ennél fogva az értekezlet semmiféle eredményt nem ért el. Pool angol tábornok december 7-én Krasznovnak Jekaterinodarból megírta, hogy az angolok nagyon sajnálják, hogy nem jöhetett létre egységes parancsnokság a bolsevisták ellen, ennél fogva Anglia súlyt vet rá, hogy Denikin tábornok vegye át a parancsnokságot az összes déli haderők fölött. Pool tábornok felszólítására Krasznov hozzájárult, hogy Denikin vegye át az összes csapatok feletti parancsnokságot, a polgári hatalom kivételével.

Egészen különös szerepet játszott ezekben a sorsdöntő napokban Fouquet francia százados, a keleti antant-hadsereg megbízottja, aki olyan tartalmú levelet írt Krasznovnak, amely szerint francia parancsnok kezében kell összpontosulnia az összes fegyveres erőnek a Fekete-tenger környékén. A Don-vidék kötelezi magát, hogy minden kárt megtérít és a francia kereskedelemnek szabad utat biztosít az országban; ebben az esetben azonnal egy francia hadosztályt fognak irányítani a Don-vidékre. Krasznov ezt a javaslatot természetesen visszautasította és panaszt tett a francia keleti

Bermondts tábornok (középpütt).

parancsnokságnál, amire Franchet d'Espéray tábornok Fouquet századost visszahívta.

Nemsokára azután Krasznovnak is el kellett tűnnie a politikai élet színteréről. Ugyanis a Don-vidék már tíz hónap óta háborúban állott a bolsevistákkal, az összes kozákok mozgósítva voltak, nem volt olyan család, amely nem hozott volna áldozatot, némely családból az atya és több fiú is elesett, a kozákok ereje kimerült, Krasznov ígéretei nem teljesültek. Ezekhez járult a szigorú tél és a bolsevisták újabb propagandája. 1918 végén a Don-vidék északi részén újból vörös kiküldöttek jelentek meg és ezeknek sikerült a kozákokat megingatni. A Don-hadsereg visszavonulása megkezdődött, az ellen-

álló tiszteket a kozákok elfogták, a nagy hideg, hófúvások, meleg ruhának és lábbelinek hiánya teljesen aláásták a kozák hadsereg szellemét, a katonák visszatértek falvaikba, vagy átpártoltak a vörösökhöz. Ennek következtében Kraszov lassankint elvesztette bátorságát. Midőn 1919 február i-én Denikin követelte a Don-hadsereg főparancsnokának, Denisszov tábornoknak eltávolítását, Kraszov ezt maga ellen irányuló bizalmatlanságnak tekintette és lemondott állásáról; helyébe ideiglenesen a Don-terület miniszterelnöke, Bogajevszki tábornok került.

így végződött a Don-vidék történetének ez a fontos fejezete; Kraszovval elbukott Denikin utolsó komoly ellenlábasa Oroszország felszabadítása terén, a Moszkva ellen irányuló hadjáratot ennél fogva a közeljövőben meg lehetett indítani.

Az önkéntes hadsereg állapota.

1919 elején az önkéntes hadsereg mintegy 40,000 főből állott. A hadsereg 193 ágyúval, 621 géppuskával, 8 páncélaútóval, 7 páncélvonattal és 29 repülőgéppel rendelkezett. Az «önkéntes hadsereg» elnevezés már egyáltalában nem volt helytálló, mert a hadsereget már hónapok óta rendes sorozás útján egészítették ki. A Don-hadsereggel való egyesülés után, 1919 január 26-án megszüntették a hadsereg régi elnevezését és Denikint ettől fogva «Délország fegyveres haderői» parancsnokának nevezték. A hadseregbe nagyon sok vörös foglyot is besoroztak. Denikin már 1918 novemberében felhívást bocsátott ki a vörös hadseregben szolgáló tisztikarhoz; kihirdette, hogy a nép átka és haditörvényszék vár azokra, akik a vörösöknél szolgálatot teljesítenek. Ezt a felhívást nemcsak Denikin titkos ügynökei terjesztették, hanem maguk a vörös megbízottak is, mert ez minden vörös katonát félelemmel töltött el és Denikin ellen őket gyűlöletre hangolta. Viszont Trockij kijelentette, hogy az ellenség iránt méltányosságot kell tanúsítani; minden tiszt, aki akár egyedül, akár csapatostul átpártol a vörösökhöz, teljesen büntetlen marad; ha emellett tettekkel bizonyítja, hogy értékes szolgálatot tesz a bolsevista uralomnak, felveszik a vörös hadseregbe.

A fehér hadsereg felszerelése a téli hónapok alatt nagyon hiányos volt, a vörösöktől hódított zsákmány elmaradt, a román frontról csak kevés lőszer érkezett, csak 1919 február hónaptól kezdve — az angol lőszerszállítmányok beérkezése után — javultak a viszonyok. Igen fontos volt a hadsereg élelmezése. A hadsereg pénztára állandóan üres volt és a zsold nagyon csekély. A hadbiztonság teljesen felmondta a szolgálatot, úgy hogy a hadseregnek át kellett térnie az önellátásra.

Ami az akkori hadműveleteket illeti, Jekaterinodar elfoglalása és a Kuban-terület felszabadítása után a hadjárat a Fekete-tenger partjain folyt tovább; a tengerpart elfoglalása után az önkéntes hadsereg déli irányban nyomult előre Észak-Kaukázus visszafoglalása céljából. Ez a hadjárat, amelyben

Wrangel tábornok, Denikin későbbi utódja kitüntette magát, szintén győzelmesen végződött, mert 1918 december 7-én a fehérek elfoglalták az úgynevezett ásványforrások vidékét, 1919 január 26-án az attól délre levő területeket. A további előnyomulás a Kaukázus felé nem volt lehetséges, mert az újonnan alakult államok, úgymint Örményország, Georgia és maga az angol megszálló hadsereg is ellenállást fejtett ki. Ezek az államok mind megakarták őrizni önállóságukat, ennél fogva szó sem lehetett a Denikin által javasolt egységes Oroszországról. Ezek az államok önállóságuk biztosítása végett az antanthoz is fordultak és az antant megígérte nekik, hogy önkormányzatukat megvédi, amiben — főleg a déli vidékeken — kereskedelmi érdekek is tekintetbe jöttek.

Denikin előnyomulása ennek következtében a Kaukázus kapujánál megakadt, annyival inkább, mert a Don-terület északi részén égető szükség volt a hadsereg megjelenésére. A doni kozákok 1918 december közepén visszavonulóban voltak Vorones és Saratov vidékéről, a kozákokat követték a vörösök és 1919 április havában elérték a Mamics-folyót. Ez az előnyomulás veszélyeztette a Don- és a Kuban-terület összeköttetéseit és az önkéntes hadsereg helyzetét, ennél fogva az önkéntes hadsereg keretén belül megalakult kaukázusi hadseregnek Wrangel tábornok parancsnoksága alatt feladatává tették a vörösök visszaverését. Wrangel csapatai május 4-én keltek át a Mamics-folyón és május 6-án a czariczyni vasútvonal mentén megverték és visszavonulásra kényszerítették a vörösöket. Wrangel május 8-án Denikintől rendeletet kapott az előnyomulás folytatására és Czariczyn elfoglalására.

Ez a rendelet Wrangelt nehéz helyzet elé állította; Czariczyn irányában először is egy száraz, szikes és kopár pusztaságon kellett átkelni, a csapatoknak a vizet hordókban kellett magukkal vinni, élelmiszer a területen egyáltalában nem volt; ennek ellenére Wrangel folytatta előnyomulását és június elején csapatai állandó harcok közepette elérték Czariczyn erődítéseit. Itten a Volga-folyó mellett kellett a döntő harcot megvívni. A hely fontosságát mindkét fél teljesen átértette, a bolsevista megbízott felhívásában a területet «czariczyni diónak» nevezte, a vörös hadvezetőség mindent megtett Czariczyn védelmére. Kezdetben sikerült a fehér csapatokat visszaverni, azonban a beérkezett erősítések és angol tankok közbelépése folytán a vörösöket visszavonulásra kényszerítették és 1919 június 18-án Wrangel csapatai bevonultak a meghódított városba. Czariczyn elfoglalásával egyidejűleg nem csak az egész Don-vidéket, hanem Charkov és Jekaterinoszlav kerületek nagyrésztét is visszahódították a vörösöktől, sőt még a Krim félszigetről is kiverték a bolsevistákat, úgyhogy a vörösök kezén Déloroszországban csak Odessa városa és az Azovi-tenger északi partja maradt. Emellett sikerült a fehéreknek Poltava kerület elfoglalása is, sőt Saratov és Tambov vidékére is benyomultak. 1919 június végén a fehérek kezében már óriási terület volt; július 15-én Denikin főhadiszállását Jekaterinodarból Taganrogra helyezték át, s ezzel a hadjáratnak új fejezete kezdődött, amely a legszebb reményekkel kecsegtetett.

Denikin győzelmei és bukása.

A déloroszországi győzelmes hadjáratok Denikint újabb reményekkel töltötték el, az ellenforradalmi csapatok mindenütt győzelmet arattak, a bolsevisták ellentálló képessége látszólag megtört. Ebben az időben már elérhetőnek tűnt fel a háború végcélja, vagyis Moszkva elfoglalása. Ezt a célt hadműveletileg több koncentrikus irány betartásával lehetett elérni és pedig: a kaukázusi hadsereg Wrangel parancsnoksága alatt Czaryczinból Saratov-Pensa-Nisni-Novgorodon és Vladimíron át, a Don-hadsereg Sidorin tábornok parancsnoksága alatt Vorones-Jelez-Rjasan és az önkéntes hadsereg Majevszki tábornok alatt Kurszk-Orel-Tula irányában nyomult előre. Denikin az erre vonatkozó rendeleteket 1919 július 20-án adta ki «moszkvai direktíva» név alatt; ebben Denikin rámutatott a szárnyak biztosításának szükségességére és pedig Odessza blokádjára, Cherson, Nikolajev és Kiev elfoglalására. A hadműveletekre vonatkozólag a két alparancsnok nem tudott megegyezni; Wrangel azt követelte, hogy először a Kolcsák-hadsereggel kell egyesülni és azután kell az előnyomulást megkezdeni Közép-Oroszország ellen, Sidorin tábornok azonban óvakodott a front nagyméretű kiterjesztésétől és azonnali előnyomulást követelt északi irányban; Denikin is ragaszkodott eredeti elhatározásához. A moszkvai előnyomulás elrendelése nagy örömet keltett nemcsak a hadseregben, hanem egész Déloroszország lakosságában.

Augusztus elején a fehérek elfoglalták Kurszk városát, ezzel egyidejűleg a Don-vidék északi tartományaiban egy lovas hadtest megszervezése Mamontov tábornok alatt nagy előhaladást tett, mert a lovasságnak nagy szerepet szántak a tervezet hadműveletekben. A lovashadtest először is megtámadta és áttörte a Vorones városától délre álló vörös csapatokat, azonban a kaukázusi hadsereg visszamaradása folytán ezt a nagy győzelmet nem lehetett kihasználni. A kopár területeken való előnyomulás annyira kimerítette a fehér hadseregeket, hogy Wrangel szükségesnek tartotta tizennégy napi pihenőt adni, ez alatt az idő alatt azonban a vörösöknek alkalmuk nyílt, Saratovtól délre túlnyomó erejű csapatokat összpontosítani.

Mamontov augusztus 28-án vette a rendeletet, hogy Vorones városát foglalja el; ennek következtében Mamontov tábornok elhatározta, hogy Közép-Oroszország belsejében loyasraid segítségével megközelíti Moszkvát. A kozákok harc nélkül nyomultak Tambovig előre, sőt Jelez városát is megközelítették. Mamontov megjelenése Szovjetoroszországban csakhamar pánikot keltett, a népbiztosok vonatai Moszkvában már készen álltak a menekülésre. De csakhamar megfordult a hadiszerecse, a vörösöknek sikerült a kaukázusi hadsereget déli irányba visszanyomni, úgyhogy Czaryczin városát már csak Wrangel tábornok tudta tartani, azonban a fehérek teljesen elvesztették támadási képességüket. A bolsevisták ezután az önkéntes hadsereg ellen fordultak, amely nagy kiterjedésben volt felfejlődve, tartalékok nélkül. Ez a hadsereg a legutóbbi napokban fényes eredményt ért el, Beredov

tábormok csapatai 1919 augusztus 18-án elfoglalták Kievet, a legkiválóbb ezredek Kurszk elfoglalása után Orel felé vettek irányt; szeptember 29-én Mamontov tábornok elfoglalta Vorones városát, egyidejűleg elesett Orel is. A fehérek táborában már hallani vélték Moszkva harangjainak kongását, azonban már vesziesen közeledett a teljes összeomlás.

A doni kozákok Voronest csak néhány napig tudták tartani, október elején az önkéntes hadsereg már kényszerült Orel városát kiüríteni. A vörösök óriási erőfeszítéseket tettek a fehér hadsereg leverésére, a moszkvai kormány hatalmas összegeket utalt

ki a bolsevista propagandára a fehér hadsereg körében, különösen sokat várt a vörös hadvezetőség a lovasságtól. Ekkor adta ki Trockij rendeletét: «Lóra proletárok» s valóban sikerült már 1919 nyarán hatalmas lovasságot szervezni. A vörös lovasság főleg a falvakból kiűzött vagy a fehérek elől elmenekült Doni, Kubáni és Terek-kozákokból állott. Az egész újonnan felállított vörös lovasság Budienny parancsnoksága alatt állott, s főleg neki és a vörös lovasságnak köszönhetik a bolsevisták a fehér hadsereg októberben kezdődött összeomlását. A fehér hadseregek helyzete ebben az időben következő volt: az észak

Miller tábornok,

felé előnyomult önkéntes hadsereg Orel mellett állott, a doni kozákok Mamontov alatt Voronestól délre állottak. Minthogy e két csapat közt nagy térköz volt, ebbe a csapatok által nem védett területbe nyomult előre gyors ütemben Budienny újonnan felállított lovassága. Mamontov lovassága még nem tért magához a megerőltető raidtől, ennek következtében sokat veszített ellenállóképességéből; mind a lovasok, mind a lovak ki voltak merülve. Sok kozák, sőt még tiszték is nagy pénzüsségeket vittek magukkal, amelyeket a legyőzött területeken zsákmányoltak, ennél fogva sok kozák elhagyta csapatját és kincseivel hazafelé tartott, úgyhogy Mamontov lovassága, amely eddig majd-

nem 7.000 főt tett ki, csakhamar 1.000—1.500 főre apadt le; még a Kubani kozákok sem voltak hadműveletekre alkalmas állapotban. Ezt a kedvező helyzetet teljes mértékben kihasználta Budienny; Vorones visszafoglalása után fennakadás nélkül nyomult délirányban előre, úgyhogy az Orelt megszálló csapatok csakhamar kénytelenek voltak visszavonulni. Orel kiürítésének hírére Budienny még élénkebb ütemben nyomult előre, ami az önkéntes hadsereget szintén gyors visszavonulásra kényszerítette, valósággal versenyfutás keletkezett a két hadsereg közt, csakhogy a fehér volt az üldözött és a vörös az üldöző. A vörösök előnyomulását már semmi körülmények között sem lehetett feltartóztatni; a fehér lovasság annyira ki volt merülve, hogy a lovak csak lépésben tudtak járni, a fehér csapatok teljesen elvesztették önbizalmukat. Budienny azonban könyörtelenül nyomult előre, célul tűzte ki Charkov elfoglalását; ez a város mélyen a két fehér hadsereg háta mögött volt, ennél fogva a két hadsereget a teljes elválasztás veszélye fenyegette, még Bredov csapatai is veszélyben forogtak, s így a fehérek kénytelenek voltak Kievet kiüríteni és megkezdeni visszavonulásukat nyugati irányban. Az ellenforradalmi hadseregek leverése mind nagyobb és nagyobb arányokat öltött, s ehhez hozzájárult a kommunista propaganda is. A vörös megbízottak felhívták Déloroszország lakosságának figyelmét arra, hogy a cári tábornokok, angol és más kapitalisták zsoldosai, elrendelték ellenük a mozgósítást. A forradalom nevében a Denikin által elrendelt mozgósítást *ja*. vörösök érvénytelennek jelentik ki és felhívják a lakosságot a szabadság, egyenlőség, béke és szocializmus védelmére. Vidéken is mind élénkebb lett a bolsevista propaganda mind a parasztság, mind a munkások, valamint a vasutasok körében, úgyhogy a fehér hadsereg ellátása csakhamar nehézségekbe ütközött. Mindenütt bolsevista bandák keletkeztek, a fehér hadseregek hátában mindenütt ellenségek jelentek meg, akik leöldösték az elmaradt és sebesült katonákat, elpusztították a hadsereg szállítóeszközeit és az egész hadtápterületen a legnagyobb zavart okozták. Wrangel tábornok is panaszkodott, hogy a Kuban-terület lakossága teljes közömbösséggel viselkedik a hadsereg iránt, semmi segítséget nem nyújt annak, a Kuban-vidékéről egyetlen kozák, egyetlen ló, egyetlen darab kenyér sem került a hadsereghez. Maga a parlament is megelégtelt már a háborút és már hangok hallatszottak, hogy nem szabad elzárkózni a bolsevista eszmék elől.

Ilyen viszonyok közt kezdődött meg a fehér hadsereg nagy visszavonulása. Csakhamar újabb nehézségek merültek fel; a ragályos sok betegség, különösen a kiütéses tífusz, mind több és több áldozatot szedett, ehhez járult a hideg tél, az élelemhiány; a kórházak nem bírták ellátni a sebesültek és betegek óriási számát, úgyhogy a hadsereg szelleme teljesen megromlott; a fizetés is gyenge volt, úgyhogy a katonák zsoldjukból még a legszükségesebbet sem tudták megvásárolni, ennél fogva rablásra vetemedtek, ez viszont a lakosság gyűlöletét zúdította rájuk. A fronton csak néhány ezer vitéz katona harcolt a bolsevisták ellen, a front mögött az egész hadtápterület katonákkal

volt tele, akik kivonták magukat a háború veszélyei alól, mindenütt zsákmányoltak és igyekeztek mielőbb biztonságba helyezni rablott vagyonukat. A tél bekövetkeztekor sok áldozatot szedett a hideg, a katonák ruházata nem volt alkalmas téli háborúra.

Az 1919 november 2-án Charkovban tartott katonai tanácskozás foglalkozott a hadsereg siralmas viszonyaival; Majevszki tábornok helyett Wrangel tábornokot nevezték ki az önkéntes hadsereg parancsnokául. Kurszk ismét a vörösök kezébe került, a bolsevista előnyomulás veszélyeztette már Charkovot és a közvetlenül mögötte fekvő szénbányákat; Charkov lakosai már menekülni készültek, a menekültek Rosztov felé igyekeztek. A fehér főhadiszállás első feladata volt ebben a helyzetben az egymástól távol harcoló önkéntes és Don-hadseregeket megint egyesíteni; ez az elhatározás természetesen a szén vidékek feladását jelentette. Csakhamar kitűnt, hogy sem Rosztov, sem Novorosszjszk városát nem lehet tartani, ennél fogva maga a Don-vidék tanácsa is szükségesnek tartotta a Kuban-területre menekülni. A visszavonulás nagy rendetlenséget okozott a vasutak szolgálatában, a vasutak nem tudták az óriási forgalmat lebonyolítani, ennek következtében nemcsak sok hadianyag, hanem sok sebesült és beteg is visszamaradt. Mindennapos volt a vasúti személyzet megvesztegetése is, mert a gazdag kereskedők a vasúti kocsik egész sorát foglalták le, hogy a katonáktól potom áron megvett rablott zsákmányt elszállíthassák.

De még mindig voltak egyes csapatok, amelyek vitézül harcoltak, sőt Mamontov tábornok lovassága is néhol eredményt ért el, azonban a kozákoknak is csatlakozni kellett az általános visszavonuláshoz. 1919 karácsony estéjén elesett Novocserkasz város, amelyet pedig túlnyomóerejű fehér hadsereg védelmezett. A Don-vidék fővárosának eleste, az önkéntes hadsereg bölcsőjének elveszte nagy hatást gyakorolt a további hadvezetésre, a főhadiszállás elhagyta Taganrogot — ahol a vörösöknek rengeteg hadianyagot hagyott hátra — és előbb Rosztovra, majd Batajszkba, végül Tichoreszkaja városába vonult vissza. Déloroszország fegyveres haderőinek visszavonulása a Don-folyó mögé teljesen új katonai-politikai helyzetet hozott létre. A fehér hadseregtől több csapat vált el, a vörös Machno-bandák ellen harcoló Slascsov tábornok csapatai visszavonultak a Krim félszigetre, Bredov tábornok vitéz hadereje, amely annakidején Kievet elfoglalta — miként már említettük, — nyugati irányba vonult vissza és román területre akart átjutni, azonban a románok tüzzel fogadták az orosz csapatot, úgyhogy az oroszok kénytelenek voltak lengyel területre menekülni; a lengyelek lefegyverezték és koncentrációs táborokba internálták őket. Az ellenforradalmi hadseregek létszáma e veszteségek után még mindég 50.000 főre volt tehető.

A fehérek veresége jelentékeny változást hozott létre a politikai életben is; a kozákok megint felemelték szavukat a főparancsnokság ellen, december 31-én újból megnyílt a Kuban Rada. A parlamentben a szónokok hangoztatták, hogy a kozákok nem fogják többé túrni a főparancsnokság diktátori

hatalmát s kijelentették, hogy tovább akarnak ugyan harcolni, de tudni akarják, «hogy miért halnak meg». Hasonló modorban folytak a többi tárgyalások is; csak nehezen sikerült Denikin tekintélyét továbbra is fenntartani. A hadsereg újjászervezése szintén nagy nehézségekbe ütközött, különösen a Kuban-kozákok vonakodtak a háborút tovább folytatni. Igen nagy szerepet játszott ezekben a fontos napokban a Denikin és Wrangel tábornokok közt fellépő ellentét is; Wrangel volt az első, aki nem értett egyet Denikin moszkvai utasításával, s fontosabbnak tartotta a Kolcsákkal való összeköttetést, mint a Moszkva elleni előny omulást. A bekövetkezett szomorú események Wrangelnek adtak igazat, aki magát jobb hadvezérnek tartotta Denikinnél. Úgy látszik, Wrangel nem mert nyíltan fellépni Denikin ellen, azonban a két hadvezér közti torzalkodás feltétlenül káros volt a hadvezetésre. Ekkor kezdett szerepet játszani Lukomszki, a parlament egyik vezető tagja, aki Wrangellel titkos összeköttetésbe lépett. A fehér hadseregek összeomlása után Lukomszki magát gondolta Déloroszország megmentőjének, új antibolsevista frontot akart felállítani Odessza székhellyel és az összes szláv népeket egyesíteni akarta a bolsevizmus ellen; azonban Odessza 1920 január végén elesett, Wrangel pedig csakhamar a Krím-félszigetre vonult, ahol valósággal hadjárat indult meg a főparancsnok ellen. Ezek az ellentétek annyira kiélesedtek, hogy még az antant is tudomást szerzett róluk és Holman tábornok, angol megbízott Wrangelnek ajánlotta, hogy hagyja el a félszigetet. A tábornok február végén csakugyan elutazott Konstantinápolyba, azonban csakhamar visszatért Krímbe és megint a hadsereg élére állott — már mint Denikin utódja.

A fehér hadseregek visszavonulása után a hadművelleti helyzet 1920 elején így alakult: A visszavonulást a Don-vidékről a Kuban-területre a hadvezetés a hadsereg megerősítésére és gyülekeztetésére használta fel. A hadtápterületből a menekülteket visszaküldötték a frontra, mindenütt kordonokat állítottak fel, amelyek a szökevényeket összefogdosták és csapataikhoz irányították, azonban a kiütéses tífusz és a fagy ellen minden intézkedés hiábavaló volt; a hideg még a 30 fokot is elérte, a sivatagokban állandó volt a hófűvás. Az angol segítség ellenére is a katonák csak nagyon hiányosan voltak felruházva, annyival inkább, mert az ellenségnek sok ruharaktárt vissza kellett hagyni. A hadsereg szelleme fokozatosan romlott, annak ellenére, hogy a vörös hadsereg viszonyairól is kedvezőtlen híreket vettek. Ezek a hírek azt mondták, hogy a vörös hadseregben is kezd lábra kapni a fegyelmetlenség, úgyhogy Budiennynek nagyon sok zsákmányoló katonát ki kellett végeztetnie. Ezek a hírek újabb reményekkel töltötték el a fehér hadsereget és újra csak a moszkvai előnyomulásról beszéltek.

Azonban a következő napok megint kiábrándulást hoztak. 1920 január 29-én Budienny lovassága előnyomult Tichoreszkája fontos vasúti csomópont felé. A vörös lovasság ellen küldték a Don-lovasságot Pavlov tábornokkal, aki a legrövidebb útvonalat választotta, a Manycs-folyó balpartján

járhatatlan sivatagon, ahol még utak sem voltak és csakis iránytűvel lehetett tájékozódni. Ennek az előnyomulási iránynak az lett a következménye, hogy a csapatok fele a szó szoros értelmében megfagyott, vagy a hideg miatt harcképtelenné lett, úgyhogy a mintegy 12.000 főnyi elit-csapatból csak 5.500 ember maradt. Február elején elesett Rosztov. Hiába rendelték el a sorozást, a kozákok már nem akartak bevonulni a zászlók alá. Magában a

Joffre francia tábornagy.

fővárosban, Jekaterinodarban is nagy volt a fejtelenség, négy országgyűlés is tartotta üléseit, ezeken azonban nem tudtak elhatározásra jutni.

A vörös előnyomulás következtében a fehér haderők már minden oldalról körül voltak kerítve, északról Budienny lovassága nyomult előre, keletről középoroszországbeli bolsevista csapatok; délről a kaukázusi népek lázongtak, nyugaton a Fekete-tenger mellett úgynevezett «zöld» bandák harcoltak. Ekkor üritette ki Schilling tábornok Odessza városát; csak a Krím-félsziget

volt még a fehérek kezében. A Kuban-terület katasztrófája már a vasúti viszonyokra is éreztetten hatását, már alig voltak az egész országban ép mozdonyok. Jekaterinodarban megkezdődött a város kiürítése, tisztviselők, tisztek családtagjai, betegek és sebesültek, a polgári rend exponáltabb képviselői elhagyták a várost, hogy Novorosszijszk kikötőjét minél hamarabb elérjék, Denikin tekintélye nagy csorbát szenvedett, úgyhogy már mindenki nyíltan beszélt a szükséges parancsnokváltásról.

Február 10-én a vörösök új támadásba kezdtek, amelyet a fehér hadsereg már nem tudott felfogni, úgyhogy február 17-én ki kellett adni a rendeletet a további visszavonulásra. Azonban megnehezítette a csapatok mozdulatait a Kuban-területen bekövetkezett tavaszi időjárás, amely a hóolvadás folytán az utakat járhatatlanná tette; a katonák alig bírtak menetelni, vonatok, tüzéség és lovak teljesen elakadtak a feneketlen sártengerben. Ez a sár sokkal több kárt okozott a fehér csapatoknak, mint maga a vörös lovasság. Az összekötő-szolgálat is meglazult, a parancsnokságok és a csapatok közt nem lehetett fenntartani a távíró és távbeszélő összeköttetést. Február 27-én Budienny elfoglalta Tichoreszkája, pár napra rá Kavkasszkaja városát, a fehér csapatok most már mindenütt harc nélkül vonultak vissza. A magasabb parancsnokok kétségbe voltak esve, hogy a fehér hadsereg mintegy 47.000 fő állománnyal nem tudja feltartóztatni a 60.000 főnyi vörös hadsereget, míg a múlt évben 20.000 emberrel megverték a legalább 110.000 emberrel rendelkező bolsevista hadsereget. Ebből is látszik, hogy az ellenforradalmi hadsereg elvesztette ellenállóképességét.

Március elején már nyilvánvaló lett, hogy a fehérek visszavonulása a Kuban folyó mögé és Jekaterinodar kiürítése már csak napok kérdése lehet. Budienny ügyes megkerülő és átkaroló mozdulataival állandóan visszavonulásra kényszerítette a fehéreket és nekik egy napi pihenőt sem engedett. Denikin ebben a katasztrófális helyzetben újból a kozákokhoz fordult, ez azonban nem vezetett semmi eredményre, úgyhogy a főparancsnokság is kénytelen volt a főhadiszállást Novorosszijszk városába áttenni. A bolsevisták további előnyomulása folytán nem maradt más hátra, mint az egész hadsereget visszavonni Novorosszijszk kikötőjébe és onnan az egyetlen még védhető területre, a Krim-félszigetre. A visszavonulásnál ezrével csatlakoztak a katonasághoz polgári menekültek. Ezek a szerencsétlenek részben gyalog, részben lóháton, tevéken, szamarakon és hosszú kocsisorokban követték a csapatokat, hogy minél hamarabb elérjék a Fekete tenger partját. Március 12-én kezdődött a novorosszijszki tragédia. «Meneküljön aki tud» hangzott el a felszólítás és valóságos pánikot idézett elő az összecsendült rengeteg menekülő között. Nemcsak a lakosság, hanem a katonaság is valóságos harcokat vívott a szállítóhajókért, mintegy 35.000 főnyi önkéntes katona, 10.000 Doni kozák és mintegy 20.000 polgári lakos került elszállításra; a kozákok leginkább sajnálták lovaikat, amelyeket egyáltalában nem lehetett elszállítani. A kikötőben szolgálatot teljesítő angol tengerészek csak csodálkozásukat

fejzték ki e pánik fölött és nem tudták megérteni, miért nem védik az orosz katonák a vörösök ellen a kikötőt.

Mialatt Novorosszijszkban ezek az események lejátszódtak, a fehér hadsereg egyrésze más Fekete-tengeri kikötők felé igyekezett menekülni, ezek főleg az országban visszamaradt Kubani és Doni kozákok voltak. A hozzájuk csatlakozott menekültekkel a Kubani kozákok száma meghaladta a 40.000, a Doni kozákoké a 20.000 főt. A Kubani kozákok a georgiai határt akarták elérni, míg a Doni kozákok a Krím-félszigetre szerettek volna jutni. A georgiai

Kiev, Ukrajna fővárosa.

hegyek nagyon megnehezítették a kozákok számára a visszavonulást, a puszták fiai nem voltak szokva a hegyvidékekhez, élelmikészletük kifogyott, naponkint százával szenvedtek éhhalált, ezer meg ezer ló pusztult el takarmány hiány miatt, úgyhogy tíz napi fáradságos menet után csak mintegy 5.000 beteg, sebesült és fegyvertelen menekültet lehetett hajókon a Krim félszigetre elszállítani. Ehhez járult az a körülmény, hogy a hegyeket vörös érzelmű «zöld» csapatok szállták meg, a déli határokat a georgiaiak zárták el. Ilyen körülmények között a kubani parlamentnek nem maradt más választása, mint a bolsevistáktól fegyverszünetet kérni; erre a moszkvai kormány hajlandónak is mutatkozott. Április 19-én meg-

kötötték a vörösökkel a fegyver letételi szerződést, amelynek főbb pontjai következők voltak:

A bűnösök és az antibolsevista felkelések vezetőin kívül azok, akik a fegyvert letették, szabadlábon maradnak, a fegyvereket és kardokat be kell szolgáltatni, a töröket azonban az illetők megtarthatják becsületszó mellett, hogy azokat soha nem fogják használni a szovjet-hatalom ellen; a kozákoknak megengedik a visszatérést hazájukba. Azonban nagyon szigorú volt a bűnösök minősítése; a szerződés bűnösöknek tekintette mindazokat, akik állítólag a vörösök ellen igazságtalanságokat követtek el, raboltak vagy zsákmányoltak, végül bűnös volt minden tiszt, aki megelőzőleg a vörös hadseregben szolgált.

A Kubani kozákok e fegyverletételi szerződésével a Doni kozákok nem értettek egyet; ők még mindig azon véleményen voltak, hogy a georgiai határ átlépése után valami módon meg fognak menekülni a vörösöktől. Ekkor azonban maguk a Kubani kozákok fordultak a Doni kozákok ellen, géppuskákkal kezdték őket löni, mire a georgiai határőrök kénytelenek voltak a menekülő Doni kozákokat országukba beengedni. Időközben a Krim-félszigetről néhány hajó érkezett, amelyek mintegy 5.000 Doni és 2.000 Kubani kozákokot szállítottak el Skuro tábornok parancsnoksága alatt; a Doni kozákok többi része bemenekült a georgiai hegyek közé, ahol a kozákok részben szétzéledtek, részben beléptek a «zöld» hadseregbe, részben pedig haza indultak.

A fehér hadsereg és a kozákok közti ellentétek a Krim-félszigeten sem szűntek meg, Szevasztopol városába nvalóságos ütközetek keletkeztek az egyes csapatok között, úgyhogy Denikin kénytelen volt az egyes csapattesteket különféle városokban elhelyezni. A Krim-félszigeten nagy volt a felfordulás a politikai életben is, senki sem tudta, mit hoz a jövő.

Március 18-án Denikin tábornok a katonai vezetőket haditanácsra hívta össze Szevasztopolba; maga a tanácskozáson nem vett részt, hanem Feodossia városában maradt és ott várta be az eredményt. A gyűlés március 20-án kezdődött, a tengerészeti palotában. Dragomirov tábornok nyitotta meg az értekezletet, sötét színekkel festette a helyzetet és szükségesnek tartotta új fővezér választását, azonban a jelenlevők nem értettek egyet a választással, hanem elhatározták, hogy Denikin maga nevezze meg utódját. Ebben a kilátástalan helyzetben a résztvevők úgy nyilatkoztak, hogy Wrangel tábornok az egyetlen, aki alkalmas arra, hogy «Dél-Oroszország fegyveres erőinek» élére álljon. Wrangel megbízásáról Denikint értesítették, mire ő is hozzájárult ehhez.

1920 március 22-én adta ki Denikin utolsó parancsát, amely így hangzott: «Wrangel tábornokot kinevezték Dél-Oroszország fegyveres erőinek parancsnokául. Felhívom a hadsereget, hogy üdvözlje utódomat. Adjon az ég a hadseregnek győzelmet Oroszország megmentése céljából».

Denikin másnap Konstantinápolyba utazott, onnan egy angol cirkálón Angliába.

Denikinnel nagy orosz államférfiú tűnt le a közélet színpadáról. Tiszteletet érdemel hazafias érzése, puritán egyszerűsége és becsületessége. Hogy ellenforradalma nem ért el eredményeket, annak oka főleg abban keresendő, hogy sem Denikin, sem a többi orosz politikus nem tudott megbirkózni azokkal az óriási nehézségekkel, amelyek minden ellenforradalmi megmozdulást lehetetlenné tettek. Itt sem volt meg a megfelelő kapcsolat a polgári és katonai hatóságok között, az egyes ellenforradalmi megmozdulások közt nem volt összhang és különösen fontos volt, hogy a külföldi orientáció lehetősége a világháború miatt meg volt nehezítve; Denikin kezdetben a németekre támaszkodott, a központi hatalmak leverése után azonban az antant már nem nyújtott számára olyan segílyt, hogy győzelmesen vehette volna fel a harcot a moszkvai kormánnyal.

5. WRANGEL ELLENFORRADALMA.

A Krim-félsziget, az orosz birodalom déli csücske utolsó mentsvára lett az ellenforradalmi orosz hadseregnek. Ukrajna, a Don-, Kuban- és Terekvidék a bolsevisták kezébe került, Georgia béketárgyalásokat kezdett Moszkvával.

Anglia a novorosszijszki katasztrófa után elhatározta, hogy támogatni fogja a krimi ellenforradalmi haderőket, sőt nem zárkózott el az elől sem, hogy az ellenforradalmi körök összeköttetésbe lépjenek a moszkvai vörös kormánnyal. A szevasztopoli haditanács elhatározta, hogy likvidálni fogja a dél-oroszországi haderőket és ezzel a feladattal Wrangel tábornokot bízták meg. Ezt a likvidálást kezdetben evakuálásnak gondolták; az új vezérkari főnök, Machrov tábornok szükségesnek tartotta a csapatok számára más területet szerezni. Wrangel tábornok az ezirányú angol jegyzék kézhezvétele után akként nyilatkozott, hogy az antantnak kötelessége segítséget nyújtani az ellenforradalmi hadseregnek. Még mindig voltak egyesek, akik a német segítségben bizakodtak, mások követelték, hogy a Krim-félsziget maga vívja meg döntő harcát Szovjetoroszországgal, a nélkül azonban, hogy győzelemre kilátás lett volna. A Krim-félsziget különben is kedvező terület volt az ellenforradalmi hadsereg megszervezésére, mert északi része nagyon keskeny földnyelv volt, amelyet túlerő ellen is könnyen lehetett védeni.

Wrangel előkészületei.

1920 április 11-én Wrangel tábornok kihirdette, hogy a kis Krim-félsziget lesz az a terület, amely meg fogja dönteni a hatalmas Szovjetoroszországot. Wrangel mindenekelőtt a lakosságot akarta megnyugtatni, kilátásba helyezte a parlament összehívását, valamint az igazságos birtokelosztást; szerinte egyelőre csakis katonai diktatúráról lehet szó, amihez igaz-

ságos közigazgatás járul; a főparancsnok mellé polgári tanács kerül. Nagy szerepet szánt Wrangel az egyháznak, a tanítóknak, mert a papok és tanítók által a lakosság hazafias érzését akarta erősíteni. A krimi kormányt eléggé népszerű emberek vették át, személyük biztosíték volt a demokratikus fejlődésre. Nagy gondot okozott a kormánynak a kozákok kérdése. Végre sikerült 1920 április végén Wrangel és a kozák atamánok közt megállapodást kötni: Wrangel kezében összpontosítja az egész polgári és katonai hatalmat, a főparancsnokságot gyakorolja a Krimben lévő kozák haderők fölött is, a kozákokat illető külpolitikai kérdéseket a kozákok a Wrangel kormánnyal összhangban intézik el.

Ezek után Wrangel nagy gondot fordított a hadsereg felszerelésére, megszüntette az eddigi elnevezéseket és hadseregét «orosz hadsereg»-nek nevezte. Nagy erőfeszítéseket tett a fővezér a fegyelem helyreállítása céljából, a katonai törvényszékek egymásután hoztak súlyos, sőt halálos ítéleteket, különösen zsarolási és zsákmányolási ügyekben. Különös gondot fordított a fővezér a repülőgépekre és gépkocsikra. Fáradtságos munkával sikerült négy új, eléggé harcképes hadtestet szerveznie. Az első hadtestet vezényelte Kutepov, a másodikat Slascsov, a harmadikat — amely Kuban-, Terek- és Astrachan-kozákokból állott — Pissarev tábornok, a jevpatoriai Donhadsereg alkotta a negyedik hadtestet. Különös súlyt vetett Wrangel a hírszerző szolgálat megszervezésére, főképpen az antibolsevista felkelések irányítására, Wrangel még Machno ukrajnai bandavezérrel is összeköttetésbe lépett.

Az Angliával való tárgyalások azonban semmi különösebb eredményt nem hoztak. Az angolok pusztán arról értesítették a krimi kormányt, hogy nem fogják engedni a délorosz hadsereg megsemmisítését és bolsevista támadás esetén flottájukat Krim segítségére fogják küldeni, ennél fogva Wrangel értesítette csapatait, hogy a bekövetkezendő harcokban csak a maguk erejére számíthatnak. Az angolok odáig mentek, hogy Wrangelnek határozott tanácsot adtak a Moszkvával való összeköttetések megteremtésére.

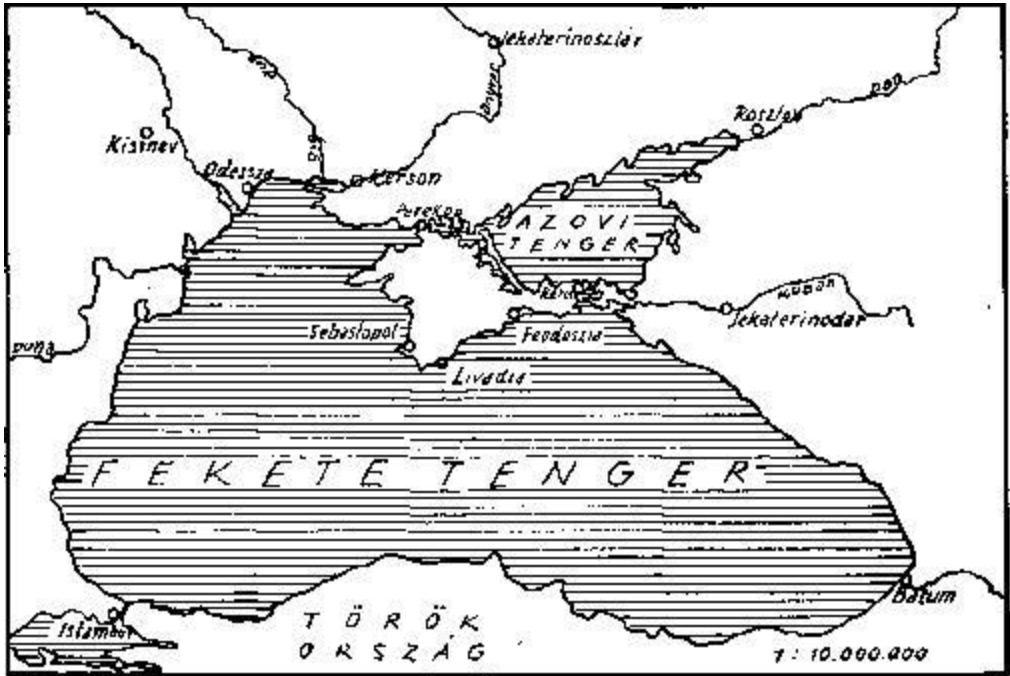
Május 20-án Wrangel két proklamációt bocsátott ki a lakosság számára, amelyekben felhívta Krim lakosságát az ellenforradalmi hadseregek támogatására és kijelentette, hogy ők az orosz szabadságért, vallásért küzdenek és feladatuk a vörös mótely kiirtása. Wrangel tekintélyét nagyon emelte ez a két proklamáció. 1920 május 25-én Wrangel az agrár-reformmal igazságosan rendezte a birtokviszonyokat.

Az első harcok.

Ezek után az előkészületek után elérkezettnek látta Wrangel az időt, hogy kiterjessze uralmi területét és május 25-én rendeletet adott ki, hogy a hadsereg keljen át a Perekop-földnyelven, amely a Krim-félszigetet Oroszországtól elválasztja. Erre az elhatározásra több ok indította. Az angolok

tárgyalásai a vörösökkel nem vezettek eredményre, ehhez járult az orosz-lengyel háború.

Május 25-én a hajnali órákban keltek át az ellenforradalmi csapatok a Perekop-földnyelven és a Songár-vasúti hídon; a vörösök alig fejtettek ki ellenállást, Wrangel csapatai tovább folytatták előnyomulásukat, úgyhogy az ellenforradalmi haderők már elérték a Dnyeper vonalát is. A hadjáratban résztvettek a Doni kozákok is, ezek lovak nélkül harcoltak, mert tudjuk, hogy lovaikat a behajózás előtt ott kellett hagyni; mégis boldogok voltak, hogy

A Krím-félsziget és Wrangel ellenforradalma.

közeledhetnek hazájukhoz. Minthogy a kozákok gyalog hadjáratra kevésbé voltak alkalmasak, Wrangelnek első gondoskodása volt a kozákok számára lovakat szerezni az ottani parasztságtól. Ennélfogva a fehérek a rekvirálások miatt csakhamar elvesztették a lakosság jóindulatát. 1920 június 5-én Tauriát teljesen kiűrtették a vörösök, Wrangel pedig csapatainak pihenőt adott.

Ekkor kezdett a vörös sajtó állást foglalni Wrangel ellen. A moszkvai újságok azt hirdették, hogy Wrangel tábornok fehér bandái megszállották a leggazdagabb vidékeket és nagy kárt okoztak a vörös kormánynak. A sajtó szemrehányást tett a kormánynak, hogy nem törődött eleget Wrangel ellenforradalmával és felhívta a népbiztosok figyelmét az ellenállásra. Ennek következtében a lengyel frontról a 9., 12., és a 14. vörös hadseregek részeit

déli irányban vetették be, Sloba parancsnoksága alatt egy lovas hadtest került alkalmazásba, amely július 19-én kezdte meg a támadást Wrangel ellen azzal a céllal, hogy a fehér hadsereg összeköttetéseit megszakítsa. A fehér hadsereg harcai a vörös lovasság ellen nagy sikerrel jártak, Wrangel legkiválóbb csapatai, repülőgépek és páncélautók segítségével teljesen bekerítették a vörös lovasságot, úgyhogy Sloba nagy vereséget szenvedett. A fehérek lelkesedése a győzelmek folytán nem ismert határt, Wrangel hadi tetteit a krimi újságok dicsőítették, a fővezért Nagy Péterrel, Napóleonnal, Nagy Sándorral hasonlították össze. A győzelem után Wrangel elhatározta, hogy meghódítja Észak-Tauriát, valamint a kozák vidékeket. A kozákok azonban nem értettek egyet Wrangel tervével, különösen tiltakoztak az ellen, hogy őket a fővezér a Moszkva elleni hadműveletekbe belevonja. Bbből is látszik, hogy ezek a támadó hadműveletek nem nyerték meg az egész lakosság tetszését.

Július 31-én kellett Wrangel rendelete szerint a támadást megindítani. Minthogy a fehér hadsereg számára a szükséges hajók nem állottak elegendő számban rendelkezésre, a vörösöknek idejük volt a támadást kivédeni és a fehérek ellen jelentékeny erőket harcba vetni; ennél fogva két hét múlva Wrangelnek ki kellett adni a rendelkezéseket, hogy a kozák területekről a hadsereget megint vegyék vissza a Krím-félszigetre. Az ellenforradalmi hadsereg nagy veszteségeket szenvedett, a halottak és sebesültek száma majdnem 50 %-ot ért el, ehhez járult a vereség erkölcsi hatása is. A Don-vidéken sem lehetett eredményt elérni, ennél fogva ezek a hadműveletek mindenütt sikertelenül végződtek.

Nagy szerepet játszott a hadműveletek sikertelenségében a krimi hadsereg szelleme is. A hadsereg már nem állott azokból az eszményi honfiakból, akik Kornilov tábornok felhívására g} "ülekeztek. A két éves háború alatt a hadsereg inkább hivatásos hadsereg lett, s a katonák főleg csak azért szolgáltak, hogy zsákmányolhassanak és meggazdagodhassanak. Wrangel és munkatársai mindent megtettek, hogy a hadsereg erkölcsi helyzetét emeljék, azonban még a legszigorúbb büntetések sem vezettek eredményre. Különösen nagy szerepet játszott — miként az eddigi ellenforradalmi harcokban is — a hadtápterületek katonasága, amely főleg csak üzletkötésből élt. Sajnos a fellépett drágaság mintegy rákényszerítette a katonákat, főleg a tisztikart az erkölcstelen kereseti forrásokra.

Május 25-én, a Wrangel-hadsereg előnyomulása kezdetén az angol kormány értesítette Wrangel tábornokot, hogy Moszkvával minden további tárgyalást megszüntet és semmi felelősséget sem vállal az antibolsevista hadsereg további sorsáért. Minthogy Wrangel nem törődött Anglia ellenzésével s mégis megindította a támadást, az angol kormány visszahívta megbízottait a Krím-félszigetről, mert Lloyd George angol miniszterelnök már február 24-én elhatározta, hogy Szoyjetoroszországgal kereskedelmi összeköttetésbe lép. Július havában az angol kormány megint felkérte Wrangel

tábormokot, hogy vonuljon vissza a kozák területekről a Krim-félszigetre; a kiürítendő területek semlegesek lesznek, ezeknek sorsa fölött a Londonban összeülő értekezlet fog majd dönteni. Ezt az ajánlatot azonban mind a moszkvai kormány, mind Wrangel tábornok elutasította. Nagyban emelte Wrangel tekintélyét, hogy a francia kormány, főleg kereskedelmi érdekből, elismerte a krími kormányt és Szevasztopolba megbízottakat küldött ki. Hoz a körülmény nagy lelkesedést keltett az egész Krim-félszigeten, mert mindenki az antant közeli segítségére számított.

Wrangel bukása.

Franciaország segítsége és Pilsudszki lengyel fővezér hadvezéri tehetsége révén az orosz-lengyel háború csakhamar a lengyelek teljes győzelmével végződött. A moszkvai kormány engedményeket tett a lengyeleknek és sietve megkötötte velük a békét azért, hogy minden rendelkezésre álló haderőt Wrangel ellen irányíthasson. Igen fontos szerepet játszott a bekövetkezett harcokban Kachovka vidéke, a Dnyeper mellett. Wrangel többször tett kísérletet a vörösök elűzésére, azonban a bolsevista hadvezetőség ottan hatalmas hídfőt épített, amelybe a legkiválóbb kommunista csapatok és sok tüzérség voltak összpontosítva. A hídfő ellen szeptember havában megindított ellenforradalmi támadások sem vezettek eredményre, Wrangelnek nagy vereség után meg kellett kezdenie a visszavonulást a Dnyeper-vonaláról.

Valamennyi történetíró egyetért abban, hogy a kis Krim-félsziget harca az óriási orosz birodalommal nagyon kalandos vállalkozás volt; sokan összehasonlítják ezt a háborút a béka és ökör meséjével, mert nyilvánvaló, hogy a Krim-félsziget nem vehette fel a harcot a hatalmas Oroszországgal. Az egész krími élet határozottan nagyvárosi hóbort jellegét viselte magán, ami elsősorban a napi sajtóban jutott kifejezésre, amely a fehérek eredményeit kiszínezte és vereségeit elhallgatta; a krími lapok még 1920 szeptember végén is Szovjet-oroszország tizenkettedik órájáról és bukásáról hoztak tudósításokat. A sajtó teljesen lehetetlennek tartotta, hogy a Krim-félszigetet a vörösök meghódíthatják, mert a sajtó szerint a perekopi erődítések minden támadásnak ellenállának; ezt a sajtó még október 24-én, tehát négy nappal Krim teljes bukása előtt is hirdette.

1920 október elején az orosz déli fronton a harchelyzet a következő volt:

A vörös hadvezetőség jelentékeny erőket összpontosított a Dnyeper-folyó mentén, a bolsevista sajtó szüntelenül hangoztatta bevált jelszavait: «Kommunisták a frontra!» «A fehér gárda utolsó hadseregét meg kell semmisíteni,» «Az októberi forradalom emléknepjára Krimnek megint vörösnek kell lennie». A vörös hadseregparancsnokság szintén élénk tevékenységet fejtett ki a bekövetkezendő hadműveletek irányításában, Frunse parancsnoksága alatt jelentékeny erőket összpontosítottak. Budienny lovas hadtestéről

azt a hírt terjesztették, hogy a vörös lovasság el van foglalva az ukrainai felkelésekkel; csakugyan az egész vörös lovasság összpontosítva volt Wrangel ellen. Lassankint tisztább képet nyert a krimi hadvezetőség, Wrangel maga hirdette, hogy a hadsereget vissza kell vonni a félszigetre, azonban Krímet minden körülmények közt tartani fogják.

A további hadműveletekre nézve több terv merült fel; voltak olyanok, akik a hadsereget vissza akarták vonni a félszigetre, mások pedig Észak-Tauriát tovább akarták tartani; Wrangel ezt az utóbbi tervet fogadta el. Tauria védelmét a fehérek támadó előtörésekkel akarták megvalósítani, azonban a vörös túlerők minden további támadást lehetetlenné tettek, sőt a fehérek kénytelenek voltak az egész hadsereget visszavonni a perekopi földnyelv mögé. Ez a visszavonulás a fehér hadseregnek majdnem teljes feloszlására vezetett; az Észak-Tauriában felhalmozott rengeteg hadianyag, különösen gabonakészletek a vörösök zsákmánya lettek; nagy szerepet játszott a hideg tél is, a ruházat hiánya, úgyhogy a katonáknak szalmát kellett tömni ruhájuk alá, hogy a hideg ellen védekezni tudjanak.

Miután a vörösök az ellenforradalmi csapatokat visszaverték a földszoros mögé, erősítéseket, főleg sok tüzérséget irányítottak a Krim-félszigetre, hogy Wrangelt mielőbb leverjék. A fehér erősítések nem voltak megfelelően kiépítve, sőt még a drótakadályok sem voltak mindenütt előkészítve, nagyon sok "építő" anyag egyáltalában nem volt beépítve, valamennyi krimi újság híre 18 nehéz ütegről mesének bizonyult. Nagy szerepet játszott a végső harcokban, hogy az állás legfontosabb részén a fehér hadvezetőség Kubani kozákokat alkalmazott, akik pedig már semmi harci kedvet nem mutattak.

Október 26-án kezdte meg a vörös nehéz tüzérség a harcot az erősítések ellen, egyidejűleg a vörös gyalogság is rohamra indult, élén a legkiválóbb lett ezredekkel. 26-ról 27-re virradó éjjel a vörösök átkeltek a sekély Sivasi tengeröblön és a fehér csapatok hátába kerültek; ezzel a védők helyzete már veszélyessé vált, s hozzájárult még az a körülmény is, hogy két Kubani kozák-ezred és több zászlóalj megadta magát a vörösöknek. Október 29-ig az egész fehér védővonal a vörösök birtokába jutott. Ez a körülmény megpecsételte a Krim-félsziget sorsát.

A vörösök Wrangelnek kapitulációt ajánlottak fel teljes amnesztia ígérete felett, azonban Wrangel elutasította a javaslatot és elrendelte, hogy a csapatok a lehető leggyorsabban vonuljanak vissza. A visszavonulás nagyobb rendben történt, mint az ismert novorosszijszki esetben. Orosz, francia és amerikai hajók elszállították a hadsereget a menekültekkel együtt. A Doni kozákokat a csataldzsai táborba szállították, az önkénteseket Gallipoliba, a Kubáni kozákokat Lemnos szigetére, az orosz hadihajókat a bisertai kikötőbe vitték, ahol a franciák a hajórajt lefoglalták.

A vörösök bevonulásuk után irtózatos vérfürdőt rendeztek, az áldozatok száma a legendyhebb számítások szerint is 40—50.000-re tehető; ezért nevezik

a Krím-félszigetet orosz temetőnek. Mindenekelőtt kivégezték a tiszteket és katonai hivatalnokokat kezdetben éjjelenként, nagy csoportokban, minthogy azonban így több tiszt meg tudott menekülni, a vörösök a kivégzéseket később egyenkint és nappal hajtották végre. Nagy szerepet játszott a vörösök által kiadott kérdőív is, amelyet a hatóságok előtt minden 16 évesnél

Pilsudski tábornagy.

idősebb lakosnak ki kellett tölteni; akit a legkisebb gyanú illetett, kérlelhetetlenül kivégezték.

Wrangel szerepe voltaképpen csak a Denikin-hadsereg likvidálására szorítkozott, azonban Wrangel lehetségesnek tartotta, hogy ezzel a kis hadsereggel is megdönthesse a vörös uralmat. A hatalmas Szovjetoroszországgal való háború semmi körülmények közt sem vezethetett eredményre, ami előre látható volt; így Wrangel tábornok kísérlete sem vezethetett másra, mint teljes összeomlásra, aminek jórészt a Krím-félszigeten maradt lakosság adta meg az árát.

6. AZ ÉSZAKI FRONT ELLENFORRADALMAI.

Amíg a leírt ellenforradalmi harcok Szibériában és a birodalom déli részében lejátszódtak, ugyanekkor Oroszország nyugati és északi tartományaiban is történtek kísérletek arra, hogy ellenforradalmi haderők a bolszevizmust megbuktassák.

Judenics ellenforradalma.

Orosz- és Észtország határvidékén az antibolszevista haderők élére az erzerumi győzelméről híres Judenics tábornok állott, akinek hadserege nem annyira oroszokból, mint inkább észtekből állott. Itt nem voltak politikai ellentétek, mint Kolcsáknál, nem játszott oly nagy szerepet a külföldi orien-

Ellenforradalmak az északi fronton.

20.000 emberrel megkezdte előnyomulását Petrograd ellen. Kezdetben ő is szép sikereket ért el, csapatai megközelítették a fővárost, sőt két külső erődét el is foglalták. Judenics több hétig tartó tárgyalásait azonban a vörösök kihasználták, jelentékeny erőket összpontosítottak a főváros védelmére, úgyhogy Judenics tábornok csapatai csakhamar túlerővel találták magukat szemben és ez a fehér hadsereg is összeomlott, mielőtt célját elérte volna.

táció kérdése, mint a déli fronton Denikinnél, azonban itt is csakhamar nehézségek merültek fel. Észtország főleg attól tette függővé az ellenforradalmi harcban való részvételét és csak akkor akarta Judenics támadását támogatni, ha az új orosz kormány elismeri az új határok épségben tartása mellett a kis államok teljes függetlenségét.

Judenics tábornok eleinte erre nézve nem akart határozott nyilatkozatot tenni, végül az angolok közbelépésére sikerült az ellentéteket elsimítani. 1919 őszén Judenics körülbelül

Nagy szerepet játszott ezekben a harcokban Vetrenko tábornok is, akinek feladata volt, hogy lovas dandárjával megszakítsa a moszkva-pétervári vasútvonalat és elfoglalja Tosznó vasútállomást, miáltal a főváros és az ország belseje közötti összeköttetés megszakad. Vetrenko tábornok Pétervár közelébe érve, nem tudott ellenállani a kísértésnek, hogy ne ő vonuljon be először a fővárosba, ennél fogva csapataival oda vett irányt. Petrograd elfoglalása nem sikerült, azonban Judenics tábornok jobboldala fedezetlenül maradt, amely körülmény nagyban hozzájárult az ellenforradalmi támadás sikertelenségéhez.

Bermond t ellenforradalma.

1919 őszén szintén nyugati irányból Litvániából kezdte meg előnyomulását Pétervár ellen Bermond t tábornok. Bermond t ellenforradalmi csoportja német segítségre támaszkodott, kifejezetten monarchista célokat szolgált és megtagadott minden közösséget a márciusi forradalom pártjaival.

Bermond t ellenforradalmi csoportja nem is kerülhetett harcba a vörösökkel, mert Lettország nem engedte meg a csapatok átvonulását; a lettek ugyanis Bermond t vállalkozásában még inkább függetlenségük veszélyeztetését látták, mint az észtek, mert Bermond t tábornok nyíltan kijelentette, hogy nem ismer el csak egy egységes Oroszországot, amelynek feje a cár. Ennek következtében, amikor csapatai megkezdték előnyomulásukat, Riga mellett a Duna-folyó átjáróinál az ellenforradalmárokat a lettek géppuskatűze fogadta, sőt még az ott horgonyzó angol hadihajók is beleelegyedtek a harcba. Ennek következtében Bermond t csapatai nagy veszteségeket szenvedtek, úgyhogy az egész vállalkozás dugába dőlt és Bermond t kénytelen volt 1919 október havában megkezdeni a visszavonulást a német tartományokba.

Miller ellenforradalma.

1917 őszén az antant angol, olasz és szerb csapatokat hajóztott ki Archangelszk kikötőben, abból a célból, hogy állandóan veszélyeztesse Pétervárt és ellensúlyozza a németek előnyomulását a keleti tartományokban. A Pool angol tábornok vezérlete alatt álló antant-csapatok nem avatkoztak be az orosz belügyekbe és eltűrték, hogy Archangelszkben baloldali szociálforradalmárokból álló kormány alakuljon; ez a kormány aztán antibolsevista hadsereget állított fel. A hadsereg egy része a baloldali szociálforradalmárokból a bolsevistákkal rokon vörösöket látott, ennél fogva a tisztük itt is puccsot rendeztek, letartóztatták a kormány tagjait, mire Archangelszkben jobboldali kormány alakult. A megbuktatott szociálforradalmárok itt is állást foglaltak az új kormány, főleg a hadsereg ellen.

Az antant csapatok egyáltalában nem óhajtottak résztvenni a bolsevizmus elleni hadműveletekben, sőt az orosz ellenforradalmár hadsereg és az antant csapatok közt az ellentétek annyira kiéleződtek, hogy az

antant 1919 őszén ittlelvő csapatait behajózta és elszállította a Murman-vidékről.

A Miller tábornok parancsnoksága alatt álló ellenforradalmi csapatok ezek után képtelenek voltak a vörösök támadását feltartóztatni és 1920 tavaszán Archangelszk és vidéke megint a vörösök birtokába jutott.

* * *

A Miller-hadsereg feloszlásával meghiúsultak az orosz ellenforradalmi kísérletek. A vörös kormány véres harcok után mindenütt diadalt aratott, mindenütt leverte az ellenforradalmi megmozdulásokat. Ezáltal az egész cári Oroszország — a nyugati határterületek kivételével — vörös uralom alá került és az összes oroszországi népek önkormányzatuk biztosítása mellett csatlakoztak a moszkvai kormányhoz.

7. AZ OROSZ-LENGYEL HÁBORÚ.

Az orosz ellenforradalmi háborúk között a legfontosabb a nagy lengyel-orosz háború volt, ez a jellegzetes mozgó háború, amelyben a két ellenfél már a világháború hadművelleti, harcászati és technikai tapasztalatai alapján állott szemben egymással. Az egész hadjáratnak különös érdekességet kölcsönöz az a körülmény, hogy a hadtörténelemben páratlanul álló esemény — az 1914. évi marnei csatában a visszavonulásban levő és megvert francia hadseregek megállása és a főváros falai alól való gyors visszafordulása — nem is tíz éven belül az orosz—lengyel hadszíntéren majdnem pontosan megismétlődött. Mindkét főváros több héten át vonzotta maga felé az ellenséges hadseregeket és Varsó is, mint Paris, hirtelen szabadult fel az ellenséges nyomás alól. A háború eseményei különben is nagyon hasonlítanak a marnei hadjáratához, az orosz hadvezetőség intézkedései hasonlítanak a németek haditervéhez, a lengyel fővezér 1920 augusztus havi ellentámadása majdnem azonos Joffre francia tábornok védelmi és támadó intézkedéseivel. Sok katonai szakíró összehasonlítja a lengyel hadműveleteket még az 1809-i regensburgi hadjáratral és ma is vitatkoznak azon, hogy az úgynevezett varsói «csoda» vajjon csak hadművelet volt-e, vagy csata és éppen abban rejlik a lengyel fővezérnek, Pilsudszki József marsallnak nagysága, hogy hazáját pusztán hadműveletekkel, minden különösebb veszteség nélkül megmentette a túlnyomó erejű orosz támadástól.

A háború előzményei.

A lengyel nemzet világtörténeti hivatása — mint a magyar nemzeté — az volt, hogy Kelet és Nyugat határán, két világhatalmi állásra törekvő faj ütközőpontjában, a nyugati műveltséget és a keresztény kultúrát védje

a barbár Kelet támadásai ellen. A lengyel nemzet ezt a világtörténelmi hivatását az elmúlt századok folyamán hűséggel és állhatatossággal teljesítette. A népvándorlás késői hullámai, a mongol áradat és a török veszedelem, a lengyel és magyar nemzet hősiességén tört meg és a lengyel nemzet verte vissza magyar segítséggel Rettenetes Iván orosz cár fenyegető támadásait is. A XVIII. században gyorsan emelkedő orosz birodalom és Poroszország közé beékelt lengyel királyság külpolitikai nehézségeihez a belső meg hasonlás és egyenetlenség is járult, s ennek következtében Lengyelországot

Pilsudszi törzskara.

a szomszéd nagyhatalmak felosztották. A lengyel kérdés ezóta fontos szerepet játszott Európa történetében. Napoleon a tilsiti békében megalapította a varsói nagyhercegséget, amelyet azonban a bécsi kongresszus ismét Oroszországnak juttatott. A múlt század harmincas éveiben a Franciaországból kiinduló forradalmi törekvések Lengyelországban is éreztették hatásukat, a lengyel forradalmat Paskievics herceg fojtotta vérbe. Ezután az orosz birodalom minden törekvése odairányult, hogy a hazájához és szabadságához szenvedélyesen ragaszkodó lengyel népet tüzzel-vassal eloroszosítsa és az orosz birodalmon belül nemzeti különállását megszüntesse. Azonban Németország és Ausztria, valamint Oroszország ezirányú erőszakos politikája sem

tudta a lengyel egység újabb megteremtésére irányuló törekvéseket elnyomni, úgy hogy a világháború kitörésekor a lengyel kérdés még mindig kérdőjel gyanánt állott az európai politika előtt.

A lengyelek szabadságjogait legkevésbé még Ausztria nyirbálta meg; itt állt az 1905. évi oroszországi mozgalmak során Oroszországból idemenekült Pilsudszki József a lengyel szabadságtörekvések élére. A lengyel kérdésből a világháború folyamán mind a központi hatalmak, mind az antant-államok hasznot akartak húzni: mindkét hadviselő fél célkitűzései között szerepelt a lengyel nemzet felszabadítása és az önálló lengyel állam helyreállítása. Áldozatot azonban egyik fél sem akart hozni és az önálló lengyel államot mindkét fél az ellenséges állam területének rovására kívánta helyreállítani. A lengyelek jól tudták, hogy segítséget sehol sem várhatnak, hogy az egyes hadviselő felek részéről tett ígéretek csak önző célokat takarnak és tisztában voltak azzal, hogy szabadságukat önerejükől kell kivívniok. Hízrt már 1914-ben megkezdődött a titkos szervezkedés, hogy a várható kedvező fordulat a lengyel nemzetet készen találja. Pilsudszki vezetésével alakult meg a lengyel titkos önvédelmi szervezet, ekkor alakultak meg Galíciában az osztrák-magyar hadsereg oldalán küzdő lengyel légiók, amelyek az oroszok ellen vitézül harcoltak és a Kárpátokban Magyarország védelmében is résztvettek. A lengyelek helyzete kétségtelenül nehéz volt, mert egyik hadviselő fél mellett sem foglalhattak határozottan állást. A központi hatalmak békeajánlatukban az új lengyel államot csak az orosz birodalom lengyel-lakta részeiből akarták megalkotni. Ez az eljárás végkép meggyőzte a lengyeleket arról, hogy a központi hatalmak oldalán nem tudják annyira óhajtott nemzeti szabadságukat kivívni, de az antant oldaláról sem sokat remélhettek, mert akkor még állt a cári Oroszország, a lengyel szabadság zsarnoki elnyomója. A lengyel kérdés ilyen módon való megoldása még azzal a hátránnyal is járt, hogy újból eltávolította a központi hatalmaktól a már békére hajló cári Oroszországot.

A cári birodalom összeomlásával az európai világpolitikai helyzet egyszerre megváltozott. Az antant-hatalmak a forradalmi Oroszországgal szemben — amely a központi hatalmakkal békét kötött — nem tartották kötelezőknek a régi megállapodásokat és ezért a németek és oroszok elválasztása végett a teljes történelmi Lengyelország helyreállítását tervezték. A forradalom miatt az orosz birodalom belső rendje is annyira megrendült, hogy a szociális forradalommal együtt a nemzeti mozgalmak is sikerrel jártak és az orosz birodalom határain lakó idegen nemzetek sorra kimondták függetlenségüket, így szabadult fel az orosz—lengyel terület is, de Lengyelország önálló élete még nem kezdődhetett meg, mert az országot még német és osztrák—magyar csapatok tartották megszállva. Pilsudszkit a németek Magdeburgba vitték fogságba, a lengyel légiók jórészt internálták, a légiók egy része Haller tábornok vezetésével Franciaországba menekült, ott kezdett szervezkedni.

A breszt-litovszki békekötés után a szovjet 1918 februárjában elismerte Lengyelország önállóságát. Ma már tudjuk, hogy Németország és a monarchia közt nagy harcok voltak Lengyelország hovatartozandósága fölött. Júliusban, amidőn a moszkvai és kievi német megbízottakat meggyilkolták, a németek megtorlás gyanánt Odessza, Rostov, Charkov, Mohilev, a Peipus-tó, Narva és Helsingfors vonaláig nyomultak elő. Ebben a helyzetben követ-

Zsákmányolt fegyverek a lengyel-orosz háborúban.

kezett be a központi hatalmak összeomlása. A monarchia november 3-án, Németország pedig 11-én kötötte meg az antanttal a fegyverszüneti szerződést; ezen a napon vette át a magdeburgi fogságából kiszabadult Pilsudszki József Varsóban az állami és katonai főhatalmat.

Szovjetország külpolitikai céljai azonban korántsem voltak békések és a szovjet imperializmusa semmiben sem különbözött a cári imperializmustól. A szovjetek végrehajtó bizottsága már 1918 november 13-án kijelentette, hogy Oroszország a breszt-litovszki béke határozmányait tárgy-

talánoknak tekinti és az egykori cári birodalomból kiszakadt új államokat tanácsköztársaság alakjában kívánja az orosz szovjetek köztársaságához csatolni. Ez lett volna az első lépés Európa forradalmasításához. 1918 november 18-án Trockij népbiztos a legfelső haditanács ülésén azt a kijelentést tette, hogy az osztrák és magyar forradalommal való egyesüléshez az út Kieven át vezet, a német forradalomhoz pedig Vilnán át, tehát a vörösöknek támadniuk kell nyugaton is, délen is. Ezt a támadást pedig elsősorban az újjászületett lengyel államnak kellett felfognia, amely pedig akkor még csak a szervezkedés kezdetleges állapotában volt. Az antant ezért nem sietette a német csapatok visszavonulását és a november 11-i német fegyverszüneti szerződésben a szövetségesek kifejezésre juttatták, hogy a németek oroszországi visszavonulását akkor fogják elrendelni, amidőn az újonnan megszervezett lengyel hadsereg eléggé erős lesz ahhoz, hogy a keleti hadszíntéren a német csapatokat felválthassa.

A poraiból újjáéledt lengyel állam a szövetséges hatalmak közül elsősorban Franciaország jóakarátát szerezte meg. Minthogy Németország és Szovjetország között nemcsak katonai, hanem gazdasági és politikai téren is közeledés történt, Franciaország külpolitikája a világháború után odaírányult, hogy Szovjetország és Németország között katonailag megszervezett korridort teremtsen. Ennek a korridornak tagjai voltak a Balti államok, Lengyelország, Csehszlovákia és Románia, amelyeknek katonai szervezete a világháború után francia támogatás mellett épült ki. Ebben rejlett az ok, hogy amikor 1920 nyarán az oroszok előnyomulása következtében Lengyelország már újabb elbukásnak nézett elébe, elsősorban Franciaország volt az, amely Lengyelországot hadianyaggal, tervekkel és tanácsokkal támogatta.

Az orosz birodalom és Lengyelország helyzete 1919-ben.

Az orosz ellenforradalmi háború megmutatta, hogy Szovjetországnak 1919 elején nagy belső nehézségekkel kellett megküzdenie. Minden irányból ellenforradalmi hadseregek nyomultak Petrograd és Moszkva felé. A szovjet vezetők, elsősorban Lenin és Trockij, hamar belátták, hogy a bolsevista uralmat csak úgy tudják fenntartani, ha a szétzüllesztett cári hadsereg helyett új, fegyelmezett, forradalmi hadsereget szerveznek. Míg a szovjet hadereje 1918 tavaszán csak az önkéntesekből toborzott és vörös gárda néven ismert munkás-alakulatokból, kínai kulikból és lett zsoldosokból állt, 1919 tavaszára már sikerült megfelelő hadsereget felállítani. Trockij újra bevezette az általános védkötelezettséget és minden 18—40 éves munkásra és parasztra kiterjesztette. A haderő szervezését és kiképzését a bolsevizmusnak behódolt egykori cári tiszték vették kezükbe és kiméretlen szigorral, a legerőszakosabb fegyelmi eszközökkel sikerült is igen rövid idő alatt új hadsereget teremteniök.

Mint hogy az ellenforradalmi mozgalmak leküzdése a haderő zömét igénybe vette, az orosz szempontból kevésbé jelentős lengyel hadszíntérre csak kevés erő jutott. A német csapatok visszavonulása után itt a 12., 15. és 16. orosz hadseregek álltak mintegy 40,000 fő állománnyal a lengyel határon és ezek 1919 január 5-én Vilnát, két héttel később Pinszk, Lida és Breszt-Litovszk városokat foglalták el. Azonban az egyre jobban erősödő lengyel haderő nyomásának az oroszok nem tudtak sokáig ellenállni és 1920 elején a hadszíntér északi részén már a Dunáig és a Bereznáig vissza kellett vonulniok. A szovjet ekkor alkudozásba bocsátkozott a lengyelekkel, de ezeknek a tárgyalásoknak csupán időnyerés volt a céljuk.

Amikor Pilsudszki József 1918 november 11-én Magdeburgból hazatért, első feladatául olyan hadsereg szervezését tűzte ki, amellyel az ország minden határát meg lehet védeni. Ez rendkívül nehéz volt és Pilsudszkinak a hadsereget valóban a semmiből kellett megteremtenie. A központi hatalmak összeomlásának idejében a lengyel állam körülbelül 30,000 főnyi katonával rendelkezett. A hadsereg magvát a volt legionáriusok alkották, a többi csapatok a felbomlott osztrák-magyar, német és orosz hadseregek hazatérő katonáiból és lengyelországi alakulatokból kerültek ki. Ez a főleg önkéntesekből alakult haderő rendkívül gyorsan növekedett, 1919 február végén már körülbelül 9000 tisztból és 147,000 katonából állott. Pilsudszki szervező tehetsége, a lengyel nemzet hazaszeretete és önfeláldozása csodákat művelt. Nagyon megnehezítette a hadsereg szervezését az a körülmény, hogy a lengyel állam területe a világháború folyamán hadszíntér volt, az ország anyagi és erőforrásai teljesen kimerültek, hiányzott a fegyverzet és lőszer, valamint a legelemibb szükségletek is, például a ruházat és lábbeli. A zászló alá jelentkező önkéntesek csak rövid néhány hetes kiképzésben részesültek és már siettek a határokra, főleg az orosz határra.

A helyzet az orosz határon volt a legveszélyesebb. A német csapatok visszavonulása után a lengyel haderő megszállotta a keleti határt, de mindenestre nagyon lazán. Maga a határkérdés sem volt tisztázva, az antant 1919 december 8-án az úgynevezett Curzon-vonallal a Nyemen és Bug folyók vonalát jelölte meg Lengyelország keleti határául, de ez a vonal hatalmas lengyel tömegeket szakított volna ki a lengyel nemzet testéből és így nem elégíthette ki a lengyelek jogos kívánságait. Az orosz hadszíntéren egyelőre közvetlen veszély nem fenyegette Lengyelországot, azonban a lengyel politikusok előre látták, hogy az ellenforradalmi mozgalmak leverése után a szovjet teljes erejével Lengyelország ellen fog fordulni, ezért elhatározták, hogy a frontot már jóelőre kitolják, hogy a későbbi hadműveletek az országon kívül játszódjanak le. A hadsereg fokozatos szervezésével együtt igyekeztek a szovjet csapatait kelet felé szorítani; már 1919 február havában egy lengyel csoport rajta ütött az oroszokon és ezzel vette tulajdonképpen kezdetét a nagy lengyel—orosz háború. Az 1919 évi eseményeket általában három időszakra oszthatjuk, február 9-én a lengyelek elfoglalták

Breszt-Iyitovszk, Pinszk, Lida, és Grodno városokat, április 20-án Pilsudszki személyesen vezetett meglepő támadással elfoglalta Vilnát, Litvánia ősi fővárosát, a második időszakban a lengyelek elfoglalták Kelet-Galiciát és Volhyniát, a harmadik időszakban a frontot a Duna, a Berezyna, Novogród-Volhynsk, Proskurov és Kamieneć-Podolski vonalig tolták előre.

Ez a mintegy 250 km-es térség a hadsereg fokozatos kiépítésével egyidejűleg történt. Fontos szerepet játszott az 1919 április havában Franciaországból hazaérkező iskola-hadosztályból és 5 táborigadosztályból álló Haller-féle légiós hadsereg. 1919 végén a lengyel hadsereg már 20 hadosztályból és 7 lovas dandárból állott és az egész haderő körülbelül 600,000 főre rúghatott.

A balti államok közül egyedül Litvánia kötött szövetséget Lengyelországgal; Észtország 1920 február havában, Finnország és Lettország április havában lépett szerződésre a szovjettel.

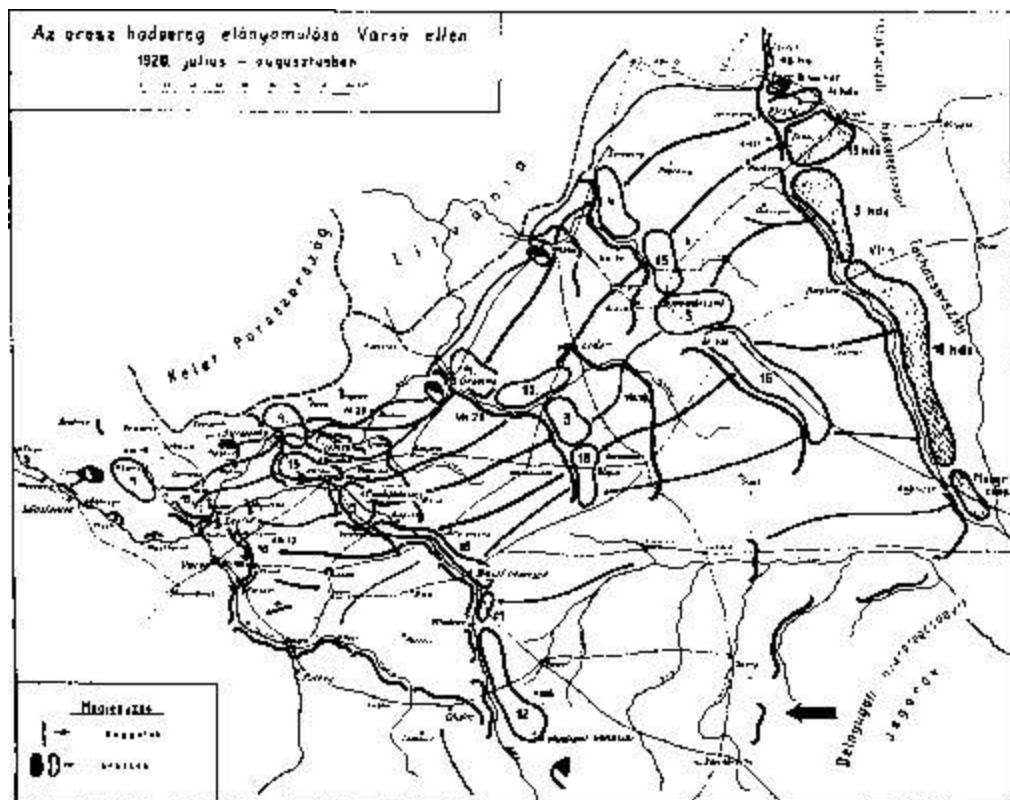
A hadszíntér jellemzése és a háború eseményei 1930 elején.

A közel 1000 km kiterjedésű orosz—lengyel frontot a Prypet mocsárvidéke két teljesen különálló részre osztja. A fehéroroszországi északi rész tavakkal, folyókkal és erdőkkel tarkított dombos vidék, a volhyniai déli Tesz áttekinthető, átszeldelt magas síkság. A hadszíntér a mocsárterületek kivételével hadműveletekre mindenütt alkalmas, sőt nagyobb lovastestek számára sem nyújt különösebb akadályt, azonban az északi és a déli részen működő erők közt az együttműködés megteremtése nehéz. A vidék nagyon kevés úttal rendelkezik, a Varsóból sugárszerűen kiágazó vasútvonalak a lengyeleknek megkönnyítették a belső vonalon való működést, az oroszok Varsó felé való előnyomulását megkönnyítette a Varsóba vezető három vasútvonal, haránteltolásra egy vasútvonal állott rendelkezésre.

Az 1920 év első hónapjait mindkét fél a döntő mérkőzésre való előkészületekre használta fel. Az oroszok már ekkor levették Kolcsák és Denikin ellenforradalmait, békét kötöttek Lettországgal és így hozzáláthattak haderejük zömének átcsoportosításához a lengyel hadszínterre. Az orosz hadseregek az ellenforradalmi hadseregektől zsákmányolt francia és angol eredetű hadianyagokkal igen jól voltak felszerelve, sok ágyúval, géppuskával, repülőgéppel, páncélautóval és páncélvonattal rendelkeztek. Szovjetországban már munkába kezdtek a hadi üzemek. Míg az oroszoknak a lengyel hadszíntéren 1920 januárjában csak 8 hadosztályuk volt, március végén már 20 gyaloghadosztály és több lovashadosztály is harcra készen állott. A szovjet diplomácia a balti államokon kívül még az erősen szocialista érzelmű német és cseh kormánnyal is felvette az összeköttetést. A bolsevista propaganda is teljes erővel kezdett működni, a lengyel paraszt-tömegeket izgatta a nemesek ellen, még a lengyel munkások is több ízben megtagadták a tengeri kikötőkben az antant hadianyagának kirakását, azonban a hazafias

lengyel nép általában a minden oldalról felbukkanó nehézségek ellenére is lelkes kitartással készült a döntő küzdelemre.

Az orosz haditervet a politikai célkitűzés határozta meg, a szovjet a világorradalmat akarta nyugatra eljuttatni és azért akarta az első döntő támadást a lengyelekre mérni. A támadás tervét nagy vonásokban a szovjet-vezérkar már 1920 február havában kidolgozta, részleteiben Kamenev március 10-én beszélte meg Mohilevben a főbb parancsnokokkal. Az orosz haditerv szerint a döntő támadást a Prypet mocsárvidéktől északra kell meg-

indítani, az első elérendő terület Minsk város vidéke. Az északi főtámadás alatt a délnyugati csoport tüntető támadást hajt végre Budienny lovas hadtestének közreműködésével, a további hadműveleteket a két csoport együtt hajtja végre, a déli csoport előnyomulási iránya Rovno városa, az egész nyugati haderő parancsnokságát Kamenev népbiztos vette át, az északnyugati hadseregcsoport parancsnoka az azóta kivégzett Tuchacevszkij lett, míg a déli hadseregcsoportot Jegorov vezette.

A lengyelek számára két lehetőség mutatkozott, vagy bevárják az oroszok támadását és aztán mennek át döntő ellentámadásba, vagy pedig rö-

tön támadást kezdenek, hogy az orosz erőket még a gyülekezés befejezte előtt megverjék. Pilsudszki maga is belátta, hogy csak a mozgó háború hozhat sikert és ilyen nagy kiterjedésű hadszíntéren, aránylag csekély erőkkel csak a kezdeményezés vezethet eredményre, ezért a lengyel hadvezetőség támadásra határozta magát. Pilsudszki erre a célra a Prypet folyótól délre lévő területet választotta és támadási irányul Kiev városát jelölte meg. Ez az elhatározás reményt nyújtott arra, hogy a lengyelek az itt lévő gyengébb orosz erőket gyorsan és döntően megverhetik, aztán a lengyel hadsereg az észak felől előnyomuló orosz hadseregek balszárnyát támadhatja meg. A katonai helyzeten kívül a déli irányban megindítandó támadásnak kedvezett Déloroszország politikai helyzete is. A lengyelek 1920 április 23-án Petljura ukrán atamannal békét kötöttek, amelynek értelmében az új ukrán állam lengyel védnökség alá helyezte magát és az oroszok ellen segítséget nyújtott.

A Kiev elleni lengyel támadás.

Az orosz szent város elleni támadást Pilsudszki személyesen tervezte és személyesen vezényelte. A lengyel haderő ekkor már 20 hadosztályból állott és 6 hadseregre volt felosztva. Főparancsnok volt Pilsudszki József marsall, vezérkari főnök Haller Stanislaw tábornok. A Prypet folyótól északra állt: az 1. hadsereg Majewski tábornok, a 4. hadsereg Szeptycki tábornok parancsnoksága alatt, ezektől délre működött a Polésiai csoport Sikorski tábornok alatt. A lengyel—litván határon a 7. hadsereg vonult fel. A Prypet-től délre állott a 3. hadsereg Rydz-Smigly tábornok — a jelenlegi lengyel főparancsnok — parancsnoksága alatt, ettől délre az 1. lovashadosztály Romer tábornok alatt, a 2. hadsereg L,istówski tábornok alatt, a 6. hadsereg Iwaskiewicz tábornok alatt. Az orosz hadszíntéren összesen 16 gyaloghadosztály, 6 lovasdandár és 2 ukrán csoport állott, az egész lengyel hadsereg ereje volt: 20 gyalog hadosztály, 6 lovas dandár és 1 ukrán hadosztály.

Az orosz hadsereg főparancsnoka Kamenev népbiztos, vezérkari főnök Lebedev volt, az északnyugati hadsereg-csoportot vezette Tuchacsevszkij. A hadseregcsoport állott a 4. hadseregből Sergiejev alatt, a 15. hadseregből Kork alatt, a 3. hadseregből Lazarevicz alatt, a 16. hadseregből Szollobuh alatt és a Mozyrzi csoportból Chvesin alatt. A délnyugati hadseregcsoportot vezette Jegorov, a csoport állott a 12. hadseregből Voskanov alatt, a 14. hadseregből Molkoczanov alatt és a lovashadtestből Budienny alatt. Az egész Lengyelország ellen felvonult orosz hadsereg állott 27 és V2 gyalog- és 7 lovas hadosztályból. A lengyel támadó déli hadseregcsoport ellenben 9 gyalog hadosztályból, 4 lovas dandárból és 2 ukrán dandárból állott. A lengyel haditerv szerint a támadást két mozzanatban kell végrehajtani, először Ovróc, Berdyczów, Zmerynka és Mohilev vidékét kell birtokba venni, aztán Kiev városát kell elfoglalni a Dnyeper folyó megszállásával. Az 1. lovas-

hadosztálynak Kozyatin vasúti csomópontot, a 14. orosz hadseregparancsnokság székhelyét kell elfoglalni, a 7. lovas dandárnak Malin mellett a Teterev folyó hídját kell birtokba venni.

Az északi szárnyon támadó 3. hadsereget Pilsudzki személyesen vezényelte, ez a hadsereg és a középen álló 2. hadsereg a támadást április 25-én kezdte meg, a déli szárnyról a 6. hadsereg április 26-án kezdte meg előny omu-

Rydz-Smigly lengyel tábornagy.

lását Mohilev irányában. A támadás az oroszokat teljesen meglepte, azonnal megkezdték a visszavonulást, a visszavonuló oroszokat a lengyelek nagy lendülettel üldözték. Nagy érdemeket szerzett ezekben a harcokban Rydz-Smigly tábornok parancsnoksága alatt az 1. légiós hadosztály, amely az orosz harcvonal áttörése után már április 25-én este, részben gépkocsi szállítással elérte Zitomir városát; 26-án az északi szárny már 50 km tért nyert, a 3. és 7. lovas dandárok elérték a Teterev folyó vonalát. Az első

lovashadosztály Romer tábornok parancsnoksága alatt április 26-án 39 órai lovaglás után három oszlopban megközelítette Kozotin városát, rövid pihenő után lovas támadással szétverte a nyugati oldalon a védő csapatokat és másnap, 27-én lóról szállva, bevette a várost. Lengyel adatok szerint az oroszok nagy veszteségeket szenvedtek, 8500 katona került fogságba, a lengyelek 28 ágyút és 180 géppuskát zsákmányoltak.

Május 4-én a lengyelek az egész fronton elérték a kitűzött támadási célokat, a következő napokban a Kiev elleni támadásra csoportosultak. Az oroszok a várost ellenállás nélkül ürítették ki és rengeteg vasúti szerelvényt és hadianyagot hagytak vissza, komolyabb ellenállást csak május 10-én kíséreltek meg az oroszok a Dnyeper hídfőjében, de a lengyelek ezt is leverték, mire az oroszok Brovary irányában visszavonultak. Az orosz szent város elfoglalása nagy lelkesedést keltett egész Lengyelországban, a fehér-sasos zászlók győzelmeitől visszhangzott egész Európa.

A déli lengyel hadseregek támadásával egyidejűleg a Polesiai lengyel csoport is elérte a Berezyna és a Prypet között a Dnyeper vonalát. Pilsudszki az ukrainai váratlan támadással teljesen elérte célját, az oroszok déli hadseregcsoportja mondhatni megsemmisült és a háború folyamán a megvert orosz csapatok már nem játszottak szerepet. Lengyel adatok szerint az oroszok mintegy 20,000 foglyot vesztek, a lengyelek 120 ágyút és 420 géppuskát zsákmányoltak.

A májusi és júniusi harcok.

Pilsudszki marsall a sikeres ukrainai támadás után az északi hadszíntéren is támadásba akart átmenni. Brre vonatkozólag május 11-én Kalenkoviczban folytak az első megbeszélések. Pilsudszki terve az volt, hogy Zlobin és Mohilsv irányában fog támadni és ezzel megelőzi az oroszok támadását. A lengyel sikerek hatással voltak az északi és nyugati hadszíntér eseményeire is. Az oroszok elhatározták, hogy a védelemből támadásba mennek át, hogy megtarthassák állásaikat és a lengyeleket megfosszák attól a lehetőségtől, hogy magukhoz ragadhassák a kezdeményezést. Így indult meg május 14-én az orosz támadó hadjárat, amely megkezdődött még az összes erők összpontosítása nélkül; a később beérkezett hadosztályokat az orosz hadvezetőség egyelőre tartalék gyanánt alkalmazta.

Az oroszok terve az volt, hogy a lengyel haderő északi szárnyát szétverik és a lengyel hadsereget a Polesia mocsaraiba szorítják. A főtámadást az orosz 15. hadseregnek kellett a lengyel 1. hadsereg ellen végrehajtania, a 16. orosz hadseregnek Minsk irányában kellett támadnia, hogy az ott álló lengyel erőknek a főtámadó csoport harcába való beavatkozását megakadályozza. Az orosz támadás a lengyeleket a Berezyna felső folyásáig szorította vissza, azonban a lengyel hadvezetőség idejében felismerte a helyzetet és a veszélyeztetett helyekre a 4. és 17. hadosztályokat irányította. Május

20-án az orosz 16. hadsereg is támadni kezdett, átlépte a Berezyna vonalát, de a lengyel 4. hadsereg ellentámadása következtében kénytelen volt visszavonulni a Berezyna mögé. Május végén Pilsudszki az 1. hadsereg északi szárnya mögött az újonnan szervezett 7. tartalék hadsereget gyülekeztette Sosnkowski tábornok parancsnoksága alatt és azzal június 10-ig sikerült Boryszov vonalát elérnie; itt Pilsudszki a támadást beszüntette és védelmi állást foglalt el. Ezzel az ellentámadással Pilsudszki jelentékenyen megrövi-

Az orosz-lengyel béke megkötése.
(Joffé orosz és Domszki lengyel kiküldött.)

dította a főellenállási vonalat, ezen a réven az első vonalban sok csapatot takaríthatott meg és nagyobb tartalékokat különíthetett ki. Nagy súlyt vetettek az oroszok Molodecso elfoglalására, mert ez a vasúti gócpont nagy szerepet játszott a lengyel hadseregek élelmezésében, azonban a vasút irányában történt orosz támadások nem érték el a vasútállomást. Annyit mégis sikerült az oroszoknak elérniök, hogy a lengyelek kénytelenek voltak a veszélyeztetett területekre még a déli hadszíntérről is csapatokat eltolni, s ennek következtében a Kiev környékén levő lengyel erők nagyon meggyöngültek.

A déli hadszíntéren nagy szerepet játszott Budienny lovashadtestének működése, amely főleg kozákokból, kirgizekből, tatárokból és más pusztai népekből állott. Ez a 27 ezredből álló lovashadtest, amelyet tüzéség, géppuskák, páncélautók, valamint kocsikon szállított gyalogság is megerősített, félelmetes erőt képviselt; harci erejét még a kíméletlen, ázsiai rabló hadmodor is megerősítette. Budienny április 26-án indult meg a déli frontról Rostov vidékéről Ukrajnába, május 27-én 1100 km-es menet után hadteste már Human vidékén volt összpontosítva.

A lovas hadtest beérkezte után az oroszok május 28-án kezdték meg Ukrajnában az ellentámadást. Az orosz északi szárnyon a 12. hadsereg, a déli szárnyon a 14. hadsereg támadott, a két hadsereg közt a lovashadtest nyomult elő. Az orosz támadás teljes sikerrel járt, az oroszok visszafoglalták Kievet, a lengyelek a visszavonulást az egész Dnyeper vonalon megkezdték és június végén visszavonultak körülbelül abba a vonalba, ahonnan áprilisi támadásukat megkezdték. Csak a legdélibb szakaszon, a Bug és Dnyeszter között sikerült a lengyelekkel szövetséges ukránoknak körülbelül 30 km-re az áprilisi kiindulási vonaltól keletre megállani.

Az exportált forradalom.

Tuchacsevskij marsall, az északnyugati orosz front parancsnoka a moszkvai katonai akadémián előadásorozatot tartott a lengyel—orosz háború eseményeiről, amelyben kifejezésre juttatta, hogy a szovjet célja ezzel a hadjáratral Európa forradalmasítása volt. Előadása során egész fejezetet szentelt az exportált forradalom elvének, gondolatmenete következő:

A júniusi lengyel vereségek miatt nyugtalanság és fejtelenség vett erőt nemcsak a lengyel burzsoázián, hanem európai pártfőgőikon is. Curzon lord jegyzékben fordult a szovjethez, amelyben azt indítványozta, hogy az oroszok álljanak meg az elfoglalt területek vonalán, az angol kormány pedig közvetíteni fog a lengyelek és a szovjet közt a közös határok megállapítása céljából, alapul véve Lengyelország néprajzi határait. Anglia már egyszer kíséreltezet ilyen közvetítéssel, a szovjet és Wrangel közt, azonban az angol közvetítés csak Wrangel támadó fellépését eredményezte. Curzon jegyzéke, jóllehet a szovjet győzelmeinek hatása alatt íródott, némely vonásban mégis ultimátum jellegével bírt: ha az angol javaslatot a szovjet nem fogadná el, az angol tőke támadó fellépéssel fenyegette meg az oroszokat, ennek következtében megjegyzi Tuchacsevskij, hogy a lengyel tőke és az orosz proletárforradalom harca európai jelleget öltött. Curzon közvetítésének visszautasítása harcra hívta volna az európai kapitalizmust és ez a harc életre-halálra menne. Még Lengyelország teljes szétverése esetén sem érne véget az osztályharc és ez elemi erővel csapna át Középeurópa államaira.

Tuchacsevskij megállapítja, hogy a nyugateurópai proletariátus fel volt készülve a forradalomra és támogatta volna a kelet felől közeledő szocialista

lavinát. Az orosz támadás előtt Fehéroroszország, a lengyel nemesek és a «féhér» lengyel hadseregek igája alatt nyögött és a parasztok felkelésre készültek. A szovjethadsereg tudatában volt annak, hogy Fehéroroszországon való áthaladása alatt nemcsak rokonszenves hangulattal fog találkozni, hanem mozgósítás által jelentékeny erővel is gyarapíthatja a hadsereget. Csakugyan mintegy 30,000 jó és megbízható újoncot soroztak be.

Tuchacsevszkij szerint a nép helyzete még Lengyelországban is kedvezett a forradalomnak, tényleg a bialystok-i kerület elfoglalása után meleg fogadtatásban volt része a vörös hadseregnek, a lengyel munkásság népgyűléseken határozta el a vörös hadseregbe való belépést, úgy hogy a lengyel területeken való tapasztalatok kedveztek a szocialista támadásnak. A lengyel munkásosztály nemzeti érzésének felébredése nem egyéb, mint a hadjárat elvesztésének eredménye és ha nem éri az oroszokat vereség, akkor a lengyelországi szociális forradalmat teljes siker koronázta volna.

Az orosz fővezér szerint a szocialista mozgalom maga után vonhatta volna nyugaton a forradalom kitörését, egész Európában a bolsevista támadás a feszült érdeklődés középpontjában állott, a német munkások nyíltan az antant ellen fordultak, vissza irányították a fegyver- és élelmiszerszállítmányokat, amelyek Franciaországból érkeztek a lengyelek számára, megakadályozták Gdansk-ban a lőszerszállító francia és angol hajók kirakodását, vasúti katasztrófákat idéztek elő, szóval valóságos forradalmi küzdelmet fejtettek ki Szovjetország javára. Keletporoszország érintésével ezrével tódultak a vörös hadsereg zászlói alá az önkéntesek és egy német lövészdandárt alkottak. A lengyel forradalmi bizottság szintén elhatározta lengyel vörös hadsereg létesítését, azonban az orosz vereség megakadályozta ennek a szervezésnek befejezését. Angliában a munkásosztályt szintén forradalmi szellem kerítette hatalmába, Olaszországban már kitörőben volt a proletár-forradalom, a munkások megszállták a gyárakat és ipari vállalatokat, az összes európai államokban megingott a tőke helyzete, a munkások mindenütt fegyvert ragadtak. Kétségtelen, hogy ha az oroszok a Visztulánál győznek, akkor a forradalom lángbaborította volna az egész európai szárazföldet, tehát az európai általános forradalom bizonyosan lehetséges lett volna. A kapitalista Európa mélyen meg volt rendülve és ha az orosz hadvezetőség nem követ el hadműveleti hibát és ha a harctéren nem éri a szovjetet vereség, akkor valószínű, hogy a lengyel háború azzá a láncszemmé vált volna, amely az októberi forradalmat a nyugateurópai forradalommal kötötte volna össze.

Tuchacsevszkij marsall előadásának az európai forradalomra vonatkozó fejezetét azért vázoltuk nagy vonásokban, hogy rámutassunk arra, hogy az orosz győzelem minő katasztrófális következményekkel járt volna nemcsak Lengyelország, hanem az egész művelt Európa számára. Érthető tehát, hogy mind az oroszok, mind a lengyelek mindent megtettek a bekövetkezendő élet-halál harc dicsőséges megnyerése céljából, mert a győzelem főleg a lengyelek szempontjából a nemzet élet-halál kérdése volt.

A júliusi orosz támadás.

Az említett politikai cél elérése és Lengyelország leverése céljából az oroszok a nyár folyamán nagyszabású hadműveletet készítettek elő. A hadjárat célja volt elsősorban Varsó birtokba vétele; az oroszok ezt a támadást katonailag és politikailag is alaposan előkészítették, kiegészítették a csapatokat, hadianyagot, lőszert és felszerelést és nagy gondot fordítottak a hadsereg szellemére is. A személyi pótlást a hadszíntéren jelentkezők toborzásával és gyors kiképzésével érték el, a felsőbb vezetőkben mutatkozó hiányok pótlására részben propaganda, részben kényszer útján a volt cári hadsereg tisztjeit vonták be a hadseregbe, különös gondot fordítottak a vasúti közlekedés rendezésére, az utánszállítás gyors és zavartalan lebonyolítására, a hadszíntéren mintegy 33.000 országos járművet vettek igénybe. A hadsereg hiánya főleg az összekötő és híradó eszközökben — úgymint táviró, távbeszélő stb. — mutatkozott, ez a körülmény azonban a varsói csata folyamán nagyon megbosszulta magát.

A lengyelek számbelileg és felfegyverzés tekintetében is gyengébbek voltak az oroszoknál, az oroszok számbeli fölénye főleg a döntés terén az északi hadszíntéren volt szembeűnő, ahol a júliusi hadjárat alatt körülbelül 200.000 orosz állott szemben mintegy 100.000 lengyellel.

Pilsudski marsall tisztában volt azzal, hogy az orosz támadást védelemmel nem lehet feltartóztatni, különben is a lengyel fővezér ellensége volt az álló háborúnak, mert ezt a marsall a lövészárok-rendszer molochjának nevezte, amely minden erőt magához vonz és minden magasabb hadművelési tervet lehetetlenné tesz. A lengyel fővezér elhatározta, hogy a hadműveletek folyamán ütőképes csoportot szervez és azzal alkalmas helyen és időben megtámadja az oroszokat. Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy az oroszok főerejüket az északi szárnyon gyülekeztetik, a marsall elhatározta, hogy a Prypettől északra lévő csapatait is a déli csoport magasságába visszavonja a régi német állások vonalába és mindkét szárnyon erős tartalékokat alkot; ezzel az önkéntes visszavonulással megrövidítette volna az arcvonalat és a szárnyakon tartalékok álltak volna rendelkezésére.

Az oroszok hadművelési terve általában ugyanaz volt, mint a tavaszi hadjáratban, a főtámadást a Keletporoszországra támaszkodó jobbszárnynak kellett végrehajtania és a lengyeleket a Polesiai mocsarakba kellett volna szorítania. A főtámadást a 4., 15. és 3. orosz hadseregnek kellett végrehajtania, a 16. hadsereg és a Mozyrz-csoport feladata volt Minsk irányában való támadással a velük szemben álló lengyel haderőknek a főtámadásba való beavatkozását megakadályozni. A Prypettől délre lévő orosz erőknek a főtámadással egyidejűleg elő kellett nyomulni és a szembenálló orosz erőket lekötöni, a déli csoport közepén működő Budienny lovas-hadtestnek feladata volt Rovno mielőbbi elfoglalása.

Az oroszok a főtámadás helyén is számbeli fölényben voltak, mert körülbelül 30.000 lengyelrel szemben mintegy 60.000 embert állíthattak ki.

Tuchacsevszkij a július 2-án 4 órakor reggel megindítandó támadásra a következőképpen intézkedett: A 4. hadsereg támadás által 5-ére nyomuljon Szarkowszczyzma és luzki területére, a III. lovas hadtest a Duna balpartján előnyomulva, délnyugati irányban kerüljön az ellenség hátába, a 15. had-

Weygand francia tábornok.

sereg Glebokie irányába támad, a 3. hadsereg 5-én foglalja el Dokszycét, 6-án vágja el a vasúti vonalat Parafianovonál, hogy a lengyelek visszavonulását megakadályozzák, a 16. hadsereg és a Mozyrz-csoport keljen át a Berezynán és támadjon Ihumen irányában. Ebből az intézkedésből látható, hogy az orosz haditerv az volt, hogy kettős átkarolással birtokba vegyék Hermanovicze, Glebokie és Luzki területét, onnan Vilna, Lida és Baranovice vonalát vegyék kézbe, mint második támadási célt.

Az oroszok hatalmas erővel megindított és harckocsikkal támogatott támadása teljes sikerrel járt, bár a lengyelek ellentámadásai többször feltartóztatták. Az orosz kettős átkarolás azonban nem sikerült, mert a lengyelek részben ellentámadásaikkal, részben gyors visszavonulás által teljesen felborították Tuchacsevszkij tervét. A túlerő hatása alatt a lengyelek az egész vonalon visszavonultak, részben azért is, mert a III. lovashadtest Düneburgtól délre már elérte a vasútvonalat. Az oroszok sikerének számbeli fölényük mellett részben az is volt az oka, hogy a lengyel vezetők még mindig a világháború állásharcának hatása alatt állottak, a mozgó háború elveit nem alkalmazták, hanem az állásharc segítségével — természetesen megfelelő tüzérség és műszaki eszközök nélkül — akarták az orosz támadást felfogni.

A gyors lengyel visszavonulás folytán július 6-án az oroszok elvesztették az ellenséggel való érintkezést, 7-én újból megkezdték a támadást, július 14-én az orosz 4. hadsereg elfoglalta Vilna városát, a III. lovas hadtest a vasútvonallal párhuzamosan Rovno felé nyomult előre. Vilna eleste a lengyeleket még gyorsabb visszavonulásra kényszerítette, úgy hogy augusztus 14-én hajnalban Varsó külvárosaiban már orosz lovasjárőrök jelentek meg.

A háború további menetére döntő befolyással voltak a hadszíntér déli részén lejátszódó események is; itt az orosz erőknél sikerült az első támadási célt, a Sluczka folyó vonalát elérni. Itten működött a 12. és 14. szovjet hadseregek közt Budienny lovas hadteste; Budienny három nap alatt 150 km-es menettel Rovno felé tört előre, a Gorin folyón főoszlopa meglepetésszerűen kelt, északi oszlopának, a 4. lovas hadosztálynak átkelését a 3. lengyel légiós hadosztály tartóztatta fel, a déli oszlop Rovnótól délre átkelt a folyón, mire a lengyelek a Gorin folyó vonalát is kényszerültek kiűriteni. A várost a 3. légiós hadosztály védelmezte, azonban július 4-én az orosz lovasság elfoglalta. A 2. lengyel hadsereg ekkor a 3. hadseregtől erősítéseket kapott és 8-án Rovno városát a lengyelek visszafoglalták, mire Budienny lovas hadteste déli irányban Dubno felé vonult vissza.

A rovnoi csatának jelentékeny következményei lettek; az oroszok déli támadása egyelőre megakadt és Budienny lovashadteste ahelyett, hogy északi irányban nyomult volna előre, dél felé szorult. A lengyelek is fokozatosan meggyöngítették itteni erejüket, a 2. hadsereget az északi frontra szállították. A déli szárnyon maradt 3. és 6. lengyel hadsereg, valamint az ukrán csoportok nem tudtak ellenállani az oroszok nyomásának, akik Rovnot, Dubnot és Podvoloczyskát ismét birtokukba vették, sőt Budienny július 20-án már IvUckot is megközelítette. Az oroszok ereje azonban ezen a szárnyon meggyengült és Budiennynek nem volt már alkalmja és módja, hogy az északon folyó hadműveletekbe döntően beavatkozzék. Amíg a déli fronton ezek az események történtek, az északi fronton Tuchacsevszkij üldöző hadserege átlépte a Niemen folyó vonalát. Ebben a helyzetben a déli hadsereg-csoport azt a feladatot kapta, hogy a lovas hadtest Lemberget foglalja el,

a 12. hadsereg Kovel, a 14. hadsereg pedig Tarnopol felé való előnyomulásra kapott parancsot.

Az oroszok világra szóló júliusi győzelmei Lengyelországban kétségbeesést váltottak ki, a lengyel legfőbb államvédelmi tanács a Spaa-ban ülésző nagykövetek tanácsához fordult segítségért és közvetítésért, a lengyel hadügyi és külügyi kormány azonnali békét kért az oroszoktól, akik azonban harctéri sikereik mámorában elutasító választ adtak, az antant ezirányú közbelépése sem vezetett eredményre. Ekkor merült fel az a terv, hogy Magyarország is nyújtson segítséget a veszélyeztetett testvérnemzetnek. Az antant jelentékeny segítséget nyújtott Lengyelországnak, főleg sok hadianyagot küldött, sőt Franciaország egyik legkiválóbb vezérért, Weygand tábornokot, Foch marsall volt vezérkari főnökét küldte Varsóba, akinek szintén jórésze volt Lengyelország megmentésében.

Ezekben a sorsdöntő napokban, amikor a lengyel nemzet legjobbjai is önbizalmukat veszítve néztek az elkerülhetetlen vereség és a biztos nemzeti összeomlás elé, bontakozott ki teljes egészében Pilsudszki marsall hazafiúi, államférfiúi nagysága és hadvezéri zsenialitása.

A lengyel ellentámadás és a varsói csoda.

1920 augusztus 6-án az orosz hadseregek általában a következő helyzetet érték el: a 4. hadsereg a keleti porosz határ és Osztrolenka közt, a 15. hadsereg Osztrolenka és Osztrov közt a Bug északi partján nyomult előre, a 3. hadsereg a Bug balpartján Szokolov magasságában volt. Itt az arcvonala a Bug déli partján megtört és a 16. hadsereg széles tagozásban a Bug déli partján nyomult előre; itt a front ismét megtört és a Bug jobbpartján húzódtott dél felé, mint a mellékelt térkép is mutatja. A Mozyrzi-csoport Vlodava mellett készült a Búgot átlépni, ettől délre széles kiterjedésben a 12. hadsereg, majd Brodytól nyugatra a lovas hadtest, végül Buczacztól keletre a 14. hadsereg nyomult előre. Ebből a helyzetből fejlődött ki a varsói csata néven ismert lengyel ellentámadás, amelynek eredményeképpen a lengyelek az eddigi diadalmasan előtörő oroszokat visszavonulásra kényszerítették és ez az ellentámadás eldöntötte az egész hadjárat sorsát.

Pilsudszki tanácsosainak haditerve volt az északi szárnyon az antant segítsége reményében Danzigra vetni a súlypontot, délen Románia támogatását igénybe venni, míg a lengyel közepet a Visztula-vonal védte volna. A lengyel fővezér Napoleon legfényesebb hadműveleteihez méltó haditervvel elvetette ezeket a javaslatokat és elhatározta, hogy a rendelkezésre álló 25 gyalog hadosztályból 15 hadosztályt használ fel Varsó és az északi szárny védelmére, 5 hadosztály a déli frontot védi Jegorov és Budienny ellen, míg 5 hadosztálya Wieprz folyó mögött csoportosul a Tuchacsevszkij déli szárnyának váratlan átkaroló megtámadására. A lengyel ellentámadás Pilsudszki marsall személyes műve, hadvezéri tehetségének eredménye. A geniálisan

elgondolt és vakmerőn végrehajtott hadművelet értékét még növeli az a körülmény is, hogy a marsall maga állt az ellentámadást végrehajtó csoport élére és azt személyesen vezette. A fővezér az ellentámadásra vonatkozó parancsát körülbelül egy időben adta ki az oroszoknak Varsó elfoglalására vonatkozó rendeletével.

Varsó birtokbavétele az orosz északi hadseregcsoportha háramlott, a déli hadseregcsoportha előnyomulása a lengyel ellentámadások következtében lassabban haladt előre és Jegorov feladata volt Lemberg vidékének elfoglalása. Ezt a hadműveleti célt is főleg politikai szempontból tűzte ki a szovjet hadvezetősége, mert Keletgalícia fővárosának elfoglalása után az ukránokat akarta forradalmasítani. A politikai és katonai célok ilyen összekeverése már sokszor vezetett a hadtörténelem folyamán kudarcra, ha ebben az esetben a szovjet Lemberget figyelmen kívül hagyta volna és déli erejét is Varsó ellen fordította volna, kétségtelenül győzelmet aratott volna. Kamenev orosz főparancsnok augusztus 12-én rendelte el, hogy a 12. hadsereg a 3. lengyel hadsereget támadja meg és vesse vissza a Visztulán át, ezt a parancsot azonban a hadseregek már nem tudták teljesíteni és a végrehajtáshoz nem is volt idejük.

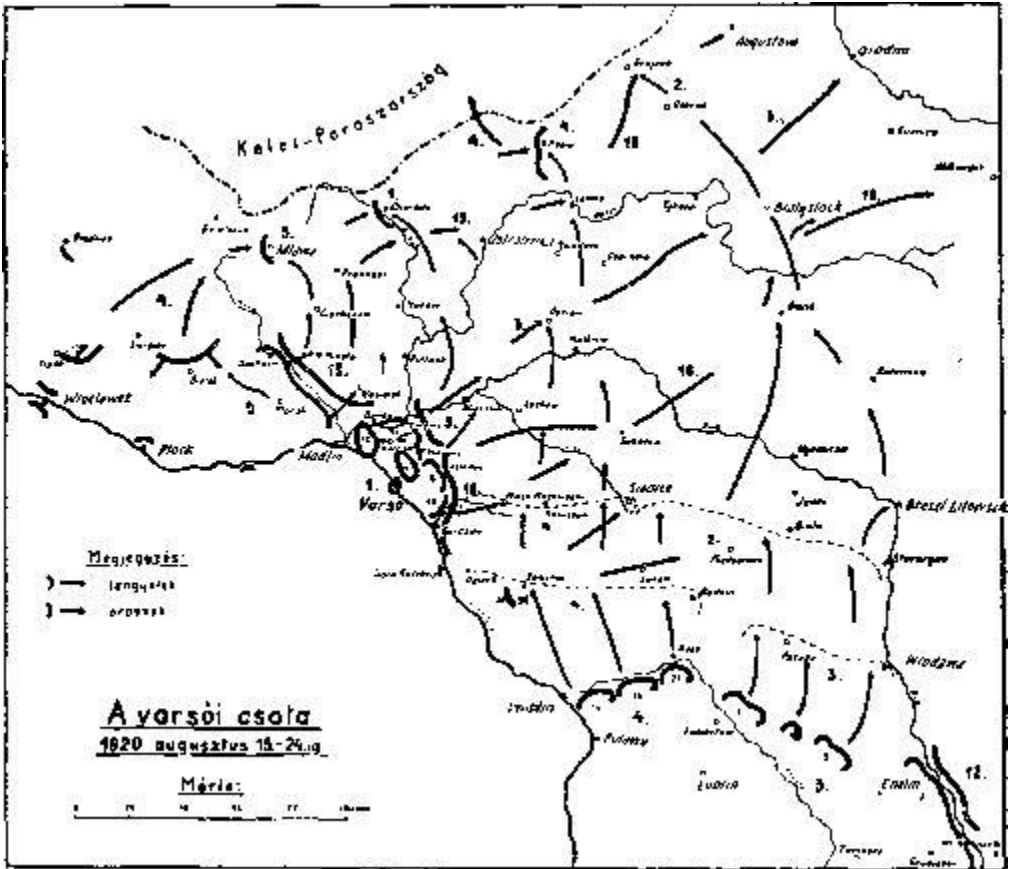
A Tuchacsevszki vezénylete alatt álló győzelmes északi orosz hadsereg valószínűleg nehéz tüzérségének hiánya miatt nem támadta meg közvetlenül Varsót, hanem tőle északnyugatra folytatta előnyomulását a Visztula északi partján, Paskievics herceg 1830-i lengyel hadjáratának mintájára és Varsótól nyugatra akart átkelni a Visztulán. Az orosz támadási terv nagyjából az volt, hogy amíg a déli hadseregcsoportha Lublin irányában előnyomul, addig az északi csoport zöme észak felől áttöri a lengyel felállítás balszárnyát és a Visztulán átkelve a Varsó, Cziechanuv és Módiin körzetében gyülekezett lengyel erőket hátba támadja és Varsót elfoglalja. Tuchacsevszki Varsó elfoglalására a következőképpen intézkedett:

A 4. hadsereg Torun irányában biztosítja magát és főerőivel Plock mellett lépi át a Visztulát, a 15. hadsereg Lovicznál kel át a Visztulán, a 3. hadsereg Modlinnál lépi át a Visztulát, a 16. hadsereg Garvolin irányából biztosítja magát és Varsótól északra lép át a Visztulán. Ebből az intézkedésből is látható, hogy az oroszok észak felé nagy megkerülő mozdulatot tettek, ami jelentékeny idővesztéssel járt. Az ellentámadásra vonatkozó parancsot Pilsudszki marsall augusztus 6-án adta ki. A lengyel fővezér tervének alapja az a körülmény volt, hogy az oroszok északi csoportjának déli szárnya a gyors előnyomulás következtében fedetlenül maradt, mert úgyszólván elszakadt a lassan haladó déli csoportól; ezt a szabadon álló szárnyat támadta meg Pilsudszki és erre a következő intézkedéseket adta ki:

Az északi csoport (5., 1., és 2. hadseregnek) Haller tábornok, volt vezérkari főnök parancsnoksága alatt az ellenség nyomása elől visszavonul a Visztulára és lehetőleg sok ellenséges erőt magára vonva, mindaddig feltartóztatja az ellenséget, míg az ellentámadás nem érvényesül.

A középső csoport, amelynek parancsnokságát maga Pilsudski marsall vette át, a 4. és 3. hadseregek 5 hadosztályából alakult azzal a feladattal, hogy a Vieprz folyó mögül északi irányban oldalba támadja a Varsó felé törő orosz erők balszárnyát, a déli csoport feladata az orosz déli hadseregek feltartóztatása.

Ez az alapjában véve egyszerű, de szellemes terv az ellentámadáshoz szükséges erők hiány miatt megvalósíthatatlannak látszott. A lengyel had-

erők zöme a főváros körül csoportosult, a tartalékok már felemésztdtek, azonban Pilsudski bámulatos eréllyel, vakmerőséggel határos elszánt bátorsággal megoldotta ezt a lehetetlenséget is. A marsall az ellentámadó csoportot úgy alakította meg, hogy a 4. hadseregnek a Bug folyó mögötti erőiből a 14., 16. és 21. gyaloghadosztályokat a Vieprz mögé vonultatta vissza és ide vonta a déli hadseregcsoportban működő 3. hadseregből az 1. és 3. légiós hadosztályokat is. Ezt a veszélyes hadműveletet a déli szárnyon a 4. és 2. lovasdandárok biztosították. A marsall az ellenségtől való elválás idejét augusztus 7-éről 8-ra virradó éjjelben állapította meg, az ellentámadást augusztus 17-ére tervezte.

Az ellentámadáshoz csoportosuló hadosztályok összevonása nem volt könnyű feladat, a 4 hadseregből kivont hadosztályoknak heves harcok közepette kellett az ellenségtől megválniuk, és aztán kockázatos oldalmenetet kellett végrehajtaniuk. A délről idevont légiós hadosztályoknak szintén bámulatraméltó teljesítményeket kellett végrehajtaniuk. A két hadosztály Rydz-Smigly tábornok parancsnoksága alatt augusztus 8-án előbb sikeres támadást hajtott végre, azután részben vasúton, részben erőltetett gyalogmenetben indult meg a körülbelül 200 km-re fekvő gyülekezőhely felé.

Az ellentámadó csapatok még a kijelölt idő előtt érték el az összpontosítás helyét és augusztus 12-én Pilsudszki marsall is elutazott vezérkari főnökével, Rozwadowski tábornokkal Pulavyba, a támadó csoport főhadiszállására. A támadáshoz való csoportosítás a következő volt: a Vieprz mögött Demblintől keletre állott a 14. hadosztály, ettől jobbra a 16., a jobbszárnyou Kocktól délre a 21. hadosztály, ehhez csatlakozott a Vieprztől keletre egy légiós hadosztály, a 4. lovasdandár és a 3. légiós hadosztály. A csoportosítás balszárnyát Demblinnél a 12. dandár biztosította, a jobbszárnyat Chelmtol keletre a Búgig széles kiterjedésben álló 7. hadosztály. Az ellentámadás sikere főleg attól függött, hogy a déli hadseregcsoportnak sikerül-e Budienny lovashadtestének észak felé való előnyomulását megakadályozni és a Varsó körül csoportosult erők fel tudják-e tartani az orosz főerőket.

Az orosz északi fronton ekkor a helyzet a következő volt: a III. lovashadtest augusztus 6-án elérte a modlin-i vasútvonalat, ekkor kapta az ott küzdő erőkből megalakított 5. lengyel hadsereg azt a parancsot, hogy az oroszok jobbszárnyát támadja meg és dobja vissza. Ezt az erejét túlhaladó feladatot az 5. hadsereg már nem tudta végrehajtani, 12-én az oroszok már átlépték Mlava—Pultusk és Cziechanuv vonalát, a 15. orosz hadsereg pedig déli irányban Nasielsk városát közelítette meg, a 3. lovas hadtest átlépte a Vkra folyót, ahol elkeseredett harcok fejlődtek ki, végül sikerült az orosz 15. hadsereget megállítani. Az oroszok északi szárnyán működő 4. hadsereg és a lovashadtest előnyomulásukat nyugati irányban folytatták, tehát az orosz haderők zöme északon részben üres térben haladt nyugat felé, részben pedig a Vkra folyónál megakadt.

A varsói hídfő ellen az orosz 3. és 16. hadsereg támadása augusztus 6-án indult meg, a város előterepén Zegrze és Radzymin környékén elkeseredett harc fejlődött ki, de az oroszok nem tudtak eredményt elérni; Tuchacsevszkij a 4. hadsereget akarta délkelet felé fordítva a lengyel hadsereg oldalába rendelni, ezt a rendeletet azonban csak a 4. hadsereg két szélső hadosztálya teljesítette, zöme tovább nyomult előre az eredeti irányban.

Augusztus 16-án az oroszok már mindenütt Varsóhoz közeledtek, de az előnyomulás a lengyelek vitéz ellenállása és az orosz vezetés kapkodása miatt, valamint a 4. hadsereg és a lovashadtest elkanyarodása következtében megakadt, egyszersmind megszűnt az összeköttetés az oroszok északi és déli hadseregcsoportja közt, mert az orosz déli hadseregcsoport Lemberg irányában

nyomult előre és ennél fogva már nem avatkozhatott be az északi hadi eseményekbe. Ez volt a hadszíntéren az általános helyzet, amikor Pilsudszki marsall augusztus 16-án, tehát egy nappal a kitűzött idő előtt, a Vieprz folyó mögött gyülekezett csoporttal megindította az ellentámadást. A balszárnyon álló 4. hadosztály első támadási célja a varsó—breszt-litovszk-i műút volt; a 3. légiós hadosztály harcban állott az 58. szovjet hadosztállyal. A későbbi hadműveletek folyamán Pilsudszki számított a 2. légiós hadosztály támogatására.

Csicserin orosz külügyi népbiztos.

A lengyel ellentámadás teljes sikerrel járt. A lengyel 4. hadsereg hadosztályai meglepték a 16. szovjethadsereg balszárnyán álló 8. és 10. hadosztályt, amelyek pánikszerűen menekültek. A lengyelek meglepték a Mozyrzi-csoportot is, amelyet szintén visszavonulásra kényszerítettek. Az 1. légiós hadosztály Bialát érte el, a 3. légiós hadosztály az 58. szovjethadosztályt Vlodawa felé dobta vissza. Pilsudszki ekkor a varsói csapatoknak is elrendelte, hogy avatkozzanak be a támadásba. A marsall parancsa szerint az 1. hadsereg jobbszárnyán támadó 15. hadosztály már felvette az érintkezést a 14. hadosztállyal és a 4. hadsereg elérte Siedlice vonalát, az 1. légiós had-

osztály elfoglalta Biala vidékét, a 3. légiós hadosztály elérte Vlodawa városát. Az ellentámadás tehát teljes sikerrel járt és az oroszoknak nem maradt más hátra, mint a lendületes támadásból fejtelten visszavonulásban keresni menedéket.

Az orosz visszavonulás és a háború befejezése.

Az orosz hadvezetőséget meglepte a lengyel ellentámadás; Tucha-csevszkij augusztus 17-én elrendelte, hogy a 4. hadsereg Cziechanov környékén csoportosuljon, a 3. hadsereg a Narev és Bug közti területet tartsa, a 16. hadsereg vonuljon vissza a Liviecig és ott védelemre rendezkedjék be, augusztus 19-én azonban az 5. lengyel hadsereg újból támadásra indult és visszaszorította a 15. és 3. orosz hadseregeket, mint a mellékelt térkép mutatja.

Augusztus 18-án Pilsudszki marsall az általános üldözésre a következő csoportosítást hajtotta végre: a 3. hadseregnek a Búgnál álló részeit megerősítették az eddigi 2. hadseregből ott maradt erőkkal. A 3. hadsereg 1. és 3. légiós hadosztályát és a 4. lovasdandárt, valamint a 4. hadsereg jobbszárny hadosztályát az új 2. hadseregbe vonták össze. A 4. hadseregbe beosztották az 1. hadsereg 15. hadosztályát, amely a 14. hadosztály mellett először csatlakozott a támadáshoz.

A Varsótól keletre álló lengyel erők ekkor már szintén támadásba mentek át és általában elérték a Liviec vonalát. Pilsudszki marsall az általános üldözésre a következő rendeletet adta ki: A 3. hadsereg feladata Lublin területének biztosítása, a Bug folyó megszállása és a déli szárnyon harcoló erők támogatása. A 2. hadsereg feladata erélyes üldözés észak felé, Bialystok és Breszt-Litovszk elfoglalása, a 4. hadsereg erélyesen folytatja az üldözést északi irányban, átkel a Bug folyón, az ellenséget visszaszorítja a régi német állások felé, az 1. hadsereg üldöz Lomza irányában, az 5. hadsereg támad Mlava irányában. Az üldözéshez a 4., 3., és 2. hadseregeket Pilsudszki tábornok vezényelte, míg az 5. és 1. hadsereget Haller tábornok alá rendelték. A lengyelek üldözése nagyon erélyes volt, az oroszoknak nem maradt más választásuk, mint gyors visszavonulásban keresni menekülést. Különösen veszedelmesen alakult a helyzet az orosz déli szárnyon, válságos helyzetbe került a 4. hadsereg is, amely nyugati irányban nyomult előre. Az orosz hadvezetőség számolt azzal a lehetőséggel, hogy Grodno—Breszt-Litovszk vonalában meg tud állni és ott beolvaszthatja a hadseregbe a 60.000 főnyi tartaléksapatot, azonban az összekötőeszközök hiánya és a 4. hadseregnek nyugat felé való előtörése megakadályozta ennek a hadseregnek a parancsnokát abban, hogy idejében megkapja a kiadott rendeletet. A 4. orosz hadsereg parancsnoka el volt szakadva a fővezérségtől és a szomszédos hadseregektől, tájékozatlan volt az általános helyzetről, sőt azt kedvezőnek találta és a visszavonulást időszerűtlennek tartotta. Augusztus 19-én a hadseregparancsnok a fővezérral történt véletlen telefonbeszélgetése során

kifejtette előtte felfogását, de a fővezér határozottan megerősítette az előbb kiadott visszavonulási parancsot. A lengyelek előnyomulásukat tovább folytatták, augusztus 16-án visszavetették a 16. orosz hadsereg csapatait és oldalba támadták a 3. és 15. hadsereg részeit, augusztus 22-én az ellenség Osztrolenka, Lomza és Bialystok vonalára érkezett, a 15. és 3. hadseregek minden erejüket megfeszítették, hogy feltartóztassák az ellenség előtörését és lehetővé tegyék a 4. hadsereg számára a Narev és a keletporoszországi határ közti keskeny folyosón való átjutást. Ez a feladat azonban megvalósíthatatlannak bizonyult, a 3. és 15. hadseregek nagy veszteséget szenvedtek és a 4. hadsereget már nem tudták megmenteni. Az ellenség ennek a hadseregnek zömét Keletporoszország határára szorította és német területre való átlépésre kényserítette.

A visszavonuló oroszok északi szárnya csak Grodnotól nyugatra tudott megállni; a várost csak szeptember első napjaiban vették a lengyelek birtokukba. A déli szakaszon Kövel, Rovno és Tarnopol szeptember hó közepén került a lengyelek kezére. A lovas hadtest Iyublin irányából nagy késedellel érkezett meg, az orosz fővezérség a lovasságot Zamosc irányába végrehajtandó rajtaütésre rendelte ki, de már késő volt.

Tuchacsevszkij megjegyzi, hogy az orosz csapatok szomorú állapotban érkeztek Grodno vidékére, de két-három hét múlva a csoport erői megint harcra képesek voltak és a hadsereg hangulata általában jó volt.

Már az orosz visszavonulás alatt Csicserin külügyi népbiztos és Sapieha herceg, lengyel külügyminiszter megállapodtak abban, hogy a fegyverszüneti tárgyalásokat Rigában kezdik meg; itt kötötték meg a békét is. A békeszerződés értelmében Vilna vidéke, a Lida-Baranovice-Rovno-i vasútvonaltól és a volt orosz várháromszög Lengyelország birtokába került.

A háború tapasztalatai.

Már a bevezetésben említettük, hogy júliusi orosz támadás és az augusztusi lengyel ellentámadás nagyban hasonlít az 1914. évi marnai csatához. Az orosz vereség egyik okát abban is kereshetjük, hogy a támadás megindításakor orosz részen a meglepetésnek sikerhez vezető körülményei hiányoztak, a lengyelek azonban tisztában voltak az oroszok hadművelési tervével és az orosz főerőnek nyugat felé való eltolásával; tehát erre és a fedetlenül maradt déli szárnyra alapították ellentámadási terveiket. A lengyel ellentámadás meglepte az orosz hadvezetőséget. Nagy szerepet játszott a hadjáratban, hogy a két orosz hadseregcsoport egymással semmi összefüggésben sem volt és egyik a másikat egyáltalában nem támogatta. Az orosz jobbszárny nyugat felé való előtörése csak politikai célokat szolgált és hátrányos volt a varsói csata eredményére.

Az oroszok veresége is bizonyítja, hogy a szakszervezeti fegyelem sohasem tudja pótolni a hazafias érzést; a lengyelek júliusi veresége ellenben

az országban a fanatikus erőfeszítés érzését váltotta ki, a hevenyében összeállított önkéntes alakulatok versenyezve küzdöttek és így mentették meg hazájukat az összeomlástól akkor, midőn a hetek óta győzelmes előnyomuló ellenség már a fővárost akarta elfoglalni. Ennélfogva elmondhatjuk, hogy a lengyel-orosz háború sorsát főleg a lengyel erkölcsi fölény döntötte el. Lengyelország ebben a hadjáratban tanúsított vitézségével a múlt évszázadok hibáit tette jóvá; a lengyel nép ereje az ellenség közeledtekor nem a politikai pártok küzdelmében emészte fel, hanem az egész nép egységes újjászületését biztosította.

Az orosz vezetés általában nem eshetik különösebb kifogás alá. A lovas-hadtest szerepe és teljesítményei kiválóak voltak. Nagy szerepet játszott az orosz vereségben az összekötő eszközök — távíró, távbeszélő, — hiánya, ez a körülmény megnehezítette a jelentéstételt, az összekötő szolgálatot, valamint a parancsadást.

Tuchacevszkij moszkvai előadásában az orosz hadsereg vereségéről így nyilatkozott:

«Az 1920. évi hadjáratból azt a végső következtetést vonhatjuk le, hogy azt a harcászat és nem a politika vesztette el. A politika nehéz, kockázatos és merész feladat elé állította a vörös hadsereget. De ez azt jelenti-e, hogy a feladatot hibásan tűzték ki? Nem volt egyetlen egy nagyobb művelet sem, amely ne kívánt volna határozottságot és merészséget. És ha hasonlatot vonunk októberi forradalmunk és külső szocialista támadásunk között, akkor természetesen arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az októberi feladatok jóval vakmerőbbek, nyaktörőbbek voltak. A vörös haderőnek módjában állt elvégezni a kijelölt feladatot, de nem végezte el. A hadjárat sikertelenségének első és legfontosabb okául azt kell tekintenünk, hogy a csapatok kiképzésének kérdésében kevésbé komoly gondosságot tanúsítottunk. A technikai eszközök is hiányoztak, mert nem fordítottak rájuk elegendő figyelmet. Továbbá néhány felsőbb vezető kiképzésének fogyatékosága lehetetlenné tette a hadszíntéren a szakszerű vezetés hiánya okozta csorbák kiköszörülését. A mérkőzés döntő pillanatában a nyugati és délnyugati csoportok erőinek derékszög alatt való eltérése már abban a percben eleve eldöntötte hadműveleteink sikertelenségét, amikor a nyugati csoport a visztulai támadást megkezdte. A 4. hadsereg minden összeköttetés nélküli működése kiragadta kezünkből a győzelmet és a végső leszámolásnál katasztrófánkat idézte elő. Nyugateurópa munkásosztályát a vörös hadsereg támadásának hírére felrázta a forradalmi szellem. Semmiféle jelszavak, amelyeket a lengyel burzsoázia vetett fel, nem tudták elhomályosítani a folyamatban lévő osztályháborút. Ez az érzés hatotta át mind a proletariátust, mind Európa burzsoáziáját és a forradalmi szellem hatalmába kerítette a világot. Kétségtelen, hogy ha kitéptük volna a lengyel kapitalisták kezéből nemesi és burzsoá hadseregüket, akkor a munkásosztály forradalma Lengyelországban befejezett tényé vált volna és a tüzet a lengyel védő-

falak nem tartották volna fel, hanem mint a megáradt patak, elárasztotta volna Nyugateurópát. A vörös hadsereg sohasem felejtí el Európának a forradalommal szemben tanúsított viselkedését és ha egykor új mérkőzésre hív ki bennünket az európai burzsoázia, akkor a vörös hadsereg össze fogja azt törni és Európában a forradalom lesz úrrá».

8. A VÖRÖS HADSEREG.

A mintegy 170 millió lakost számláló orosz tanácsköztársaság hadseregének legfőbb vezetése Voroszilov marsall hadügyi népbiztos és főparancsnok — mellesleg mondva volt lakatos — kezében összpontosul, mellette hadi-

Orosz gyalogság.

tanács működik, amelynek tagjai a népbiztosokon kívül az állam főbb katonai és polgári méltóságai. A haditanács elnöke Sztálin, a vörös cár, a bolsevista párt főtákará, aki az új alkotmány szerint is vezetőszerpet játszik az állam sorsának intézésében.

Az évi újoncjutalék mintegy 900.000 embert tesz, akik két évet szol-

gálnak ténylegesen; a bevonulás időpontját nem rég helyezték át a 20. évről a 19-re; még a nőknek katonai szolgálatra való alkalmazására nézve is történt gondoskodás. Az egész hadsereg békeállománya meghaladja a másfél milliót, a 40 éves korig tartó szolgálati kötelezettség folytán a hadiállomány 10—15 millióra rúghat. Ez az óriási hadsereg 84 gyalog, 18 lovas hadosztályra és 6 önálló lovas dandárra tagozódik, amelynek körülbelül $\frac{1}{3}$ -a a nyugati európai határon van elhelyezve; 1937 február havában tartották meg ennek a résznek próbamozgósítását. A Távol-Keleten Blücher marsall parancsnoksága alatt mintegy 500.000 főből álló, technikailag kitűnően felszerelt, hadsereg állomásozik, amelynek megerősítése a kínai bonyodalmakra való tekintettel állandóan folyamatban van.

Az orosz hadsereg voltaképpen a hét önálló szövetséges állam teljesen önálló, de a birodalmon belül egységesen vezetett hadseregeiből áll, amelyeknek vezénylete és kiképzése az egyes államok nyelvén folyik. A szovjet-köztársaság államai: Nagyorosz, Ukrán, Fehérorosz, transzkaukázusi, turkomán, üzbég és tadzsikisztáni önálló tanácsköztársaságok. A vörös hadsereg a proletariátus osztályhadserege, a polgári elem nem részesül kiképzésben, háború esetén a polgárokat fegyvertelenül munkásalakulatokba vonják össze.

Az ország területe 11 katonai kerületre van felosztva, a katonai kerületek nagyjában egybeesnek a tanácsköztársaságok területeivel.

1. Moszkvai kerület, székhelye Moszkva: 3 lövészhadtest és 1 önálló lovas dandár.

2. Leningrádi kerület, székhelye Leningrád: 2 lövészhadtest és 1 önálló lovas dandár.

3. Volga kerület, székhelye Samara: 2 lövészhadtest, 1 lovas hadosztály.

4. Ukrán kerület, székhelye Charkov: 5 lövészhadtest, 5 lovas hadosztály.

5. Északkaukázusi kerület, székhelye Rostov: 2 lövészhadtest, 3 lovas hadosztály.

6. Fehérorosz kerület, székhelye Smolensk: 4 lövészhadtest, 3 lovas hadosztály.

7. Középázsiai kerület, székhelye Taskend: 1 lövészhadtest, 1 lovas hadosztály, 3 önálló lovasdandár.

8. vSzibériai kerület, székhelye Novosibirsk: 4 lövészhadtest, 2 lovas hadosztály, 1 önálló lovasdandár.

9. Kaukázusi «vörös zászló» hadsereg, székhelye Tiflis: 6 lövészhadosztály, 1 önálló lovasdandár.

10. Távolkeleti hadsereg, székhelye Chabarovsk: alakulatai a 8. szibériai kerületbe tartoznak.

11. A kozákok katonai kerülete, székhelye Alma-Ata: alakulatai a 7. középázsiai kerületbe sorolhatók.

Azonban minden okunk megvan annak a feltevésére, hogy a vörös had-

sereg itt felsorolt adatai jelentékenyen alatta maradnak a valóságos helyzetnek. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a háborút nemcsak a fegyverek és gépek, hanem emberek is vívják és ezeknek lelkesedése, hazafiassága elsősorban döntő.

Oroszország földrajzi, klimatikus viszonyai és óriási távolságai mindig nagy szerepet játszottak a hadviselésben. A nagy távolságokon kívül a gyér vasúti és úthálózat is megnehezítette a hadsereg mozgósítását és a hadműveleteket, úgyannyira, hogy Oroszország majd minden hadjáratát vereséggel kezdte. Ennek ellenére tudjuk, hogy a világtörténelem három nagy hadvezére ment tönkre Oroszországban: Dariusz perzsa király, XII. Károly svéd király és Napoleon császár. Az orosz hadvezetőség számol ezekkel a földrajzi nehézségekkel és jelenleg nagy súlyt vet a hadsereg technikai tökéletesítésére és főleg a légi haderők kifejlesztésére, mert ezáltal a nagy

Orosz tankok.

hadműveleti távolságok leküzdhetők. Sztálin 1937. évi újévi hadparancsában kijelentette, hogy Oroszország az 1937. évet teljesen a hadsereg fejlesztésére és műszaki tökéletesítésére szenteli. Minden más feladat háttérbe szorul, mert a világ helyzete megkívánja, hogy a szovjethadsereg a föld legerősebb hadseregévé váljék.

Orosz vezető politikusok nyilatkozatai szerint az ipari ötéves terv eddig megvalósított részének az ország, főleg a hadsereg motorizálásához és a légi haderők teljes kiépítéséhez kellett vezetnie. Biztos ítéletet mondani az orosz ötéves terv eredményéről alig lehet. A szovjet-statisztika, tudjuk, teljesen megbízhatatlan, hiszen célja a propaganda. Ha vannak is, főleg a nehéz iparban, eredményei az ötéves tervnek, joggal felvethetjük mégis azt a kérdést, hogy ezek a nagyon is vitatható eredmények arányban állanak-e ennek a rendszernek emberéletben, erkölcsi és szellemi értelemben tett rettenetes pusztításaival?

Az orosz hadiipar a háború után fejlődött, addig főleg a külföldtől és elsősorban Amerikától függött. Míg a weimari Németországban liberális uralom volt, sok német mérnök és szakmunkás vándorolt ki Oroszországba. A híres olasz repülő-tábornok, Nobile is évekig állott orosz szolgálatban, ahol az úgynevezett félmerev léghajók építését vezette. A nagy orosz repülő-társaságoknál, elsősorban az euráziai társaságnál még ma is több magyar mérnök és pilóta teljesít szolgálatot. Ezek közt a legérdekesebb Kis János volt magyar tűzérőhadnagy esete, amelyet következőkben vázolunk röviden: A Károlyi forradalom alkalmával Kis János tűzérőhadnagy — aki a világ-háborút vitézül végigküzdötte — súlyosan megsebesült, úgy hogy egyik lábát amputálni is kellett. A főhadnagy Linder hadügyminiszter emlékezetes kijelentésének hatása alatt kivándorolt Odesszába és belépett az ottani ellenforradalmi hadseregbe. Denikin ellenforradalmának leverése után Kis főhadnagy is a vörösök fogságába került, azonban a bolsevisták felismerték nagy képességeit és néhány év múlva a magyar tiszt már a moszkvai katonai akadémia tanára. Jelenleg Kis János tábornoki rangban a távolkeleti hadsereg légi haderőinek parancsnoka és ebben a minőségben a kínai bonyodalmak során nagy jövő várhat rá.

A vörös hadseregnek tüzéséggel, géppuskákkal és motorokkal való ellátása, páncélvonatok és páncélautók építése óriási mértékben haladt előre, lígyhogy ma e tekintetben Oroszország az első helyek egyikét foglalja el a nagy államok körében.

Azonban a legnagyobb fejlődést érte el a legmodernebb fegyvernem, a légi haderők kiépítése. A repülőipart a «Glavaviaprom» nevű központi igazgatóság vezeti, amelynek a motorok és repülőgépek készítésével foglalkozó gyárak alá vannak rendelve. Ez az ipar, főleg az Urai-hegység nyugati lejtőjén van összpontosítva, ahol Platinovo, Aluminiovo, Carbonovo és más szovjet elnevezések alatt egész gyár városok keletkeztek. Ezek a gyárak abban a helyzetben vannak, hogy évente 1.500—2.000 repülőgépet és 10.000 motort tudnak előállítani. Francia jelentések szerint a szovjet-orosz repülőgépgyárakban jelenleg 250.000 munkás dolgozik éjjel-nappal. Csupán harci gázt állítólag 17 gyár készít. A légi haderők fejlesztését az is megkönnyíti, hogy Oroszország rendelkezik a szükséges nyers- és üzemanyagokkal, ennél fogva a külföldtől ebben a tekintetben teljesen független. Legutóbb itt állították elő a világ legnagyobb repülőgépét, a Maxim Gorkij nevű, 70 felfegyverezett katona szállítására alkalmas gépet, s emellett igen hatásos vadász- és bombagépeket, amelyeknek óránkénti sebessége jelenleg mintegy 500 km. Az orosz vezérkar gondosan vigyáz arra, hogy csak kevés géptípusa legyen, nehogy a pótalkatrészek szállítása körül zavarok támadjanak. 1931-ben Oroszországnak még csak 750, főleg amerikai eredetű repülőgépe volt, ezek száma 1933-ban már 2.700-ra emelkedett, 1934-ben 4.300-ra és legújabb adatok alapján feltétlenül meghaladja a 6.000-et, tehát szakvélemények szerint az orosz repülőflotta határozottan támadó célokat szolgál.

Ehhez járul a határok és a tengerparti támpontok gondos megerősítése, valamint a haditengerészet, főleg a tengeralattjáró hajók fejlesztése.

Igen nagy szerepet játszik Oroszországban az ejtőernyő-leszállások gyakorlása is. Ezt az «Osszavijakim» nevű társaság vezeti, amely a polgári repülést és légi közlekedést is irányítja. Az ejtőernyő-leszállást számos tanfolyamon és klubban gyakorolják, kezdetben az ugrás céljaira szolgáló, tűzoltótornyokhoz hasonló tornyokból, Irvin-féle hazai gyártmányú ejtőernyővel. Egy évi előzetes oktatás után a hallgatók katonai repülőtereken nyernek

Orosz csapatszemle a moszkvai Vörös-téren.

további kiképzést, ahol repülőgépekből ugranak le, később már a csoportos ugrást és a teherrel való leugrást is gyakorolják, valamint az éjjeli ugrást, a leereszkedést légző palackok nélkül, végül az ejtőernyő nyitásának késleltetését. Oroszország volt az első állam, amely ejtőernyőugró tanfolyamokat állított fel; Franciaország csak 1936 év végén követte az Avignon melletti ejtőernyőiskola felállításával. Anglia és Csehország most folytatnak kísérleteket ezen a téren. Ma már Oroszországban mintegy 80—100.000 hallgató nyert ejtőernyőugró kiképzést.

Az orosz pilóták szakkiképzése a technika magaslatán áll, amit bizonyít az északi Jeges-tengerbe befagyott «Kraszín» jégtörő személyzetének légi

úton történt megmentése, valamint több, orosz repülők által megdöntött világrekord, köztük a vitorlázó repülési és magassági világrekord is.

A vörös hadsereg leírása is mutatja, hogy a szovjet hatalmas erőfeszítéseket tesz hadseregének felszerelésére és felfegyverzésére. Más lapra tartozik ennek a haderőnek harci értéke, mert mint az orosz-lengyel háború tapasztalatai is mutatták, a szakszervezeti fegyelem nem bírja pótolni a hazafias érzést és lelkesedést; az orosz parasztság valószínűleg nem nagy lelkesedései fogadná egy új háború veszélyeit, még maga a munkásosztály sem vetné alá magát teljesen a szakszervezeti fegyelemnek. Hogy ilyen viszonyok mellett javulás csak a sokat ócsárolt, régi rendszerhez való bizonyos visszatéréstől várható, ezt érzik a katonai és a politikai vezetők is, akik akarva, nem akarva kénytelenek voltak a legbrutálisabb eszközökkel visszaállítani a régi fegyelmet s az eddig gyűlölt tiszti rendfokozatokat is.

Kétségtelen, hogy az orosz nemzet jó katonanyag, könnyen fegyelmezhető, igénytelen és bátor, azonban passzív természeténél fogva a védelemben jobb, mint a támadásban.

Az orosz vezető politikusok meg vannak győződve róla, hogy a szovjet-hadsereg a világ egyik legelső hadserege. Ennek a meggyőződésnek adott kifejezést Molotov elnök, volt hadügyi népbiztos a szovjet végrehajtó bizottságának egyik ülésén, midőn azt a büszke kijelentést tette: «Nem lehet vita tárgya, hogy a vörös hadsereg bárhol, bármikor és bármely ellenfél fölött diadalt fog aratni, csak arról lehet szó, hogy ezt a győzelmet minél kevesebb anyag és véráldozattal vívja ki».

A vörös hadsereg feladatai közé tartozik természetesen külföldi szövetségeseinek, elsősorban Csehszlovákiának megsegítése. Erre a célra szolgálnak a Csehországban és Szlovénkóban épült repülőterek; a megkötött cseh-orosz légügyi egyezmény áthidalta a Kárpátok hatalmas akadályát, kiszolgáltatta a hegykoszorú mögött fekvő védtelen Duna-medencét a megint orosz vezetés alá került pánszlávizmusnak, úgyszólván belopta a bolsevista Oroszországot Középeurópa szívébe. Kétségtelen, hogy a csehszlovák repülőterek főleg a német ipari gócpontok és hazánk ellen irányulnak, ezért nevezik sokan Csehszlovákiát a szovjet európai «repülőgép-anyahajójának». A repülőtereken kívül Csehszlovákia és Oroszország közt vasúti összeköttetés is készül, amelynek egy része természetesen román területen vezet át. Ennélfogva Középeurópa népeinek feladata, hogy az orosz veszedelem ellen már most megfelelő intézkedéseket tegyenek; különösen szükséges az orosz légiflotta elleni védekezés, amiben nagy szerepet játszik a polgári légvédelem mielőbbi megszervezése is.

**A FELSŐ SZILÉZIAI
NÉMET-LENGYEL HÁBORÚ.**

A FELSŐSZILÉZIAI NÉMET-LENGYEL KÜZDELEM.

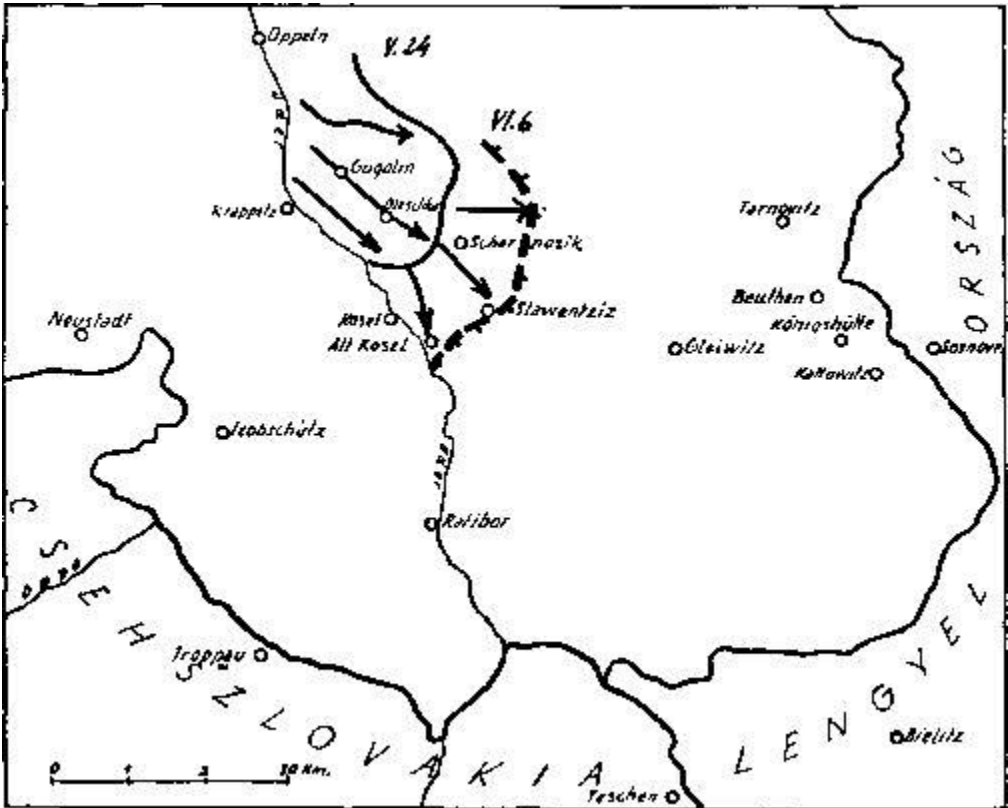
A világháború befejezése után a Paris körüli békeszerződések a legyőzött államok országainak határait legtöbbször úgy vonták meg, hogy a győztes államokhoz csatoltak a lakosság önrendelkezési joga ellenére nagy területeket. Ezt a felosztást a békekonferencia a győztesek joga alapján egyszerű parancsszóval rendelte el, a német vitás területek egy részén, Felső-Sziléziában a versaillesi béke kivételesen népszavazást rendelt el. Ezen a területen eredetileg ősrégi német lakosság lakott, lengyelek csak később vándoroltak oda be. Az antant szerette volna, ha a népszavazás által a lengyelek a békekonferenciát számukra kedvező végleges döntés elé állítanák. A nagyantant azért örömmel támogatta Korfanty lengyel felkelővezér mozgalmát, amelynek célja volt, hogy a németek által lakott nagyobb városokra és ipari gócpontokra kiterjessze a lengyelek hatalmát még a népszavazás előtt. Az ezirányú lengyel előkészületek természetesen titokban folytak. Már Fiume és Sopron esetéből is láttuk, hogy minő szerepet játszanak a hazafias érzésű felkelők egy város vagy terület megtartásában, a sziléziai bonyodalmak azonban azt mutatják, hogy egy terület megszállására lépnek sorompóba idegen felkelők, ezúttal azonban nem sikerült Felsőszilézia elragadása a német őslakosságtól.

A sziléziai népszavazás előkészítésére az antant nemzetközi bizottságot küldött ki. Az olasz megbízottak általában közömbösek voltak, az angolok szintén semlegességet tanúsítottak, azonban a francia bizottság minden erejét latba vetette, hogy támogassa a lengyel felkelést és győzelemre segítse a lengyeleket még a népszavazás megtörténte előtt. A felkelés azonban nem sikerült, a szavazás végeredményben a németek javára dőlt el.

A német szocialista kormány akkori vezetői nem törődtek a sziléziai kérdéssel, nem akartak közbelépni, vagy talán nem is tudtak, a német kormány egyáltalában nem támogatta a magára hagyott sziléziai német lakosság önvédelmét a lengyel támadással szemben. A német kormány a nemzetközi bizottság kérésére még nyíltan is fellépett a német szervezkedés ellen, tehát a német felkelők teljesen önmagukra voltak utalva minden kormánytámogatás nélkül.

Egészen más volt a helyzet Lengyelországban; ott a kormány célja és a fölkelők szándéka azonos volt; bár a lengyel kormánynak szintén nem lett

volna joga, hogy a fölkelőket támogassa, ezt mégis megtette abban a tudatban, hogy a kormány eljárását a nemzetközi bizottság, főleg a francia képviselők helyeselni fogják. Korfanty működése azonban a bizottságnak sem tetszett, ennél fogva a lengyel kormány elbocsátotta állásából; addig ugyanis a népszavazási bizottság lengyel szakértője volt. Korfanty ezután mint magánember lépett a mozgalom élére, Doliwa nevű felkelőtársát kinevezte a lengyel felkelők fővezérévé, azonban maga intézte az egész felkelés minden részletét,

A német-lengyel küzdelem 1921 május végén és június elején.

az ő érdeme, hogy a német szervezetlenséggel szemben Felsősziléziában egységesen vezetett lengyel felkelőszervezet állott. A lengyel szervezkedés alapját a Sokol-egyesületek alkották, ezek állították fel a felkelés főparancsnokságát és alkották meg az egész felkelés katonai szervezetét. A lengyel főparancsnokság a sziléziai határ közelében lévő Sosnowice városában, lengyel területen alakult meg, a főparancsnokságnál külön osztályt alkotott a tájékoztató csoport, amelynek feladata volt a Sziléziában alakuló kisebb felkelő egységek állandó tájékoztatása és a velük való összeköttetés. A főmegbizot-

takat a központ irányította; az egész területet 9 kerületre osztották, minden levelezés rejtett nevekkal történt; a lengyelek nagy súlyt vetettek a propagandára, mindenfelé szónokokat küldtek ki és propaganda-iratokat terjesztettek. A katonai szervezkedés is gyors ütemben indult meg, nagyon sok állásnélküli lengyel telepedett le Sziléziában. A katonai szervezeteken kívül a nagyobb ipartelegeken lengyel önvédelmi szervezetek

Korfanty.

is alakultak; ezeknek rendeltetése volt fölkelés esetén az illető üzemet hatalmukba keríteni és a felkelés leverése céljából előnyomuló német csapatok előtt a közlekedési vonalakat szétrombolni. A lengyelek még a nőket is felhasználták hírszerzésre, kémkedés céljaira és propaganda-iratok terjesztésére.

A lengyel hadműveleti terv elsősorban a bányák és ipari telepek megszállását célozta, ennek megtörténte után céljuk volt a fegyveres előnyomulás és az egész népszavazási terület elfoglalása. A felkelés kitoréséhez a lengye-

leknek valami ürügyet kellett keresniök; 1921 május i-én Korfanty az egyik sziléziai újság rendkívüli kiadásában háborús ürügyet koholt, s ezzel fellázította az egész lengyel lakosságot. A kitört sztrájkok leple alatt indult meg a lengyel fölkelők mozgósítása; a német ipartelepek és vasutak mind a felkelők kezeibe kerültek, mire 1921 május 5-én a lengyelek megkezdték a hadműveleti terv második szakaszát, a népszavazási terület elfoglalását.

A mintaszerű lengyel szervezettel szemben a német ellenállás kezdetben gyenge és szervezetlen volt, amihez hozzájárult még az a körülmény is, hogy a francia megbízottak minden tekintetben akadályozták a németek szervez-

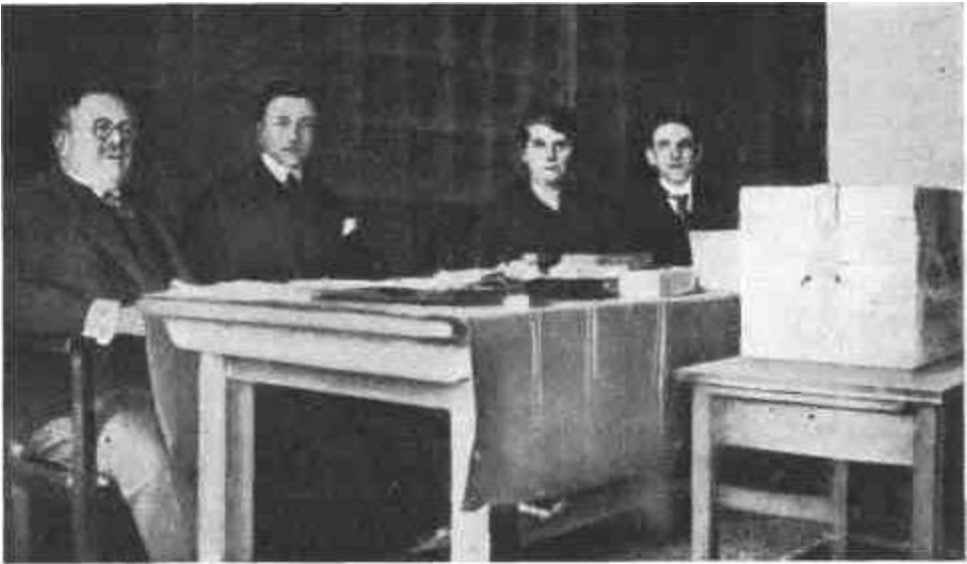

Német népgyűlés Opladenben.

kedését. Azonban német tisztek hazafias buzgalommal fáradoztak szorosabb kötelékek szervezésén, ami részben sikerült is. Első feladat volt itt is a vezető parancsnokság felállítása, az érintkezés az alparancsnokokkal természetesen itt is csak titokban történhetett. A német felkelés hírére Németország sok részéből is jelentkeztek hazafias polgárok, sőt kisebb katonai osztagok is, ezeket is fel kellett szerelni és a népszavazási területen kívüli városokba irányítani. A jelentkezők közt nagy szerepet játszott az úgynevezett «Oberland» szabadcsapat, amely több ezer főt számlált. A német ellenállás sok embert összpontosított Sziléziában, azonban az előkészületek hiányossága miatt a szervezkedés nem volt tökéletes, úgyhogy sok helyt hiányoztak a magasabb kötelékek, legtöbbször a felkelőket ott kellett harcba vetni, ahol szükség volt rájuk, néhol sok felkelő tényleg állott a kevésbé veszélyeztetett terü-

leteken. A fölkelők fegyelme sem volt tökéletes, nagyon sok szélhámos is összegyülekezett Sziléziában, köztük több kommunista is, akik így akartak a zavarosban halászni.

A fölkelők harcaiban nem igen lehetett rendszeres hadművelleti, sőt harcászati mozzanatokot sem megkülönböztetni. Az 1921 május végén és június első felében tartó küzdelem három ütemben játszódott le. Az első időszakot a lengyelek sztrájkjai és az ipartelemek elfoglalása tölti ki, a második időszakban változó szerencsével folyó küzdelmek voltak a lengyelek és németek közt, végül a harmadik időszakot a németek sikeres ellentámadása fejezte be.

Az oppelni szavazatszedő-bizottság.

Az első időszakban a lengyelek levertek minden ellenállást, sőt még a rendfenntartásra kirendelt olaszokat is megtámadták. Ezekben a forradalmi mozgalmakban a lengyel felkelők mindenütt diadalmaskodtak.

A második időszakban vették kezdetüket a katonai hadműveletek. Korfanty lengyel fölkelő vezér átlépte a lengyel határt, benyomult Németországba és megtámadta a németek ellenállási vonalát. A németek szerencséjére ez a támadás nem egy irányban, hanem szétforgácsolt erőkkel történt, a németek a részleges gyenge támadásokat feltartóztatták, ennél fogva a lengyel hadműveletek nem vezettek eredményre.

A küzdelem utolsó időszakában a kezdeményezés már átment a németek kezébe, akiknek fő céljuk volt a sziléziai ipartelemek felszabadítása, ide az út Koselen keresztül vezetett. A németek első célja volt Koséit és a tőle keletre

fekvő magaslatokat birtokukba venni. Nagy szerepet játszott ezekben a harcokban az Oder-folyótól keletre húzódó hegylánc, amelyet a németek május hó végén foglaltak el. A lengyel fölkelők vitézül védekeztek, egyes falvak és ipartelepek birtokáért véres közelharcok folytak. Május végén a lengyel ellenállás mindinkább csökkent, úgyhogy május 31-én a németek újból tért nyertek.

Június 2-án a lengyelek erős tűzérési előkészítés után ellentámadásba mentek át, ezt azonban egy bajor oldaltámadás megakasztotta. Korfanty az első vereségek után Kosel városát akarta megvédeni, azonban a németek gyors előnyomulása minden további lengyel védelmet megakasztott, a lengyelek súlyos veszteségek után kiűritették a sziléziai iparvidékeket.

A németek folytatni akarták a megvert ellenség üldözését, azonban a korrnány kénytelen volt az antant utasításai értelmében a győztes csapatokat az újonnan megállapított demarkációs vonalon megállítani. A későbbi népszavazás a németek javára döntötte el a sziléziai ipartelepek sorsát.

Az 1921. évi felszüléziai német-lengyel küzdelmeket mindkét részről fölkelő csapatok vívták. A harcok lefolyása bizonyítja, hogy ilyen, pillanatnyilag alakult csapatoknál nagy szerepet játszik a parancsnokok személyes példaadása, a vezetőket toborzott csapataik valóban lelkesedéssel követték. A harcok leginkább az egyes falvak és ipartelepek birtokáért folytak. Az elővédek feladata volt az ellenséget azonnal megtámadni, így sokszor kis csapatok még túlnyomó erejű ellenséggel szemben is jelentékeny eredményt értek el. A tűzéréség mindkét részen csekély volt és a harcokban nem nagy szerepet játszott. A lengyel csapatoknak veszélyes fegyvere volt egy ágyúkkal és géppuskákkal felszerelt páncélvonat, amely sokszor tartóztatta fel a németek előnyomulását és nagy szerepet játszott, különösen hidak felrobbantásában.

A lakosság magatartása szintén fontos volt a harcok folyamán. A németek általában hazafiasán viselkedtek és maga a lakosság is mindenütt ellenállást fejtett ki a betolakodott lengyelekkel szemben. Ez annál inkább érvényre jut a jövő háborújában, mert a hadműveletek a haditechnika óriási fejlődése következtében valószínűleg nemcsak a hadsereg vonalában fognak lefolyni, hanem a hadsereg mögötti területen is, tehát a lakosság magatartása döntő szerepet játszhatik a győzelem kivívásában. Ennélfogva célszerű a lakosságot már békében is megszervezni a minél sikeresebb ellenállásra.

A SZÍRIAI DRÚZ FELKELÉS.

A SZÍRIAI DRÚZ FELKELÉS.

A világháborúban nemcsak Franciaország, hanem valamennyi antant nagyhatalom felhasználta gyarmatainak nemcsak anyagi forrásait, hanem színes alattvalóinak vérét is. Az európai államok önértetét legkevésbé sem sértette az a körülmény, hogy állítólag az európai kultúra védelmében felhasználták a gyarmati csapatokat is Németország leverésére. Tény, hogy a színes katonáknak jelentékeny szerepük volt az antant győzelmének kivívásában, ez a körülmény azonban tönkretette a fehér faj eddigi tekintélyét, mert a leigázott gyarmatok lakossága a háború után egyenrangúnak tekintette magát az anyaállamok népével. A nagy győzelem azonban büszkévé tette az európai államokat és elfelejtették, hogy a győzelem vívmányait meg kellene osztaniok mindazokkal a gyarmatokkal is, amelyek őket győzelemhez segítették. Különösen Franciaország járt elől ezen a téren; a háború utáni francia politika nem számolt eléggé azzal, hogy a Németország ellen indított háborús propaganda saját gyarmatnépeinél is visszhangra talált. Az ebben a szellemben vezetett gyarmatpolitika hozzájárult a marokkói háború meghosszabbításához, a francia bel- és külpolitikai helyzet és francia katonai és polgári közegek erőszakossága pedig okozta a véres szíriai zavargásokat.

Szíria múltja és földrajzi viszonyai.

A szíriai állam következő részekre tagozódik: a szoros értelemben vett Szíria, Libanon, alexandrette-i szandzsák, L,attaquié és Dzsebel Drúz kormányzóságok. Az állam területe 207 ezer km^s, lakosságának számát 1934 elején 3.200,000-re becsülték.

Szíria legveszedelmesebb eleme nemcsak a franciák, hanem mára törökök alatt is a drúz nép volt. Ez a nép Arábia, sőt talán egész Ázsia legérdekesebb népei közé tartozik. Fajlag az eddigi megállapítások szerint őss-asszir és föníciai eredetű, nyelve az arab nyelv egyik nyelvjárása, vallása pedig teljesen különleges; keresztény, párszi és ó-görög pogány elemekkel telített mohamedán gnoszticizmus (papok nélkül). Társadalmi szervezetük az indiai kasztrendszerhez hasonló, de «nemesi köztársaság» alakjában. A nép kiválóinak, a «beavatottakénak osztálya («Ukka») az uralkodóosztály, korlátlan hatalommal vezeti az alsó osztályt, a tudatlanok («Dzsokkal») osztályát. A beavatottak

gyűlései titokzatos szertartások közben és a legbizalmasabban folynak le s ezeken határozzák el a nép magatartását mindig előre megszabott program szerint és a hagyományos eszmék szolgálatában. A druzok nemzeti életét nem valamely látható fej, hanem egy eszme irányítja; gyűlölnék mindenkit, aki nem drúz és nem az ő vallásukon van s így féktelen természetük miatt minden idegen ellen igen hamar fegyvert fognak.

Őslakóhelyük eredetileg a Libanon-hegység és vidéke volt, ahonnan a török uralom alatt több ízben ki-kitörve kereszténymészárlásokat rendeztek, elsősorban a velük egy területen élő fajrokon, de keresztény maroniták között. E mészárlások megismétlései végre a nagyhatalmak fellépését vonták maguk után; ezeknek megbízásából 1860-ban Franciaország a török kormánnyal egyetértésben a drúz területet pacifikálta, a druzokat legnagyobbbrészt kiszorította a Damaszkusztól délre lévő termékeny lapályra, Hauranba. Azóta a druzok ezen a területen élnek s mintegy fellegrárukat alkotja a «Dzsebel Drúz», a hatalmas, vulkanikus eredetű, a természettől sziklakkal megerősített «druzok hegye», amely ezentúl további mozgalmaiknak fészke.

Fontosabb városok: Beyruth, Aleppo, Damaszkusz, Horns, Tripoli, Hama, Deir-es-Zor, Antiochia, Lattaquie, Zahle, Alexandrette; Alexandretteben török, Beyruthban francia és amerikai, Damaszkuszban szíriai egyetem van. Az ország földje nagyjában táblás vidék, amelyet délkelet felé húzódó lépcsők és zárt medencék tagolnak. Az ország nyugati felét a Jordán-folyó mellett elterülő hasadék szeli át és ennek mindkét oldalát vulkáni hegyek kísérik. Elegendő csapadék csak a nyugati lejtőkön és a magasabb hegyeiken van, más helyütt csak az oázisok termékenyek. Gyakori a sáskajárás, amely a völgyek virágzó gyümölcs- és gabonatermését néha tökéletesen elpusztítja. A lakosság főleg tevé, lovat, kecskét és juhot tenyészt.

A megalázó sevrèsi békeszerződés nemcsak egész Szíriát hasította ki Törökországból, hanem a tőle északra lévő török területeket is francia kézre juttatta. Musztaía Kemál pasa győzelmes szabadságharca hatálytalanította a sevrèsi békeszerződést és az antant kényszerült Törökországgal Idusaimében új, méltányos békeszerződésre lépni; ez Törökország és Szíria közt a jelenlegi határokat állapította meg. A szerződés értelmében Szíria mandátum alakjában csatlakozott a francia köztársasághoz. Az akkori alkotmány értelmében az állam három önkormányzatú területből állott, amelyek francia megszállás mellett választott képviselők útján kapcsolódtak be a Damaszkuszban székelő központi kormányba. Az államszövetség vezetése a francia kormánytól kinevezett főbiztos kezében volt; ez a körülmény adta meg a mandátum gyakorlásának lehetőségét és jellegét is.

A mintegy 32 különféle népfajból álló lakosság széthúzása, a törzs-életből fakadó egyéni törekvések és a nomád rabló népek természete volt az oka, hogy a francia kormány kényszerült az egyes vidékeknek önkormányzati jogot biztosítani.

A drúz felkelés előzményei.

A világháború utáni antant-szerződések a druzok lakóhelyét is kétfelé osztották, s a Dzsebel Drúz—Genezáreth tótól északra eső terület a franciáknak, az ettől délre eső vidék az angoloknak jutott a szíriai francia, illetve a palesztinai angol mandátum révén.

Az angolok, mint mindig és mindenütt, ennél a kérdésnél is szerencsés megoldást találtak és az angol terület drúz lakosai aránylagos nyugalomban élnek, míg a francia terület drúz lakosai folyton lázonganak. A felkelések végre

Az Amanus-hegy Törökország és az alexandrette-i szandzsák határán.

1922-ben a francia főbiztost, Gouraud tábornokot arra kényszerítették, hogy a szíriai állam keretén belül Dzsebel Drúz néven önkormányzati jogot adjon a druzoknak és így a franciáknak sikerült egy időre biztosítani a nyugalmat. Gouraud tábornok békés politikáját folytatta utódja, Weygand tábornok is, aki 1923-ban amnesztiát adott a mindenkori drúz lázadások vezérének, az 1922-ben «in contumaciam» halálraítélt Szultán-el-Atras pasának, a leg-hatalmasabb drúz-törzs fejének. Atras pasa ennél fogva visszatért Dzsebel Druzba, amelynek francia katonai kormányzójává Weygand tábornok a keménykezű Carbillet századost nevezte ki. Carbillet ugyan, csak mint a drúz kormányzó katonai tanácsadója került oda, de megbízatásához híven, miután

a druz kormányzó, az Atras-törzsbeli Emír-Selim meghalt, a főbiztos pedig új kormányzó kinevezését mellőzni akarta, átvette egy személyben a kormányzó, a katonai parancsnok és a főbiztos politikai megbízottjának terhes szerepét. Természetes, hogy ilyen fontos szerep betöltéséhez igen éles politikai belátás, diplomáciai ügyesség vagy hatalmas katonai erő szükséges. Carbillet százados elsősorban katona volt, s miután az 1924 végén kinevezett új főbiztos, Sarrail tábornok részéről ehhez támogatást kapott, talán belefáradva a folytonos politizálásba, erőszakosan kezdett kormányozni. A druzok, akik különben is rossz néven vették, hogy a franciák elfelejtettek Emír Selim helyébe új druz kormányzót kinevezni, Carbillet magatartása miatt panasza mentek Sarrail tábornokhoz. Sarrail a küldöttséget nem is fogadta, mert talán a druzok fékentartásához elegendőnek tartotta egyrészt Carbillet századost, másrészt azoknak a druz előkelőségeknek befolyását, akik Damaszkuszban éltek.

Sarrail tábornoknak, ez az egyáltalán nem szerencsés magatartása az önéretükben sértett druzokat tüntetésekre s egyes franciabarát druzokkal való összetűzésekre vezette. Carbillet, a főbiztos szelleméhez képest, ezeket a tüntetéseket a legnagyobb eréllyel, sőt itt-ott kegyetlenséggel verte szét, ami magában véve talán nem lett volna végzetes, ha megfelelő tapintattal vigyázott volna arra, hogy eljárásai során a druzokat ne tegye ki megalázásoknak. Erővel akart meghódításra kényszeríteni olyan vad népet, amely bevetetlen hegyeiben egyúttal a végtelen pusztá urának is vallotta magát.

A druzok ellenállása folyton erősödött, franciaellenes tüntetéseik során 1923 július közepe táján a franciákkal barátságban élő egyes druzokat megtámadták, akik az üldözés elől a szueidai erődbe, s a franciák védelme alá menekültek. Ez a lényegében jelentéktelennek játszó körülmény volt a druz-felkelés közvetlen megindítója.

A felkelés eseményei.

A franciák, miután a helyzetet a Dzsebel Druzban lévő erőkkal nem tartották eléggé biztosítottak, a druzok viszállyainak leverésére szükségesnek tartották Dzsebel Druz székhelyének, a szueidai erődnek helyőrségét megerősíteni. Ebből a célból 1925 július 18-án Norman százados vezetése alatt elindítottak Damaszkuszból, Ezrán keresztül egy 166 főnyi oszlopot, amelyet a druzok Ezrából Szueidába való mentében megtámadtak és felkoncoltak, úgyhogy csak 30 fő tudott belőlük Szueidába bejutni. Egy másik, előbb indított oszlop azonban sértetlenül beért már előzőleg Szueidába, amelyet az ilyenképpen körülbelül 400 főre emelkedett helyőrségével a druzok július 22-én körülzártak. Ezzel kezdődtek meg a druz fölkelés tulajdonképpeni hadműveletei.

Szueida felmentésére ugyanis a franciák sietve összeszedett, különféle és részben még kiképzetlen legénységből körülbelül 3000 főnyi oszlopot állí-

tottak össze Ezrában s azt Michaud tábornoknak, a szíriai francia erők-parancsnokának személyes vezetése alatt augusztus 2-án elindították Szueida felé. Azonban a vonat a rossz terepviszonyok miatt útközben elkésett, ezt a druzok kihasználták, augusztus 3-án éjjel a francia vonatot meglepték, fedezetét szétverték s az egész vonatanyagot mindenestül zsákmányul ejtették. Michaud tábornok így, minden élelem és víz híján nagy nélkülözések, a druzok állandó támadásai és igen nehéz harcok közben, súlyos veszteségek árán tudott csak csapatainak töredékével visszatérni Ezrába.

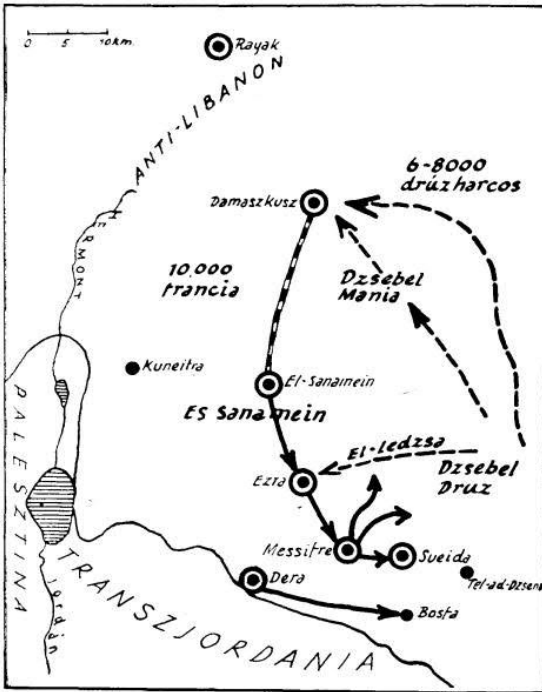

A nagymecset udvara Damaszkuszban.

A franciák igen súlyos vereséget szenvedtek, s ezt még az is fokozta, hogy az egész szíriai államszövetség területén akkor körülbelül csak 15,000 főre rúgott a francia haderő létszáma; azonban ennek erejét a napirenden lévő lázadások már úgy is teljesen igénybe vették. Ebben a veszélyes helyzetben tehát Sarrail tábornok azonnal erősítéseket kért az anyaországtól, de egyúttal a damaszkuszi druzok közvetítésével békeajánlatot tett a druzoknak, akik győzelmük után plakátokon és röpiratokon lázadásra hívták fel Szíria népét, állandó támadásaikkal pedig már zavarták a damaszkusz-derai vasúti vonalat is. Sarrail megfelelő erő hiányában egyelőre tehetetlen volt a druzokkal

szemben, s a francia hadműveletek így csak egyes falvak bombázására szorítkoztak.

Augusztus 18-án a druzok megkapták a francia békeajánlatot, amelyet azonban, mivel kártérítést és a fegyverek kiszolgáltatását követelte, még tárgyalási alapul sem fogadtak el, közölték egyúttal saját feltételeiket, amelyekben Libanon kivételével az egész francia mandátum-terület függetlenségét, önálló parlamentet, nemzeti hadsereget és saját királyt vagy elnököt követeltek; Franciaországot szívesen látták, mint tanácsadót, iraki angol mintára.

A szíriai drúz felkelés. (Helyzet 1925 szept. végén.)

ták Damaszkuszt s behatoltak külvárosaiba. A franciáknak ugyan repülőik és a hirtelen fölfegyverzett keresztény lakosság segítségével sikerült kiverniök őket, de ettől kezdve Damaszkusz állandó drúz támadásoknak volt kitéve: a fölkelés súlya így Dzsebel Druzból Damaszkuszra helyeződött át. Nem maradt el azonban ennek a drúz sikernek politikai hatása sem. Az arabok, akik a francia önkényes kormányzati módszer ellen mindig tiltakoztak, sőt tüntettek a francia megszállás ellen, ezektől a drúz sikerektől vérszemet kaptak s egész Szíriában tüntetéseket rendeztek, amelyek a nagyobb városokban, mint Aleppóban, Homsban és Hamában vért is követeltek. Másrészről a fölkelés okozta zavar a beduinok számára, akik nagyjából

Ezeket a követeléseket a drúz fölkelés vezetője, az egykor halálraítélt Szultán-éi-Atr as pasa drúz főnök, a sajtónak adott nyilatkozatában azzal indokolta, hogy erejét e követelések kikényszerítésére elegendőnek tartja, mivel Franciaországnak Marokkóban való elfoglaltsága nagyobb francia öröknek Szíriába való átdobását úgysem engedi meg.

A fölkelés csakugyan mindig nagyobb területre terjedt ki. Szueida ugyan ellenállott a folyton ismétlődő megrohanásoknak és tüzérosági ostromnak, de hirtelen más fordulatot vettek az események, midőn augusztus 23-án a druzok a Dzsebel Mánia-ról leereszkedve megrohan-

zsákmányolásból éltek, jó alkalomnak látszott rablási szenvedélyük kielégítésére, így a zavar mindinkább nőtt, de éppen a beduinok szereplése miatt nem találkozott az arab függetlenségért küzdő arab nemzeti komité heVyes-lésével, amely ezeket az erőszakosságokat mozgalmára nézve károsnak tartotta.

Gouraud tábornok.

Míg ezek az események Damaszkusz mellett lejátszódtak, délen, Ezrában a drúz csapatok támadást kíséreltek meg Szueida ellen, de vereséget szenvedtek. Szueida ugyan még ellenállott, de a francia hadsereg tehetetlensége mégis nyilvánvalóvá vált. Bűnbakra volt szükség s mivel a francia belpolitikai helyzet folytán Sarrail tábornokhoz a kormány még nem mert hozzányúlni, ezt Parisban Michaud tábornokban találták meg. Az 1925 szeptember 2-án

tartott minisztertanácson Michaud tábornok helyett Gamelin tábornokot nevezték ki a szíriai francia haderők parancsnokává. A kormány egyidejűleg elhatározta, hogy erélyes támadás megindítása céljából Gamelin tábornoknak jelentékeny erősítéseket bocsát rendelkezésére.

Gamelin tábornok szerepe.

Az eddigi parancsnoknak, Sarrail tábornoknak ebben az időben elég gondot okozott a mandátum egész területén elharapózott helyi lázadások le-
verése, az elégedetlen lakosság megfékezése, a szueidai erődnek repülőgépek útján élelemmel és hadiszerrrel való ellátása és a Damaszkusztól Ezra-Dera felé vezető vasúti vonal meg védelmezése.

1925 szeptember közepén a druzok lázadása már komolyabb jelleget kezdett öltetni: Atras pasa ugyanis dr. Abdurraman bej elnöklete alatt kinevezte «Szíria Független Kormányát», amelyben már nemcsak druzok, hanem arabok is helyet foglaltak. Ez ugyan egyelőre nem érezte hatását, de a későbbi fejleményekre nézve fontos volt.

A Damaszkusz körüli drúz támadások élénkebbek lettek. Az egyre erősebb lökések ellen a franciák Damaszkusz védelmére futólagos erősítéseket készítettek s így sikerült nekik szeptember 17-én éjjel 3000 drúz támadását visszaverni; ez volt az első komoly támadás a város ellen. Gamelin tábornok éppen e támadás közben érkezett Damaszkuszba, hogy átvegye a parancsnokságot, mint új ember, erősítésekkel a háta mögött. Remélte, hogy rövidesen leszámolhat a lázadókkal. Miután Michaud tábornok katasztrófája után most már Sarrail is elővigyázatosabb lett, Gamelin az ő támogatását is megkapta s így tervszerűen készülhetett elsősorban Szueida fölmentésére és azután a Dzsebel Drúz megszállása révén a nyugalom helyreállítására. E célból a mandátum területén elvonható összes haderőket és a beérkezett, egyelőre csekélyszámú erősítéseket Ezrába vonta. Szeptember 23-án reggel indult meg innen 5000 emberrel, tankokkal, páncélgépkocsikkal és repülőgépekkel Szueida felmentésére, 23-án délután harcba keveredett Messifrenél a druzokkal, szétverte őket s 24-én hajnalban bevonult Szueidába, amelyet a druzok a vízművek szétrombolása után harc nélkül kiűrtettek. A terv szerint Gamelin folytatni akarta a további hadműveleteket, de a vízművek szétrombolása miatt kénytelen volt Messifrebe visszavonulni és megelégedni azzal, hogy innen kisebb osztagok kiküldésével birtokba veheti az egyes drúz falvakat.

Míg Gamelin tábornok a Dzsebel Druzban harcolt, azalatt a drúz propaganda megtette hatását Szíria egyéb vidékein is, s Damaszkuszban, Aleppóban, Hamában és Homsban az arabok tüntetéseket rendeztek, amelyek nemcsak arab, hanem francia részről is több áldozatot követeltek. A felkelők kaszárnyákat támadtak meg, állami gépkocsikat fosztottak ki, francia tiszteteket öltek meg, állami hivatalokat romboltak szét és ezzel mindenütt zavart

okoztak. A helyzet tehát ebben az időben az volt, hogy míg Gamelin tábornok Dzsebel Druzban könnyűszerrel, szinte harc nélkül, sikereket aratott, azalatt Szíria városaiban, mind nagyobb arányokat öltöttek és mindinkább komolyabbakká váltak a zavargások, amelyekkel lassankint a francia parlament ellenzéke is foglalkozott. A szíriai drúz fölkelés ettől kezdve általános fölkeléssé fajult, s a véres események sora már nemcsak a druzokat és franciákat érdeklő ügy volt, hanem egész Szíriának és Franciaországnak államügyévé fejlődött. Október hónap a drúz felkelés történetében fordulópontot jelentett. A druzok ugyanis, midőn működési területüket a Dzsebel Druzból Damaszkuszhoz

Szelim szultán mecsetje Damaszkuszban.

kuszhoz helyezték át, egyúttal agit adójukban is nagyobb erélyt és tervszerűséget mutattak.

Október 2-án, midőn a mohamedánok Damaszkuszban a próféta születésének emlékűnnepét ülték, a felizgatott tömeg tüntetést kezdett a franciák ellen, akik, hogy megvédjék a porba taposott francia trikolor, túlzott idegességükben talán felesleges erőszakossággal léptek fel s így a tüntetés véres zavargássá fajult. Ez áldozatokat is követelt és az arab nacionalista gondolatnak mártírokat szerzett.

Ugyanekkor Szíria másik városában, Hamában szintén zavargások törtek ki, amelyek azonban a damaszkuszinál komolyabb következményekkel jártak.

A zavargó tömeg ugyanis megtámadta és összezúzta a francia hivatalos épületeket s a helyőrséget beszorította a laktanyába. A franciáknak csak néhány nap múlva — miután Beyruthból a tengeren, illetve Alexandretten át erősítéseitek érkeztek és a várost rommá lőtték, — sikerült a nyugalmat ismét helyreállítaniuk.

Ezekkel a zavargásokkal egyidejűleg a druzok egész Szíriában tüntetéseket rendeztek s ezekkel nyilvánvalóvá tették a drúz agitáció tervszerűségét s egyúttal az araboknak a felkelésbe való bekapcsolódását.

Míg Szíria városai a kezdődő krízis jeleit mutatták, Gamelin tábornok Dzsebel Druzban könnyűszerrel vitte tovább diadalra a francia lobogót. A druzok ugyanis az előnyomuló franciák elől komolyabb ellenállás nélkül visszavonultak s míg oly módon mindig beljebb engedték őket, hátuk mögött egyre-másra támadásokat intéztek összekötő vonalaik ellen. Ezek a drúz támadások erősen veszélyeztették a damaszkusz-derai, sőt damaszkusz-beyruthi vasúti összeköttetést is, a Deránál és Messifretől délre eső területen, a Messifretől észak felé operáló Gamelin tábornok hátában álló francia erőkre pedig érzékeny csapásokat mértek. Részint ez a helyzet, részint a Damaszkuszban és környékén közben bekövetkezett események végül is arra indították Gamelin tábornokot, hogy egy különítménynek André ezredes parancsnoksága alatt Derában és Bosrában való visszahagyása után csapataival október közepe táján Damaszkuszba vonuljon vissza.

Az október 2-i damaszkuszi események ugyanis az arabokban természetüknél fogva meglévő, a francia megszállás hatása alatt növekvő és a drúz agitációval lángra szított francia-gyűlöletet csak növelték s így a druzok mal-mára hajtották a vizet. Már október 10-én Damaszkusztól délre, a Hermont hegységben az ottani drúz lakók Atras pasa parancsára helyi zavargásokat idéztek fel s ott lakó keresztény fajrokonait, akik — bár a druzok a vallási kérdés felvetésétől óvakodtak — franciabarátságuk miatt üldözéstől féltek, menekülésre kényszerítették. A felkelés Dzsebel Druzról nyugat felé terjedt, mindinkább közeledett a tengerparthoz s mindinkább veszélyeztette Damaszkusz helyzetét.

Damaszkusz városa közben beduin bandák, főleg azonban a druzok részéről állandóan kisebb támadásoknak volt kitéve; izgalomban élt a város, lakóinak idegességét csak növelte a franciáknak egy hibás cselekedete. A francia hatóságok ugyanis a város elleni támadások során a felkelők közül néhányat elfogtak, ezeket mint közönséges rablókat kivégezték, holttesteiket tevékhez kötötték végighurcolták a városon és azután elrettentő példának közszemlére tették ki. A pusztaság szabad lakóinak a betolakodott idegenek által való megalázása fokozta az elkeseredést s így természetesnek mondható, hogy a druzoknak október 18-án, midőn ismét betörték a városba, sikerült fellázítani az egész arab lakosságot s így módon kirobbantani az általános felkelést; ennél fogva 19-én a város legnagyobb része már a felkelők kezében volt. A franciák állampolgáraikat kivonták a városból s a magasabban fekvő

Szalilijeh városrészbe vonultak vissza; tüzérségtikkel tűz alá vették a várost, hogy ilyképpen megtisztítsák a felkelőktől. A város e bombázása alatt Damaszkusznak nem egy értékes műkincse és sok idegen állampolgár vagyona, tönkrement. Ehhez járult, hogy a franciák nagy sietségükben elfelejtették, hogy az idegen állampolgárokat kivonják a városból. Az araboknak a város bombázása és az utcai harcok alatt az idegenekkel szemben tanúsított lojális és feltétlenül korrekt magatartása a felkelők iránt rokonszenvet keltett, a franciák eljárása pedig ezzel szemben a város lakosságában pánikszerű idegességet támasztott.

A damaszkuszi események, a Hermont-hegységben állandósuló támadások, a beyruthi kikötőben egy hadianyaggal megrakott hajónak titokzatos felrobbantása, a hatalmaknak szíriai, állampolgáraik védelmére tett intézkedései, az anyaországból való csapatküldések, Dzsebel Drúz kiürítése és a francia parlamentben a szocialista és radikális képviselőknek a szíriai mandátum feladására vonatkozó követelése Szíria pillanatnyi helyzetét igen kritikusnak tüntették fel. A francia kormány sem láthatta valami rózsásnak a helyzetet és a Michaud tábornok vereségének kivizsgálására a parlamenttől kiküldött Dupont tábornoknak nemcsak vizsgálati, hanem parancsnoklási jogot adott, hogy a parlament elélyes követelésére a jelentéstétel végett hazarendelt Sarrail tábornoktól ideiglenesen átvehesse a főbiztosi teendőket is.

Az október 19-i damaszkuszi eseményekkel kapcsolatban ugyanis a szíriai felkelés a többi nagyhatalmakat is kezdte érdekelni.

Sarrail tábornok.

Elsősorban Anglia volt az, amely sajtóhadjáratot indított Franciaország ellen, sőt nem tartózkodott annak megállapításától sem, hogy a francia vandalizmus lehetetlenné teszi a mandátum viselését; az angol kormány egyúttal magyarázatot kért a francia kormánytól Sarrail arra az intézkedésére vonatkozólag, hogy a szíriai vasúti vonalon a törököknek Moszul felé csapatszállítást engedélyezett. Gyönyörű példája ez az angol politikának, amely mindig el tudta találni akcióihoz a kellő pillanatot. E diplomáciai hadjárat ugyanis előkészítője volt a későbbi angol-francia közeli keleti megegyezésnek, amelyre Angliának a moszuli kérdés küszöbön álló elintézésénél a Népszövetség előtt szüksége volt. Viszonzásul Anglia beleegyezett abba, hogy a Népszövetség mandátumbizottsága Franciaországnak a szíriai mandátum helyzetére vonatkozó időszaki jelentéstételre haladékot adjon. Így a 10—15,000 harcossal megindult kis drúz felkelés, — bár közvetve — belekerült a világpolitikába is.

Az angol követelések okozták Sarrail visszahívását is, aki a keresztény lakosság érdekeinek teljes elhanyagolásával, a mohamedánok iránti túlságos, sőt sokszor visszataszító barátkozásával, a mellett azonban ügyetlen politikájával a lakosság általános ellenszenvét zúdította magára. Sarrail a francia parlament baloldali képviselőinek követelésére november hó i-én a főbiztosi teendőket átadta Duport tábornoknak; Sarrail visszahívása megmentette a francia kormányt mind bel-, mind külpolitikai téren, de nem javította meg a szíriai helyzetet.

Gamelin tábornok ugyan október végén visszatért Dzsebel Druzba, addig megszervezte Damaszkusz védelmét: lerombolta a külvárosok kerítéseit, drótkadályokat húzatott, támpontokat építtetett, de Damaszkusz október 19-i bombázása újabb tápot adott a felkelésnek, amely Damaszkuszon túlterjedt s már a Homs és Damaszkusz közötti területen is elharapódzott s így a franciáknak nem maradt más hátra, mint megvárni az erősítések megérkezését. A rendelkezésre álló erők ugyanis éppen csak arra voltak elegendők, hogy a fővárost, Damaszkuszt és a tengerrel, tehát az anyaországgal való összeköttetését biztosítsák a folytonos drúz, illetve most már drúz és arab támadások ellen. A helyzet tehát november 1-én az volt, hogy a druzoknak sikerült a felkelésbe az arabokat is bevonniok és ezzel egész Szíriát fellázítaniuk; ennél fogva Dzsebel Druzta a franciák feladták és három kis helyőrség kivételével erőiket Damaszkuszhoz vonták vissza, ahonnan hadműveleteket egyelőre nem tudtak kezdeni, a felkelők megszakították a Damaszkusz és Aleppo, illetve a Damaszkusz és Palesztina közötti összeköttetést, sőt már a damaszkusz-beyruthi összeköttetést is veszélyeztették.

Ebben a helyzetben a felkelőknek Damaszkusz elleni kísérletei természetesen kudarccal jártak s ezért működésüket a vidékre helyezték át. Így feléledt a harci tevékenység különösen a Hermont-hegységben, ahol Hasbeya és Raseya városokat a druzok megszállták. A franciák erejük elégtelenségének tudatában a bennszülöttek támogatását akarták elnyerni, amit természetesen csakis a keresztényeknél találhattak meg. Ezért felhívásaikban a keresztény lakosokat a felkelők mint keresztényüldözők ellen ellenállásra szólították fel, sőt úgynevezett keresztény légiókat szerveztek. Ennek a francia agitációnak természetes következménye volt azután, hogy a keresztény lakosság az egyes falvakba bevonuló felkelőknek fegyveresen ellenszegült, aminek szintén természetes következménye volt a drúz fegyverhasználat. A felkelők azonban hamar észrevették a franciáknak ezt az eljárását és csapataik szigorú fékentartásával, a lakosságnak kiáltványok útján való felvilágosításával a keresztényüldözésnek még halvány látszatát is igyekeztek elkerülni. Közvetlenül tehát nem a felkelők voltak okai annak a nagy keresztény-menekülésnek, amely a Damaszkusztól délre eső egész területen megindult Palesztina és a tengerpart felé. A franciák a felkelőkkel szemben december közepe táján még mindig tehetetlenek voltak.

Jouvenel megbízatása és előkészítő tárgyalásai.

Amíg Szíriában a felkelés a franciákra nézve ilyen kellemetlenül alakult, otthon Franciaországban Sarrail visszahívása után most már az új főbiztos személyének megválasztása okozta a legfőbb gondot. A parlamenti viharokat ugyan sikerült elhalasztani Sarrail megérkezéséig, de végleges megakadályozásokat csak a főbiztos személyének közmegegyezésre történő kinevezése tette lehetővé. Ezért a francia kormány lázasan tárgyalt a pártokkal és számbavehető személyekkel, míg végre hosszas megbeszélések után sikerült megnyernie a sajtóhatalom képviselőjét, a Matin szerkesztőjét, a Poincaré-minisztérium volt közoktatási miniszterét, Jouvenelt, hogy vállalja a szíriai kiküldetést. Kiküldetésnek számított ez a megbízatás, mert a parlamenti pártok közös beleegyezésének áráként Jouvenel hat hónap múlva tartozott megjelenni a parlament előtt, hogy jelentést tegyen munkájának eredményéről.

Jouvenel mint újságíróból lett diplomatához és az ellenzék bizalmi emberéhez illik, nem akart elődje módjára készületlenül nekivágni a nagy diplomáciai műveltetnek. Jouvenel mindenekelőtt szükségesnek tartotta, hogy a visszatérő Sarrail tábornok véleményét kikérje a szíriai helyzetre vonatkozólag. Sarrail november 15-én meg is érkezett Párisba, Jouvenel már a pályaudvaron, a megérkezésnél jelen volt, s az önértetében sértett volt főbiztos nem

Gamelin tábornok.

is rövid, hanem egyenesen goromba választ adott neki, amelyben a szíriai felkelést a pánizlám mozgalom egyik jelenetének mondta s ennek a mozgalomnak nagyobb arányú kiterjedésével ijesztgette a hivatalos köröket. Jouvenel e rövid felvilágosítás után kénytelen volt Sarrail elődjét, Weygand tábornokot, Szíria volt adminisztrátorát igénybe venni, hogy az ottani helyzetről tájékozódhassék.

Egészen természetes volt, hogy Jouvenel kinevezésének megtörténte után azonnal a sajtóhoz fordult, hogy azon keresztül ismertesse programját. E program szerint a rendcsinálás után Szíria népe maga fog határozni saját sorsa felől, a francia mandátum keretén belül, amelynek feladásáról nem lehet szó, mert Franciaországnak kötelessége, hogy eleget tegyen vállalt

kötelezettségének; e kötelezettség teljesítéséhez azonban szükségesnek tartja a szomszéd államokkal, tehát Angliával és Törökországgal való feltétlenül egyetértő együttműködést. Jouvel e programjához híven fontosnak tartotta, hogy Szíriába való elutazása előtt elsősorban Angliával jusson teljes megegyezésre. Ezért november 19-én Londonba utazott, ahol Chamberlainnel tárgyalta és meg is egyezett. E megegyezés nemcsak Franciaországnak biztosított előnyöket a szíriai felkeléssel szemben, hanem Angliának is Törökországgal szemben, még pedig oly előnyöket, amelyek a megegyezést inkább angol, mint francia sikeré tették.

Jouvel látszólag elégedetten ült hajóra Marseille-ben november 23-án, ahonnan azonban kis kitérőt téve, Kairóba hajózott, ott érintkezést keresett a szír-palesztinai nacionalista bizottság tagjaival. Tárgyalásai semmi eredménnyel sem végződtek, amennyiben a nacionalisták követeléselei lehetetlenek voltak, mert Franciaország nem mondhat le a szíriai mandátumról. Jouvel már ekkor figyelmeztette a Szíriákat, hogy ilyen követelésekkel nem a béke útját egyengetik, hanem a háborút készítik elő. Így Kairóban november 30-án szertefoszlott az az ábránd, amely a nacionalistákban azt a reményt keltette, hogy Jouvel kinevezése meghozza a francia álláspont megváltozását és ezzel talán az arab függetlenséget is Szíriában.

Jouvel előkészítő tárgyalásai alatt a szíriai felkelés helyzetében lényegesebb változás nem történt. A franciáknak a beérkezett erősítések és a felállított keresztény légió segítségével ugyan sikerült helyi sikereket elérni a Her mont-hegységben, a franciák elfoglalták a druzoktól Nabatijeh, Raseya és Hasbe}Ta városokat, viszont a felkelőknek sikerült megszakítaniok a damaszkuszbeyruthi vasúti vonalat. Ez a megszakítás ugyan csupán ideiglenes jellegű volt, de már az arabok együttműködésével történt s így az első komoly megnyilvánulása volt a druz-arab egységnek.

A felkelők egységüknek tudatában nyugodtan tettek békeajánlatot a megszorult franciáknak s a franciák is hajlandóknak mutatkoztak az egyezkedésre, de a felkelők követeléseit a franciák túlzottnak tartották s így ez a békekísérlet is megghiúsult. Különben is a franciáknak az a látható igyekezete, hogy az arabok és druzok közé éket verjenek, a felkelőket tartózkodásra intette. Az újabb francia felszólítás elől a szíriaiak kitértek, azzal, hogy megvárják Jouvel megérkezését, akitől a francia felfogás megváltozását s így a további béketárgyalásokra alapot reméltek.

Ezekkel a békekísérletekkel azonban a franciák elérték azt, hogy a felkelők harcikedve alábbhagyott, nagyobb hadműveleteiket felfüggesztették, s így ha a franciák nem is tudtak úrrá lenni a helyzet felett, sikereikkel legalább egyelőre kedvezőbb helyzetet tudtak teremteni; így a felkelés helyzete november végén a következőképpen alakult ki: Damaszkusz ellen kisebb vállalkozások állandóan napirenden voltak, a Dzsebel Drúz és Damaszkusz közti területen nyugalom honolt, Damaszkusztól délnyugatra a franciák a

Hermont-hegységben működő Zeid-el-Atras pasa drúz vezér, Hajati bey drúz fővezér testvére ellen támadást indítottak, amelynek során a franciák a felkelőktől visszafoglalták Merdzs-Ayun vidékét.

A felkelés eseményei 1935 december hótól kezdve.

Jouvenel, a szíriai francia mandátum újonnan kinevezett főbiztosa 1925 december 2-án érkezett Beyruthba, ahol Duport tábornok a polgári és katonai hatóságok élén ünnepélyesen fogadta. Az új főbiztos kitüntetések adományozásával kezdte meg működését, s nagy ünnepek közben egy szíriai asszonyt is kitüntetett. Jouvenel azonban több letartóztatást is eszközölt s így az első benyomás a benszülöttek körében működéséről nem volt kedvező.

1925 december 5-én megérkezett a francia kormány rendelete, amellyel a mandátumnak eddigi katonai közigazgatását Jouvenel kedvéért polgárivá szervezte át. Eszerint Jouvenelhez katonai tanácsadót osztottak be, akinek feladata volt a hadműveletek vezetése, de ezekhez az irányelveket Jouveneltől kapta.

Jouvenel megérkezése után azonnal hozzálátott politikai programjának megvalósításához. Először december 7-én Nagy-Libanon képviselői előtt részletesen kifejtette programját; e szerint Nagy-Libanon belügyeiben teljes önállóságot kap, s a franciák csupán mint tanácsadók fognak részt venni az ország közigazgatásában, végrehajtási jog nélkül; a Dzsebel Drúz, amennyiben békét köt, hasonló autonómiát fog kapni drúz kormányzóval és francia tanácsadóval. A programbeszéd természetesen hangsúlyozta, hogy Franciaországnak «kötelessége» a rábízott mandátum megtartása.

A beyruthi programbeszéd után december 9-én megjelent Jouvenelnek a druzokhoz intézett kiáltványa, amelyben a felkelőket a béke megkötésére hívta fel.

December 11-én Jouvenel Tripolin és Homson át Aleppó-ba utazott, hogy ott «Szíria» állam képviselői előtt ismertesse álláspontját. Ez alkalommal Szíria részére ugyanazokat a jogokat ígérte, melyeket «Nagy-Libanomnak» ígért. Aleppói tartózkodása alatt a lakosság Aleppónak Damaszkusztól való elválasztását követelte, vagyis teljes autonómiát. E régóta lappangó kívánságokat az torzította tüntetésekké, hogy Jouvenel a veszélyes katonai helyzet miatt Damaszkusz helyett Aleppót tette meg Szíria székhelyül.

A felkelők ugyanis, miután a szíriai nemzeti bizottságnak Jouvenellel Kairóban folytatott tárgyalásai nem vezettek eredményre, támadásaikat Jouvenel megérkezése után is folytatták. A támadások során, amelyek különösen Damaszkusz és ennek nyugat felé irányuló összeköttetései ellen irányultak, a felkelőknek két helyen sikerült megszakítaniuk a damaszkusz-beyruthi vasúti vonalat.

Damaszkusz szorongatott helyzete katonai intézkedéseket is követelt s így Jouvenel mindenekelőtt kinevezte a város katonai parancsnokává André

ezredest, akinek erélyétől várta Damaszkusz védelmét. Erői elégtelensége miatt s békés programjának megfelelőleg nagyobb hadműveleteket nem indított, csupán oly mértékben rendelt el hadműveleteket, amennyire a város biztonsága érdekében feltétlenül szükségesek voltak. E kisebb helyi jellegű vállalkozásokat december 14-én a franciák csakugyan megkezdték, de eredményük csekély volt. Inkább politikai sikernek könyvelhető el az is, hogy egy kisebb helyi sikerrel kapcsolatban az 1.800 főnyi Manili-törzs Aleppo környékén megadta magát a franciáknak. A Damaszkusból előretört francia különítményeknek mindenütt vissza kellett térniök, sőt átmenetileg még rosszabbodott is a város helyzete, amennyiben két napig teljesen el volt zárva külvárosaitól, villanytelepének elvesztése következtében pedig teljes sötétségben volt.

A szíriai helyzet tehát a franciákra nézve még mindig kritikusnak volt mondható. A folytonos csapatküldések, amelyek csak arra voltak elegendők, hogy a felörlődött kötelékeket kiegészítsék és komolyabb erőt sohasem alkottak, december 17-én ismét interpellációt provokáltak a francia szenátusban, amire Briand külügyminiszter válaszképpen kijelentette, hogy mihelyt valamely szíriai államnak sikerült megszerveznie saját rendőrcsapatát, Franciaország azonnal ki fogja vonni onnan megszálló csapatait, de pillanatnyilag nem hagyhatja magára a mandátumot.

Jouvenel békeakciójának mintegy folytatásaképpen Tahir emír, beyruthi drúz előkelőség felajánlotta közvetítését a franciák és druzok közötti béke létrehozásához. A békés hangulat előkészítésének tekinthető a szír-palesztinai kongresszus végrehajtó bizottságának egy damaszkuszi lapban egyidejűleg közzétett nyilatkozata is, amelyben tiltakozott az ellen, mintha bármi része lenne a felkelésben, továbbá Szuhby Barakat beynek, Szíria elnökének lemondása, aki török származása folytán török szellemben kormányzott és így állítólag ő volt az oka a legtöbb elégedetlenségnek.

December 21-én végre megtörtént az első tényleges lépés a béke felé. A druzok az összes felkelők nevében közölték Jouvenellel feltételeiket: amnesztia a politikai lázadók részére; alkotmány Szíria részére a nemzeti szuverenitás alapján, mandátum-szerződések iraki mintára; Szíria egységének népszavazás útján való megállapítása; a főbiztos ideiglenes kormányt alakít nacionalistákból s ez az alkotmány megállapításáig kormányoz.

E feltételekre Jouvenel a drúz delegációval közölte, hogy: amnesztiát kap minden felkelő és vezér, aki 15 napon belül leteszi a fegyvert; Damaszkuszban és a Dzsebel Druzban az ostromállapotnak ily alapon történő megszüntetésétől számított egy hónapon belül megtartják a választásokat és a választások eredménye alapján összeülő «alkotmányozó gyűlés» fog határozni az államformáról és az ország törvényeiről.

Ezen az alapon fegyverszünet jött létre a druzok és a franciák között. Ez a fegyverszünet december hó 25-én 15 napi időtartammal meg is kezdődött és már-már úgy látszott, hogy végre sikerül békés megegyezésre jutni. A re-

menyek azonban koraiaknak bizonyultak, amennyiben a drúz felkelők közt viszály tört ki. Az Arszlán-család ugyanis Szultán Atras pasát, régi riválisát a drúz ügy árulójának tüntette fel. Ezek után Szultán Atras pasa, miután a törzsfő-gyűlés a háború folytatása mellett határozott, kénytelen volt kijelenteni, hogy «vagy teljes függetlenség, vagy harc a végsőig». Ilyképpen a béketárgyalások 1926 január 5-én megszakadtak, a fegyverszünet 8-án lejárt, és az ellenségeskedések, amelyek a fegyverszünet alatt csak egészen helyi jelentőségű banda-harcokban merültek ki, ismét megkezdődtek. A békekísérlet egyedüli eredményéül csak azt könyvelhette el Jouvenel, hogy sikerült különválasztani a druzokat és arab nacionalistákat, ami fordulópontot jelentett a szíriai felkelés történetében. Tény, hogy ettől kezdve a felkelés általános

Beyruth és a Libanon.

szíriai jellegét elvesztette s néhány helyi arab nacionalista felbuzdulásától vagy bandavállalkozástól eltekintve, az egészet a druzok harcai töltötték ki. Jouvenel az alkotmányozó gyűlési választásokat az ostromállapot alatt álló Damaszkusz és Dzsebel Drúz kivételével az 1926 január 8-tól 22-ig terjedő időre írta ki. E választások természetesen, az előbbiekhöz hasonlóan, francia befolyás alatt le is folytak. Komolyabb következményt jelentett azonban az a körülmény, hogy az arabok Homsban és Hamában éppen arra való hivatkozással, hogy a választások pártatlanságát nem látják biztosítva, a választásokat bojkottálták. A franciák ezt a bojkottot az arab nacionalisták izgatásának tulajdonították és több homsi és hamai előkelő arabot letartóztattak és Aleppóba szállítottak. E foglyok szabadlábrahelyezése érdekében január 20-án arab küldöttség akart megjelenni Jouvenel előtt, aki azonban

megtagadta a fogadását, mire a felizgatott tömeg megostromolta az aleppói fogházat és kiszabadította a foglyokat. Jouvenel tehát szintén belesett abba a hibába, amelyet Sarrail elkövetett, s amely az egész drúz felkelés megindítója volt. Ennek következménye azután a felkelők harci tevékenységében nyilvánult meg, amennyiben ismét heves támadások történtek Damaszkusz és a damaszkusz-beyruthi vasúti vonal ellen; ezek pedig újólal veszélyezteték Damaszkusz helyzetét és a franciák részéről igen energikus megtorlásokat vontak maguk után. A homsi és hamai választóknak a bojkottért a francia válasz az volt, hogy Homs és Hama mindaddig katonai uralom alatt marad, amíg nincs választott képviselőjük. Ez az elhatározás kifejezésre jutott Jouvenelnek a druzokhoz intézett békelevelében is, amely a drúz-francia fegyverszünet megszakadása után mintegy fenyegetés és a francia álláspont helyességének indokolása akart lenni. Ebben a levélben többek között azt írta Jouvenel, hogy sajnálja azokat, akik azt hiszik, hogy Franciaországgal szemben erőszakkal elérhetnek valamit.

Jouvenelnek erre a békelevelére a választ megadták az ismételt támadások Damaszkusznál, a Hermont-hegységben és Bszak-Szíriában feléledt bandaharcok. A felkelőket azonban nagy veszteség érte azzal, hogy egyik vezetőjük, a nacionalista arab Ramadan-es-Salas megadta magát a franciáknak. Ez a meghódolás élénken mutatta, hogy bár egyes politikai hibák, amelyek az arab önértéket sértették, alkalmasak voltak még helyenkint komolyabb zavarokat okozni arab részről is, az arab-drúz együttműködés azonban megszüntnek volt tekinthető. Ez volt Jouvenel működésének első sikere.

Jouvenel sikerének könyvelhető el a választások eredményeképpen megnyilvánuló általános követelés is, hogy Alexandrette, Antiochia és Kirkhan vidéke autonómiában részesüljön. Jouvenel ugyanis arra törekedett, hogy a szíriai mandátumot francia ellenőrzés és vezetés alatt álló apró önálló államokból állítsa össze. Ezzel szemben állt a drúz törekvés, amely egységes Szíriát akart feremteni autonóm Nagy-Libanonnal.

Jouvenel a druzoknál tett békekísérletének sikertelensége után valószínűleg a felkelés fegyveres letörésének gondolatával is foglalkozhatott, amelyhez a francia parlamenttől a szíriai megszálló erőknek állítólag 100,000 főre való felemelését kérte, mert a francia kormány egy ellenzéki támadásra tett nyilatkozatában megcáfolta azt a hírt, mintha újabb haderőknek Szíriába való küldéséről, a druzok elleni offenzíváról és az ehhez szükséges újabb költségek kiutalásáról szó volna.

Jouvenel tehát kénytelen volt tovább is folytatni békéltető kísérleteit s így a druzok január 24-i békelevelére választ adott; ebben a válaszában megint megismételte békefeltételeit, amelyek állítólag a következők voltak: a felkelőknek azonnal be kell szüntetniök a harcot és csak ennek megtörténte után lehet szó tárgyalásokról; alkotmányt és parlamentet kapnak; ha a Szíriai Államszövetség keretén belül az önállóságot választják, az államuk fejét maguk fogják választani; ha Damaszkuszhoz akarnak csatlakozni,

akkor saját tetszésük szerint bármely területtel szövetkezhetnek, azzal a feltétellel, hogy mind a szíriaiak és alaiták, mind a druzok a szíriai Államszövetség határát kifelé közösen garantálják, egymás közötti viszonyaik szabályozásában minden összeütközést kerülnek, vitás esetben pedig francia döntőbírósgot fogadnak el; Franciaország jólétét, békét és igazságot akar, s ezt nem titkos tárgyalások útján akarja elérni; mindezért Franciaország és a Népszövetség közösen jótáll.

Körülbelül e feltételek közlésével egyidejűleg Jouvenel a franciákhoz pártolt Ramadan-es-Salás drúz felkelő-vezérrel kiáltványt intézett a druzok-

Henry de Jouvenel.

hoz, amelyben ez kiemelte a francia főbiztos békehajlandóságának őszinteségét és békére szólította fel fajtestvéreit.

Jouvenelnek e kettős akciója után a hauráni druzok küldöttsége meg is jelent Damaszkuszban és tárgyalásokat folytatott a franciákkal. E tárgyalások február közepe felé már előrehaladtak és úgy látszott, hogy a béke közel van. A franciák a hauráni kerületben megszüntették az ostromállapotot, Jouvenel pedig egészen nyugodtan elutazott Törökországba. Azonban nem sokára oly események játszódtak le, amelyek ismét megghiúsították a béke létrejöttét. A felkelők harci tevékenysége ugyanis a tárgyalások alatt sem szünetelt, a felkelőknek Damaszkusz körül, Észak-Szíriában és a Hermont-hegységben elért sikerei után pedig a druzok oly túlzott követelésekkel álltak

elő, amelyek Jouvenel számára elfogadhatatlanoknak bizonyultak. Ezek a feltételek következők voltak: Szíria teljes függetlenségének elismerése, külképviseleti jog és a Népszövetségbe való felvétel; Szíria egységének proklamálása és Libanonnak a háború előtti határok közé való visszazorítása; szerződés Franciaországgal a francia érdekek védelmére, ez azonban nem érinti a nemzeti szuverenitást; a szerződést a Népszövetség tudomásul veszi; a francia csapatoknak a partvidékre való visszavonása és egységes szíriai alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása, amely megállapítja a nemzeti kormányformát; a francia csapatoknak teljes visszavonása még ez alkotmányozó gyűlés megnyitása előtt; általános amnesztia. A drúz követeléseknek merészségére bátorítólag hatott az a körülmény is, hogy éppen ez időben bukott meg a Briand-kormány, amelynek utódául szocialista kormányra volt kilátás, olyan szocialista többséggel, amely állandóan a szíriai mandátum feladását, illetve a druzok elleni háború megszüntetését követelte. Miután azonban a druzoknak ez a reményük nem vált valóra, Jouvenel kívánságait végérvényesen visszautasította azzal, hogy ez volt az utolsó békekísérlete s ezután már csak a teljes megadás alapján álló békeajánlatokat fogad el. Jouvenelnek e március 4-1 közlése ismét fordulópontot jelent a drúz felkelés történetében. Jouvenel e béketörekvésének meghiúsulása a franciákra nézve kellemetlen következményekkel járt. Franciaországnak ugyanis már 1925 őszén kellett volna beterjesztenie a Népszövetség mandátumbizottságához jelentéseit a szíriai mandátumról, amit a drúz felkelésre való hivatkozással akkor sikerült elhalasztania. A Népszövetség külön e jelentés meghallgatására 1926. február 6-án Rómába összehívta a mandátum-bizottságot, abban a reményben, hogy Franciaországnak, számitásához és ígéretéhez híven, addig sikerül rendeznie a szíriai kérdést. Ez nem sikerült s így Franciaország a február 7-én összeült mandátum-bizottsági ülésen csak ígéreteket tudott tenni. Sok kellemetlenséget okoztak neki a különféle drúz és arab memorandumok, amelyek vizsgálóbizottságok kiküldését, sőt a francia mandátumnak egyszerű megszüntetését kérték. Franciaországnak nagy erőfeszítésébe került, míg sikerült elérnie, hogy a mandátum-bizottság 18 napi munka után elintézte az ügyet s ezzel Franciaországnak sikerült ismét időt nyernie. Az angol sajtó ugyan megállapította, hogy az erre vonatkozó népszövetségi jelentés pártatlan és alapos, ez azonban inkább vonatkozott a jelentésben a Szíria eddigi kormányzására tett megállapításra és néhány tanácsra, mint magára a jelentés lényegére.

A háború befejezése és a szíriai kérdés rendezése.

Február hó igen fontos eredménye a Törökország és Szíria nevében Franciaország között 17-én kötött baráti és semlegességi szerződés volt. Jouvenel ugyanis programjához híven az Észak-Szíriában az aintabi (török területen) felkelő bizottság izgatására mindjobban elharapódzó bandamozgalmak hatása alatt, továbbá a felkelés elnyomása végett megindítandó katonai akciók

érdekében végre sürgős szükségét látta, hogy Törökországgal is kiegyezzen, így a déli határ után a mandátum északi határát is biztosítsa s ezzel erőket szabadítson fel. Az ankarai francia követnek, Sarrautnak ügyes politikája után könnyű volt a törökökkel való megegyezés, amely a szír-török határ biztosítására török részről adott komoly biztosítékok ellenében csupán néhány határmenti faluról mondott le. A kölcsönös semlegesség Franciaországot csupán Szíriában kötelezte. B megegyezés létrejött Angliában igen éles ellenállást váltott ki, ami azzal van kapcsolatban, hogy a szíriai határ rendezése Törökországnak előnyt adott Angliával szemben a mosszuli kérdésben; hatása az észak-szíriai eseményekre és a török-francia viszonyra később is fontos szerepet játszott.

Francia gyarmati katonák.

A druzokkal való béketárgyalások meghiúsulása után a harc természetesen újra fellángolt egész Szíriában; Damaszkusz néhány napra teljesen elszigetelt helyzetbe került és már a város körülzárásáról keringtek hírek. A franciák végre rájöttek, hogy helyi vállalkozásokkal és büntetőexpedíciókkal semmit sem érnek el az aránylag jól felszerelt, egységesen vezetett és tervszerűen begyakorolt drúz felkelőkkel szemben. Az aprólékos erősítések, amelyek időszakonként Szíriába érkeztek, ily módon csak a veszteségek pótlására voltak elegendők s úgy látszott, hogy a hosszas csatározások lassankint a francia haderők kimerülésére fognak vezetni. Az 1925 szeptemberében történt szueidai vállalkozás után most először lépett előtérbe a tervszerűség a francia hadműveletekben. Jouvenel ugyanis elhatározta, hogy a drúz felkelésnek fegyveres erővel vet véget, miután pedig ennek főfészke Dzsebel

Drúz, ez ellen az összes erők összefogásával — komoly és alapos előkészület után — általános offenzívát kell indítani.

A tervszerű francia pacifikációs hadműveletek két részből álltak: i. a Damaszkusz és Homs közötti terület (Nebk város), 2. a Hermont-hegység és a Dzsebel Drúz elleni hadműveletek.

A Dzsebel Drúz elleni hadműveletek sikeresen fejeződtek be. Lassankint kezdett csökkenni a druzok ellenállása, úgyhogy mindkét félben megvolt a hajlandóság a véres háború mielőbbi befejezésére. Franciaország általában elfogadta a druzok feltételeit, lemondott mandátum jogáról és Szíriát szövetség alakjában kapcsolta a Francia Köztársasághoz. Az új államban a franciák körülbelül tanácsadó szerepet játszanak, azonban befolyásukat érvényesítik, különösen az állam külpolitikájában és hadügyében.

A drúz háború befejezése után — mint Törökország szabadságharcának tárgyalásakor megemlítettük — súlyos ellentétek támadtak Szíria és a török köztársaság közt az alexandrettei szandzsák miatt, minthogy az ott élő török lakosság ragaszkodott jogaihoz. Ez az ellentét majdnem háborús összeütközésre vezetett Franciaország és a török köztársaság közt, azonban a Népszövetségnek sikerült az utolsó pillanatban rendeznie ezt a vitás kérdést.

A francia gyarmatpolitika.

Franciaország — miután a XVIII. század elején addigi gyarmatainak legnagyobb részét elvesztette, — a XIX. században újból jelentős gyarmati hatalommá küzdötte föl magát. A franciáknak nevezetesen Amerikában voltak a XVII. század végétől mintegy 100 éven át kiterjedt birtokaik. Uralmuk akkoriban kiterjedt Kanada legnagyobb részére s a mai Egyesült-Államok ama hatalmas területére, amely az akkor angol tulajdonban levő keskeny partvidéktől nyugatra, a Mississippi területén át, a Mexikói-öbölhöz ért; övék volt ezenkívül Haiti és a Kis-Antillák több szigete, valamint Dél-Amerikában majdnem az egész Guyana. A franciák 1642-ben Előindiában is megvetették lábukat, a félsziget keleti része kezükben volt; Afrikában ellenben csak Szenegambia és Madagaszkár keleti partja volt az övék.

A XVIII. században a franciák figyelmét mindinkább európai érdekeik kötötték le. Kielégíthetetlen hódítási vágyuk, amely XIV. Lajos rablóhadjárataitól a napóleoni háborúk koráig vörös fonálként húzódik végig a francia történelmen, majdnem valamennyi európai államot ellenségükké tette és végül amerikai és indiai gyarmataikat Anglia hódította meg. Az 1763-i párisi béke szerint Kanada és Előindia Angliáé lett, 1803-ban Haiti veszett el. A franciák egykori óriási gyarmataiból már csak a mai Francia-Guyana, Szenegambia, Madagaszkár keleti partvidéke és néhány kisebb sziget maradt meg.

Franciaország csak a XIX. században fogott hozzá újabb gyarmatok szerzéséhez. A gyarmatosítás tekintetében a franciákat határozottan más

indok vezette, mint a többi gyarmatosító államokat. Amíg ugyanis a legtöbb állam — gazdasági és kereskedelmi politikai érdekeit nem is említve, — a gyarmatokban azt a területet látták, amely többnyire a sűrű népességű anyaország lakosságának fölöslegét veheti fel, Franciaország arra keresett utat és módot, hogy a birodalom lakosságának számát növelje, jobban mondvá imperialisztikus politikájának megfelelő nagyságú hadserege fenntartását a gyarmatok útján lehetővé tegye. A francia gyarmati politikában tehát a hatalmi érdekek messze felülmúlták a kereskedelmi szempontokat.

Török csapatok bevonulnak a szandzsákba.

Ennek a célnak megfelelőleg a francia gyarmatokat két élesen körülhatárolt csoportba lehet osztani és pedig az országot növelő gyarmatokra, amelyek elsősorban hatalmi és katonai érdekek szolgálatában állanak és az elszórt gyarmatokra, amelyek elsősorban kereskedelmi és politikai érdekeiket szolgálják, de egyúttal katonai szempontból is értékesek.

Ennélfogva érthető, hogy Franciaországot érdeke mindenekelőtt Észak-Afrika felé vonzotta. A marokkó-algiri partvidék lakosságának még a XIX. század elején is űzött kalózkodása jó alkalom volt a beavatkozásra, hisz az egész európai hajózás védelmezőjének hálás szerepe mellett, a francia Polignac-kormány remélte, hogy ezzel a fényesnek ígérkező külső sikerrel az anyaor-

szágban is megszilárdíthatja reakciós törekvéseit. Így kezdte meg Franciaország az 1827. évi blokád után 1830-ban az északafrikai parti városok elfoglalását, majd Algírs végül az ezzel határos szaharai területek meghódítását.

1881 márciusában a tuniszi krumir arab törzs Algír keleti határán egy francia telepet kirabolt s ez a franciáknak kedvező alkalom volt, hogy a török szultán főnhatósága alá tartozó, teljesen védtelen Tuniszba hadüzenet nélkül betörjenek s az ottani beyt Franciaország uralmának elismerésére kényszerítsék. Bszak-Afrika gyarmatosításában nagy szerepet játszott az 1830-ban szervezett «Idegenlégió». Az 1854. évi krími háború óta Franciaország európai és gyarmati háborúiban algíri csapatok is résztvettek és a gyarmatosítás koronája volt, hogy a franciák 1873-ban Észak-Afrikában is bevezették az általános védkötelezettséget. Egyéb okok mellett az északafrikai gyarmatok közelségében rejlik ezeknek a gyarmatoknak nagy nemzetgazdasági és katonai jelentősége, Algír ma már közigazgatásilag is Franciaországhoz tartozik. Franciaország ezzel a hódítással még nem elégedett meg, hanem arra törekedett, hogy az egész északnyugati és nyugati Afrikát is megszerezze, ami csakis az angolok támogatása mellett volt elérhető, a híres algecirasi konferencia során. A Casablancái vasútépítés elleni jelentéktelen lázongás és az algíri nyugati határon kitört, mesterségesen is szított zavargás azonban már 1907-ben igen szívesen fogadott alkalmat nyújtott a franciáknak, hogy Casablancából és Algírből Marokkóba nyomuljanak, ott lábukat megvessék és ebben a — szemfényvesztésből protektorátusnak nevezett — országban hatalmuk további kiterjesztésére minden alkalmat fölhasználjanak.

A világháború után Franciaország Kamerun és Togo eddigi német gyarmatokat is megszerezte s így hatalma a kis spanyol marokkói zóna kivételével egész nyugati és északnyugati Afrikára is kiterjed.

Ahogy Franciaország a XIX. század elején Afrikában gyarmatokat^ szerzett, éppúgy irányította figyelmét újra a Távols Kelet felé, elsősorban Hátsó-indiára, ahol már régóta működtek francia hittérítők. 1858-ban az ottani keresztényüldözések okot szolgáltatottak III. Napóleonnak a fegyveres beavatkozásra. A háború folyamán a franciák megszállták Cochinchinát, 1863-ban Kambodzsát és 1867-ben egész Annám is francia fenhatóság alá került. 1893-ban Franciaország anektálta Sziám keleti részét is a Mekong-folyóig.

Jelenleg Franciaország a gyarmatokkal együtt 18,368.000 négyszögkilométer kiterjedésű, 106 millió lakossal.

A leírt szíriai háború története rámutat a francia gyarmatosítási rendszerre. Franciaország a gyarmatokban magát azonnal veszélyeztetettnak érzi, mert csak a biztonság ürügyével lehet a francia militarizmust indokolni és fentartani. A francia katonák és a gyarmati tisztviselők túlkapasai azonban a bennszülötteket többször lázadásra készítetik. A szíriai háború történetéből tudjuk, hogy a szíriai véres összeütközések a francia főbiztos és egy alsóbb-rangú tiszt túlkapasából robbantak ki. A francia gyarmatosító eljárás súlyos

hibája az a törekvés, hogy az elfoglalt területet katonailag mielőbb kihasználják.

A történelem bizonyítja, hogy a mai Franciaország még most sem tért le azokról az utakról, amelyeket számára XIV. Lajos és I. Napoleon kijelölt. A mai Franciaország még mindig abban a tudatban van, hogy a meghódítandó gyarmat elpusztítása, a lakosság kiirtása biztosítja ottani uralmát, azonban a szuronyok hatalmára támaszkodni állandóan nem lehet.

A drúz háború újabb példa volt a franciáknak a gyarmatok lakosságával szemben követett hagyományos magatartására, amely a századok folyamán mind a mai napig kevés változást szenvedett.

A gyarmati háborúk nehézségei.

A drúz háború tapasztalatai rámutattak azokra a nehézségekre, amelyek minden gyarmati háborúban nagy szerepet játszanak. Mint minden háborús bonyodalom, a gyarmati háború is gazdasági okokra vezethető vissza, mert főleg ezek azok a rugók, amelyek egy európai államot arra bírják, hogy hatalmát tengerentúli országokra is kiterjessze. A gyarmati hadjárat vezetése lényegesen elüt az európai háborúkétól, mert gyarmati háborúban a szembenálló felek közül az egyik sokkal magasabb kultúrával rendelkezik, mint a bennszülött lakosság. Így volt ez minden gyarmati háborúban és ugyanilyenek voltak a viszonyok a francia-drúz háborúban is.

Hacsak a kultúra és a haditechnika túlsúlya volna irányadó, minden gyarmati háború sorsa már a legelső összecsapás után eldőlné. Azonban a történelem bizonyítja, hogy ez a feltevés egyetlen esetben sem igazolódott, sőt minden gyarmati háború nagyon hosszú ideig tartott, nagyon véres lefolyású volt és nem mindig végződött az európai támadók győzelmével. Ennek okai azokban az anyagi eszközökben keresendők, amelyeket a természet a bennszülötteknek juttat: a terület nagysága, földrajzi viszonyai, éghajlat, az európai ember számára ismeretlen viszonyok és e mellett a vallási és faji fanatizmus. Az ellenfél fizikai ellenállása sokszor a többé-kevésbé önálló törzsfőnökökkel való közvetlen tárgyalás útján is csökkenthető, mint a drúz háborúban is történt.

Az európai nagyhatalmak technikai fölénye mellett a gyarmati háború földrajzi hátrányai csökkenthetők. Még nagy sivatagok is átléphetők, mert a mozgó csapatokat az autók tábora követheti, amelyek nemcsak katonák, hanem élelmiszerek és a szükséges víz szállítására is igénybe vehetők, ha elegendő számban állnak rendelkezésre és helyes intézkedéseket kapnak. E mellett a repülőgéptechnika óriási fejlődése is nagy szerepet játszik. A repülőgépek nemcsak biztos híreket hozhatnak az ellenfél gyülekezéséről, hanem azokat bombáikkal zavarhatják, sőt a csapattól távollevő kisebb csoportoknak még lőszert, élelmiszert, sőt vizet is juttathatnak. Szerencséje a fehér fajnak, hogy a haditechnika mai állása mellett többé nem következ-

hétnek be olyan katasztrófák, mint amilyen az olaszokat érte Aduánál 1896-ban, mert a légi felderítés tökéletessége a váratlan bennszülött támadást úgyszólván lehetetlenné teszi.

Technikailag nem küzdhető le a gyarmati éghajlat és igen nehezen küzdhető le a trópusi betegségek, azonban a hódítók katonáinak lassú szoktatása és az orvosi rendszabályok pontos megtartása ezen a téren is eredményeket érhet el. A hadjárat vezetése az illető tartomány földrajzi, klimatikus viszonyaitól és fegyvereitől függ. E nehézségek mellett a gyarmati háború rengeteg pénzbe is kerül, sokkal többbe, mint az európai háború, tehát még gazdag európai állam is csak abban az esetben vállalhatja nagy gyarmati háború veszélyeit, ha bizton számíthat arra, hogy a várható anyagi előnyök meg fogják hozni a befektetett milliárdokat.

A történelem bizonyítja, hogy gyarmati háborúban az eredetileg rendelkezésre álló erők soha nem voltak elégségesek a bennszülött lakosság ellenállásának letörésére. Nem kell egyébre gondolnunk, mint az angol-búr háborúra, ahol az első nagy vereségek után a legelőkelőbb családok áldozták fel fiaikat Anglia nagyságáért. A történelem azt is igazolja, hogy minden gyarmati háború igen hosszú ideig tartott. E téren nem kell mást említenünk, mint a marokkói háborút, ahol Franciaország, részben Spanyolországgal együtt, huszonöt évig harcolt, míg az országot pacifikálni tudta. Sőt még most, az ország teljes leigázása után is vannak területek, ahol állandó harcok folynak.

A MAROKKÓI HÁBORÚ

A MAROKKÓI HÁBORÚ.

A gyarmati háborúk között mind külpolitikai, mind katonai tekintetben legérdekesebb a nagy marokkói háború. A marokkói kérdés miatt a század elején már kétszer nagy vita folyt Franciaország és a Németbirodalom közt és Európáról a háborús veszélyt csak a legnagyobb nehézségek árán sikerült az egész világ diplomatáinak elhárítani. Ezekkel a diplomáciai csatározásokkal egy időben keletkeztek nagyobb harcok Marokkó birtokáért, később a bennszülötteknek sikerült két nagyhatalom hadierőjével évek hosszú során át dacolni. A fejlett európai haditechnika, a Marokkóba irányított spanyol és francia haderők túlsúlya végre leverte a marokkóiak szabadságharcát, azonban még ma is vannak területek, ahol teljesen független néptörzsek laknak, amelyek még ma sem ismerték el az európaiak uralmát.

A háború leírásánál többször előfordulnak eredeti marokkói kifejezések, ennél fogva a legfontosabbakat közöljük: Bordj: erősség őrtornya, Dzsebel: hegy, hegység, Duar: a nomádok sátoztábor, Emír: fejedelem, nagy törzs főnöke, Harka: mozdulat, meglepő támadás, támadó csapatok, Kádi: mohamedán bíró, Kaid: törzsfejedelem, Machsen: a szultán kormánya, Mahakma: mohamedán törvényszék, Marabut: istenfélő mohamedán, kis templom, Medersa: mohamedán főiskola, Mehalla: táborhely, táborozó csapat, Rekka: postás, levélhordó, Rogi: trónkövetelő, Saujia: mecset, gyülekezőhely, Sidi, Seid: úr, Suk: bazár, vásártér, Ved, Vádi: völgy, vízfolyás.

Marokkó földrajzi viszonyai.

Marokkó, Algir és Tunisz, a nagy földközítengeri francia gyarmatok, földrajzi viszonyaik folytán területi egységet alkotnak. Némely földrajztudós ezeket a gyarmatokat «Kis-Afrikának» nevezi, mások az Atlasz vidékének, mert mindhárom gyarmatot az Atlasz-hegység láncai borítják, mások ezeket a vidékeket Berberinának nevezik, mert ezeknek a területeknek őslakói berberiek voltak. A berber szó a görög barbárból származik; tudvalevőleg a görögök ezzel a névvel illették az idegen népeket, csak később használták ezt a szót műveletlen néptörzsek megjelölésére.

A berber-tartomány általában magasföldet alkot, határai a Földközítenger, Atlanti-óceán és délen a hatalmas Szahara-sivatag. Sok földrajztudós

állítja, hogy Afrika határai a Pireneusoknál kezdődnek, viszont mások azt állítják, hogy Európa határai a Szahara-sivatagnál végződnek. Kiváló francia politikusok véleménye szerint Franciaország déli határai nem a Földközi-tengernél és a Pireneus-hegyvidéken végződnek, hanem az afrikai Kongó-folyónál. Feltűnő a hasonlatosság Spanyolország és Marokkó földrajzi viszonyai között; mindkét állam általában magasfelföldből áll, amelybe mélyen bevágott folyóvölgyek vannak beágyazva és a fennsíkon magas hegyek húzódnak végig. Tény, hogy a Földközi tenger egészen új geológiai alakulat; az emberi műveltség hajnalán, mintegy 10—15.000 évvel ezelőtt szakadhatott át az Európát Afrikával összekötő Gibraltári-gát és akkor öntötték el az Atlanti-óceán hullámai a Földközi-tenger tómedencéjét. A keleti népek hagg3Tományai, köztük a Biblia is megőrizték számunkra a vízözön történetében ennek a nagy katasztrófának emlékét. A Földközi-tenger ezen a területen nagyon keskeny, Algir és Marseille közt 742, Szicília és Tunisz közt 138 km, a Gibraltári-szoros Punta-Canales és Punta-Cires közt mindössze 13 km széles.

Marokkó a következő tartományokra tagozódik: Dzsebal, Tangernél Penon de Velez, a Rif-terület, Melillánál Garet vidéke; a marokkói síkságon fekszik Rab, a Fez melletti terület, a Tazai lejtő, a Huz-síkság Rabattól Mogadorig. Ezekről a területektől délre húzódik az Atlasz-hegyláncolat, amelynek részei: Elő-Atlasz—Magas-Atlasz—Középső-Atlasz. Az Atlasz-hegyláncolat dél felé lankásan ereszkedik le a szaharai síkság felé, lábánál termékeny oázisok terülnek el, úgymint: Tódra, Reris, Ferkla, Tafilelt és Dra.

Nagy szerepet játszott nemcsak a marokkói történetben, hanem az egész európai történelem folyamán a Gibraltári szoros, amelyet a föníciaiak révén már a régi görögök is ismertek. A szoros jelentősége ma már a szuezi csatorna megnyitása és a közvetlen indiai összeköttetés révén igen nagy. A technika fejlődése emelte Marokkó tengerentúli jelentőségét is, Santa Cruzból és Eas Palmasból vezet ma a legrövidebb út a délamerikai Rio de Janeiróba és Buenos-Airesbe.

Földrajzilag Marokkó általában három területre osztható: a tengerparti fennsíkok, keleti Marokkó síkságai és fennsíkjai, az Atlasz-hegység főgerince és különféle ágai a Szahara-sivatagig.

A tengerparti fennsíkok nagy hasonlatosságot mutatnak a spanyol fennsíkokkal. Keleti Marokkóban síkságok és fennsíkok terülnek el, amelyek észrevétlenül mennek át az oráni fennsíkra.

Az Atlasz-hegység Marokkó déli szegélyén húzódik, kezdődik az Atlanti-óceánnál fekvő Elő-Atlasz hegyvidéknél, legmagasabb része a Magas-Atlasz, amely mintegy 700 km hosszú és 60 km széles; főbb hegyei a Dzsebel-Oydimt és Dzsebel-Uichdan, amelyek 3.500 méternél magasabbak, a hegyek csúcsait rendszerint hó borítja, amely csak különösen meleg nyáron olvad el.

Marokkó klímája általában középtengeri, nem túlságosan meleg, mert mind a Földközi-tenger, mind az Atlanti-óceán felől állandóan hűvös szellők

fújnak. Rabat hőmérséklete januárban 12 fok, augusztusban 23 fok, Tangerben januárban 11 fok, augusztusban 24 fok, Marrakesben januárban 11, júliusban 29 fok. A tél rendszeresen esőzésben nyilvánul meg, hó csak az Atlasz magas hegyein 1.000 méteren felül esik. Tangerben az évi esőmennyiség 830 m, Rabatban 500, Casablancában 400 és Agadirban 200 mm.

Marokkó folyói részben a Földközi-tengerbe, részben az Atlanti-óceánba ömlenek. Az Atlanti-óceánba ömlik a Lukos- és Sebu-folyó; a Sebu arról nevezetes, hogy nyáron sem szokott sohasem kiapadni, a jobboldali mellékfolyója a Verga, amely a rif háborúban tett szert nagy jelentőségre. A Földközi-tengerbe ömlik a Mulonya-folyó, az óráni határ közelében.

Tanger.

Marokkó földje a tengerparti folyammenti síkságok kivételével kevésbé termékeny, a marokkói termőtalaj — tirs — nem fekete, hanem barna földből áll, a piros termőtalajt a marakkóiak «hamri»-nak nevezik, ennek a termékenysége még a tirsnél is csekélyebb.

Marokkó növényzete általában középtengeri jelleget mutat, a termővidékeken jelentékeny a gabonatermés, az erdőkben leginkább sajátos nyárfák fordulnak elő. Ebből áll a nagy Mamora-erdő is Rabat és Meknes között. Gyakran előfordul az Olaszországban is ismeretes Pinus, sőt cédrus is; ez a magasabb hegyeken 1.500 és 2.500 m közt van elterjedve. Ehhez járul a thuya és nagyon sok alpesi bokor.

Lakosainak jórésze arab, ezek közé vegyültek a már említett berberek,

mintegy 150.000 zsidó is lakik az országban. A mai Marokkó politikailag három részre oszlik, legnagyobb francia Marokkó mintegy 6,500.000 lakossal, ezek közül 220.000 európai, a többi arab és berber. A lakosság gabonatermeléssel, tevé-, juh- és kecsketenyéssel, a hegyek közt foszfát-, vas-, mangán-, antimon-, réz- és kénbányászattal foglalkozik. Az Atlanti partok előtt nagyon élénk a tengeri halászat is. Főbb városai: Rabat, a francia kormányzat és a szultán székhelye 84.000 lakossal, Casablanca 260.000, Marrakes 190.000, Meknes 160.000, Udzsa 35.000, Mazagán 25.000 lakossal. A tartomány területe 420.000 km².

Spanyol-Marokkó 1911 óta védnökség Marokkó északi partvidékén. A régi öt büntető gyarmatot, az úgynevezett Presidios-területeket 1927-ben helyezték a spanyol Marokkó közigazgatása alá, területe 21.000 km², lakossága 810.000, ebből 33.000 spanyol és 13.000 zsidó, a bennszülöttek arabok és berber. Fővárosa Melilla 38 ezer lakossal, főbb városai még Ceuta 36.000, Ivaras 33.000 lakossal. A terület legértékesebb részei a vasércet szolgáltató hegyvidékek.

Marokkó északnyugati részén fekszik Tanger nemzetközi terület, amelyet 1902-ben jelölt ki Franciaország, Anglia és Spanyolország. A terület a marokkói szultán uralma alatt áll, azonban négytagú nemzetközi bizottság igazgatja; még törvényhozó testülete is nemzetközi, a terület nagysága 373 km². 80.000 lakossal.

Marokkó múltja.

Marokkó őslakói a berberok voltak. Krisztus előtt a XII. században a föníciaiak alapították a tengerparton az első gyarmatokat, amelyek csakhamar a fejlődés magas fokára jutottak; már ekkor megindult a kereskedelmi összeköttetés a Földközi-tenger többi tartományaival. A föníciai gyarmatok később Karthago uralma alá kerültek, Karthago bukása után jó ideig a marokkói területek teljesen önállóak voltak, míg 42-ben Krisztus után a rómaiak meghódították a karthágói gyarmatokat. A rómaiak Afrika északnyugati partvidékén két provinciát alkottak, úgymint Tunisiát és Numidiát, ehhez tartozott Marokkó (Mauretania) is. A római birodalom bukása után a vandálok foglalták el, a VI. században bizánci uralom alá került, 700-ban Krisztus után az arabok hódították meg, s innen indultak Spanyolország leigázására. A mórok tudvalevőleg meghódították egész Spanyolországot és a Pireneus-hegyeken át betörték Franciaországba is, csak Martell Károly állította meg előnyomulásukat a Poitiers melletti csatában. Bbben az időtájban lett Fez a tartomány fővárosa. A mór hatalom azonban csakhamar hanyatlásnak indult Spanyolországban, a középkor végén elesett Granada is, az utolsó mór város. 1496-ban a spanyolok elfoglalták átmenetileg Melilla városát és így megvetették lábukat az északi parton. Az újkor kezdetén lépett trónra a ma is uralkodó serif-dinasztia, melynek legnagyobb képviselője az 1672—1727-ig uralkodó Mulay Ismail szultán volt, aki leigázta a marokkói

törzsfőnököket és erős központi hatalmat létesített; méltán nevezték őt Marokkó XIV. Lajosának. 1840-ben Abd-el Kader marokkói vezér támadásokat intézett a francia Algir ellen, azonban hosszabb harcok után Bugeaud francia marsall 1844 augusztus 14-én Isly mellett leverte a marokkóiakat; a háborúnak a szeptember 14-i tangeri béke vetett véget. 1880-ban a marokkói kormány szerződésre lépett Madriddal és 1892-ben kereskedelmi szerződést kötött Franciaországgal, amely nemcsak a francia érdekeket szolgálta, hanem Marokkó jólétét is előmozdította.

Az európaiak szerepe Marokkóban 1900-ig.

A marokkói civilizáció mindig magán hordta az európai befolyás bélyegét. Már rámutattunk arra, hogy Marokkó partvidékein a föníciaiak, a karthágóiak és a rómaiak alapítottak gyarmatokat; az ókorban Marokkót nyugati Kínának nevezték. Az arab uralom megerősítette Marokkó világpolitikai helyzetét, amely még a móroknak Spanyolországból való kiűzése után is igen jelentékeny volt. Különös hatással volt a szomszéd népekre az egész középkorban és az újkorban a marokkói földről kiinduló tengeri kalózkodás. A marokkói kalózok veszélyeztették nemcsak a Földközi-tengert, hanem az Atlanti-óceánon közlekedő kereskedelmi hajókat is. Köztudomású, hogy a kalózok óriási zsákmányra tettek szert és a foglyokért rengeteg váltságdíjat kaptak. A marokkói kalózhajók megtámadták a sokkal nagyobb kereskedelmi hajókat is és csak a nagyon gyors hajók tudtak előlük elmenekülni; voltak olyan hajók, amelyeket a kalózok egészen Anglia partjaiig üldöztek. A világkereskedelmi forgalmat veszélyeztető tengeri kalózkodás miatt tették az első lépéseket az európai államok, hogy Marokkó belügyeibe beavatkozzanak és kiirtsák a mindinkább elhatalmasodó tengeri rablókat.

A kereszténység nem nagyon terjedt Marokkóban, pedig a pápák nagy súlyt vetettek arra, hogy az országban terjesszék a keresztény tanokat, mert ezektől a vad marokkói erkölcsök megszelídítését remélték. A szomszédos portugálok és spanyolok léptek először érintkezésbe Marokkóval; 1415-ben Tengerész Henrik uralkodása alatt a portugálok elfoglalták Ceuta városát; ez később spanyol kézbe került, 1704-ben foglalták el az angolok Gibraltárt, nehogy az egész Gibraltári szoros tisztán spanyol kezekben maradjon. Spanyolország és Portugália több kereskedelmi szerződést kötött Marokkóval, először 1767-ben, ezt kiegészítette az 1799-i, végül az 1861-i szerződés, ez fejezte be az akkori spanyol-marokkói háborút.

Franciaország is csakhamar megkezdte a kereskedelmi érintkezést Marokkóval. I. Ferenc király Pierre Piton vezetése alatt küldöttséget indított Marokkóba a kereskedelmi és külpolitikai kapcsolatok megerősítése végett. Ferenc tudvalevőleg akkor vívta meg nagy harcát V. Károly német császárral, szövetségben állott Törökországgal és a franciáknak érdekük volt, hogy az összes mohamedán államokat sorompóba állítsák Németország ellen. Ez a

szövetségi viszony később a két ország közt még jobban kimélyült; 1619-ben Razilly lovagot küldte ki Richelieu bíbornok Marokkóba, s így megújították a régi szerződést. Különösen szíves volt a viszony XIV. Lajos francia király és a már említett Mulay Ismail marokkói szultán közt; mindkét uralkodó az akkori szokás szerint igen drága ajándékokat küldött egymásnak. 1767-ben Marokkó az utolsó szerződést kötötte a régi Franciaországgal, amelyben már a rabszolgaság eltörlésének kérdéséről is szó volt.

1795-ben a francia köztársaság áthelyezte a konzulátust Tangerbe, hogy jobban ellenőrizhesse az angolok és spanyolok marokkói politikáját. Atrafalgári tengeri csata mély nyomokat hagyott Franciaország és Marokkó viszonyában is. 1805-ben marokkói küldöttség jelent meg Saint-Cloud-ban, hogy Napoleon császárt üdvözzölje; Burel százados kiküldetése azonban abból a célból, hogy a francia-angol háborúban Marokkó semleges maradjon, nem járt eredménnyel.

1830 június 14-én először szálltak partra a franciák Sidi-Ferruch-nál, Algírban; ez a nap fordulópontot jelent Észak-Afrika történetében. A franciák lassankint meghódították egész Algírt, uralmukat kiterjesztették Tuniszra és Marokkóra is; a francia protektorátus elismerése Marokkóban 1912-ben nemcsak a francia hadsereg fegyverténye, hanem a francia diplomácia mes-terműve is volt.

Lajos Fülöp alatt kezdődtek meg az első lépések a marokkói ügyek rendezésére. Guizot francia miniszterelnök már ekkor értesítette a tangeri francia konzult, hogy tiltakozzék a császári udvarnál az algíri határok állandó nyugtalanítása miatt és követelje Abd-el-Kader felkelő vezér csapatainak visszavonását, különben Franciaország a tengeren és szárazföldön katonai lépéseket tesz Marokkó ellen. Guizot értesítésével egyidejűleg francia hadiflotta indult a marokkói vizekre, Joinville herceg vezetése alatt.

Mínthogy a császári kormány a francia követelésekre nem adott kedvező választ és Abd-el -Kader csapatait nem vonta vissza, a francia hadsereg 1844 június 5-én Mers-el-Kebir mellett Bugeaud marsall parancsnoksága alatt betört Marokkóba. Eleinte sikerült Bedeau tábornoknak és El-Gen-naoui kaidnak (törzsfőnök) megállapodni a marokkói és francia csapatok között demarkációs vonalban. A franciák visszavonultak a demarkációs vonal mögé Lalla-Marnia irányában, azonban a marokkóiak nem tartották meg az egyezményt, hanem üldözni kezdték a visszavonuló franciákat és a francia utóvédet megtámadták. A marokkóiak támadására Bugeaud marsall elrendelte, hogy a francia csapatok azonnal forduljanak vissza és támadják meg az üldöző marokkóiakat. A csatában a marokkóiak vereséget szenvedtek, sok fogoly és halott hátrahagyásával menekülni voltak kénytelenek. Augusztus 6-án Joinville tengernagy hajóhada megnyitotta a tüzet Tanger ellen, a hadihajók csakhamar rommá lőtték a város tengerparti erődjéit, néhány ágyúövedék magának a francia konzulnak palotájába is becsapott. Bugeaud marsall június 19-én elfoglalta Udza helységet és megtámadta az Udza és a tőle nyugatra fekvő patak mellett táborozó marokkóiakat. A francia hadsereg

8.500 gyalogosból, 1.400 lovasból és 16 ágyúból állott. A marokkói lovasság nem tudott ellenállani a franciáknak, augusztus 14-én a francia csapatok túlhaladtak Isly helységeen, elérték a patak balpartját és ebben a csatában döntően megverték a marokkóiakat; a francia hadsereg jelentéktelen veszteségeket szenvedett, az ellenség azonban 11 ágyút, 16 zászlót és 800 embert veszített és teljes felbomlásban menekült Taza felé. Az isly-i csatát követő nap Joinville herceg hajóhada Mogadort bombázta és a városban partra szállított 500 főnyi katonaságot.

Bugeaud marsall győzelme után Fez irányába akart előnyomulni; erről az elhatározásáról értesítette Joinville tengernagyot, azonban az európai politika megakadályozta a franciák akkori előnyomulását. Robert Peel angol

Casablanca.

miniszterelnök tiltakozott az ellen, hogy Franciaország megszállja Marokkót és a Marokkóba küldött angol követek mindent megtettek, hogy Franciaország további előnyomulását megakadályozzák. Anglia beavatkozása a francia ellenzék is élénken foglalkoztatta, az ellenzék követelte a kormánytól hogy vonja vissza csapatait Marokkóból és ne tegye kockára Anglia barátságát; Guizot miniszterelnök végül kénytelen volt engedni az ellenzék követeléseinek, így jött létre 1845 tavaszán a lalla-marnia-i értekezlet, amely március 18-án megerősítette a tangeri béke határozványait. A francia megbízott, de la Rue gróf követelte az algiri határ kiigazítását és semleges zóna létesítését, nehogy hasonló határ villongások megismétlődhessenek. Udza város és környéke visszakerült Marokkóhoz, a határt Algír és Marokkó közt a Ved Kiss mentén állapították meg.

1859-ben Franciaország kénytelen volt csapatokat küldeni a Béni-

Snassen törzs területére, mert a törzs tagjaiból összeverődött marokkói bandák betörték francia területre és a lakosságot fosztogatták. Martimprey tábornok vezérlete alatt a franciák október 27-én levertek az Bl-Hadzs-Mimun kaid parancsnoksága alatt álló hegyilakókat, mire a Beni-Snassen törzs elismerte a franciák fennhatóságát. A francia hadügyminiszter, Randon marsall szerette volna, ha Franciaország kiterjesztheti határait a Mulonyafolyó mentéig, azonban Martimprey tábornok nem rendelkezett annyi erővel, hogy ezt a nagy területet megszánhatta volna.

1848-ban a spanyolok elfoglalták Zaffarine szigeteket és megerősítették Melilla városát, ezáltal a spanyolok tekintélyes támpontot szereztek Észak-Marokkóban. A marokkóiak azonban állandóan támadták a spanyol-övet, az úgynevezett Presidios vidékét, s ennek következtében a spanyolok kénytelenek voltak jelentékeny haderőt irányítani Marokkóba. O'Donnel tábornok alatt a spanyol hadsereg 50.000 főből állott, ezzel szemben állott a 15.000 gyalogosból és 10.000 lovasból álló marokkói hadsereg. Az isly-i csata óta a marokkói hadsereget átszervezték, különösen sok puskát szállítottak Marokkóba az angolok, akik mindig fontosnak tartották Marokkó függetlenségének megvédését. A spanyol csapatok Ceutából Tetuan felé nyomultak előre, Prüm tábornok oszlopa Castillejos mellett leverte a marokkóiakat, akik visszavonultak Tetuanba. A spanyolok további előnyomulását megakasztották a küszöbön álló béketárgyalások; a béke 1860 április 28-án jött létre Tetuanban, a következő feltételekkel: Marokkó Spanyolországnak fizet 100 millió frank hadiköltséget, Ceuta spanyol területe kiegészítést nyer, Spanyolország Santa-Cruz-la-Pequena vidékén területet kap és a spanyol hittérítőknak működését Fezben a marokkói kormány megengedi. Később derült ki, hogy a spanyol előnyomulást is az angolok akasztották meg, mint egykoron az Isly melletti francia előnyomulást. Spanyolország kivonult Tetuan alól, a hadikárpótlást Spanyolországnak az angolok fizették ki, Marokkó e célra lekötötte a vámbevételeket. 1861-ben Spanyolország és Marokkó kereskedelmi szerződést kötött; ebben a szerződésben Marokkó Spanyolországot részesítette a legtöbb kedvezményben.

Az algír-marokkói határon különben állandóak voltak a határvillongások; ezekben azonban a marokkói császári kormánynak semmi része sem volt, mert ezek a harcok csak a határmenti törzsek kaidjainak tudtával történtek. A marokkói betörések megbosszulására Wimpfen francia tábornok 1870 elején expedíciót indított és a határ területén élő törzseket leverte. A porosz háború kitörésére a francia kormány Wimpfen tábornokot és csapatait visszahívta Európába. A hadtörténelemből tudjuk, hogy Wimpfen nagy szerepet játszott a sedáni kapitulációban is. A háború alatt az algíri törzsek többször fellázdak, azonban ez a lázadás nem terjedt át a francia kézben levő Oran tartományra.

1880-ban a spanyol kormány az angol kormánnyal egyetértőleg Madridba konferenciára hívta meg az érdekelt hatalmakat a marokkói anyagi kérdések

rendezésére. Franciaországot Jaurès tengernagy, madridi követ képviselte. Franciaországot akkor még támogatta Németország is, mert Bismarck kancellár kijelentette, hogy Németországnak semmi érdekeltsége sincs Marokkóban. Az értekezlet szabályozta a marokkói kapitulációk kérdését is, egyúttal az

Lyautey tábornagy.

(László Fülöp festménye.)

európai kereskedők vitás ügyeit. Ez az értekezlet volt az első nagy európai konferencia a marokkói kérdésben. Franciaország elvesztette eddigi különleges helyzetét a császári Marokkóban és valamennyi európai állam egyforma feltételek mellett folytathatott kereskedelmet Marokkóval. 1890-ben Németország is szerződést kötött Marokkóval, amely főleg a hamburgi és marokkói

hajózásra vonatkozott. 1893-ban Melilla körül megint harcok keletkeztek a spanyolok és marokkóiak közt; a Martinez Campos vezénylete alatt álló spanyol hadsereg leverte a Sidi-Uriach kaïd parancsnoksága alatt álló marokkói haderőket és a spanyolok előretolták határaikat Melilla mellett.

Ilyen volt az európai államok helyzete Marokkóban, midőn az 1900-ban váratlanul kitört marokkói válság csaknem lángbaborította egész Európát.

A marokkói válság 1900—1913.

1900-ban kezdődött meg a nagy vita, amely végeredményben 1912-ben a francia protektorátus elismerésére vezetett a császári Marokkó fölött. Addig Franciaországnak nem volt különösebb szerepe Marokkóban, azonban soha sem nézhette érdektelenül a marokkói helyzet változásait. Franciaországon kívül Angliának és Spanyolországnak is nagy érdekeltsége volt Marokkóban, s a legújabb időben ehhez járult Németország is, szóval az európai nagy államok majdnem mind érdekelve voltak a marokkói kérdésben.

A válság közvetlen okozója az volt, hogy Franciaország megszállotta Tuat oázist 1900-ban és 1901-ben. Az 1845-i szerződés már annakidején felhatalmazta Franciaországot Tidikelt, Tuat és Gurara-oázisok megszállására. 1900-ban történt, hogy Pouzet francia konzult Kebdana kaïd katonái megölték; Franciaország ezért elégtételt kért, s minthogy nem kapta meg, megszállotta Tuat-oázist. Tuat megszállása után tárgyalások indultak meg a francia és a marokkói kormány között; az 1901 július 20-i és 1902 április 20-i és május 7-1 jegyzőkönyvek megerősítették az 1845-i szerződés idevágó pontjait. 1845 óta azonban már megváltozott Franciaország és Marokkó viszonya, különösen a határterületeken. Az új szerződésnek szabályozni kellett Franciaország és a marokkói császári kormány a Machsen együttműködését, főleg a határterületek biztosítására, a kereskedelemre és elsősorban a csempészetre vonatkozólag. Franciaország megígérte, hogy a szultánt támogatni fogja a trónkövetelő, a Rogi ellen, azonban a szultán kormánya nem tartotta meg ezeket a megállapodásokat és nem tett semmitsem a határmenti ellenségeskedések megszüntetésére. Ekkor tűntette ki magát először Fyautey ezredes, aki ebben az időben fejezte be Madagaszkár pacifikálását és dicső gyarmati múltja tekinthetett vissza. Neki köszönhető, hogy Dél-Oránban sikerült a lázadásokat leverni, különösen Uled-Dzserir és Dui-Menia vidékén; 1903-ban Lyautey elfoglalta Colomb vidékét és így lassankint sikerült az egész terület meghódítása, a Mulonya folyóig.

Franciaország említett marokkói előnyomulása az európai államok irigységét váltotta ki, ennek következtében a francia politika első feladata volt megnyerni az európai államok hozzájárulását Marokkó pacifikálásához. A francia külügyi kormány elsősorban Olaszország beleegyezését szerezte meg; az 1902 november 1-én megkötött szerződés értelmében Franciaország

kinyilvánította teljes érdektelenségét Líbiában, viszonzásul Olaszország szintén teljes érdektelenséget nyilvánított Marokkóban.

1903-ban megtörtént végre a hagyományos közeledés Anglia és Franciaország közt; akkor alakult meg az úgynevezett «entente cordiale». Ennek a sorsdöntő politikai változásnak legfőbb szószólója VII. Edward angol király volt, aki rájött, hogy Franciaország és Anglia egymásra van utalva, a két ország közt semmiféle érdekellentét nincs és mindkét államnak közösen kell védekeznie a német veszély ellen. 1904 április 8-án Cambon londoni francia követ és Lyansdowne angol külügyminiszter aláírta a Franciaország és Anglia gyarmati viszonyait rendező megállapodást. A szerződésben Fran-

Algéciras.

ciaország elismerte Angliának Egyiptomra vonatkozó jogait, viszont Anglia szabad kezet nyújtott Franciaországnak Marokkóban, bizonyos feltételek mellett. Anglia azt kívánta, hogy Franciaország biztosítsa Angliának a Marokkóban való kereskedést 30 éven át, Franciaország egyben kötelezte magát, hogy nem emel erődítéseket Melilla város és a Sebu-folyó között és hozzájárult ahhoz, hogy a marokkói kérdés megoldásánál Spanyolországgal egyetemben fog eljárni; Melilla, Ceuta és a többi spanyol Presidios azután is spanyol kézben marad. A déli tartományokban Spanyolország birtokába kerül az Atlanti-óceán bizonyos partvidéke; Marrakes Franciaországnak jutott. A francia-angol egyezmény megkötése után a párisi és madridi kormány szintén szerződést kötött Marokkóra vonatkozólag; a szerződés 1904

október 3-án kelt, s 1905 szeptember i-én pótlójegyzőkönyvet csatoltak hozzá. A madridi nyilatkozatok megerősítették a francia-angol szerződést. E szerződések tartalma a következő volt: a szerződést aláíró hatalmak elismerik a marokkói császárság sérthetlenségét a szultán uralma alatt, megállapították a spanyol érdekszférát. Hz a spanyol-öv már 1902-ben szóba került; e szerint Spanyolország kiterjeszti hatalmát Marokkó következő részeire: északi és északnyugati Marokkó a Sebu-medencéig, a Verra völgye, Vezzan, az Atlanti-óceán partjain L,aras vidékéig; Taza és Fez Franciaországhoz fog tartozni. Marokkó délnyugati részén szintén spanyol zóna lesz, a Rio-de-Oro gyarmattal összefüggésben. A francia-spanyol szerződés ismételtén biztosította Marokkó területi épségét.

1904 június havában Franciaország nagy befektetéseket eszközölt Marokkóban. A császárság 62 és Va millió frank kölcsönt kapott Franciaországtól; a szultán ennek a kölcsönnek fedezésére lekötötte a vám jövedelmeket és Franciaországnak jogot biztosított a vámbevételek ellenőrzésére. Franciaország külön képviselőt küldött a szultáni udvarba 1905 elején Taillandier személyében, akinek feladata volt a marokkói reformprogramra felügyelni. Ebben a pillanatban történt a németek világhírű beavatkozása a marokkói eseményekbe, s ez teljesen megváltoztatta a kérdés békés megoldását.

A győzelmes német-francia háború befejezte után Németországnak és Bismarck kancellárnak főelve volt, hogy támogassa Franciaország gyarmati törekvéseit, mert a német kormány ezáltal remélte, hogy Franciaország figyelmét európai veszteségei után külföldre fordíthatja és így a francia boszszúvágy és a nagy orosz-francia kettős szövetség veszélyét csökkentheti. Bismarck többször kijelentette, hogy Németországnak semmi érdekeltsége sincs Marokkóban. Bülow kancellár 1904 április 12-én még hasonló kijelentéseket tett a német birodalmi gyűlésen, azonban 1905 március 29-én nagyobb beszédet tartott, amelynek értelmében az oroszok keletázsiai előnyomulása miatt Németország fenntartja magának azt a jogot, hogy az összes gyarmati kérdésekben szabadon határozzon. Bülow kijelentése szerint Németország nem ismeri el az angol-francia marokkói megegyezést, a marokkói kérdésben megőrzi teljes függetlenségét és megvédi kereskedelmi érdekeit; erre vonatkozólag közvetlenül érintkezésbe lép a szultán kormányával. Németország kétségbevonta azt, hogy Franciaországnak joga van Fezben Burópa nevében mandátumot gyakorolni, mert ez ellene szól a madridi szerződés 17. fejezetének; ennek szelleme szerint Marokkóban csak a madridi szerződést aláíró összes hatalmak beleegyezésével lehet mandátumot gyakorolni.

Ugyancsak 1905 március 31-én II. Vilmos császár partra szállott Tangerben és az üdvözlésére odasereglett marokkói előkelőségekhez olyan szellemű beszédet intézett, amelynek értelmében a marokkói szultán független szuverén és a német császár ennél a független uralkodónál tesz látogatást. A német császár reméli, hogy Marokkó függetlenségét minden nemzet tiszteletben

fogja tartani és ebben a tekintetben egy nemzet sem fog különös előnyöket követelni magának. A császár egyúttal kiküldötte Tattenbach grófot Marokkóba különleges misszióval. A német kormány azt a tanácsot adta a marokkói kormánynak, hogy utasítsa vissza Franciaország reformprogramját, mert ez teljesen ellenkezik a nemzetközi szerződésekkel és hívja meg az összes hatalmakat konferenciára, hogy megtárgyalják a szultáni kormány reformprogramját.

A szultán kormánya Németország támogatásával visszautasította Franciaország indítványait, Franciaország azonban kijelentette, hogy elvileg nem

Arab törzsfőnökök és lovascsapatok.

ellenzi nemzetközi konferencia összehívását. Rouvier francia miniszterelnök, herceg Radolin, valamint Rosen marokkói német követ és Révoil marokkói francia követ többször folytatott ebben az ügyben tárgyalásokat, s ezek eredményeképpen 1905 július 8-án létrejött a német-francia egyezmény, amelyet kiegészített az 1905. szeptember 28-i jegyzőkönyv.

Az egyezményt Franciaország és a Németbirodalom a következő elvek alapján kötötték meg: a szultán teljes függetlensége, a birodalom területi épsége, szabad kereskedelem, a rendőrség újjászervezése, pénzügyi reformok. A bekövetkezendő konferencia tárgya lesz: a marokkói rendőrség szervezése, a vámügyek rendezése, a fegyvercsempészet megakadályozása, pénzügyi

reformok, marokkói állami bank felállítása, az adókérdés rendezése, az állam bevételeinek emelése, végül a szabadkereskedelem biztosítása.

A szerződés alapján létrejött világhírű algecirssi konferencia 1906 január 15-én kezdődött és majdnem három hónapig tartott; a végső szerződést április 7-én írták alá a konferencián résztvevő nagyhatalmak. A szerződés hat részre tagozódott: marokkói rendőrség szervezése, a forgalom ellenőrzése és a fegyvercsempészet megakadályozása, a marokkói nemzeti bank felállítása, az adók szabályozása és új állami bevételek megállapítása, a birodalom vámügyeinek ellenőrzése, a visszaélések és mindennemű csempészet megakadályozása, végül a közbiztonság fokozása. A konferencia legfontosabb feladata volt a nemzeti bank felállítása és a marokkói rendőrség megszervezése.

A marokkói nemzeti bank 15,400.000 frank alaptőkével alakult meg, egyben pontosan szabályozták az új birodalmi bank pénzkezelésének ellenőrzését. Az újonnan felállított rendőrséget teljesen a szultán fennhatósága alá helyezték, a rendőrség újoncozása csak a marokkói muzulmánok közt történhetik, akik legalább öt évre kötelezik magukat rendőri szolgálatra. A rendőrség számereje nem lehet több, mint 2.500 ember, de nem lehet kevesebb, mint 2.000. A rendőrség tisztjei és kiképzői európaiak lesznek és pedig Tetuánban és Larasban spanyolok, Tangerben és Casablancában spanyolok és franciák vegyesen, Rabat, Safi, Mazagan és Mogador városokban franciák, a rendőrség főparancsnoka magasrangú svájci tiszt lesz.

Francia történetírók szerint 1904-ben a francia-angol szerződés megkötésekor Franciaország azt hitte, hogy győzött a marokkói kérdésben, 1905-ben II. Vilmos tangeri partraszállása alkalmával a franciák meg voltak győződve róla, hogy elvesztették a marokkói ügyet; viszont az algecirasi konferencia után kiváló francia politikusok kijelentették, hogy a szerződés nem jelenti még a békét, hanem csak ötévi fegyverszünetet. A konferencia befejezése után a viszony Franciaország és a marokkói szultán közt egyáltalában nem javult, a merényletek az európaiak ellen, különösen a franciák ellen és a határ-villongások mindennaposak lettek. Ennek következtében szükségesnek mutatkozott, hogy a francia csapatok 1907 március havában megszállják Udza környékét. Augusztus havában szükséges volt Sera megszállása, hogy féken-tartsák a megint fellázadt Beni-Snassen törzset. A francia haditerv abban állott, hogy a Beni-Snassen törzs hegyvidékét több oldalról megszállják; az ezirányú hadműveleteket Lyautey tábornok mintaszerűen vezette, sikerült is néhány hét alatt újból meghódításra bírnia a Beni-Snassen törzset és mintegy 30.000 otllakó berbert.

1908 elején tekintélyes számú, több Marabut (istenfélő mohamedán) által felizgatott bennszülött Harka (támadó csapat) megtámadta a dél-oráni francia gyarmatosokat. A franciák azonban leverték a marokkóiakat, megszállták Bu-Denib városát, ahol helyőrséget hagytak vissza; szeptember 1-én Vary hadnagy 75 emberrel hősiesen állta 18 órán keresztül mintegy

20.000 marokkói heves támadását. Alix tábornok felmentette a veszélyeztetett kis francia erődöt, visszaverte a marokkóiakat és egészen Tula városáig üldözte őket. A franciák győzelme félelmet keltett a lázongó marokkói törzseknél és a diadal óta, legalább is rövid ideig, nyugalom honolt Kelet-Marokkóban.

1908 december 7-én Lyautey tábornok, a francia határterületek kormánybiztosa figyelemreméltó jelentést küldött a miniszterelnöknek; ebben körvonalazta a további teendőket a közbiztonság fenntartása céljából. A jelentést a francia kormány a had- és külügyminiszternek átadta javaslat-

A seriffek tüzésége csata után visszatér Fezbe.

tétel végett, azonban sokáig nem történt semmi intézkedés, bár hosszú ideig járta a jelentés az egyes osztályokat. 1910 tavaszán Udza környékén megint lázadások törtek ki, az Alix tábornok és Strasser ezredes parancsnoksága alatt álló francia csapatok azonban leverték a lázadást; a Fyautey tábornok és Feraud ezredes vezénylete alatt álló francia badoszlopok elfoglalták Taurirt városát és megindultak Taza felé. Feraud ezredes megszállta a Tafrata-síkságot. Taurirt megszállása alkalmat adott a franciáknak a Mulonya alsófolyása vidékének a megszállására is. Ezáltal a franciák meggyűsítették a marokkóiak betörését Órán felé. A francia algiri főbiztos, Jonnart megállapította ezután a további hadműveleteket, amelyek szükségessé mutatkoztak a francia érdekek védelmére.

Amíg a keleti területeken ezek az események történtek, az alatt az Atlanti óceán partjain is föllángolt a marokkóiak lázadása. A Casablancái kikötő építése alkalmával, 1907 július 30-án 9 európaít — köztük 5 franciát — a felkelők megölték; a zavargások miatt augusztus 5-én francia tengerészek szálltak partra Casablancában, megszállták a várost és előkészítették Drude tábornok csapatainak kihajózását. 1908 január i-én Drude megkezdte hadműveleteit, megszállotta Kasba városát Casablancától 18 km-re; néhány nap múlva d'Amadé tábornok vette át a hadműveletek vezetését; hadiereje kezdetben hétezer főre rúgott, később 14.000 főre emelkedett, d'Amadé tábornok biztosította a Casablanca körüli utakat; február 2-án Boutegourd ezredes a felkelőket leverte Ber-Rechid mellett. D'Amadé tábornok hadműveletei igen fontosak voltak nemcsak katonai, hanem nemzetgazdasági szempontból is; a franciák mindenütt utakat és kutakat építettek, kaszárnyákat, kórházakat létesítettek, miközben a fölkelőkkel állandóan harcokat folytattak. Útközetek voltak: Rfakha mellett február 29-én, Mgarto mellett március 8-án, Sidi-el-Urimi mellett március 15-én, Fekak mellett március 29-én; június 30-án a franciák egészen Azemmur vidékéig nyomultak előre és őrseget állítottak fel Sidi-bu-Beker-ben. 1908 február i-én Moinier tábornok váltotta fel d'Amade tábornokot, aki visszatért Franciaországba. Néhány nap múlva Méaux hadnagyot Sauia vidékén a bennszülöttek megölték; ennek a merényletnek megtorlásaként a franciák előnyomultak a lázongó vidékre és megszállták Tadla városát. Ekkor vette Moinier tábornok a kormány rendeletét, hogy vonuljon vissza Sauia vidékére. 1911 január 14-én Marchand hadnagyot a felkelők Merchuch mellett szintén megölték, amire a franciák ismét büntető expedíciót küldtek ki a lázongó területekre. Különben a francia hódított területeken általában nyugalom honolt, a lakosság nagyon szívesen vette a francia uralmat, amely közöttük csak a kultúrát terjesztette; a viszony a francia katonai és a marokkói politikai hatóságok közt állandóan szíves maradt.

Éppígy fejlődésnek indult a Marokkó keleti határain a Mulonya-folyó jobbpartján hódított francia terület is. Marokkóban ekkor belső zavarok keletkeztek, az ellenzék lemondásra kényszerítette Abd-el-Aziz szultánt, helyébe Mulay Hafid herceg lépett. A franciák jó ideig tájékozatlanok voltak, végül is kijelentették érdektelenségüket a trónváltásban és elhatározták, hogy Mulay Hafid szultánt támogatni fogják. 1910 március 4-én Franciaország és Marokkó újabb szerződést kötött a határterületekre vonatkozólag. A szerződés értelmében a francia csapatok visszavonultak Casablancába és kiürítették a Sauia-területet, amelyet marokkói csendőrök szállottak meg. A szerződés megkötése után néhány napra Franciaország és a szultán kormánya, a Machsen közt kereskedelmi egyezmény jött létre, amelynek következtében a franciák 101.000.000 frankra emelték fel a Marokkónak nyújtott kölcsönt. Ennek fedezésére a Machsen lekötötte nemcsak a vámbevételeket, hanem a dohány és egyéb állami bevételeket is. A köl-

csönért a marokkói nemzeti bank is jótállt. Az új szerződés értelmében a marokkói csendőrség vezetője a marokkói francia katonai misszió főnöke lett.

A keleti határon e szerződések ellenére tovább folytak a bandaharcok, s különösen kiélesedtek a spanyolöbven. 1908-ban Spanyolország elfoglalta Restinga városát és kiterjesztette befolyását Kebdana bennszülött törzseire is. 1909 július 9-én Melillában több spanyol munkást megöltek, Marina tábornok egyidejűleg véres harcokat vívott Gurugu vidékén. A harcok annyira

Francia gépfegyverállítás Taghzirt előtt.

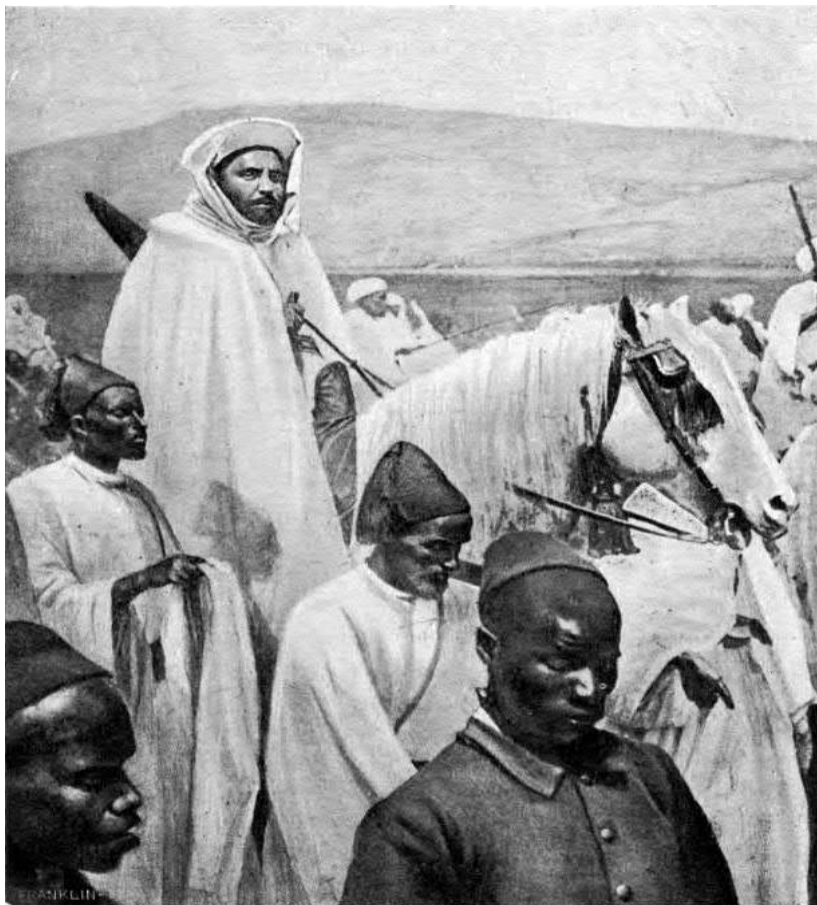
elkeseredettek voltak, hogy a spanyol kormány kénytelen volt Marina tábornok hadseregét, amely kezdetben 5.000 főből állott, előbb 8.000, majd 12.000, végül 45.000 főre emelni. Különösen véres harcok voltak szeptember hóban Nádor, Seluen vidékén és a Gurugu heglánc mentén; itt a spanyolok szeptember 30-án súlyos veszteségeket szenvedtek. 1910 november 19-én Spanyolország és Marokkó e hadműveletek megszüntetése végett újból szerződésre lépett. Az egyezmény értelmében a vitás területeken a közügyeket egy marokkói és egy spanyol főbiztos intézi, a spanyolok egyben kötelezték magukat, hogy a megszállott területeket kiürítik; azonban ezirányú elhárításukat mindig a franciák állásfoglalásától tették függővé, mert Cana-

lej a spanyol miniszter szerint, Spanyolország tekintélye nem engedheti meg, hogy Franciaország több joggal rendelkezék Marokkóban.

A marokkói francia-német ellentétek elsimulása után is, vagyis 1906 óta Paris és Berlin állandóan tárgyalt a marokkói kérdésben. A franciák azt állítják, hogy mindig készék voltak Németország kereskedelmének megvédésére és sohasem támasztottak nehézséget a németeknek. 1908-ban Casablancában a katonaszökevények üldözése közben súlyos nézeteltérés merült fel a franciák és a német konzul közt, mert az idegenlégióból menekült német katonáknak a konzul menedéket nyújtott; ezt a vitás esetet döntőbíróóság intézte el. Német írók azonban azt állítják, hogy nemcsak a francia katonai hatóságok, hanem a franciák nyomására a marokkói szultáni kormány is állandóan nehézségeket támasztott a német kereskedelemnek; szerintük a németek Marokkóban ellenséges hangulatra találtak, legalább is a közhatalóságok amerikázására. 1909-ben kezdődtek meg a komolyabb megbeszélések a Németbirodalom és Franciaország közt, és az így létrejött szerződést Cambon és Kiderlen-Waechter 1909, február 8-án írta alá Berlinben. Az egyezmény szabályozta Franciaország és a Németbirodalom közt Marokkó gazdasági kiaknázását, különösen a bányák, közmunkák, vasutak és utak építésének kérdését. Franciaország kijelentette, hogy hajlandó Németországot ezekben a munkákban részesíteni, elsősorban a lamas-i kikötő építkezésében, amelyben német vállalatok is érdekelve voltak mintegy Ötmillió márka tőkével. A többi kikötők és világító-tornyok építésére nézve is megegyezés történt a francia és német társaságok közt. A marokkói bányák kihasználásában, valamint a dohányjövedék bevételeiben is részesedett Németország. A franciák még azt is megjegyzik ehhez a szerződéshez, hogy Franciaország ezernyi katonája vérét áldozta fel Marokkóban és a háború folyamán nagy kiadásai voltak, mégis a szerződés értelmében Németország megfelelő részesedést nyert Marokkóban.

Az 1909-i francia-német szerződés folytán megindulhatott az építő munka Marokkóban, azonban a császári kormány mindinkább elvesztette tekintélyét; ez természetes is volt, mert a szultánnak sem hadserege nem volt, sem hatalma az egyes törzsfőnökök felett. Ennek az áldatlan állapotnak közvetlen következménye volt, hogy Marokkóban a belső zavarok nem szűntek meg, sőt az egyes tartományokban minduntalan felütötte fejét a lázadás. Fez környékén a hatalmas Serarda törzs lázadt fel 1911 tavaszán. Március 28-án a lázadó berberök még a fővárost is megtámadták, az európai gyarmatosok élete és vagyona állandóan veszélyben volt. A szultán csapatai élelem, lőszer nélkül nem tudtak védekezni, ennél fogva tárgyalásokba bocsátkoztak a felkelőkkel. A francia kormány parancsot adott Moirier tábornoknak, hogy siessen a császári kormány segítségére Fezbe. Április 27-én a szultán szintén kérést intézett a francia kormányhoz, amelyben arra kérte, hogy nyújtson segítséget a lázadók ellen; francia történészek megjegyzik, hogy a francia csapatok megjelenése a szultán kívánságára és az európai gyarmatosok védelmére történt.

A francia kormány Mo inier tábornoknak azt az utasítást adta, hogy tartsa tiszteletben a szultán függetlenségét és az uralkodó tekintélyét; a francia kormánynak nincs szándékában újabb marokkói területeket meghódítani és a küszöbön lévő hadműveleteknek csak az a céljuk, hogy az or-

Mulay Hafid szultán.

szagban a rendet fenntartsák. 1911 május 11-én a francia hadoszlopok elhagyták Kenitra vidékét és megkezdték az előnyomulást. A Sidi-Ayech, Iyalla-Ito és Daiet Aicha melletti ütközetek után, május 21-én Moinier tábornok bevonult Fezbe, minden ütközet nélkül; az előnyomulás nagyon fáradtságos volt, Gouraud ezredes hadoszlopa sok bennszülött támadást visszavert.

rosát, itt kis helyőrséget hagyott és visszatért Fezbe. Július 2-án a franciák megindultak a tenger felé és Moinier tábornok Meknesen át július 9-én elérte az Atlanti óceán partján fekvő Rabat városát; útközben ütközetek nem voltak, de a csapatok nagyon sokat szenvedtek az út fáradalmaitól és a rekkenő trópusi melegtől. A franciák előnyomulása a spanyoloknál semmi különös hatást nem váltott ki, mindössze anyi történt, hogy június 8-án ők is előnyomultak és elfoglalták Laras városát. Annál nagyobb hatást váltott ki a francia előnyomulás a Németbirodalomban.

A franciák fezi hadműveleteiről a németeknek az volt a véleményük, hogy a kötött szerződések ellenére Franciaország meg akarja szállni Marokkót és ezáltal veszélyezteti a német érdekeket. A német kormány azonnal lépéseket tett Parisban és június 20-án és 21-én Kissingenben megkezdődtek a megbeszélések Cambon és Kiderlen-Waechter közt, aki kijelentette, hogy a legújabb marokkói események szükségessé teszik új egyezmény megkötését. Július 1-én a párisi német nagykövet hivatalosan értesítette a francia kormányt, hogy Németország érdekeinek védelmére a marokkói vizekre, Agadirba a «Panther» nevű hadihajót küldi ki és egyúttal kijelentette, hogy semmi esetre sem fog beleegyezni marokkói érdekeinek veszélyeztetésébe. A német kormány szerint Marokkó integritását és a szultán függetlenségét minden körülmények között meg kell óvni. Németországnak ez a követelése óriási izgalmat keltett Parisban, a francia kormány hosszabb tanácskozás után, tekintettel a háborús veszélyre, elfogadta Delcassé külügyminiszter lemondását. Bkkor lépett közbe a Franciaországgal már szövetségi szerződésben álló Anglia is és közbenjárásával sikerült Európáról elhárítani a háborús veszélyt. A marokkói kérdésben hosszabb tárgyalások folytak Cambon és Kiderlen-Waechter közt július 1-től november 4-ig, az ügyben az utolsó tárgyalások szeptember 4-től november 4-ig folytak Berlinben. Az 1911 november 4-1 francia-német szerződés hozzájárult a francia protektorátushoz Marokkó fölött. Németország kijelentette, hogy nem támaszt több nehézséget a franciák marokkói politikájának és elismeri a Franciaország által szükségesnek tartott és megvalósítandó közigazgatási, igazságügyi, gazdasági és pénzügyi reformokat, egyben elismerte, hogy Franciaországnak jogában áll a marokkói kormány jóváhagyásával marokkói területek megszállása olyan mértékben, amint a szultán kormánya és a francia köztársaság szükségesnek látja, végül hozzájárult ahhoz is, hogy a protektorátus jogcímén Franciaország képviselje a külföld előtt a marokkói szultánságot; egyéb tekintetben az algecirasi konferencia határozmányai mértékadóak, különösen a marokkói nemzeti bankra vonatkozólag. A marokkói közmunkákat, vasutakat, utakat, kikötőket és világítótoronyokat illető terveket a marokkói kormány kívánsága szerint kell megvalósítani, a konzuli bíraskodásra vonatkozólag egyelőre a régi szabályok maradnak érvényben. Az engedmények viszonzásául a francia köztársaság gyarmataiból jelentékeny területeket juttatott Németországnak Közép-Afrikában, Kamerun és a Kongó vidékén.

Ez a híres berlini szerződés biztosította egyelőre Európa békéjét, amelyet a marokkói események már komolyan veszélyeztettek. A szerződést a Német-birodalom és Franciaország a többi érdekelt nagyhatalommal együtt november 27-én írta alá. A szerződés következtében Franciaország kiterjesztette hatalmát a Mulonya és a Lukkos folyók vidékére, valamint a Verra-folyó alsó folyására is délen szabályozni kellett a spanyol és francia érdektérületeket is, végül, a francia protektorátus folytán a spanyolok által megszállott területek jogviszonyait; erre vonatkozólag megállapodtak abban, hogy Spanyolország nem «al-birtokos» lesz Marokkóban, hanem a spanyolok a nekik átengedett marokkói területek fölött teljes protektori hatalmat fognak gya-

Marrakesi hadműveletek.

korolni. Ez a szerződés megkívánta Spanyolország részesedésének szabályozását a marokkói államadósságok terén, valamint a Szentszék javaslata alapján az egyházi kérdések rendezését is. A tanger-fezi vasúti vonalra vonatkozólag szintén külön szerződés jött létre; a vasút tőkéjéből Franciaország 60 %-ot, Spanyolország 40 %-ot vett át.

A német szerződést követő 1912. évi francia-spanyol egyezmény szabályozta Tanger nemzetközi helyzetét is. A semleges terület határait a szerződés Tangertől mintegy 15 km-re toltta ki. Az európai háború veszélyének elsimulása után Franciaország, Anglia és Spanyolország szabályozta a tangeri semleges terület kormányzását. Az egyezmény szerint mindhárom állam a marokkói szultánnal együtt vesz részt a terület kormányzásában, erre vonat-

kozólag egy európai, egy muzulmán és egy zsidó tanács létesül. Ezt az egyezményt 1924 február 7-én írták alá Tangerben.

Francia történétírók megjegyzik, hogy miként Elzász-Lotharingia, éppúgy Marokkó is állandóan veszélyeztette Európa békéjét. Szerintük a franciák mindkét csatát megnyerték, a marokkói csatát az 1912 november 27-iki berlini, az elzász-lotharingiai csatát az 1919 június 28-iki Versailles! szerződéssel. A német békeszerződés 141—146. pontjai foglalkoznak a marokkói kérdéssel. Németország kijelentette, hogy Marokkóra vonatkozólag minden jogáról lemond, az Ausztriával kötött saint-germaini békeszerződésben az osztrák köztársaság hasonló kötelezettséget vállalt.

Marokkó meghódítása.

A marokkói francia protektorátust voltaképpen az 1912 március 30-án Fezben megkötött francia-marokkói egyezmény szabályozta. Ez a szerződés az 1881—83-i francia-tunisi egyezmény mintájára jött létre. Mindkét szerződés értelmében a francia köztársaság főmegbízottja egyedüli külföldi tanácsadó gyanánt szerepel a szultáni udvarban. A marokkói szerződést Mulay Hafid szultán Regnault francia főbiztossal együtt írta alá; Regnault ettől kezdve mint francia meghatalmazott miniszter szerepelt Tangerben.

Néhány nappal a szerződés aláírása után súlyos zavarok keletkeztek a marokkói fővárosban. A marokkói ellenzék, főleg a papoktól felizgatott tömeg Marokkó függetlenségének veszélyeztetését látta a francia szerződésben; ennél fogva a fővárosban és környékén súlyos zavargások törtek ki; a lázadók kijelentették, hogy «Marokkó a marokkóiaké». Április 17-én maga a szultáni marokkói katonaság is fellázadt, a katonák lemeszárolták tisztjeiket, úgyhogy a nemzetközi rendőrség alig tudta a főbb államhivatalokat megvédeni. Néhány nap múlva mintegy 20.000 berber fölkelő vonult a város felé; a szultán az utolsó pillanatban Rabatba menekült, azzal az elhatározással, hogy lemond.

A zavargások miatt a francia kormány 1912 április 28-án Lyautey tábornokot nevezte ki francia főmegbízottnak Marokkóba és azt az utasítást adta neki, hogy minél hamarabb állítsa helyre a rendet a fővárosban. Fyautey hadseregével május 21-én érkezett Fezbe, ahol a közrend biztosítására azonnal hathatós rendszabályokat léptetett életbe; a seriffi katonaságot kaszárnyájukba internáltatta, a rendőrséget megerősítette és így sikerült elfojtania minden utcai zavargást. Május 23-án a fölkelő berber megátámadták a város nyugati szegélyét; kezdetben sikerült két kaput elfoglalniuk, azonban a franciák csakhamar visszaverték őket és 30 km-re elűzték a várostól. Június 1-én Gouraud tábornok leverte a felkelőket Hadjra-Kohila mellett, aztán a Sebu völgyében, s így a nyugalom Fezben is helyreállott. A marokkóiak kijelentették, hogy Mulay Hafid szultán otthagya a fővárost és lemondott

fivére, Mulay Yussuf javára, ezt a trónöröklést azonban a fezi vezetők nem fogadták el. Vidéken csakhamar új trónkövetelő is akadt, Mohammed-es-Semlali, aki kibontotta a szent háború zászlaját a Verra völgyében. Délen Achmed-el-Hiba lépett fel trónkövetelőül, Marrakesben is új trónkövetelők léptek fel. Ebből látszik, mily nagy zavarok voltak abban az időben Marokkóban, milyen veszélyes volt a francia hadsereg helyzete a jóval nagyobb számú marokkói fölkelők gyűrűjében. A franciák azonban mindenütt vitézül védekeztek, Mangin ezredes délen augusztus 29-én visszavert egy nagyon

Marokkói arab lovasság.

veszélyes támadást. Ebben a helyzetben határozta el Lyautey tábornok Marrakes elfoglalását.

Lyautey megjelenése fordulópontot jelent Franciaország marokkói politikájában. Lyautey egyike volt azoknak a francia vezéreknek és gyarmati politikusoknak, akik a hódítók és a bennszülöttek közötti békés megegyezés hívei voltak; mindenekelőtt tiszteletben tartotta a bennszülöttek társadalmi és vallásos szokásait, nem óhajtotta őket európai alakra átformálni és hirdette, hogy a megszálló csapatoknak kell alkalmazkodniuk a bennszülöttekhez, nem pedig a bennszülött lakosságnak az idegenekhez. A tábornok ugyanezeket az elveket követte Kelet-Indiában, Madagaszkáron, az algir-marokkói

határon és most Marokkóban is meg akarta békíteni az elégedetlen lakosságot.

Lyautey tisztában volt azzal, hogy Marokkó meghódítása jelentékeny haderőt követel. Erősítésekre kilátása volt az anyaországból, Északafrikából és Szudánból. (Tehát az ország meghódítására következő erők jöhettek tekintetbe: franciaországi, algir-tuniszi csapatok, gyarmati gyalogság, idegenlégió, Szenegálok. Ezek alkották a Marokkó meghódítására kiszemelt afrikai hadsereget. A hadsereg létszáma volt: 1911-ben 38.000; 1912-ben 56.000; 1913-ban 70.000; 1914-ben 80.000 fő; ebből Kelet-Marokkóban 17.000, Nyugat-Marokkóban 63.000 főnyi haderő állott.)

A marokkói területek meghódítása aránylag eléggé gyorsan folyt le.

Őszén a franciák elfoglalták a Fezből Casablancába vezető utat, az út mentén mindenütt helyőrségeket hagytak; Gouraud tábornok elfoglalta Fez környékét és nagy távolságra visszazorította a felkelőket. Henrys ezredes

1912 tavaszán előnyomult a Középső-Atlasz gerincéig; a hegylánc leg több-ször ködben, hóban és esőben szétverte a franciák ellen szövetkező berber fölkelőket; természetesen mindenütt erődöket épített.

A legnehezebben meghódítható vidékek voltak Nyugat-Marokkó síkságai, Fez és Marrakes közt. Három berber kaid itten nagy ellenállást fejtett ki, azonban Blondlat ezredesnek sikerült a berbereket itt is szétverni és az ulmesi fennsíkot elfoglalni. A déli határokon küzdő Mangin ezredesnek szintén súlyos harcai voltak, különösen Ksiba mellett, 1913 június havában. A következő évben, 1914 június 12-én Henrys tábornok csapatai Khenifra mellett mintegy 20.000 főből álló berber felkelőt vertek szét; e győzelemmel a franciák biztosították maguknak a déli és északi tartományok közti összekötő utat. Mangin ezredes elfoglalta a Matrakés és Mogador, később a Marrakes és Demnant közti területeket. Brulard ezredes szintén nagy érdemeket szerzett ezekben a harcokban, leverte több felkelő törzset és 1913 június havában megszállotta Agadir atlanti-óceáni kikötőt is.

Keleti Marokkóban szintén állandóan kisebb harcok folytak; Alix tábornok átkelt a Mulonya-folyó balpartjára és előnyomult Gersifig, ahol erődítést emelt, ezután tovább folytatta előnyomulását Taza felé. 1913 tavaszán Girardot tábornok megtisztította a felkelőktől a folyó felső folyását, május 11-én Alix tábornok elfoglalta Msun vidékét.

Nagyon fontos szerepet játszott a keleti és nyugati Marokkó közti összeköttetés megteremtésében Taza város környéke, mert míg ez a pont nem volt a franciák kezében, addig a keleti és nyugati hadszíntéren küzdő csapatok kölcsönös segítése lehetetlen volt; ennek következtében a francia hadvezetőség nagy súlyt vetett Taza elfoglalására. A Baumgarten tábornok vezérlete alatt álló kelet-marokkói csapatok 1914 május 10-én elfoglalták Tazát, Gouraud tábornok pedig meghódulásra kényszerítette a Taza és Tissa közt lakó bennszülötteket. Taza elfoglalása után megjelent ott maga Lyautey tábornok is és személyesen vezette a város körüli további hadműveleteket.

Ebben a helyzetben tört ki 1914-ben a nagy európai háború; ennek kö-

vetkeztében Lyautey kénytelen volt minden felesleges haderőt az anyaországba szállítani, úgyhogy a franciák Marokkóban egyelőre nem gondolhattak nagyobb hadműveletekre, meg kellett elégedniük Khenifra környékének megszállásával. Az európai események kapcsán Marokkóban több helyen lángrobbant az elégedetlenség, főleg a mohamedán papok propagandája következtében. Bszakon, a spanyol határ mentén Abd-el-Kader fia, Abd-el-Malek

Marokkói lovas.

emír, délen Bi-Hiba kaid folytatta a francia és spanyol határerődök elleni hadműveleteket. Törökországnak a háborúba való belépése után a mohamedán szent háború hullámai eljutottak Marokkóba is, azonban az európai háború mégsem váltotta ki azt a nagy hatást a bennszülött törzseknél, amire a német és török propaganda számított.

Taza környékén a világháború alatt is tovább folytak a hadműveletek, a franciáknak sikerült több törzset leverni és az erődvonalakat az ország belsejébe előretolni. Különösen sikeresek voltak ezek a harcok Tazától északra.

Az északi fronton a német fegyverszünet megkötése után élénkebb ütemben indultak meg a hadműveletek. 1919 elején Hure ezredes elfoglalta Mediuna városát, s a Verra-folyó mentén is sikeres előnyomulásban voltak a franciák.

Tazától délre főleg az 1917 és 18 évek folyamán voltak nagyobb harcok. Aubert tábornok elfoglalta a tauani völgyet, a Tazából Fez felé vezető úton és meghódította a Riata vidékét. 1915-ben a franciák elfoglalták Almis környékét, 1916-ban Ain-Leuh vidékét, ugyancsak 1915-ben Bertrand ezredes megszállotta Gurrama környékét, 1916-ban Me ski és El-Maadid vidékét. A francia csapatok Maknesből előnyomultak a Mulonya felsőfolyásának vidékére, itt megszállták 1917-ben Bu-Denib, 1918-ban Itzer, Medelt és Kasba-el-Makhzen környékét. Betetőzte ezeket az eredményeket 1919-ben a Felső-Mulonya vidékének teljes meghódítása; ennek nagy hadművelési jelentősége volt. A további francia hadműveletek a Közép-Atlasz és a Magas-Atlasz irányában folytak, ahol a francia erődítési vonalat több ponton előre lehetett tolni.

A Zaian-törzs vidékén már 1914-ben nagy harcok voltak; Laverdure tábornok oszlopát a fölkelők Moha-u-Hammu mellett megtámadták. A franciák e harcok folytán súlyos veszteségeket szenvedtek, 33 tiszt és 600 ember elesett, csak Henrys tábornok gyors támadása köszörülte ki ezt a csorbát. Később-Unr-er-Riba, Kasba-Beni-Mellal és R-horm-el-Alem mellett a franciák 1916-ban és 1917-ben eredményes harcokat folytattak. Végre 1918-ban Moha-u-Hammu kaid fiái átpártoltak a franciákhoz a fölkelő törzsek egy részével.

Marrakestől délre Lamothe tábornok vezette a hadműveleteket; leverte 1917-ben El-Hiba fölkelő kaid haderejét Uijjane mellett, 1918-ban Tafilelnél is nagyobb harcok voltak. Itten már évek óta francia küldöttség működött, amely egy századosból, tolmácsból és katonarvosból állt, valamint több posta- és távírdatisztviselőből. A fölkelők megölték a francia tolmácsot, mire az Ait-Atta törzs is fellázadt; 1918 augusztus 9-én Seffalat mellett a francia csapatok harcot vívtak a felkelőkkel, miközben a francia balszárny elszakadt a főcsapattói; a fölkelők a franciákat egy palmaerdőben megtámadták és majdnem az összes katonákat lemészárolták. Azonban Poeymirau tábornok október 15-én a fölkelőket Dar-el-Beida mellett leverte és birtokba vette a Ziz folyó zsilipjeit, amelyek Tafilelt vidékét ellátják vízzel. Poeymirau tábornok leverte a felkelést, miközben ő maga is súlyosan megsebesült. 1919 január havában Mayade ezredes győzelmes harcokat folytatott Tizimi környékén és megtörte a bennszülöttek ellenállását. Ugyanebben az időben Lamothe tábornok El-Hadj-Thami-Gloui, a franciákkal barátságban álló kaid felkérésére leverte több lázongó törzset; ezek vezére Semlali, Dra irányába menekült, miközben megölette a franciákkal barátságban álló Tamgrut törzsfőnököt. 1919 november havában a franciák tovább folytatták hadműveleteiket és megszállták a Ziz felsőfolyásának vidékét.

Eközben új veszély fenyegette a francia csapatokat déli irányból a Szahara és Tafilelt vidékéről, Lyautey tábornok azonban minden rendelkezésre álló haderőt a fölkelők ellen irányított és helyreállította a nyugalmat a Szahara-oázisokig.

1921 folyamán a francia megszálló csapatok létszáma megint elérte a háború előtti állományt, mintegy 90,000 főre emelkedett, a hadseregben körülbelül 50.000 fő bennszülött szolgált.

1913-ban Alfau tábornok, spanyol főbiztos harc nélkül szállotta meg Tetuan vidékét, 1916-ban Jordana tábornok megszállotta a fondáki út-

Gyarmati gyalogság előnyomulása.

csomópontot, s ezzel biztosította a Tetuan és Laras közötti útvonalat. A spanyol kormány 1919-ben nevezte ki Berenguer tábornokot marokkói főbirtossá és jelentékeny haderőt bocsátott rendelkezésre; a spanyolok ekkor foglalták el Sesautent. A spanyolok többi hadműveleiről a rif háború keretein belül részletesen meg fogunk emlékezni, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Silvestre tábornok 1921 július 21-én nagy vereséget szenvedett Anualnál, valamint Navarro tábornok Mellila előtt. A spanyolok vereségei rémületet keltettek az egész országban, már hangok hallatszottak, hogy Spanyolország elégedjék meg Tetuan és Laras birtokával; a spanyol diktátor, Primo de Rivera tábornok már komolyan számolt a spanyol hadműveletek abbahagyásával.

A spanyolok vereségei a francia zónában nem éreztették hatásukat. Poeymirau tábornok 1920-ban elfoglalta Vezzan környékét, 1921-ben is súlyos harcok voltak ezen a vidéken, végre sikerült a bennszülöttek ellenállását megtörni és a veszélyeztetett vidékeken őrsegeket visszahagyni.

Nagy szerepet játszott Marokkó meghódításában a Közép-Atlasz vidéke, mert ez a terület valóságos orografikus központja az országnak. Meknes és a Felső-Mulonya vidéke, valamint a taghzefti út nyitotta meg az utat a franciáknak a Zaian terület meghódítására. 1920 tavaszán a francia csapatok elfoglalták Taka-Ichiánt, ősszel Bch-Cheikhet. 1921-ben súlyos harcok voltak ezen a vidéken, a Zaian-törzs főnöke, az ősz Moha-u-Hammu egy ütközetben halálos sebet kapott, ennek következtében a zaianok ellenállása csökkent és Poeymirau tábornok itt is eredményeket ért el. A Közép-Atlasz túlsó oldalán, az úgynevezett Tauai katlanban laknak a harcias Béni-Varain, Ait-Yussi és Marmucha törzsek, azonban az eddigi francia előnyomulás már teljesen körülkerítette ezt a vidéket, ennél fogva Aubert tábornok gondosan megalapozott hadműveletei meghódításra kényszerítették az ott lakó harcias, vérengző törzseket. 1922-ben Aubert elfoglalta Alemsid környékét és a Gigu völgyében Skuraig nyomult előre, azonban a csapatok kimerültsége és a nehéz földrajzi viszonyok megakasztották a további előnyomulást. 1923-ban harcok voltak az Ait-Seghruchen törzssel, miközben a franciák elfoglalták Tichukt erődítményt.

A Magas-Atlasz déli oldalán ä tizniti pasa Si-Taieb-el-Gundafi 1919-ben váratlanul elhalt. A felkelő vezér halála itt is csillapítólag hatott a kedélyekre, úgyhogy 1920-tól 1922-ig már csekélyebb erővel is sikerült ezen a vidéken a nyugalmat helyreállítani.

1921 február 19-én a francia kormány Lyautev tábornokot Franciaország marsalljává nevezte ki; ez volt a legnagyobb kitüntetés, amelyet a francia köztársaság vitéz katonájának adományozhatott. A kinevezési okirat megemlítette, hogy Iyyautey a legnehezebb viszonyok között vezette diadalra a francia zászlókat, megnyerte a marokkói csatát, megtartotta az országot Franciaország és az európai kultúra számára. Valamennyi francia író megjegyzi, hogy a francia hadsereg mindenütt a civilizációt terjesztette Marokkóban, mindig tiszteletben tartotta a bennszülöttek hagyományos szokásait és igyekezett megnyugtatni a felizgatott kedélyeket.

A Rif-terület és Abd-el-Rrim fellépése.

A marokkói szabadságharc legérdekesebb fejezeteit alkotja a rif-háború. Bámulatos, hogy ez a kisszámú fanatizált nép kiváló vezére alatt súlyos csapásokat mérhetett Spanyolországra és csak Franciaország közbelépése hozta meg hosszú harcok után, az európai fegyverek győzelmét.

A rif-terület Marokkó északi részén fekszik Melillától Tetuanig, déli határai általában a Verga-folyóig nyúlnak, fővárosa és a hadjárat folyamán

hosszú ideig Abd-el-Krim főhadiszállása Ajdirban volt, a Földközi-tenger partján az Alhucemasi-öbölben.

A történelem megállapította, hogy a rif-háború több volt, mint közönséges kaland; egy pillanatig úgy tűnt fel, mintha a háború kiterjedne az izlám összes népeire és az egész mohamedán világ forradalmát idézné fel.

Mint már vázoltuk, 1912-ben Marokkót két érdekerületre osztották fel. Az ország felosztása sok nehézséget okozott, a civilizáció munkáját másképp fogták fel a spanyolok és másképp a franciák, akik Lyautey marsall vezetése

Berenguer tábornok.

mellett igyekeztek lehetőleg levezetni az elégtelenséget. A spanyolok marokkói szerepe azonban nem ismerte az engedékenységet; Maura spanyol író sokat idézett művében határozottan hangoztatta, hogyha a rif-terület egyszer Spanyolországhoz kerülne, a spanyolok első dolga lenne a jelenlegi lakosokat elűzni onnan. Ez a gondolat nemcsak szűk látókörű politikai és nemzetgazdasági felfogásból fakadt, hanem vallásos érzésből is. Ugyanígy beszélt Primo de Rivera is, aki abban az időben a legfőbb politikai és katonai hatalmat tartotta kezében, új keresztes háborút emlegetett és a Kereszt bosszúállását a Félholdon. Ilyen elvek mellett nem lehet csodálkozni azon, hogy egy szabadságszerető nemzet, amely mindig szerette a harcot és a ve-

szélyt, meg volt győződve róla, hogy szétszórt lakóhelyei és mozgékonyasága révén sokáig dacolhat a legerősebb államok hadseregeivel is. A rifek mégis mindig hajlandóknak mutatkoztak jóakarató protektorátus elfogadására, de sohasem túrték, hogy az európai hódítók velük erőszakoskodjanak. Spanyolország erőszakos fellépése volt okozója a spanyol nemzetet ért nagy vereségeknek; elsősorban ennek köszönhető, hogy Abd-el-Krim fellépése olyan jelentőségre tett szert, hogy két nagyhatalomnak kellett a rifek ellen sorompóba lépni. Spanyolországnak Franciaország iránt tanúsított kevésbé őszinte viselkedése is rossz hatást tett a muzulmán világban, mert a mohamedánokban azt a hitet keltette, hogy nyugaton a ravaszság politikai fogás.

Abd-el-Krim, aki Franciaország ellen is háborút folytatott, anélkül, hogy vele hivatalosan hadiállapotban lett volna, egyáltalában nem volt trónkövetelő. Európai nevelésű berber volt, aki azonban csak a spanyolok barbár hadviselési módja miatt kényszerült a háború hasonló folytatására, különben is olyan törzseken uralkodott, amelyek a többi marokkói törzsek közt híresek voltak vadságukról. Abd-el-Krim tekintélye hosszú időn keresztül jelentékeny volt a rif-területen. Az első pillanattól kezdve, midőn Abd-el-Krim kitűzte a felkelés zászlaját, a rif-törzsek nagy része csatlakozott hozzá és harcolt az emír vezetése alatt szabadságáért.

Ma is a kérdés az a kérdés, hogyan csapott át a rif-háború francia területekre is, de tény, hogy Abd-el-Krim komoryan törekedett a Franciaországgal való fegyveres összecsapás elkerülésére. Mindenesetre meg kell fontolnunk, hogy Franciaország a marokkói szultánnal kötött szerződés értelmében kötelezve volt a szultán tekintélyét Marokkóban mindenképpen megvédeni, már pedig a szultán hatalmát a rif-felkelés veszélyeztette.

1921-ben kezdődött meg a rif-háború Spanyolország ellen. A spanyol sajtó ezt főleg anyagi körülményekre vezeti vissza, azonban a háborúnak feltétlenül mélyebb okai voltak. Abd-el Krim már akkor a Népszövetséghez fordult és azt a kérést adta elő, hogy Spanyolország helyett olyan országot bízson meg a rif-terület feletti mandátummal, amely több tekintettel lesz a bennszülöttek ősi szokásaira. A spanyolok első vereségeik után közeledni igyekeztek az emír felé, azonban az ezirányú tárgyalások nem vezettek eredményre. Abd-el-Krim mind nagyobb diadalokat aratott, hatalmas csapásokat mért Spanyolországra, a rifek győzelmei magukat a franciákat is veszélyeztették, akik félték, hogy a felkelés át fog csapni a többi marokkói tartományra is. A rifek még azt is állították, hogy a spanyolok jelentékeny összegeket helyeztek nekik kilátásba, ha megkezdik a háborút Franciaország ellen.

Abd-el-Krim — teljes nevén Mohammed ben Abd el Krim el Khatabi — született 1882-ben előkelő aj diri berber családból, amely a Béni Uriagel rif-törzsből származott. A család körülbelül kr. u. 900-ban vándorolt ki a Vöröstenger partján lévő Hedzsaszból. Abd-el-Krim atyja előkelő kaid volt; két fia volt: az emír és Si Mahmed Abd el Krim, aki szintén gondos európai nevelésben részesült és a rif-háborúban nagy szerepet játszott. A két gyermek

ifjúsága első éveit Ajdirban töltötte; Abd-el-Krim később Tetuanba, onnan Fezbe ment, ahol két éven keresztül az ottani Attarin és Saffarin Medersa-ban előkészült a karubini nagy egyetemre. Abd-el-Krim rövid otthoni tartózkodás után megint Fezbe tért vissza, ahová atyja azzal a feladattal küldte, hogy a szultáni kormányt világosítsa fel a rif-területen uralkodó hangulatról. A rifek inkább Bu Hamara trónkövetelőt támogatták, azonban Abd-el-Krim atyja

Abd-el-Krim.

néhány törzsfőnökkel együtt hű maradt Abd-el-Aziz szultánhoz. A szultán azt a kívánságát fejezte ki, hogy a rif-törzseket egyesíteni kell Bu Hamara rogi trónkövetelő ellen. Nem volt könnyű feladat az akkori nehéz körülmények között a rif-törzsek egyesítése. Abd-el-Krim atyja és Bu Hamara csapatai közt már többször harcra került a sor, a trónkövetelő jelentékenyszámú csapatot összpontosított és előkészületeket tett a szultán pártján álló törzsek leverésére. Abban az időben nagyon zavarosak voltak a viszonyok Marokkóban, Mulay Hafid leverte testvérét Abd-el-Azizt, kikiáltotta magát szultánnak

és ehhez megnyerte a nagyhatalmak hozzájárulását is. Abd-el-Krim atyja, aki csak Marokkó egységét tartotta szem előtt, azonnal alávetette magát Mulay Hafidnak és minden erővel arra törekedett, hogy a rif-területek összetartási érzését emelje és az egész országot a szultán uralma alá juttassa, Mulay Hafid a nyugati rif-terület minden helységébe eljuttatta proklamációit. Csakhamar több ütközetben leverték Bu Hamarat, aki kénytelen volt visszavonulni Saluan fővárosába, azonban onnan is menekülnie kellett és a Dzsebetla területre szökött. Ezáltal a szultán hatalma a rif-területen teljesen helyreállott; csakhamar azonban újabb nehézségek merültek fel, még pedig Spanyolország felől.

Ebben az időben Németország is segédkezet akart nyújtani Marokkónak; Abd-el-Krim maga bevallja, hogy kezdetben nem utasította vissza a német segítséget, aminek oka részben abban rejlett, hogy a világháború kezdetén az európai helyzet nagyon zavaros volt és a német propaganda ügyesen dolgozott Franciaország ellen, s a marokkói törzseket függetlenséggel kecsegtette.

A Bu Hamara rogi elleni hadműveletek idejében Abd-el-Krimet egy melillai iskolába neveztek ki tanárnak, ahol ebben a minőségben három évig működött; később kádi lett Melillában, aztán az egész melillai bíróság területére főkádinak neveztek ki; ekkor, 1915-ben a spanyolok elfogták, mert barátságot tartott fenn egy német eredetű emberrel. Ez a német kém azt akarta, hogy Abd el Krim álljon a Franciaország elleni felkelés élére, ehhez azonban először is haderőt kellett szervezni: egyelőre 4.000 főnyi hadsereg felállítását vették tervbe. Az előmunkálatok közben tartóztatták le Abd-el-Krimet a spanyolok és a franciák kívánságára hadbírótság elé állították. Az emír nyíltan bevallotta, hogy vissza akarta állítani a rif-terület függetlenségét; a spanyol bíróság ezért fogságra ítélte.

Abd-el-Krim szerint a világháború alatt a német tengeralattjáró hajók nagy szerepet játszottak a Marokkóba való csempészetben is; a németeket a spanyolok is nagyon segítették. Sostoa mogadori, később tangeri spanyol konzul volt a fegyvercsempészet lelke. Majdnem valamennyi spanyol vámhivatalnok foglalkozott csempészetrel; a fegyverek és lőszeres jórészt Kifanebe küldték Abd-el-Malekhez, valamint a Gesnaja törzshöz. Több szökési kísérlet után végre 11 hónapi fogság után a spanyol bíróság szabadlábra helyezte Abd-el-Krimet; a spanyolok ekkor is felhívták őt a Franciaország elleni háborúra.

Abd-el-Krim fogsága idején atyja állandóan fenntartotta az érintkezést a spanyolokkal; azonban csakhamar ellentétek keletkeztek, mert Spanyolország a rif-terület felett protektorátust akart gyakorolni, ez azonban nagyon hasonlított a tiszta megszálláshoz. Abd-el-Krim és atyja csak olyan protektorátust ismert el, amilyen a francia zónában volt érvényben. A fogság után Abd-el-Krim egy évet töltött törzsénél, később megint Melillába került. Jordana spanyol tábornok halála után a viszony még feszültebb lett és 1919 elején Abd-el-Krim elhagyta a spanyol övet, Ez volt a szakítás kezdete.

Abd-el-Krim testvére, Si Mahmed felsőbb iskoláit Mogadorban végezte, később Jordana spanyol tábornok kívánságára Madridba ment, hogy az ottani egyetemen bányamérnöknek képezze ki magát, 1919-ben azonban a Spanyolországgal való konfliktus kiélesedése alkalmával atyja visszahívta. Az ifjú rif egyetemi hallgató többször tárgyalt vezető spanyol politikusokkal, magával a királlyal is, aki azt a kívánságát fejezte ki, hogy ő is nyújtson segédkezet a rif-területen a nyugalom helyreállítására. Si Mahmed azonban csakhamar meggyőződött arról, hogy a spanyolok teljesen le akarják igazni a rif-területet.

A spanyol-rif háború.

Abd-el-Krim atyja 1919-ben és 1920-ban még mindig arra törekedett, hogy Spanyolország és a rif-terület közt a békét fenntartsa, azonban a spanyolok és a rifek közt az ellentétek egyre jobban kiélesedtek, a spanyolok sehogysem tudták magukat beleélni a mohamedán lélek különös természetébe. Nagyon növelte a spanyolok elleni gyűlöletet rettenetes kegyetlenségük, amiről több akkori fénykép tanúskodik. A spanyolok viselkedése ellenére Abd-el-Krim atyja még 1919-ben is kijelentette, hogyha a spanyolok megszállnák a rif-területet, családja inkább menjen a francia területre és ott békében végezze be életét, mintsem hogy a rif területet háború veszélyének tegyék ki. Azonban a spanyolok teljes megadást követeltek és megvádolták Abd-el-Krim atyját, hogy titokban a spanyolok ellen működik.

Csakhamar belátták a spanyolok, hogy erőszakoskodással nem érnék el eredményt. 1920-ban visszahívták Abd-el-Krimet Melillába és megint felajánlották neki a főbírói állást, egyúttal az emír testvérét is felszólították, hogy tanulmányait folytassa Madridban. A spanyol főparancsnokság egy Seliman Khattabi nevű férfit küldött Aj dir vidékére azzal a feladattal, hogy Abd-el-Krim családjának népszerűségét csökkentse. Rövidesen zavarok keletkeztek a rif-területen, több helyt felgyújtottak egyes kisebb falvakat, mire Abd-el-Krim atyja Azpurru és Berenguer spanyol tábornokokat felhívta az áldatlan viszonyok megszüntetésére. A spanyolok lenézően bántak Abd-el-Krim családjával; ettől a pillanattól fogva kezdődött a nyílt ellenségeskedés a rifek és a spanyolok között. Abd-el-Krim atyja meg volt győződve róla, hogy a rifek nemcsak országuk szabadságát tudják megvédeni, hanem a spanyol csapatokat vissza is űzik a tengerpartra. Ettől kezdve a rif vezér állandóan úton volt, felkereste még a legtávolabbi falvakat is és mindenütt felhívta a népet a spanyolok elleni védekezésre. Csakhamar hadsereget kezdett szervezni; ennek magja egy kétszáz emberből álló, csekély, de bátor és jól felfegyverzett csapat volt. Egyelőre még nem történt a két fél közt fegyveres összecsapás, mert a rifek még mindig előbbre helyezték a harcnak a békés tárgyalások lehetőségét.

A leírt kis csapatot Tafersit előtt állították fel, ahol a keskenyvágányú vasút mellett egy kis spanyol őrség állott, harcra azonban még egyelőre itt

sem került sor. Abd-el-Krim atyja Tafersitben súlyos beteg lett, halála előtt fiainak azt mondta: «Ha nem tudjátok megvédeni a rif-területet, ha nem tudjátok azt országot szabad és jól szervezett állammá átalakítani, akkor jobb, ha innen kivándoroltok». Huszonkét napi betegség után az öreg törzsfőnök elhunyt, Ajdirban halt meg és ott is van eltemetve. A spanyolok azt hitték, hogy az emír halála meg fogja bontani a rifek egységét, azonban az összes rif-törzsek hívek maradtak a nagy vezér emlékéhez. A tafersiti csekély rif haderő fölötti parancsnokságot Mohammed Tabán vette át. A helyzet nehézsége ellenére Abd-el-Krim és testvére mindent megtett, hogy a spanyol háborút elkerüljék, több levelet írtak spanyol tábornokoknak és vezető politikusoknak, több látogatást tettek Melillában és Malagában, azonban Abd-el-Krim ez muryú tevékenysége nem járt eredménnyel, a háborút nem lehetett elkerülni. 1921 tavaszán Silvestre tábornok lett a marokkói spanyol területek parancsnoka; nála sem sikerült a békére vonatkozólag eredményt elérni. Csakhamar Abd-el-Krim és politikai barátai sok fegyvert és lőszert szereztek, Mellilában, Tetuanban és Tangerben sok csempésztett fegyvert lehetett venni, ennél fogva könnyű volt a rendelkezésre álló csekély rif erőket fegyverrel ellátni.

A spanyolok túlerejükkel több kisebb hadisikert arattak a gyülekező rif csapatokon; Silvestre tábornok, aki kiváló katona, azonban tájékozatlan politikus volt, elhatározta, hogy Ved Tigma torkolatától Kelates felé nyomul előre. A spanyol csapatoknak Tensamane tartományon keresztül kellett előnyomulniok, ahol azonban az ellenséges érzelmű hatalmas Béni Tusintörzs lakott. A rifeknek kezdetben nem állt elég erő rendelkezésükre, hogy a spanyolok támadását feltartóztassák.

Azonban Silvestre tábornok hadműveletei mellett állandóan folytak az alkudozások a spanyol kormány és Abd-el-Krim között. Ezekben a tárgyalásokban nagy szerepe volt Etchevarieta spanyol századosnak is, aki Abd-el-Krimnek azt az ajánlatot tette, hogy egyezzék bele Kelates, Porto-Nuevo és néhány kisebb támpont megszállásába, s ebben az esetben a rifek Spanyolországtól 20 millió pesetát kapnak, valamint a hadsereg felszerelésére szükséges fegyverzetet és lőszert abból a célból, hogy Marokkó indítson támadást Franciaország ellen. Etchevarieta többször ismételte a tárgyalások folyamán a következőket: «Mi spanyolok nevetséges szerepet játszunk az egész marokkói háborúban, mi nem vagyunk egyebek, mint a franciák cselédjei, tehát okvetlenül szükséges, hogy a spanyolok és a marokkóiak kibéküljenek és közösen működjenek. A marokkóiak "támadásának a franciák ellen kell irányulni, mert ők az igazi ellenségei a rifeknek». Azonban Abd-el-Krimnek nem volt bizalma a spanyol kormány kiküldöttjéhez, pedig 1925-ig Primo de Rivera állítólag még külön békeajánlatot is tett a rifeknek.

E tárgyalások mellett Spanyolország nagy propagandát folytatott az egész rif-területen, ezáltal sikerült elérnie, hogy sok törzs elismerte a spanyolok fennhatóságát. Abd-el-Krimnek ennél fogva egy Harka élén a Béni Uriagel-törzs területére kellett mennie, hogy a lakosokat megnyugtassa. Ebben a

veszélyes helyzetben a spanyolok maguk szolgáltattak alkalmat a marokkói ellenálláshoz, mert Tensamane tartományban megszállták a politikai és katonai tekintetben fontos Dar-Abara helységet. Abd-el-Krim háromszáz harcosával megtámadta a spanyolokat és kemény harc után elűzte őket Dar-Abarából. A spanyolok ebben a csatában 400 fő veszteséget szenvedtek, két százados és négy hadnagy is holtan maradt a csatatéren, a rifeknek mindössze 9 halottjuk volt. Abd-el-Krim csapatai nagy zsákmányra tettek szert, egy hegyi ágyús-üteget, teljesen új Mauser-puskákat, mintegy 60.000 töltényt, gránátokat, gyógyszereket és élelmiszereket zsákmányoltak. A csatának nagy erkölcsi hatása lett, különösen előnyös volt a rifek számára a nagy hadizsákmány.

Spanyol gyalogság előnyomulása tüzérségi támogatással.

Abd-el-Krim emlékiratában megemlíti, hogy így lett ő kádiból hadvezér. Az emír megjegyezte, hogy semmi különös művészet nem kell ahhoz, hogy valaki csatát vezessen, csak egészséges értelem és elhatározási képesség; Abd-el-Krimnek soha nem volt vezérkara és nem is nagyon érezte a hiányát.

A győzelem után a rif-törzsek elfogadták az Abd-el-Krim által javasolt szövetségi szerződést. A rifek megerősítették az elfoglalt ellenséges állásokat, amelyek Sidi-Drisstől Anualon át Tisi-Asaig húzódtak. Az emír elrendelte, hogy ezeket az erődítéseket ki kell építeni; egyelőre a támadást nem szabad tovább folytatni. E közben Silvestre tábornok felszólította a rifeket, hog}' Tensamane területét teljesen ürítsék ki és a halottakat adják ki, az emír azonban azt válaszolta, hogy ennek a kívánságnak nem tud eleget tenni. Silvestre tábornok erre megtámadta a rifeket Anualtól északra, Sidi-Bujane mellett; a spanyolok itt is nagy vereséget szenvedtek 300 halottat vesz-

tettek, míg a jól fedezett marokkóiak részéről csak 16 ember esett el. Abd-el-Krim főhadiszállása ebben az időben Tensamane tartományban M'Zuira városban volt, hadserege körülbelül 1.000 főből állott, főleg a Béni Tusin- és Béni Uriagel-törzsekből. A spanyolok Ygeriben városban, Anualtól délre erős csapatot vontak össze, amely Silvestre tábornok elővédje gyanánt szerepelt, akinek főhadiszállása Anualban volt. A marokkóiak tisztában voltak azzal, hogy a spanyol csapatoknak legfeljebb négy napi élelmi készletük van, tehát a spanyolok félnek összeköttetések megzavarásától. Abd-el-Krim elhatározta, hogy a spanyolok hadtápvonalát, vagyis a Tisi-Asa felé vezető műutat vágja el. A rifek megszállták az Anual és Ygeriben közt levő magaslatokat. Silvestre tábornok elhatározta, hogy megtámadja a marokkóiakat és elűzi őket; ebből a célból 10.000 főnyi hadsereget a szükséges lovassággal és tüzérséggel a marokkóiak ellen támadásra rendelt, az emírnek az első vonalban mintegy 1.000 harcosa volt, hátrább azonban tartalékok is állottak rendelkezésre, e mellett számíthatott az egész ország támogatására.

Az anuali csata 1921 július 21-től 26-ig tartott, a harc elkeseredett volt, a spanyolok nap-nap után hevesen támadtak a jól leplezett marokkói védőállások ellen. A spanyol hadsereg mind nagyobb veszteségeket szenvedett; július 25-én a spanyoloknak minden élelmiszerkészletük kifogyott, ennél fogva elkeseredett támadásokat intéztek Ygeriben ellen, amelyet átmenetileg el is foglaltak, azonban csakhamar feladtak; ekkor nagyon sok fegyver és lőszer, valamint néhány ágyú az ellenség birtokába jutott. Ezek a harcok nagyon veszteségteljesek voltak a spanyolokra, a visszavonulás alatt a spanyolok többször ellentámadásokat hajtottak végre, amelyek azonban csak véres veszteségeket eredményeztek. Július 26-án Silvestre tábornok elrendelte, hogy ezen a területen minden erődöt ki kell üríteni. A visszavonulás alkalmával a spanyol hadsereget valóságos pánik fogta el, az egész harctér tele volt halottakkal és sebesültekkel. A spanyolok eg^huzamban Melilláig vonultak vissza. Abd-el-Krim megjegyzi, hogy a rif harcosok bosszúérzete oly nagy volt, hogy mindenütt lemészárolták a spanyol foglyokat és ő kénytelen volt katonáit halálbüntetéssel megfenyegetni, hogy a sebesültek meggyilkolását abbahagyják. A halottak közt volt maga Silvestre tábornok egész vezérkarával, számtalan magasrangú tiszt, köztük Morales ezredes is, aki pedig mindig kész volt a spanyol-marokkói viszályt békésen elintézni. A spanyolok összesen 15.000 halottat és sebesültet vesztek, 700 fogoly maradt a marokkóiak kezén, e mellett óriási zsákmány: 200 ágyú, 20.000 puska, sok gránát, töltevény, gépkocsi, gyógyszer és tábori anyag, úgyhogy ez a zsákmány lehetővé tette hatalmas marokkói hadsereg felállítását. Abd-el-Krim úgy rendelkezett, hogy a foglyokat részben Anualba, részben Ajdirba szállítsák.

Az anuali győzelem után az ellenségeskedések a spanyolok és a rifek közt nem szűntek meg, a spanyol front összeomlása augusztus végén a Mont-Arruit mellett kivívott nagy győzelemmel következett be, ahol a rifek magát

a főparancsnokot Navarro tábornokot és több ezredest is fogságba ejtettek. Abd-el-Krim megjegyzi, hogy ebben a csatában is rettenetes volt a rifek méészárlása és ha ő nem vezette volna be a sebesültek leöléséért a halálbüntetést, még nagyobb lett volna a spanyolok vesztesége; azonban a marokkói harcosok azt állították, hogy csak a kölcsönt adták vissza a spanyolok kegyetlenkedése miatt.

A mont-arruiti csata után a rifek Melilla falai alá jutottak. Abd-el-Krim harcosainak szigorúan megtiltotta Melilla megtámadását, mert nemzetközi bonyodalmaktól félt, pedig a várost nagyon könnyen el lehetett volna foglalni.

Nyugatmarokkói spanyol előnyomulás.

Az emír emlékirataiban megjegyzi, hogy ez volt a háború folyamán az egyik legnagyobb hiba, amit elkövetett.

A rifek nagy győzelmei után az egész lakosság követelte a rif területek egyesítését; Abd-el-Krimet az összes törzsek emírnek választották, az ez irányú szerződést 1922 február 1-én kötötték meg, s valamennyi törzskajdá aláírta.

A spanyolokat a két nagy vereség nagyon megfélemlítette; a kormány mindent megtett, hogy a csorbát kiköszörölje; csakhamar 200,000 főnyi katonát küldtek Marokkóba, Berenguer és Borgheti tábornokok parancsnoksága alatt; hamarosan sikerült a Tisi-Asa melletti elvesztett állásokat vissza-

foglalni. A spanyolok jelentékeny összegeket ajánlottak fel a foglyok szabadonbocsátásáért, a rifeknek azonban nem volt szükségük pénzre és ezekre ajánlatokra békenyilatkozatokkal feleltek, ezeket azonban a spanyolok visszautasították. Együttal a spanyolok megint élénk propagandát kezdtek a rif területeken, úgy hogy Abd-el-Krim szükségesnek látta Si Mahmed testvérét Sesauen városba, Gomora tartományba küldeni; ő szintén leverte a spanyolokat a Ved Lao-folyó mellett, nagy veszteségeket okozott nekik, mire a spanyolok kényszerültek nagy zsákmány hátrahagyása után Tetuan felé visszavonulni; azonban a spanyol propaganda már kezdte éreztetni hatását és a határmenti törzsek szívesen vették a spanyol uralmat.

Ekkor kapta Si Mahmed az emír parancsát, hogy csapatai parancsnokságát adja át egy kaidnak, maga pedig a francia kormánnyal való tárgyalások céljából utazzék Parisba. Ez az utazás 1923-ban történt. A küldetés célja volt a párisi kormánynál támogatást nyerni a rif terület szervezése végett; ez nem is annyira azt célozta, hogy katonaságot szervezzenek, hanem, hogy a vidéken a kultúrát terjesszék. A küldetés célja az is volt, hogy a rif hadsereg számára repülőgépeket szerezzenek, mert Abd-el-Krim meg volt győződve arról, hogy a rif repülőgépek megjelenése nemcsak az ellenségre fog nagy hatást tenni, hanem még a saját lakosság ellenálló erejét is emelni fogja. A marokkói küldöttségnek nem sikerült Parisban vezető politikusokkal összeköttetést találnia, csak Painlevé fogadta a küldöttséget és ígérte meg a francia kormány támogatását. A küldöttség tárgyalásokba bocsátkozott Berthon kommunista képviselővel is; e miatt a párisi kamarában heves viták indultak meg Berthon szerepéről. Minthogy a marokkói küldöttség a francia kormánynál nem tudott különösebb eredményt elérni, 1923 tavaszán visszatért a rif területre.

A francia-rif háború.

A spanyol háború folyamán Abd-el-Krim 1924-ben és 1925 elején is nagy eredményeket ért el Spanyolország ellen, azonban a rifek gőzeiméi Franciaország szempontjából is veszélyesek voltak. A trónkövetelők nemcsak a francia és a spanyol övek közti területeken léptek fel, hanem a francia megszállott területeken is. Abd-el-Krim ugyan többször kifejezte a franciáknak rokonszenvét, azonban a francia hatóságok nem válaszoltak neki, katonai rendszabályokat tettek ellene és az emír szerint ezek voltak a közvetlen okai a francia-rif háború kitörésének. Ennek következtében Abd-el-Krim maga is kényszerülve volt katonai rendszabályok életbeléptetésére a Taza és Fez városoktól északra lévő területeken. Francia repülőgépek és járőrök csakhamar megállapították, hogy ezeken a vidékeken rif erődítések vannak, ezeket Abd-el-Krim bizalmas emberei vezényelték, az erősségek géppuskával voltak felszerelve, tüzéségi tűz ellen védelmet nyújtottak, s nemcsak Ajdir városával, Abd-el-Krim főhadiszállásával voltak telefon útján összekötve,

hanem egymásközt is. A Verga-folyónál a rifek még egy hidat is vertek, e mellett Abd-el-Krim nagy súlyt vetett arra, hogy a francia-barát törzseket elhódítsa. A francia kormány nagyon jól volt tájékozva a rif hadi előkészületekről és elhatározta, hogy a rif veszély ellen megfelelő ellenrendszabályokat léptet életbe. Erre a célra az északi fronton a haderőket 18 zászlóaljra, 9 lovaszázadra, 15 ütegre és 9 repülőszázadra emelte. A francia északi front szervezése lehetlenné tette, hogy a franciák egyelőre támadó terveket valósítsanak meg. 1924. május közepén a front 30 őrhelyből álló övből állott, amelyek a Ved Audiare folyótól kezdve a nyugati felföldig terjedtek. Az erődök egy löveg által védelt erősségből állottak, a víz rendszerint hiányzott, úgy

A spanyolok anuali tábora, amelyet a rifek 1927 július 21-én elfoglaltak.

hogy az őrségeket repülőgépből kellett élelmezni és főleg vízzel ellátni. Védelemre az erődök nem nyújtottak elegendő biztonságot, s ez az oka, hogy a háború kezdetén oly sok erőd elesett.

Abd-el-Krim emlékirataiban azt állítja, hogy Franciaország maga kényszerítette őt háborúba, azért, mert minden közeledési kísérletét visszautasította; ennél fogva 1925. április 9-én a rifek megkezdték a háborút Franciaország ellen. Abd-el-Krim szerint a franciák már 1924 nyarán Am jot körül megkezdték a hadműveleteket és állásaikat előretolták; szerinte a franciák a rif terület egy részében nem tettek eleget a háború elkerülésére, egy más részen azonban minden áron fenn akarták tartani a békét. Ennek következtében egyes törzsek, akik eddig francia ellenesek voltak, 1924 májusában

csatlakoztak Franciaországhoz. Abd-el-Krim félt a nagy francia propagandától, ennél fogva a francia parancsnokságoknál tiltakozott ellene. Abd-el-Krim kiküldöttje, Haddu kaid 1924 május 10-én Fezben kijelentette Chastanet tábornoknak, hogy Abd-el-Krim nem emel kifogást a francia csapatok előnyomulása ellen a Verga völgyében, a kaid azonban az emír nevében azt kérte a franciáktól, hogy ezt az előnyomulást halasszák el, hogy a rif terület lakóit a rif csapatok visszavonulásáról és a franciák előnyomulásáról meg lehessen nyugtatni, mert az azonnali francia támadás jelentékenyen csökkentené az emír tekintélyét. Krre Haddu kaid azt a választ kapta, hogy a francia hadvezetőségnek nem áll érdekében az előnyomulást azonnal megkezdeni. Haddu ilyen ígéretekkel tért vissza Ajdirba. Május 31-én Fezben újabb megbeszélés volt, Abd-el-Krim kijelentette, hogy a legjobb érzellemmel viseltetik a franciák iránt, a rifek teljesen tájékozva vannak a francia határokról és nem hajlandók azokat kétségbe vonni; Abd-el-Krim újra előadta azt a kérést, hogy a franciák halasszák el az előnyomulást a Verga-folyó mentén, amire a franciák azt a választ adták, hogy az előnyomulás már befejezett tény, ennél fogva ezen nem lehet változtatni. A franciák előnyomulása teljesen felegette a hidat Franciaország és a rifek között és Abd-el-Krim véleménye szerint, nem maradt más hátra, mint tekintélyének megóvása végett Franciaországot megtámadni.

1925 április 9-én Si Mahmed megtámadta a franciákkal barátkozó Béni Serual törzset; tizenkét nap alatt a rifek elfoglalták Béni Derkul erősséget, elűzték a franciákat Amjotból és a Béni Serual törzs egész területét megszállották, Derkaui serif, aki a franciákat behívta, kénytelen volt menekülni. Ennél fogva megindult a francia háború és nagy gyorsasággal terjedt ki az egész rif frontra. Chambrun tábornoknak azonban sikerült Fez városát megvédelmezni.

A háború nagy zűrzavart okozott, marokkói törzsek mindkét oldalon harcoltak, a francia parancsnokság igyekezett a bennszülötteket megnyugtatni és elszakadásukat megakadályozni. Ezt úgy akarták a franciák elérni, hogy csapatokat irányítottak az egyes törzsek közé, azonban ennek a módszernek sem lett hatása. A Combe-zászlóalj, amely Kalaától északra harcolt, három napig körül volt kerítve és csak véres harc után tudott csatlakozni a francia felmentő csapatokhoz. Az egyes francia erődök egymásután estek el és nem tudták megakadályozni a rifek betörését francia területre. Chambrun tábornok három megfigyelő csapatot állított fel, és pedig: Kalaanál Gourney, Ajin Ajinsánál Durand alezredes alatt és Dar Kaid Medbohnál Gambay ezredes alatt.

Április 23-án Chambrun tábornok a rif veszély miatt Fez és Tazától északra két csoportot alakított, úgy mint Nogues és Gambay ezredesek alatt. Ezek a csapatok éjjel-nappal harcban állottak és sok nehézségek közt tudták csak az előretolt őrségeket élelemmel ellátni.

Április 30-án még jobban kiterjedt a rifek támadási területe; a marok

kóiak Aj in Ajinsa mögé törtek be, ennek következtében Tissa területén Freydenberg ezredes alatt új csoportot kellett felállítani; május 4-én Freydenberg állást foglalt a Taunat magaslatokon és visszaverte 4000 rif harcos támadását; a franciák ellátták élelemmel az erődöket; a francia légi flotta nagy szerepet játszott ezekben a harcokban. A francia hadvezetőség azonban nem sokáig folytathatta ezt a hadviselési módot, az előretolt őrsegek élelmezése nagy nehézségekbe ütközött és sok veszteséget okozott; ennélfogva a franciák elhatározták, hogy a legtöbb őrseget feladják.

Május 25-én Daugan tábornok vette át a parancsnokságot az északi fronton. Abd-el-Krim mindkét szárnyon támadott, a rifek hadműveletei

A marokkói helyzet 1925 október közepén.

azonban csak demonstratív célokat szolgáltak, az emírnek nem volt célja, hogy a Vesantól délre fekvő síkságon keresse a döntést, ő Taza felé akart előretörni és így akarta Marokkó és Algír közt az összeköttetést megszakítani. Ekkor vált nagyon kritikussá a helyzet. Gambay ezredes már Taza feladására gondolt, Lyautey marsallnak csak nagy nehezen sikerült egész tekintélye latbavetésével ezt a katasztrófát megakadályoznia. A rif törzsek egymásután elszakadtak Franciaországtól és nagyon sok őrhely elesett.

1925 júliusában a francia hadsereg helyzete Észak-Marokkóban nagyon veszélyesnek tűnt fel, Parisban valóságos pesszimizmus lett úrrá a lelkeken. A francia kormány titokban tapogatózni kezdett Abd-el-Krimnél, aki azonban kijelentette, hogy a franciák előnyomulása a Verga mentén okozta a

törzsek lázadását. Az emír tekintélye okvetlenül megkövetelte a Franciaország ellen irányított hadműveleteket, a kocka el van vetve, a rif terület az utolsó pillanatig küzdeni fog Marokkó szabadságáért.

A háromhónapos háború nagy veszteségeket okozott a franciáknak, a hadsereg állománya csekély volt, a fegyverzet nem volt kielégítő, az 1924-ben követelt 18 zászlóalj nem volt elégséges a front védelmére, legalább 90 zászlóaljra volt szükség. A háború folyamán a veszteségek is nagyok voltak, csak a Fez védelmére kirendelt csapatok 5800 főnyi veszteséget szenvedtek, — ebből 1000 halott, 3800 sebesült és 1000 eltűnt. Giraud ezredes több kisebb hadműveletet intézett, ezek emelték a francia hadsereg ellenállóképességét és meggyugtatólag hatottak. Július közepén a francia csapatok elhárították a veszélyt Fez és Taza felől, az új francia parancsnok Naulin tábornok átszervezési munkálatokkal volt elfoglalva, ennélfogva augusztus hóban nagyobb hadiesemények nem történtek. Mind katonailag, mind politikailag nagy szerepet játszott a Tsul és Bran területek visszahódítása, ez a két hatalmas törzs visszatért a franciák uralma alá. A keleti szárnyon Gambay tábornok vitézül védekezett csekély csapatával és sikerült neki az összeköttetést Algírral fenntartania, azonban a kisebb francia győzelmek ellenére is Abd-el-Krim megtartotta a kezdeményezést.

Ekkor eszmélt rá a francia kormány a marokkói nagy veszélyre és elhatározta, hogy minél hamarabb leveri a rifek ellenállását. A kormány 1925 őszén Petain marsallt bízta meg a hadműveletek vezetésével.

A francia-rif háború befejezése, Abd-el-Krim bukása.

A francia kamara rendelkezésre bocsátotta Petain marsallnak a háború folytatásához szükséges eszközöket. A marsall augusztus végén száz zászlóaljjal — legalább 80,000 ember — rendelkezett, ehhez járult jelentékeny lovasság és tüzérség, valamint sok hadianyag, e mellett a szultán csapatai és egyes bennszülött törzsek is rendelkezésére állottak a franciáknak. Szeptember elején a francia hadvezetőség két támadási tervet vett számításba.

Naulin tábornok Lyautey marsall régi tervéhez képest a Verga-folyó mentén akarta az egész francia haderőt összpontosítani, hogy minél hamarabb szállja meg Béni Serual vidékét és a francia területet ismét birtokba vegye. Petain marsall terve volt, hogy a rif hadsereget saját országában támadja meg és minél hamarabb verje le. A marsall Kifanétól északra akart támadni és a melillai spanyol csapatokkal az érintkezést mielőbb felvenni. E mellett még egy harmadik haditerv is volt, ez szintén előnyösnek mutatkozott. A terv szerint a rif területet minden oldalról meg kellett támadni, hogy a rifek ellenállását mielőbb megtörjék. A terv megkívánta a gyors előnyomulást Sesauen felé, e mellett a Kifane fölött megindítandó támadást, végül mintegy 6000 főnyi rohamcsapattal való előnyomulást; ezt a támadási tervet az 1926. év folyamán csakugyan végrehajtották.

Egyelőre Naulin és Petain haditervei felváltva kerültek megvalósításra: a Tafrant és Taunat irányában való előnyomulás, a Kifane vidékéről való támadással karöltve. A francia hadműveletek Bibane és Dzsebel Messaud elfoglalásával elérték az egykori erődítési vonalat. Kifanéból előnyomulva, a franciák elfoglalták Dzsebel Nádort és helyreállították a spanyol csapatokkal az összeköttetést Asib de Midar irányában. Néhány nap alatt a franciák elfoglalták Sibú Rekba vidékét, francia lovasság előnyomult Sibú Dzselein felé, október végén a francia lovasság Kertig haladt előre. A franciák előnyomulása által Abd-el-Krim hadserege körül egyre jobban szorult a gyűrű, a végleges győzelem már közel volt.

Spanyol csapatok a védőművekben támadásra csoportosulnak.

Azonban a szövetségesek eddigi nagy támadó kedve alább hagyott, a spanyolok nem folytatták tovább előnyomulásukat, ennél fogva a franciák támadása is megakadt; visszavonultak Suk es Sebt vidékéig és csak a Dzsebel Nádor területét tartották megszállva. Időközben bekövetkezett az esős időszak, ez szükségessé tette a hadműveletek azonnali megszüntetését, ennél fogva Abd-el-Krim leveretése eltolódott az 1925. évről a következőre, pedig a bennszülött törzsek mind nagyobb számban adták meg magukat a franciáknak.

A téli időszak alatt a francia hatóságok az egész rif területen élénk politikai propagandát folytattak azzal a bevallott cézzal, hogy 1926-ban a győzelmet hadműveletek nélkül is elérjék. Petain marsall mellett 1925. október havában Marokkóba érkezett az új francia teljhatalmú megbízott, Steeg

szenátor, Abd-el-Krim szerint kiváló ítélőtehetséggel rendelkező politikus, Steeg átvette francia Marokkó politikai vezetését és komolyan törekedett arra, hogy az észak-afrikai lakosság támogatásával meggyorsítsa a béke létrejöttét. A francia felderítő szolgálat tisztjeinek csakugyan sikerült Abd-el-Krim tekintélyét mindinkább aláásni; a politikai kezdeményezés a rifekről lassankint átment a franciák kezébe, a rif törzsek szövetsége mindinkább lazulni kezdett és a bennszülöttek körében utat tört az az eszme, hogy a rifek sorsuk vezetését francia kézbe helyezték. A tél folyamán a mintegy 300 km széles fronton Franciaország magához ragadta az erkölcsi túlsúlyt, a határmenti törzsek nem fejtettek ki több ellenállást, úgy hogy a francia csapatok harc nélkül hódították vissza előbbi állásaikat.

Tavaszi kezdetével Franciaország megállapodott Spanyolországgal a közös hadműveletekre vonatkozólag, mert ezáltal akarták siettetni a rif terület teljes meghódítását. A franciák még egyszer megkísérelték békésen rendezni a marokkói viszonyokat és Abd-el-Krimet meghívták az udzsai értekezletre, mert mindkét kormány az ellenségeskedések megindítása előtt belpolitikai okokból még egyszer tárgyalni akart az emírral. Abd-el-Krim emlékirataiban megemlíti, hogy már a konferencia előtt tisztában volt azzal, hogy minden további ellenállás kilátástalan, mert a rifek nagy többsége már a békét akarja. Ennek ellenére megkísérelte tisztességes béke megkötését. A konferencia 1926 április 1-én kezdődött, mert a fegyverszüneti szerződés szerint április 15-én meg kellett kezdeni a hadműveleteket. A konferencia első kívánságai nem voltak súlyosak a rifek számára. Az egyetlen súlyos, később tervbe vett kívánság az volt, hogy Abd-el-Krim kötelessége elhagyni a rif-területet és kivándorolni Marokkóból. Ezeket a feltételeket Abd-el-Krim megbízottai csak akkor tudták meg, mikor már útban voltak Udzsába. Abd-el-Krim nem fogadhatta el ezt a megszegyenítő feltételt, ennél fogva a konferencia eredmény nélkül oszlott fel.

Az udzsai értekezlet után újból megkezdődtek az egyesült spanyol-francia hadműveletek Sanjurjo spanyol és Boichut francia tábornokok parancsnoksága alatt. Castro Girona tábornok Ajdirből dél felé nyomult előre, Carasco tábornok Asib de Midar vidékéről szintén délfelé vonult, hogy a Dosse tábornok által vezényelt francia 3. hadosztállyal egyesülhessen. Mindhárom csoport gyors előnyomulás után N'Kor mellett egyesült, ezáltal a szövetségesek megszállták a Hamman hegység vidékét, a rif terület szívéét. Az Ibois tábornok alatt álló spanyol marokkói hadosztály elfoglalta Iskirten vidékét és egészen Targuistig nyomult előre. A 300 km hosszú hadműveleti övön a Théveny, Gaubeau, Venhoven és Dufieux hadosztályok szintén előhaladást tettek, a rif csapatok körülkerítése napról-napra élesebb alakot öltött, a bennszülött törzseket éjjel és nappal ellenséges repülő és tüzérek lötték, így a lakosság körében nagy pánik keletkezett, a tengerpart a francia és spanyol hajóhad megfigyelése alatt állott. A rif hadsereg napról-napra jobban demoralizálódott, napról-napra több törzs jelentette be meghódolását. A rifek ellen-

állása lassankint teljesen megszűnt, az emír elvesztette tekintélyét, Abd-el-Krim szomorúan jegyezte meg emlékirataiban, hogy az idegenek, akik őt a Franciaország elleni háborúba belekényszerítették, eltűntek, még legbizalmasabb hívei is elhagyták őt.

Ennélfogva Abd-el-Krimnek nem volt más választása, minthogy sorsát Franciaország nagylelkűségére bízta, amelytől több rokonszenvet remélt, mint a spanyoloktól. Az emír egy francia megbízottat küldött Steeg marokkói kormánybiztoshoz, maga pedig Targuist mellett lépte át 1926 május 26-án a francia határt.

Tüzerségi tűz a rif hegyekben.

A franciák Abd-el-Krimet és Si Mahmed testvérét Casablancába szállították, honnan az Abda hadihajón Marseillebe vitték és egyelőre a Frioul erődben helyezték el, később innen az afrikai Réunion-szigetekre szállították. Amarseille-i út alatt diktálta Abd-el-Krim emlékiratát a rif háborúról a Matin haditudósítójának, Roger-Mathieu újságírónak. Ebben a legnagyobb őszinteséggel tárta fel a háború lefolyását, a rifek győzelmének és vereségének okait és minden szépítgetés nélkül a maga személyes szerepét is, hibáival együtt. Az emír az emlékiratban elismerte, hogy a rifek nagy vereséget szenvedtek, azonban a franciák veresége is súlyos volt; a kis terület meghódítására a franciáknak Petain marsall parancsnoksága alatt mintegy 200,000 embert

kellett mozgósítaniuk; az emír mégis 1925 végéig ura maradt a helyzetnek. Abd-el-Krim nagyon panaszkodott a miatt, hogy a franciák őt nem hagyták meg Rif urának, mert meg volt győződve, hogy francia segítséggel teljesen modernizálhatta volna az államot. Az emír arra számított, hogy Franciaország önkormányzati jogot fog biztosítani a rif-területnek, ez azonban nem következett be.

A rif háború háttere.

A rif hadseregről sokan fantasztikus számokat közöltek, pedig rif hadsereg voltaképpen nem is volt; összesen hat- vagy hétezer hivatásos gyalogkatoná volt, két peseta napi zsolddal. Az egyes kereteket hadnagyok, századosok, — Kaid-Mia — vezényelték, négy század fölött őrnagyi rangban egy vigynevezett Tábor állott, havonta egy Kaid-Mia 25, egy Tábor 40 Durót kapott; egy Durónak értéke általában egy dollár volt.

A katonák ütközetben ritkán alkottak zárt egységet, a tényleges katonaság fel volt osztva az egyes törzsek között, így jött létre a katonai szervezés magja. Az emír általában a törzsekkel rendelkezett, ezek megerősítésére küldött bizonyos számú tényleges katonaságot, amely egyúttal gondoskodott a tüzérség és a lőszer szállításáról is. A törzsek mintegy 2—3 hétig harcoltak egyfolytában, s ekkor rendszeren felváltás alá kerültek. Zsákmány esetén a tényleges katonaságnak joga volt a zsákmányolt fegyvereket és lőszert a kormánynak eladni, s ezen a módon vitéz katonák néha nagy keresetre tettek szert.

A rif hadsereg sok tüzérségi anyagot és géppuskát zsákmányolt, főleg a győzelmes spanyol háborúban. Kézigránátokat a rifek föl nem robban repülőbombákból állítottak elő; egy 200 kg súlyú repülőbombából 470 kézigránátot állítottak elő, s ezek sokkal jobbák voltak, mint a spanyolok gránátjai.

Külföldről nagyon kevés fegyvert szerzett be a rif kormány, mindössze 400 Lebel-puskát vettek, még pedig igen drága áron. A spanyol zónán keresztül azonban sok fegyvert csempészték át; különösen nagy szerepet játszott a hadianyagok csempészésében Gardiner százados; még egy francia százados is csempésztett fegyvereket Udzsán át; ez a körülmény természetesen nagy feltűnést keltett, magában a francia kamarában is viták folytak erről a csempészetről.

Élelmiszert nem igen kellett külföldről beszerezni, a tangeri vásár állandóan rendelkezésükre állott a rifeknek, még a legnagyobb harcok idején is nyitva hagyták a spanyolok a közlekedési vonalakat Tetuán felé.

Mint már említettük, Abd-el-Krim nagy súlyt vetett rá, hogy a rifeknek repülőgépeik legyenek. A rifek az algir-biskrai vonalat ellátó társaságtól akartak gépeket szerezni, ez azonban nem sikerült, úgy hogy a háború alatt egy rif gép sem jelent meg az ellenséges vonalak fölött.

A rif katonákat fanatizmus és halálmegvetés jellemezte, a harcosok

állandóan hangoztatták: «Inkább egyszerre meghalni, mint ellenséges járom alatt lassan. Az igazhívó számára a halál nem jelenti a halált, hanem az örök életet».

A pénzügyi viszonyok a rif területen nagyon egyszerűk voltak; Abd-el Krim adót vetett ki az egész rif területre, az adók összege évente körülbelül 600 millió frankra rúgott; az adókat az emír nevében szedték be. Az adókhoz járultak még a különféle pénzbüntetések is, amelyeket az emír a felkelő törzsekre rótt ki, valamint különféle bűnökre. Maguk a spanyolok is nagyon

Petain tábornagy.

sok váltságdíjat fizettek foglyaikért, így a rif terület pénzügyi viszonyai általában rendezetteknek voltak mondhatók. A rif területnek állandóan voltak külföldi kapcsolatai is; a kairói mohamedán kongresszusra az emír képviselőket küldött ki. Az Angliához tartozó indiaiak a török félhold révén segítették a rifek felkelését. Angolok nagyon sokan voltak a rif területen, Ajdirba rengeteg angol kereskedő jött, akik főleg lőszert és sóot szállítottak a rif éknek. Az angolok jóindulata annyira ment, hogy Abd-el-Krimnek még hajót is ajánlottak fel menekülésre. Az olasz diplomaták is rokonszenveztek a rifekkel és biztosították az emírt Olaszország rokonérzéséről.

Nagyon sok idegen jött a rif-területre a bányák kiaknázása végett is, mert Dzsebel Hamanban réz, sőt arany is volt, a Béni Tusin-területen vas, a Béni Arus-területen ólom. Ezeket a bányákat főleg angolok bérelték és aknázták ki.

Abd-el-Krim emlékirataiban meghatón írja le a rif szövetség meglazulását. Különösen nagy szerepet játszott ezen a téren Nogues francia ezredes, aki sok rif törzset vett rá a francia uralom elismerésére. Ez ellen a propaganda ellen semmit sem lehetett tenni, mert a lakosság elfáradt a hosszú véres háborúban. A franciák lépéseket tettek Abd-el-Krimnél, hogy az emír adjon engedélyt francia társaságoknak a hadifoglyok élelmezésére. Abd-el-Krim először azt követelte, hogy a szállítmányokat Tangeren át irányítsák, később azonban beleegyezett még abba is, hogy az élelmezési oszlopok az irányt Taurir városon át vegyék.

Ami a rif terület jövőjét illeti, Abd-el-Krim azon a véleményen volt, hogy a rif lakosság szívesen alá fogja vetni magát a francia uralomnak, azonban nem igen valószínű, hogy a rif törzsek elismerjék a spanyol uralmat. Főleg a Vesan, Mes és Sesauen melletti törzsek, amelyek Búdra kaidnak, Abd-el-Krim egykori hadügyminiszterének uralma alatt állanak, — azok, amelyek az emír szerint soha nem fogják elismerni a spanyol uralmat.

A rif területek lefegyverzése még ma sem mondható tökéletesnek. Egyes törzseket a franciák, másokat a spanyolok fegyvereztek le, azonban a fegyverek jórészt a lakosság barlangokban és árkokban elrejtette és ha a szűkség azt követeli, Abd-el-Krim véleménye szerint ezek a fegyverek megint előkerülnek a rif szabadság védelmére.

A rif háború, különösen a franciák előnyomulása a Verga-folyó mentén, sok politikai nehézséget okozott magában Franciaországban is, nem is szólván Spanyolországról. A háború lefolyásából tudjuk, hogy a nagy spanyol vereségek majdnem az egész marokkói megszállás megszüntetésére vezettek. A francia kamarában főleg a szocialisták ellenezték a rif háborút és tiltakoztak az ellen, hogy a nagyobb nemzetek az európai kultúra terjesztésének ürügye alatt leigázzák a kevésbé fejlett és művelt nemzeteket, mert szerintük a rif területnek éppoly joga van az önrendelkezésre, mint bármely más nemzetnek. A szocialista párt követelte a rif hadműveletek beszüntetését és magáévá tette azt az elvet, hogy Marokkó a marokkóiaké.

Marokkó meghódítása.

Abd-el-Krim bukása, a rif háború befejezése gyökeresen megváltoztatta a marokkói háború jellegét. Ettől kezdve a háború csak egyes önálló törzsek leigázására szorítkozott, ezek pedig minden különös kapcsolat nélkül védelemeztek egyelőre Marokkó függetlenségét a hódítók ellen.

A rif terület elfoglalása után Mulay Harid marokkói szultán Parisba utazott és a francia kormánnyal tárgyalásokat folytatott a marokkói viszo-

nyok rendezése végett. A francia kormány ígéretet tett, hogy a szultán tekintélyét és a szultáni kormány befolyását az ország belügyeire és a közigazgatásra tiszteletben tartja.

A rif háború jelentékeny változást idézett elő a spanyoloknak a bennszülöttekkel szemben követendő magatartásában, A spanyolok rájöttek arra, hogy a bátor és vitéz marokkói népet nem lehet erőszakos rendszabályokkal kormányozni és ettől kezdve igyekeztek a lakosság vonzalmát megnyerni.. A spanyol haderők tovább folytatták Marokkó pacifikálását, Pozas ezredes-meghódította az Afrau Midar-törzs területét. Ez a vitéz néptörzs elismerte a spanyol uralmat; 1926 június elején a Bocoya-törzs hódolt meg, Targuis-tól északra a még független törzsekkel erős harcok folytak, ezekben a spa-

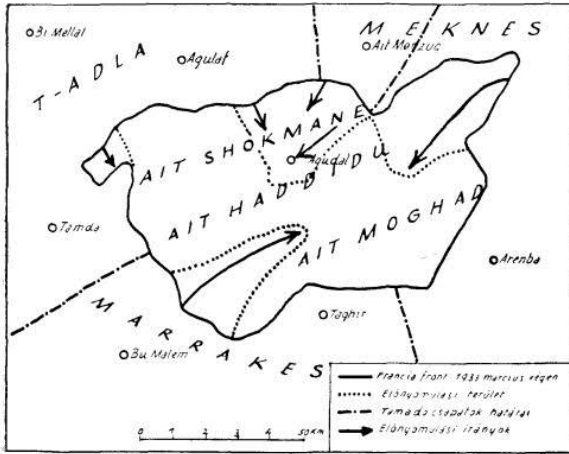
Steeg főkörmányzó fogadtatása Marokkóban.

nyolok mintegy 400 fő veszteséget szenvedtek. Berenguer tábornok tíz zászlóaljjal, erős lovassággal és tüzérséggel szintén előnyomulásban volt, Sowza tábornok 14,000 fő haderővel Larasból nyomult előre délfelé. Augusztus 10-én a spanyolok elfoglalták Xauen környékét, ahol Capaz őrnagy tüntette ki magát; vitézsége elismeréséül a főparancsnok még a harcmezőn alezredessé nevezte ki,

A francia zónában szintén tovább folytak a harcok. A franciák első-sorban Taza vidékének meghódítására törekedtek; ezeket a hadműveleteket Dufieux tábornok vezette 1926 júniustól szeptemberig. A franciák elfoglalták Bu-Iblal vidékét és előnyomultak a Közép-Atlasz felé. Csakhamar harcok keletkeztek Ved-el-Abidtól délre és a francia hadműveletek már a szaharai határokhoz közeledtek. Különösen kemény harcok voltak a Felső Ziz-folyó

vidékén. Lyautey marsall tervbevette elsősorban a «termékeny» Marokkó pacifikálását. Loustal ezredes 1929—30-ban elfoglalta Arbala vidékét, valamint a Drent fontos völgyét.

Tafilelt vidékén és az algir-marokkói határon a közbiztonsági viszonyok még mindig nagyon bizonytalanok voltak, az ottani törzsek egymással szövetségre léptek és erélyes ellenállást fejtettek ki a francia hódítás ellen. A franciák 1928-ban több kisebb ütközetet vívtak, amelyekben 264 katona elesett és mintegy 150 megsebesült. 1928 december 8-án a felkelők 3 katonai autót elfogtak, az autókban ülő francia tiszteket, köztük Clavery ezredest, meggyilkolták. 1929-ben a franciák elfoglalták Ait-Yacub, Tarda vidékét és így biztosították a Meknesből Erfudba vezető utat. 1929-ben a bennszülöttek több francia őrséget megtámadtak, a harcokban a franciák mint-

A Magas Atlasz pacifikálása.

foglyokat ejtettek volna. 1930-ban a felső Ziz környékén Giraud tábornok vezette a hadműveleteket; a franciák Tarda mellett szintén nagyobb veszteségeket szenvedtek, az ottani hadműveletek azonban Tauz elfoglalásával végződtek.

Ezekből a hadműveletekből is látható, hogy a rif háború befejezése még nem hozta meg a nyugalmat Marokkóban. Abd-el-Krim bukása után a franciák visszarendelték Petain marsallt a hadsereg nagy részével és a Marokkóban maradt francia csapatok csak súlyos nehézségek árán tudták az ország pacifikálását befejezni.

Marrakes vidékén a lakosság lassankint megnyugodott, az ottani francia csapatok Hüré tábornok vezénylete alatt több műutat építettek, az Elő-Atlasz vidékét lassankint szintén birtokba vették, a veszélyeztetett pontokra őrségeket állítottak.

egy 200 főnyi veszteséget szenvedtek, a halottak közt 10 tiszt is volt. 1929 október 14-én Dzsihani mellett szintén nagyobb ütközet volt, amelyben a franciák 50 halottat és 21 sebesültet vesztek. Feltűnő ezekben az ütközetekben a halottak aránytalanul nagy száma, ami a kíméletlen marokkói harcmodorral magyarázható; a marokkóiak inkább lemelegszárolták az ellenséges katonákat, mintsem hogy

A Magas-Atlasz pacifikálása 1933 tavaszán négy csoportban indult meg. A franciáknak sikerült a nyár folyamán a hegységbe vezető völgyvonalak legfontosabb területét elfoglalni. 1934-ben a hadműveletek tovább folytak a magashegységben és csak 1935 folyamán sikerült az egész Atlasz-területet birtokba venni.

Jonnart francia főbiztos.

1934-ben indították meg a franciák hadműveleteiket Délnyugati Marokkó elfoglalására. Az ottani csapatok főparancsnoka szintén Húré tábornok volt, az Atlanti Óceán mentén előnyomuló francia csapatokat Catroux tábornok vezényelte, míg a Szahara mentén felvonuló csapatokat Giraud tábornok vezette. A két csoport összesen 30,000 emberből állt, köztük sorkatonaság volt 20,000, a többiek marokkói lovasok. Húré tábornoknak igen sok repülőgépe is volt, alája volt rendelve a Trinquet ezredes parancsnoksága alatt álló motorizált oszlop is, amely gyalogságból, tüzérségből és géppuskás osztagokból állott. A francia repülőgépekkel és a motorizált osztaggal sikerült

a franciáknak a felkelőket meglepni; Trinquet oszlopa három hét alatt 400 km utat tett meg. Giraud tábornok oszlopa az Elő-Atlasz nyúlványain át haladt, ezt az oszlopot azonban a berber-erődítmények több ízben feltartóztatták. A francia motorizált csapatok azonban csakhamar liátukba kerültek a felkelők erődítményeinek, mire a fölkelők kényszerültek az Ifni spanyol területre menekülni, hová a franciák mindaddig követték őket, míg a fölkelőket a spanyol hatóságok le nem fegyverezték.

A délnyugati marokkói francia hadműveletek célja volt az ottani gyakori rablások megszüntetése. Gazdaságilag ez a terület nem túlságosan értékes; a lakosság számát mintegy 200,000 főre becsülik, ezek közt legalább 10,000 fegyverforgató férfi volt.

Dél-Marokkó elfoglalása után a franciák első teendője volt a Rio de Oro spanyol gyarmattól délre fekvő Mauretánia nevű francia gyarmattal az összeköttetést felvenni. Ebből a célból Trinquet ezredes motorizált csapataival dél felé tartott és az úgynevezett Puits de Querdanne vidékén találkozott a Mauretániából észak felé irányított francia csapatokkal. Így sikerült Franciaországnak Nyugat-Afrikában közvetlen összeköttetést létesíteni. Még ma is foglalkoznak a franciák azzal a gondolattal, hogy ezt az úthálózatot mmél jobban kiépítsék és erődökkel biztosítsák. Keletre a Szahara-sivatag választja el az északi és közép-afrikai francia gyarmatokat, azonban itt is több út épül és legújabban a franciák itt is létesítettek repülőjáratokat.

Marokkó meghódításának jelentősége.

Marokkó elfoglalása, az 1934 év folyamán eredményesen lefolytatott katonai hadműveletek délnyugati Marokkóban és az Atlasz-hegyvidék bandái ellen a francia politikát új és nagyobb feladatok elé állították. Az a hadműveleti választófal, amely a francia észak- és középafrikai gyarmatokat egymástól elzárta, ma már megszűntnek tekinthető. Tény, hogy a francia gyarmati politika katonai téren is kihasználja Nyugatafrikát; új erőföltételek állanak rendelkezésére Franciaországnak, Marokkóból délnyugati irányban Senegal felé és déli irányban a Niger folyóig szabad az út és a franciák elérték, hogy az úgynevezett fehér és fekete Franciaország közt a kapcsolat szorosabb lett. A vidék hadműveleti jelentőségét emelik az épülő vasúti vonalak is. Az új repülővonalak Algir és Brazzaville közt megkönnyítik az északi és déli francia gyarmatok kapcsolatát.

Északi Marokkóban szintén több vasúti vonal készült el. 1934 május 25-én nyitotta meg a marokkói szultán a Fez—Udzsa vonalat, amely az észak-afrikai vasúti hálózatot kiegészíti. Jelenleg átfutó vasúti vonal van forgalomban Tuniszból Algíron át Casablancába és onnan Marrakesbe, ezáltal a Földközi-tenger és az Atlanti-óceán közt helyreállt a közvetlen vasúti összeköttetés.

A délmarokkói hadműveletek győzelmes befejezése a francia vasúti

politika számára újabb teret nyit, a Marrakesnél végződő vasutat a franciák egész Senegambia gyarmatig meghosszabbítják. Senegambia, amelynek majd nem 2 millió lakosa van, eddig csak tengeren volt összeköttetésben Franciaországgal. Az összeköttetés meggyorsítását szolgálja a tervezett nagy Szaharavasútvonal is, amely Becharból indulna ki és a Niger-folyó partján lévő Gau városban végződne.

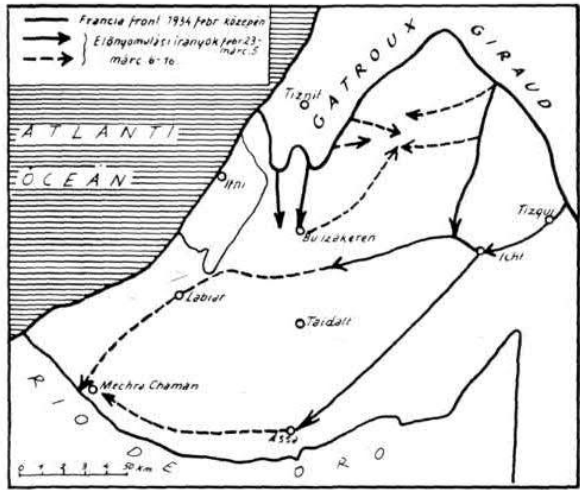
Már az 1870—71. német-francia háborúban jelentékeny szerepet játszottak az algíri csapatok Franciaország védelmében. A világháborúban a francia gyarmatok körülbelül 700,000 színes katonát és mintegy 300,000 színes munkást adtak az anyaországnak. Fabry francia ezredes szerint a jövő háborújában mintegy 2 millió színes francia katona megjelenésével lehet

számolni és ebből maga Északafrika és a Senegal vidéke több, mint 800,000 embert bocsátna rendelkezésre.

A jelenlegi francia békehaderegben mintegy 280,000 színes katona van, Tuniszban, Algírban és Marokkóban legalább 150,000 főnyi hadsereg állomásozik. Ennek feladata nemcsak az, hogy a gyarmatbirodalmat megvédelmezze, hanem az is, hogy szükség esetén minél gyorsabban eljuthasson európai hadszínterre is.

A gyarmati csapatoknak az anyaországba való gyors és biztos szállítása a francia vezérkar legfőbb gondja. Ezért vették tervbe a franciák a gibraltári alagút kiépítését, amely Ibanez de Ibanez mérnök és Jevénais ezredes tervei szerint az európai Tarífától nyugatra indulna ki és Tangertől keletre torkolna az afrikai szárazföldre. Az alagút kiépítése megkönnyítené a francia csapatok szállítását szárazföldi úton, Spanyolországon keresztül, Bordeauxba. A jelenlegi spanyol polgárháború természetszerűleg megakasztja ezeknek a terveknek a megvalósítását, azonban a nyugalom helyreálltával bizonyosan újból életre fognak kelni.

Az afrikai gyarmatok, főleg Marokkó jelentősége elsősorban katonai szempontból fontos Franciaországnak, nem is szólván a gyarmatbirodalom közgazdasági súlyáról, ennél fogva érthető, hogy Franciaország már évek hosszú sora óta nagy súlyt vetett Marokkó meghódítására, annyira, hogy

Délnyugati Marokkó pacifikálása.

a század elején a Marokkó birtokáért kitört torzsalkodás majdnem lángba borította egész Európát.

Spanyolország Északafrikában három területtel rendelkezik, a Marokkó-öv, a Szahara mentén Rio-de-Oro gyarmat, végül az ezek közt fekvő Ifni nevű kisebb gyarmat; ezt a spanyolok csak 1934 nyarán foglalták el. A Rio-de-Oro gyarmatban a spanyolok hatalma csak a tengerparti erődökre szorítkozik, a gyarmat belsejét szabad törzsek lakják. A jelenlegi spanyol polgárháború egyelőre nem engedi meg ezeknek a törzseknek meghódítását, pedig a franciáknak érdekük, hogy ottan is rendezett viszonyok legyenek, nehogy ellenséges támadások az esetleges francia csapatszállításokat megzavarják. Spanyol-Marokkó harcias lakossága kivette részét a jelenlegi spanyol polgárháborúból, tudjuk, hogy Franco tábornok a madridi kormány ellen a felkelés zászlóját itt bontotta ki. A franciák oly nagy súlyt vetnek ezeknek a spanyol gyarmatoknak rendezett viszonyaira, hogy már évek óta felmerült az a terv, hogy a spanyol gyarmatokat megvásárolják. Azonban ennek a tervnek megvalósítását a folyamatban lévő véres spanyol testvérháború mindeddig megakasztotta.

A TRIPOLISZI OLASZ HADJÁRAT.

A TRIPOLISZI OLASZ HADJÁRAT.

Az 1928. évi tripoliszi hadjárat lefolyása igen tanulságos volt; minket magyarokat különösen érdekelhet ez a háború, mert a hadjárat lefolyása feltárja előttünk, hogy első barátunk, a nagy olasz nemzet, miként hódította meg a legrövidebb idő alatt Tripoliszt. Ez a háború voltaképpen iskolája volt a későbbi nagy olasz-abesszin háborúnak és az abesszin háború több hadvezérére — de Bono marsall, Graziani tábornok és mások — itt szerezték első tapasztalataikat a gyarmati háború vezetésére.

Az olasz gyarmatpolitika.

Az egységes Olaszország megalakulása után természetes volt az olasz kormányzat ama törekvése, hogy a többi nagy európai nemzet mintájára tengerentúli gyarmatokat szerezzen, egyrészt, hogy nagyon szaporodó népességét elhelyezhesse, másrészt, hogy iparcikkeinek piacot teremtsen. Tudjuk, hogy Olaszországból a népesség nagy sűrűsége miatt a kivándorlás még a világháború előtt óriási méreteket öltött, mert az anyaország nem tudott megélhetési lehetőséget biztosítani a lakosságának. Ez a kivándorlás főleg Észak-, még inkább Dél-Amerikába történt és az oly messze vidékekre kivándorolt lakosságot az olasz állam végkép elvesztette.

Ezért fordult az olasz politika tekintete a Földközi tenger afrikai partvidékére, amely közel van Olaszországhoz; különben is az olasz politikusok előtt a régi római birodalom lebegett, amely az egész Földközi tenger vidékét meghódította. Olaszországhoz a legközelebb esik Afrikában Tunisz, ahová nagyon sok olasz vándorolt ki. Azonban a francia politika fölhasználta az alig megalakult olasz állam pénzügyi és gazdasági nehézségeit, megelőzte Olaszországot és rátette kezét Tuniszra. A franciák erőszakos fellépése miatt Olaszországban óriási volt a felháborodás, s ez a körülmény volt oka annak, hogy Olaszország monarchiánk és Németország felé közeledett és megkötötte velük a hármasszövetségi szerződést. Ennek a szövetségi szerződésnek titkos záradéka lehetett, hogy a monarchia nem fog nehézségeket gördíteni Olaszország gyarmatosító törekvései elé. A nagy Balkán-háború idején valóban sikerült Olaszországnak monarchiánk támogatásával Rhodos szigetét és a környező kis szigeteket elfoglalni és Tripoliszt birtokába venni, ami ter-

mészetesen nem ment harcok nélkül. Megelőzőleg az olaszok elfoglalták a mai Eritreát és az Olasz Szomáli-földet és ki akarták terjeszteni uralmukat Abessziniára is, azonban Abesszínia akkori nagy uralkodója, II. Menelik császár, az összes etiópiai törzseket uralma alá hajtván, diadalmasan ellenállott Aduánál az olasz okkupációnak, úgyhogy Olaszország kénytelen volt ez-irányú törekvéseit egyelőre felfüggeszteni.

A világháború kitérője alkalmával Olaszország semleges maradt; később, hogy nemzeti céljait elérje, az antanthoz csatlakozott, amely neki az 1915-ös londoni egyezményben a háború győzelmes befejezése után jelentékeny területi ígéretekkel tett. Ezeket az ígéretekkel azonban a Paris körüli békék, amelyekben Olaszországot egészen háttérbe szorították, nem teljesítették

Libia földrajzi viszonyai.

Marmarica, Kufra) 861.500 km² terület. Lakosainak száma 1931-ben 704.000 volt, ebből 655 ezer mohamedán, arab és berber és 44.000 olasz; fővárosa Tripoli 89.000 lakossal, Kelet-Libia fővárosa Bengasi 44.000 lakossal. Fontosabb városok Misurata 15 ezer, Derna 10.000, Murzuch 7.000, Gadames 7.000 lakossal. Az egész gyarmat területén csak az oázisokban van élet, valamint a tengerparti sávon, a lakosság főleg kertművelésből, datolyatermesztésből és állattenyésztésből él, a tengerpartokon, ton- és szivacshalászat is folyik.

A tripoliszi háború előzményei.

A két tripoliszi tartomány közt földrajzi és történelmi tekintetben nagy a különbség. Az ókori Tarabolus egy ideig Karthágóhoz tartozott, Syrtica viszont a rómaiak Africa nevű tartományához. A római birodalom bukása után három város (Oea, Sabratha és Leptis) önálló államot alkotott, innen

és Olaszország a zsákmányból semmit sem kapott, bár körülbelül hétszáz ezer emberét áldozta fel a háborúban, sőt még Dalmáciára vonatkozó igényeitől is elűtötték Szerbia miatt, úgyhogy mindössze Zára városát kapta meg.

Tripolisz földrajzi viszonyai.

Az olasz gyarmat Tripolitania és Cirenaica részekből áll Észak-Afrika középső partvidékén, területe 1,774.000 négyzetkilométer, ebből Nyugat-Übia (Tripolitania és Fezzan)

912.500, Kelet-Eibia (Cirenaica,

vette a gyarmat a Tripolisz nevet. 1551-ben Tripoliszt a törökök foglalták el. A középkorban és az újkor kezdetén — miként a többi északafrikai államban — itt is kiterjedt tengeri kalózkodás folyt; aminek csak 1830-ban vetettek véget a franciák. Miután a török uralom Egyiptomban megszűnt, a tőle nyugatra fekvő Cirenaica és Tripolisz vilajetek elszakadtak az egykor hatalmas Törökországtól, úgyhogy az olasz megszállás alkalmával a török csapatok csak nagyon kevés ellenállást fejtettek ki. Ezekben a harcokban tüntette ki magát, mint vezérkari százados, Musztafa Kemál pasa, a török köztársaság jelenlegi elnöke.

Olaszország 1911-ben kezdte meg a két tartomány megszállását, ez azonban kezdetben csak a partokra szorítkozott és az olasz fennhatóság eleinte csak a hajóágyúk hatóképességének határáig terjedt. Míg Tripolisz arab

A Kufra-óázis.

lakossága komoly ellenállást fejtett ki az olasz megszállás ellen, addig a Cirenaicában lakó szenusszi törzs szívesen fogadta az olaszokat és azonnal szerződésre lépett velük; ennek következtében az olaszok azonnal hozzákezdtek Cirenaica gazdasági értékesítéséhez. Az olaszok rögtön megkezdték vasutak, utak építését, vízi erőművek létesítését, igyekeztek megkötni a sivatag homokját, több kikötőt építettek. A két tartomány egymástól elütő jelleméhez képest Cirenaica a világháború alatt is hű maradt az olaszokhoz, míg a tripoliszi törzsek az olasz haderő nagy részének elvonása folytán fellázadtak és a visszamaradt csekély olasz helyőrségeket mindenütt lemészárolták. 1915 április 29-én Miani ezredes Fezzanból visszahívott, egy-egy eritreai, líbiai és honi zászlóaljából, 4 ágyúból és némi lovaságból álló hadoszlopa a Vadi-Tlal-ba érkezve, tábort ütött. Árulás révén sikerült a lázadóknak nagy túlerővel rajtuk ütni és valamennyit felkoncolni. Ennek a vereségnek következménye lett, hogy csak a partvidék

városai maradtak olasz kézen, míg az ország belseje teljesen a felkelők hatalmába jutott.

A fasiszta Olaszország 1927-ben látta csak elérkezettnek az időt, hogy uralmát egész Tripoliszra kiterjessze. Igen fontos szerepet játszott ebben a tekintetben a Dzsofra oázis-csoport, amely mintegy 300 kilométernyire terül el a tengertől meszes hegyek közt és főleg kopár területekből áll. Ennek az oázisnak elfoglalása nagyon fontos volt, de erre csak a partvidék teljes biztosítása és a hadtápvonalak megszervezése után lehetett gondolni.

Az olaszok hadi előkészületei.

A terület elfoglalására az olaszok 1927 május havában a következő hadi előkészületeket tették:

Buerat el Hszun és Szirta városokban hadi raktárakat létesítettek, ezt a két kikötővárost autóúttal kötötték össze, dél és kelet felé haránt-utakat készítettek, Misurata felé kijavították az összekötő utakat, a megszállott területen több artézi kutat és vízgyűjtő ciszternát építettek, Szirtában repülő-állomást létesítettek, több különleges csapatot szerveztek, úgy-mind rádió-, kútfúró-, egészségügyi és állatorvosi osztagokat, a vonatot öszvérek helyett tevékkel látták el, felállítottak egy motorizált tüzér-üteget, páncélautó osztagot, több lőszer- és anyagraktárt is létesítettek, amelyeket a szükséges felszerelésén kívül még a szokásos karaván-felszereléssel is elláttak.

A két támaszpont, Buerat és Szirta — 100 km hosszú autóúttal összekötte — szerves hadtápegység volt; mindkét helyen igen sok élelem volt felhalmozva, valamint tartaléklőszer, a szükséges benzin és olajmennyiség is. A hadsereg ellátásának megkönnyítésére az olasz hadvezetőség széleskörű intézkedéseket tett; nagy súlyt vetettek az autóoszlopok megfelelő felállítására; felállítottak összesen öt könnyű autóoszlopot, egyenkint 22 autóval és két nehéz oszlopot, egyenkint 15 teherautóval, ezenkívül egy mentőkocsi oszlopot és 16 víztartálykocsiból álló vízoszlopot is.

A szükséges előkészületek már 1927 szeptemberében befejeződtek, azonban a bekövetkezett esős időszak miatt a hadműveleteket az olaszok 1928 januárjára tolták el.

A nyugat-líbiai hadműveletek.

Mindenekelőtt a tengerparttól délre fekvő Nufília és Merduma helységeket kellett az olaszoknak megszállniok, ezután szükségessé vált összeköttetések létesítése Cirenaiával és ezeknek biztosítása. Ezeknek a hadműveleteknek győzelmes befejezése után lehetett csak a Dzsofra oázisok elleni előnyomulásra és az ottani karavánközpontok megszállására gondolni.

A hadműveletek vezetésével az olasz hadvezetőség Ciconetti altábornagyot bízta meg, aki mellett mint vezérkari főnök Maltese őrnagy működött. A főparancsnokság 1927 őszén Szirtában alakult meg. Ciconetti altábornagy a hadműveletek végrehajtására két csoportot alkotott; ezek voltak:

Graziani tábornok eritreai és líbiai gyalog zászlóaljakkal, spahi és tevelovas alakulatokkal, egy motoros üteggel és a szükséges rádiós és különleges csapatokkal, valamint vonatosztaggal, ez 5.000 tevéen 14 napi élelmet és 5 napi vizet szállított. A csoport a tengerparton lévő Tszmed Hasszán városban és környékén gyülekezett.

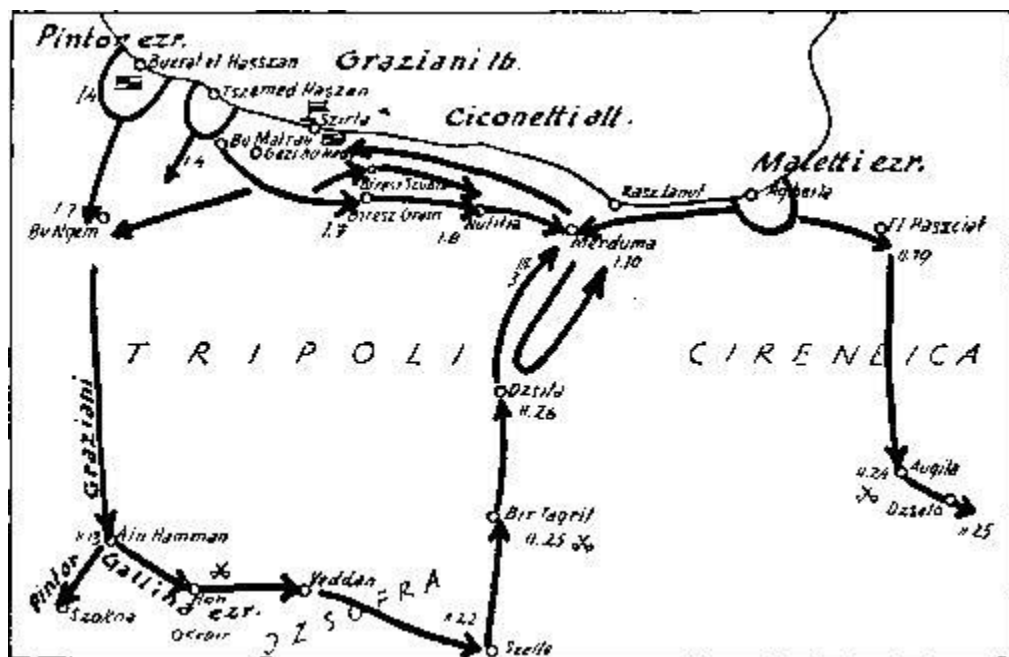
Arab törzsfők a kufrai oázisban tárgyalásra gyülekeznek.

Pintor ezredes csoportja eritreai és líbiai zászlóaljakkal, a szükséges lovas-sággal, tüzérséggel és segélycsapatokkal szintén a tengerparton lévő Buerat el Hszun városban és környékén gyülekezett.

Graziani tábornok 1928 január 4-én kezdte meg az előnyomulást, az elővédet Puglia herceg lovascsapata alkotta. Graziani még aznap este elérte Vádi Dzsarfót, 5-én Bir-en-Nugdiát, 6-án El-Malhát; itt az olasz oszlop két csoportra oszlott, az északi Bir-es-Szubián, a déli Bir-es-Grainon át előnyomulva teljesen meglepte a felkelőknek a Vádi-Rámában felállított előőrseit. El-Ateus, nufíliai sejk azt hitte, hogy Graziani oszlopa dél felé fog fordulni Fezzan irányában. A sejk azt tervezte, hogy az olaszokat oldalról és hátulról meg fogja támadni és az egész oszlopot felkoncolja, mint az 1915 április 29-én

történt Miani ezredes oszlopával. A váratlan olasz támadás azonban meglepte a felkelőket és azok súlyos veszteségek után vonultak vissza keleti irányban.

Graziani tábornok január 8-án Bir-Um-ed-Daunai mellett egy zászlóalj fedezete alatt visszahagyta vonatait, hogy a menekülő ellenfelet annál könnyebben követhesse; az olaszok nem vittek magukkal többet mint fejenként két napi élelmet. 9-én reggel az olasz lovasság elfoglalta Nufiliát, ahonnan az ellenfél rövid ellenállás után dél felé vonult vissza. Az üldöző olasz lovasság nagy állatsordákat zsákmányolt, amelyek az ottani lakosságnak egyetlen

A tripoliszi hadjárat.

vagyonát alkották. Mind az előnyomulás, mind az ütközet alatt az olasz repülők nagy szolgálatokat tettek; különösen fontos volt az egyes elkülönített csoportok közt az összekötő szolgálat fenntartása.

Az El-Agheilában gyülekező Maletti hadoszlop parancsot vett nyugati irányban való előnyomulásra és Graziani támadásához való csatlakozásra; erre a célra Maletti január 6-án indult útnak főleg lovasságból és páncélkocsiból álló csoportjával; ezeket a gyorsan mozgó oszlopokat gyalogság követte, amely megszállta az elfoglalt területeket és rendezte az olasz közigazgatást. Nufilia bevétele után az olasz gyarmati lovasság követte a dél felé visszavonuló felkelőket és azok soraiban mindenütt nagy nyugtalanságot okozott.

Graziani tábornok Malta alezredes egy zászlóalját tevékre ültette és Puglia herceg lovasságával együtt Merduma felé irányította, míg ezt a különítményt Graziani főszlopa párhuzamos úton követte. Malta alezredes különítménye január 10-én délután érkezett Merduma alá, ahova időközben a keletről előnyomuló Maletti-féle különítmény is bevonult, azonban El-Ateus sejk a két irányból előnyomuló olasz csapatok elővédéi közt dél felé kisiklott. Maletti páncélkocsijai január n-én már megkezdték a sejk üldözését, a páncélkocsikat Graziani lovas osztagai is követték, az üldözés egész

Cirenaica utolsó szenusszi törzsfőnöke.

Dzsifa vidékéig tartott, innen az üldöző csapatok visszatértek Merdumába. Az újonnan elfoglalt területek parancsnokságát Mariotti ezredes vette át, aki ettől kezdve Nufiliában székelt.

A Dssofra-óázisok elleni hadműveletek.

Pintor ezredes csoportjával január 4-én indult el Buerat el Hszunból és hét napi előnyomulás után elérte Bu-Ngemet, ahol új hadműveleti támpontot rendezett be. A Nufiliából visszatérő Graziani csapatai január 30-án gyülekeztek Gazr-Bu-Ngem mellett, délre Szirtától. Graziani hadoszlopa most

szintén irányt vett Bu-Gnem felé, ahol február 4-én egyesült Pintor ezredes csapataival. Graziani tábornok itt átvette a parancsnokságot, Pintor és Gallina ezredesek egy-egy gyalogos csoportot, Puglia herceg a lovasságot vezették, be voltak még osztva egy eritreai és líbiai tűzérsztag, Zauia herceg bennszülött lovassága, valamint a szükséges vonat osztagok, főleg 4.000 teve, amelyek 20 napi élelmiszert és hat napra való vizet szállítottak.

Graziani oszlopa február 9-én indult dél felé azzal a feladattal, hogy a Dzsofra-oázisokat szállja meg és az ott gyülekező ellenfelet szórja szét. Február 10-én az oszlop elérte Bu-Atla helységet, ahol a visszavonuló ellenség a kutakat szétrombolta. Február 11-én Graziani elérte Vádi Ce man falut; a kutakat itt is szétrombolták, úgyhogy az olaszoknak már csak két napi vízadagjuk volt. Február 13-án Graziani elérte Ain-Hamman falut, délután Pintor csoportja harc nélkül bevette Szocnát, Gallina csoportja az éj folyamán rövid harc után elfoglalta Hon falut, mire a felkelők kelet felé visszavonultak. Az olasz lovasság rövid harc után elfoglalta Veddan városát és tovább folytatta a menekülők üldözését, miközben nagyszámú karavánt és foglyot szállított be. De Bono tábornok, Líbia kormányzója, február 16-án és 17-én ünnepélyesen Olaszország számára birtokába vette az oázis-városokat. Eközben az olasz repülők a Szella-oázis mellett jelentékeny bennszülött erők gyülekezését állapították meg, ennél fogva Graziani parancsot kapott az előnyomulásra ezek ellen. A tábornok ereje azonban az elfoglalt oázisok megszállására szükséges csapatok hátrahagyása miatt nagyon meggyengült, mindössze három gyalog zászlóaljából, egy század lovasságból és 4 tevéken szállított hegyi ágyúból állott, a csapatokat 3.500 teve követte. Graziani ezzel a haderővel február 19-én indult el Szella ellen, amelyet rövid harc után február 22-én megszállt; itten Malta alezredes maradt vissza, az oszlop többi részével Graziani tábornok északi irányba fordult. Február 25-én Bir Tagrift körül az ottani kutak biztosítása céljából az ellenség szívós védelmet fejtett ki. A harc egész napon át elkeseredetten folyt, a felkelők csak nagyarányú veszteségeik következtében vonultak vissza; az olaszok veszteségei szintén nagyok voltak, elesett, illetve megsebesült tíz tiszt és 200 katona; a súlyosan sebesülteket repülőgépek szállították a tengerparti kórházakba.

Február 26-án Graziani elérte Dzsifát, s ezzel az ellenfél a hadművelési területen levő összes kutakat elvesztette. Graziani innen tovább vonult északra Nufilia felé, azonban az olasz oszlop itt már nagy nélkülözéseknek volt kitéve, a katonák élelmet is, vizet is csak nagyon kis adagokban kaphattak, a sebesülteket és betegeket a bajtársaknak kellett vállukon vinniük. Ez a megerőltető menet hét napig tartott, sőt három napon keresztül valóságos homokföregtetben. Végre március 3-án Graziani elérte Nufiliát.

Cirenaicai hadműveletek.

Február elején az olaszok El Haszciát város körül Maletti ezredes parancsnoksága alatt jelentékeny haderőt vontak össze. Az olasz hadoszlop február 18-án indult és 24-én elfoglalta Augila-oázist; 25-én páncélkocsik támogatásával az olaszok elfoglalták Dzsalo-oázist, ahol az ellenség szívós ellenállást fejtett ki; itt az olaszok nagyobb zsákmányra tettek szert, sőt három ágyút és hat géppuskát is zsákmányoltak.

E hadműveletek után az olaszoknak sikerült helyre állít aniók az összeköttetést Tripolitánia és Cirenaica közt. Lassankint a bennszülöttek ellenállása csökkent, úgyhogy rövid idő alatt Olaszország az egész gyarmat-terület birtokába vette, pedig a gyarmat déli részén harcias, kegyetlen néptörzsek tanyáztak; köztük a leghíresebbek voltak a tuaregek.

Kutak a líbiai sivatagban.

A hadjárat tapasztalatai.

A háború leírásából látható, hogy az olaszok gondos előkészületeket tettek a hadjárat anyagi megalapozására, s éppilyen gonddal választották meg a hadműveletek megkezdésének idejét is. Nagy szerepet játszott a vízellátás is, mert az őszi esőzések rendszeren csak december folyamán töltik meg vízzel a kutakat. A gondos előkészítés ellenére is gyakran előfordult a hadműveletek folyamán, hogy a csapat hiányt szenvedett ivóvízben, mert maguk az olaszok sem számítottak arra, hogy a bennszülöttek még a kutakat is elpusztítják.

A vízellátás terén jó szolgálatot tettek a víz szállítására szolgáló tartályautók; ezek azonban néhol nem bírták követni a hadsereget, ennél fogva voltak olyan esetek, hogy csak vízhordó tevék álltak rendelkezésre. Nagy súlyt vetett az olasz hadvezetőség tevékaravánok megszervezésére; a had-

oszlopokat mindenütt ezekre rúgó teve-karaván követte, ennélfogva a vonat nagyon megnyúlt és biztosítására különös gondot kellett fordítani.

Igen jó szolgálatot tettek a hadjárat folyamán a páncélautók is, ameddig az útviszonyok egyáltalában megengedték az autóközlekedést, mert a páncélautók is csak jó utakon követhették a csapatot.

A motoros harceszközök közt legjobban a repülőök feleltek meg a hadjáratban; ezek nem támadó fegyvernemet alkottak, hanem ellátták a felderítő, összekötő, hírszerző, sőt részben az utánpótló szolgálatot is. Fontos szerepük volt a repülőöknek a hadoszlopok irányításában is; ezt nagyon meg-

Mussolini Líbiában.

könnyítette az a körülmény, hogy az olaszok csak a sivatagot jól ismerő repülőket alkalmazták erre a célra. A vidék földrajzi jellege, a fátlan sivatag megkönnyítette a repülőök munkáját. Igen nagy szolgálatot végeztek az olasz repülőök a sebesültszállítás terén; nekik köszönhető, hogy a súlyos sebesültek és nagybetegeket gyorsan lehetett kórházba szállítani.

Gondosan megszervezte az olasz hadvezetőség az egészségügyi szolgálatot is és ez nagyban elősegítette a győzelmet. Ebben a tekintetben felhasználták a franciák északafrikai tapasztalatait. A sebesültek kórházba szállítására legjobban beváltak a kis Caproni repülőgépek, amelyek egészen a tűzvonalig jutottak és onnan szállították hátra a sebesülteket. A háború

tapasztalatai bizonyítják, hogy a légi szállítás következtében még a legsúlyosabb betegek és sebesültek állapota sem romlott, a nagy magasságokban fellépő hideg ellen az olaszok meleg takarók segítségével védekeztek.

A gyarmati háború sikeres befejezte után az olaszok a franciák mintájára különös súlyt vetettek arra, hogy a bennszülött lakosságot a honvédelem céljaira megszervezzék. A Líbiában felállított olasz gyarmati, úgynevezett aszkari csapatok igen jó szolgálatokat tettek később a nagy abesszin háborúban. Különösen értékes szolgálatot tett a líbiai gyarmati lovasság. A líbiai kormányzó és az olasz hatóságok segítségével sikerült a lovasság felállításához

Mussolini és Balbo Tripoliban.

szükséges bennszülött katonákat és lovakat kellő mennyiségben megszervezni. Ma már Líbiában ezek a spahi lovascsapatok látják el a békeszolgálatot; ezeknek már évszázadok óta változatlan ló-felszerelésük van és ma is a békében használatos színes öltözetet viselik. Az anyaországi általános védkötelezettség az olasz gyarmatokra is kiterjed. A gyarmati katonaság annyira megbízható, hogy még a líbiai kormányzó palotájának őrzését is színes csapatokból vezényelt őrség látja el. A bennszülött lovasság nagyban hasonlít az orosz kozákokhoz, a spáhik saját lovaikkal és nyereg felszerelésükkel vonulnak be. A nyereg nagyon egyszerű és ritka esetben okoz feltörést. A lovak nagyon alkalmasak minden fáradság elviselésére, az istálló ismer-

retlen fogalom, a katonák a lovakat csak napjában egyszer, az esti órákban itatják, akkor azonban kiadósan. A lovasoknak nincs kardjuk, s így náluk a roham és közelharc ismeretlen, a bennszülött lovasság pusztán tűzharccra való. A lovasság altisztjei az írkok kivételével szintén a bennszülöttekből kerülnek ki; ezek éppoly igénytelenek, mint a lovaik, ügyes fűrfangos, könnyen vezethető katonák, különösen ügyesek a felderítő szolgálatban és mindenféle cselvetésben is.

Nagy szerepet játszanak a gyarmati hadseregben a tevések, az úgynevezett meharisták, akik nevüket a lovaglásra alkalmas magasabb növésű tevéktől, az úgynevezett mehariktól nyerték; ezek jóval nemesebbek, mint a teherhordásra használt barnásabb színű tevék, az úgynevezett cammelók. A meharisták harcmódja azonos a gyalogságéval, a tevéket csak szállító eszköznek használják és azokat a harc színhelyétől távol visszahagyják. Különösen víztelen vidéken játszanak nagy szerepet a «tevelovasok», mert a tevéket elég minden nyolcadik nap megitatni; akkor azonban 50—60 liter vizet is megisznak; takarmány tekintetében is nagyon igénytelenek a tevék és megelégesznek minden füvel és gazzal.

A tripoliszi olasz hadművelet lefolyása és az olasz nemzet gondoskodása az afrikai gyarmatról bizonyítja, hogy Italia uralma valóságos áldást hozott Líbiára.

Különösen a faszizmus szentel rendkívül nagy figyelmet és gondosságot Líbia fejlesztésének. Az 1850 km-es autót, amely a tengerparton végigfut Tunisztól Egyiptomig, nemcsak katonai és turisztikai, hanem kereskedelmi szempontból is valóságos főútjere Líbiának. Mussolini látogatása új lendületet adott a líbiai főkormányzó, Italo Balbo nagyszabású munkájának és ma már keleties jellegű modern városok egész sora dicséri az olaszok gyarmatosító munkáját. Ez a munka annál nagyobb sikerrel jár, minél jobban törődnek az arabok helyzetével, gazdasági megerősítésével és vallási érzékenységének tiszteletbentartásával.